

VERGİ MüFETTİşLERİ
DERNEğİ

MİLLİ MÜCADELE STRATEJİSİNİN MALİ İKTİSAT BOYUTU ve SOSYO-EKONOMİK DİNAMİKLERİ

EDİTÖR
Necmettin şAHİN
Yrd. Doç.Dr.

YAZARLAR
Necmettin şAHİN • Akif YILMAZ
Yrd. Doç.Dr. Vergi Müfettişi

VERGİ RAPORU DERGİSİNİN ÜCRETSİZ EKİDİR

MİLLİ MÜCADELE STRATEJİSİNİN MALİ İKTİSAT BOYUTU ve SOSYO-EKONOMİK DİNAMİKLERİ

EDİTÖR

Necmettin ŞAHİN

YAZARLAR

Necmettin ŞAHİN
Doktor

Akif YILMAZ
Vergi Müfettişi

İzmir 2015

Vergi Müfettişleri Derneği

Cihan Sokak No: 13/7 Sıhhiye / ANKARA
Tel: (0 312) 231 80 19
Fax: (0 312) 231 80 65
www.vmd.org.tr

ISBN: 978-605-80890-6-8

Mizanpaj & Kapak Tasarımı

AREN REKLAM TANITIM DIş. TİC. LTD. şTİ.
Dr. Mediha Eldem Sok. No: 38/15
Kızılay - Çankaya / ANKARA
Tel: (0 312) 430 70 81
www.arentanitim.com.tr

Baskı

EPAMAT Basım Yayın Ambalaj
Reklam Promosyon Ltd. şti.
Ağaç İşleri Sanayi Sit. 1357. Sk. No: 41
Ostim/ANKARA
Tel: 0.312 394 48 63 - 64

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİ OSMANLI DEVLETİNDE EKONOMİK, SOSYAL ve ASKERİ DURUMU KAPSAYAN GENEL GÖRÜNÜŞ

1. Osmanlı Devletinde Ekonomik, Sosyal ve Askeri Durumu Kapsayan Genel Görünüş	15
1.1. Birinci Dünya Savaşı Öncesi Osmanlı Devletinin Uluslararası Güç Blokları Dengesindeki Askeri, Siyasi Yapısı ve Savaşta Taraf Tercihinin Şartları	15

İKİNCİ BÖLÜM

KURTULUŞ SAVAŞI ÖNCESİ EKONOMİK, SOSYAL ve ASKERİ DURUM

2. Osmanlı Devletinin Çöküş Süreci, Askeri Güç Kaybında Etkilenen Sosyo- Ekonomik Yapının Durumu ve Dünyanın Yeniden Paylaşımı Stratejisi	21
2.1. Askeri Güç ve İttifak Stratejisi	21
2.2. Ekonomik Altyapı, Lojistik, Üretim, Ticaret ve Finansal Güç Dengeleri	21
2.3. Devletin Yönetimi ve Devlet Gelirlerinin Kaynakları.....	22
2.4. Askeri Yapı.....	23
2.5. Sosyal Durum ve Demografik Yapı.....	24
2.6. Ekonomik Durum; Tarımsal ve Hayvansal Üretim ile Emek Faktörünün Yapısı Ekonomik Sistem İlişkisi.....	25
2.6.1. Devlet Gelirlerinin Kaynakları; Üretim, Vergi, Toprak, Sermayenin Yapısı	26
2.6.2. Ekonomik Sistemin Etkinliği Uluslararası ve Yerel Piyasaların İşleyişi	28
2.6.3. Sanayi Üretiminin Yapısı Sanayinin Dışa Bağımlılığı Dış Ticaret Rejimi	32
2.6.4. Lojistik, Ulaşım ve Tedarik Yapısı.....	36
2.6.4.1. Karayolları	36
2.6.4.2. Demiryolları	37
2.6.4.3. Denizyolları	39
2.7. Yönetimde Devlet Gelirleri İdaresi, Devletin Mali Durumu ve Vergi Sistemi ...	39
2.8. Devlet Bütçesi Devlet Gelirleri İdaresi ve Düyun-i Umumiye İdaresi	41
2.8.1. Devlet Bütçesi Kamu Gelir ve Giderleri	43
2.8.1.1. Aşar Vergisi	44
2.8.1.2. Arazi Vergisi.....	44
2.8.1.3. Bina Vergisi.....	45
2.8.1.4. Özel Orman Vergisi	45
2.8.1.5. Ağnam	46
2.8.1.6. Gümrük Vergisi	46

2.8.1.7. Temettü (Gelir) Vergisi.....	47
2.8.1.8. Madenler Vergisi.....	48
2.8.1.9. Gemi Harçları.....	48
2.8.1.10. Damga Vergisi.....	49
2.8.1.11. Yargı Harçları.....	49
2.8.1.12. Tapu Harçları.....	49

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MİLLÎ MÜCADELENİN TEŞKİLATLANMASI ASKERİ GÜCÜN TEMİNİ ve LOJİSTİĞİNİN İKTİSADİ YÖNÜ

3. Milli Mücadeleyi Başlatan Nedenler ve İşgale Karşı Örgütlenme 50

3.1. Kuvay-i Milliye'nin Oluşumu ve Düzenli Askeri Güçlere Dönüştürülmesi 52

3.1.1. Kuvay-i Milliye'nin İlk Birlikleri ve Kadrolarının Bölgesel Dağılımı 54

3.1.2. Kuvay-i Milliye'nin Lojistik ve Tedarik Yöntemlerinin Belirlenmesi Amacıyla Yapılan Bölgesel Kongreler..... 55

3.1.2.1. Kuvay-i Milliye'nin Düzenli Askeri Teşkilatlanma Aşamasında Yapılan Bölgesel Kongrelerin Etkileri Askeri Finansman ve Lojistik Kaynaklarının Belirlenmesi..... 57

3.1.2.2. Erzurum Sivas Kongrelerin Finansman Kaynakları 60

3.1.2.3. Erzurum Sivas Kongreleri "Heyet-i Temsiliye" Kararları, Milli Unsurların ve Temsilcilerin Teşkilatlanması 63

3.1.2.4. Batı Anadolu Kongrelerinde Kuvay-i Milliye hareketinin Lojistik, Finansman ve Mali Kaynaklarına Yönelik Alınan Kararlar 64

4. Milli Mücadelenin Mali, İnsan Kaynaklarının Askeri ve İdari

Amaçlara Yönelik Olarak Heyet-i Temsiliye'nin Tahsis Kararları 65

4. 1. Milli Mücadelenin İnsan Kaynakları ve Tahsisi 65

4. 2. Milli Mücadelenin Mali ve Finansman Kaynakları ve Tahsisi..... 67

5. İstanbul'da Oluşan Meclis-i Mebusan ve Ankara'da Oluşan

Büyük Millet Meclisi ve Milli Mücadele Dönemi 73

5.1. İlk Büyük Millet Meclisini Oluşturan Milletvekillerinin Meslek Profili ve Maliyeci Milletvekillerinin Milli Mücadelenin Mali Yönüne Katkıları 74

5.2. Büyük Millet Meclisi Açıldığında Anadolu'da Yabancı ve Onların İşbirlikçisi Askeri Unsurların Varlığı Ordunun Askeri ve Lojistik Kaynakları 75

5.2. 1. Büyük Millet Meclisi Dönemi Savaş Ekonomisinin Yönetimi..... 76

5.3. Milli Mücadelede Sosyal Motivasyonun Sağlanması ve Üretimin Artırılması..... 77

5.4. Büyük Millet Meclisinde Gelir Artırıcı Düzenlemeler..... 78

5.5. Büyük Millet Meclisinde Alınan Tasarruf Tedbirleri 81

5.6. Milli Mücadelenin Cari Harcamaları İçerisinde Zorunlu Giderler ile	
Personel Giderlerinin Finansmanı	81
5.7. Büyük Millet Meclisinde Milli Mücadele Dönemi Geçici Bütçe Kanunları	83
5.7.1. 1920 Yılı Bütçe Avansları ve Ek Ödenekler.....	84
5.7.2. Büyük Millet Meclisinde Yolsuzluk ve Suistimal İçin Alınan Önlemler	86
6. Düzenli Orduya Geçiş İhtiyacı Ordunun Donatım ve Lojistiğinin Sağlanması	87
6.1. Subay, Asker ve Sivil Kişilerin Anadolu'ya Geçirilmesi Çalışmaları	
Kurtuluş Savaşının İnsan Kaynaklarının Yönetimi	88
6.2. Kurtuluş Savaşının Tedarik Zinciri, Lojistiği, Levazım ve İkmal	
Faaliyetlerinin Finansmanı.....	89
6.3. Kurtuluş Savaşı Sürecinde Düzenli Ordunun Teşkilatlanması ve	
Kuvay-i Milliye'nin Tasfiye Süreci.....	92
6.4. İlk Büyük Millet Meclisi Bütçesi ve Kamu Gelir Giderlerinin Kaynakları.....	93
7. Kurtuluş Savaşının Düzenli Ordu Dönemi; İhtiyaçlar ve Karşılama	
Kaynakları	99
8. Toplu Savunma Hazırlıklarının Finansmanı İçin Alınan Ekonomik Tedbirler ...	107
9. Savaşın Finansmanı 1921 Yılı Bütçesinde Ayrılan Avanslar ve Savaş	
Giderleri.....	113
10. Tekalif-i Milliye (Milli Yükümlülük) Döneminin Askeri, İktisadi ve	
Mali Kararları	116
10.1. Tekalif-i Milliye Emirleri (Milli Yükümlülük) Bağlamında Ordunun	
İhtiyaçlarının Giderilmesi	118
10.2. Tekalif-i Milliye Emirlerinin (Milli Yükümlülük) Uygulanması Sürecinde	
Sanayi ve Tarımsal Üretimin İktisadi Yapısının Savaşın Yürütülmesinde	
Etkileri	122
10.2.1. Tekalif-i Milliye Emirlerinin (Milli Yükümlülük) Uygulanması	
Sürecinde Askeri İhtiyaçların Karşılama Yeterliliği ve Başarısı.....	16
10.3. Kurtuluş Savaşı Sırasında Türk Ordusuna Ait Menzil Teşkilatı	
(Lojistik Yapılanma)	133
10.4. Cephe Gerisi İktisadi Unsurların Savaşın İkmal ve Lojistiğine Tahsisi.....	136
10.5. Cephe Gerisinde Kadın, Çocuk ve Yaşlıların İkmal ve Lojistik	
Hizmetlerinde Kullanılması	140
11. Kurtuluş Savaşı Kaynaklarının Kullanılması ve İstiklâl Mahkemelerinin	
Rolü.....	143
12. Kurtuluş Savaşında Basının Savaş Stratejisi Aracı Yapılması.....	146
13. Tekalif-i Milliye Uygulamalarının Sonlandırılması ve İktisadi Hakların	
Ödenmesi	151
13.1. Tekalif-i Milliye'nin Mali İktisat Yönü ile Savaşın Kazanılmasına	
Katkıları	153
13.2. Tekalif-i Milliye'nin Milli Mücadeledeki Stratejik ve İktisadi Önemi.....	154

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
MİLLÎ MÜCADELE VE KURTULUŞ SAVAŞI SÜRECİNDE
AYNI ve MALİ DIŞ YARDIMLAR

14. Milli Mücadele ve Kurtuluş Savaşında Dış Yardımlar	157
14.1. Türkler ve Rusya Arasında İktisadi Yardımlaşma İlişkilerinin Siyasi ve Askeri Gerekçeleri ile Sovyet Rusya'nın Yardımları.....	157
14.1.1. Türkler ve Rusya Arasında Heyet-i Temsiliye Dönemi Türk-Rus İktisadi Yardımlaşma İlişkilerinin Siyasi ve Askeri Gerekçeleri (4 Eylül 1919-22 Nisan 1920)	159
14.1.2. Türk-Rus İktisadi Yardımlaşma İlişkilerinin B.M.M Dönemi (23 Nisan 1920-9 Kasım 1920)	161
14.1.3. Türk-Rus Stratejik ve İktisadi Yardımlaşma İlişkileri İnönü Muharebeleri Dönemi (9 Kasım 1920-15 Nisan 1921).....	165
14.1.4. Türk-Rus Stratejik ve İktisadi Yardımlaşma İlişkilerinin Kütahya-Eskişehir Muharebeleri Dönemi (15 Nisan 1921-25 Temmuz 1921).....	168
14.1.5. Türk-Rus Stratejik ve İktisadi Yardımlaşma İlişkilerinin Sakarya Meydan Muharebesi Dönemi (26 Temmuz 1921-10 Ekim 1921).....	169
14.1.6. Türk-Rus Stratejik ve İktisadi Yardımlaşma İlişkilerinin Büyük Taarruza Hazırlık Dönemi (11 Ekim 1921-30 Temmuz 1922).....	171
14.1.7. Türk-Rus Stratejik ve İktisadi Yardımlaşma İlişkileri Büyük Taarruz Dönemi (31 Temmuz 1922-3 Ekim 1922).....	173
14.2. Hint Müslümanlarının Türk Milli Mücadelesine Askeri ve İktisadi Yardımları	174
14.3. Türkler ve İtalyanlar Arasında İktisadi Yardımlaşma İlişkilerin Siyasi ve Askeri Gerekçeleri ile İtalya'nın Yardımları.....	179
14.4. Türkler ve Fransızlar Arasında İktisadi Yardımlaşma İlişkilerin Siyasi ve Askeri Gerekçeleri ile Fransa'nın Yardımları.....	187
14.5. Milli Mücadele ve Kurtuluş Savaşı Sürecinde Suriye, Irak ve Filistin Müslümanlarının Ayni ve Mali Yardımları	193
14.6. Milli Mücadele ve Kurtuluş Savaşı Sürecinde Libya ve Mısır Müslümanlarının Ayni ve Mali Yardımları	193
14.7. Milli Mücadele ve Kurtuluş Savaşı Sürecinde Azerbaycan'ın Yardımları Ayni ve Mali Yardımları	194
14.8. Milli Mücadele ve Kurtuluş Savaşı Sürecinde Tunus, Afganistan, Bulgaristan'ın Yardımları.....	195
14.9. Milli Mücadele ve Kurtuluş Savaşı Sürecinde Almanya'nın Ayni ve Mali Yardımları.....	196
14.10. Milli Mücadele ve Kurtuluş Savaşı Sürecinde Amerika Birleşik Devletlerinden Yardım Temin Çabaları.....	197

14. 11. Milli Mücadele ve Kurtuluş Savaşı Sürecinde Diğer Yardımlar	198
14.11.1. Erzurumlu Nafiz Beyin Yardımları	198
14.11.2. Milli Mücadele ve Kurtuluş Savaşı Sürecinde Gayrimüslimlerin Yardımları	201
14.12. Ermenilerden Ele Geçirilen Malzemeler	201
14.13. Kâzım Karabekir Paşanın Kurtardığı Malzemeler	202
14.14. Karadeniz ve Ege'de Ele Geçirilen Gemiler ve Diğer Malzemeler	202
14.15. Yunanlılardan Ele Geçirilen Uçaklar ve Diğer Malzemeler	204

BEŞİNCİ BÖLÜM BÜYÜK TAARRUZ

15. Büyük Taarruz Sürecinin Finansman ve Mali Kaynakları, Lojistik Değerleri..	205
15.1. Sakarya Meydan Muharebesinin Hazırlık Çalışmaları Lojistik Destek ve Donanımın Sağlanması	205
15.2. Sakarya Meydan Muharebesinin Cephane ve İnsan Kaynakları Tedariki Ordunun İkmal Yeteneği	206
15.3. Sakarya Meydan Muharebesi Sürecinde Askeri Durum	209
15.4. Sakarya Meydan Muharebesine Toplumun Mali ve İktisadi Desteğinin Sağlanması ve Zaferin Kazanılmasına Etkileri	214
15.5. Sakarya Meydan Muharebesinde Savaşın Lojistiği ve Finansmanı Amacı ile Yürütülen Faaliyetler	217
16. Büyük Taarruzun Mali ve İktisadi Yapısı	219
16.1. Mart 1921 Yılında Çıkartılamayan Bütçe Nedeniyle Sakarya Muharebesinden Sonra Bütçe Yılı Sonuna Kadar Ek Ödenek Kanunu ile Bütçeleme Yöntemi	229
16.2. 1922 Yılı Bütçesi Yerine Çıkartılan 1922 Yılı Avans Kanunları	232
16.3. 1923 Yılı Bütçesi Avans Kanunları ve Altışar Aylık Tahsisat Kanunları Uygulamaları	236
16.4. Büyük Taarruzda Askeri Güç Bileşenleri Levazım ve İkmal Mevcudu ve Anadolu'nun Ekonomik Durumu	239
16.5. Büyük Zaferin Kazanılmasında Etkin Dinamikler ve Askeri Güç Bileşenleri Levazım ve İkmal Mevcudu ve Anadolu'nun Ekonomik Durumu	258
KAYNAKÇA	262

ÖNSÖZ

Ya istiklâl ya ölüm...

Mustafa Kemal'in bu sözleriyle başlamıştı Milli Mücadele.

"Bağımsızlık benim karakterimdir" diyen Başkomutan'ın kurtuluş parolası netti: Ya istiklâl ya istiklâl...

Düvel-i Muazzama denilen ülkelerin işgali altındaki Anadolu'da kurtuluş meşalesinin ilk kıvılcımları işte böyle çıkmıştı.

Dönemin kudretli devletlerinin karşısına, inanmış yüreklerle çıkılacaktı.

Bir millet, şanlı hilalini özgürce dalgalandırmak, ezanını susturmamak için kenetlenmişti; fakat dünya savaşından mağlup çıkmış, dört bir yanı işgal edilmiş topraklar yokluk içindeydi.

Hürriyeti için her şeyi göze almış Anadolu insanının varlığı, zor zamanlarda daha da güçlenen birlik ve beraberlik ruhu tüm bu yoklukları yok edecekti.

O kutlu savaşın her anı, eşi görülmemiş fedakarlıklara sahne olacaktı.

Analar diyarı Anadolu'nun cefakar anaları sadece eşlerini ve çocuklarını feda etmeyecekti istiklâl uğruna...

Yeri gelecek onlar da cepheye koşacak, yeri gelecek sırtlarında cephane taşıyacak, yeri gelecek elinde avucunda ne varsa verecekti.

"Bu devlet kolay kurulmadı, istiklâl kolay kazanılmadı" diyorsak her fırsatta bugün...

Anlatmak istediğimiz, tarihe kahramanlık destanı olarak yazılan atalarımızın fedakârlıklarından başkası değildir...

Elinizde tuttuğunuz eser, hürriyetine ve hürriyetinin kutsi simgesi bayrağına aşık bir milletin, kahramanlık ve fedakârlık destanının tarihi belgesidir.

Kurtuluş Savaşımızın ne şartlarda kazanıldığını, Türkiye Cumhuriyeti'nin yokluklar ve imkansızlıklar içinde nasıl doğduğunu bu kitabın her satırında göreceksiniz.

Çok sayıda kaynağın derlenmesiyle oluşturulan bu çalışma, Türkler'in devlet kurma ve yaşatma geleneğinin ne kadar güçlü olduğunu göstermesi, gençlere milli şuur aşılayıp rehberlik etmesi açısından da önem taşıyor.

Ecdadın bize ne onurlu bir miras bıraktığını hepimize hatırlatan, araştırmacılara zengin bir kaynak sunan İktisat Uzmanı Dr. Necmettin Şahin ile Vergi Müfettişi Akif Yılmaz'a teşekkürlerimi sunuyorum; bu kitapla tarihe önemli bir not düşmüş olduklar.

Bağımsızlık için destan yazarak bizlere özgürlük armağan eden Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk ile silah arkadaşları başta olmak üzere atalarımıza bugün ve gelecekte layık olabilmek dileğiyle...

Prof. Dr. Seyfullah Çevik
Gediz Üniversitesi Rektörü

Yrd. Doç. Dr. Necmettin Şahin

1962 Malatya doğumlu yazarımız, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat ABD Yüksek lisansta “Yabancı Sermaye Yatırımları ve Dış Borçlanmanın Sosyo- Ekonomik Sonuçları (Türkiye Örneği)”ni ve “Türkiye’nin Dış Açık Büyüme Stratejisinin Siyasi ve Ekonomik Sonuçları”nı çalışarak doktorasını tamamlamıştır. Daha önce Uşak Üniversitesi İktisat Fakültesinde ve halen Gediz Üniversitesinde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Türkiye ekonomisi üzerine çok sayıda makalesi ve bildirisi bulunmaktadır. Ayrıca ulusal ve uluslararası firmalara ve kamu yararına çalışan kurumlara makroekonomik danışmanlık yapmakta, iş dünyası ile ilgili sektörel araştırmalar ve analizler yaparak girişimcilere proje bazlı yatırım fizibilite destekleri sağlamaktadır. İşletmelerin ekonomik kriz ve riskler karşısında yönetim becerileri kazanmaları için eğitim ve danışmanlık hizmetleri vermekte. İşletme ekonomisi perspektifi ile işletmelerin kurumsallaşma ve rekabet yapılarının güçlendirilmesine çözümler üretmektedir. Firmaların üst yöneticilerine kurumsal ekonomi danışmanlıkları ve yönetici eğitimlerinde danışman ekonomist olarak görev almaktadır. İşletme Ekonomisi ve Türkiye makroekonomisi alanlarında seminerler vermekte televizyon programlarına yorumcu olarak katılmaktadır. Evli ve üç kız babasıdır.

Akif YILMAZ
Vergi Müfettişi

1957 İzmir doğumlu olan yazarımız, yüksek lisansını Gediz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Bölümünde tamamlamıştır. Maliye Bakanlığında 1984 yılından itibaren Vergi Denetmenliği, Vergi Denetmenliği Büro Başkanlığı, Vergi Dairesi Müdürlüğü, Gelirler Bölge Müdür Yardımcılığı görevlerinde bulunmuş olup, 08.03.2013 tarihli kararname ile Vergi Müfettişliğine atanmıştır. “Tek Düzen Hesap Planı ve İşleyişi”, “Yaygın ve Yoğun Vergi Denetimi”, “İnşaat Sektöründe Vergilendirme”, “Mükellefin Ödevleri” isimli kitaplarının yanı sıra Vergi Raporu dergimizde yayınlanmış makaleleri bulunmaktadır.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti 29 Ekim 1914 günü Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan'ın yanında Birinci Dünya Savaşı'na girmiş, dört yılı aşan ve üç kıtanın çeşitli cephelelerinde sürdürülen savaşları kaybetmişti. Savaşı kaybeden taraf olarak 30 Ekim 1918 günü imzalanan Mondros Mütarekesi ile ordusu silah bırakmıştı. Bir cihan devleti olarak egemenlik süren altı yüz yıllık bir devlet için tam esaret ve dağılma şartları içeren Mondros Mütarekesinin hemen arkasında 10 Ağustos 1920 tarihinde imzalanan Sevr Antlaşmasıyla birlikte Osmanlı topraklarının paylaşılması kararı alınmıştı. Milli mücadele ruhunu temsil eden millet iradesi imzalanan bu anlaşmalar karşısında tarihe yön vermiş bir milletin yeniden topraklarına sahip çıkma ve kendi egemenliğini kurma iradesini ortaya koymuştu. Millet bu anlaşmalara protesto ve mitingler ile karşı çıkmaya başlamış yer yer silahlı çatışmalar ile milli mücadele ve arkasında kurtuluş savaşına kadar uzanan süreçler yaşanmıştır. Kadim bir devlet geleneği olan millet nezdinde yok hükmünde olan bu kuşatma ve yok etme anlaşmaları yine milletin maddi ve manevi güçlerini ortaya koyarak kazandığı zafer ile sonuçlanacaktır.

Millet iradesinin eseri olan zaferin sağlanması bu milletin tam istiklal ve ölüm arasında yapmış olduğu kutlu tercihin tezahürüdür. Milli mücadelenin öncüleri ve başkomutanı Mustafa Kemal'in tam bağımsızlığa dayanan bir devleti kurmak için öncelikle bir uyanışı sağlamak arkasından milli birliği, bağımsızlığı ve milletin egemenliğine dayanan cumhuriyeti kurmak gibi bir ideali başardığı bilinmektedir. Çalışmamızda bu idealin ruhunu oluşturan dinamiklerin süreç içerisinde mali, iktisadi yönden tezahürünü tarihi süreçte cephe gerisinde ve cephede yaşanan vakalar üzerinden daha önce bunları yayınlamış olan yazarların çalışmalarından ve devlet arşivlerinden derleyerek konu başlıklarına göre birleştirdik. Milli mücadele ve kurtuluş savaşı sürecinde ordunun beslenmesi, giyimi, barınması için ihtiyaç duyulan ekonomik kaynakların sağlanması yanında silah ve cephane temini ile maaşlarının ödenmesi için kaynak gerekmektedir. Bu kaynaklar ise ülkenin en verimli topraklarının en verimli ve zengin ticari şehirlerin düşman işgalinde bulunması yüzünden üretimi çok düşük topraklardan ve küçük ticari işletmelerin bulunduğu şehirlerin kaynaklarından oluşmaktaydı. Ayrıca Türk ordusu savaşın yanında salgın hastalıklar, yoksulluk, beslenme noksanlığı, kış şartları gibi olumsuzluklarla da mücadele etmekteydi.

Bu çalışma; Birinci Dünya Savaşı sonrası sömürge haline gelmiş olan Osmanlı Devleti bakiyesi halkın elinde kalmış kıt kaynakları ile dünyanın güçlü devletleri karşısında Kurtuluş Savaşını nasıl finanse ettiğini ülkemiz gençlerinin bilgisine sunma amacını taşımaktadır. Ülke bütünlüğünü korumak için girişilen çok cepheli siyasi ve askeri mücadelenin iktisadi ve mali boyutunun temel kaynakları ve zafere giden yolda tedarik ve kullanım etkinliğine yönelik araştırma yapılmıştır. Kurtuluş savaşı askeri strateji yönünden nasıl ki örnek alınan bir mücadele ise bu

savaşta Türk milletinin yokluktan var ettiği maddi kaynakların kurtuluşa yönelik vakfedilmesini zafere ulaşmak için halkın desteğini cephe gerisinden cephe içrisine dahil etmekte önemli bir başarı stratejisi olan Tekalif-i Milliye Emirlerinin uygulamaları ve askeri sonuçları üzerinden savaşın mali ve iktisadi boyutu ile milletimize maliyetlerini ortaya koymaya çalıştık.

Türk Milleti Kurtuluş Savaşı, Birinci Dünya Savaşı sürecinde yokluk ve fakirliğin girdabında üstün maddi fedakârlıklarda bulunmuştur. Bu koşullarda tamamen millet iradesinin eseri olan zaferin sağlanması tam istiklâl ve ölüm arasında yapılmış bir kutlu tercihi anlatmaktadır. Çalışmamızı gündemimize alırken bu haklı zafer sonucunda milletin kaynakları ve canları ile cephede kazanılan bağımsızlığın iktisadi ve mali bedellerini açıklamaya çalıştık. Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Anlaşması ile savaşarak kurtarılmış vatan toprakları üzerinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulmuştur. Lozan Antlaşması ile Birinci Dünya Savaşını ve Türkiye açısından Kurtuluş Savaşını sonlandıran bir antlaşma olup, aynı zamanda Osmanlı Devletinin hukuki ve mali açıdan uluslararası alandaki hükmi kişiliğini ortadan kaldırmıştır. Türk Milleti önce milli mücadeleyi ve arkasından kurtuluş savaşını milletimizin kısıtlı imkanları ile yürüterek millet iradesiyle cephede kazanılan bir bağımsızlığı nasıl kazandı bunu genç nesillerimizin okumalarına sunmak istedik.

Bu konu daha önce birçok bilim insanı ve araştırmacı tarafından farklı bakış açıları ile ele alınmıştır. Biz de yaptığımız bu çalışmada o eserlerden çokça istifade ettik. Tarihe mal olmuş bu çalışmaları yapan tüm müelliflere saygılarımızı sunmak isteriz. Milletimizin gelecek nesilleri geçmiş hakkında bilgili olsun, milletimiz bir daha kurtuluş mücadelesi vermesin dileklerimiz ile okuyucularımızın istifadesine sunar, saygıyla selamlarız.

Necmettin ŞAHİN

Doktor

Akif YILMAZ

Vergi Müfettişi

BİRİNCİ BÖLÜM BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİ

1- OSMANLI DEVLETİNDE EKONOMİK, SOSYAL ve ASKERİ DURUMU KAPSAYAN GENEL GÖRÜNÜŞ

1.1- Birinci Dünya Savaşı Öncesi Osmanlı Devletinin Uluslararası Güç Blokları Dengesindeki Askeri, Siyasi Yapısı ve Savaşta Taraf Tercihinin Şartları

Kurtuluş Savaşının mali kaynaklarına ve devletin ekonomik durumunu analiz edebilmek için Kurtuluş Savaşı öncesi devletin genel ekonomik durumunu görebilmemiz ve özellikle Osmanlı Devletinin Birinci Dünya Savaşına katılımında önemli rolü olan askeri, siyasi ve ekonomik etkenlerin uluslararası güç bloklaşması dengesi dinamiklerini ortaya koymamız gerekir.

Birinci Dünya Savaşına Alman İmparatorluğunun müttefiki olarak dahil olan Osmanlı Devletini imparator II. Wilhelm, 1889 ve 1898 yıllarında ziyaretlerde bulunarak iki devletin ilişkilerini askeri ve ticari birtelikle ve karşılıklı çıkarların korunması düzleminde oluşturmaya çalışmıştır. 1871’de milli birliğini kuran Almanya hızla sanayileşmeye başlamış hem artan endüstriyel ham madde ihtiyaçlarını gidermek hem de yeni pazarlara ulaşmak zorundaydı. Kıta Avrupası’nda Dünyanın en verimli alanları, İngiltere ve Fransa emperyalizminin tahakkümü altına girmişti. Bismark döneminde bir kıta devleti olarak Avrupa denge politikasını korumaya çalışan Almanya Hariciyesi,¹ İmparator II. Wilhelm’le birlikte Almanya başta askeri olmak üzere birçok sanayi ürününü ve sermaye yatırımlarını özellikle demiryolları ve altyapıyı Osmanlı ülkesine göndermişti. Türklerin Alman silah sanayi için iyi bir pazar olması, ilişkilerin gittikçe kökleşmesine neden olmuştu. Öte yandan uluslararası dış ve iç sorunlarda Almanların diğer Büyük Devletler karşısında Osmanlıları desteklemeleri, Almanya’yı Yakın Doğu’da birincil devlet olmaya itmişti. Bu süreç 1908 Genç Türk Devrimi’ne kadar aralıksız devam etmiştir.²

Kırım Savaşından sonra bölge siyasetine müdahalede bulunmayan İngiltere bu gelişmelerden endişe duyarak Almanya’nın hareket serbestliğini kısıtlamaya yönelik tedbirler almıştır. Doğal müttefiklerinden Fransa ile Rusya ise Almanya’nın yayılmasından aynı şekilde endişe duymuşlardır. Fransada Almanya’ya karşı müttefik bulma çabası içinde Rusya ile 4 Ocak 1894’de ittifak yapmıştır.³ Sömürge alanları üzerinde İngiliz-Fransız anlaşması sağlandıktan sonra dengelerin kurulmasında kalan son aşama İngiliz-Rus ittifakı ise 1907’de gerçekleşmiştir. Böylece taraflar İran ve Afganistan üzerindeki nüfuz alanı paylaşmalarını düzene koymuşlardır.⁴

¹ ORTAYLI, İlber; Osmanlı İmparatorluğu’nda Alman Nüfuzu. (İstanbul,1983), s. 18-19.

² BEŞİRLİ, Mehmet; “İttihatçılar ve Alman Nüfuzunun Tanınması”, Türkler Ansiklopedisi, Cilt XIII. (Ankara,1999), s. 321-322.

³ ARMAOĞLU, Fahir; 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, (Ankara, 1992), s.397.

⁴ ARMAOĞLU, Fahir; 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, (Ankara, 1992), s.447.

Bu dönemde Balkanların etnik yapısına bakıldığında; çoğunluğu Slav olmak üzere Sırp, Hırvat, Sloven, Bulgar, Makedon, Arnavut, Türk, ayrıca Germen, Yahudi, Çingene azınlıklardan meydana gelen halkların uzun yıllar Osmanlı Devleti yönetiminde yaşadığı bilinmekte, bu topraklar üzerinde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile Rusya'nın etnik yapılar üzerinden milliyetçilik odaklı ayrıştırma emelleri ve nüfuz mücadeleleri bulunmaktadır. Balkan Savaşları Osmanlı topraklarını etnik yapıya göre şekillenen devletler ve ulusları Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile Rusya'nın çıkarları doğrultusunda şekillendirmiştir. Rusya'nın amacı tüm Slavları bir arada toplayarak onların hamiliğini üstlenmek, Avrupalı devletlerin ise, parçalanmış küçük devletlerin oluşumunu büyük bir imparatorluğun çöküşü için kullanmak olmuştur. Bir yandan oluşacak bu küçük devletler Avrupalı devletlerce kolayca yönetilebilecek ve onların siyasi çıkarlarına alet olabilecektir. Artık Osmanlı Devleti topraklarını koruyamaz hale gelmiştir. Her bölgede isyan ve bağımsızlık hareketleri başlamıştır. Özellikle Balkan topraklarında cereyan eden bu bağımsızlık hareketleri bir bir devletlerin kurulmasıyla neticelenmiştir. Yunan, Bulgar, Sırp, Arnavut her biri Osmanlı Devleti topraklarında bağımsızlıklarını ilan ederek devlet kurmuşlardır. Balkanlara 450 yıl egemen olan Osmanlı Devleti artık bu topraklarda egemen değil, azınlık durumuna düşürülmüştür.⁵

İtalya Akdeniz'de varlığını hissettirmenin yanı sıra, Avusturya'daki topraklarını nasıl kurtarabilirim düşüncesi içine girmiştir. Bu nedenle Fransa ile anlaşarak itilaf devletleri safına katılmıştır. Diğer taraftan Rusya'nın müttefiklerinin yardımı ile İstanbul ve boğazları elde etme hedefi ise devam etmektedir. Bu süreçte askeri güç dengelerine bakıldığında, itilaf devletlerinin potansiyel askeri gücünün müttefik devletlere karşı kesin bir üstünlüğünün olduğu görülmektedir. Ancak savaşı etkileyebilecek önemli unsurlardan olan İngiliz donanmasının Alman donanmasından daha güçlü olması ve İngiltere'de güçlü bir siyasi irade yanında sanayi ve maliyesinin de güçlü olduğu bilinmektedir. Askeri güç bakımından itilaf devletlerinin 260 tümenine karşılık ittifak devletlerinin 156 tümeni bulunmaktadır. Ayrıca tarafların demografik yapılarına bakıldığında; Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın toplam 119 milyon nüfusuna ve seferber edilebilecek 22 milyon askeri gücüne karşılık, itilaf devletlerinin sömürgelerindeki gücü haricinde 260 milyonluk nüfusu ve 30 milyonluk askeri gücünün olduğu görülmektedir.

1914 yılına gelindiğinde savaşın cepheleri bloklaşma anlamında son haddine gelmiştir. Bu aşamada savaşın başlatılması için bir bahane gerekmektedir. Savaşın bilinen bahanesi; 28 Haziran 1914'te Avusturya-Macaristan Veliahdı François Ferdinand ve eşinin Saraybosna'yı ziyaretleri sırasında suikasta uğrayarak Gabriel Prençip adlı bir Sırp tarafından öldürülmeleri olmuştur. Avusturya 23 Temmuz'da

⁵ BAYRAKTAR, Hatice; Balıkesir Üniversitesi, Tarih Kulübü Bülteni, (2007/1), s.84,85).

1. BÖLÜM

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİ OSMANLI DEVLETİNDE
EKONOMİK, SOSYAL ve ASKERİ DURUMU KAPSAYAN GENEL GÖRÜNÜŞ

çok ağır şartlarla dolu bir ültimatom gönderdiği Sırbistan'a Almanya'nın da onayı ile 28 Temmuz 1914'te savaş ilan etmiştir.⁶ Müttefik Almanya da 1 Ağustos'ta Rusya'ya, 3 Ağustos'ta ise Belçika'ya savaş ilan etmiştir. İngiltere taahhüdüne bağlı kalarak Almanya'ya savaş açmıştır. Başlangıç itibarıyla Avrupa Devletleri arasında meydana gelen bir savaş olarak görülmekteyse de daha sonra Osmanlı Devleti'nin katılımıyla birlikte savaş bir Dünya Savaşı haline gelmiştir.

Almanya'nın yanında savaşa giren Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşı'nı kaybettikten sonra, itilaf devletleri tarafından parçalanması yoluna gidilmiştir. 1919-1922 yılları arasında Türk Milleti, ülkeyi kurtarmak için düşmanın baskılarına karşı Kurtuluş Savaşını başlatmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın öncülüğünde başlatılan bu mücadele Türk Halkının katılımıyla devam etmiştir. Arap tebaası üzerinde büyük etki yapan Trablusgarp ve sonra da Balkan savaşlarında müttefik bildiği Almanya'dan somut hiçbir yardım görmeyen Osmanlı yönetimi dış siyasette yeni yardımcıları aramaya karar vermiştir. İttihatçılar Almanya'nın ilgisini aşırı iktisadi bulduklarından Rusya'nın da emellerini frenlemek üzere İngiltere ve Fransa ile ittifak etmenin alt yapısını hazırlamaya çalışmışlardır. Bu yüzden Hakkı Paşa Londra'ya müzakereye gönderilmiştir. Maliye Nazırı Cavid Bey Fransa'da faaliyettedir. İngiltere ve Fransa ile anlaşma sağlayabilmek için bu devletlerin imtiyazları genişletilmiştir. İngiltere'ye 12 Haziran 1913 tarihinde yinelenen teklif öncekilerde olduğu gibi büyük devletlerin işbirliği gerekçe gösterilerek reddedilmiştir.⁷

Bu iki ülkeyle anlaşma sağlanamaması üzerine Talat Paşa, 1914 yılının Mayıs ayı içinde Kırım'a tatile gelen Rus Çarı ile görüşerek ittifak teklifinde bulunmuştur. Ne yazık ki Rusya, ülkemizde bulunan Alman askeri heyetini bahane göstererek işbirliğine olumsuz cevap vermiştir. Bu ve buna benzer girişimlerden de netice alınmamıştır. Balkan Savaşlarında alınan ağır yenilgiler nedeniyle çok ülke tarafından Osmanlı Devleti askeri güç açısından dikkate değer görülmemiştir. Esas itibarıyla Osmanlı Devletinin ittifaklara kabul edilmemesinin altında yatan neden, muhtemel bir savaşta topraklarının pay edilmesidir. İngiltere ve Fransa ise Rusya'yı geniş nüfus yapısı nedeniyle vazgeçilemeyen bir müttefik olarak görmüş, gerektiğinde Almanya'ya karşı kullanılabilecek bir güç olduğunu düşünmüştür. Bu nedenle de Rusya'nın İstanbul ve Boğazlar konusundaki isteklerini kabul etmiştir. Aksi durumda Rusya'nın, Alman saflarına katılması işten bile değildir.⁸

Bütün bu olumsuzluklar iktidardaki ittifak ve terakki hükümetinin Alman sempatizanı olan üyelerini Almanya'ya yanaştırmıştır. İtilaf devletlerinin işbirliğine yanaşmamaları karşısında savaş öncesi bloklaşmalarda tamamen yalnız kalmaktan

⁶ ARMAOĞLU, Fahir; 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi I, (1914-1980), (Ankara, 1992), s.102-103.

⁷ ERASLAN, Cezmi; "I. Dünya Savaşı ve Türkiye", Türkler Ansiklopedisi, Cilt XIII. (Ankara, 1999), s.339.

⁸ AKKAYA, Mehmet; "Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele Döneminde Türkiye Rusya İlişkileri" (Kırğızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, 2009), s.7.

çekinen Osmanlı yöneticileri de gayri resmi olarak Almanya ve Avusturya'ya aynı zamanda 22 Temmuz 1914'te ittifak teklif etmek durumunda kalmışlardır.

Görüşmeler başlamış ancak Almanya'da bir kısım yetkililer Osmanlı'nın müttefik vazifesi göremeyeceğini, ilk aşamada Kafkaslardan gelmesi muhtemel olan Rus taarruzuna karşı Osmanlı'nın hemen dağılıp yardım isteyeceğini ileri sürmüşlerdir. Diğerleri ise Boğazlara sahip ve Hint yolunu tehdit edebilecek konumu ile Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın durumunu güçlendireceğini savunmuşlardır. Neticede imparator II. Wilhelm'in de desteği ile ikinci fikir ağır basmıştır. Nihayet 2 Ağustos 1914'te Almanya ile ittifak anlaşması imzalanmıştır. Almanya gerektiği zaman Osmanlı İmparatorluğunu silah gücü ile korumayı taahhüt etmiştir.⁹

Almanya'nın Osmanlı Devletini bir an önce savaşa sokmak için uğraşmasının ardında beklediği yararları;

- a) Kafkas cephesine Rus kuvvetlerinin önemli bir kısmını çekerek Almanya ve Avusturya'nın doğu ordularının yükünü hafifletmek,
- b) Süveyş kanalını kapamak veya hiç olmazsa büyük miktarda İngiliz gücünü meşgul etmek,
- c) Osmanlı hilafetinin manevi gücünü kullanarak İngiliz, Fransız sömürge Müslümanlarını ayaklandırmak ve Rusya'da Müslümanları harekete geçirmek olarak sayılabilir. Burada asıl kullanılmak istenen dini nüfuzdur. Osmanlı yönetimi itilaf devletleri ile işbirliği girişimlerinin sonuçsuz kalması üzerine başka çıkar yol kalmadığını düşünmüştür.¹⁰

Ülkede savaşın Türklük ve Müslümanlık için büyük bir fırsat olduğunu düşünenler olduğu gibi, Osmanlı'nın eski haşmetine kavuşmak için fırsat telakki edenler de vardı. Almanya'nın savaşı kazanacağı kesin gözıyla bakılmaktaydı. Bunun yanında dünya Müslümanlarının ayaklanarak İngiltere, Fransa ve Rusya'yı meşgul edeceklerini düşünenler hiç de az değildi. Ancak İngiltere gerekli hazırlığını yapmıştır. Sömürgelerden gelen Müslüman askerlere "dinsiz İttihatçıların elinde hapis olan Halife'yi kurtarmak için savaşacakları" telkinini yapan İngiltere başından beri bu müesseseden en çok istifade eden devlet olmuştur.¹¹

Artan Alman baskısına karşı Osmanlı hükümeti, mali durumunun bozukluğunu bahane etmiştir. Türkiye'nin maddi ve askeri isteklerinin karşılanması savaşa girme şartına bağlanınca, 11 Ekim'de Enver, Talat ve Cemal Paşa'ların anlaşması etken olmuştur. 27 Ekim 1914'te Karadeniz'e çıkan filo 29 Ekim'de Sivastopol, Odesa, Keefe, Novorosiysk liman ve şehirlerini topa tutarak buralardaki iki Rus ve bir Fransız gemisini batırmıştır. Olay padişah ve hükümet başkanıyla üyeleri arasında şaşkınlık yaratmıştır.

⁹ BAYUR, Yusuf Hikmet; Türk İnkılabı Tarihi II/IV. (Ankara,1991), s. 640; Fahir ARMAOĞLU: a.g.e., s.108.

¹⁰ ERASLAN, Cezmi; a.g.m., s.343-344.

¹¹ ERASLAN, Cezmi; a.g.m., s.344.

Zira yukarıda işaret edilen üçlünün dışında kimsenin olaydan haberi yoktur. Sadrazam ve Hariciye Nazırı Said Halim Paşa derhal Rusya'ya müracaatla olayın sebebini Rusların İstanbul Boğazı'na mayın döşemeleri olarak tespit etmiş, barışı korumak için hemen bir tahkikat komisyonunu görevlendirmek istemiştir.¹² Ancak uzun süredir aradıkları fırsatı bulan itilaf devletleri bunu kaçırmamışlardır. Rusya filen 31 Ekim'de Doğu Bayezid'in kuzeyinden sınırı geçmiştir. İngilizler de ertesi gün (1 Kasım 1914) Akabe'yi bombalamışlardır. İngilizler Basra körfezinden nehirlere boyunca asker çıkarıp harekate girişmişlerdir. 3 Kasım'da Rusya, 5 Kasım'da Fransa ve İngiltere savaş ilan etmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin karşı savaş ilanı ise 11 Kasım 1914'te yapılmıştır. Padişah V. Mehmed Reşad savaş ilanından 3 gün sonra 14 Kasım 1914'te "Cihad-ı Ekber" ilan etmiştir.¹³

I. Dünya Savaşında Padişah ve Enver Paşa yayınladıkları bildiri ve ilanlarla Müslümanları savaşa çekebilmek için büyük çaba sarf etmişlerdir. Fakat İngilizler Arap yarımadasındaki sülalelere istikbalde tahtlar, bağımsız devletler vaat ederek kendilerini desteklemeyi, İskenderun, Mersin ve Şam'ı içine alacak olan Büyük Arap Krallığını Şerif Hüseyin'e vaat etmiştir. 3 Kasım 1914'te Kuveyt'in bağımsızlığını tanıyan İngiltere, 26 Ocak 1915'te İbn Suud, 3 Kasım 1916'da Katar Şeyhi ile anlaşarak Arapların hemen tamamını kontrol altına almıştır.¹⁴ 1911 Mart ayından itibaren Arnavutluk'ta ortaya çıkan yeni isyan hareketleri ve bir Osmanlı-Karadağ savaşı tehlikesi Türkleri zor durumda bırakmıştır. Bu karışıklıklar zamanla Makedonya'ya da sıçramış, bölgeyi Bulgarlar başta olmak üzere gözü olan diğer Balkan devletlerini hep birlikte harekete geçirmiştir. Bu çalışmalar gitgide Balkan uluslarının birbirleriyle boğuşması ve çatışması biçiminden çıkarak, Osmanlı Devleti'ne ve ona bağlı kurumlar ile Türklere karşı gelişme olarak ortaya çıkmıştır.¹⁵

Birinci Dünya Savaşı öncesi dönemde, Osmanlı Devletinin en önemli dış sorunlardan birisi, Trablusgarp ve Bingazi'de İtalya ile başlayan savaştır. İtalya, Trablusgarp ve Bingazi'yi kolonyal (sömürge) istekleri doğrultusunda ele geçirmek için, fırsat kolluyordu. Olayın Türkler açısından önemi ise başka idi. Eğer Osmanlı Hükümeti, bir dış politika hatası ile Müslüman tebaasının yaşadığı bu toprak parçalarını kaybederse, hem anayasalı rejimi prestij kaybeder hem de diğer Balkan ve Arap uluslarına karşı bir örnek teşkil edebilirdi. İtalya 28 Eylül 1911'de Osmanlı Hükümeti'ne verdiği ultimatom dan bir gün sonra savaş açtı.¹⁶ İtalya 5 Kasım'da Trablusgarp ve Bingazi vilayetlerini ülkesinin topraklarına dahil ettiğini bildirdi.

¹² AKKAYA, Mehmet; "Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele Döneminde Türkiye Rusya İlişkileri" (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, 2009), s. 8,9.

¹³ BAYUR, Yusuf Hikmet; Türk İnkılabı Tarihi II/I. (Ankara, 1991), s.317-325.

¹⁴ ERASLAN, Cezmi; a.g.m., s.343-346.

¹⁵ BAYUR, Yusuf Hikmet; Türk İnkılabı Tarihi, Cilt II, kısım I., s. 197-230.

¹⁶ BAYUR, Yusuf Hikmet; Türk İnkılabı Tarihi, Cilt II, kısım I., s. 97-98.

Donanmasını ise 18 Nisan 1912'de Çanakkale boğazına gönderdi ve Mayıs 1912'de 12 adayı işgal etti. Osmanlı İmparatorluğu, 15.10.1912'de imzaladığı Uscihi (Lozan) Barış Anlaşması ile resmen Trablusgarp ve Bingazi'yi İtalyanlara bıraktı. Bu anlaşma, Osmanlı İmparatorluğunun Kuzey Afrika'daki son toprak parçasının da elden çıkarıldığını gösteriyordu. Birinci Dünya Savaşı öncesi, Osmanlı Devletinin en krizli bölgelerinden birisi de Makedonya ile birlikte Balkanlar'daki bazı alanlardı. Balkan savaşları ile Osmanlı İmparatorluğu Avrupa'daki son toprak parçalarını da kaybetti. Sonuçta İttihatçılar, yukarıda anlatılan gelişmeler neticesinde alternatiflerinin de kalmaması sonucunda 2 Ağustos 1914'te Almanya ile bir askeri ittifak anlaşması yaparak resmen üçlü ittifaka katıldılar. Bunun anlamı Osmanlı İmparatorluğu'nun Almanya'nın da yer aldığı bu blokla birlikte, Birinci Dünya Savaşı'na resmen katılması demektir.¹⁷

¹⁷ BEŞİRLİ, Mehmet; a.g.e., s.326-327.

İKİNCİ BÖLÜM KURTULUŞ SAVAŞI ÖNCESİ EKONOMİK, SOSYAL ve ASKERİ DURUM

2- OSMANLI DEVLETİNİN ÇÖKÜŞ SÜRECİ, ASKERİ GÜÇ KAYBINDA ETKİLENEN SOSYO- EKONOMİK YAPININ DURUMU ve DÜNYANIN YENİDEN PAYLAŞIMI STRATEJİSİ

2.1- Askeri Güç ve İttifak Stratejisi

Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Harbine, adeta gözü kapalı sürüklenmiştir. Çünkü Birinci Dünya Harbi başlarken Osmanlı İmparatorluğu yorgun, yenik, yalnız ve müttefiksiz bir devlettir! 1912-1913 Balkan Harbinde tarihinin en acı, en haysiyet kırıcı yenilgisine uğramıştır.¹⁸ Bulgar ordusu İstanbul kapılarına dayanmış olup İstanbul önünde tutunmaya çalışan cephede, yalnız koleradan 40.000 kişi hayatını kaybetmiştir. İttihat ve Terakki Hükümeti ağır şartlar altında barışı kabul etmek zorunda kalmıştır. Eğer Balkan Devletleri bu sefer kendi aralarında bir çekişmeye girmeselerdi, Edirne kaybedilmiş olacaktı. Devlet hazinesi artık boştu, silah depoları, cephanelikler tam takırdı. Osmanlı Devleti müttefiksizdi ve kimse ittifaka yanaşmıyordu. Bulgaristan'ın istiklalini ilan edişi, Doğu Rumeli Vilayetini topraklarına katması, Demiryollarına el koyması ve Girit'teki gaililer (terk etme) karşısında Hükümetin yapabildiği, Yabancı Devletlere ellerini yalvarışla açmaktan ibaretti ve bu yalvarışlar daima cevapsız kalıyordu. Talat ve Enver Paşaların Ruslarla, Cemal Paşanın Fransızlarla ve Cavit Beyin İngilizlerle, hatta Balkanlarda Balkan devletleri ile yürütülen ittifak ve nabız yoklamaları, hep aynı sonucu veriyordu. Cevapsızlık ve hayal kırıklığı! I. Dünya Savaşında hedef, dünyanın yeniden taksimi idi. Kavga, bir miras paylaşması kavgasıydı. Bütün koloni ve yarı kolonilerden Avrupa'ya düşen mirasın yeniden taksimi! Osmanlı İmparatorluğu, ağırlığı kendi üzerinde dönen ve adına Şark Meselesi denilen bu miras önde gelen ganimet olarak görülmekteydi.¹⁹ Enver Paşa başta olmak üzere diğer bazı paşalar Almanya'ya hayranlık beslemekteydiler. Sözü geçen bu paşalar Almanya ile müttefik olmayı savunarak, Cihad-ı Ekber ve Cihad-ı Mukaddes ilan ederek savaşı başlattılar.

2.2- Ekonomik Altyapı, Lojistik, Üretim, Ticaret ve Finansal Güç Dengeleri

Uzun ve farklı cephelerde süren savaşlar üretken erkek nüfusun silah altına alınması tarımsal üretimi ve ekim alanlarını olumsuz yönde etkilemiş, dolayısıyla da üretimin azalmasına yol açmıştır. Erkeklerin önemli bir kısmı cephelerde savaşmış, köylerde yaşlı ve sakat olanlar kalmıştır. Köylerde ekim için yeterli araç ve gereçlerin olmaması, aşar vergisi sistemi, göçler üretimi etkilemiş, şehir ve cep-

¹⁸ AYDEMİR, Şevket Süreyya; "Büyük Yenilgi", Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa(1908-1914), Cilt II. (İstanbul, 1999), s.275-350.

¹⁹ AYDEMİR, Şevket Süreyya; "Şark Meselesi", Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa(1860-1908), Cilt II. (İstanbul, 1995), s.305-314.

helere yeterli tarım ürünü sevk edilememiştir. Bu olumsuz tabloya bakıldığında yer yer şehirlerde açlıklar başlamış. Hatta bu durumdan zaman zaman İstanbul'da etkilenmiştir.

Milli mücadelenin merkezi konumunda kalan son toprak parçası Anadolu'nun yol durumuna baktığımızda kağıt yolunun dışında yol bulunmuyordu. Esasen yollarda kullanılabilecek doğru dürüst araç ve kamyonla bulunmamaktaydı. 3. Ordu'nun 1916 yılına kadar hiç aracı olmamış, bu yılda sadece iki kamyonla sahip olmuştur. Zaten yollar ve köprüler buna da elverişli değildi. Osmanlı Devletinde sanayi tesisi diye bir şey yoktu. Sadece İzmir, Bursa ve Çukurova ile Suriye'de 3-5 basit düzeyde dokuma tezgâhları bulunuyordu. Halkın bütün ihtiyaçları dışarıdan temin ediliyordu. Yabancı ülkelere sağlanan kolaylıklar, uygulanan gümrük tarifeleri, kapitülasyonlar yeterli yerli sanayinin kurulmasına engel olmuştur. Ticaret ve sanayi tamamen Avrupalı Levantenlere bırakılmış, halk savaşa giden, tarım ve hayvancılık yapan bir toplum haline getirilmiştir. Savaşın başlamasıyla birlikte dış ticaret tamamen durmuş, yurt dışından ihtiyaç duyulan mallar alınamamış, üstelik mevcut stoklar tamamen düşman kuvvetlerinin eline geçmiştir. İmparatorlukta milli bir kredi sistemi ve milli bankalar bulunmamaktaydı. Yabancı bankalar da, yabancı sermaye ile Levantenlerin ve ticari hareketleri ellerinde bulunduran azınlıkların hizmetindeydi. Osmanlı İmparatorluğunun son yıllarına ait bütçe denge veya dengesizliğine ait rakamlar eldedir. Bu tablolar hiç de iç açıcı değildir. Hatta böyle bir bütçe durumu ile bir devletin, nasıl bir Dünya Harbine sürüklendiği, ayrıca bu yönden de eleştirilebilir. Osmanlı İmparatorluğu geliri olan bir devlet değildi, 20 milyon nüfus için 25 milyon gelir tahmini! Aşağı yukarı nüfus başına 1 lirayı biraz aşkın bir gelir ve tabii, daima açıklı bir bütçe böyle olunca da, borçlanmalara başvurmak elbette ki zaruri idi. Tütün, bir yabancının tekelindeydi. Ortada yol ve sanayi olmayınca sermaye, yatırım, ticari hareketler ve bunların sağlayacağı milli gelir artışı, tabii imkânsızdı. Osmanlı İmparatorluğu, iktisadi imkânlarını harekete geçirememiştir. Gelir kaynakları yabancılara terk edilmiş, yoksul, halsiz bir devletti. Bu borçlanmalar ve karşılığında kat kat ödemeler kısıpıcı içinde, günü gününe yaşıyordu. Harbe girerken ne altın, ne mal, ne de ilaç vardı. Yalnız Türk tebaasının, kan ve can ihtiyatına güveniliyordu. O da köylüden tahsil edilen ve garantili olarak köylülerin ödediği Aşar (toprak ürünleri vergisi) ve Ağnam (hayvan vergileri) vergileri gibi gelirlerdir.²⁰

2.3- Devletin Yönetimi ve Devlet Gelirlerinin Kaynakları

Osmanlı Devleti; mülki, askeri ve adli teşkilatında Anadolu Selçuklu Devleti'ni esas almıştır. Anadolu Selçuklu Devleti'nde orduya asker sağlamak için uygula-

²⁰ AYDEMİR, Şevket Süreyya; "Büyük Yenilgi", Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa(1908-1914), Cilt III. (İstanbul, 1995), s.37-42.

nan; tımar, zeamet ve has sistemi²¹ Osmanlı Devletinde de devam etmiştir. Osmanlı Devleti kurulduğu 1299 yılından 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanına kadar toprak mülkiyetine dayanan ve içerisinde askeri yükümlülükleri de bulunan bir yapı içerisinde yönetilmiştir.²² Osmanlı döneminde 13. Yüzyıldan sonra Tanzimat'ın ilanına kadar, sefer zamanı toplumdaki bir takım kişi ve kuruluşlara bazı sorumluluklar yüklenmiştir. Bu sorumluluklardan bir kısmı vergi, bir kısmı da hizmet veya mal şeklinde olmuştur. Sadece savaş zamanı, savaş giderlerini karşılamak için alınan bu vergiye "Avarız-ı Divaniye" veya "Tekalif-i Divaniye" denilirdi. Bu verginin zaman ve miktarı padişah fermanı ile belirlenir, para olarak ödendiği gibi erzak ve malzeme olarak da ödenebilirdi. Devlet görevlileri, padişah fermanı ile belirlenen ve çeşitli hizmet sorumlulukları bulunan diğer kişiler bu vergiden muaf tutulurdu.²³

2.4- Askeri Yapı

1908 yılında İkinci Meşrutiyetin ilanı ile beraber İmparatorluğun kötü gidişine son vermek amacıyla devletin her alanında olduğu gibi orduda da yeni ve çeşitli düzenlemelere gidilmiştir. Bu kapsamda Osmanlı Ordusu, Alman Ordusunun sevk ve idare sistemini esas alarak, hem harekât hem de lojistik alanda birçok düzenlemelere gitmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonucu yenik düşen Osmanlı Devleti Mondros Mütarekesi'ni imzalayarak sınırları içinde bulunan birçok arazi kesiminden çekilmiş, elinde sadece Anadolu kalmıştır. Boşaltılan yerler işgale uğramaya başlamış olup, ordu silahsızlandırılmaya ve terhis edilmeye subaylar da izne çıkarılmaya başlanmıştır. Elde kalan ordu Anadolu'da toplanıp dokuz kolordu ve bunlara bağlı olarak yirmi tümen şeklinde yeniden teşkilatlandırılmıştır.²⁴

Mondros Mütarekesi gereği ve İngilizlere yapılan görüşmeler sonucunda Osmanlı Ordusu 29 Mayıs 1919 tarihli bir yazısında er kadrosunu şöyle hesaplanmıştı; her tümende 2.020'er yirmi tümen için toplam 40.400'er, her kolordu bağlısında 1.567'er, dokuz kolordu için toplam 14.013'er, ağır topçu birliğinde 900'er, asker

²¹ Bu sistemin genel adı Tımar sistemi olup Anadolu Selçuklularında İkta sistemi adıyla uygulanmıştır. Buna göre devlete ait araziler ekilip biçilmek üzere köylülere verilmekteydi. Köylülerde bu arazilerin işletim haklarına karşılık vermeleri gereken vergiyi devlet tarafından belirlenen kişilere verirdi. Araziler gelir miktarlarına göre tımar, zeamet ve has olmak üzere üçe ayrılmakta olup buna göre bu vergileri toplayanlar sefer zamanı ya tek başlarına ya da vergi gelirinin miktarına göre beslemekle zorunlu olduğu askerlerle sefere katılmakla zorunlu tutulurdu: UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı; Osmanlı Tarihi, I. Cilt, Ankara, 1994, s.504-506, 516-517.

²² T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri, C.III, Ks.7, Ankara, 1995, s.22.

²³ T.S.K. Tarihi Osmanlı Devri, s.27; BOZKURT, Rıza; "Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Ülkenin Harekât Bakımından Bölgelere Ayrılması, İkmal ve İaşe İşleri, Haberleşme Sistemleri", Askeri Tarih Bülteni, Ankara, s.51-58.

²⁴ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, Ankara, 1992, s.255-272.

alma şube ve dairelerinde 5.820'er olmak üzere er kadrosu 61.223'dür.²⁵ Ordunun kadro dışında kalan fazla silah ve cephanesinin büyük kısmı kullanılmaması için toplanmaya başlanmıştır. Bu kapsamda piyade tüfeklerinin mekanizmaları, makineli tüfeklerinin kapak takımları, top kamalarının bir kısmı sökülerek İstanbul'da itilaf devletleri gözetimindeki depolara, diğer kısmı daha sonra gönderilmek üzere kolordu bölgesindeki depolarda toplanmıştır. 1919 Ekim ayında Anadolu'da işgal bölgeleri dışında kalan birliklerde 115.914 adet tüfek, 290 makineli tüfek, 152 top, 12.317.450 piyade cephanesi ve 248.958 atım topçu cephanesi bulunmaktadır.²⁶ Birçok tümenin mevcudu firar, hastalık v.b. sebeplerle kadronun altında olup, 1919 Mayıs ayında toplam askeri güç 50.000 civarındadır.²⁷ Hem kadroların noksan olması hem de işgal altındaki bölgede bulunan beş tümenlik kayıp göz önüne alındığında Anadolu'daki tüm Türk askeri gücü 19 Mayıs 1919 yılında 30.000-35.000 arasındadır.²⁸

Deniz Kuvvetleri Birinci Dünya Savaşı boyunca yıpranmış olup erleri de terhis edildiği için bakım dahi yapılamamaktadır. Zaten mevcut gemiler de mütareke hükümleri gereği devre dışı bırakıldığından kullanılabilir değildir.²⁹ Mütarekeden sonra Filistin ve Suriye'den çekilebilen hava birlikleri Konya'da, Irak'tan çekilenler Elazığ'da toplanmış olup diğer uçak ve malzemeleri de İstanbul Yeşilköy'de toplanmıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında Harbiye Nezareti bünyesinde bulunan "Kuvayi Havaiye Müfettiş-i Umumiliği" adı ile mevcut hava teşkilatı, mütareke sonrasında kaldırılmıştır. 1919 yılı başlarında yine Harbiye Nezaretine bağlı olarak "Kuvayi Havaiye Müfettişliği" kurulmuş ve İstanbul, İzmir, Konya ve Erzurum'da tayyare istasyonları kurulması kararlaştırılmıştır. İstanbul istasyonunda bulunan eğitim, keşif ve av maksatlı 45 uçaktan 4 tanesi kısa bir sürede uçabilecek durumdadır. Diğerleri gayri faaldir. İzmir Gaziemir'de 5. Tayyare bölümü bünyesinde 8 uçak vardır. Ayrıca Güzelyalı'da 2-3 uçaktan mevcut bir Deniz Tayyare bölümü vardır. Konya'daki istasyonda Filistin ve Suriye'den çekilmiş olan 3. ve 4. Tayyare bölükleri vardır. Bu bölüklerde 4'ü keşif, 13'ü av toplam 17 uçak olup çoğu uçamaz durumdadır. Ayrıca Erzurum'da 7. ve 8. Tayyare bölüklerinde 13 adet keşif ve av uçağı olup hepsi gayri faaldir.³⁰

2.5- Sosyal Durum ve Demografik Yapı

Osmanlı toplumsal yapısı hanedan mensupları, büyük toprak sahipleri olan ağa ve beyler, din bilginleri, devlet memurları ve subaylar, tüccar ve sanatkârlar, es-

²⁵ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, Ankara, 1992, s.255-272

²⁶ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, Ankara, 1992, s.255-272.

²⁷ SELEK, Sabahattin; Anadolu İhtilâli, Kastaş Yayınları, İstanbul, 2000, s.21.

²⁸ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1988, s.41.

²⁹ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi Batı Cephesi, C.II, Ks.1, Ankara, 1994, s.27-28.

³⁰ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi Batı Cephesi, C.II, Ks.1, Ankara, 1994, s.29.

naf, köylü ve işçi topluluklarından meydana gelmektedir.³¹ Osmanlı Hükümetinin 1919 yılında 1914 yılı verilerine dayanarak yayınladığı bir raporda Misakı Milli sınırları içindeki toplam nüfusun 14.118.968 olduğu, bunun 1.167.946'sının Rum ve 587.900'ünün Ermeni olduğu tahmin edilmektedir. Rumlar genellikle Batı Anadolu, Doğu Trakya ve Karadeniz'de (Samsun-Trabzon arası), Ermeniler ise Doğu Anadolu ve Osmaniye çevresinde yoğunlaşmıştır.³²

Osmanlı İmparatorluğunun askeri gücü Anadolu'daki Türklere dayanmakta olup, buradaki genç nüfus Trablusgarp, Balkan ve Birinci Dünya Savaşı sonucu oldukça azalmıştır. Bu tarihte Anadolu'daki nüfusun çoğu yaşlılar, kadınlar ve çocuklardan oluşmaktadır. Bu durum üretici tüketici dengesini bozmuş olduğundan ekonomiye kötü bir biçimde yansımıştır. Uzun süren savaşılarından dolayı var olan nüfus da yorğun ve bitkin durumdadır.³³

2.6- Ekonomik Durum; Tarımsal ve Hayvansal Üretim ile Emek Faktörünün Yapısı Ekonomik Sistem İlişkisi

Dört yıl süren Birinci Dünya Savaşı sonucunda silah altına alınan asker ve kayıplarla emek faktörü kıtlaşmış, toplumsal yapı önemli değişikliklere uğramış, 18-35 yaşları arasındaki erkek iş gücünde büyük açık meydana gelmiştir. Bu durum en çok tarım ve hayvancılık sektörünü etkilemiştir. İş gücü ve toprak kayıplarının sonucu savaştan önce 66 milyon dönüm olan hububat ekim alanı, savaşın sonunda 35 milyon dönüme düşmüş, buğday üretimi %47, kuru üzüm %54, fındık %65 düşmüş, koyun sayısı %45, keçi ise %33 azalmış ve savaş sonunda ülkede ciddi bir kıtlık tehlikesi baş göstermiştir. Aynı sebeplerle hayvancılık da önemli oranda gerilemiştir.³⁴ Nüfusunun %80'ninden fazlası kırsal alanda yaşayan ülke kendini besleyemez duruma düşmüştür. Nitekim İstanbul'un buğday vb. ürünleri, ihtiyacı sürekli yurt dışından karşılanmaya çalışılmıştır. Milli Mücadelenin başında Anadolu, tarım kesiminde çalışan fakat ekonomisinin bütünü üzerinde etkin bir rolü olmayan tarım ülkesidir.³⁵

Tarımsal araçların ve uygulanan yöntemlerin ilkilliği, genel olarak geçimlik ekim yapılması ve nadasa bırakma nedeniyle tarımsal üretim düşüktür. Birinci Dünya Savaşı sırasında üretici nüfus ve tarımsal hayvanların ordu emrine alınması tarımsal işgücü açığını doğurmuş, aşırı vergiler ve kamulaştırmalar üretimin daha da düşmesine yol açacak tarımı yıkım noktasına getirmiştir. Tarımsal üretim değerinin

³¹ T.C. Genelkurmay Harp Dairesi Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler, C.VII, Ankara, 1975, s.9.

³² ÇAVDAR, Tevfik; Milli Mücadele Başlarken Sayılarla Vaziyet ve Manzara-i Umumiye, Milliyet Yayınları, 1971, s.15-16; ayrıca bkz.: MCCARTY, Justin; Osmanlı Anadolu Topraklarındaki Müslüman ve Azınlık Nüfus(Osmanlı Anadolu'sunun Son Dönemi) Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995.

³³ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1988, s.19.

³⁴ ELDEM, Vedat; Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi, AKDYYK, TTK Basımevi, Ankara, 1994, s.34-47.

³⁵ ÇAVDAR, Tevfik; Milli Mücadele Başlarken Sayılarla Vaziyet ve Manzara-i Umumiye, Milliyet Yayınları, 1971, s.25-30;

yüksek olduğu Ege, Akdeniz ve Marmara bölgeleri de işgal altındadır.³⁶ Savaş nedeni ile işgücünde meydana gelen açık getirilen çeşitli yükümlülüklerle kapatılmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda “Zirai Mükellefiyetin Tatbik Suretine Dair Nizamname” 9 Ekim 1921 tarihinde uygulamaya konularak çoban, traktör makinisti gibi tarımla ilgili iş yapanların askerlikleri ertelenmiştir. Ayrıca devlet ürünleri zarar görmüş ve ihtiyacı olan çiftçilere çift hayvanı, tohumluk vb. tarımsal girdiler sağlanmaya çalışılmıştır. Üretimi artırmak için çiftçiler yazlık ve kışlık olmak üzere en az kırk dönüm araziye ekmeğe mecbur edilmişler, ayrıca askerde bulunanlar ile dul ve yetimlere ait arazinin değerlendirilmesi için halk haftada bir defa imece usulü ile bu arazilerde çalışmakla görevlendirilmiştir.³⁷ Osmanlı İmparatorluğu’nda büyük bir önem taşıyan tarım işletmeciliği kendi içinde ekicilik, bağcılık ve hayvancılık dallarına ayrılmış, vergi kanunların da bu üç dal dikkate alınarak uygulamalar yapılmıştır.³⁸

2.6.1- Devlet Gelirlerinin Kaynakları; Üretim, Vergi, Toprak, Sermayenin Yapısı

Osmanlıda Fatih devrinden itibaren ülkede altın ve gümüş sıkıntısı baş göstermiş, para rejimi bozulmuş ve akçenin gümüş miktarı düşürülmüş bu nedenle de piyasadaki malların fiyatları yükselmiş ve enflasyon yaşanmıştır. Altın ve gümüşün dışarıya kaçırılmaması için tedbirler alınmış, kuyumcuların işleyebilecekleri gümüş miktarı 200 dirhem olarak sınırlandırılmıştır.³⁹ Ancak para darlığı ve enflasyon, ülkede tefeciliğin yaygınlaşmasına yol açmıştır. III. Murat devrinden itibaren piyasada “Mağşuş Akçe” çıkarılması, bazı Yahudi maliyecilerin akçelerin kenarlarını kırmak suretiyle vezinlerini düşürmeleri, tefecilik, devletin köylüden vergisini altın, kuruş ve zaruri hallerle tartılmış halis akçe olarak istemesi, köylünün tahsildar tarafından soyulması,⁴⁰ ülkede toprak düzenini bozmuştur. Vergilerini ve borçlarını ödemeyen köylü ya toprağını terk etmiş veya faizi çok düşük bir bedelle toprağa el konulmuştur. Muamele-i şeriyye de faiz %10-11 iken faizcilerin %30’dan aşağı borç para vermediği, %60’a varan faizciliğin yapıldığı, hatta 1602’de Tokat’ta 100 kuruşun aylık faizinin 30 kuruş olduğu ifade edilmektedir.⁴¹

³⁶ YAMAN, Ahmet Emin; Kurtuluş Savaşı Ekonomisi ve Maliyesi”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi Atatürk Yolu, C.3, S.12, Ankara, Kasım 1993, s.420.

³⁷ ELDEM, Vedat; Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomisi, AKDTYK, TTK Basımevi, Ankara, 1994, s.161-167; ÖNSOY, Rifat; “Milli Mücadele’nin Mali Kaynakları ve Dış Yardımlar”, Milli Mücadele Tarihi, Makaleler, AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2002, s.309-310.

³⁸ ELDEM, Vedat; Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomisi, AKDTYK, TTK Basımevi, Ankara, 1994, s.161-167; ÖNSOY, Rifat; “Milli Mücadele’nin Mali Kaynakları ve Dış Yardımlar”, Milli Mücadele Tarihi, Makaleler, AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2002, s.309-310.

³⁹ AKDAĞ, Mustafa; Türk Halkının Dirlik ve Düzenle Kavgası, “Celali İsyanları”, (T.H.D.D.K), Ankara, 1975, s.33.

⁴⁰ AKDAĞ, Mustafa; Türk Halkının Dirlik ve Düzenle Kavgası, “Celali İsyanları”, (T.H.D.D.K), Ankara, 1975, s.39.

⁴¹ AKDAĞ, Mustafa; Türk Halkının Dirlik ve Düzenle Kavgası, “Celali İsyanları”, (T.H.D.D.K), Ankara, 1975, s.61-63.

Osmanlı Devleti mali sıkıntısını giderebilmek için, temel üretim ve gelir aracı olan toprağa ve köylüye yönelmiş, fazla vergi toplanması için sipahileri sıkıştırmış, sipahilerde köylülere yüklenerek kanunsuz vergiler toplamış ve soygun olayları başlamıştır. Öte yandan devlet fazla vergi vermeyen sipahilerin dirliklerini elinden alarak en yüksek para vereni tercih etmiş ve iltizam usulü ortaya çıkmıştır. Devletin çabuk ve yeterli gelir temin edebilmesi için, tımarlar en yüksek fiyatı veren mültezimlere verilmiş, istenen vergiyi ödemeyen sipahilerin dirliklerine el konulmuştur. Özdemiroğlu Osman Paşa'nın 1584 yılında 300 akçe karşılığında yabancılara tımar vermesiyle toprak düzeni tamamen bozulmuş, III. Mehmet zamanında artık tımar kanunları tatbik edilemez hale gelmiştir.⁴²

Osmanlı İmparatorluğu'nda hüküm süren ekonomik bunalım, köylerin eşkiyalar tarafından soyulması, eşkiyalığa zaman zaman devlet görevlilerinin de katılması, köylünün تنها köşelere ve dağlara sığınmasına yol açmış, Osmanlı Tarihinde "Büyük Kaçgunluk" adını alan olay yaşanmış, sipahilerin yanı sıra bazı resmi görevlilerin tımar topraklarına el koyması kendilerine büyük çiftlikler oluşturmalarına yol açmıştır.⁴³ XVI. yüzyılının ortalarından sonra "Ekabir Çiftliklerinin" yanı sıra diğer çiftlikler bu yolla meydana gelmiştir. Tanzimat Fermanı ile tımarlar ortadan kaldırılmış, tımarlar üzerinde mülkiyet iddiasında bulunan kimselere iddiaları sabit görüldüğünde devlet maaş bağlamıştır.⁴⁴ Dirlik sisteminin kaldırılmasıyla ortaya çıkan fiili ve hukuki boşluk 1858 tarihli arazi kanunnamesi ile doldurulmuştur.⁴⁵

Mülk arazisi (Arazi-i Memlûke) özel mülk konumundadır. Vakıf arazisi (Arazi-i Mevkufe) belli bir amaca tahsis edilmiş topraklar olup, bu yolla miri araziler özel mülk haline getirilmekteydi. Metruk arazi kamu yararı için terk edilmiş pazar, yol, kuru mera ve kışalardır. Mevat arazi, kimsenin tasarrufunda olmayan tarıma elverişsiz devlet arazisi olup izin almak suretiyle böyle yerleri ziyarete elverişli hale getirenler mülkün sahibi olabilirlerdi. Miri arazi çıplak mülkiyeti devlete ait olup, tasarruf hakkı belli bir ücret karşılığında süresiz olarak köylüye verilmiş, tarım arazisidir. 1858 sayılı Arazi Kanunnamesinin 8. maddesi köylüye toprak verilmesi ve kişisel tasarrufla ilgilidir. Böylelikle köylüye verimli yerlerde 70-80 dönüm, orta verimli yerlerde 100, az verimli yerlerde 130 dönüm toprak tapuyla verilmiştir. (A.K. Md:131) Mülkiyet hakkı kanunla teminat altına alınmıştır. Köylü arazisini kendisi ailesiyle birlikte işleyebileceği gibi kiraya da verebilmekteydi. Ancak izin alınmadan arazi üzerine bina inşa edilemeyeceği gibi ağaç ve bağ ekimi ve bölüşümde kanunla korunmaya çalışılmıştır. Gayrimenkul sahibinin ölümü halinde ise mülk

⁴² CİN, Halil; Miri Arazi ve Bu Arazinin Mülk Haline Dönüşümü, Ankara 1969, s.78.

⁴³ AKDAĞ, Mustafa; Türk Halkının Dirlik ve Düzenle Kavgası, "Celali İsyanları", (T.H.D.D.K), Ankara, 1975, s.488.

⁴⁴ ÜÇÖK, Çoşkun; Osmanlı Devlet Teşkilatında Tımarlar, Ankara Hukuk Fak., D.C.2, S.1, s.92.

⁴⁵ YERAMİSOS, Stefanos; Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye, Tanzimattan I. Dünya Savaşına, İstanbul, 1987, s.104-112.

mirasçılara aynen geçmekteydi. (A.K. Md:54,55) Miri araziye on sene tasarruf eden o araziye özel mülk haline getirirdi.(A.K. md:78) Eğer arazi 3 yıl özürsüz ve izinsiz olarak arka arkaya boş bırakıldığında da köylüden geri alınırdı. Arazi borç nedeniyle hiçbir şekilde haczedilemezdi. Arazi Kanununun 115. maddesinde 1862 tarihli irade-i seniye ve 1869 tarihli Nizamname ile değişiklikler yapılarak miri arazi ve vakıf topraklarının cebri icra ile satışına izin verilmiştir.⁴⁶ Kırım Savaşından sonra çıkarılan Islahat Fermanı'nda, yabancı ülke vatandaşlarının ülkede taşınmaz mülk edinmeleri kabul edilmiş, 1867 tarihli Kanunla da gayrimenkule sahip olmalarıyla ilgili düzenleme yapılmıştır.⁴⁷ Buna göre yabancı kişiler, hicaz bölgesi hariç kanun ve mahkeme kararlarına uymak şartıyla Osmanlı topraklarında mülk edinebilecekleri hüküm altına alınmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemindeki sürekli savaşlar kırsal nüfus için yıkıcı olmuştur. 1800-1919 yılları arasındaki 57 yıl savaşla geçmiş ortalama 1 milyona yakın insan silah altında tutulmuştur. Batı ülkeleri bu dönem içinde en fazla 12-13 yıl savaşmışlardır. Şayet 1 milyon insan en ilkel şartlarda tarım alanında çalıştırılsaydı, H. Kazgan'a göre 1914'deki Düyun-i Umumiye borçlarının 5 katında bir değer yaratılabilirdi.⁴⁸

Osmanlı Devleti Orman-Meadin ve Ziraat Nezareti İstatistik İdaresi 1907 ve 1909 yıllarında, Ziraat ve Ticaret Nezareti İstatistik Umumi İdaresi de 1913 ve 1914 yıllarına ait ziraat istatistiklerini açıklamıştır.⁴⁹ Bu istatistiki verilere baktığımızda, Anadolu'nun ekili topraklarının %90 dolayındaki kısmı, tahıl üretiminde kullanılmıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasındaki bu duruma baktıktan sonra Anadolu'daki tarım üretiminin 1919 Mayıs'ında Kurtuluş Savaşının destekleme olanaklarına bakıldığında karşımıza şu gerçekler çıkmaktadır.

Anadolu ekonomisi tamamen tarıma dayalıdır. Anadolu nüfusunun ancak yarısı tarımsal üretimde bulunmakta; nüfusun öteki yarısı çocuklar, yaşlılar, hastalar, askerler, memurlar ve küçük esnaftan oluşmaktadır. Başka bir ifadeyle nüfusun çalışma gücüne sahip yarısı hem kendini hem de tüketici durumundaki öteki yarısını doyurmak zorundadır. Dağlardaki asker kaçaklarını da hesaba kattığımızda tarım iş gücünde büyük boşluklar çıkmaktadır. Üretim bu nedenle hızla azalmış 1919 yılında ise üretim en düşük düzeylere ulaşmıştır. Tarımda çıkan bir başka sıkıntı da tarımsal iş gücü olarak kullanılan eşek, katır gibi hayvanların da askeri idarenin emri altına alınmış olmasıdır. Bu nedenle bu hayvanların sayısının azalmış olması Kurtuluş Savaşı sırasında bu olanaktan, millî birlik imkânlarından yararlanılmaması

⁴⁶ CİN, Halil; Miri Arazi ve Bu Arazinin Mülk Haline Dönüşümü, Ankara 1969, s.302.

⁴⁷ KARAL, Enver Z.; Osmanlı Tarihi VII. Cilt, Islahat Fermanı Devri, 1861-1876, Ankara, 1977, s.251-252

⁴⁸ KAZGAN, Haydar; Atatürk Döneminde Tarım Politikası, Türkiye Ekonomisi Semineri, İstanbul, 1981, s.133.

⁴⁹ GÜRAN, Tefik; Osmanlı Devleti Tarım İstatistikleri, 1909, 1913, 1914, DİE. Yay., (O.T.İ) Ankara, 1977, s.6.

anlamına gelmektedir.⁵⁰ 1.Dünya Savaşı batıdan İstanbul'a ulaşan ticaret yollarını büyük ölçüde kapatmış, bu durum İstanbul nüfusunu ağır beslenme sorunuyla karşı karşıya bırakmıştır. Ancak bu sorun mevcut ulaşım şebekesinin bütün imkânları kullanarak Anadolu çiftçisi İstanbul'daki tüketiciler için üretmeye başlamıştır. Osmanlı devleti son zamanlarında yarı sömürgeleşmiş bir ekonomik yapı sergilemiş, öyle ki tarımsal ürünler dahi hammadde karşılığı ithal edilir duruma gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğundan devralınan tarımsal yapının verimliliği çok düşük düzeyde bulunuyordu. Ticari ürünlerin yetiştirildiği bölgeler bir yana bırakılacak olursa tarımda üretim tekniklerinin geriliği fiziki sermayenin yetersizliği ve köylülerin üretim ile ilgili bilgilerinin çok eksik olmasıydı. 1. Dünya Savaşı sonunda tarımsal alanların tahrip olmasıyla birlikte ülkenin gıda ihtiyacı karşılanamaz hale gelmiştir. Buğday üretimi savaş sonunda, savaş öncesi üretimin yaklaşık yarısına düşmüştür. Diğer ürünlerde ise azımsanmayacak düşmeler meydana gelmiştir. 1. Dünya Savaşında tarım kesiminde çalışan nüfusun büyük ölçüde silahlı hale alınması ve çift hayvanlarının sayısında meydana gelen azalma, tarım üretimini darboğaza ittiği gibi ve bu alanda devletin müdahalesini zorunlu hale getirmiştir. Bu nedenle tarımda çalışma ve ekme yükümlülüğü (mükellefiyeti ziraiye) getirilerek, uygulamaya Kurtuluş Savaşı süresince de devam edilmiştir.⁵¹

Önce 18 Eylül 1916 (5 Eylül 1332) da Mükellefiyeti Ziraiye Kanunu Muvakkati ve tatbikatiyle ilgili kanun kabul edilmiştir.⁵² Geçici Kanun ve nizamname daha sonra Osmanlı meclislerinde görüşülmüş ve Mükellefiyet-i Ziraiye Kanunu 2 Nisan 1917'de, Mükellefiyet-i Ziraiye nizamnamesi de 20 Eylül 1917'de yürürlüğe girmiştir.⁵³ Anılan Kanun'a göre;⁵³ 17 yaşını dolduran herkesin ziraat kurumunun gözetimi altında belirlenen miktarda tarımla uğraşması zorunlu hale getirilmiştir. Kendilerine ait arazilerde zirai faaliyetini tamamlayanların ise hayvanlarıyla birlikte yoksul ailelerle, muhtaç askerlerin arazilerinde onlara yardım etme yükümlülüğü getirilmiştir.

Çiftçilikte kullanılabilecek manda, öküz, at ve eşekler için her çiftçi için en az 35 dönüm ekim işlerinde bulundurulması zorunluluğu getirilmiştir. Ayrıca damızlık olarak kullanılan dişi manda, inek ve kısraklar da çiftte alıştırılarak her çift için 35 dönüm ekim işlerinde görevlendirilmiştir. Çift hayvanları ile yapılacak iade nakliyatı bir çiftten fazla hayvanı olanlar için geçerli olup, senede 64 saati geçmemek şartıyla eşit olarak dağıtımı yapılmıştır. 500 dönüm ve üzerinde ekim işleriyle uğra-

⁵⁰ GÜRAN, Tefik; Osmanlı Devleti Tarım İstatistikleri, 1909, 1913, 1914, DİE. Yay., (O.T.İ) Ankara, 1977, s.6.

⁵¹ YERAMİSOS, Stefanos; Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye, Tanzimattan I. Dünya Savaşına, İstanbul, 1987, s.104-112.

⁵² ÖKÇÜN, A.Gündüz; Tarımda Çalışma ve Ekme Yükümlülüğü (Mükellefiyet-i Ziraiye) Belgeler 1914-1922, Ankara, 1963, s.3-7.

⁵³ ÖKÇÜN, A.Gündüz; Tarımda Çalışma ve Ekme Yükümlülüğü (Mükellefiyet-i Ziraiye) Belgeler 1914-1922, Ankara, 1963, s.76-82, 100-101.

şanlar çiftlik sahibi olduğundan, bunlardan silah altına alınmayanların bizzat ekim işleriyle uğraşması kabul görmüştür. Hayvanların zorunlu askeri alanlarda kullanılması ve hastalıklar dolayısıyla 1913-1914 senesi zirai istatistiklerine göre ekilen arazi 68 milyon dönüm iken; bu miktar 1914-1915 senelerinde 35 milyon dönüme, 1915-1916'da ise 27 milyon dönüme düşmüştür. Kurtuluş Savaşı sonrası çizilen sınırlarımız da birçok bölgedeki tarımsal alanların doğal sınırlarını parçalamıştır. Yani Misak-ı Milli ile çizilen sınırların doğal ekonomik alanların sınırlarıyla çakışmaması tarım kesimini olumsuz yönde etkilemiştir. Bir yandan tarımsal bölgeler arasındaki doğal bağlantılar kesilirken bir taraftan da ulaşım imkanları olumsuz yönde etkilenmiştir.

Güneydoğu Anadolu bölgesinin ekonomik uzantısı Suriye ve Irak'tır. Kuzey Doğu Anadolu ve Karadeniz bölgeleri Kafkasya ile ilişkilidir. Doğal ekonomik alanların ülke sınırları dışında kalması özellikle göçebe hayvancılığını olumsuz yönde etkilemiştir. Kışlık ve yazlık meraların değişik ülke sınırları arasında kalması hayvancılığa büyük darbe vurmuştur. Yine Kars ve Antep'in, Batum ve Beyrut limanlarından yoksun kalması bir başka olumsuz gelişmedir. Sınır değişiklikleri mevsimlik tarım işçisi göçünü de aksatmıştır. Suriye'den Çukurova'ya, Ege adalarından Batı Anadolu'ya ve Doğu Karadeniz'den Kafkasya'ya kadar olan işgücü akışları durmuştur.⁵⁴

2.6.2- Ekonomik Sistemin Etkinliği Uluslararası ve Yerel Piyasaların İşleyişi

Osmanlı İmparatorluğunda ticaret, esnaf loncaları vasıtasıyla yapılmaktadır. Şehir ve kasabalarda yaşayan esnaf kendi arasında üretici, toptancı ve bizzat malı kendi dükkânın da Kadı'nın narhı ile belli bir kârdan satan, aracı olmak üzere iş bölümü yapmıştır.⁵⁵ Dışarıdan gelen veya yerli olan ürün ilk satıcıdan son alıcıya esnaf eliyle ulaşmaktadır. Esnaf "Lonca" adı ile bilinen meslek dernekleri halinde teşkilatlanmıştır.⁵⁶

Mallarını hanlarda depolayan toptancılar arasında yabancılar da bulunmaktadır. Kervanları at, deve, katır ve eşekten oluşan kervancılar, tüccarların mallarını belli bir ücret karşılığında ülke içerisinde taşımakta idiler. Kervanlar bilhassa Bağdat, Tebriz, Diyarbakır, Erzurum, Şam, Halep, Sivas, Tokat, Kayseri, Konya, Ankara, Bursa, Afyon, İzmir, İstanbul, Edirne, Selanik, Belgrat gibi büyük şehirler arasında mal taşıyordu. Önemli limanlar ise İstanbul, Antalya, İzmir, Selanik, Sinop, Trabzon vb.dir. Yollarda ise kervansaraylar kurulmuştur. Tüccarlar XV. ve XVI. yy'da bankaların olmamasından dolayı oturduğu şehirden ayrılmadan önce gideceği şehirdeki tüccarın güvendiği ortağına alacağı malın bedelini kadı önünde yatırmakta ve onaylı ka-

⁵⁴ SİLİER, Oya; Türkiye'de Tarımsal Yapının Gelişimi(1923-1938) Boğaziçi Üniversite İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1981, s.63.

⁵⁵ AKDAĞ, Mustafa; Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi Cilt II., Ankara, 1971, s.175.

⁵⁶ AKDAĞ, Mustafa; Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi Cilt II., Ankara, 1971, s.180.

ğıldı, kervanlarla ona ulaştırarak almakta idiler.⁵⁷ Böylece mal bedelinin soyguncular tarafından çalınmasının önüne geçilmekteydi.

Toptan alım-satımı yapılan yerler “Muhtesip”ler tarafından denetlenmekteydi. Büyük şehirlerde haftanın ve yılın belli günlerinde meydan pazarları kurulmaktaydı. Tek bir cins ticaret malı satan hanlar da önemli ticaret yerleriydi.⁵⁸ Osmanlı Devleti’nde Orhan Bey zamanında ilk Osmanlı parası olan “Gümüş Akçe” 1327 yılında çıkarılmıştır. Fatih döneminde 1479 yılında ilk Osmanlı altın lirası olan “Sultani”ler piyasaya çıkmış, böylelikle bu tarihten itibaren piyasada çift metal para sistemine geçilmiştir. 9 Ocak 1881 tarihli yasayla da Osmanlı lirası para birimi olarak kabul edilmiştir. Bilindiği gibi ticaretin dayandığı en önemli ödeme aracı paradır. XIX. yy. başlarında piyasalardaki para darlığını azaltabilmek için 1809 yılında “Beşlik” ve “Altılık” diye adlandırılan para çeşitleri de arza sunulmuştur.⁵⁹ Osmanlı’da II. Mehmet’in saltanat yıllarında 1580-1640 yılları arasında ve II. Mahmut döneminde de taşış(değeri düşürülmüş para) ve enflasyon yaşanmıştır. Devletin ihracat ve ithalatıyla ilgili son dönemde ilmi çalışmalar yapılmıştır.⁶⁰

Osmanlı İmparatorluğunda dış ticaretle ilgili istatistikler 1878 (1294) yılından itibaren yayınlanmaya başlanmıştır. XIX. yy’da İngilizlerle yapılan 1838 ticaret anlaşması ile bu ülkeye ticari alanda büyük kolaylıklar sağlanmıştır. Daha önce yabancıların İmparatorluktan satın alacakları ticaret maddelerinin sayısı tespit edilmiş, bu maddelerin dışında ülkeden ticari eşya götürmeleri yasaklanmıştır. Ticari maddelere tatbik edilen yed-i vahit(tekeli) usulü bu anlaşma ile ortadan kalkmış, İngilizlere ve daha sonra diğer Batılı ülkelere iç ve dış ticarete tam bir serbestlik tanınmıştır.⁶¹

Buraya kadar yaptığımız çalışmadaki amaç; 1919 yılında Anadolu’nun ticaret durumunu belirtmek ve özellikle 1919-1922 yılları arasında Kurtuluş Savaşı için yarattığı imkanları ortaya koymaktır. Ancak mevcut istatistiki verilerde bu döneme ait bilgilere rastlanılamadığından, Osmanlı Devletinin 1830-1913 yılları arasında yapmış olduğu ithalat verileri dikkate alınarak değerlendirilme yapılmaya çalışılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu Balkan Savaşlarına ve Birinci Dünya Savaşının başlamasını tetikleyen milliyetçilik akımlarının baş gösterdiği yıllara kadar Almanya, İngiltere, Fransa ve Rusya’yla yakın bir ticari ilişki içerisinde olmuştur. Bu ticari ilişki aslında Osmanlı’nın sanayileşmiş ülkelere mamul madde ithalatını içermektedir. Osmanlı’da hammadde sıkıntısı çekilmezken mamul ve yarı mamul ürünlerin sıkıntısı oldukça artmıştır. Osmanlı bu ülkelere hammadde ihraç ederken bunun karşılığında işlenmiş madde ithal etmiştir.

⁵⁷ AKDAĞ, Mustafa; Türkiye’nin İktisadi ve İçtimai Tarihi Cilt II., Ankara, 1971, s.180.

⁵⁸ AKDAĞ, Mustafa; Türkiye’nin İktisadi ve İçtimai Tarihi Cilt II., Ankara, 1971, s.187.

⁵⁹ PAMUK, Şevket; İstanbul ve Diğer Kentlerde 500 Yıllık Fiyatlar ve Ücretler, 1469-1998, DİE. Yay., Ankara, 2000, s.34-35.

⁶⁰ KARAL, E. Ziya; Osmanlı Tarihi C.VI, Islahat Fermanı Devri, 1856-1861, s.252.

⁶¹ KARAL, E. Ziya; Osmanlı Tarihi C.VI, Islahat Fermanı Devri, 1856-1861, s.254.

Kapitülasyonların etkisiyle bu ülkelerin sömürge haline gelen Osmanlının ithalatının bu ülkeler arasında olması da gayet doğal bir durumdur.⁶² İhracatımızın tümüyle tarıma dönük olduğu, ithal edilen malların büyük kısmının gıda maddelerinden oluştuğu bilinmektedir. Buğday ve arpa ihracatı toplam ihracatın %7,7'sini meydana getirir de bundan bir döviz kazancı sağlanamamaktadır. Orta ve Doğu Anadolu'nun demiryolundan ve karayolundan yoksun oluşu bu ürünlerin tüketim merkezlerine ulaştırılmasını engellemiştir. İhraç edilen dokuma ürünleri, yarı mamul ya da mamul madde olarak geri ithal edilmekte, hatta fes bile ithal edilir durumdadır. Üzüm, incir, fındık, susam, zeytinyağı da ihracatımızda önemli bir yer tutmuştur. İhracatın %21'ini bu ürünler teşkil etmektedir.⁶³ Osmanlı ticaretinde sanayide olduğu gibi gayrimüslimler önemli bir yol oynamışlardır. Devlete verdikleri bir tür vergi ile askerlikten muaf tutulmuş olup bu durum ticarete etkin olmaları yolunu açmıştır. 1912 yılı rakamlarına göre ticarete Türklerin payı %15, Rumların %43, Ermenilerin %23, Yahudi ve diğerlerinin %19'dur.⁶⁴

2.6.3- Sanayi Üretim Yapası Sanayinin Dışa Bağımlılığı Dış Ticaret Rejimi

Selçuklular ve Osmanlının yükselme döneminde yerli sanayi ve ticaret batı ülkeleriyle rekabet edebilecek durumda idi. Fakat XVI. yüzyılın ortalarından itibaren gerileme başlamıştır. XV. ve XVI. yüzyıllarda Türk sanayisinin Avrupa'ya ayak uyduramamasının nedeni, Türk esnaf loncalarının eski ortaçağ usullerine bağlı kalması ve Türk Osmanlı Pazar Sisteminin serbest gelişmeyi engelleyici bir karakterde olmasıdır. İmal edilen malların boyutları, şekli ve kalitesi usta, çırak ve dükkân sayısı disiplin içerisinde önceden belirleniyordu. Müşterinin alım gücüne hitap eden değişik kalitede mal çıkartılmıyordu. Osmanlı Devleti, orta çağ ülkesi olma özelliğini değiştirememiştir.⁶⁵

Pamuklu, yünlü ve ipekli kumaşları deri ve toprak eşyaları, silahları haklı bir ün kazanmıştır. Hatta 1560-1648 yılları arasında Venedikliler bir kısım donanmalarının inşasını Osmanlı deniz tezgahlarına sipariş etmişlerdir.⁶⁶ Ancak Osmanlı İmparatorluğu sanayi konusunda Avrupa'nın çok gerisinde olması, var olan sanayide küçük sanayi denilen küçük işyerlerinin ürettiği ürünlere dayanmasıdır. Küçük sanayide Avrupa ile rekabet edememekte özellikle dokuma sanayi ve tekstil ürünlerinin %80'ni ithal edilmektedir. Saraçlık ve kundura imali de küçük sanayinin elindedir. Osmanlı İmparatorluğu gerek özel teşebbüs için yeterli sermaye

⁶² EROĞLU, R.Cem; Kurtuluş Savaşının Finansmanı, İstanbul, 2006, Yüksek Lisans Tezi. s.24.

⁶³ PAMUK, Şevket; Osmanlı Dış Ticareti, DİE. Yay., Ankara, 1995, s.64.

⁶⁴ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türkiye'deki Gayri Müslimler (Sosyo Ekonomik Durum Analizi), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1996, s.106-108

⁶⁵ AKDAÇ, Mustafa; Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi Cilt II., Ankara, 1971, s.178-180.

⁶⁶ TÖKİN, İ.H; İktisadi ve İçtimai Türkiye, Rakamlarla Türkiye'de Sanayi, İstatistik Gen. Müd. Yay., Ankara, 1946, s.4.

birikimi olmaması, gerekse gümrük duvarlarının düşük olması nedeniyle Avrupa malları ile rekabet edemediğinden batılı anlamda büyük bir sanayi kurulamamıştır.⁶⁷ XIX. yy'da Osmanlı yerli üretiminin çökmesi ile ilgili birçok örnek bulunmaktadır. 1839'da İstanbul'da 2.752 kumaşçı tezgâhı ve bu tezgâhlarda yaklaşık 3.500 kişi çalışmaktayken, 1859'da tezgâh sayısı 25'e, işçi sayısı da 42'ye düşmüştür.⁶⁸ 1830'larda Osmanlı İmparatorluğu'nu gezen bir batılıya göre, 1812'de Tırnova'da 2.000 mensucat tezgâhı çalışırken 1830'da sayı 100'e inmiştir.⁶⁹

Gelişmiş batı ülkelerinin rekabeti karşısında hammadde ve yiyecek maddeleri satan, dışarıdan mamul madde satın alan bir ülke manzarası gösteren Osmanlı İmparatorluğu 1913-1915 yılları sanayi istatistiklerine bakıldığında; ülkede yüksek fırınlar, metalurji ve makine üreten fabrikalar kurulmamıştır.⁷⁰ Kapitülasyonlar sebebiyle yabancı ürünlerin %5, 1862-1902 yılları arasında ise %8 ithalat resmi ile ülke içinde serbestçe pazarlanması, yerli ürünlerden değerlerinin %12'si ile %50 arasında değişen resim alınması, rekabet ortamının tamamen yitirmesine yol açmıştır.⁷¹ Osmanlı Devleti yerli ürünlerin rekabet gücünü ve pazar paylarını arttırabilmek için, 1863 yılında "İslah-ı Sanayi Komisyonu" oluşturmuştur. Komisyon; gümrük gelişmelerini arttırmak, sanayi okulları açmak, yeni şirketlerin kurulmasını sağlamak, mevcut sanayi ve el sanatlarını korumak ve geliştirmek amacı taşıyan çalışmalar yapmıştır. Ancak kapitülasyonlar komisyonun önerisiyle alınan tedbirleri sonuçsuz bırakmıştır. Ülkede bu dönemde bazı maden işletmeleri ile tüketim malları alanında çoğunluğu yabancı sermayeye ait bazı tesisler kurulmuştur. Ayrıca çeşitli alanlarda öğretim yapan sanat okulları ve sermayesi Türk ve azınlık iş adamlarına ait yedi esnaf şirketi kurulabilmiştir.⁷²

Batı sanayisinin rekabetine dayanamayarak bir çok fabrikanın kapanmasına karşın giyim eşyası ve kumaş üreten Bakırköy Fabrikası, Hereke Fabrikası, İstanbul Feshane Fabrikası ve Tophane Silah Fabrikası yapılan büyük mali destekle Cumhuriyet dönemine ulaşmıştır.⁷³ 1908 Meşrutiyet yönetiminin kurulmasından sonra ticaret ve sanayi alanında bir canlanma görülmüştür. 1913 yılında "Teşviki Sanayi Kanunu Muvakkati" çıkarılmıştır. Bu kanunla genel değeri 1.000 lirayı geçen ve yılda toplam olarak 750 gün miktarında işçi çalıştıran ve en az 5 beygirlik muharrik güç kullanan ve doğal ham maddeleri başka bir şekilde sokan fabrikalara bazı muafiyetler tanın-

⁶⁷ ÇAVDAR, Tevfik; Milli Mücadele Başlarken Sayılarla Vaziyet ve Manzara-i Umumiye, Milliyet Yayınları, 1971, s.44-45.

⁶⁸ İLKİN, Akın; Atatürk Dönemi Sanayi Politikası, İstanbul, 1981, s.39.

⁶⁹ SARÇ, Ömer Celal; Ziraat ve Sanayi Siyaseti, İstanbul, 1934, s.343.

⁷⁰ ÖKÇÜN, A.Gündüz; Osmanlı Sanayi, 1913-1915 Yılları Sanayi İstatistiği, DİE. Yayını, Ankara, 1997, s.XXI.

⁷¹ SARÇ, Ömer Celal; Tanzimat ve Sanayimiz, Cilt 1, İstanbul, 1943, s.433.

⁷² SARÇ, Ömer Celal; Tanzimat ve Sanayimiz, Cilt 1, İstanbul, 1943, s.433.

⁷³ SARÇ, Ömer Celal; Tanzimat ve Sanayimiz, Cilt 1, İstanbul, 1943, s.435.

miştir.⁷⁴ Aynı kanunla sanayinin geliştirilmesi amacıyla başka vergi istisnaları ile teşviklerinde verildiğini görmekteyiz. Kurtuluş Savaşı öncesindeki sanayi ile ilgili bilgilere, ancak 1913-1915 yıllarını içeren sanayi sayımı istatistikî verilerini değerlendirerek ulaşabiliyoruz. Bu sayım ise İstanbul, İzmir, Manisa, Bandırma, Uşak ve İzmit illerini kapsamaktadır. Büyük sanayi olarak nitelendirilecek kuruluşların %65-70'i İstanbul ve İzmir'dedir. Bu işyerlerinden %8'i devlete, %92'si de özel sektöre aittir. Üretim değerleri açısından karşılaştırıldığında var olan sanayinin %70'ini gıda, %12'sini dokuma, %8'ini deri, %6'sını kâğıt sanayi geri kalanı da diğer sektörler oluşturmaktadır. Sanayi kuruluşlarının da sermaye açısından %15'i Türklerin, %50'si Rumların, %20'si Ermenilerin, %5'i Yahudilerin ve %10'u yabancı şirketlerin elindedir. Devletin elinde askeri üretime yönelik olarak sadece Askeri Tahiniye Fabrikası, Beykoz Askeri Debbağ Fabrikaları (deri işleme), Levazımat-ı Umumiye Askeri Bez Fabrikası bulunmaktadır.⁷⁵

Osmanlı sanayisinin yaklaşık %55'inin İstanbul ve civarında olması, Kurtuluş Savaşı öncesinde bu işletmelerin denetimi ve gözetiminin tamamen düşman kuvvetlerinin eline geçtiğini görmekteyiz. Ya da geriye kalan sanayi kuruluşların tamamına yakınının işgal kuvvetlerini destekleyen Rum ve Ermenilerin ellerinde olduğu için sanayi sektöründe mülkiyet yapısında meydana gelen değişim sonucunda bu fabrikaların üretimlerinin dokuma, elbise gibi askeri teçhizattan uzak ürünlerin dışında üretime yönlendirildiği görülmektedir. Bunun sonucunda Milli mücadelenin miladı olan Mayıs 1919 itibarıyla deniz kuvvetlerinin ihtiyaçlarını giderebilmek bir tersane dahi bulunmaması milli mücadelenin hangi seviyede bir sanayi sektörü ile başlatıldığının görülmesinde önem arz etmektedir. Bu durumu açıklamaya çalışan görüşlerin dayanağı olarak; Osmanlı sanayisini çağdaş sanayilerin gerisinde bırakan en önemli etken kapitülasyonlar olmuştur.⁷⁶ Avrupa'da 1. Dünya Savaşının çıkmasından faydalanan Osmanlı İmparatorluğu, Eylül ayı başlarında bütün yabancı devletlere birer nota vererek; bundan böyle kapitülasyonları kaldırmaya karar verdiğini ve 1 Ekim 1914 tarihinde, gümrük resimlerini %11'den %15'e çıkardığını, yabancıların ülke ve dışı haberleşmelerini yürüten yabancı postaneleri kapattığını duyurmuştur.⁷⁷ Bu arada Ticaret ve Ziraat Nezareti; 1913 ve 1915 yıllarına ilişkin olarak İstanbul vilayeti ile İzmir, Manisa, Bursa, İzmit, Karamürsel, Bandırma ve Uşak illerinde bir sanayi sayımı yapacak ve bu sayım sonuçları da 1917 yılında "1329-1331 Seneleri Sanayi İstatistik'i" adı altında yayınlanacaktır. Bu sayım bize Osmanlı Sanayi hakkında genel bir görüş vermektedir. O tarihlerde İstanbul ve İzmir Os-

⁷⁴ ÖKÇÜN, A. Gündüz; Osmanlı Sanayi, 1913-1915 Yılları Sanayi İstatistiği, DİE. Yayını, Ankara, 1997, s.5.

⁷⁵ ÇAVDAR, Tevfik; Milli Mücadele Başlarken Sayılarla Vaziyet ve Manzara-i Umumiye, Milliyet Yayınları, 1971, s.55-71.

⁷⁶ SARÇ, Ömer Celal; Tanzimat ve Sanayimiz, Cilt 1, İstanbul, 1943, s.437.

⁷⁷ ÜLMAN, A. Haluk; 1. Dünya Savaşı'na Giden Yol ve Savaş, Ankara, 1973, s.222.

manlı sanayisinin ağırlığını barındırmaktadır. Adana ve Tarsus'ta dört pamuk ipliği fabrikası bulunmakta, diğer şehirlerin bazılarında ise debagat(tabakhane) tesisleri dışında sanayi kuruluşu bulunmamaktadır.⁷⁸

Osmanlı Sanayisinin 1913-1915 yıllarına ait istatistiki verilerine baktığımızda;⁷⁹ 1913'de %68,6'sı, 1915'de de %70,3'ü gıda sanayine aittir. İkinci sırayı dokuma sanayi almaktadır. Dokuma sanayinin imalat sanayi içindeki oranı 1913'de %14,9 iken bu oran 1915'de %11,9'a düşmüştür. Sanayi müesseselerinde çalışan iş gücünün sektörlere dağılımı ve toplamına baktığımızda;⁸⁰ çalışan kişinin 1913'te %45,8'i ve 1915'de %48'i dokuma sanayinde, daha sonra gıda sanayinde ve diğer dallarda istihdam edildiği anlaşılmaktadır.

Ticaret, Ziraat ve Maadin Nezaretlerinin istatistikleri ile Devlet İstatistik Enstitüsü verilerine bakıldığında; sanayinin ve gemilerin yakıt ihtiyacı nedeniyle en fazla kömürün, ardından krom, boraks ve diğer madenlerin üretildiğini görüyoruz. Hatta 1914'de kömür üretiminin 651.200 ton olduğu belirtilmektedir.⁸¹ İttihat ve Terakki Hükümeti kapitülasyonları kaldırdıktan sonra iktisadi ve mali alanlarda milli politikayı takip etmeye başlamıştır. Bu politikanın amacı ülke içerisindeki zararlı tümörlerin temizlenmesidir. Bu amaçla bir takım askeri ve siyasi tedbirlerin yanı sıra idari ve iktisadi tedbirler de alınmıştır.⁸² Milli İktisat kaynaklarının gayri milli unsurlardan kurtulmasına çalışılmıştır. Bu programı İzmir'de Teşkilatı Mahsusa adına Celal Bey yürütmüştür.⁸³ Bu politika dış ülkelerin düşmanca tavır almasına, Anadolu'da da bazı tartışmaların yapılmasına neden olmuştur. Milli Mücadele yıllarında, Ankara Hükümeti İktisat Bakanlığı vasıtasıyla sanayi istatistiği hazırlamıştır. Fakat bu istatistikler işgal altında bulunan İzmir, Bursa, Adana, İstanbul gibi şehirler dışında yapılmıştır. Ayrıca istatistiklerde yer alan kuruluşlar büyük ölçüde el ve el sanatlarından ibarettir.⁸⁴

Kurtuluş Savaşı öncesinde Anadolu'nun sanayi açısından durumunu ve katkıda bulunma imkanlarını aşağıdaki başlıklar halinde sıralayabiliriz.

- a) Anadolu dış ülkelere hammadde üreten, onlara sadece gıda maddesi ihraç edebilen, karşılığında ise onlardan mamul mal alan bir yapıya sahiptir. Bunun da en önemli sebebi kapitülasyonlar ve uygulana gelen politikalarıdır. Ülkede sanayi kurulamadığı gibi, makine sanayi yönünden tamamen dışa bağımlıdır. Bu nedenle top, makineli tüfek, uçak, gemi ve diğer savaş araç ve gereçlerini dışarıdan temin etmek durumunda bırakılmıştır.

⁷⁸ ÖKÇÜN, A.Gündüz; Osmanlı Sanayi, 1913-1915 Yılları Sanayi İstatistiği, DİE. Yayını, Ankara, 1997, s.26.

⁷⁹ ÖKÇÜN, A.Gündüz; Osmanlı Sanayi, 1913-1915 Yılları Sanayi İstatistiği, DİE. Yayını, Ankara, 1997, s.27.

⁸⁰ ÖKÇÜN, A.Gündüz; Osmanlı Sanayi, 1913-1915 Yılları Sanayi İstatistiği, DİE. Yayını, Ankara, 1997, s.22.

⁸¹ T.T.E.G. 50 Yılı, s.144.

⁸² SARÇ, Ömer Celal; Tanzimat ve Sanayimiz, Cilt 1, İstanbul, 1943, s.465.

⁸³ BAYAR, Celal; Ben de Yazdım, Milli Mücadeleye Gidiş, Cilt V, İstanbul, 1966, s.1578-1580.

⁸⁴ TÖKİN, İ.H.; İktisadi ve İçtimai Türkiye, Rakamlarla Türkiye'de Sanayi, İstatistik Gen. Müd. Yay., Ankara, 1946, s.27.

- b) Anadolu'da var olan küçük işletme ve tezgahlarda üretilen mallar, ancak mevcut günlük ihtiyaçları karşılayabilecek durumdadır. Sermaye sığılğı nedeniyle üretilen mallar tüketime göre şekillenmekte, stoklama yapma imkânı olmadığı için savaş anında doğabilen ihtiyaçlarda karşılanamamıştır.
- c) Anadolu tahıl ambarı olarak bilinmesine rağmen uygulana gelen bu politikalar gıda üretimini olumsuz yönde etkilemiş, Kurtuluş Savaşı sırasında endişe verici hale gelmiştir. Ülkede bir şeker fabrikasının olmaması, savaş ortamında şeker ithal edilir hale gelinmiştir.
- d) Sanayi işletmelerinin tamamına yakını işgal kuvvetlerinin eline geçtiğinden, bu işletmelerden Kurtuluş Savaşı sırasında bir fayda elde edilememiştir. Kaldı ki bu işletmelerin %90'ının sahibi yabancı uyruklular ile azınlıklardır.

2.6.4- Lojistik, Ulaşım ve Tedarik Yapısı

Kurtuluş Savaşının başlangıcında Anadolu'nun Lojistik, tedarik ve ulaşım altyapısı ile kara, demir ve deniz yollarının durumu aşağıdaki şekildedir.

2.6.4.1- Karayolları

Coğrafi konumu itibarıyla Anadolu; Asya ve Avrupa kıtaları arasında köprü durumunda olduğu için, Hititlerden itibaren iç ve dış ulaşımı sağlamak için yollar yapılmıştır. Selçuklular ve Osmanlılar ticaretin gelişmesi için konaklama yerleri olarak kervansaraylar, kervan yolları, kuyular, çeşmeler, hanlar yapmışlardır.⁸⁵ Osmanlı İmparatorluğunda yol yapımına daha çok askeri görüşler hakim olmuştur. Orduların en kısa zamanda sınırlara nasıl ulaştırılabileceği her şeyden önemli olmuştur. Bu görüşün ekonomi için yararlı olmadığı anlaşıldıktan sonra ve Avrupa'daki Sanayi İnkılabı'nı takiben yollara olan ihtiyaç artmış ve Osmanlı İmparatorluğunda 1866 yılında "Turuk-u Muabir Hakkında Nizamname" adlı kanun kabul edilmiştir. Bu kanun modern anlamda ilk karayolu adımıdır. Avrupa ve Asya topraklarında yol yapımı için programlar yapılmış, 48.900 km. uzunluğunda yolun inşası amaçlanmıştır. Ancak program gerçekleştirilemeyecek, yapılan şoseler kervan yollarından farksız olacak sel ve yağmur sularıyla kısa sürede kullanılamaz hale gelecektir.⁸⁶ Yapılan yollar ve köprüler kamyon nakliyatına elverişli değildir.⁸⁷ Anadolu'da 1919-1920 yıllarında 5 ana karayolu bulunmaktadır.

- a) Bağdat Karayolu: Samsun-Amasya-Tokat-Sivas-Harput-Mısır yolu,
- b) Ereğli-Konya-Kayseri-Malatya-Harput-Diyarbakır yolu,
- c) Kayseri-Sivas karayolu,
- d) Halep-Urfa-Diyarbakır yolu,
- e) Trabzon-Bayburt-Erzurum-İran yolu,

⁸⁵ BERKSAN, Nazım; Yol Davamız Dün Bugün Yarın, Ankara, 1951, s.13-31.

⁸⁶ BERKSAN, Nazım; Yol Davamız Dün Bugün Yarın, Ankara, 1951, s.13-31.

⁸⁷ AYDEMİR, Şevket Süreyya; Makedonya'dan Orta Asya'ya, Enver Paşa, Cilt III, İstanbul, 1992, s.32.

Kurtuluş Savaşı başladığında, Anadolu'da mevsime göre zaman zaman açılıp kapanabilen 3-5 metre aralığında ham zeminli, kaba ve arazi yapısına göre engebesi olan kara yollarının olduğunu biliyoruz. Bu yollar; vilayet merkezini istasyona ve posta merkezine bağlayan 5 metre genişliğindeki yollar, vilayet merkezini, kazalara ve limanları birbirine bağlayan 4 metre genişliğinde yollar, köyleri kaza ve vilayete bağlayan 3 metrelik ilkel yollar olarak ayırabiliriz.

Anadolu'da ilkel nitelikte tahminen 9.711 kilometre karayolunun olduğunu söyleyebiliriz. Bunun 3.477 kilometresinin bakıma muhtaç, 3.283 kilometresinin sürekli bakımı gereken, 3.206 kilometresinin ise yeniden yapılması gereken yol olduğunu ifade edebiliriz. Esasen bunlara günümüzde yol da denilemez. Çünkü karayolu olarak tabir edilen bu yollar; yüzyıllar boyunca olan göçler, kervanlarla yapılan ticaret ve savaşlarda bu toprak zeminin kullanılması sonucunda kağnı ve hayvan izlerinin oluşturduğu ilkel bir yapı mevcuttur. Böyle bir zemine sahip olan yollarda gerek cephede ve gerekse cephe gerisinde tabiatla insan ve hayvan gücünün ne kadar zor şartlarda mücadele ettiğini, Kurtuluş Savaşının insanüstü gayretlerle kazanıldığının bir göstergesi olarak kabul etmek gerekir. Ulaşım ve lojistik alanında Kurtuluş savaşının 1919 Mayıs itibarıyla ordunun elinde motorlu ulaştırma birliğinin olmamasına rağmen bu tarihte Anadolu'da 1.000 otomobilin olması ve bunun yaklaşık 800'ünün de İstanbul'da bulunması dikkat çekicidir. Ayrıca Kayseri-Sivas arasında çalışan bir otobüsün Amerikalılar tarafından Ermenilere yardım amacıyla çalıştırıldığı bilinmektedir. Bu veriler dikkate alındığında Kurtuluş Savaşı öncesinde yol araç ve ulaşım altyapısı açısından durum içler acısıdır. Savaş sürecinde ve öncesinde lojistik tedarik ve ulaşımında insan ve hayvan gücü; artık at, katır, öküz ve eşeklerin çektiği kağnılarla savaş kazanılmıştır.

2.6.4.2- Demiryolları

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bütün dünyada önemli ve güçlü bir ulaşım aracı olmaya başlayan demiryolu, 1919 yılında da önemini ve etkenliğini korumuştur. Özellikle karayollarının az ve motorlu kara taşıtlarının sayıca son derece sınırlı olduğu o günlerde, demiryolu tek ulaşım aracıydı. Ancak, demiryolu yapımı ve işletilmesi konusunda da, kendi ihtiyaçlarımızdan daha çok yabancıların ekonomik yararlarına ve siyasal amaçlarına bağlı olmak zorunda kalınmıştı. Ülkemiz, bu bağımlılığın acısını Birinci Dünya Savaşında çok çekmiş, Kurtuluş Savaşında da çekmeğe devam etmiştir.⁸⁸

Yabancılar demiryolu yaparken, bir yandan kendi ülkelerinin çıkarlarına göre hareket etmişler, bir yandan da çeşitli güvencelere sahip olmuşlardır. Yapılan demiryolları işletmeye açıldığında, belirli bir kâr sağlanamazsa, Osmanlı Hükümeti bu kârı garanti ederek yabancılar ödemedikçe kârı kalmıştır. Genellikle imtiyaz verildiğinde söz konusu garantide yüklenilmiştir. Bu garanti kilometre başına kâr

⁸⁸ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1990, s.84-85.

esasına dayanmakta olup yabancının bu miktardan az kâr sağlaması halinde, farkı Osmanlı Hükümeti ödemiştir. Her demiryolu imtiyazı verilmesi sonucu Devletin dış borç altına girmesi olağan olmuştur. Şunu ekleyelim ki, Osmanlı İmparatorluğu demiryollarının %31'ine sahip bulunuyor, geri kalan demiryollarının %37'si Alman, %21'i Fransız ve %11'i İngiliz şirketlerinin ellerinde bulunuyordu.⁸⁹ Kurtuluş Savaşında oynayacağı önemli rolden dolayı Eskişehir-Ankara demiryolu üzerinde biraz durmakta yarar buluyoruz. Demiryolunun Ankara'da sona ererek Doğu Anadolu'ya uzanmamasının zararları, Birinci Dünya Savaşının başlangıcında hemen görülmüş ve dar hatlı dekovil (60 cm ve altı küçük demiryolu) hattının Ankara'dan Sivas'a doğru uzatılmasına başlanmıştı. Yapımda eli kazma ve kürek tutabilen Türkler cephelerde çarpıştıkları için, askere alınan Egeli Rumlardan kurulu işçi taburları kullanılmıştı. Dar dekovil hattı yapımı Ankara'dan Elmadağ, Irmak, Kırıkkale üzerinden Yerköy'e 77 kilometre uzaklıktaki İzzettin istasyonuna ulaşmıştır. Böylece, Ankara'dan İzzettin'e kadar 127 kilometrelik bir dar hat Anadolu'nun ortalarına uzanmıştır. Bu dar hat 1 Ağustos 1919 günü işletmeye açılarak, Kurtuluş Savaşı süresince Yerköy buğday bölgesi ürünlerinin Eskişehir'e ulaşması sağlanmıştır.⁹⁰

Demiryolu ağının tamamlayıcı unsurlarının 19 Mayıs 1919'daki Misak'ı Milli sınırları içindeki durumu şöyle özetlenebilir. Bütün hatlardaki çeşitli güçlerdeki lokomotif sayısı 280, yolcu vagonu 720, yük vagonu sayısı ise 4.500 civarındadır. Bunların da en iyimser tahminlerle %25'i tamire muhtaç olup, eldeki yedek parça ve olanaklarla ancak 100 lokomotif sürekli olarak çalıştırmak mümkün olmuştur.⁹¹

Millî mücadelenin başında Anadolu'da yedi demiryolu hattı bulunmaktadır. Bunlar,⁹²

- a) Anadolu demiryolu, İstanbul-İzmit, Eskişehir-Ankara,
- b) Bağdat hattı, Eskişehir-Afyon-Konya-Adana-Halep,
- c) Mersin-Tarsus-Adana,
- d) İzmir-Aydın,
- e) İzmir-Salihli-Alaşehir-Uşak-Afyon,
- f) İzmir-Manisa-Soma-Bandırma,
- g) Mudanya-Bursa'dır.

⁸⁹ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1990, s.88.; JACKH, Ernest, Yükselen Hilal, s.107.

⁹⁰ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1990, s.88; SOTİRİYU, Dido; Benden Selam Söyle Anadolu'ya s.82; ACWORTH, Sir. William M. Demiryolları Ekonomisi (çeviri), s.10, 1 Ağustos 1919 günlü Sabah Gazetesi.

⁹¹ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1990, s.88; ÇAVDAR, Tevfik; Millî Mücadele Başlıkların Sayılarla Vaziyet ve Manzara-i Umumiye, Milliyet Yayınları, 1971.

⁹² ÇAVDAR, Tevfik; Millî Mücadele Başlıkların Sayılarla Vaziyet ve Manzara-i Umumiye, Milliyet Yayınları, 1971, s.80.

Demiryolları hatları yabancılar tarafından işletilmektedir. Misak-ı Milli sınırları içinde bulunan ve toplam uzunluğu 4.000 km'yi bulan demiryolunun Kurtuluş Savaşı'na katkısı son derece sınırlı olmuştur. Bu yollar ayrıca kıyılara yakın olan yerlere yapıldığından kolayca işgal edilmiştir. Bu yollar içerisinde Konya-Afyon, Eskişehir-Ankara hattı savaş sırasında aktif olarak kullanılmıştır. Demiryollarının tamamı düşman elinde bulunan bir ordunun silah ve mühimmatının hangi şartlar altında cepheye taşındığı bu verilere göre daha kolay anlaşılmaktadır. Gün ışığına çıkan her bilgi bu savaşın aslında teknolojik güçle değil tam tersine her zor şarta rağmen millet iradesinin birleşmesiyle kazanıldığını göstermektedir.⁹³

2.6.4.3- Denizyolları

Kabotaj hakkı yabancı ülkelere verilen kapitülasyonlar dolayısıyla delinmiş, Osmanlı limanları arasındaki yük ve yolcu taşınması liman hizmetleri yabancıların elinde olmuştur.⁹⁴ Sanayi İnkılabı ile birlikte Batı Avrupa'da buharlı gemiler hizmete girmiş, Türk Denizciliği bu gelişmeye ayak uyduramamıştır.

Ancak, Osmanlı Devleti 1844 yılında deniz ticaretinde buharlı gemilerden yararlanmak için "İdare-i Mahsusa" adıyla yeni bir teşkilatlanmaya gidilmiş, bunu Seyr-i Sefain İdaresi takip etmiştir.⁹⁵ Osmanlı donanması ve ticaret filosunun zayıf olması dolayısıyla 1. Dünya Savaşı sırasında tüm cephelere karayolu ağırlıklı sevkiyat yapılmıştır. Türk denizlerinde ve limanlarında güvenlik tehlikeye girmiştir. Mondros Mütarekesi ile birlikte donanma ve limanlar, itilaf Devletlerinin kontrolü altına girmiş, Osmanlı Deniz ticaret filosu savaştan önce 130.000 tona ulaşmıştır. Ancak savaş sırasında 63 geminin İtilaf Devletleri tarafından batırılması dolayısıyla ticaret filosunun 2/3'den fazlası kaybedilmiştir. Toplam tonaj 35.000 ton civarındadır.⁹⁵ Osmanlı'da durum böyleyken Mayıs 1919'da Türk Denizciliği tamamen çökmüş durumdadır. İthalat ve ihracattaki önemlerine göre İstanbul, İzmir, İskenderun, İzmit, Trabzon, Mersin, Samsun, Çanakkale, Sinop, Antalya limanları İngiliz, Fransız, İtalyan, Yunan işgali altında kalmıştır. Karadeniz, Ege, Akdeniz, Marmara'da işgalci devletlerin donanmaları bulunuyordu. Mondros gereği silahsızlandırılmış olan savaş gemileriyle bir deniz savaşına girmek ne denli mümkün olabilir sorusunun cevabını, bu savaş sonrasındaki zafer olmuştur.⁹⁶

2.7- Yönetimde Devlet Gelirleri İdaresi, Devletin Mali Durumu ve Vergi Sistemi

Osmanlı Devleti toprak tasarrufunu ve üretimi sıkı bir gözetim altında bulundurmuş para ekonomisinin geri olduğu klasik dönemde (1300-1600), köylüden alı-

⁹³ BERKSAN, Nazım; Yol Davamız Dün Bugün Yarın, Ankara, 1951, s.53.

⁹⁴ BERKSAN, Nazım; Yol Davamız Dün Bugün Yarın, Ankara, 1951, s.69.

⁹⁵ YAŞA, Memduh; Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi (1923-1978), İstanbul, 1980, s.270.

⁹⁶ YAŞA, Memduh; Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi (1923-1978), İstanbul, 1980, s.272.

nan aynı vergiler, tımarlı sipahiler tarafından toplanmıştır. Mali kontrol, tahrir sonucu düzenlenen icmal defterleri ile sağlanmış, zamanla meydana gelen değişiklikler için de “derdest ve tevcih defterleri” düzenlenmiştir.⁹⁷

Bir yer fethedildiği zaman, padişah tarafından buraya Emin ve Kâtipten oluşan bir komisyon gönderilmiş, tahriri yaptırılmıştır. Emin tahririni, memur olduğu vilayetin kadısı ve tımar erleri ile birlikte yapmıştır. Bütün nüfus ve gelir kaynakları hiçbir şey dışarıda bırakılmayacak şekilde deftere kaydedilmiştir.⁹⁸ Tahrir emini çalışmasını tamamladıktan sonra, hazırlanan defter-i mufassal, cizye defteri, zevayid ve mevkuf defteri ile sancak kanunnamesi müsveddelerini ve mahalli narh hüccetlerini tetkik ve tasdik olunmak üzere merkeze getirilmiştir. Burada ürün vergileri belirlenmiş, dirlik sahiplerinin istihkaklarına göre taksim edilmiştir.⁹⁷

Osmanlı Devleti kırsal alandaki vergi yükümlülükleri için “Mufassal Defter-i Hakaniler” meydana getirilmiştir. Bu yolla her vergi yükümlüsünün toprak miktarı ve ödeyeceği vergiler tespit edilmiştir. “Mücmel Defter-i Hakanî” denilen defterlerde binlerce tımarının durumu takip edilmiştir. Özellikle tahrir defterleri bilhassa XV. ve XVI. asırlarda tımar sisteminin uygulandığı bölgelerde vergi mükelleflerine ait çeşitli bilgileri ve vergilerin hangi kişi veya kurumların bulunduğunu tespit eden ve genellikle sancak esasına göre tertiplenen resmi belgeler olmuştur.⁹⁹ XVI. yy. sonlarından itibaren tımar sistemi hızlı bir çöküş sürecine girerken, o zamana kadar yapılan sayımlar ve kayıtlar yitirmeye başlanmıştır. XVII. yy. başlarında yaygın Celali İsyanları yaşanırken, Hükümet sahipsiz ve tartışmalı hale gelen tımarları Padişah hasarına dahil ederek iltizama vermiştir. Böylelikle nakit ihtiyacı giderilmeye çalışılmıştır. Bundan böyle maliye bürokratları ihale yapmak, kayıtları tutmak, tahsilatı yapmak ve ortaya çıkan anlaşmazlıkları gidermekle, Defterhanede Avarız ve Cizye gelirlerinin toplanması işiyle uğraşmışlardır.¹⁰⁰

XIX. yüzyılın ilk yarısında Padişah olan II. Mahmut ıslahat hareketlerini başlatmış, Batı ülkelerindeki hükümet sistemi kabul edilmiştir. Sadrazamlık unvanı baş vekaletе çevrilmiş, Nazırlıklar (bakanlıklar) kurulmuştur. Başvekil günümüzde olduğu gibi o dönemde de çeşitli nezaretler arasında koordineyi sağlayan makam olmuştur.¹⁰¹ Darphane-i Amire ile Hazine-i Maliye Nezareti bünyesine alınmıştır. Memurlara derecelerine ve sorumluluklarına göre maaş verilmiştir. Divan kaldırılıp, yerine İhtisas Meclisleri oluşturulmuştur. Defterdar, Maliye Nazırı adını almıştır.¹⁰²

⁹⁷ İNALCIK, Halil; Osmanlı’da İstatistik Metodu Kullanıldı mı? “Osmanlı Devleti’nde Bilgi ve İstatistik”, DİE., Ankara, 2000, s.3-4.

⁹⁸ EROĞLU, R.Cem; Kurtuluş Savaşının Finansmanı, İstanbul, 2006, Yüksek Lisans Tezi, s.33.

⁹⁹ ÖZEL, Oktay; Avarız ve Cizye Defteri “Osmanlı Devletinde Bilgi ve İstatistikler” DİE. Yay, Ankara, 2000, s.36.

¹⁰⁰ ÖZEL, Oktay; Avarız ve Cizye Defteri “Osmanlı Devletinde Bilgi ve İstatistikler” DİE. Yay, Ankara, 2000, s.37.

¹⁰¹ KARAL, Enver Ziya; Osmanlı Tarihi C.V, TTK. Yay, Ankara, 1976, s.152.

¹⁰² EROĞLU, R.Cem; Kurtuluş Savaşının Finansmanı, İstanbul, 2006, Yüksek Lisans Tezi, s.34.

1855 yılında “Muvazene Defteri Nizamnamesi” hazırlanmıştır. Nizamname ile bir bütçenin nasıl hazırlanacağı ve denetleneceği konusunda bir takım hükümler getirilmiştir.¹⁰³ Bu nizamnameye göre mali yılın başı olarak Mart ayı kabul edilmiştir. Maliye Nezareti tahmini gelir ve giderleri 2 ay öncesinden belirlemiş, Hükümet adına Meclis incelemesi ve onayına sunmuş, sonra da Padişahın Hattı Hümayunu ile yürürlüğe girmesini beklemiştir. Padişah Abdülaziz zamanında Maliye Nazırı olarak görev alan Fuat Paşa, mali sistemi ıslah çalışmalarını sürdürürken, ilk devlet bütçesinin 1863-1864 yılı için yürürlüğe girmesini de sağlamıştır.¹⁰²

Osmanlı mali zorunluluklar nedeniyle kâğıt para çıkartmış; en son 15 Temmuz 1915'te çıkartılan paraların karşılığının olduğu, üzerlerinde ne zaman tedavülde kaldırılacağı yazılmış ve altın ile ödeneceği belirtilmiştir. Ancak çıkartılan bu paralar dünya savaşı sebebiyle oluşan enflasyonist baskı ve ekonomideki mal darlığının artması sonucu oluşan aşırı fiyat artışlarıyla hızla değer kaybetmiştir. Bu şartlar altında 19 Mayıs 1919'da kâğıt para aynı şekilde değer düşüklüğünü korumuştur. Altın paranın da tedavülde bulunması bazı güçlükler neden olmuş, aynı malın hem altın, hem de para cinsinden iki fiyatının bulunması durumuyla karşı karşıya kalınmıştır. Kâğıt para cinsinden fiyatlar artarken, para cinsinden fiyatlar ise azalma eğilimi göstermiştir. 1919 yılına kadar süregelen savaşlardan dolayı milli gelirden önemli bir artış olmadığı gibi aynı zamanda bölgeler arası gelir dağılımında da herhangi bir değişiklikten pek söz etmek mümkün olmamıştır. İç ve Doğu Anadolu bu gelir dağılımında en az pay alan bölgeler olmuştur. Bu nedenle Kurtuluş Savaşı'na maddi yardım konusunda çokta fazla faydalı oldukları söylenemez. Bu durumdan Kurtuluş Savaşı için şöyle bir sonuç çıkartılabilir. Kurtuluş Savaşının finansmanı için gerekli tüm kaynakların diğer bölgelerin ağırlıklı olarak işgal altında bulunması sebebiyle yine bu bölgelerde aranması zorunluluğunu doğurmuş, bu zorunluluk da Kurtuluş Savaşı boyunca çıkartılan vergi kanunlarının son derece verimsiz kaynaklara yönelmesine sebebiyet vermiştir.¹⁰³

2.8- Devlet Bütçesi Devlet Gelirleri İdaresi ve Düyun-i Umumiye İdaresi

1919 yılında ekonomideki tikanıklık, darlık bütçeyi de olumsuz yönde etkilemiştir. 1918 yılında devlet halkına ekmek vermek için gerekli olan 3 milyon lirayı bile bulamamış bunun için bile borçlanma yoluna gitmiştir. Bu durum Kurtuluş Savaşını gerçekleştirecek bir milletin hangi ekonomik şartlarda olduğunun açık göstergesidir. 1919 yılında bu durum yine kendini devletin memurlarına maaş verememe hali olarak göstermiştir. Savaş ekonomisi diye bir şey kalmadığı gibi yeni bir savaşı finanse edecek ülkenin ekonomik koşulları buna el vermemiştir. Savaş, bu koşullar içerisinde yeni arayış ve çözümler çıkartılmaya çalışılarak gerçekleştirilmiştir.¹⁰⁴

¹⁰³ SAYAR, Nihad S; Türkiye İmparatorluk Dönemi, Siyasi, Askeri, İdari ve Mali Olayları, İstanbul, 1978, s.189.

¹⁰⁴ EROĞLU, R.Cem; Kurtuluş Savaşının Finansmanı, İstanbul, 2006, Yüksek Lisans Tezi, s.34-35.

Düyun-i İdare-i Umumiyesi alacaklı Avrupa ülkelerinin baskısıyla Muharrem Kararnamesi (1881) ile kurulan Düyun-i Umumiye İdaresi ile Hükümet arasındaki ilişkileri takip eden bürodur. Avrupa ülkelerinin yönlendirdiği, Osmanlı Hükümetine bağlı olmayan Düyun-i Umumiye İdaresi, Devletin gelir kaynaklarının önemli bir bölümünü idaresi altına almıştır. Böylelikle ülkede iki ayrı maliye yönetimi ortaya çıkmıştır.¹⁰⁵ Kısa süre içinde teşkilatlanan Düyun-i Umumiye İdaresi, kadrolarını gün ve gün artırmıştır.

1876 Anayasası'nda yer alan bütçenin her yıl mali yılbaşından önce hazırlanması ve verginin kanun ile alınabilmesi mecburiyetine rağmen, Meşrutiyetin kısa süreli olması ve anayasanın askıya alınmasından dolayı, irade ve nizamnamelerle vergi konulmuş ve her dairenin gelirlerini kendisinin tasarruf etmesine imkân tanınmıştır. Bu nedenle de ülke sürekli geçici bütçelerle yönetilmiştir.¹⁰⁶ 1887-1902 yılları arasındaki bütçelerde devletin gelir ve giderleri bir tür hesap özeti olarak hazırlanırken, 1908-1919 yılları arasında hazırlanan bütçeler kesin hesaplara dayanmıştır.¹⁰⁷

Meclisin kapatılmasından sonra vergi koyma ve bütçe yapma hakkı II. Abdülhamit'in elinde olmuştur. Onun döneminde devlet bütçeleri her yıl muntazam olarak yayınlanmamıştır.¹⁰⁸

Meşrutiyet dönemi bütçelerinin gelir ve gider rakamlarına baktığımızda; 1910 yılında gelirlerin 26.015.000 TL'si, giderlerin 35.694.000 TL'si, 9.679.000 TL'si, bütçe açığının ise borçlanmayla kapatıldığı, 1915 yılında gelirlerin 26.836.000 TL'si, giderlerin 35.658.000 TL'si, 8.821.000 TL'si bütçe açığının ise hazine tahviliyle kapatıldığı, 1917 yılında gelirlerin 23.584.000 TL'si, giderlerin 53.305.000 TL'si, 29.720.000 TL bütçe açığının ise vergi zammıyla kapatıldığı, 1919 yılına geldiğimizde gelirlerin 34.017.000 TL'si, giderlerin 92.731.000 TL'si, 58.715.000 TL bütçe açığının ağırlam resmi iki kat artırılarak kapatılmaya çalışılmıştır.

Bu rakamlar bize Birinci Dünya Savaşının ülkenin bütçe gelirleri, gelir idaresindeki millî olmayan yapının mali durumunu olumsuz yönde etkilediğini, giderlerin artış gösterdiğini, buna paralel olarak borçlanmanın da artış sağladığını ortaya koymaktadır. Birbirini izleyen savaşlar ve kaybedilen topraklar ile bozulan sosyoekonomik yapı sonucu ekonomik yaşam gerilemiş, dış borçlar ve verilen ayrıcalıklar ile ekonomik yönden Avrupa ülkelerinin denetimi altına girilmiştir. Az gelişmişlik sanayi ve ticaret, Osmanlı tebaası gayrimüslimleri ile yabancıların elinde olmuş, her türlü ulaşım da yabancıların denetiminde kalmıştır.¹⁰⁹

¹⁰⁵ GÜRSOY, Bedri; Kamusal Maliye Cilt II, Bütçe, Ankara, 1981, s.110-118.

¹⁰⁶ PELİN, Fazıl; Finans İlmî ve Finansal Kanunlar, İstanbul, 1994, s.18-20.

¹⁰⁷ GÜRSOY, Bedri; Kamusal Maliye Cilt II, Bütçe, Ankara, 1981, s.110-118.

¹⁰⁸ SAYAR, Nihad S; Türkiye İmparatorluk Dönemi, Siyasi, Askeri, İdari ve Mali Olayları, İstanbul, 1978, s.259.

¹⁰⁹ YAMAN, Ahmet Emin; "Kurtuluş Savaşı Ekonomisi ve Maliyesi", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi Atatürk Yolu, C.3, s.12, Ankara, Kasım 1993, s.417.

2.8.1- Devlet Bütçesi Kamu Gelir ve Giderleri

Osmanlı devlet gelirleri; aşar, arazi, bina, özel ormanlar, hayvanlar, madenler, su ve kara avı, gümrük ve damga vergileri, gemi, tapu, yargı, pasaport ve konsolosluk harçları ile tuz, tütün, av malzemeleri ve tütün tekellerinden oluşmaktadır. Ancak bu gelirlerin önemli bir bölümü yabancı ve dış borç alacakları adına Düyun-u Umumiye İdaresine bırakılmıştır. 19 Mayıs 1919'da yürürlükte olan vergi, harç ve tekel gelirlerine ilişkin gelir kanunları Kurtuluş Savaşı boyunca da uygulanmış ve savaşı finanse ederek devlet gelirlerinin temelini bu gelir kanunları teşkil etmiştir. Mali yönden dar boğazlara girildiğinde yeni gelir kanunları çıkarılmakla birlikte 1919 yılından sonra da uygulana gelen bu kanunların temel nitelikleri korunarak yalnızca vergi nispet ve oranlarını artırılması yoluna gidilmiştir. Bunun temel nedeni ise savaş döneminde büyük çalkantılar yaşayan toplumun mükellefleri bilinen, kayıtları belli ve uygulaması oturmuş mevcut vergi kanunlarında gelir artırıcı değişiklikler yapmak yeni vergi kanunlarını yürürlüğe koymaktan çok daha verimli olmuştur.¹¹⁰

Trablusgarp Savaşı'ndan itibaren savaş bütçeleri hazırlanmıştır. Bu durum Kurtuluş Savaşı süresince de devam etmiştir. Trablusgarp ve Balkan Savaşının Devlete maliyeti 30 milyon Osmanlı lirasıdır.¹¹¹ Bu savaşlar bütçe açıklarının artmasına sebep olmuştur. Bütçe açığının, borçlanmanın ve fiyat artışlarının en yüksek düzeye ulaştığı 1919 yılı ekonomik ve mali çöküntünün en belirgin yılı olmuştur. Kurtuluş Savaşı böyle bir ortam içinde tasarlanmıştır; Mustafa Kemal Paşa böyle bir ortam içinde çıkış kapılarını aralamıştır. 1919 yılının mali kaynakları bir bakıma Kurtuluş Savaşı'nın mali koşullarını ortaya koymaktadır. Zira 1919 yılı Mayıs'ında uygulanan vergiler, bazı değişikliklerle bütün Kurtuluş Savaşı boyunca uygulanmıştır. Bunun yanında Osmanlı'nın dış borçları da ayrı bir sorun olmuş ve karamsarlığa da sebebiyet vermiştir. Kurtuluş Savaşı'nın mali yönden olanaksızlığını ortaya koymak için dış borçlardan söz etmek yeterlidir.¹¹²

Birinci Dünya Savaşının Osmanlı Devletine maliyeti 400 milyon olmuştur. Savaş giderleri; vergi, emisyon, istikraz, müttefiklerin yardım ve araçları ile istimval ve müsaderelerden karşılanmıştır. 1918 yılı itibarıyla tedavüldeki para miktarı 161 milyon liradır.¹¹³ Gerek mütareke döneminde ve gerekse Kurtuluş Savaşı sırasında para basılmamıştır. Mütareke döneminde yürürlükte bulunan Osmanlı vergi kanunları Kurtuluş Savaşı süresince de aynen uygulanmış, zaman zaman vergi oran ve miktarlarında artırıma gidilmiştir.¹¹⁴ Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde ve Kurtuluş Savaşı yıllarında toplanan başlıca vergi ve harçlara bakacak olursak;

¹¹⁰ SAYAR, Nihad S; Türkiye İmparatorluk Dönemi, Siyasi, Askeri, İdari ve Mali Olayları, İstanbul, 1978, s.295.

¹¹¹ ELDEM, Vedat; Mütareke ve Milli Mücadele Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi, Ankara, 1973, s.14.

¹¹² ELDEM, Vedat; Mütareke ve Milli Mücadele Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi, Ankara, 1973, s.13.

¹¹³ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1990, s.98;

2.8.1.1- Aşar Vergisi

Osmanlı Devletinin Müslüman tebaasından alınan şer'i bir vergi olup toprak ürünlerinden alınmaktadır. Aşar(öşür) onda bir anlamındadır. Ülke içerisinde bölgelere göre farklı uygulanmış, zamanla bedel olarak alınmıştır. Tanzimat Fermanının ilanından sonra aşar yeni bir düzenlemeye tabi tutulmuştur. Tanzimat Fermanı vergi konusunda vatandaşlar arasında eşitlik ilkesini getirmiştir.¹¹⁴ Divan-i Hümayundan hazineye bir yazı gönderilerek aşarın her tarafta onda bir oranında toplanması emredilmiştir.¹¹⁵ Tarım ürünlerinden Aşar dışında çeşitli adlarla alınan vergiler kaldırılmıştır.¹¹⁶ Böylece tarım ürünlerinde yalnızca aşar vergisi uygulanmaya gelmiştir.

Aşarın her tarafta aynı oranda alınması bir süre sonra eleştirilmiştir. Çünkü bazı topraklar masraflıydı ve verim oranı düşüktü, bazı topraklar da ise az masrafla daha fazla ürün alınmaktaydı. Bu durumda da eşitlik ilkesi zedelenmiştir.¹¹⁶ 1919 yılında aşar %12 oranında ürünün cinsi fark etmeksizin, ürünün kendisi veya değeri üzerinden para olarak köylüden tahsil edilmiştir. Müstahsilden ürün olarak alınan aşar, maliyenin aşar ambarlarında toplanmış, ihtiyaç hasıl oldukça satışı yapılmıştır. Bu vergi, bütçe gelirlerinin %29-30'unu oluşturmuştur.¹¹⁷

2.8.1.2- Arazi Vergisi

Arsa ve arazilerin değeri üzerinden mülk sahipleri tarafından ödenen vergidir. Toprak rejimi ve mülkiyetini tespit eden kanun 1856 yılında yürürlüğe girmiştir. Kanun, toprağı beş bölüme ayırmış, memlûke olarak adlandırılan topraklarda kişilere tam mülkiyet hakkı tanınmıştır.¹¹⁸ 1859 yılında ülkenin her tarafındaki arazi ve arsaların değerleri kütüklere işlenmiş ve yazılı değerlerinden belli oranda (binde 4) vergi tahakkuk ettirilmiştir.¹¹⁹ 1879 yılında yürürlüğe giren ve 1880 yılından itibaren tatbik edilen vergi kararnamesiyle; arazi, aşar veren ve aşar vermeyen olarak adlandırılarak, iki sınıfa ayrılmıştır. Aşar veren arazi eskisi gibi kıymetlerinin binde 4'ü ve aşar vermeyen arazi kıymetlerinin binde 8'i oranında vergiye tabi tutulmuştur. 15 Nisan 1887'de aşar vermeyen araziden alınan vergi binde 10'a çıkarılmıştır. Bu oran 1914 yılına kadar aynen devam etmiştir. 10 Mart 1914'de kanunla aşara tabi arazinin vergisi %50 artırılarak binde 6 olmuştur. Aşar vermeyen arazinin vergisi daha önce olduğu gibi binde 10 oranında kalmıştır.¹²⁰ Arazi vergisine; öşür veren,

¹¹⁴ KARAL, Enver Ziya; Osmanlı Tarihi V. Cilt, Nizam-ı Cedit ve (O.T.V) Tanzimat Devirleri 1789-1856, Ankara, 1970, s.255-258.

¹¹⁵ KARAMÜRSEL, Ziya; Osmanlı Maliye Tarihi Hakkında Tetkikler, T.T.K. Yay., Ankara, 1940, s.166-167.

¹¹⁶ Kaldırılan Vergiler: Resim-i Dönüm, Basma Akçesi, Boyunduruk Hakkı, Resm-i Zemin, Ağalık Hakkı, Kulluk Hakkı, Çift Akçesi vb'dir.

¹¹⁷ DURU, Cihan; TURAN, Kemal; ÖNGENOĞLU, Abdurrahman; Atatürk Döneminde Maliye Politikası, Ankara, 1982, s.37.

¹¹⁸ KARAL, Enver Ziya; Osmanlı Tarihi, Cilt. VI, Ankara, 1976, s.223.

¹¹⁹ MORAWİTZ, Charles; Türkiye Maliyesi, Derleyen; Maliye Teftiş Kurulu, Ankara, 1979, s.63.

¹²⁰ EMİROĞLU, Cezmi; Türkiye'de Vergi Sistemi, Vasıtasız Vergiler, Ankara, 1932, s.31.

arazi değerinin %06 sı kadar, öşür vermeyen ise arazi değerinin %010 oranında vermeye 1919 yılında da devam etmişlerdir.

2.8.1.3- Bina Vergisi

Önceleri tevzu şeklinde alınan bu verginin 1859 yılında tahrir usulü ile alınmasına karar verilmiştir. Tahririn yapılabilmesi için öncelikle “Tahriri-i Emlak Nezareti” kurulmuştur. Talimatname hazırlanmış, yazı işine Bursa ve Konya vilayetlerinden başlanmış, yazı işinin başarılı olmasından sonra yeni bir nizamname hazırlanarak yazım işi diğer vilayetlerde de kaydırılmıştır.¹²¹ Valinin nezareti ve defterdarın başkanlığı altında memur ve güvenilir halk temsilcilerinden oluşturulan komisyonlarla binaların değerleri tespit edilerek kütüklere işlenmiştir. Binalar, gelir getirenler ve mesken olarak kullanılanlar şeklinde sınıflandırılmış ve yazılı değerlerinin binde 4’ü oranında vergiye tabi tutulmuştur. Gelir getiren binalardan (akarlardan) ayrıca yıllık kira tutarlarının binde 4’ü oranında ek vergi “Akar Vergisi” alınması kararlaştırılmıştır.¹²² Osmanlı Devletinde meskenlerin kiraya verilmesinden elde edilen kazançların önemli kısmında vergi kaçığının olması nedeniyle 1881 yılında “Vergi Kararnamesi” çıkarılmıştır. Bu kararnameye göre; değeri 20.000 kuruşa kadar olan ve mesken olarak kullanılan binaların değerinin %04’ü, değeri 20.000 kuruş ve daha fazla olan binaların kiraya verilmesi halinde %08’i oranında yıllık vergi alınması hüküm altına alınmıştır. 1887 yılına gelindiğinde; ahır, samanlık, ambar gibi binalar köylerde %04, şehirlerde %05 oranında vergilendirilmiş, %08 olan vergi oranı %010’a çıkarılmıştır.

26 Haziran 1910 tarihinde yürürlüğe giren “Müsakkafat Vergisi Kanunu” ile binaların vergilendirilmesinde değer esasından gayrisafi irat esasına geçilmiştir. Gayrisafi iratların yazımı yapılamayan yerlerde kıymet esasına göre vergilendirme esası getirilmiştir. Müsakkafat Vergisi Kanununa göre ise; fabrika, imalathane ve ahşap meskenlerden gayrisafi gelirin %09’u, ticarethane ve kâğır meskenlerden gayrisafi gelirin %012’si vergi olarak alınmıştır.¹²³ 13 Aralık 1919 tarihli kararname ile Müsakkafat ve Arazi Vergisi; ticari binalarda %300, ikametgâhlarda %80 oranında artırılmıştır.¹²⁴

2.8.1.4- Özel Orman Vergisi

1869 yılında Nizamname ile çıkarılmış olup, Orman ürünlerinden alınan bir çeşit aşardır.

¹²¹ EMİROĞLU, Cezmi; Türkiye’de Vergi Sistemi, Vasıtasız Vergiler, Ankara, 1932, s.61.

¹²² EMİROĞLU, Cezmi; Türkiye’de Vergi Sistemi, Vasıtasız Vergiler, Ankara, 1932, s.94.

¹²³ AYNIZADE, Hasan Tahsin; İlm-i Mali ve Maliye Kanunları, İstanbul, 1933, s.187.

¹²⁴ ELDEM, Vedat; Mütareke ve Milli Mücadele Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomisi, Ankara, 1973, s.150.

Buna göre ormanlar 4 gruba ayrılmıştır.¹²⁵

- Devlete ait ormanlar,
- Evkafa ait ormanlar,
- Kasaba ve köylere ait ormanlar ve baltalıklar,
- Özel kişilere ait ormanlar ve kasabalar,

Özel orman vergisi; kasaba ve köylere ait orman ve koruların ürünlerinden alınmıştır. 1869 yılı “Orman Nizamnamesi” ile 1876 yılı “Rüsum Talimatnamesi” ne göre; her cins kerestenin değerinden aşar adı altında %10, pul resmi adıyla odunun 100 kıyyesinden 20 para ve kömürün 100 kıyyesinden bir kuruş vergi alınacağı, %10 olarak alınan özel ormanlar vergisinin daha sonra %12,5’a çıkarıldığı belirtilmiştir.¹²⁶

2.8.1.5- Ağnam

Şer-i bir vergi olup, hayvan varlıkları üzerinden alınmakta ve aşarla benzerlik taşımaktadır. 40 hayvana kadar da vergi alınmamıştır. 40-80 hayvan arası 1 hayvan, 80-120 hayvan arası 2 hayvan, 120-200 hayvan arası ise 3 hayvan vergi alınmıştır. 200 hayvandan sonra, her 100 hayvan için 1 hayvan vergi olarak alınmıştır. Önceleri sadece hayvan olarak alınan bu vergi, zamanla para olarak da alınmıştır. Ağnam vergisi toplanırken hayvanlar çatal tırnaklı ve bütün tırnaklı olarak sınıflandırılmıştır. Çatal tırnaklı hayvanlar; koyun, keçi, inek, öküz, manda ve domuzdur. Bütün tırnaklılar ise; at, katır ve eşektir.¹²⁷ 1824 yılında ordunun ihtiyacını karşılamak için ağnam resmi Rumeli’de “Ondalık Resmi” olarak uygulanmış, ağnamın 1/10’u vergi olarak alınmıştır. Diğer mahallerde iltizam usulüne devam edilmiştir. Ağıl resmi, selamet akçesi, yaylak resmi, kıslak resmi, ağnam başı bunlardandır. Tanzimatın ilanından sonra her tarafta aynı olmak üzere hayvan başına beş kuruş resim ve 20 para mübarişiye toplanması kararlaştırılmıştır. 1857 yılında hayvan fiyatlarının çeşitli mahallerde komisyonlar eliyle değerlerinin tespitinin yapılmasına ve eldeki verilere göre vergisinin tahsili uygulanmasına geçilmiştir.¹²⁸ Ağnam resmine 1914’de %25, 1918’de %100, 25 Mart 1919 tarihli kararname ile de %300 oranında artış yapılmıştır. 1918-1919 bütçe tahminlerine göre ağnamın hasılatı 250 milyon kuruş, ağnam mevcudu da 22,2 milyondur.¹²⁹

2.8.1.6- Gümrük Vergisi

Tanzimattan önce Osmanlı Devleti’nde ithalat, ihracat ve ülke içinde bir yerden,

¹²⁵ ERÇİN, Cezmi; Türkiye’de Vergi sistemi, Vasıtasız Vergiler, Ankara, 1932, s.68.

¹²⁶ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1990, s.102.

¹²⁷ TURAN, Kemal; Atatürk Dönemi Maliye Politikasında Tarım Kesiminin Yeri, Maliye Dergisi, Ekim, 1981, s.292.

¹²⁸ EMİROĞLU, Cezmi; Türkiye’de Vergi Sistemi, Vasıtasız Vergiler, Ankara, 1932, s.108-110.

¹²⁹ ELDEM, Vedat; Mütareke ve Milli Mücadele Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomisi, Ankara, 1973, s.88-90.

başka bir yere nakledilen ürünlerden gümrük resmi adı altında işlem vergisi tesis edilmiştir. Gümrük işlemleri de dış gümrükler ve iç gümrükler olarak ikiye ayrılmış, iç gümrükte alınan vergiye ise ülke sınırları içindeki yerleşim yerinin durumuna ve özelliğine göre belirlenen oran ve tarifeler uygulanmıştır. Bu işlem vergisi de dahil, hudut ve kara gümrüklerinden alınmıştır.¹³⁰ Yabancıların kendilerine tanınan kapitülasyonlarla ticarete önemli ayrıcalıkları bulunmaktaydı. İthalatına ve ihracına izin verilen mallar önceden belirlenmiş, bu ürünlerin dışındaki malların Osmanlı topraklarına giriş ve çıkışı yasaklanmıştır. Kendilerine tanınan kapitülasyonlar sayesinde yabancılar ticari eşyaya başlangıçta %5 daha sonra da %3 oranında gümrük resmi ödemişlerdir. 1838 ticaret anlaşmaları ile Osmanlı Devleti iç ticaretinde tatbik etmekte olduğu yed-i vahit (tekeli) usulünü kaldırmış, yabancılara iç ve dış ticaret konusunda tam bir serbestlik getirmiştir. İhraç ürünlerinden %9 iskele ve %3 çıkış resmi olmak üzere toplam %12 oranında vergi alınması kabul edilmiştir. 1861 ticaret anlaşmalarında ihraç ürünlerinden alınan %12 oranında vergi %8'e indirilmiş ve 8 yıl sonrada %1'e inmesi benimsenmiştir.¹³¹

Osmanlı Hükümeti 1. Dünya Savaşının çıkmasıyla birlikte 8 Eylül 1914'de aldığı ve 1 Ekim 1914 tarihinde yürürlüğe koyduğu kararla kapitülasyonları tek taraf- lı olarak kaldırmıştır. Buna paralel olarak ithal ürünlerinden alınan gümrük resmi %50 oranında artırılmıştır. 21 Eylül 1914 tarihli kanunla %11 olan gümrük resmi %15'e, %8 olan resim %12'ye çıkarılmıştır. İhraç ürünlerinin değerleri üzerinden alınan gümrük resminde oran %10 olarak benimsenmiştir. Ayrıca İstanbul'da bir ihracat Heyet'i teşkil edilmiştir.¹³² 1913-1914 yıllarında 422 milyon kuruş olan gümrük vergisi savaş nedeniyle daha sonraki yıllarda 100 milyon kuruşun altına düşmüştür.¹³³ 1919 yılında gümrük vergileri malın değeri üzerinden vergilendirilerek, 1916 yılına göre daha düşük vergi gerçekleşmiştir. Gümrük vergilerinin bütçe gelirlerindeki payının %20'ler civarında olduğu bilinmektedir.

2.8.1.7- Temettü (Gelir) Vergisi

Osmanlı İmparatorluğu'nda ticaret ve sanat erbabının gelirleri üzerinden vergi alınması ilk defa 1825 yılında "İhtisap Resmi" ile başlamıştır. Bu vergi işyerlerinden aylık "Şehriye-i Dekakin" ve günlük "Yevmiyye-i Dekakin" adıyla alınırken, yiyecek maddelerinden, altın gümüş gibi mücevherlerden, mensucattan v.s den de çeşitli ad ve tarifelerle temettü vergisi tahsilatı yapılmıştır.¹³⁴ 1838 yılında çıkarılan Nizam-

¹³⁰ EMİROĞLU, Cezmi; Türkiye'de Vergi Sistemi, Vasıtasız Vergiler, Ankara, 1932, s.9.

¹³¹ KARAL, Enver Ziya; Osmanlı Tarihi, Cilt. VII, Ankara, 1976, s.261.

¹³² ELDEM, Vedat; Mütareke ve Milli Mücadele Yıllarında Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomisi, Ankara, 1973, s.62-63.

¹³³ ELDEM, Vedat; Mütareke ve Milli Mücadele Yıllarında Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomisi, Ankara, 1973, s.90

¹³⁴ EMİROĞLU, Cezmi; Türkiye'de Vergi Sistemi, Vasıtasız Vergiler, Ankara, 1932, s.128.

name ile herkesin emlak, arazi ve hayvanlarına, esnaf ve tüccarın yıllık gelirlerine binde oranında resim salınmasıyla birlikte, ihtisap resmide ortadan kaldırılmıştır.

Meşrutiyetin ilanından sonra 1914 yılında, Fransa'da uygulanan "Patent Vergisi'nden" yararlanılarak temettü vergisi getirilmiştir. Temettü vergisi dış görüşlerden, maktu ve net kâr üzerinden alınmıştır. 1914 yılında yürürlüğe giren yeni vergi kanunu, Ekim ayı başından itibaren yabancıları da kapsam içersine almıştır.¹³⁵ Vergi oranları ise; nisbi, mütehavvil ve maktu olmak üzere üç kısma ayrılmıştır. Nisbi ve mütehavvil vergiler bir ticarethaneye sahip kimselerden, maktu vergi ise muayyen bir yeri olmayan kişilerden alınmıştır. Bu verginin 1918-1919 tahsilatı tahminen 75 milyon kuruştur.¹³⁶

2.8.1.8- Madenler Vergisi

1858 yılında yürürlüğe giren "Arazi Kanunu'nda" Devlete ve Vakıflara ait arazilerden çıkan madenlerin devlete ait olduğu, arazi sahiplerinin çıkan madenden hisse almayıp kendilerine sadece madenin işletilmesi sırasında uğradıkları zararın ödeneceği, sair arazide çıkan madenlerin 1/5'inin devlete ait olduğu hüküm altına alınmıştır. Madenler vergisine 1862, 1869 ve 1888 yıllarında nizamnamelerle düzenlemeler getirilmiştir. Bu düzenlemelerin en sonuncusu 26 Mart 1906 tarihli olanıdır. Bu nizamnameye göre, toprak altı ve toprak üstü madenleri; maadini asliye, maadini sathıye ve taşocakları olmak üzere 3 grupta toplanmıştır.¹³⁷ Devlet madenleri ihale yoluyla özel şahıslara kiralamış ve çıkarılan madenin %1 ile %20'si arasında değişen oranlarda vergi alınmıştır. Maden arama ve işletme ruhsatı içinde çeşitli harçlar alınmıştır. Bunlar ruhsatname harcı, tahlil harcı ve ferağ harcıdır.¹³⁸

Osmanlı İmparatorluğunda madenler tamamen yabancıların elinde olmuş ve onlar tarafından yönetilmiştir. "Madin Nizamnamesi" 1906 yılında yürürlüğe girmiş ve 1919 Mayıs'ına kadar uygulanı gelmiştir. Böyle bir durumda madenlerin Kurtuluş Savaşına katkısının olması düşünülemez.

2.8.1.9- Gemi Harçları

Bu harç Osmanlı'da uzun yıllar "Rüsum-u Bahriye" adı altında alınmıştır. Bunlar; ruhsatiye ve izn-i safine, seyr-i safarin ve liman rüsumu, İstanbul liman rüsumu ve fenerler rüsumundan ibarettir. 1825 yılında Danimarka ile yapılan anlaşma ile gemiler tonilatolarına göre üç gruba ayrılmıştır. 1. gruptan 600, 2. gruptan 450, 3.

¹³⁵ ELDEM, Vedat; Mütareke ve Milli Mücadele Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi, Ankara, 1973, s.28.

¹³⁶ ELDEM, Vedat; Mütareke ve Milli Mücadele Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi, Ankara, 1973, s.88.

¹³⁷ AYNIZADE, Hasan Tahsin; İlm-i Mali ve Maliye Kanunları, İstanbul, 1933, s.393.

¹³⁸ DURU, Cihan ve Diğerleri; Atatürk Döneminde Maliye Politikası, Ankara, 1982, s.52.

gruptan 300 kuruş ruhsatiye resmi almaya başlanmış, alınan harçların toplam tutarı 250.000 kuruş civarında olmuştur.¹³⁹

Kurtuluş Savaşı boyunca boğazlar ve önemli limanlar düşman işgalinde olduğundan gemi harçları, kurtuluş savaşının finansmanında kullanılacak bir gelir olarak dikkate alınmamalıdır.

2.8.1.10- Damga Vergisi

İmparatorluk boyunca Osmanlı kumaş toplarına, hayvan ürünlerine, altın, gümüş, bakır eşyaya vurulan damga karşılığında bu vergi tahsil edilmiştir. Dünya savaşı sonrasında damga vergisi için değerli belgelerin üzerindeki yazılı miktar belli oranda vergilendirilmiş, ayrıca bu verginin tahsili için gerektiğinde makbuz verilmiş veya evrak üzerine damga pulu yapıştırılmıştır. Vergilendirme nisbi ve maktu olmak üzere iki şekilde yapılmıştır. 1. Dünya Savaşı ve sonrasında ise Düyun-u Umumiye İdaresi tarafından tahsil edilmiştir.¹⁴⁰ 1919 yılında Anadolu'nun damga vergisi bu kuruluş tarafından yönetilmiş ve tahsil edilmiştir.

2.8.1.11- Yargı Harçları

Ülkedeki Şer'îye, Nizamiye, Ticaret ve İdare Mahkemeleri yargı hizmetinin karşılığı olarak harç tahsil etmiştir. Milli Mücadele döneminde bu tür gelirlerin bütçe içindeki payı çok düşük olmuştur.¹⁴¹ Ayrıca bu harçlar hukuk düzeninin yapısı nedeniyle karmaşıklık göstermiş ve savaş dönemi içinde tek taraflı işleyen yargı düzeninden bu tür gelir elde edilememiştir.¹⁴²

2.8.1.12- Tapu Harçları

Özel mülkiyete geçilmesiyle ve 1909'da alınan kararla birlikte tapudaki işlemler sırasında harç alınmasına başlanmıştır. Bu kararla birlikte tapu işlemlerinden harç ve vergi altında iki tür vergi tevkifatı yapılmıştır¹⁴². Tapu harçları ve tapu gelirleri olarak ifade edilen yeni düzenleme 1919 yılına kadar devam etmiştir.

¹³⁹ AYNIZADE, Hasan Tahsin; İlm-i Mali ve Maliye Kanunları, İstanbul, 1933, s.394.

¹⁴⁰ EMİROĞLU, Cezmi; Türkiye'de Vergi Sistemi, Vasıtasız Vergiler, Ankara, 1932, s.216,226.

¹⁴¹ EMİROĞLU, Cezmi; Türkiye'de Vergi Sistemi, Vasıtasız Vergiler, Ankara, 1932, s.339.

¹⁴² EMİROĞLU, Cezmi; Türkiye'de Vergi Sistemi, Vasıtasız Vergiler, Ankara, 1932, s.340.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MİLLÎ MÜCADELENİN TEŞKİLATLANMASI

ASKERİ GÜCÜN TEMİNİ ve LOJİSTİĞİNİN İKTİSADİ YÖNÜ

3- MİLLÎ MÜCADELEYİ BAŞLATAN NEDENLER ve İŞGALE KARŞI ÖRGÜTLENME

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edileceğinin duyulması üzerine İzmir Müdafaa-i Hukuku Osmaniye Cemiyeti 17-19 Mart 1919 tarihinde kongre yapmıştır. Bu kongreye Aydın vilayeti, Karesi (Balıkesir) ve Menteşe (Aydın) sancaklarında mevcut 37 belediye başkanı, 37 müftü ve belediye meclis üyesi ile halk temsilcilerinden oluşan 165 delege katılmıştır. Bu kongrede alınan kararlar gereğince delegeler bölgelerine döndüklerinde teşkilatlanma ve direniş için çalışmalar başlatmışlardır. Bu nedenle bu kongrede görüşülen hususların, alınan kararların teşkilatlanma çalışmalarında büyük önemi olmuştur.¹⁴³ İngiliz amirali Calthorpe; İzmir Valisi İzzet Bey ile yine İzmir'de konuşlanan 17. Kolordu Komutanı Ali Nadir Paşa'ya 4 Mayıs 1919 günü notayla İzmir'in işgal edileceğini bildirmiştir. Kolordu komutanının durumu Harbiye Nezaretine iletmesi üzerine alınan cevapta, işgale uyulması ve karşı konulmayarak, bütün subay ve eratin toplu halde tutulması emri verilmiştir.¹⁴⁴ Halkın İzmir'in işgal edileceğini duyması üzerine, resmi binalar önünde toplanılmış, Konak meydanındaki bir grubun Sultani mektebine giderek, toplantı düzenlemesi, bir Redd-i İlhak heyetinin oluşturularak miting yapılması ve bunun el ilanlarıyla halka duyurulması kararı alınmıştır. Oluşturulan Redd-i İlhak heyeti tarafından durum tüm yurda telgrafla duyurulmuştur.¹⁴⁵ Yunan işgali 15 Mayıs 1919 günü 1. Tümenin Midilli'den hareket ederek 8.40'da İzmir'e karaya ayak basmasıyla başlamıştır. İzmir'deki Rumlar kordon boyunda yunan birliklerini karşılamış, işgalin ardından Yunanlıların zulüm, baskı ve katliamları Anadolu'da tepki ve protestoların artmasına, mitinglerin düzenlenmesine sebep olmuştur.¹⁴⁶ Yunan işgalinin ardından Ege bölgesinde "Müdafaa-i Hukuk", "İlhakı Red Heyeti Milliyesi", "Hareketi Milliye Reddi İlhak" adları ile çeşitli direniş cemiyetleri oluşturulmaya başlanmıştır.

Batı Anadolu'daki bu hareketin yanı sıra; Doğu ve Batı Trakya'da bağımsız bir Türk bölgesi kurulması amacıyla Trakya'da "Trakya Paşaeli Cemiyeti", Doğu illerini Ermenilere karşı savunmak amacıyla İstanbul'da "Vilayeti Şarkiye Müdaafayi Huku-

¹⁴³ SOFUOĞLU, Adnan; Kuvay-ı Milliye Döneminde Kuzey Batı Anadolu, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1994, s.51-52; ayrıca bkz.: ALBAYRAK, Mustafa; Milli Mücadele Dönemi'nde Batı Anadolu Kongreleri, AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1988, s.41-51.

¹⁴⁴ T.C. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, C.II, Ks.1, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1991, s.35-36.

¹⁴⁵ SOFUOĞLU, Adnan; Kuvay-ı Milliye Döneminde Kuzey Batı Anadolu , Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1994, s.57-58;

¹⁴⁶ T.C. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, C.II, Ks.1, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1991, s.49-50.

ku Milliye Cemiyeti” Karadeniz’de Rumların gerçekleştirmek istedikleri Pontus devletine karşıda “Trabzon Müdafaayı Hukuku Milliye Cemiyeti” gibi cemiyetler kurulmuştur.¹⁴⁷ Mustafa Kemal Paşa’nın Samsun’a çıktığı 19 Mayıs 1919 günü Kurtuluş Savaşının başlangıç tarihi olarak kabul edilmektedir. Bu tarihten 23 Nisan 1920 tarihine kadar geçen sürede Anadolu’nun devletsiz kaldığı bir dönem olarak bilinmektedir. Mustafa Kemal Paşa; 19 Mayıs 1919 günü Samsun’a geldiğinde sadece Anafartalar kahramanı olan bir Osmanlı paşası değildir. Aynı zamanda Padişah Vahdettin tarafından olağanüstü yetkilerle donatılan 9. Ordu Müfettişi ve Padişahın Fahri Yaveri ünvanını da taşımaktadır.¹⁴⁸ Mustafa Kemal Paşa 9. Ordu Müfettişliğine atanarak, 3. ve 15. Kolordular emrine verilmiştir. Doğu Karadeniz, Doğu Anadolu bölgelerindeki bütün vali, kaymakam ve memurlar vereceği emirleri doğrudan yerine getireceklerdir. Orta ve Güneydoğu bölgelerindeki vali, kaymakam ve memurlar kendisine yardımcı olacaklardır. Esasen Mustafa Kemal Paşa; bu bölgelerde bulunan silah ve cephanenin toplatılması, çeşitli yerlerde oluşturulan silahlı birliklerin dağıtılmasıyla görevlendirilmişti.¹⁴⁹ Ancak Mustafa Kemal Paşa’nın ilk işi Anadolu’daki ordu birlikleri ile temasa geçmek olmuştur. Diğer taraftan Samsun’da İngiliz birliklerinin bulunması nedeniyle, görüşmelerini yapmak üzere 25 Mayıs 1919’da Havza’ya geçmiştir.¹⁵⁰

Kurtuluş Savaşının maddi kaynaklarının bir kısmı, Mustafa Kemal Paşa’nın görevli olduğu bu süreçte yapılan görüşmeler sırasında karşılanmıştır. Ancak bu görüşmelerde, önemli sayılacak askeri güç elde edilememiş olursa bile, ordu desteğinin alınmış olması görüşmelerden olumlu netice alındığı söylenebilir.¹⁵⁰ Mustafa Kemal Paşa; İzmir’in ardından Aydın ve Manisa’nın da Yunanlılar tarafından işgal edilmesi üzerine, 28 Mayıs 1919’da valilere ve bağımsız mutasarrıflıklara, Erzurum’da 15. Diyarbakır’da 13. Kolordu Komutanlıklarına, Konya’da Ordu Müfettişliğine bir genelge göndermiştir. Bu genelge ile ilgililerin işgallerden bilgisinin olmasının yanı sıra, işgallerin protesto edilmesi, gösteri ve toplantılar yapılması hükümet nezdinde halkın tepkisinin gösterilmesi, kayıtsız kalınmaması gerektiği bildirilmiştir.¹⁵¹

Mustafa Kemal Paşa’nın bu talimatı önemli netice vererek Anadolu’nun çeşitli yerlerinde mitingler düzenlenerek halkın millî duygularının güçlendirilmesi sağlanmıştır. Böylece halk umudun Hükümette olmadığını Mustafa Kemal Paşa’nın yurtseverliğinde ve onun görev anlayışında olduğunu görmüştür.¹⁵² İtilaf dev-

¹⁴⁷ AYBARS, Ergün; Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Ege Üniversitesi Basımevi Müdürlüğü, İzmir, 1984, s.125-132; T.C. Genelkurmay Harp Dairesi Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler, C.VII, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975, s.28.

¹⁴⁸ KOCATÜRK, Utkan, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, Ankara, 1983, s.112.

¹⁴⁹ KOCATÜRK, Utkan, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, Ankara, 1983, s.113.

¹⁵⁰ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.112.

¹⁵¹ ATATÜRK, Mustafa Kemal; Nutuk, Alfa Yayınları, İstanbul, 2005, s.21-22.

¹⁵² MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.118.

letleri tarafından işgale uğrayan yerler için bu kadar tepki olmamışken, İzmir'in işgali için böyle bir tepkinin oluşması bir dönüm noktasının başlangıcı olmuştur. Çünkü, Mondros Mütarekesinde İzmir için bir hüküm bulunmadığı halde daha önce Osmanlı İmparatorluğunun vilayeti olan Yunanistan tarafından İzmir'in işgale uğraması tepkinin en önemli nedeni olmuştur.¹⁵³

3.1- Kuvay-i Milliye'nin Oluşumu ve Düzenli Askeri Güçlere Dönüştürülmesi

İzmir'in işgale uğraması Batı Anadolu'da Kuvay-i Milliye'nin kurulmasına; ardından terhis edilmiş Osmanlı birliklerinin iç kesimlere çekilen ve direnişe karar veren subayların, daha önceki dönemlerde tayin edilen milliyetçi kaymakamların, Ermeni tehirci ya da savaş suçlusu olarak suçlanan ve tutuklanma ihtimali olan yöneticilerin oluşumundan ilk milis kuvvetleri meydana getirilmiştir. Kuvay-i Milliye birlikleri genel olarak; eşkiya ve zeybekler, asker kaçakları, yargıdan kaçanlar, mahkumlar, maceraperestler, askere alma şeklinde toplananlar ve gönüllülerden oluşmuştur. Bunlara komuta edenler ise; efeler, komitacılar, sivil komutanlar (eşraf, kaymakam vb.) ve subaylar olmuştur. Efeler genellikle Ege bölgesine has zeybek çetelerinin reisleridir. Komitacılar; Osmanlı imparatorluğunun son dönemlerinde, Balkanlar'da komitacılık faaliyetlerinde bulunanlardır. Sivil komutanlar ise genellikle bölgenin geniş arazi sahipleri, eşrafı ve ileri gelenleri ile mülki ve idari amirlerinden meydana gelmiştir. Kendiliğinden veya daha üst makamların emriyle bu birliklerde görev alan subaylar olduğu gibi, emekli olmuş subaylar arasından da gönüllü olarak mücadeleye katılanlar olmuştur.¹⁵⁴

Batı Anadolu'daki bu sivil milisler bulunduğu yerin ya da bağlı olduğu efenin adını alarak isimlendirilmiştir. Kuvay-i Milliye birliklerinin bir genel komutanı, ayrıca bir cephe komutanı bulunmakta ve iki oymaktan oluşmaktadır. Birinci oymak müfreze, ikincisi de posta olarak isimlendirilmektedir. Müfreze 50 kişiden ibaret olup komutanına da "müfreze kumandanı", postalar ise 15 kişiden meydana gelmekte olup komutanına da "posta başı" adı verilmektedir. Ayrıca her müfrezenin subay kökenli ve askeri konularda bilgi sahibi olan, sivil komutanlara danışmanlık eden bir görevlisi de bulunmaktadır.¹⁵⁵ Sürekli olarak değişken ve disiplinli bir yapıya sahip olmayan Kuvay-i Milliye birlikleri, genel olarak gönüllülük esasına göre oluşturulmuştur. Bu birliklerin ikmal ve işe yükünü azaltmak amacıyla, düşman hareketinin durakladığı dönemlerde birlik mevcutları azaltılmaya çalışılmıştır.¹⁵⁶

¹⁵³ AKŞİN, Sina; İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, Cem Yayınevi, İstanbul, 1983, s.274-276.

¹⁵⁴ SOFUOĞLU, Adnan; Kuvay-ı Milliye Döneminde Kuzey Batı Anadolu, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1994, s.131; SELEK, Sabahattin; Anadolu İhtilali, Kastaş Yayınları, İstanbul, 2000, s.123-126. ALBAYRAK, Mustafa; Milli Mücadele Dönemi'nde Batı Anadolu Kongreleri, AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1988, s.72-80.

¹⁵⁵ ŞAPOLYO, Enver Behnan; Kuvay-i Milliye Tarihi, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1957, s.48.

¹⁵⁶ SELEK, Sabahattin; Anadolu İhtilali, Kastaş Yayınları, İstanbul, 2000, s.127.

1920 yılı sonlarına kadar düzenli ordunun ve onun ihtiyaçlarının henüz karşılanamaması nedeniyle, düşman işgaline karşı ilk direniş Kuvay-i Milliye denilen milis güçleri tarafından yapılmıştır. Yunanlıların İzmir’i işgaliyle kısmen oluşmaya başlayan milis güçleri, Osmanlı Hükümetinin işgale karşı olunmaması şeklindeki emir ve talimatları Anadolu halkı nezdinde kabul görmemiş, o günün şartları dahilinde düzenli ordu oluşturulana kadar işgale karşı duran tek güç bu milis kuvvetleri olmuştur. Ayrıca Kuvay-i Milliye birliklerinin düşmana karşı yaptığı mücadelenin yanında, düzenli ordunun oluşturulması ve yeterli zamanın kazanılması bakımından önemli yararları olduğu gibi iç ayaklanmaların bastırılması açısından da güç kaynağı olmuştur.¹⁵⁷ Bu olayların gelişimi üzerine Osmanlı Genelkurmayı ve Harbiye Nezareti önceleri on gün kadar tereddüt yaşamışsa da ilk zamanlarda direnişi destekler ve teşvik eder tarzda tavır sergilemiştir. Ancak Harbiye Nezareti karşı koyma yönünde tavır almakla birlikte, mevcut nizami birliklerin direnişe karşı gelebilecek güçte olmadığını, bu hareketin ordu hareketi gibi görülüp itilaf devletlerinin tepkisinin olabileceği düşüncesiyle kayıtsız kalmıştır. Zaten Batı Anadolu’da mevcut birliklerde toplu firarlar başlamış, erat oldukça azalmış, nöbet tutacak er kalmamıştır.¹⁵⁸ Burdur Askerlik Şubesi Başkanı İsmail Hakkı Bey’in halka dayalı bir direniş teşkilatının kurulması yönündeki teklifi, 57. Tümen komutanı Albay Şefik tarafından Kuvay-i Milliye teşkilatının kurulması yönündeki raporu Harbiye Nezaretine gönderilmiştir.¹⁵⁹ Osmanlı Hükümeti Yunanlıların İzmir’in işgali sonrasındaki direniş hareketlerini bir süre desteklemişse de, 18 Haziran 1919’da yayınladığı genelge ile Kuvay-i Milliye hareketini yasaklamıştır.¹⁶⁰

İzmir’in işgali ve işgale karşı koymanın İstanbul Hükümetince kabul görmemesi nedeniyle, düzenli ordu birliklerinin duruma açıkça müdahale etmesini zorlaştırmıştır. Bu mücadelenin Kuvay-i Milliye’nin örgütlenmesi şeklinde yapılması düşüncesi hayata geçirilmeye başlanmıştır. Batı Anadolu’daki direniş hareketinin ortaya çıkması, halkın örgütlenmesi, silahlı birliklere dönüştürülmesinde bölgede görev yapan komutanların birinci derecede etkileri olmuştur.¹⁶¹ 40 ay süren Kurtuluş Savaşının ilk 11 aylık dönemi Anadolu’nun Devletsiz ve Hükümsüz yönetildiği

¹⁵⁷ SELEK, Sabahattin; Anadolu İhtilali, Kastaş Yayınları, İstanbul, 2000, s.121-122.

¹⁵⁸ SOFUOĞLU, Adnan; Kuvay-ı Milliye Döneminde Kuzey Batı Anadolu, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1994, s.65-67.

¹⁵⁹ SOFUOĞLU, Adnan; Kuvay-ı Milliye Döneminde Kuzey Batı Anadolu, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1994, s.68.

¹⁶⁰ AKŞİN, Sina; İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, Cem Yayınevi, İstanbul, 1983, s.388; SOFUOĞLU, Adnan; Kuvay-ı Milliye Döneminde Kuzey Batı Anadolu, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1994, s.122-125.

¹⁶¹ T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Daire Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler, C.VII, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975, s.10; APAK, Rahmi; Garp Cephesi Nasıl Kuruldu, TTK Basımevi, Ankara, 1990, s.17-18; GÜRLER, Hamdi; Batı Anadolu Kuvay-i Milliye Hareketlerinin Ortaya Çıkmasında Ordunun Rolü, Beşinci Askeri Seminer Bildirileri, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1996, s.421.

dönemdir. 15 Mayıs 1919-23 Nisan 1920 tarihleri arasında Anadolu'da düşmanla mücadele eden, işgale yakın bölgeleri yöneten, yarı örgütlenmiş direniş birliği Kuvay-i Milliye olmuştur. İzmir'de işgalin ardından ilk on beş gün içinde herhangi bir direniş olmamıştır. Ancak ilk 15 gün içinde Aydın, Ayvalık ve Ödemiş'in işgal edilmesi, halkta birlik ve beraberliğin oluşmasına neden olmuştur. Yunan ordusuna karşı ilk silahlı direniş 29 Mayıs 1919'da Ayvalık'ta 172. Alay komutanı Ali Bey komutasındaki 24 subay ve 15 askerden oluşan birlik tarafından yapılmıştır. Sivil milis güçlerinden oluşan ilk silahlı direniş ise 31 Mayıs 1919'da Ödemiş'te Yüzbaşı Tahir Bey komutasında olmuştur. Ege bölgesindeki ilk Kuvay-i Milliye birlikleri de Ayvalık, Aydın, Soma, Akhisar ve Salihli'de kurulmuştur.¹⁶²

3.1.1- Kuvay-i Milliye'nin İlk Birlikleri ve Kadrolarının Bölgesel Dağılımı

Ayvalık Bölgesi: Ayvalık, Burhaniye ve Edremit ilçe halkı ile civarda konuşlanan 172. Alay'dan oluşan 500-600 kişilik milis kuvveti bu bölgede 29 Mayıs 1919-26 Haziran 1920 tarihleri arasında faaliyet göstermiş olup karşısında bir yunan piyade alayı bulunmaktadır.¹⁶³

Soma Bölgesi: Soma, Kırkağaç, Bergama ile Savaştepe (Balıkesir) ilçelerindeki halktan oluşan 700 kişi ile 188. Alaydaki 100 kişinin birleşmesiyle oluşan milis kuvveti Soma-Kınık güzergahında konuşlanmış olup, bu bölgede 9 Haziran 1919-23 Haziran 1920 tarihleri arasında faaliyet göstermiştir. Bu milis kuvvetlerinin karşısında iki yunan alayı yer almaktadır.¹⁶⁴

Akhisar Bölgesi: 188. Alaydan 100 kişilik bir müfreze ile 14. Süvari Alayından bir süvari ve bir ağır makineli tüfek bölüğü, Akhisar ilçesi ile Gölarmara bucağı halkından oluşan toplam 800 civarındaki milis gücünden oluşmuştur. Bu güç 9 Haziran 1919-23 Haziran 1920 tarihleri faaliyet göstermiştir. Karşılarında bir Yunan alayı bulunmaktadır.¹⁶⁵

Salihli Bölgesi: Bu bölgede 609'u piyade, 1.785'i süvariden oluşan bir milis gücü bulunmaktadır. Bu kuvvetler 22 Haziran 1919-23 Haziran 1920 tarihleri arasında faaliyet göstermiştir. Karşılarında ise bir Yunan alayı bulunmaktadır.¹⁶⁶

¹⁶² ÖZALP, Kazım; Milli Mücadele 1919-1922, C.1, AKDTYK, TTK, Yayınları, TTK Basımevi, Ankara, 1988, s.13-15.; İLGÜREL, Müteba; Milli Mücadele'de Balıkesir Kongreleri, AKDTYK, Atatürk Araştırma Merkezi, İstanbul, 1999, s.35-37.; ÇOŞKUN, Alev; Kuvay-i Milliye'nin Kuruluşu, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1997, s.23, 103-107.; T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Daire Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler, C.VII, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975, s.11.

¹⁶³ ATAMAN, Murat Günel; "Kurtuluş Savaşı'nda Levazım İkmal Faaliyetleri" Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2007, s.40.

¹⁶⁴ ATAMAN, Murat Günel; "Kurtuluş Savaşı'nda Levazım İkmal Faaliyetleri" Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2007, s.40-41.

¹⁶⁵ ATAMAN, Murat Günel; "Kurtuluş Savaşı'nda Levazım İkmal Faaliyetleri" Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2007, s.41.

¹⁶⁶ ATAMAN, Murat Günel; "Kurtuluş Savaşı'nda Levazım İkmal Faaliyetleri" Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2007, s.41.

Aydın Bölgesi: 1.920 piyade eri ile 17 süvariden oluşan bu kuvvet, 12 Haziran 1919-27 Haziran 1920 tarihleri arasında faaliyet göstermiştir. Karşılarında ise dokuz piyade taburu ile bir topçu taburundan oluşan 1. Yunan tümeni bulunmaktadır.¹⁶⁷

3.1.2- Kuvay-i Milliye'nin Lojistik ve Tedarik Yöntemlerinin Belirlenmesi

Amacıyla Yapılan Bölgesel Kongreler

Bu bölgelerde oluşturulan milis kuvvetleri her zaman bu mevcutlarında olmamışlar, zaman içinde sayısal anlamda değişiklikler yaşanmıştır. İzmir'in işgal edilmesinden sonraki 1-2 aylık zaman dilimi içinde Kuvay-i Milliye'nin cephe teşkilatı büyük ölçüde tamamlanmış, yunan ordusunun da işgal hareketi temmuz ayının sonuna doğru durmuştur. Kuvay-i Milliye'nin lider kadrosu ileride gerçekleştirilecek harekate yön vermek, idari ve lojistik desteğin sağlanması ve bundan sonraki aşamaların belirlenmesi amacıyla kongreler düzenlenmiştir.¹⁶⁸ İzmir'in işgaline tepki olarak oluşturulan çeşitli cemiyetler, işgale karşı halkı bilinçlendirmeye ve örgütlemeye başlamışlardır. Bundan sonraki aşama düzenli ordunun kurulması ve desteğin sağlanması amacıyla, halkın içinden askerlik yapabilecek ve milli mücadeleye katılabilecek insanların cephelere yönlendirmesi, onların ihtiyaçlarının belirlenerek lojistik ve idari katkının sağlanması olmuştur. Bu amaçla Ayvalık, Soma ve Akhisar'dan temsilcilerin katılımıyla 28 Haziran-12 Temmuz tarihleri arasında Balıkesir'de bir kongre düzenlenmiştir. Bu kongrede asker toplamak, para temin etmek, idari ve lojistik faaliyetleri yürütmek amacıyla komisyonlar kurulmuştur.¹⁶⁹

Batı Anadolu'da gelişen Kuvay-i Milliye hareketinin sonucu olarak Balıkesir'de 26 Temmuz 1919'da ikinci bir kongre düzenlenerek aşağıdaki kararlar alınmıştır. Bu kararlar;

- 1- Balıkesir ve çevresindeki ilçelerde Maliye ve Levazım teşkilatlarının kurulacağı, ilçe ve bucaklardan silah altına alınanların giderlerinin daha sonra genel giderlerden tenzil edilmek üzere o ilçe ve bucaklara ait olacağı, bu işlerin yürütülmesi sırasında eşraftan bir kişinin bulundurulacağı,
- 2- Belirlenen amaca ulaşmak ve mücadelede milli birliği oluşturmak amacıyla Heyeti Merkeziyenin kurulacağı, görevlerinin belirtileceği,
- 3- Heyeti Merkeziye'ye Balıkesir'den 2, Ayvalık, Bandırma, Akhisar ve Soma'dan 1'er üyenin gönderileceği,

¹⁶⁷ ATAMAN, Murat Günel; "Kurtuluş Savaşı'nda Levazım İkmal Faaliyetleri" Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2007, s.41.

¹⁶⁸ ÇOŞKUN, Alev; Kuvay-i Milliye'nin Kuruluşu, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1997, s.23, 103-107.; T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Daire Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler, C.VII, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975, s.23.

¹⁶⁹ ÖZALP, Kazım; Milli Mücadele 1919-1922, C.1, AKDTYK, TTK, Yayınları, TTK Basımevi, Ankara, 1988, s.38.; İLGÜREL, Mücteba; Milli Mücadele'de Balıkesir Kongreleri, AKDTYK, Atatürk Araştırma Merkezi, İstanbul, 1999, s.87-100.

- 4- Cephelerdeki askerlerin giyim ve kuşamının, bunların iaşelerinin, tedavi ve teçhizatlarının sağlanması ve yedek birliklerin oluşturulmasının, cepheye zamanında hizmetin götürülmesinin, eksikliklerinin giderilmesi amacıyla cephe gerisinde bu işlemleri yürütmek üzere birer menzil müfettişliğinin bulundurulmasının uygun olacağı,
- 5- Genel giderlerin her yerin büyüklüğü ve zenginliğine göre orantılanarak paylaşılmasının uygun bulunduğu, buna göre genel giderlerin %21'inin Balıkesir, %17'sinin Edremit, %7'sinin Burhaniye, %4'nün Balya, %10'nun Bandırma, %6'sının Gönen, %4'nün Sındırgı, %4'nün Gördes, %5'inin Soma, %2'sinin Bergama tarafından karşılanmasına karar verildiği,
- 6- Menzil örgütünün Ayvalık, Soma ve Akhisar cephelerinde kurulacağı, Ayvalık "1", Bergama ve Soma "2", Akhisar "3" numaralı menzil müfettişliği adını alacağı,
- 7- Subay ve erlere verilecek maaş ve ikramiyelerin bölgenin takdirine bırakılmasına,
- 8- Hububat ve diğer yiyeceklerin İzmir'e gönderilmesinin önlenmesi amacıyla tedbirler alınmasında Heyeti Merkeziye'nin yetkili kılınmasına,
- 9- Her ilçe kurulunun göndereceği subay ve erlere yazılı birer belge verileceği, Milli Orduya katılacaklardan bu belgenin aranacağı, belgesi olmayanların ise kabul edilmeyeceği, belgede subay ve erin aldığı eşya ve paranın miktarının yazılı olacağı,
- 10- Heyeti Merkeziye'nin hesaplarını tutmak ve işlemlerini yürütmek üzere sayman ve memur çalıştırılacağı ve bunlara verilecek maaş miktarının ise yine Heyeti Merkeziye tarafından belirleneceği, kararları alınmıştır.¹⁷⁰

Yunan güçlerinin Aydın'ı işgali ve Balıkesir kongresinin hemen ardından Nazilli çevresindeki Kuvay-i Milliye hareketine idari, mali ve lojistik destek vermek amacıyla 6 Ağustos 1919'da Nazilli kongresi yapılmıştır. Bu kongreye Aydın, Denizli ve Muğla illerinden gelen temsilciler katılmıştır. Nazilli kongresinde ise aşağıdaki kararlar alınmıştır.

- 1- Cephelere subay, er temin edilmesi ile bunların iaşe, giyim, kuşam, silah, cephe ve beslenme ihtiyaçlarının karşılanmasının Heyeti Milliye'nin görevi olduğuna,
- 2- Cephe gerisinde bulunan şehir, kasaba ve köylerin düşman güçlerinden korunması ve iç güvenliklerinin sağlanması amacıyla kurulacak birliklerin oluşturulması ve bunların iaşe ve beslenmelerinin Heyeti Milliye tarafından sağlanacağına,

¹⁷⁰ Kongre Kararlarının tam metni için bkz.: ÇARIKLI, Hacim Muhittin; "Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuvayı Milliye Hatıraları", Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1967, s.112-115; ÖZALP, Kazım; Milli Mücadele 1919-1922, C.1, AKDİTYK, TTK, Yayınları, TTK Basımevi, Ankara, 1988, s.43-46.; İLGÜREL, Mücteba; Milli Mücadele'de Balıkesir Kongreleri, AKDİTYK, Atatürk Araştırma Merkezi, İstanbul, 1999, s.101-122.

3. BÖLÜM

MİLLÎ MÜCADELENİN TEŞKİLATLANMASI
ASKERİ GÜCÜN TEMİNİ ve LOJİSTİĞİNİN İKTİSADİ YÖNÜ

- 3- Heyeti Milliye'nin gerekli gördüğü yer ve zamanlarda memur ve hizmetlileri ücreti mukabilinde çalıştırmaya yetkili olacağına,
- 4- Heyeti Milliye'nin cephede ve cephe gerisinde yapacağı giderlerin halkın mal ve para şeklinde yapacağı bağışlardan "Ayni" ve "Nakdi Teberru" şeklinde alınacağı, yine yapılacak bağışların miktarının ihtiyar heyetleri ve bilirkişilerce verilecek bilgiler ışığında Heyeti Milliye tarafından belirleneceği ve tahsil olunacağı, bağışta bulunmaktan kaçınanların cezalarının Kuvay-i Milliye'nin müfreze komutanları tarafından belirlenerek uygulanacağına,
- 5- Cephede bulunan subay ve erlerin geride kalan ailelerinden muhtaç olanlara Heyeti Milliye tarafından yardım edileceğine,
- 6- Yunan işgalinden kaçan halk ile cephede bulunan erattan muhtaç olanlara dağıtılmak üzere aşar ambarlarında bulunan buğdayın Heyeti Milliye emrine verilmesinin İstanbul Hükümeti'nden istenmesine,
- 7- Cepheye çağrılanlardan 100 lira bağışta bulunanların kendi işleriyle uğraşmak koşuluyla 3 ay süre ile silah altına alınmayacağına,
- 8- Heyeti Milliye Başkan ve üyeleri ile Askerlik Mükellefiyeti Kanunu'na göre askerlikten muaf tutulanların silah altına çağrılmayacağına,
- 9- Heyeti Milliye'nin görev ve çalışmalarının teftişi için, Kongre Genel Kurulunun gözetimi altında ve hiçbir Heyeti Milliye teşkilatına bağlı olmamak şartıyla müfettişlerin düzenleyeceği raporların doğrudan Kongre Genel Kuruluna verileceği, Müfettişler tarafından suçlu bulunan Heyeti Milliye üye ve memurlarının işlerine son verilmesine ve yerlerine atama yapmaya yetkili kılmaya,
- 10- Genel Merkez, Nazilli, Denizli ve Muğla şubelerinde; maliye, haber alma, ulaştırma, satın alma ve sağlık birimlerinin kurulması ve bu birimlerin sorumlularının Heyeti Milliye'lerin doğal üyesi sayılacağına,
- 11- Heyeti Milliye'lerin bağış yoluyla toplanan gelirden, fazla olan miktarın genel merkeze gönderileceğine,
- 12- Gerek Heyeti Milliye merkezinin ve gerekse bunlara bağlı ilçe ve şubelerin görev ve sorumluluklarının, bunlar hakkında yapılacak teftiş ve soruşturmaların, halen yürürlükte olan kanun ve nizamlara tabi olacağının hüküm altına alınmasına karar verilmiştir. Hiç kuşkusuz bu kararların alınmasında yönetici olan Hacim Muhittin Beyin ve o günlerde Balıkesir'de bulunan Maliye Müfettişleri Muvaffak, İhsan ve Muhtar beylerin büyük katkıları olmuştur.

3.1.2.1- Kuvay-i Milliye'nin Düzenli Askeri Teşkilatlanma Aşamasında Yapılan Bölgesel Kongrelerin Etkileri Askeri Finansman ve Lojistik Kaynaklarının Belirlenmesi

İlk defa Balıkesir ve Nazilli kongrelerinde Kuvay-i Milliye birliklerine nizam ve intizam sağlamak amacıyla kararlar alınmıştır. Balıkesir kongresine sadece Balıke-

sir ve çevresindeki ilçeler, Nazilli kongresine ise Nazilli ve çevresindeki il ve ilçeler katıldığından sadece buralarda uygulanmış, dolayısıyla yunan işgalinde olan tüm bölgeye özgü bir düzen ve uygulama birliği sağlanamamıştır. Batı Anadolu'nun kuzeyinde sağlanan idari ve lojistik desteğin orta kesimde de sağlanması, Yunanlılarla cephe ilişkisi bulunan bütün Ege Bölgesi Kuvay-i Milliye hareketinde, emir komuta ile idari ve lojistik desteğin sağlanması amacıyla Alaşehir'de yeni bir kongrenin yapılması kararı alınmıştır. Alaşehir kongresi 16-25 Ağustos tarihleri arasında Alaşehir'de yapılmış, kongreye Nazilli ve Aydın bölgelerinden temsilciler katılmıştır. Bu kongrenin amacı Yunanlılarla cephe teması olan bütün Ege bölgesinde oluşturulan Kuvay-i Milliye hareketine yön vermek olmuştur.¹⁷¹

Alaşehir Kongresinde idari, teşkilat ve lojistik faaliyetleri düzenleyen çok kapsamlı düzenlemeler yapılmış ve talimatnameler çıkarılmıştır.¹⁷² Bu talimatları özetlersek; Alaşehir ve civarında 7 kişilik bir Heyeti Merkeziye'nin teşkiline, Denizli ve Nazilli bölgelerinde de bir Heyeti Milliye'nin oluşturulmasına karar verilmiştir. Asıl en önemli kararlardan biride, cephelerde düzenli ordunun teşkili için teşkilatlanmaya gidilmesidir. Buna göre her cephede bir milli alayın kurulması, her taburun 3 bölükten oluşması, çatışma olmadığı anlarda her bölükte 40 kişinin bulunması, her bölüğün üç takımdan oluşması ve çatışma durumunda ise hızlı hareketle bölüklerdeki eksikliklerin giderilmesine karar verilmiştir. Tabii ki böyle bir yapılanmanın tercih edilmesinin nedeni kaynakların kıt olmasıdır. Sürekli olarak hazırda tam mevcutlu subay ve erlerin bulundurulması, bunların barınma ve beslenmesinin sağlanması ve iaselerinin karşılanmasının getirdiği büyük mali yükler böyle bir adım atılmasında etkili olmuştur. Ayrıca tarımda ve ticari hayatta olabilecek muhtemel iş gücü kaybının bir nebze önlenmesidir. Çatışma durumunda kadroların tamamlanması, manga esasına dayanan yedek örgütlenmeyle çözülmüştür. Her köyde bir manga başı belirlenerek, bunların alay komutanının emriyle hızla cepheye intikalinin sağlanması amaçlanmıştır.¹⁷³

Esasen Batı Anadolu'da yaşanan bu gelişmeler Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkması ve ardından Havza'daki çalışmaların duyulması Kuvay-i Milliye akımını

¹⁷¹ ÇARIKLI, Hacim Muhittin; "Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuvayı Milliye Hatıraları", Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1967, s.121; MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.229.; KONUKÇU, Enver; Alaşehir Kongresi, AKDİTYK, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2000, s.71; ALBAYRAK, Mustafa; Milli Mücadele Dönemi'nde Batı Anadolu Kongreleri, AKDİTYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1988, s.108-139.

¹⁷² ÇARIKLI, Hacim Muhittin; "Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuvayı Milliye Hatıraları", Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1967, s.222-235;

¹⁷³ ÇARIKLI, Hacim Muhittin; "Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuvayı Milliye Hatıraları", Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1967, s.222-235; MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.229-232.;

güçlendirmiştir. İzmir'in işgalini izleyen günlerde Ege bölgesindeki "Müdafaa-i Hukuk" ve "Reddi İlhak" dernekleri, Kuvay-i Milliye adını alan silahlı halk birliklerini kurmaya başlamış, bu birlikler Yunanlılarla çarpışmalara başlamışlardır.¹⁷⁴

Batı cephesinde Kuvay-i Milliye birliklerinin olduğu sırada Mersin'den İran sınırına kadar olan bölgede Fransız ve Ermeni baskılarına, Karadeniz bölgesinde ise Pontus Rum Devleti kurma hayali peşinde olan ve ayaklanan Rum'lara karşı bu bölgelerde de Kuvay-i Milliye birliklerinin oluşturulmasına başlanılmıştır. Gebze, Şile, Kartal, Beykoz'daki milisler Rum çetelerle mücadele etmiş, Kocaeli, Adapazarı ve Bilecik bölgelerindeki Milli Mücadele hareketi gitgide güçlenmiştir.¹⁷⁵ Güney cephesinde, Fırat nehrinin doğusunu oluşturan Diyarbakır, Siirt, Mardin ve Urfa bölgesinde 13. Kolordu konuşlanmıştır. Bu Kolordunun 548 subay ve astsubayı ve 4.255 eri mevcuttur. Fırat'ın batısını oluşturan Adana, Antep, Maraş bölgesindeki askeri birlikler ise Mondros Mütarekesi hükümlerine göre İç Anadolu'ya çekilmişlerdir. Bu duruma göre İç Anadolu Bölgesinde 2. Ordu Karargahı ile 12. Kolordu Konya'da, 20. Kolordu Ankara'da ve 3. Kolordu'da Sivas'ta konuşlandırılmıştır. Adana'nın Dört Yol ilçesi 11 Aralık 1918'de, Mersin ve Adana 17 Aralık 1918'de Fransız kuvvetleri tarafından işgal edilmiş, ardından Kilis, Antep, Maraş ve Urfa 6 Aralık 1918-24 Mart 1919 tarih aralığında İngiliz'ler tarafından işgale uğramıştır.¹⁷⁶

Güney bölgesindeki işgal kuvvetlerine karşı silahlı ilk direniş; Dört Yol'un güney kısmında yer alan Kara kese köyü halkı tarafından 19 Aralık 1918'de, içinde Ermenilerinde bulunduğu bir Fransız müfrezesine yapılmıştır. Bu direniş işgal güçlerine karşı yapılmış olan ilk direniştir. Fransızlar bunun üzerine bölgedeki baskı ve zulmü artırmışlardır. Bunun üzerine 1919 yılının ilk aylarında Karahasan ve arkadaşları tarafından oluşturulan ve yörede Karahasan Müfrezesi olarak bilinen ilk örgütlü direniş hareketi başlatılmıştır. Bu müfreze yöre halkından destek görerek mevcudunu 300'e çıkarmış, Fransız birliklerine zaman zaman saldırılarda bulunarak halkta direniş ruhunu canlandırmıştır.¹⁷⁷

Havza'dan sonra Amasya'ya geçen Mustafa Kemal Paşa, daha sonra Kurtuluş Savaşı'nda birlikte hareket ettikleri Ali Fuat Paşa (Cebesoy), Rauf Bey (Orbay), Refet Paşa (Bele) ve Kazım Karabekir Paşa'nın da görüş ve düşüncelerini alarak bildiri hazırlamıştır. Tarihimizde "Amasya Tamimi" olarak geçen bildiri, 22 Haziran 1919 tarihinde Kolordu Komutanlıklarına, Valiliklere, Kaymakamlıklara gizlilik kaydıyla gönderilmiştir. Bildiride yer alan konular aşağıdaki gibidir.¹⁷⁸

¹⁷⁴ KOCATÜRK, Utkan, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, Ankara, 1983, s.113.

¹⁷⁵ T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Daire Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler, C.VII, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975, s.11;

¹⁷⁶ T.C. Genelkurmay Başkanlığı Harp Dairesi, Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi, C.IV, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 196, s.39-40.

¹⁷⁷ T.C. Genelkurmay Başkanlığı Harp Dairesi, Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi, C.IV, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 196, s.48-54.

¹⁷⁸ KOCATÜRK, Utkan, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, Ankara, 1983, s.114-123.

- a) Yurdun bütünlüğü ve milletin istiklali tehlikeye düşmüştür. Hükümet sorumlulukla hareket etmemektedir. Milletin istiklali yine milletin azmi ve kararıyla kurtulacaktır.
- b) Milletin geleceğini belirlemek için bir milli kongrenin toplanması zorunlu hale gelmiştir.
- c) Komutanlar görevlerinden ayrılmayacaklar, ancak görevinden alınanlar olursa yeni atananın milli mücadeleyi destekleyen ve güvenilir olması durumunda komutanlığı devredecektir.

Mustafa Kemal Paşa yine bu tamimle; Sivas'ta en kısa sürede milli bir kongrenin yapılacağını ve bunun için bütün vilayetlerin her livasından (sancak) milletin güvenine mazhar olmuş 3 temsilcinin hemen yola çıkarılması gerektiğini bildirmiştir. Yine aynı tamimle Doğu adına 10 Temmuz'da Erzurum'da toplantı yapılacağı, Müdafaa-i Hukuk ve Reddi İlhak Cemiyetlerince seçilen temsilcilerin Erzurum'a doğru yola çıktıkları belirtilmiştir.¹⁷⁹ Ardından Erzurum'da kongre hazırlıklarına başlanması ve İstanbul Hükümetince Samsun'dan itibaren çalışmaları izlenen Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a çağırılması üzerine Paşa görevinden ayrıldığını ve askerlikten istifa ettiğini bildirmiştir.¹⁸⁰

Erzurum kongresi 21.07.1919-07.08.1919 tarihleri arasında yapılmıştır. Kongreye Trabzon, Erzurum, Sivas, Bitlis ve Van illerinden gelen 56 delege katılmıştır. Kongreyi geçici başkan Erzurum delegelerinden Hoca Raif Efendi açmış, yoklamanın ardından Mustafa Kemal Paşa kongre başkanlığına getirilmiştir. Kongre'de alınan bazı kararlar aşağıya çıkarılmıştır.

- a) Milli sınırlar içinde vatan bir bütündür, parçalanamaz.
- b) Yabancı işgaline ve müdahalesine karşı, millet hep birlikte direniş gösterecek ve yurt savunmasında bulunacaktır.
- c) İstanbul Hükümeti vatanın bağımsızlığını sağlayamadığında geçici bir hükümet kurulacak, bu hükümet milli kongre tarafından seçilecektir.
- d) Manda ve himaye kabul edilmeyecek,
- e) Sömürgecilik amacı olmayan ülkelerden teknik, ekonomik ve sanayi yardımı kabul edilebilecektir.

3.1.2.2- Erzurum Sivas Kongrelerin Finansman Kaynakları

Erzurum dışından gelen delegelerin Erzurum'a kadar olan yollukları, kendilerini seçen Müdafaa-i Hukuk ve Reddi İlhak Cemiyetlerince ödenmiştir. Bu cemiyetlerin gelirleri ise halkın yaptığı bağış ve yardımlardan oluşmaktadır. Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, ev sahibi olarak katılan delegelerin ağırlama masraflarını karşılamıştır. Erzurum'da doğu illerini içine alan kongre yapılması kararı verildiğinde düzenlenen 17.06.1919 tarihli "Vilayeti Şarkıye Müdafaa-i Hukuku Milliye Cemiyeti

¹⁷⁹ ATATÜRK, Mustafa Kemal; Nutuk, Cilt:III., Vesika No:26.

¹⁸⁰ KOCATÜRK, Utkan, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, Ankara, 1983, s.114.

Erzurum şubesi kongre raporunda, “Şimdiye kadar cemiyetimiz yalnız ilmi esaslar ile iştigal ettiği için pek cüz-i olan masarifatını mahdud zevatın teberrüatiyle kapamıştı. Bu günden itibaren cemiyetimiz bütçesine, vesaik celp ve cem’i ve neşri, merkezi umumiye, nakdi muavenet, vilayet kongresi masarifi, icar, müstahdemin maaşı, kırtasiye ve telgraf muhaberatı ücreti gibi ağır ve oldukça haizi ehemmiyet masarifat ithaline mecbur olduğundan ve moskof çizmesi, Ermeni baltası altında ezilmiş olan şehrimiz yalnız başına bu fedakarlığı ifa kudretine malik olmadığından kazalarımız ahalisinin hamiyetine de müracaat etmek mecburiyetindeyiz...” şeklinde hükümler yer almaktadır.¹⁸¹ Anılan raporda belirtildiği gibi Erzurum Kongresi giderlerinin karşılanması üzerine halkın bağışlarına başvurulmuş ve kongre giderleri ile delegelerin ağırlanması için 1.500 lira toplanmıştır.¹⁸² Erzurum kongresinde Anadolu bütünleşme hareketinin ilk adımları atılmış olup, alınan tek mali karar dış yardımda temenni kararının alınmış olmasıdır. Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin topladığı bağışlardan geriye sadece 80 lira kalmıştır. Buna göre gelen delegelerin iaşeleri, telgraf ve benzeri diğer masraflar olarak 1.420 lira harcanmıştır.¹⁸²

Mustafa Kemal Paşa 9’uncu Ordu Müfettişi olarak 17 kişilik karargahı ile birlikte 16 Mayıs 1919 günü İstanbul’dan müfettişliğın üç aylık ödeneğini alarak hareket etmişti. Ancak ödenek kısa sürede harcanmış, hatta Amasya’dan Erzurum’a gidiş, Mustafa Kemal Paşa’nın askerlik hayatı boyunca biriktirdiği 800 liranın harcanmasıyla yapılabilmektedir. Mustafa Kemal Paşa ve karargah personeli maddi imkansızlıklar içinde olmuştur.¹⁸³ İstanbul Hükümeti, yabancı işgal kuvvetleri ve milli mücadeleye karşı olanlar; Erzurum Kongresinden sonra Sivas’ta daha geniş katılımı yapılacak olan kongreyi engelleme çabalarına girmişlerdir. Ancak Mustafa Kemal Paşa kongrenin yapılması yönünde istek ve arzusunu yinelemiştir.¹⁸⁴ Mustafa Kemal Paşa komutanlara, valilere ve mülki amirlere devamlı telgraf çekerek; Sivas’a gönderilecek delegelerin acele olarak belirlenmesini, bu konuda gereken yardımın yapılmasını rica etmiştir. Ancak zaman zaman karşı koymalara, bozgunculuğa ve direnişe rağmen delegeler belirlenmiş ve Sivas’a gönderilmiştir.¹⁸⁵ Sivas Kongresine katılmak üzere gönderilen delegelere genellikle “Müdafaa-i Hukuk” ve “Reddi İlhak” cemiyetlerince yol masrafları ödenmiştir. Ancak bazı delegelerin geldikleri yerlerdeki durum ve imkansızlıklar nedeniyle bu delegelerin yol masrafları ve her türlü giderleri kendilerince karşılanmıştır. O yıllardaki yolların güvensizliği, ulaşım ve maddi imkansızlıklara rağmen 19 ilden 36 delegenin kongreye katıldığı görülmektedir.¹⁸⁶ 4 Eylül 1919 tarihinde yapılan Sivas Kongresine, Trakya’nın haricinde

¹⁸¹ DURSUNOĞLU, Cevat; Milli Mücadelede Erzurum, İstanbul, 1987, s.135.

¹⁸² DURSUNOĞLU, Cevat; Milli Mücadelede Erzurum, İstanbul, 1987, s.137

¹⁸³ Türkiye İstiklal Ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi, Cilt:19 s.10,854.

¹⁸⁴ AŞKUN, Vehbi Cem; Sivas Kongresi, Ankara, s.86.

¹⁸⁵ İĞDEMİR, Uğur; Sivas Kongresi Tutanakları, Ankara, 1969. S.13.

¹⁸⁶ İĞDEMİR, Uğur; Sivas Kongresi Tutanakları, Ankara, 1969. S.15.

Anadolu'nun çeşitli il ve ilçelerinden gelen 31 delege iştirak etmiştir. Bu kongrede Erzurum Kongresinde alınan kararlar bütün Anadolu'yu içine alacak şekilde genişletilmiş, Amerikan mandası düşüncesi kesin olarak reddedilmiştir. Bu kongrenin esasını Anadolu yönetiminin ele alınması, Ali Fuat Paşa'nın "Batı Anadolu Genel Kuvay-i Milliye Komutanı" olarak ataması teşkil etmektedir.¹⁸⁷

Sivas kongresi dağılmadan önce, delegeler milli mücadeleyi yürütmek ve izlemek amacıyla 11 kişiden oluşan "Heyet-i Temsiliye'yi" seçmiştir. Mustafa Kemal Paşa ise Başkan seçilmiştir.¹⁸⁸

Erzurum-Sivas yolculuğunda olduğu gibi, Sivas-Ankara yolculuğunda en önemli sorun para olmuştur. Zira Mustafa Kemal Paşa, beraberinde olanlar ve Heyet-i Temsiliye üyelerinin Sivas'tan Ankara'ya kadar yapılacak olan yolculuğun giderlerinin nasıl karşılanacağı sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Ancak Mustafa Kemal Paşa bankadan borç para alınmasına karşı çıkmıştır. Daha sonra bu durum düşmanlar tarafından olumsuz bir şekilde değerlendirilebilir düşüncesi oluşmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın yanında bulunanlardan Mazhar Müfid(Kansu) arkadaşı olan Osmanlı Bankasının Sivas şubesi müdüründen, kendi adına borç para almak için girişimlerde bulunmuştur. Heyete ait 3 otomobile gerekli benzin ve lastiği sağlamak için, o yıllarda Sivas'ta otomobili olan tek kuruluş Amerikan Okulu idi ve onun bayan müdürüne başvurulmuştur. Bayan müdür, para karşılığı benzin ve lastik veremeyeceklerini söylemiş, para kabul etmemiştir. Sonuç olarak alınan benzin ve lastikler için para kabul edilmediğine dair Amerikan Okulu müdüründen yazılı bir belge alınmıştır. Ardından 3 otomobilin hazırlıkları yapılmış, ancak yolculuk için gerekli para banka müdürünün hastalığı ve şubeye gelememesi nedeniyle temin edilememiştir.¹⁸⁹

Zor koşullar içinde 18 Aralık 1919 günü Sivas'tan ayrılan Mustafa Kemal Paşa, beraberindekiler ve Heyet-i Temsiliye üyeleri, uzun bir yolculuktan sonra 27 Aralık günü Ankara'ya gelebilmişlerdir.¹⁹⁰ Mustafa Kemal Paşa'nın askerlikten istifa ederek ayrılması, İstanbul'a çağrıldığı halde gitmemesi, Anadolu'yu gezerek kongreler yapması, buralarda kararlar alınması bir halk hareketinin başladığının göstergesi olarak kabul ediliyordu. Durumu izleyen Damat Ferit Hükümeti, bu hareketi başlangıçta bertaraf etmek için Bedirhan aşiretinden 3 kişiye önemli miktarda para vererek İstanbul'dan Diyarbakır'a göndermiştir. Harput Valisi Ali Galip'le birlikte Kürt aşiretlerinden kuvvet toplayarak, Sivas Kongresinin basılması ve üyelerinin tutuklanması istenilmiştir. Ancak Doğu Anadolu'da bulunan ordu birliklerinin Milli Mücadeleyi destekleyici tutum almalarıyla bu durum atlatılmıştır. Ali Galip ve adamları Malatya'da Hükümet konağında kuvvet toplamak için mal sandığından

¹⁸⁷ KOCATÜRK, Utkan, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, Ankara, 1983, s.123.

¹⁸⁸ İÇDEMİR, Uğur; Sivas Kongresi Tutanakları, Ankara, 1969. S.35-36.

¹⁸⁹ AŞKUN, Vehbi Cem; Sivas Kongresi, Ankara, s.176.

¹⁹⁰ AŞKUN, Vehbi Cem; Sivas Kongresi, Ankara, s.181.

senet karşılığı para alırken, bir askeri birliğin baskınına uğramışlar, parayı almadan kaçmışlardır.¹⁹¹

3.1.2.3- Erzurum Sivas Kongreleri “Heyet-i Temsiliye” Kararları, Milli Unsurların ve Temsilcilerin Teşkilatlanması

Sivas Kongresinde halk temsilcilerinden oluşan Umumi Heyet aldığı kararla Anadolu'nun yönetiminin kendilerinde olduğunu belirten bildiriği İstanbul'daki yabancı elçiliklere göndermiştir. Sivas Kongresince seçilen “Heyet-i Temsiliye” yine alınan kararlar ışığında Anadolu'da İstanbul Hükümeti yanlısı ve Milli Mücadeleye karşı olan idareci ve komutanları görevinden almış ve yerlerine Milli Mücadeleye katkı sağlayacak vatanperver idareci ve komutanları atamaya başlamıştır. Bu arada bazı maliyecilerin de önemli görevlere getirildiğini belirtebiliriz.¹⁹²

Buna örnek vermek gerekirse, Ankara'da yaşanan bir olayı burada yeri gelmişken aktarabiliriz. Ankara Valisi Muhittin Paşa, sürekli olarak bölgesinde halk hareketlerini önleyici tedbirler alıyor ve Milli mücadeleyi sekteye uğratmaya yönelik olarak çalışmalarda bulunuyordu. Ankara halkı ise daha çok Defterdar Galip Bey'e güveniyordu ve onun Milli Mücadeleden yana olan tavrına destek veriyordu. Ankara Valisi Muhittin Paşa yine böyle bir halk hareketini önlemek üzere Çorum'a gittiğinde, 13 Eylül'de oradaki askeri birliklerce tutuklanarak Sivas'a götürülmüştür. Bunun üzerine validen kurtulan Ankara halkı Defterdar Galip Bey'i vali seçmiştir. Böylece yakında Heyet-i Temsiliye'nin merkezi olacak olan Ankara'da vatanperver bir vali göreve başlamış oluyordu.¹⁹³

Bu olayın ardından İstanbul hükümetine bağlı ve Milli Mücadeleye karşı olan Elazığ, Malatya, Ankara, Kastamonu, Çorum, Dersim, Trabzon, Niğde, Konya vali ve mutasarrıfları görevlerinden alınarak, yerlerine vatansever ve Milli Mücadeleye katkı sağlayacak kişiler atanmıştır. İstanbul Hükümeti gelişen bu olaylara karşı olarak 20'nci Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa'yı görevden alarak yerine Milli Mücadeleye karşı olan Konya'daki 12'nci Kolordu Komutanını ataması ise sonuçsuz kalmıştır.¹⁹⁴ Anadolu'nun İstanbul Hükümetini devre dışı bırakarak üç haftadır kendi kendini yönetmesi, Padişahın ileride olabilecek muhtemel olayları önlenmek amacıyla Damat Ferit Hükümetini düşürerek 2 Ekim 1919 günü yeni hükümeti ataması, bu hükümette Anadolu direnişini benimseyen vatanseverlere de yer vermesine neden olmuştur.¹⁹⁵

Yeni oluşturulan İstanbul Hükümeti ile Heyet-i Temsiliye arasında belirli konularda anlaşma sağlanarak kısa süre içinde serbest seçimlerin yapılması ve İstanbul'da Meclis-i Mebusan'ın toplanmasına karar verilmiştir.

¹⁹¹ SARIHAN, Zeki; Kurtuluş Savaşı Günlüğü, II, Ankara, 1984, s.76.

¹⁹² SARIHAN, Zeki; Kurtuluş Savaşı Günlüğü, II, Ankara, 1984, s.78.

¹⁹³ SARIHAN, Zeki; Kurtuluş Savaşı Günlüğü, II, Ankara, 1984, s.86.

¹⁹⁴ SARIHAN, Zeki; Kurtuluş Savaşı Günlüğü, II, Ankara, 1984, s.87.

¹⁹⁵ SARIHAN, Zeki; Kurtuluş Savaşı Günlüğü, II, Ankara, 1984, s.92.

3.1.2.4- Batı Anadolu Kongrelerinde Kuvay-i Milliye hareketinin Lojistik, Finansman ve Mali Kaynaklarına Yönelik Alınan Kararlar

İstanbul, Orta ve Doğu Anadolu'da bu gelişmeler olurken, düşman işgalinde olan Batı Anadolu'da ise gelişmelerin nasıl seyir takip ettiğine tekrar dönelim. Alaşehir kongresi 16-25 Ağustos tarihleri arasında Alaşehir'de yapılmış, kongreye Nazilli ve Aydın bölgelerinden temsilciler katılmıştı. Daha öncede belirttiğimiz gibi bu kongrenin amacı Yunanlılarla cephe teması olan bütün Ege bölgesinde oluşturulan Kuvay-i Milliye hareketine yön vermek olmuştur.¹⁹⁶ Alaşehir kongresinde alınan kararlar gereğince her kazada birer levazım, maliye ve teşkilat şubesi kurulmuş, cephelerin lojistik desteği ise kurulan menzil müfettişliklerinin sorumluluğuna bırakılmıştır.¹⁹⁷ Alınan kararlar gereğince Heyeti Merkeziye'ye bağlı Ayvalık, Soma ve Akhisar'da menzil müfettişlikleri kurulmuş, Menzil Müfettişliği Vezai Hakkındaki talimat ile cephelerde kapsamlı bir lojistik teşkilatının oluşturulduğu görülmektedir. Menzil Müfettişi kongre tarafından ve eşraftan seçilmiş olup, kendisine bağlı 3 kişiden oluşan bir menzil heyeti bulunmaktadır. Menzil heyeti ise cephedeki Reddi İlhak Heyetleri tarafından belirlenmektedir. Menzil müfettişi ihtiyaca göre mezba-ha ve fırın kurabileceği gibi cephe ilerisinde ambar ve dağıtım birimleri oluşturabilmiştir. Menzil heyetinden bir kişi ise veznedarlık görevinde bulunmaktaydı. Yine heyete bağlı olarak bir ödeme ve satın alma görevlisi, bir kişi erzak ve tayinattan sorumlu, merkez ambarda dağıtımdan sorumlu bir ambar görevlisi ile emrinde iki yazıcı eri ile ambarlarda hamal ve emir eri olarak 10 er görevlendirilmekteydi. Ayrıca her taburda komutan, katip ve iâşe görevlisinden oluşan bir heyet bulunmaktadır. Bu talimatname ile düzenli orduya benzer levazım faaliyetleri yürütülmüştür. Günümüzde günlük alınan mevcuda göre oluşturulan beslenme faaliyetleri, o günlerde zamanın el verdiği imkanlar ölçüsünde üç günde bir alınmaktadır. Subay ve erlere verilen beslenme ve temizlik malzemesinin miktarı, 1914 yılından beri Osmanlı ordusunda kullanılan "Tayinat-ı Yem Kanunu Muvakkatı'na" göre yapılmıştır. Kuvay-i Milliye birliklerinin, düzenli ve disiplinli orduya özgü yapıları bulunmadığı gibi sayısal durumu devamlı olarak değişkenlik göstermektedir. Bunun temel nedeni birliklerin gönüllülük esasına göre oluşturulmasıdır. Esasen bu birlikler, düzenli birlik olmanın ötesinde sivil misil kuvvettir. Genel olarak Ege Bölgesindeki bu bir-

¹⁹⁶ ÇARIKLI, Hacim Muhittin; "Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuvayı Milliye Hatıraları", Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1967, s.121; MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.229.; KONUKÇU, Enver; Alaşehir Kongresi, AKDITYK, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2000, s.71; ALBAYRAK, Mustafa; Milli Mücadele Dönemi'nde Batı Anadolu Kongreleri, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1988, s.108-139.

¹⁹⁷ ÇARIKLI, Hacim Muhittin; "Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuvayı Milliye Hatıraları", Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1967, s.231-233.

liklerinin diğer bir ifade ile Kuvay-i Milliye birliklerinin toplamı 15-20 bin civarında değiştiğini söyleyebiliriz.¹⁹⁸

Aydın muharebelerinden sonra 57. Tümen bölgesi içinde yer alan sancak, il, ilçe ve bucak merkezlerinde kurulan Heyeti Milliyelerin sayısı artmış cepheye çok sayıda er gönderilmiştir. Buna bağlı olarak yeni gelen eratla birlikte beslenme ve giyim sorunları yaşanmaya başlamıştır. 57. Tümen Komutanı kendisine ayrılan paraların beslenmeyi karşılamaması üzerine, şikayetlere rağmen Düyunu Umumiye idaresindeki ambarlarda bulunan aşar tahıllarına tutanak düzenlemek suretiyle el koymuş, hem kendi birliklerinin hem de Kuvay-i Milliye birliklerinin yiyecek ve yem ihtiyacını karşılamıştır.¹⁹⁹ Aydın bölgesindeki Heyeti Milliyeler 1920 yılının sonlarına kadar askeri ve milis birliklerinde bulunan yaklaşık 8-10 bin kişinin beslenmesini sağlamışlardır. Ayrıca bu birliklerin ihtiyacı olan ayakkabı, çamaşır ve elbiselerin temin edilmeye çalışıldığı, bu amaçla Nazilli’de bir ayakkabı ve bir de dikimevinin oluşturulduğu bilinmektedir.²⁰⁰

4- MİLLİ MÜCADELENİN MALİ, İNSAN KAYNAKLARININ ASKERİ ve İDARİ AMAÇLARA YÖNELİK OLARAK HEYET-İ TEMSİLİYE’NİN TAHSİS KARARLARI

Sivas Kongresi, tüm Anadolu’yu temsil eden ve 16 kişiden meydana gelen Heyet-i Temsiliye’yi seçmiş ve Anadolu’yu yönetmeye başlamıştır. Heyet-i Temsiliye 28 Ekim 1919’da yayınladığı bir yönetmelikle;

4. 1- Milli Mücadelenin İnsan Kaynakları ve Tahsisi

Milli teşkilatlarla ordu arasındaki iletişimin Heyeti Temsiliye aracılığıyla yapılacağını, ancak tehlike durumunda civardaki birlik komutanları ile bağlantı kurulması kararını almıştır. Ayrıca bölgelerin güvenliğinin sağlanması amacıyla; silah altına alınmayan gençler ve askerlik çağı dışında yer alan yaşlılardan oluşan, gezici ve yerleşik müfrezelerden oluşturulması kararı da verilmiştir. Bu müfrezelerin bölük düzeni ve bir emir komuta zinciri içinde hareket etmesi, silahla donatılması sağlanmıştır. Bunlar bulundukları bölgede yerel yöneticilerin emrinde olmuş ve ihtiyaçları da bunlar tarafından sağlanmış, gerektiğinde ordu birlikleri de bunlara

¹⁹⁸ ALBAYRAK, Mustafa; Milli Mücadele Dönemi’nde Batı Anadolu Kongreleri, AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1988, s.82.; SELEK, Sabahattin; Anadolu İhtilali, Kastaş Yayınları, İstanbul, 2000.

¹⁹⁹ AKER, M.Şefik; İstiklal Harbinde 57. Tümen ve Aydın Milli Cidali, C.II, Askeri Matbaa, İstanbul, Haziran, 1937, s.174; T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler, C.VII, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975, s.23-24.

²⁰⁰ AKER, M.Şefik; İstiklal Harbinde 57. Tümen ve Aydın Milli Cidali, C.II, Askeri Matbaa, İstanbul, Haziran, 1937, s.174.

yardımda bulunmuştur.²⁰¹ İşgal altındaki Güney cephesinde; Osmanlı Hükümetinin Adana, Antep ve Maraş'taki askeri birlikleri İç Anadolu'ya çekmesi nedeniyle işgale karşı duracak her hangi bir birlik kalmamıştır. Sivas Kongresi sonucunda Heyeti Temsiliye, bölgedeki milisleri üç gruba ayırarak 13, 3, 20 ve 12. Kolordular bölgesine bağlanması kararını almıştır.²⁰²

Kolordular sorumluluğunda bulunan bölgeleri, ayrıma tabi tutarak en yakın yerde birer teşkilatlanma merkezi oluşturmuşlardır. Bu merkezler ikmal, depo ve haberleşme merkezi olarak kullanılmıştır. Milli ordunun oluşturulması amacıyla cami veya mescit olan her köy, mahalle ve yerleşim yeri bir piyade takımı sayılmış ve idaresinde o yerin imamı ya da müezzini de yer almıştır. Her nahiye merkezi bir bölük ve her ilçe merkezi bir tabur heyeti teşkil etmiştir. Askerlik şubesi başkanları tabur, şubedeki subaylarda bölük komutanı olmuştur. Bu aşamada Milli ordunun esasını takım, bölük, tabur teşkilatı oluşturmuştur. Gönüllülerden oluşan müfrezeler saldırıya uğrayan yerleri savunmuşlar, yetersiz olduklarında köy ve kasabalardaki ihtiyat milli ordu takımları silahlandırılmıştır.²⁰³

Kilis, Antep, Maraş ve Urfa'yı işgal eden İngilizler Ekim 1919'da, Fransızlarla önceden yaptıkları anlaşma gereğince bu yerleri onlara bırakmışlar. Heyeti Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal yayınladığı bildiri ile bu durumu kınayarak, yerel yöneticilerden miting düzenlemelerini istemiştir.²⁰⁴ Heyeti Temsiliye 30 Ekim 1919'da aldığı kararla, Güney bölgesindeki milli direnişi örgütlemek üzere bazı subayları görevlendirmiştir.²⁰⁵ Heyeti Temsiliye Güney cephesindeki teşkilatlanmaları aşağıdaki bölgelere göre yapmıştır.

Doğu Adana Bölgesi:

2.900 piyade, 300 süvariden meydana gelen milli kuvvetin karşısında 1.500 kişilik bir Ermeni gücü ile 17. Senegal Avcı Alayından bir Fransız taburu bulunmaktadır. Bölge 23 Şubat 1920'den, 20 Ekim 1921'e kadar faaliyet göstermiştir.

Batı Adana Bölgesi:

3.000 piyade ve 300 süvariden oluşan milli kuvvetin karşısında Pozantı'da bir Fransız taburu, Tarsus'ta 1.080 piyadeden oluşan bir Fransız birliği bulunmaktadır. Bölge 23 Şubat 1920'den, 20 Ekim 1921'e kadar faaliyet göstermiştir.

²⁰¹ T.C. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, C.II, Ks.2, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1991, s.26-27; T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler, C.VII, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975, s.29.

²⁰² T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Dairesi, Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi, C.IV, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1966, s.64-66.

²⁰³ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Dairesi, Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi, C.IV, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1966, s.68.

²⁰⁴ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Dairesi, Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi, C.IV, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1966, s.57-61.

²⁰⁵ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Dairesi, Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi, C.IV, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1966, s.67-78.

Maraş Bölgesi:

İki tabur ve 150 süvari ile 1.500 Kuvay-i Milliye süvarisinin karşısında iki tabur Fransız kuvveti bulunmakta olup, bölge 21 Ocak 1920'den, 20 Ekim 1921'e kadar faaliyet göstermiştir.

Antep Bölgesi:

Üç tabur, 500 piyade ve 70 Kuvay-i Milliye süvarisinin karşısında dört tabur piyade ile iki süvari bölüğünden oluşan Fransız kuvveti bulunmakta olup, Bölge 1 Nisan 1920'den, 20 Ekim 1921'e kadar faaliyet göstermiştir.

Urfa Bölgesi:

1.500 kişiden oluşan milli kuvvetlerin karşısında bir Fransız taburu bulunmakta olup Bölge 7 Şubat 1920'den, 20 Ekim 1921'e kadar faaliyet göstermiştir.²⁰⁶

Heyeti Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal Paşa 27 Ekim 1919'da Güney Anadolu ve Adana cephelerindeki milli kuvvetlerin örgütlenmesi amacıyla kolordulara verdiği talimatlara göre ordu teşkilatına benzer bölük, tabur ve alay şeklinde bir yapılanmanın olduğu görülmekte olup, 1920 yılı başlarında milli kuvvetlerin durumu aşağıdaki şekildedir.

Aydın Bölgesi: Bu bölge 57. Tümenin yetki ve sorumluluğunda olup; bu bölgede milis kuvveti olarak, Milli Aydın ve Milli Menderes Alayları, Milli Aydın Dağ Taburu, Milli Adagide Taburu ve birkaç efe süvari bölüğü bulunmaktadır.

Salihli Bölgesi: Bölge 23. Tümen'in sorumluluğundadır. Bu bölgede Milli Salihli Piyade Alayı, Milli Kelas ve Uşak Hücum Taburları ile birkaç efe bölüğü yer almaktadır.

Soma, Akhisar ve Ayvalık Bölgesi: Bu bölge geniş bir bölge olup, 61. Tümenin sorumluluğundadır. Bu bölgede Milli Akhisar Nişancı, Milli Soma ve Milli Ayvalık Alayları, Belen, Saruhan, Yayaköy ve İvrindi Taburları ve bağımsız bazı bölükler bulunmaktadır. Heyeti Temsiliye Batı Anadolu Cephesini Mart 1920 yılı başlarında üçe bölmüş, İzmir Kuzey Cephesi, İzmir Güney Cephesi ve İzmir Doğu Cephesi adı verilen bu düzenli birlikler, kendi bölgeleri içinde yer alan Kuvay-i Milliye milis birliklerinin emir ve komutasını da yürütmüşlerdir.²⁰⁷

4. 2- Milli Mücadelenin Mali ve Finansman Kaynakları ve Tahsisi

Kuvay-i Milliye esas itibarıyla milis kuvveti ve aynı zamanda bir halk hareketinin sonucu olduğundan, mali ve lojistik kaynakları da genel olarak halka dayanmaktadır. Halk devlete vergi vermenin yanı sıra, Kuvay-i Milliye'nin ihtiyaçlarının karşılanması için "Nakdi ve Ayni Teberru" adı ile para ve mal bağışında bulunmuştur. Ancak bu bağış genelde zorunlu hal almış, çifte vergilendirme olmaması için de bağış(teberru) adını almıştır. Bu zorunlu durum nedeniyle halk devlete vergi

²⁰⁶ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler, C.VII, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975, s.77.

²⁰⁷ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler, C.VII, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975, s.34.

vermenin yanında Kuvay-i Milliye'ye bağış ve yardım yapmıştır. Kuvay-i Milliye birliklerinin paralarının yetmediği an ve zamanlarda aldıkları malın karşılığı olan bedel daha sonra ödenmek üzere, Osmanlı dönemindeki Tekalifi Harbiye uygulamasına benzer bir şekilde satıcıya yazılı bir belge verilmiştir. Askeri birliklerin bir bütçesi ve harcama planı olmamıştır. Birliğin elindeki mevcut para ihtiyaca göre harcanmış, para kalmayınca da halktan “Nakdi ve Ayni Teberru” adı ile zorunlu para ve mal bağışı toplanmıştır.²⁰⁸ Para ve mal bağışının miktarı Heyeti Temsilîyeler tarafından yörenin belediye, sanayi ve ticaret odası, esnaf teşkilatı, meslek odaları ve ihtiyar meclisinden oluşan bilirkişilerin görüşü alınarak belirlenmiştir. Bazen bağış toplamada aksamalar yaşanmış, özellikle çetelerden gelen Kuvay-i Milliye komutanlarının, halktan zorla para ve mal aldıkları, onlara kötü muamele yaptıkları ve şikayete konu oldukları bilinmektedir.²⁰⁹ Bir başka mali kaynak ise askere gitmek istemeyenlerden alınan ve Heyeti Millîyeler’ce belirlenen “Bedel-i Nakdiler” dir. Bu dönemde genelde halktan alınan vergilerin yanında, Düyunu Umumiye idareleri, mal sandıkları, yerel gümrük vergileri ve bankalardan alınan paralarla da ihtiyaçlar giderilmeye çalışılmıştır.²¹⁰ 22 Mart 1920’de Balıkesir’de toplanan İzmir Kuzey Bölgesi Kuvay-i Milliyesi, genel kurulda artan ihtiyaçların giderilmesi amacıyla bazı gelir artırıcı ek tedbirlerin alındığını görüyoruz. Bu tedbirler genellikle tarım ürünlerinden alınan ek vergiler, ilçelerden Merkez Kuruluna istenen ek paralar, Mezbahe ve Pazar vergilerinin bir kat artırılması, manifatura, gazyağı, içki, iplik v.s gibi tüketim mallarından alınan ek vergiler olarak ortaya çıkmaktadır.²¹¹

Kuvay-i Milliye birliklerinin silah ihtiyacı mevcut askeri depolardan karşılanmıştır. Efe, kızan ve zeybekler ise silahları ile Kuvay-i Milliye’ye katılmışlardır. Zaman içinde erat sayısı artınca silah sağlanması sorun olmuş, silah miktarı kadar eratla yetinilmeye çalışılmıştır. Silahların bakım ve onarımı köy, kasaba ve şehirlerdeki usta ve tamircilerin silah altına alınmasıyla yapılmıştır. Hatta Kuvay-i Milliye her türlü imkansızlıklara rağmen top kaması bile dökebilmiştir.²¹² Kuvay-i Milliye birliklerinin giyim ve kuşamları, başlarda kendilerine özgü yöresel kıyafetlerinden meydana gelmiştir. Bu kıyafetler kendi içinde uyumlu kıyafet olma özelliğini göstermektedir. Ege Bölgesi milis birliklerinin efelikten gelme kıyafetleri; kırmızı fes, fesin etrafında renkli oyalı çember, kollu cepken, mintan, kuşak ve üzerinde deri si-

²⁰⁸ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.183-184,190,202.

²⁰⁹ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.183-184.

²¹⁰ ALBAYRAK, Mustafa; Milli Mücadele Dönemi’nde Batı Anadolu Kongreleri, AKDİTYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1988, s.88; BALCIOĞLU, Mustafa, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I, 4. Bölüm, AKDİTYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2000, s.333-334; TÜRKMEN, Zekeriya; “Mütareke Döneminden Milli Mücadele’ye Geçişte Ordunun Yeniden Yapılanması”, Askeri Tarih Bülteni, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1996, s.56.

²¹¹ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.262-264.

²¹² ŞAPOLYO, Enver Behnan; Kuvay-i Milliye Tarihi, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1957, s.89.

lahlık, dimidon adı verilen geniş ağıllı kısa pantolon, uzun yün çorap, çizme ve yemeniden ibarettir.²¹³ Ancak daha sonradan Kuvay-i Milliye birliğinin bağlı olduğu ordu hem giyim hem de beslenme yönünden yardımda bulunmuştur.²¹⁴ Kuvay-i Milliye birlikleri devamlı olarak küçük gruplar halinde bulunan, hareket kabiliyeti yüksek, sabit bir barınma yeri ve kışlası olmayan birliklerdir. Çatışma dışında köy, kasaba ve çiftlik civarlarında konuşlanmışlardır. Bu nedenle konaklama giderleri olmamış; civar köy ve kasaba halkı tarafından ihtiyaçları karşılanmıştır. Zaman zaman bu ihtiyaçların giderilmesinde bazen sorunlar yaşanmış ise de o zamanki mevcut savaş ortamı ve kaynakların kıtlığını dikkate aldığımızda normal karşılamak durumundayız. Kuvay-i Milliye birliklerinin oluşturulmasında insan gücü olarak pek fazla sorun yaşanmamış, asıl sorun eratin beslenmesi, hayvanların yem ihtiyacının temini ve en önemlisi ise parasal sıkıntılarda yaşanmıştır. Sivas Kongresi düzenleninceye kadar Kuvay-i Milliye birliklerinin ihtiyaçları halktan toplanan mal ve para bağışları ile İstanbul'dan gelen yardımlarla karşılanmaya çalışılmıştır. Sivas Kongresi ile Heyeti Temsiliye bütün faaliyetleri tek elden yönetmek için çaba sarf etmesine rağmen milli mücadelenin devamı için para, mal ve kaynak yaratmada zorluklarla karşılaşmıştır. Mustafa Kemal Paşa 18 Mart 1920'de kolordulara, bağımsız mutasarrıflıklara, Şile, Kartal ve Gebze Kaymakamlıklarına verdiği emirde;

- a) Ziraat ve Osmanlı Bankaları, Düyunu Umumiye ve Reji İdareleri tüm mevcutlarını yerel en büyük mülki ve maliye memuruna bildirmeleri, yapılacak olan göndermelerini bu memurların kontrolünden sonra üst makamlara bildirilmesi,
- b) Bu kurumların İstanbul'a para aktarmalarının önlenmesi,
- c) Yine bu kurumlarla, maliye ve mal sandıklarının ve evkaf sandıklarında mevcut para miktarı ve rehinlerin değeri bildirilerek gönderilmesi istenilmiştir.²¹⁵

Mustafa Kemal Paşa; Sivas'tan Anadolu'yu yönetmenin zorluklarıyla karşı karşıya kalınması üzerine Heyet-i Temsiliye'nin çalışmalarını 27 Aralık 1919'da Ankara'ya taşımıştır. Sivas Kongresinden sonraki ve B.M.M. kuruluncaya kadar geçen dönem Heyeti Temsiliye dönemi olarak ifade edilmektedir. Bu döneme ait belgelerde Kuvay-i Milliye birliklerinin Harbiye Nezaretinden giyecek ikmal talebi ettiği, Harbiye Nezaretinin de Kuvay-i Milliye'ye verilmek üzere bölgelerindeki ordu birlikleri aracılığı ile malzeme desteğinde bulunulduğu görülmektedir.²¹⁶ Mondros müt-

²¹³ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.205.

²¹⁴ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler, C.VII, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975, s.14-21.

²¹⁵ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler, C.VII, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975, s.52; ÖNSOY, Rifat; "Milli Mücadele'nin Mali Kaynakları ve Dış Yardımlar", Milli Mücadele Tarihi-Makaleler, AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2002, s.309-310.

²¹⁶ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Dairesi, Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, s.38, Ankara, Aralık 1961, Vesika No:922; T.C. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, s.113, Ankara, Ocak 2002, Belge No:4181.

rekesinden sonra ordu mevcudu 300.000'den, 40.000-50.000'lere düşmüş, aradaki sayısal fark nedeniyle, Mustafa Kemal Paşa 16 Kasım 1919'da Kuvay-i Milliye birliklerinin iâşe, giyim, donanım, silah ve mühimmat ihtiyaçlarının Harbiye Nezareti bütçesinden karşılanmasını İstanbul Hükümetinden istemiş, 28 Aralık 1919'da Harbiye Nezareti kolordulara gerekli emri vermiştir.²¹⁷ Ordunun büyük bölümünün fesih edilmesi nedeniyle izne gönderilen subaylardan, Kuvay-i Milliye birliklerinde görev alanlara ordudan aldıkları maaşlarının dışında küçük subaylara aldıkları maaşların 1/3'ü, diğerlerine 1/2'si oranında maaş verilmesine başlanmıştır. Nizamiye erleri ise 3 ay nöbetleşe cephede hizmet edeceklerinden bunlara maaş verilmemiş, beslenme, giyim, çay, şeker, tütün ve tüm ihtiyaçları Kuvay-i Milliye sandıklarından karşılanmıştır.²¹⁸ Güney bölgesi tamamen işgal altında olduğundan buradaki Kuvay-i Milliye hareketi, batıya göre farklı ve gizli teşkilatlanma şeklinde olmuş, kongreler oluşturulamamıştır. Dolayısıyla idari ve mali kararlar alınamamıştır. Kişi muhtaç olmadığı sürece silah, teçhizat ve beslenme ihtiyacını kendisi gidermiş, bölge zenginleri kısmen parasal yardımlarda bulunmuştur. Bölgeye yakın konuşlanan birlikler yörenin lojistik ihtiyacını temin etmeye çalışmışlardır.²¹⁹

13. Kolordu bölgesinde bulunan 5. Tümen Komutanlığınca 29 Ekim 1919'da Heyeti Temsiliye'ye şu bilgiler verilmiştir: "Diyarbakır'ın Fransızlar tarafından işgali endişesiyle buranın Mardin sancağına bağlı bütün eli silah tutanlarla savunulacağı, Urfa dolaylarında milli savaşa katılmak için Midyat, Nusaybin, Savur ve Mardin çevresinden 2.500 kişilik milli bir kuvvetin hazırlanması işine girildiği, mesafenin uzaklığı nedeniyle bu bölgeden daha fazla kuvvetin gönderilmesinin uygun görülmediği, Resûlayn dolaylarındaki Milli, Çeçen ve gezici aşiretlerden de Kuvay-i Milliye'nin hazırlanmasına çalışıldığı, milli kuvvetlerin iâşe ve masraflarının çıkarıldıkları bölgelerce sağlanacağı bildirilmiştir."²²⁰ Heyeti Temsiliye tarafından Güney Cephesindeki kolordulara gönderilen talimatla vilayet, sancak ve ilçe merkezlerinde idare merkezleri kurulmasının sağlanması, bu merkez tarafından yöre halkından Kuvay-i Milliye için destek ve yardım istenmiştir. Yine bu talimatla yerli gönüllü müfrezeler kurulmuş, hayvan ve yiyecek parası ile 30 lira maaş bağlanması emredilmiştir. Erlere günde yarım lira ve bir çift ekmek yardımında bulunulmuştur.²²¹

Bu arada Anadolu'nun çeşitli yerlerinde kurulan Heyet-i Merkeziyeler de önemli çalışmalarda bulunmuştur. Yeri gelmişken ve özellikle bilinmesi amacıyla konuya burada açıklık getirelim. Heyet-i Merkeziyeler, cephedeki birliklerin ihtiyaçlarının

²¹⁷ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler, C.VII, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975, s.38-39,43;

²¹⁸ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler, C.VII, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975, s.45-51.

²¹⁹ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.258-259.

²²⁰ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler, C.VII, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975, s.79.

²²¹ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.258-259.

karşılanması noktasında yoğun ve yaygın çalışmalarda bulunmuşlardır. Bu çalışmalarda Heyet-i Merkeziye yetkililerinin en büyük destekçisi yardımsever Anadolu insanı olmuştur. Bütün Batı Anadolu halkının, mücadelenin güçlenerek devamı noktasında çok önemli katkıları olmuştur.

Örneğin; Tavas Heyet-i Milliyesi 4.400 kilo buğday ve 166 kilo arpayı Denizli Heyet-i Milliyesine göndermiştir. Üzeyirik köyü de bu yardımlara 163 lira ile katkıda bulunmuştur. Yine Aydın birliklerine katkısı olması bakımından Çivril Heyet-i Milliyesi 200 lira göndermiştir. Milli Mücadele'nin başından Ağustos 1920'ye kadar Çal Heyet-i Milliyesi Milli Mücadeleye 100.000 lira katkıda bulunmuştur. Ayrıca Denizli Heyet-i Milliyesi Maraş'taki düşman kuvvetleri için Elbistan Heyet-i Merkeziyesine 4.000 lira yardım göndermiştir.²²² Heyet-i Milliyelerin gelir kaynakları düzenli olmadığı için, çoğu kez, istenilen zamanlarda ihtiyaç duyulan miktar bulunamamıştır. Bazen de bağış için gönüllü olarak kendilerini kaydettirenler, bağışlarını getirmişlerdir. Nitekim Heyet-i Milliyeler bu gibi durumlardan yakınmışlardır.²²³

Örneğin; Denizli Heyet-i Milliyesi 2. Şube Müdüriyetine bu hususta bir yakınma iletilmiş ve şöyle denilmiştir: "...Muvazzaf askerler Kazıbeli'ne kadar sevk olunabilir. Buradan cem olunan iane 600 lira kadar bir şey, İane vermeyi taahhüt eden köyler zamanında getirmiyorlar. Gönüllü kayıt olunanlar icabında meydanda görünmüyorlar ve bunların müsellehan gelip ara sıra ahaliyi tazyik ettiklerini işittim. İş yapmak için kuvve-i icraiyye mefkut. Hülasa burada esaslı bir teşkilat mevcut değildir. Ahmet Ragıp".²²⁴ Isparta sancağından da Kuvay-i Milliye teşkilatlarına büyük miktarlarda yardım yapılmıştır. Örneğin; Ağustos 1919'ta Isparta ve Eğirdir Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri tarafından cepheye 1.000 lira yollanmıştır. Keçiborlu'da 50 çuval buğday trenle Denizli'ye gönderilmiştir. 1919 yılından 1920 yılına kadar Isparta sancağı tarafından Nazilli'ye çok miktarda erzak ve para yardımıyla bulunulmuştur. Bunların içerisinde gıda maddeleri yer aldığı gibi elbise, çorap gibi giyim maddeleri de bulunmaktadır. Demirci Mehmet Efe, 16 Ocak 1920'de Isparta'ya gelmiş ve buradaki milli heyetten 30.000 lira para talebinde bulunmuş ve Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından Demirci'ye 20.000 lira verilmiştir. Cephenin erzak ihtiyacının temininde de Isparta sancağının büyük yardımları olmuştur. Uluborlu'da yöneticilerin çalışmaları neticesinde 50.000 kiloya yakın hububat toplanmış ve cepheye intikali sağlanmıştır.²²⁵

²²² TÜTENK, Akif; "Milli Mücadele'de Denizli, İzmir: Denizli Öğretmenler Yardımlaşma Derneği Yayınları, 1949, s.76.

²²³ TÜTENK, Akif; "Milli Mücadele'de Denizli, İzmir: Denizli Öğretmenler Yardımlaşma Derneği Yayınları, 1949, s.63.

²²⁴ TÜTENK, Akif; "Milli Mücadele'de Denizli, İzmir: Denizli Öğretmenler Yardımlaşma Derneği Yayınları, 1949, s.58.

²²⁵ KÖSTÜKLÜ, Nuri; Milli Mücadele'de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları, Ankara; Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1999, s.130-134.

Kuvay-i Milliye'nin ihtiyaçları doğrultusunda, Burdur'dan da, cephelere büyük yardımlar yapılmıştır. Örneğin Burdur'lular, Aydın'a 100.000 kilo arpa, buğday 500 davar ve 200 lira göndermişlerdir.²²⁶ Hafız İbrahim yardım toplamak amacıyla 1920 yılında Burdur'a geldiğinde kendisine 500 lira verilmiştir.²²⁷ Yine İkinci Nazilli Kongresine katılan Muğla delegeleri beraberlerinde getirdikleri 11.000 lirayı Heyet-i Milliye'ye teslim etmişlerdir.²²⁸

Heyet-i Milliye yöneticileri mümkün olabildiğince yardım toplanması konusunda azami ölçüde adaletli davranmışlar, hatta yardıma muhtaç olan kişilerden para bile talep etmemişlerdir. Olabildiğince varlıklı kişilerden para istenmiştir.²²⁹ Kaldı ki ayni ve nakdi teberruların toplanmasında yöre bilirkişilerinin görüş ve düşünceleri alınmıştır. Toplanan yardımlar Heyet-i Merkeziye temsilcileri tarafından gereksiz şekilde heba edilmemiş bizzat cephedeki birliklerin ihtiyaçlarında kullanılmıştır. Burada Hacim Muhittin Çarıklının hatıratını bahsetmeden geçemeyeceğiz. "Balıkesir, 10.12.1335- Bu gün Heyet-i Merkeziye kasasından Eylül maaşı olarak 40 lira aldım. Otuzunu Cemil'e ve dokuzunu da Arap Hasan Efe (merkez memuru Mehmet Bey vasıtasıyla) verdim. Heyet-i Merkeziye kasasından beş para vermek istemezdim. Fakat arkadaşlarım mecbur etti. Eğer Cemil'e bir vazife bulsa idiler bittabi ben de Hareketi Milliye'den para almamak azminde sebat edecektim. Fakat arkadaş ve bilhassa sefil ve perişan bir arkadaş muavenet beni mecbur etti".²³⁰ 21 Nisan 1920'de Mustafa Kemal Paşa Feke Kaymakamına: Bölgedeki halkın cephelerde fedakarca savaştığını, yaralı ve yardıma muhtaç olanlara Kuvay-i Milliye işesinden yararlandırılması gerektiğini bildirmiştir.²³¹ Bu süreçte Mustafa Kemal Paşa Büyük Millet Meclisi hazırlıklarına başlamış, ihtiyaçların belirlenmesi amacıyla askeri birliklerden bazı bilgiler istemiştir. Bunları kısaca aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz.

- a) Ticaret ve tarım aksatılmadan hangi sınıfların silah altına alınabileceği, su-bay ikmal için ne tür tedbirlerin gerekebileceği,
- b) Giyim, işe, donatım ve ikmal konularında kolordu mevcut ve imkanlarının ne olduğu,
- c) Bölgesindeki taşıt araçlarının sayısı ve bunlardan yararlanma imkanları,

²²⁶ TÜTENK, Akif; "Milli Mücadele'de Denizli, İzmir: Denizli Öğretmenler Yardımlaşma Derneği Yayınları, 1949, s.58.

²²⁷ KÖSTÜKLÜ, Nuri; Milli Mücadele'de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları, Ankara; Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1999, s.134-137.

²²⁸ TÜRKEŞ, Ünal; Kurtuluş Savaşında Muğla, Cilt:I-II, İstanbul, Yelken Matbaası, 1973, s.331.

²²⁹ BOLAK, Ahmet Aydın; "Balıkesir Heyet-i Merkeziyesi'nin Karar Defteri", Milli Mücadele'de Balıkesir, İstanbul, 1990, s.99-100.

²³⁰ ÇARIKLI, Hacim Muhittin; Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklının Kuvay-i Milliye Hatıraları, Haz. TURAN, Şerafettin; Ankara, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1969, s.85-86.

²³¹ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler, C.VII, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975, s.93.

- d) Kolordu bölgesindeki mali imkanların durumu, ikmal olunabilecek kadro mevcudu bunlara ödenecek maaş, iâşe, giyim, donatım vb. masrafların aylık tutarlarının ne olabileceği,
- e) İkmal edilecek kadrolara göre belirli yerlere ulaştırılabilecek depo ve erzak ihtiyacının olup olmadığını bildirilmesinden ibarettir.

9 Nisan 1920'de bütün askeri birliklere verilen emirle birliklerin her hafta sonu mevcutlarını, konumlarını, silah ve cephane durumları ile depolarında bulunan malzemelerin miktarını, Kuvay-i Milliye'de dahil olmak üzere bildirmeleri istenmiştir.²³²

Kısacası 4 Eylül 1919'da Sivas Kongresiyle başlayan süreçte; Batı Anadolu'da Ayvalık, Soma, Akhisar, Salihli ve Aydın bölgelerinde, Güney'de Adana, Maraş, Antep ve Urfa bölgelerinde düşmanla temasta bulunan ordu ve Kuvay-i Milliye birliklerinin idari ve lojistik faaliyetleri düzenlemeye ve tek elden yönetilmeye çalışılmıştır. Adana cephesinin lojistik faaliyetlerine 1920'nin ilk aylarında başlanmıştır. Doğu cephesi ise ihtiyaçlarını iâşe maddeleri hariç 15. Kolordu bölgesinden temin etmiştir.²³³ Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a geldiği 19 Mayıs 1919 tarihinden, Büyük Millet Meclisinin açıldığı 23 Nisan 1920 tarihine kadar geçen 11 aylık dönemde Anadolu Devletsiz ve Hükûmetsiz kalmıştır. Bu süreç içinde halk düşman güçlerine karşı Kuvay-i Milliye cephelerini oluşturmuş, Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki Milli Mücadele hareketini gerçekleştirmiştir. Ardından Erzurum ve Sivas kongrelerini yaparak bütünleşme hareketini geliştirmiş, Heyeti Temsiliye'nin oluşturulmasıyla da başsız kalan Anadolu'nun yönetimini eline almıştır.

5- İSTANBUL'DA OLUŞAN MECLİS-İ MEBUSAN ve ANKARA'DA OLUŞAN BÜYÜK MİLLET MECLİSİ ve MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ

Meclis-i Mebusan ilk toplantısını 12 Ocak 1920 günü İstanbul'da yapmış ve milletvekillerinin çoğunun Anadolu'daki Milli Mücadeleyi destekledikleri görülmüştür. Meclisin bu yapısının İstanbul'daki işgal kuvvetlerini rahatsız etmesi üzerine, İngilizler meclisi işgal etmiş ve bazı milletvekillerinin tutuklanmalarıyla karşı karşıya kalmıştır. Kurtulanlar ise Ankara'ya gelmişlerdir. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa 19 Mart 1920 günü yayınladığı bir bildiri ile on beş gün içinde milletvekillerinin yeniden seçilerek, Ankara'da olağanüstü yetkilere sahip olacak bir meclisin oluşturulacağını Valiliklere ve Kolordu Komutanlıklarına bildirmiştir. Seçimler çok kısa süre içinde yapılmış ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinden Ankara'ya gelen milletvekilleri, 23 Nisan 1920 tarihinde olağanüstü yetkilere haiz bir şekilde adeta savaş ve kurucu meclis hüviyetine bürünerek Büyük Millet Meclisinde çalışmalara başlamışlardır. Yapılan seçimler sonucunda Mustafa Kemal Paşa meclis başkanlığına getirilmiş, ardından hükûmet kurulmuştur.

²³² T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler, C.VII, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975, s.47-48.

²³³ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler, C.VII, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975, s.51.

Büyük Millet Meclisinin milletvekili sayısına bakıldığında bazı dalgalanmaların olduğunu görüyoruz. Meclis açılıp çalışmalara başlandıktan sonra İstanbul'dan ve tutuklanarak hapsedildikleri Malta adasından kaçan Osmanlı Meclisinin (Mebusan ve Ayan Meclisleri) eski milletvekillerinin katıldığını biliyoruz. İşte bu katılımlarla birlikte milletvekili sayısının 390'a ulaştığını belirtebiliriz.

5.1- İlk Büyük Millet Meclisini Oluşturan Milletvekillerinin Meslek Profili ve Maliyeci Milletvekillerinin Milli Mücadelenin Mali Yönüne Katkıları

İlk B.M.M milletvekillerinin mesleki dağılımına bakıldığında; 51 subay, 41 bü-yükelçi, vali, mutasarrıf ve kaymakam gibi yönetici, 40 memur, 31 çiftçi, 27 tüccar, 27 avukat, 25 öğretmen, 23 hakim, 17 müderris, 15 tıp doktoru, 14 müftü, 13 ga-zeteci ve yazar, 8 şeyh, 6 aşiret reisi, 3 hoca, 3 bankacı, 2 mühendis, 1 savcı ve 1 işçi, geriye kalan 42 kişinin ise gerçek meslekleri belirlenememiştir.²³⁴ B.M.M'nin memur kökenli 40 milletvekilinden, 10'unun maliyeci olduğunu görüyoruz. Bunla-rın görev dağılımlarına baktığımızda 4'ünün defterdar, 2'sinin malmüdürü, 4'ünün ise sayman, vergi ve muhasebe memuru olduğu bilinmektedir.²³⁵ Maliyeci millet-vekillerinin kimliklerine bakıldığında; Hacı Mehmet Efendi (Muharremzade emekli vergi memuru 75 yaşında) Erzurum/Beyazıt milletvekili, Ferit Bey (Kastamonu Def-terdarı 40 yaşında) Ankara/Çorum milletvekili, Hacı Feyzi Bey(Keban madeninden emekli maliye memuru 68 yaşında) Elazığ (El'aziz) milletvekili, Hacı Bey (Harputlu, eski defterdar, 65 yaşında) Elazığ milletvekili, Tahsin Bey (Defterdar olup 24 Kasım 1920 günü Moskova Elçiliği Saymanlığını alarak Moskova'ya gitmiş, bu nedenle 11 Aralık 1920 günü milletvekiliğinden ayrılmış sayılmıştır) Elazığ milletvekili, Sırrı Bey (Çemişgezekli, malmüdürü, 36 yaşında) Diyarbakır/Ergani milletvekili, Ziya Bey (Kelkit malmüdürü, milletvekili seçildikten sonra Ankara'ya gelirken yolda iç isyan-cılar tarafından şehit edilmiştir. Milletvekili görevine başlamadan şehit olan Ziya Beyin yerine hapisane müdürü Ruşen Bey seçilmiştir.) Fuat Bey (Bolu'lu maliye memuru Fuat Bey cephe de milletvekili olarak çalışırken 22 Ağustos günü şehit olan Reşit Beyin yerine seçilmiştir. Seçimler İzmir'in yunan işgalinde olmayan tek ilçesi Kuşadası'nda yapılmıştır. Ancak B.M.M'sinin 5 Eylül'de livalıların milletvekili sayısının Osmanlı Mebusanındaki milletvekili sayısından fazla olmaması yolun-da karar vermesi üzerine, maliye memuru Fuat Beyin milletvekili seçildiğine dair seçim tutanağı meclisce kabul edilmemiştir. Aydın/İzmir milletvekili, Yahya Galip Bey(İstanbul'lu, Ankara Defterdarı) Ankara/Kırşehir milletvekili, İbrahim Bey (Der-vişzade, Sayman 40 yaşında) Diyarbakır/Mardin milletvekilidir.²³⁶ Düzce Malmüdürü Reşat Beyin, eşkiya Abaza koca Şerif tarafından Bolu dağında ayaklarından ağaca asılıp, diri diri yakılmak suretiyle şehit edildiğini belirtmemiz gerekir. Abaza koca

²³⁴ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.251.

²³⁵ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.252.

²³⁶ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.252,253.

şerif ve çetesi, Düzce ve Bolu isyanlarının bastırılmasından sonra asılarak cezalandırılmıştır.²³⁷ Maliyecileri sadece B.M.M'nin kurulması aşamasındaki çalışmalarda görmüyoruz. Ankara/Kırşehir milletvekili olan Galip Beyin, Ankara halkıyla birlik ve beraberlik içinde olduğunu, Milli Mücadeleden yana tavır aldığını belirtmiştik. Hatta Vali Muhittin Paşa'nın halk hareketlerini önleyici tedbirler alması ve Milli Mücadeleye karşı olması nedeniyle askeri birliklerce tutuklandığını, yerine Ankara halkı tarafından Defterdar Galip Bey'in getirildiğini ifade etmiştik. Burada yer vermeden geçemeyeceğimiz bir başka husus, Balıkesir kongresinde alınan kararların içeriği ve maddi kaynaklara yer verilmesidir. Özellikle alınan kararlara bakıldığında, o günlerin koşullarında oldukça ayrıntılı ve amaca uygun kararların alındığı görülmektedir. Alınan kararların gerek yönetim ve gerekse mali yönden sağlam esaslara dayanmış olmasında, kuşkusuz kongreye başkanlık yapmış olan tecrübeli yönetici Hacim Muhittin Bey'in ve o günlerde Balıkesir'de bulunan Maliye Müfettişleri Muvaffak, İhsan ve Muhtar Beylerin rollerinin büyük olduğu kaynaklardan günümüze aktarılmaktadır.²³⁸ Yine bu kaynaklardan alınan bilgilerden Kuvay-i Milliye'nin kuruluş günlerinde Ege Bölgesinde bulunan Maliye Müfettişleri Muvaffak(Ahmet Muvaffak Menemencioğlu), İhsan(Ahmet İhsan Koral) ve Muhtar(Ahmet Muhtar) beyler, kongrelerin aldığı mali kararlara katkılarda bulundukları belirtilmektedir. Ancak, hiçbirisi kongrelere temsilci olarak katılmamışlardır. Bunun nedeni iki şekilde değerlendirilebilir; birincisi kendileri İstanbul Hükümetinin memuru oldukları için alenen olayların içinde yer almamak suretiyle doğrudan kongre delegeleriyle görüşmek ve onlara mali konularda bilgi aktarmak, ikincisi ise kongre delegeleri yerel halk temsilcilerinden oluştuğu için, kendileri de turne programı çerçevesinde yörede bulunmaları dolayısıyla delege olamamalarından ileri gelmiş olabilir.²³⁹

5.2- Büyük Millet Meclisi Açıldığında Anadolu'da Yabancı ve Onların İşbirlikçisi Askeri Unsurların Varlığı Ordunun Askeri ve Lojistik Kaynakları

İlk B.M.M'nin açıldığı günlerde Anadolu topraklarında 38.000 İngiliz, 59.000 Fransız, 18.000 İtalyan ve 90.000 kişilik Yunan ordusu bulunmaktadır. Ayrıca güney bölgesinde Fransız işgalini destekleyen 10.000 civarında silahlı Ermeni, Karadeniz'de 20.000-30.000 arasında silahlı Pontus Rum çeteleri vardır. Bunun yanında Düzce ve Bolu'da ayaklanmalar devam etmekte, Yozgat ve civarında çıkan ayaklanmalar ise tehlikeli bir durum almakta, Konya ve Bursa illerinde ayaklanma işaretleri alınmaktadır. Bunlar yetmez gibi Kuvay-i İnzibatiye adı ile İstanbul Hükümeti tarafından bir tümen hazırlanmış, milli mücadelede bulunan insanların berta-raf edilmesi için yola çıkarılmış ve Geyve'ye kadar gelinmiştir.²⁴⁰

²³⁷ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.253.

²³⁸ KOCATÜRK, Utkan; Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, Ankara, 1983, s.118.

²³⁹ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.230.

²⁴⁰ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler, C.VII, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975, s.61-66.

İtilaf Devletleri B.M.M'nin kurulduğu dönemde Anadolu'yu Akdeniz, Ege, Marmara, Boğazlar ve Karadeniz bölgelerinden kuşatmış ve alınabilecek her türlü destek sınırlandırılmıştır. Sadece Sovyet Rusya ile karadan ve denizden bağlantı imkanı kalmıştır. Önemli lojistik malzemeler ise işgal altındaki İstanbul'da kalmıştır. Düşmana karşı oluşturulabilecek düzenli ordu için kadro malzemesinin sağlanması ve ikmalinin düzenli yapılması gerekmektedir. Bu dönemdeki önemli lojistik kaynaklar aşağıya çıkarılmıştır.

- a) Anadolu'daki ordu depolarında kalmış her türlü silah ve teçhizat,
- b) Düşman işgali altında bulunan İstanbul'daki depolarda bulunan silah ve teçhizat,
- c) El cezire (Diyarbakır) cephesi birliklerinin kendi ihtiyacından fazla olan silah ve teçhizat,
- d) Doğu cephesi birliklerinin kendi ihtiyacından fazla olan silah, teçhizat ve malzemeler,
- e) Rusya'dan sağlanacak olan silah, teçhizat ve diğer malzemeler ve paralar.²⁴¹

5.2. 1- Büyük Millet Meclisi Dönemi Savaş Ekonomisinin Yönetimi

Bu döneme gelindiğinde Osmanlı Devletinin savaş ekonomisine geçişi sağlayacak sanayi tesisleri, Anadolu'nun işgal dışındaki yerlerinde yoktu. Mevcutlar ise ev ekonomisi içinde kalan dokuma tezgahları ile un değirmenleriydi. Savaş ekonomisi, ülkenin bütün kaynaklarının savaş araç ve gereçleri ile yiyecek maddeleri üretimine kaydırılarak üretimin ve stokların artırılması demektir. Anadolu toprağında yüz binlerce küçük ve ilkel tekniklerle üretimde bulunan tarım işletmeleri ile savaş ekonomisinin tarıma dayalı kesimi yürütülebilirdi. Top, makineli tüfek, tüfek zamanın silahlarını ve bunların cephanelerini üretmek son derece imkansızdı. Bu durumda silah temin etmek için üç seçenek ortaya çıkmaktadır. Birinci seçenek dış ülkelerden satın almak, ikinci seçenek İstanbul depolarından

Anadolu'ya silah kaçırmak, son seçenek ise ileride Türkiye üzerinde hiçbir hak ve talep etmeyecek olan büyük bir devletin silah yardımını kabul etmek.²⁴¹

Dış ülkelerden silah ve cephane satın alabilmek için tabii ki dövize ihtiyaç bulunmaktadır. Kurtuluş Savaşı yıllarında en geçerli döviz İngiliz sterlinidir. Birinci Dünya Savaşı yıllarında yeryüzüne yayılmış geniş sömürge ülke olması sıfatıyla İngiltere'nin parası dünyanın en geçerli parasıdır. Bir İngiliz sterlini İstanbul kambiyoşunda 765-775 kuruştan işlem görmektedir. Anadolu'nun dış ticaretinde ise İstanbul kambiyoşunun kurları geçerlidir.²⁴² Hükümet, kuruluşunun ilk günlerinde yayınladığı bir kararname ile ihracatın kayıtsız ve şartsız serbest olduğunu, Bakanlar Kurulu'ndan başka hiçbir makamın bu serbestiyi engellemeye ve sınırlamaya yetkili

²⁴¹ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.192,194.

²⁴² MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.192,194.

olmadığını ilan etmiştir.²⁴³ Ancak daha sonra Hükümet seferberlik nedeniyle süvari birliklerinin ihtiyacı olan hayvanların ihracını yasaklamış, daha ziyade maden ve linyit kömürünün ihracına yönelme olmuştur.²⁴⁴ Hatta öncelikle Zonguldak ve Ereğli bölgelerinde çalışan işçilerin askerlik hizmetlerinin geri bırakılmasına karar verilmiştir. Bu şekilde işçilerin askerlik hizmeti için maden ocaklarından ayrılmalarının doğuracağı üretim düşüklüğü önlenmiş olmuştur.²⁴⁵ Ordu mevcutlarının artırılmasına girilince, silah altına alınanların üretimde meydana getirecekleri boşluğu kapatmak ve üretime katkıda bulunma olanaklarından yoksun olanların üretime katılmalarını sağlamak üzere bir tüzük hazırlanmıştır. Savaş, iç isyanlar ve doğal afetlerden dolayı ürünleri zarar görenlerle çift sürmede kullandıkları hayvanları telef olanlardan yardıma muhtaç olan çiftçilere tohumluk ve çift hayvanı vermek için, il ve ilçelerde komisyonlar kurulmuş, ihtiyaçları belirlenerek, gerçekten yardıma muhtaç olanlara aşar ambarlarında bulunan tohumluğa elverişli mahsulden senet karşılığı tohumluk verilmiştir. Ordunun sağlık personeli ihtiyacını karşılamak amacıyla 1917 yılından itibaren tıp fakültesinden mezun olan doktorlarla, 1919 yılından itibaren veteriner fakültesinden mezun olan veterinerler askere alınmıştır.²⁴⁶

5.3- Milli Mücadelede Sosyal Motivasyonun Sağlanması ve Üretimin Artırılması

Birinci Dünya Savaşı yıllarında, Osmanlı İmparatorluğu, savaşta kutsal savaş yaparak bütün dünya Müslümanlarının İmparatorluğun yanında yer almasını sağlayarak tedbirler almış, gizli faaliyet göstererek özellikle İngiltere'nin egemenliği altında bulunan yerlerdeki Müslümanları ayaklandırmakla görevli "Teşkilatı Mahsusa" adında bir gizli örgüt kurulmuştur. Mütarekede dağıtılan bu örgüt mensupları gizli faaliyetlerine devam ederek ellerindeki silah ve cephaneyi küçük partiler halinde Anadolu'ya kaçırmışlardır.²⁴⁷

Ayrıca; Anadolu'ya geniş çapta silah ve cephane kaçırarak bir örgütün kurulmasına karar verilmiştir. Kurtuluş Savaşı tarihinde Müdafaa-i Milliye İstihbarat Grubu diye adlandırılan Ankara'ya bağlı bir örgüt kurulmuştur. Bu gruba İstanbul'daki vatanseverler tarafından daha önceden kurulan Muaveneti Bahriye, Felahı Vatan ve Güneş adındaki gizli örgütler yardımcı olmuşlardır. 1921 yılının ortalarından itibaren, zaman zaman küçük partiler halinde bazende Ankara'nın belirlediği ihtiyaçlara göre şileplerle Anadolu'ya büyük ölçekli mal kaçırmıştır.²⁴⁸

Osmanlı'da ordu ihtiyaçlarının temini maksadıyla silah, malzeme ve cephane imal edilmesi, bunların bakım ve onarımlarının yapılması amacıyla İstanbul ve do-

²⁴³ YAMAN, Emin Ahmet; Kurtuluş Savaşı Ekonomisi ve Maliyesi, Ankara, 1993, s.89.

²⁴⁴ YAMAN, Emin Ahmet; Kurtuluş Savaşı Ekonomisi ve Maliyesi, Ankara, 1993, s.90,91.

²⁴⁵ YAMAN, Emin Ahmet; Kurtuluş Savaşı Ekonomisi ve Maliyesi, Ankara, 1993, s.93.

²⁴⁶ YAMAN, Emin Ahmet; Kurtuluş Savaşı Ekonomisi ve Maliyesi, Ankara, 1993, s.166.

²⁴⁷ ELDEM, Vedat; Mütareke ve Milli Mücadele Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu Ekonomisi, Ankara, 1973.

²⁴⁸ CEBESÖY, Ali Fuat; Milli Mücadele Hatıraları, C.1, İstanbul, 1953, s.199.

laylarında bazı askeri fabrika ve tesislerin kurulduğu bilinmektedir. İmalat-ı Harbiye Mektebi adı verilen askeri teknik okul mezunları ile İmalat-ı Harbiye ismiyle anılan askeri fabrika ve tesislerinde genç yaşta alınan bilgi ve becerileri geliştirilen işçi ve ustalar çalıştırılmıştır.²⁴⁹ Milli Mücadele başlayınca, “İmalat-ı Harbiye'nin” subay ve ustalarından bazıları beraberinde taşınabilecek takım ve malzemeleri alarak Anadolu'ya kaçmışlardır. İmalat-ı Harbiyeciler ilk defa kamaları işgal kuvvetlerince alınmış toplara kama dökmeyi denemişler, her türlü imkansızlıklara rağmen top kaması ve nişangah dökmeyi başarmışlardır.²⁵⁰

Anadolu'da hammadde bulunduğu halde, dokuma sanayinin olmayışı, küçük tezgahlar şeklinde kalması ordunun giyim ve kuşamını etkilemiş, sorun olarak yer almıştır. Bu arada 1920 yılının Ekim ayına gelindiğinde iki olumlu gelişme olmuştur. Birincisi Doğu ordusu Ermenilerle yapılan savaştan zaferle dönmüş, beraberinde savaş ganimeti olarak 760 top, 100 makineli tüfek, 4.252 tüfek getirmiştir. İkincisi ise Rusya'dan ilk parti yardımı olan 2.317 tüfek, 2.031 sandık cephane, 1.694 süngünün gelmesidir.²⁵¹ Bu olumlu gelişmeye rağmen öteden beri süre gelen olumsuz gelişme ise iç isyanlardır. B.M.M'nin ilk beş aylık zaman dilimi de Anadolu'da meydana gelen iç isyanların bastırılması ile geçmiştir. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra Anadolu'da oluşan otorite boşluğu, barış ve huzur ortamından yoksun bir ortamın mevcut olması, değişik zaman ve farklı nedenlerle 1919-1923 yılları arasında 44 isyan ve ayaklanmaların olmasına sebep olmuştur. Hatırlanması amacıyla önemli olanlarını sıraladığımızda; Ali Galip Olayı (20 Ağustos-15 Eylül 1919), Bozkır Ayaklanmaları (27 Eylül-4 Kasım 1919), Anzavur Ayaklanmaları (25 Ekim 1919-19 Nisan 1920), Düzcce Ayaklanmaları (13 Nisan-23 Eylül 1920), Yozgat Ayaklanmaları (15 Mayıs-30 Aralık 1920), Demirci Mehmet Efe Ayaklanması (1-20 Aralık 1920), Çerkez Ethem ve Kardeşlerinin Ayaklanması (27 Aralık 1920-23 Ocak 1921), Koçkiri Ayaklanması (6 Mart-17 Haziran 1921), Pontus Rum Çete Faaliyetlerini belirtebiliriz. Bu sürede cepheleri Kuvay-i Milliye birlikleri tutmuş, cepheden çekilen birlikler ise iç isyanları bastırmıştır. Meclisin bir yandan Anadolu halkının tek temsilcisi olduğunun bilinmesi, bir taraftan etkili yönetim çabaları, diğer yandan iç isyanların bastırılması yönündeki çalışmalar Milli Mücadelenin düzenli orduya geçişini uzatmıştır.²⁵²

5.4- Büyük Millet Meclisinde Gelir Artırıcı Düzenlemeler

Büyük Millet Meclisinde Mustafa Kemal Paşa Meclis Başkanlığının yanında aynı zamanda hükümetinde başkanı olmuş, her iki görevi birlikte yürütmüştür. Ancak yürütme organı B.M.M. olmuştur. Burada kuvvetler birliği prensibi uygulandığın-

²⁴⁹ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.199.

²⁵⁰ YAMAN, Emin Ahmet; Kurtuluş Savaşı Ekonomisi ve Maliyesi, Ankara, 1993, s.183.

²⁵¹ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.203.

²⁵² MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.256,257.

dan, en küçük iş ve işlemlerin meclisin onayına sunulduğu, dolayısıyla ayrıntılarla ilgilenildiği anlaşılmaktadır. B.M.M.'nin açılmasından sonra toplanan gelirler; Osmanlı Mebusan Meclisinin son döneminde 29 Şubat 1920 tarihinde kabul ettiği "1336 Secne-i Maliyesi Mart ve Nisan aylarına ait Muvakkat Bütçe Kanunu" ve bu Kanun'un Mayıs, Ağustos aylarına kadar uzatılarak uygulanmasını öngören 22 Nisan 1920 tarihli kararname hükümlerine göre tahsil edilmiş ve gerekli harcamalar da buna göre yapılmıştır.²⁵³

B.M.M.'since çıkarılan ilk kanun vergi kanunu olmuştur. 24.04.1336 tarihinde çıkarılan 1 numaralı kanunla "Ağnam Vergisi" 4 kat artırılmıştır. Meclis hükümetinin vergileri toplayacak bir teşkilatı olmadığından, Düyun-i Umumiye teşkilatı ile anlaşmak zorunda kalınmıştır. Meclisin ilk maliye bakanı olan Hakkı Behiç Bey, Düyun-i Umumiye İdaresinin Ankara temsilcisi olan Ali Cevat Bey ile görüşerek, "biz harp halindeyiz, vergileri toplayıp bize verin, ancak masraflarınızı da alın, sulh olunca hesaplaşırız" şeklindeki teklifi, Düyun-i Umumiye İdaresince kabul edilmiştir. I. dönem B.M.M.'since çıkarılan 338 kanundan; 86'sının bütçe ile ilgili, 55'inin ise gelir kanunlarıyla ilgili olduğunu görüyoruz. Bu mali kanunları sıraladığımızda; 7 Haziran 1920 tarih ve 7 numaralı kanunla, 16 Mart 1336 tarihinden itibaren İstanbul Hükümetince çıkarılan anlaşma ve sözleşmelerin vb.'lerinin geçersiz olduğu kabul edilmiştir.²⁵⁴ 26 Haziran 1920 tarih ve 46 sayılı kararname ile Anadolu'dan yabancı ülkelere altın ve gümüşün çıkarılması yasaklanmış, terekeden çıkan altın ve gümüşün ise Ziraat Bankasında saklanacağı hüküm altına alınmıştır.²⁵⁵ 28 Temmuz 1920 tarih ve 8 numaralı kanun ile ithal ürünlerinden alınan gümrük resmi 5 kat artırılmıştır.²⁵⁶ 2 Ağustos 1920 tarih ve 10 numaralı Kanun ile gümrüklerdeki ardiye resmi 10 katına çıkarılmıştır.²⁵⁷ 15 Ağustos 1920 tarih ve 11 numaralı Kanun ile maden kömüründen, gümrük vergisinin haricinde yıkanmışından ton başına 3 lira, yıkanmamışından 2 lira alınması kararlaştırılmıştır.²⁵⁸ 20 Eylül 1920 tarih ve 23 numaralı Kanun ile ihraç edilen ürünlerin değerleri üzerinden alınmakta olan vergiden vazgeçilerek, ağırlık ve adet üzerinden alınması yöntemine geçilmiştir.²⁵⁹ 21 Eylül 1920 tarih ve 24 numaralı Kanun ile gelir vergisi çeşitlerine 5 ila 10 kat arasında artırıma gidilmiş, istisna kapsamında olan şehir ve ilçeler dışındaki sanayi işletmeleri vergilendirme kapsamına alınmıştır.²⁶⁰ Yine bu Kanun'la; 5 Ağustos

²⁵³ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.207.

²⁵⁴ PAKALIN, M.Zeki; Maliye Teşkilatı Tarihi (1442-1930), Cilt 4, Ankara, 1978, s.418; Düstur 3. Tertip. C.1, s.16; T.B.M.M. Zabıt. Ceridesi. D:1, C.2, s.139-145.

²⁵⁵ Düstur 3. Tertip. C.1, s.27.

²⁵⁶ Düstur 3. Tertip. C.1, s.38; TBMM Zabıt. Ceridesi. D:1, C.2, s.382-383.

²⁵⁷ Düstur 3. Tertip. C.1, s.41; TBMM Zabıt. Ceridesi. D:1, C.3, Ankara 1981, s.20,39-40.

²⁵⁸ Düstur 3. Tertip. C.1, s.45; TBMM Zabıt. Ceridesi. D:1, C.3, s.190, 191, 237-249.

²⁵⁹ Düstur 3. Tertip. C.1, s.67,68,69; TBMM Zabıt. Ceridesi. D:1, C.4, Ankara 1981, s.106, 159-185, 219-225.

²⁶⁰ TBMM Zabıt. Ceridesi. D:1, C.IV, Ankara 1981, s.106, 226-235, 246-254; Düstur 3. Tertip. C.1, s.70,71.

1328 ve 1 Şubat 1329 tarihli kanunla alınmakta olan “Harp Vergisi ve Bütçe Açığı Zamlarının” 1920 yılı için tahsil edilmemesi uygun bulunmuştur. 17 Ağustos 1920 tarih ve 12 numaralı “Aşarın Teslise Raptı Hakkında Kanun” ile aşar tahsilatı için teslis (üçleme) yöntemi getirilmiştir. Aynı ve Nakdi olarak ihale edilecek aşar için 1913-1914 ve 1919 yılları ihale bedellerinin ölçü alınması hükme bağlanmıştır, teslis işlemi 1920 yılı aşarına uygulanacağı belirtilmişse de, 1925 yılına kadar devam olunduğunu görmekteyiz.²⁶¹

29 Eylül 1920 tarih ve 30 numaralı “Aşar mültezimlerinden edayı deyn edenlerin emlakı merhune ve mütefevvizelerinin iadesine dair kanun” ile aşar mültezimlerinden 1919 yılı sonuna kadar aşar bedellerinden borcu olanların, 1921 yılı şubat ayına kadar olan borçlarını nakden ve tamamını ödemek koşuluyla, gecikme faizi borçlarının terkin edilmesi ve borçlarına karşılık alınan teminatların geri verilmesi hükme bağlanmıştır.²⁶² 23 Ağustos 1920 tarih ve 16 numaralı “Memaliki müstahlasa ahalisinden temettü ve akarat vergilerinin ve tehcirden avdet edenlerden temettü ve akar ve emlak ve arazi vergileriyle kûsuratı munzammanın istifası hakkında kanun” ile düşmandan geri alınan yerdeki haktan ve tehcirden geri gelenlerin temettü ve akar vergileriyle emlak ve arazi vergileri 1920 yılının başından itibaren önceki uygulamaya paralel olarak tahsil olunacağı belirlenmiştir.²⁶³ 14 Eylül 1920 tarih ve 22 numaralı “Men’i Müskirat Kanunu” ile her çeşit içkinin imali, kullanılması, ithali ve satılması yasaklanmıştır. İçki imal, ithal ve satışı yapanlardan içkinin(müskiratın) beher okkası için 50 lira ceza alınacağı, içkinin imha edileceği, açık veya gizli içki imal edip sarhoşluğu görülenlere 50 liradan 200 liraya kadar para cezası verileceği veya 3 aydan 1 yıla kadar hapis cezasına çaptırılacağı hüküm altına alınmıştır.²⁶⁴ 23 Eylül 1920 tarih ve 26 numaralı “Tuz Resmi Kanunu” ile tuzlalarda üretilen tuzun kilosunun 3 kuruş olarak belirlenmesi üzerine, ticaretiyle uğraşan işletmelerin stok beyanlarını Düyun-i Umumiye İdaresine bildirmeleri ve fiyat farklarını ödemeleri, beyanda bulunmayanlardan farkların iki katıyla alınacağı belirlenmiştir.²⁶⁵ 29 Eylül 1920 tarih ve 29 sayılı “Damga resminin tezyidi hakkında kanun” ile damga resmi 3 kat, nispi damga resmi ise 2 kat artırılmıştır.²⁶⁶ 30 Eylül 1336 tarih ve 31 sayılı “Sigara kağıdı istihlak resminin tezyidi hakkında kanun” ile 5 cm eninde, 9 cm boyunda olan 50 yapraklık sigara kağıdı defteri için alınmakta olan 10 para tüketim vergisi 20 paraya çıkarılmıştır.²⁶⁷

²⁶¹ TBMM Zabıt. Ceridesi. D:1, C.3, s.123-134, 168-174, 279-288, 289-290; Düstur 3. Tertip. C.1, s.47,48.

²⁶² TBMM Zabıt. Ceridesi. D:1, C.4, s.436-442, 444,445-446; Düstur 3. Tertip. C.1, s.82.

²⁶³ TBMM Zabıt. Ceridesi. D:1, C.3, s.414,449-457.; Düstur 3. Tertip. C.1, s.54.

²⁶⁴ Düstur 3. Tertip. C.1, s.63; T.B.M.M. Zabıt. Ceridesi. D:1, C.4, s.112,131, 137-159, 154.

²⁶⁵ Düstur 3. Tertip. C.1, s.76; T.B.M.M. Zabıt. Ceridesi. D:1, C.4, s.106,107, 301-316,317.

²⁶⁶ TBMM Zabıt. Ceridesi. D:1, C.4, s.106,404-410, 417-421,445, Düstur 3. Tertip. C.1, s.81.

²⁶⁷ Düstur 3. Tertip. C.1, s.83; T.B.M.M. Zabıt. Ceridesi. D:1, C.4, s.464-466.

5.5- Büyük Millet Meclisinde Alınan Tasarruf Tedbirleri

B.M.M.'nin ilk günlerinden itibaren milletvekilleri tasarruf tedbirlerinin alınmasından yana tavır içinde olmuşlardır. B.M.M. ilk tasarruf tedbirini milletvekilleri maaşlarından 10 lira kesinti yaparak uygulamışlardır. Milletvekillerinden toplanan 2.630 lira ile çeşitli hediyeler alınarak cephedeki erlere gönderilmiştir. Yine 18 Eylül 1920 tarihli oturumda alınan kararla milletvekillerinden yapılan kesintiler ve toplanan paralarla cephedeki erlere gocuk alınıp gönderilmiştir.²⁶⁸ 2 Ağustos 1920 tarih ve 9 numaralı "harcırah kararnamesine tevkifan verilmekte olan umum harcırahlardan %40 tenzilat icrasına dair kanun" ile taşıt, ulaşım ücretleri düşüldükten sonra kalan miktarın %40'ı kesintiye tabi tutulmuştur. Yolluklarda yapılan bu indirimin hemen sonrasında milletvekillerinin alacakları yollukların %30'unun hazineye bağış olarak intikaline karar verilmiştir.²⁶⁹ Resmi dairelerde kış mevsiminde günlerin kısalması nedeniyle gereksiz yere uzun süre soba yakılmasını önlemek ve akşam saatlerinde petrol lambası kullanılmasına engel olmak amacıyla, 2 Kasım 1336 tarih ve 324 sayılı kararname ile memurların sabah 10.30'dan öğleden sonra 16.30'a kadar devamlı olarak ve öğle yemeği tatili olmaksızın çalışmaları kararlaştırılmış, yaz mevsimine yaklaşıldığında 15 Mart 1921'den itibaren normal çalışma saatlerine dönülmesine karar verilmiştir.²⁷⁰ Gereksiz haberleşmelerin önüne geçmek amacıyla, acele olanların telgrafla, olmayanların ise yazıyla yapılması, buna uymayan memurlardan çekilen telgrafın parasının alınması, 14 Haziran 1920 tarih ve 31 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla kararlaştırılmıştır. Ancak daha sonra karar tekrar gözden geçirilerek, telgrafların olabildiğince kısaltılarak çekilmesi kararı, 24 Mart 1921 tarih ve 782 sayılı kararname ile alınmıştır.

Ekonominin yönünün savaş ekonomisine çevrilmesi üzerine lüzumsuz harcamaların önüne geçmek amacıyla, 25 Kasım 1920 tarih ve 55 numaralı "Düğünlerde Men'i İsrافات Kanunu" çıkarılmıştır. Bu kanunla gösterişli düğünler düzenlenmesi, düğünlerde çeyiz teşhiri, çeyizin açıkta taşınması, erkek tarafından iki kattan fazla elbise alınması, bir günden fazla çalgı çalınması, ziyafet verilmesi, ağırlık ve hediye verilmesi, köçek oynatılması yasaklanmış, kanuna aykırı hareket edenlere 50 liradan 100 liraya kadar nakdi para cezası ile 1 aydan 6 aya kadar hapis cezası gibi cezalara çarptırılacağı hüküm altına alınmıştır. Ayrıca dernekler tarafından toplu sünnet düğünlerinin düzenlenmesi de bu kanunla yasaklanmıştır.²⁷¹

5.6- Milli Mücadelenin Cari Harcamaları İçerisinde Zorunlu Giderler ile Personel Giderlerinin Finansmanı

Kurtuluş savaşı gibi bir savaşa hazırlık yapılması, güçlü ve düzenli bir ordu-

²⁶⁸ TBMM Zabıt. Ceridesi. D:1, C.4, Ankara 1981, s.188-190.

²⁶⁹ Düstur 3. Tertip. C.1, s.40; TBMM Zabıt. Ceridesi. D:1, C.3, s.36-39.

²⁷⁰ Düstur 3. Tertip. C.1, s.121.

²⁷¹ Düstur 3. Tertip. C.1, s.146; TBMM Zabıt. Ceridesi. D:1, C.6, s.34-39.

nun kurulması, bunlara silah, cephane, giyim, kuşam ve yiyecek gibi gerekli lojistik desteğin sağlanmasının temelinde mali kaynak yatmaktadır. Bu durum bir taraftan sağlıklı gelir kaynaklarının olmasını, bir taraftan da tasarruf tedbirlerinin alınmasını gerektiriyordu. Aynı zamanda bu savaşla birlikte yeni bir devletin kurulmasının temelleri de atılmaktaydı ki, böyle bir durumda kaynak ihtiyaçları daha artmaktaydı. Bu durumu dikkate alarak, başımızı Anadolu'nun geniş düzlemine çevirdiğimizde; Ege bölgesindeki cephelelerin Kuvay-i Milliye birlikleri ile kongrelerde alınan kararlara göre toplanan ayni ve nakdi teberrular ile ihtiyaçlarının karşılanmaya çalışıldığı, Adana, Maraş, Antep ve Urfa cephelelerinin Kuvay-i Milliye birlikleriyle, yerelde halk milislerinin direnişleriyle devam etmekte olduğunu, bunların Ankara'dan herhangi bir destek almaksızın tamamen kendi imkanlarıyla mücadeleye devam ettiklerini görüyoruz.

Erzurum'da konuşlanan ve Doğu ordusunun başında Mustafa Kemal Paşa'ya her türlü desteğini esirgemeyen Kazım Karabekir Paşa bulunmakta olup, Ordu 1921 yılının başına kadar mevcut olanaklarını kullanarak hayatını idame ettirmiştir. Doğu ordusu Maliye Bakanlığından tahsisatta alamamıştır. Doğu ordusunun düşman bölgesi dışında ve mevcut askeri eşya ve yiyecek stoklarının fazla olması, zaman zaman bu eşyaların satılarak diğer ihtiyaçlarının karşılanması yoluna gidilmiştir. Hatta 30 Mayıs ve 4 Haziran 1920 günlerinde Ermenilerin sınırlarımıza saldırılarda bulunması üzerine karşılık vermek üzere Doğu ordusu Meclisten yetki istemişse de, o günün koşullarında Sovyet Rusya ile olan ilişkiler nedeniyle buna izin verilmemiştir. Ancak Ermenilerin Oltu ve Tuzla'yı, Gürcülerin ise Artvin'i işgal etmeleri, önlem alınmadığında bunun devam edeceğinin görülmesi üzerine, Doğu ordusuna herhangi bir katkı verilmeden taarruz için yetki verilmesi uygun bulunmuştur. Doğu ordusu 29 Eylül 1920'de Sarıkamış'ı, 30 Ekim'de Kars'ı ve 7 Kasım'da Gümrü'yü almıştır. 4 Aralık 1920'de Gümrü anlaşması imzalanarak doğuda Misak-ı Milli sınırı çizilmiştir. Bu taarruz B.M.M.'nin ilk zaferi olmuştur. Alınan zafer Meclisin ve halkın moral değerlerini kendine olan inancını yükseltmiş, kurtuluş savaşına olan güven artmıştır. Ancak asıl savaş batıdadır. Türk Ordusu doğudaki problemi çözdüğünden, artık yüzünü batıya çevirebilecektir. Doğu ordusunda bulunan büyük toplar, silah ve cephaneler büyük taarruzda kullanılabilecektir. Ruslarla varılan anlaşma, artık yardım yolunu da açabilecektir. B.M.M.'sinin kurulduğu günden, 1920 yılı sonlarına gelindiği halde mali düzenin bir sisteme oturtulduğunu söyleyemeyiz. Batı ordusuna 1.200.000 lira tahsisat ayrıldığı ve üç ay içinde gönderileceği karar altına alındığı halde, bu para altı ay içinde dahi gönderilememiştir.²⁷²

Subay, er ve memurlar maaşlarını alamamışlar, posta idaresine havale edilmek üzere yatırılan paraların bir takım cari harcamalara yönlendirilerek hak sahiplerine geciktirilerek ödenmesi beraberinde sıkıntılar getirmiş, güven ortamının oluşması-

²⁷² SELEK, Sabahattin; Anadolu İhtilali, Cilt:2, s.150.

nı engellemiştir. Savaş ekonomisinin yarattığı koşul ve giderler ile askeri harcamalardaki artış, yeni oluşan giderlerin, yeni hizmetlerin ortaya çıkmasına, sosyal olgu ve yardım ile personel giderlerinin artmasına, dolayısıyla da kaynak yaratılması ihtiyacını doğurmuştur. İşgal altında olan yerlerdeki bir kısım vatandaş ve memurların bu bölgelerin dışına çıkması beraberinde bazı sorunları da getirmiştir. Bu memur ve ailelerine en yakın yere gitmeleri şartıyla yolluk verilmesine ilişkin, 26 Temmuz 1920 tarih ve 119 sayılı, 27 Temmuz 1920 tarih ve 108 sayılı Kararnameler ile 27 Ekim 1920 tarih ve 44 sayılı Kanunla yürürlüğe giren, düzenlemeler yapılmıştır. Milli Mücadele ruhunun güçlendirilmesi, tam ve bağımsız ülkenin oluşturulması için yapılacak mücadelelerde, en önemli unsur düzenli bir ordunun kurulmasıdır. Bu ordunun kurulması için de subay, er, silah ve cephanelere ihtiyaç duyulmaktadır. B.M.M.'nin kurulmasıyla İstanbul'daki bazı subaylar kendiliğinden, bazıları da hükümetin davetiyle Anadolu'ya geçmişlerdir. Bakanlar Kurulu aldığı 16 Ocak 1921 tarih ve 509 sayılı karar ile kendiliğinden gelenlere ayak bastığı yerden görev yerine kadar, davet edilenlere ise geldiği yerden görevlendirildiği yere kadar yolluk verilmesini uygun bulmuştur. Bu duruma daha sonra, 14 Mart 1921 tarih ve 738 sayılı alınan karar ile yedek subaylar da dahil edilmiştir. B.M.M.'si çıkardığı 6 Ekim 1920 tarih ve 37 numaralı kanunla; Harp Okulu, Askeri Tıp Okulu, Askeri Veteriner Okulu öğrencilerinin aylıkları 4,5, Yedek Subay Adayı öğrencilerinin aylıkları 3 lira, Askeri Lise öğrencilerinin aylıkları ise 2 lira artırılmıştır. Ayrıca yürürlüğe giren 11 Aralık 1920 tarih ve 76 numaralı kanunla; talimgâttan zabıt vekili(subay çıkanların atandıkları ilk askeri rütbe) olarak mezun olanlara, subaylık için ihtiyaç duyulan malzeme ve teçhizatı temin etmeleri için 150 lira verilmesi kararlaştırılmıştır. Milli mücadelede şehit olanların, ailelerine bir üst dereceden aylık bağlanması, B.M.M.'nin 12 Temmuz 1920 tarih ve 25 sayılı kararı ile uygun bulunmuştur. Yine düzenlenen 23 Ekim 1920 tarih ve 280 sayılı kararname ile savaş ve isyan bastırmada yer alan kişilerin yaralanmaları ve uzuvlarını kaybetmeleri halinde gerekli yardımın yapılacağı hüküm altına alınmıştır. Bu düzenlemeye paralel olarak çıkarılan 22 Eylül 1920 tarih ve 25 numara ile 25 Aralık 1920 tarih ve 80 numaralı kanunlarla; iç isyancılar tarafından şehit edilen Akdağmadeni Kaymakamı Tahir Bey ile İstanbul'da idam edilen Urfa Mutasarrıfı Nusret Beyin eşi ve çocuklarına bütçenin vatani hizmet tertibinden aylık bağlanmıştır.

Çıkarılan 18 Ocak 1921 tarih ve 535 sayılı kararname ile borç verme işlemlerine dair tüzükte değişiklik yapılarak, mali güçlük içinde olan memur ve emeklilere 6 ay vade ile 100 lira borç verilmesi kararlaştırılmıştır.

5.7- Büyük Millet Meclisinde Milli Mücadele Dönemi Geçici Bütçe Kanunları

B.M.M' nin kurulmasından kısa bir süre sonra Düyunu Umumiye ve Tütün İdareslerinin tahsil ettiği gelirler hazineye aktarılmakta, harcamalarda buna göre yapılmaktaydı. Bu işlemlerde bir bütçe düzen ve disiplini bulunmamakta, tamamen

savaş ekonomisi içinde ihtiyaçların önceliği dikkate alınarak giderlerin kararları alınmaktaydı. Büyük Millet Meclisinin ilk geçici bütçesi “Altı Aylık Muvakkat Bütçe Kanunu” adını almaktadır. Bu kanunla Maliye Bakanlığına 30.000.000 liranın avans olarak harcanabilmesi yetkisi verilmiştir. Kanun dört maddeden ibaret olup, ilk maddesi yetki maddesini, 2. maddesi devlet gelirlerinin kanun hükümlerine göre tahsil olunacağını, diğer iki maddesi ise yürütmeye ait hükümleri içermektedir.²⁷³ Esas itibarıyla altı aylık bütçe kanunu; önceki yıllar bütçe harcama rakamlarının baz alındığı, gelirin toplanabilmesi için Maliye Bakanlığı’nın yetkili kılındığı, ödenek tahsisinin yapıldığı diğer bir ifade ile avans görünümü içeren bir kanun özelliği taşımaktadır. Öte yandan B.M.M.’de 1920 yılının Ekim aylarına gelinmiş ve geçici altı aylık süre dolduğu halde çalışmaları sürdürülen bütçe tamamlanamamıştır. Bunun üzerine Maliye Bakanlığınca 30 Ekim 1920 tarihinde bir kanun tasarısı hazırlanarak Meclise sunulmuştur. Aynı gün B.M.M.’since çıkarılan 45 numaralı “Teşrinisani ve Kanünevvel aylarına mahsus muvakkat bütçe kanunu” yürürlüğe girmiştir.²⁷⁴ Bu kanunla 1920/Kasım-Aralık aylarına ait gelir ve gider bütçesi hazırlanmış, gelirlerin tahsili için Maliye Bakanlığına yetki verilmiştir. Giderler için 11.923.400 lira avans kullanıma açılmıştır. Kanunu takiben 1921/Ocak-Şubat ayları giderlerini karşılamak için 29 Ocak 1921 tarih ve 81 numaralı “Kanunusani ve Şubat aylarına mahsus avans kanunu” yürürlüğe girmiş, Maliye Bakanlığına 10.300.000 lira avans verilmesi kararlaştırılmıştır.²⁷⁵

5.7.1- 1920 Yılı Bütçe Avansları ve Ek Ödenekler

1920 yılında devlet dairelerinin ihtiyaçları avans ve ek ödemelerle karşılanmıştır. Bu çerçevede Maliye Bakanlığı 6 Mayıs 1920 tarihinde Vilayetlere, Mart ve Nisan aylıklarının ve diğer harcamaların önceki yılda ödenen miktara göre ödeme yapmalarını bildirmiş, Mayıs ve Haziran ayları içinde yer alan ödemelerini de aynı esaslara göre yapmaları talimatını vermiştir.²⁷⁶ B.B.M.’si 7 Haziran 1920 tarih ve 6 numaralı “Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi teşkiline Dair kanunu” ile Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürlüğü kurulmuş ve bu kanunla Genel Müdürlüğe 1.500.000 lira ödenek ayrılmıştır.²⁷⁷ Ayrıca bu Genel Müdürlüğe 19 Ağustos 1920 tarih ve 171 sayılı kararname ile 200.000 lira,²⁷⁸ 18 Eylül 1920 tarih ve 243 sayılı kararname ile 300.000 lira,²⁷⁹ olmak üzere toplam 500.000 lira avans çıkarılmıştır. B.B.M.’si 26 Temmuz 1920 tarih ve 119 sayılı “işgal edilen mahaller memurinine

²⁷³ Düstur, 3. Tertip. C.1, s.60; TBMM Zabıt. Ceridesi. D:1, C.4, s.12-21, 57-68.

²⁷⁴ Düstur, 3. Tertip. C.1, s.115; TBMM Zabıt. Ceridesi. D:1, C.5, s.247-251, 252.

²⁷⁵ TBMM Zabıt. Ceridesi. D:1, C.7, Ankara 1944, s.71-82, 91-92.

²⁷⁶ TBMM Zabıt. Ceridesi. D:1, C.3., s.75-76.

²⁷⁷ Düstur, 3. Tertip. C.1, s.15; T.B.M.M. Zabıt. Ceridesi. D:1, C.2, s.125-139.

²⁷⁸ Düstur, 3. Tertip. C.1, s.50.

²⁷⁹ Düstur, 3. Tertip. C.1, s.36.

bilahare maaşlarının ¼ kesilmek suretiyle ikişer maaş itası hakkında kararname”²⁸⁰ ile “27 Temmuz 1920 tarih ve 108 sayılı” işgal edilen mahallelerden hicret eden memurlara iki maaş itası ve münhallata tercihan tayinleri hakkında kararnamelerle, işgalde olan yerlerde görev yapan ve ayrılmak durumunda kalan memur ve ailelerine en yakın yerlere gitmeleri halinde yolluk verilmesi kararını vermiştir.²⁸¹ İstanbul Damga Matbaasında pul bastırılma imkanı olmadığından, 19 Ağustos 1920 tarih ve 182 sayılı “Devairde kullanılan pulların tevhibi hakkında kararname” ile Maliye Bakanlığı “Devleti Aliye” ve “Hazine-i Maliye” ibarelerini taşıyan değerlerine göre değişik renk ve şekilleri bulunan 100 milyon adet damga pulunun Avrupa’da bastırılması konusunda yetki almıştır.²⁸² Gümrükler Genel Müdürlüğüne 2 Ekim 1920 tarih ve 252 sayılı “Rüsumat Müdüriyeti Umumiyesine 30.000 kuruşa kadar avans itası hakkında kararname” ile 300 lira avans verilmiştir.²⁸³ Maliye Bakanlığına, 2 Kasım 1920 tarih ve 302 sayılı kararnameyle Anadolu-Bağdat Demiryolları İşletme Müdürlüğünün ihtiyacı olan odun ve diğer malzemelerin alımının yapılabilmesi için 100.000 lira harcama yapma yetkisi verilmiştir.²⁸⁴ B.M.M.’since çıkarılan 20 Kasım 1920 tarih ve 50 numaralı kanunla; Sovyetler Birliğine gidecek temsilciler ile Moskova elçiliğinde bulunan görevlilerin ihtiyacını karşılamak üzere 14.367 lira, aynı tarih ve 51 numaralı kanun ile de 15.000 lira örtülü²⁸⁵ olarak, yine aynı tarih ve 52 numaralı kanunla 5.000 lira²⁸⁶ Dışişleri Bakanlığına ödenek aktarılmıştır.

Daha önceden de belirttiğimiz gibi Anadolu’da mevsime göre açılıp kapanan 3-5 metre aralığında ham zeminli kaba yollar olduğunu, demiryolları hatlarının yabancılar tarafından işletildiğini, Misak-ı Milli sınırları içinde bulunan ve toplam uzunluğu 4.000 km’yi bulan demiryolunun Kurtuluş Savaşı’na katkısının son derece sınırlı olduğunu, bu yolların ayrıca kıyılara yakın olan yerlere yapıldığından kolayca işgal edildiğini, bu yollar içerisinde Konya-Afyon, Eskişehir-Ankara hattının savaş sırasında aktif olarak kullanılabileceğini belirtmiştik. Çok sınırlı bütçeyle ve kısa süre içinde gerek yolları ve gerekse demiryolunu yapmak imkansızdı. Ancak savaş güzergahı içindeki bazı yol ve köprülerin yapılması, bazılarının da onarılması gerekiyordu. Demiryollarında da buna benzer tamirat ve onarımlardan geçirilmesi zorunluluk taşıyordu. Bütçeden Bayındırlığa ayrılan ödenekler ise bitmek üzereydi, işte bu nedenlerle Bayındırlık Bakanlığına bu zorunlu harcamalar için 16.000 lira ek ödenek verilmiştir.²⁸⁷

²⁸⁰ Düstur, 3. Tertip. C.1, s.51.

²⁸¹ Düstur, 3. Tertip. C.1, s.51.

²⁸² Düstur, 3. Tertip. C.1, s.51.

²⁸³ Düstur, 3. Tertip. C.1, s.87.

²⁸⁴ Düstur, 3. Tertip. C.1, s.120.

²⁸⁵ Düstur, 3. Tertip. C.1, s.142.

²⁸⁶ Düstur, 3. Tertip. C.1, s.143.

²⁸⁷ Düstur, 3. Tertip. C.1, s.121.

5.7.2- Büyük Millet Meclisinde Yolsuzluk ve Suistimal İçin Alınan Önlemler

İlk Mecliste Konya milletvekili Abdulhalim Bey'in; yolsuzluk ve yakınmalar olduğunu ifade eden ve "Ayni ve Nakdi Teberru" yönteminin kaldırılmasını içeren 29 Nisan 1920 tarihli önergesi B.M.M'ne verilmiştir. Bu konu Meclis Müdafaa Komisyonunda görüşülmüş, 9 Mayıs 1920 tarihli komisyon raporu Başkan Fevzi Paşa imzasıyla Meclis'te okunmuştur. Raporda Kuvay-i Milliye'nin işe işlerinin sorumsuz kişiler yerine Maliye Bakanlığı tarafından yerine getirilmesinin ve düzenli bir gelir akışının sağlanmasının ve sevk işlerinin disiplin altına alınmasının uygun olacağı bildirilmiştir.²⁸⁸

Çıkarılan 16 Mayıs 1920 tarih ve 7 sayılı kararname ile Kuvay-i Milliye kuvvetleri Milli Savunma Bakanlığına bağlanmış, yine bu konuda hazırlanan 30 Haziran 1920 tarih ve 51 sayılı kararname ile bu kuvvetlerin yiyecek, bakım ve donanım giderlerini Hükümet üstlenmiştir.²⁸⁹ Yine çıkarılan 30 Haziran 1920 tarih ve 51 sayılı "Kuvay-i milliye tarafından ika olunan suçların merci muhakemesi hakkında kararname"²⁹⁰ ile bütün Kuvay-i Milliye kuvvetleri mensuplarının asker oldukları ve askeri kanuna tabi oldukları hüküm altına alınmıştır.

Batı cephesinde Yunanlılarla yapılan savaşta ordunun 24 Ekim 1920'de yenilgiye uğraması, nedeninin Kuvay-i seyyarenin görevini yerine getiremediği düşüncesinin hakim olması üzerine Hükümet düzenli ordunun acilen oluşturulması kararını vermiştir. Bu düzenlemeyi de çıkardığı 8 Kasım 1920 tarih ve 338 sayılı "Hükümeti Merkeziye tarafından müsaade-i mahsusa olmadıkça ahaliye iane tarh ve tevzi cem'i memnuniyetine dair" kararname ile yapmıştır.²⁹¹ Bu kararnamede aşağıdaki hususlara yer verilmiştir.

- 1- Her türlü bağış ve yardım toplamanın hükümet iznine tabi tutulduğu,
- 2- Bağış ve yardımların Defterdarlığın ya da Mal Müdürlüğünün veznesine yatırılacağı,
- 3- Oktruva vergisinin bundan böyle alınmayacağı, izin alınmak şartıyla belediyeler özel kanuna dayanarak oktruva vergisinin uygulanabileceği,(Oktruva vergisi; ticaret amacıyla şehirlere dışarıdan getirilen mallardan alınan giriş vergisidir. Milli mücadele döneminde Isparta ilinde bu verginin kaldırılması istenilmişse de sonuç alınamamıştır.)
- 4- Kendisinden zorla bağış ve yardım istenen, kişinin İçişleri Bakanlığına şikayette bulunabileceği,
- 5- Kararnameye aykırı hareket eden görevli ve vatandaşların İstiklal Mahkemelerinde yargılanacağı hüküm altına alınmıştır.

Bu kararname ile bağımsız hareket eden Kuvay-i Milliye kuvvetleri düzenli or-

²⁸⁸ TBMM Zabıt. Ceridesi. D:1, C.1, Ankara 1959, s.146, 237, 238.

²⁸⁹ Düstur, 3. Tertip. C.1, s.10.

²⁹⁰ Düstur, 3. Tertip. C.1, s.30.

²⁹¹ Düstur, 3. Tertip. C.1, s.124; TBMM Zabıt. Ceridesi. D:1, C.4, s.45,470-482.

duya dahil olmuşlardır. B.M.M tarafından çıkarılan 4 Aralık 1920 tarih ve 67 numaralı “Müdafaa-i Milliye bütçesine 3.000.000 lira ilavesine dair kanun”²⁹² ile Milli Savunma Bakanlığı’na 3.000.000 lira, 11 Aralık 1920 tarih ve 75 sayılı “Nafia bütçesine 16.000 lira zammına dair kanun”²⁹³ ile de Ankara, Kastamonu, İnebolu yolunun tamiri için Bayındırlık Bakanlığı’na 16.000 lira ödenek aktarılmıştır. Yine 3 Şubat 1921 tarih ve 89 sayılı “Posta ve Telgraf Müdüriyeti Umumiyesi bütçesine zamaim icrasına dair kanun”²⁹⁴ ile yeni telgraf ve telefon hatlarının oluşturulması, basılı evrak, kağıtları temin edilmesi amacıyla 45.000 lira ödenek ayrılmıştır.

6- DÜZENLİ ORDUYA GEÇİŞ İHTİYACI ORDUNUN DONATIM ve LOJİSTİĞİNİN SAĞLANMASI

B.M.M.’nin açılmasıyla Genelkurmay Başkanlığı kurulmuş, hükümete bağlanmış- tır. Kuvay-i Milliye kuvvetleri düzenli ordunun içine dahil edilerek, bunlara alay ve tabur numaraları verilmiş, milis alayları şeklinde olmakla beraber düzenli ordu esasına göre yönetilmeye başlanmıştır.²⁹⁵ B.M.M.’si 2 Mayıs 1920’de Bakanlar Kurulu- nu seçmiş, Milli Savunma Bakanlığına Fevzi Paşa getirilmiştir. MSB Ordunun idare, iâşe, silah, cephane, araç, gereç ikmalî ile görevlendirilmiştir. Milli Savunma Bakanı Fevzi Paşa 29 Mayıs 1920’de meclisteki bütçe görüşmeleri sırasında ordunun duru- munu “...bildiğiniz gibi biz yeni erleri kışlalarda toplu öğretim ve eğitim yaptıрма- dan iâşe ve giyeceklerini sağlamadan, üzerlerindeki millî kıyafetlerle sevk mecbur oluyoruz. Bunlar şüphesiz düzenli bir ordunun göstereceği kabiliyeti göstermiyor- lar. Bunun için seyyar jandarma birlikleri teşkil ediliyor, yakında bu kanunu meclise arz edeceğim. Bu birlikler sırf iç sorunların çözülmesinde kullanılacaktır. İcap eder- se cephelere sevk edilecektir. Bu kuvvetlerimizin teşkilinden sonra etrafa yayılmış olan bütün nizamiye birliklerimizi kolordu bölgelerinde toplayacağız. Buralarda bunları alay yahut taburlar halinde teşkil ederek askerlik sanatını öğreteceğiz. İâşe- leri ile giyim eşyalarına hakkiyle bakacağız ve böylece düzenli birliklerle düşman karşısına çıkma imkanı elde edeceğiz. Cephelelerde şimdiye kadar Kuvay-i Milliye tarafından kazanılan başarılar teşekküle değer olmakla beraber, kesin sonuç almak için her halde düzenli ordu birliklerine ihtiyaç vardır.” şeklinde özetlemiştir.²⁹⁶

Bir taraftan düzenli ordunun kurulması çabaları devam ederken, diğer taraftan ordunun ihtiyacı olan malzemelerin oluşturulacak ikmal sistemiyle sağlıklı şekilde intikali gerekmektedir. Bu amaçla; Karadeniz kıyısından Ankara yönüne, Marmara deniz kıyısından Ankara yönüne, Doğudan Ankara yönüne, El cezire cephesinden

²⁹² Düstur, 3. Tertip. C.1, s.156; TBMM Zabıt. Ceridesi. D:1, C.6, s.190,191,199,220-222.

²⁹³ Düstur, 3. Tertip. C.1, s.161; TBMM Zabıt. Ceridesi. D:1, C.6, s.302-305,309-329.

²⁹⁴ Düstur, 3. Tertip. C.1, s.205; TBMM Zabıt. Ceridesi. D:1, C.8, s.68,69,77-78.

²⁹⁵ TÜRKMEN, Zekeriya; “Mütareke Döneminden Milli Mücadele’ye Geçişte Ordu’nun Yeniden Yapı- lanması”, Askeri Tarih Bülteni, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1996, s.47.

²⁹⁶ ARMAOĞLU, Fahri; 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995, Alkım Yayınevi, Ankara, s.70.

Ankara yönüne, Diyarbakır-Elazığ-Malatya-Sivas ana istikametleri üzerinde menzil teşkilatları kurulmaya başlanmıştır.²⁹⁷

Bu arada müttefik kuvvetlerin ortaya koyduğu barış şartlarının kabul edilmesi için Yunan ordusu 22 Haziran 1920 günü genel bir taarruza geçmiş, milli kuvvetlerin büyük bir kısmı 61, 23, 57. Tümenler geri çekilmek zorunda kalmıştır. Yunanlılar Bursa-Uşak-Sarayköy hattını işgal etmişlerdir.²⁹⁸ Ordu birlikleri 25 Haziran 1920’de teşkilatlandırılarak, batıdaki birlikler Batı Cephesi adı altında birleştirilmiştir. B.M.M Başkanı Mustafa Kemal Paşa tarafından 24/25 Haziran 1920 tarihli genelge ile yeni teşkilatlanma ile ilgili alınan kararlar aşağıya çıkarılmıştır.

- 1- Batı cephesine ordu komutanı sıfatıyla Ali Fuat Paşa getirilmiştir.
- 2- Kuzey cephesindeki 12 ve 20. Kolordular, İzmir Kuzey Kolordusu adını alarak Ali Fuat Paşa’nın emrine verilmiştir.
- 3- İzmir Kuzey Kolordusu komutanlığına Albay Kazım, 20. Kolordu komutanlığına Albay Bekir Sami, 56. Tümen komutanlığına 10. Kafkas Tümen komutanı Yarbay Kemalettin Sami atanmışlardır.
- 4- Adana cephesinde bulunan 41. Tümen, 12. Kolordu emrinden çıkarılarak, Genelkurmay emrine verilmiştir. Ancak tümenin idare ve iiaşesi 12. Kolordu tarafından sağlanmıştır.
- 5- MSB emrinde olmak üzere Ankara Komutanlığı oluşturulmuş, Ankara’daki tüm birlik ve kurumlar komutanlığın emrine verilmiştir.²⁹⁹

6.1- Subay, Asker ve Sivil Kişilerin Anadolu’ya Geçirilmesi Çalışmaları Kurtuluş Savaşının İnsan Kaynaklarının Yönetimi

Kurtuluş savaşında önemli bir unsur lojistik desteğin sağlanmasıdır. Bu desteği ise üç başlık halinde ifade edebiliriz. Bunlar levazım, ordu-donatım ve personel ikmalidir. Mondros mütarekesi Türk ordusunu ve kadrolarını küçültmüş, silah, cephan ve malzemelerine el konulmuştur. Bu silah, cephan, araç ve gereçlerin önemli bir kısmı İstanbul’da itilaf devletlerinin elinde bulunmaktadır. Bunların Anadolu’ya kaçırılması için gizli gruplar kurulmuştur. Bu gruplar aynı zamanda milli mücadeleye katılmak isteyen subay, asker ve sivil kişilerin Anadolu’ya geçirilmesi içinde çalışmalarda bulunmuşlardır. Bu faaliyetleri Anadolu hükümeti adına Mustafa Kemal Paşa’nın emriyle Kurmay Yüzbaşı Neşet Bey tarafından kurulan “Hamza Grubu” yürütmüştür. 23 Eylül 1920’de kurulan bu grup ilk başta üç şubeden oluşmuş, daha sonra yapılan bir düzenleme ile İstihbarat, Teknik, Personel, Mühimmat ve Levazım olmak üzere beş şube şeklinde örgütlenmiştir.³⁰⁰

²⁹⁷ ARMAOĞLU, Fahir; 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995, Alkım Yayınevi, Ankara, s.236-237.

²⁹⁸ T.C. Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, C.II, Ks.2, 2.231-330.

²⁹⁹ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler, C.VII, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975, s.71-72.

³⁰⁰ HİMMETOĞLU, Hüsnü; Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları, C.I, Ülkü Matbaası, İstanbul, 1975, s.167-188; T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler, C.VII, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975, s.98-102.

Hamza grubu kurulduğu tarihten Aralık 1920 yılına kadar istihbarat ve personel ihtiyacı dışında, Anadolu'ya malzeme göndermede bir başarı elde edememiştir. Ne zaman askeri imalat fabrikalarının subay ve memurlarından meydana gelen diğer gizli örgüt "İmalatı Harbiye Grubu" ile birlikte hareket etmeye başladığında Anadolu'ya malzeme gönderilebilmiştir. İlk motor kaçakçılığı 5 Aralık 1920'de, ilk vapur kaçakçılığı ise 10 Mayıs 1921'de gerçekleştirilmiştir.³⁰¹ Hamza grubu çalışmalar sırasında deşifre olunca, bir süre "Mücahit" daha sonra "Muharip" ve en son "Felah" ismini almış ve Kurtuluş savaşı boyunca bu isimle anılmıştır. Ayrıca bireysel istihbarat faaliyetlerinde de bulunanlar olmuştur. Felah grubunun Anadolu Hükümetine bağlı ve kapsamlı bir teşkilat olması lojistik faaliyete güç katmıştır. Bu dönemde kurulan diğer gruplar; Karakol Grubu, M.M Grubu, İmalatı Harbiye Grubu, Muaveneti Bahriye Grubu, Müdafaayı Milliye Teşkilatı, Namık Grubu, Bizci Grubu (Fethiye'de), Kaynarca Grubu, Ferhat ve Kerimi Grubudur. İmalatı Harbiye ve Muaveneti Bahriye Grubu daha sonra Felah (Hamza) Grubu ile birleşmiştir.³⁰²

6.2- Kurtuluş Savaşının Tedarik Zinciri, Lojistiği, Levazım ve İkmal Faaliyetlerinin Finansmanı

a) Batı Cephesi

20. Kolordu komutanlığı tarafından Mayıs 1920'de yayınlanan emirle; Müdafaai Hukuk Cemiyetleri tarafından iştirak edilen Kuvay-i Milliye'nin, bundan böyle kolordu ve maliye tarafından işlerinin karşılanacağı bildirilmiş, hali hazırda işlerinin nasıl karşılandığı sorulmuş, gelen cevaplardan;

- Kuvay-i Milliye birliklerine her yerde farklı miktarda maaş verildiği,
- Afyonkarahisar bölgesindeki Kuvay-i Milliyelerin işlerinin Müdafaai Hukuk Cemiyetleri tarafından toplanan yardım paralarıyla sağlandığı,
- Halktan gönüllü olanların bazı Kuvay-i Milliye erlerine iş karşılığı para verildiği, anlaşılmıştır.

Eskişehir bölgesindeki Kuvay-i Milliyecilere maaş verilmekte olduğu, işlerinin kendilerince karşılandığı, bazı bölgelerde ise asker olan erlerle beraber mükerrer işe edilenlerin de bulunduğu belirtilmiştir.³⁰³

Genelkurmay Başkanlığı tarafından 24 Ağustos 1920 tarihinde MSB, İçişleri ve Maliye Bakanlıklarına gönderilen bir yazıda; bundan böyle gönüllülerden oluş-

³⁰¹ HİMMETOĞLU, Hüsnü; Kurtuluş Şavaşında İstanbul ve Yardımları, C.I, Ülkü Matbaası, İstanbul, 1975, s.235-236;

³⁰² HİMMETOĞLU, Hüsnü; Kurtuluş Şavaşında İstanbul ve Yardımları, C.I, Ülkü Matbaası, İstanbul, 1975, s.81-418; T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler, C.VII, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975, s.96-110.

³⁰³ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Sayı:54, Ankara, Aralık 1965, Vesika No:1235; T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler, C.VII, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975, s.67.

turulan Kuvay-i Milliye birliklerinin teşkil ettirilmemesi, hali hazırdaki birliklerin kadroya alınarak, iâşe ve diğer ihtiyaçlarının düzenli birliklerdeki gibi bulundukları komutanlıklar tarafından temin edilmesi istenilmiştir.³⁰⁴ Batı cephesi birliklerinin ikmalini sağlamak üzere 8 Eylül 1920'de MSB Tarafından Kayseri-Ankara ve Kayseri-Sivas arasında iki adet menzıl hat komutanlığı oluşturulmuştur.³⁰⁵ Batı cephesinde 28 Eylül 1920 tarihine gelindiğinde; erzak ambarı bulunan şehirler Ankara, Eskişehir, Kütahya, Afyon ve Konya vilayetleridir. Batı cephesinin ve düzenli ordunun oluşturulması açısından yiyecek maddelerinin, özellikle tahılın muhafazası ve depolanması önem arz etmektedir. Alınan kararla erzakların bir kısmı Polatlı, Eskişehir'de, diğer kısmı ise Afyon, Konya ve Burdur'da ambarlarda depolanmıştır.³⁰⁵ Kuvay-i Milliye birlikleri 1920 Aralık ayında kaldırılmış, yalnızca 1. ve 2. Kuvayı Seyyare adı ile iki müfreze kalmıştır. Dağınık olan diğer birliklerde, bu birliklere katılmışlardır. Çıkarılan Tayinat ve Yem Kanunu ile bu birliklere ödenekle iâşe verilmiştir.³⁰⁶ B.M.M.'de hükümetin kurulmasından, 1. İnönü Muharebelerine kadar cephelelere, MSB. Levazım Dairesince gönderilen paralardan başka merkezden yiyecek gönderilmiştir. Yiyecek maddesi olarak bulgur, pirinç, fasulye, mercimek, patates, un, peksimet, buğday, kavurma, sucuk, pastırma, üzüm, şeker, tahin helvası, arpa, sabun, gaz, sadeyağ ve tuzun yer aldığını görüyoruz.³⁰⁷

MSB Levazım Dairesi Batı cephesinin ihtiyacı olan giyim eşyalarını 1920 Ağustos ayında sağlamaya çalışmıştır. Dairenin elinde yeterli dokuma ve yapımevi olmadığından satın alma ya da kontrata bağlama yoluyla tedarikleri sağlanmıştır.³⁰⁸

b) Güney Cephesi

Genellikle Ermenilerden oluşan Fransız birlikleri, 20 Ocak 1920'de başlayan halk direnişi sonucunda Maraş Bölgesinden geri çekilmişlerdir. Urfa bölgesinde başlayan milli mücadele ve silahlı direnişlerden sonuç alınmış, Fransız birlikleri 11 Nisan 1920 tarihinden itibaren bölgeyi terk etmeye başlamışlardır. Antep'te Fransızlara karşı 1920 Nisan'da başlayan ve devam eden silahlı direniş, 1921 Şubat ayına kadar devam etmiş, saldırılara dayanamayan şehir Fransızlara teslim olmuştur.³⁰⁹

Bu kuşatma sırasında dışarıdan yardım alamayan şehir halkı, çok sıkıntı çekmiştir. Hatta kadın ve çocuklar yiyecek bulamamış, ot kökü ve ağaç kabuğu ile acı zer-

³⁰⁴ ARMAOĞLU, Fahir; 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995, Alkım Yayınevi, Ankara, s.75-76.

³⁰⁵ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler, C.VII, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975, s.237-238, 283-285.

³⁰⁶ Askeri Tarih Belgeleri Dergisi; Sayı:113. Ocak 2002, Belge No:4194.

³⁰⁷ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler, C.VII, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975, s.288.

³⁰⁸ ARMAOĞLU, Fahir; 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995, Alkım Yayınevi, Ankara, s.289.

³⁰⁹ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Dairesi, Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi, C.IV, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1966, s.81-255; AYBARS, Ergün; Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Ege Üniversitesi Basımevi Müdürlüğü, İzmir, 1984, s.251-260, 291-293.

dali çekirdeğini tatlandırarak yemek zorunda kalmışlardır.³¹⁰ Yine MSB tarafından düzenlenen 2 Nisan 1922 tarihli bir raporda; El cezire cephesinde para verilmediği için celp dönemi gelen erlerin silah altına alınamadığı, alım yapılan kişilere borçlar ödenemediğinden yeni yiyeceklerin alınamadığı eratin aç kaldığı, her an bir olayın çıkabileceği bu nedenle komutanın görevden ayrılmak istediği belirtilmiştir.³¹¹

El cezire cephesi komutanlığı levazım müdürlüğünün 1921 yılına ait bir raporunda özetle; "...Elazığ yetimler yurduna kumaş diktirilmek üzere 2.653 kilo yün satın alındığı, başka bir yere 300 yem torbası ile belleme ısmarlandığı, torbalar için ele geçirilen 42 köhne arap çadırının kullanıldığı, tedarik edilen kumaşlarla kaput yaptırıldığı, erlerin ayakkabılarının çok defa halkın İngiliz ve Fransız'lerden elde ettiği kullanılmış ayakkabıların satın alındığı, 12.000 arşın ince, 24.000 arşın kalın kumaş ile bir miktar kilim satın alınması girişiminde bulunmuş ise de ödenek yetersizliğinden, ancak 10.000 arşın kumaş ile 2.000 kilimin alınabildiği" belirtilmektedir.³¹²

Nihayet 20 Ekim 1921'de Fransız'larla yapılan Ankara anlaşması sonucunda Antep ve Adana bölgesi düşman işgalinden kurtulmuş ve Güney cephesindeki savaşlar sona ermiştir.³¹³

c) Doğu Cephesi

Bölgedeki tek düzenli ordu 15. Kolordu olup, komutanı Kazım Karabekir Paşa'dır. Mondros mütarekesi hükümleri, gereği bölgede bulunan İngiliz Yarbay Rawlinson tarafından ordunun silahları alınmak istenmiştir. Ancak Erzurum'un ileri gelen eşraflarından bilinen ve tanınan insanların oluşturduğu bir kurul, 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'ya çıkmış, silah ve cephanelerin teslim edilmemesinin talep edilmesi üzerine Paşa'da kararlı bir tutumla bölgesindeki silahları teslim etmemiştir.³¹⁴

Mali kaynak sıkıntısı çeken B.M.M.'si 1920 yılı sonlarına kadar kışın ağır geçtiği Doğu cephesine hiçbir yardımda bulunamamıştır. Doğu cephesi tamamen 1. Dünya savaşından kalan eşya ve yiyecek stoklarını kullanarak, düşmandan ele geçirildiği silah ve cephaneleri temin ederek ve halkın yardımlarıyla ayakta durma-

³¹⁰ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler, C.VII, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975, s.84.

³¹¹ ARMAOĞLU, Fahir; 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995, Alkım Yayınevi, Ankara, s.448-449.

³¹² T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Dairesi, Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi, C.IV, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1966, s.260.

³¹³ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Dairesi, Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi, C.IV, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1966, s.81-255; AYBARS, Ergün; Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Ege Üniversitesi Basımevi Müdürlüğü, İzmir, 1984, s.251-260,291-293.

³¹⁴ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi Doğu Cephesi, C.III, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995, s.26,27.

ya çalışmıştır.³¹⁵ Daha sonra 23 Şubat 1921'de Doğu cephesindeki Türk birlikleri Ardahan'ı topraklarımıza dahil etmiş, 16 Mart 1921'de Anadolu Hükümeti ile Rusya arasında Moskova anlaşması, 13 Ekim 1921'de Anadolu Hükümeti ile Kafkas Cumhuriyetleri(Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan) ve Rusya arasında yapılan Kars anlaşmaları ile Doğu cephesindeki çatışmalar sona ermiş, Doğu cephesi Batı cephesini destek verecek hale gelmiştir.³¹⁶

6.3- Kurtuluş Savaşı Sürecinde Düzenli Ordunun Teşkilatlanması ve Kuvay-i Milliye'nin Tasfiye Süreci

B.M.M.'si hükümeti 24/25 tarihlerinde yayınladığı bir genelge ile düzenli orduya geçişle ilgili kararlar almasına rağmen, gerek Çerkez Ethem ve taraftarları ve gerekse milletvekillerinden bazılarının karşı çıkması nedeniyle bu kararların tam manasıyla uygulandığını söyleyemeyiz. Çerkez Ethem ve taraftarları, düzenli ordu ile Yunanlılara karşı başarı sağlanamayacağı, milis kuvvetlerinin güçlendirilmesinden yana tavır almaları, özellikle ayaklanmalarda başarılı olmaları ve bu yönde taraftar toplamaya devam etmeleri, kendilerini düzenli ordu birliklerinden üstün görmelerine neden olmuştur.³¹⁷ Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat Paşa, Çerkez Ethem'in etkisinde kalarak, halkın ve ordunun moralini artırmak amacıyla, 13 Ekim 1920'de Genelkurmay Başkanlığından Gediz bölgesinde tek başına bulunan bir yunan tümenine taarruz izni istemiş, Genelkurmay Başkanı Albay İsmet ordunun lojistik ve personelin yetersiz olduğunu bildirerek taarruza izin vermemiştir.

Genelkurmayın bu görüşüne rağmen, Ali Fuat Paşa, Çerkez Ethem'le anlaşarak 24 Ekim 1920'de Gediz'e taarruz kararı almıştır. Ordu ve Çerkez Ethem'in milis kuvvetleriyle birlikte yapılan taarruz sonucunda Türk kuvvetleri Gediz'de yenilerek geri çekilmek zorunda kalmıştır. Yunan ordusu da bu taarruza karşılık Bursa'dan saldırıya geçmiş ve Yenişehir ve İnegöl'ü işgal etmiştir. Netice itibarıyla Türk kuvvetleri Dumlupınar yamaçlarına çekilerek yenilgiyi kabul etmiştir.³¹⁸

Bu yenilginin sonucunda Ali Fuat Paşa Batı cephesi komutanlığından alınarak, Moskova'ya elçi olarak atanmıştır. Düzenli orduya geçilmesiyle ilgili olarak 9 Kasım 1920'de toplanan bakanlar kurulu Batı cephesini kuzey ve güney cephesi olarak

³¹⁵ AYBARS, Ergün; Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Ege Üniversitesi Basımevi Müdürlüğü, İzmir, 1984, s.85,86.

³¹⁶ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi Doğu Cephesi, C.III, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995, s.242,255-280; T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, C.II, Ks.3, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994, s.268-269; AYBARS, Ergün; Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Ege Üniversitesi Basımevi Müdürlüğü, İzmir, 1984, s.272-278.

³¹⁷ ATATÜRK, Mustafa Kemal; Nutuk, Alfa Yayınları, İstanbul 2005, s.356-357; T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, C.II, Ks.3, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994, s.37-38.

³¹⁸ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, C.II, Ks.2, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1991, s.429-448; ATATÜRK, Mustafa Kemal; Nutuk, Alfa Yayınları, İstanbul 2005, s.357-358.

iki kısma ayırmıştır.³¹⁹ Düzenli orduya geçiş aşaması, 1920 Kasım-Aralık aylarında yapılan düzenlemelerle son şeklini almıştır. Çerkez Ethem ve taraftarlarının kendi başlarına hareket etme istekleri, ordu teşkilatına geçmeyi kabul etmemeleri, bu konuda direnç göstermeleri üzerine 27 Aralık 1920'de yayınlanan emirle Kuvay-i Milliye teşkilatına son verilmiş, tamamen düzenli orduya geçilmiştir. Çerkez Ethem bu gelişmeler üzerine 29 Aralık 1920 tarihinde B.M.M ile ordu aleyhine bildiri yayınlayarak açıkça isyan etmiştir. Bunun üzerine 1920 Aralık, 1921 Ocak ayları içinde Ordu, Çerkez Ethem birliklerine karşı harekete geçmiş, Çerkez Ethem komutasındaki subay ve askerlerin bir kısmı düzenli orduya katılmış, bir kısmı küçük çatışmalarla geri çekilerek dağılmışlardır.³²⁰ Böylece kadro halinde kıtaların personeliyle birlikte katılımı, millî müfrezelerin düzenli ordu birlikleri haline getirilmesiyle fiili olarak düzenli orduya katılım sağlanmıştır.

6.4- İlk Büyük Millet Meclisi Bütçesi ve Kamu Gelir Giderlerinin Kaynakları

B.M.M'nin 1920 mali yılının tamamını kapsayan ilk bütçesi 28 Şubat 1921 tarihli ve 103 numaralı "1336 Senesi Muvazenei Umumiye Kanunu"³²¹ ile 1920 yılı geçici bütçesi ise 30 Ekim 1920 tarih ve 45 numaralı Kanun ile uygulanmıştır.³²² Geçici Bütçe Kanunu ve avans kanunlarıyla yapılan düzenlemeler 1920 yılı Bütçe Kanunu ile birleştirilmiş, böylelikle bu bütçe kesin hesap niteliğine bürünen bir bütçeye dönüşmüştür. 1920 yılı bütçesi güç şart ve özelliklerde hazırlanmış bir bütçe olup, B.M.M'de görüşmelere 3 Ocak 1921 günü başlanmış ve Maliye Bakanı Ahmet Ferit Bey bütçe ile ilgili olarak değerlendirme konuşması yapmıştır.³²³

1920 yılı Bütçe Kanunu 25 maddeden ibaret olup, birinci maddesinde devlet bütçesine giren dairelerin mali yıl giderleri için (A) cetvelinde gösterildiği şekliyle 63.018.354 lira ödenek ayrılmıştır. İkinci maddesinde bütçe giderlerine karşılık olarak gelirler, (B) cetvelinde gösterilmiş, 51.388.626 lira olarak tahmin edilmiştir.³²⁴ Kanun'un 3. maddesinde; bütçenin gelir bölümünü oluşturan vergi, resim, çeşitli ve diğer gelirlerin, gümüş ve altın eşyalardan alınmakta olan damga resminin kanunlar ölçüsünde 1920 yılında da tahsiline devam olunacağı, 4. maddesinde bazı vergi ve resimler üzerine çeşitli kanunlarla yürürlüğe konulan gecikme zamlarının ve savaş vergisinin, özel kanunla alınması yasaklanmadıkça 1920 yılında da tarh ve tahsiline devam olunacağı hüküm altına alınmıştır. Bütçe Kanunu'nun 5. maddesinde; İl Özel İdareleri adına vergiler üzerinden 1920 yılında tarh ve tahsil olunacak

³¹⁹ T. C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, C.II, Ks.3, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994, s.338; ATATÜRK, Mustafa Kemal; Nutuk, Alfa Yayınları, İstanbul 2005, s.362.

³²⁰ ATATÜRK, Mustafa Kemal; Nutuk, Alfa Yayınları, İstanbul 2005, s.388; ÖZALP, Kazım; Milli Mücadele 1919-1922, C.1, AKDİTYK TTK Yayınları, TTK Basımevi, Ankara 1988.

³²¹ Düstur, 3. Tertip. C.1, s.230-320; T.B.M.M. Zabıt. Ceridesi. D:1, C.7, C.8.

³²² Düstur, 3. Tertip. C.1, s.115; T.B.M.M. Zabıt. Ceridesi. D:1, C.5, s.247-251, 252.

³²³ T.B.M.M. Zabıt. Ceridesi. D:1, C.7, s.129,130.

³²⁴ Kabul tarihi 28 Şubat 1337(1921).

ek vergilerin, özel kanunlarındaki düzenlemelerden ibaret olduğu, 6. maddesinde şehit çocuklarının eğitim ve öğretimleri için bilim ve sanat kuruluşları oluşturmak üzere tütüne konulan ek resimlerin, 1920 yılında da tahsil edilerek genel giderler arasında yer alması hüküm altına alınmıştır. Kanun'un 7. maddesinde; 1920 yılı bütçe açığını kapatmak için borçlanmaya gidilmesine, Osmanlı Bankasından geçici avanslar alınmasına ve cari hesap açılmasına, hazinenin taşınmaz mallarının satılmasına ve madeni para basılmasına Maliye Bakanlığı yetkili kılınmıştır. Bütçe Kanunu'nun 8. maddesinde; bütçe kanunu ile tahsiline izin verilmeyen vergi ve resimlerin tarh ve tahsilinin yasak olduğu, bunun dışında her ne adla olursa olsun vergi tarh ve tahsil edenlerin "Hiyaneti Vataniye Kanunu" mucibince cezalandırılacağı, yine Kanun'un 9. maddesinde Ziraat Bankası'ndan şimdiye kadar alınan miktardan başka, izin alınmaksızın devlet adına borç alınması ve sermayesine el konulmasının yasak olduğu, buna aykırı işlem yapanların yine Hiyaneti Vataniye Kanunu" mucibince cezalandırılacağı belirtilmiştir.

Kanun'un 10. maddesinde; 1919 yılı sonuna kadar vergi ve resimlerden ve aftan dolayı hazinenin özel ve tüzel kişilerden olan alacakların hiçbir şekilde mahsup edilemeyeceği, nakden tahsil olunacağı, 11. maddesinde, askerlik şubesi sandıklarının kaldırıldığı, 13. maddesinde Tekalife Harbiye ve taşıma araçları bedellerinin %10'un ödenmesinin bu yıl için ertelendiği hüküm altına alınmıştır.

Kanun'un 15. maddesinde; 1920 mali yılı içinde hükümetçe ek ödenek alınabilecek hizmetlerin Kanun'a bağlı (S) cetvelinde gösterildiği, 16. maddesinde, özel bir kanuna dayanmaksızın fasıllar arası ödeme aktarılamayacağı, 17. maddesinde, vatan hizmeti tertibinden aylık alan kişilerin, bu Kanun'a bağlı (V) cetvelinde adları yazılı olanlarla sınırlı olduğu, yeniden aylık bağlanması için B.M.M. tarafından kanun çıkarılmasının mecburi olduğu, 18. maddesinde terk edilmiş malların yönetimi için kurulan komisyonların kaldırıldığı hüküm altına alınmıştır.

Kanun'un 20. maddesinde tüm borçların geriye bırakılarak ödenek ayrılmadığı, 25. maddesinde iş bu kanunun Bakanlar Kurulunca yürütüleceği belirtilmiştir. Tüm bu hususları özetlersek; 1920 yılı bütçe giderlerinin 63.018.354 lira, gelirlerinin ise 51.388.626 lira olduğunu, farkın Osmanlı Bankasından avans alınmak ve hazineye ait taşınmazların satılmasıyla karşılanacağı, kanun dışı yardım toplanamayacağı, borçların savaştan sonra ödeneceğini ifade edebiliriz.

3. BÖLÜM

MİLLİ MÜCADELENİN TEŞKİLATLANMASI
ASKERİ GÜCÜN TEMİNİ ve LOJİSTİĞİNİN İKTİSADİ YÖNÜ

A CETVELİ

a) Gider Bütçesi

1920 yılı bütçesinin gider bölümü kanuna ek yapılarak (A) cetvelinde dairelere göre düzenlenmiş olup, aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

DAİRE ADI	LİRA
Zatı Hazreti Padişahı ve Hanedanı Saltanat	551.012
Divanı Muhasebat (Sayıştay)	26.696
Maliye Vekaleti	6.413.629
Müdafaa-i Milliye Vekaleti	27.576.039
İmalatı Harbiye	752.969
Bahriye	289.548
Nafia Vekaleti (Bayındırlık Bakanlığı)	620.396
Maarif Vekaleti	577.061
Hariciye Vekaleti	303.748
Adliye Vekaleti	2.759.274
Posta ve Telgraf	1.427.898
Şer'iyе Vekaleti	522.062
Sıhhiye Vekaleti	613.141
Dahiliye Vekaleti	2.731.023
İktisat Vekaleti	1.264.921
Rüsumat (Gümrük İdaresi)	356.160
Düyunu Umumiye	7.680.696
Emniyeti Umumiye	1.354.688
Şurayi Devlet (Danıştay)	---
Defteri Hakani (Tapu ve Kadastro)	403.311
Jandarma	4.858.976
Riyaset (B.M.M Bşk)	18.375
Meclis Bütçesi (B.M.M)	953.996
Matbuat ve İstihbarat	88.000
Aşair ve muhacirin (Kabile ve Göçmenler)	874.735
TOPLAM	63.018.354

Kaynak: Düstur, 3. Tertip, C.1, s.234; T.B.M.M. Zabıt. Ceridesi. C.7, Ek. S.7.

Daire bütçelerinin toplam bütçe giderleri içindeki paylarına ait tablo ise aşağıdaki gibidir.

DAİRE ADI	LİRA	PAY (%)
Milli Savunma Bakanlığı	27.576.039	43,7
Düyunu Umumiye	7.680.696	12,1
Maliye Bakanlığı	6.413.629	10,1
Jandarma Genel Komutanlığı	4.858.976	7,7
Adalet Bakanlığı	2.759.274	4,3
İçişleri Bakanlığı	2.731.023	4,3
Posta ve Telgraf Md.	1.427.898	2,2
Emniyet Genel Müdürlüğü	1.354.688	2,1
Ekonomi Bakanlığı	1.264.921	2,0
B.M.M	953.996	1,9
Kabile ve Göçmenler	874.735	1,9
Savaş Gereçleri Yapımı		1,1
Diğerleri		7,4
TOPLAM	63.018.354	100

Kaynak: Düstur, 3. Tertip, C.1, s.234; T.B.M.M. Zabıt. Ceridesi. C.7, Ek. S.10.

Buna göre 1920 yılı bütçesinin % 53'ünü savunma harcamaları teşkil etmektedir.

b) Gelir Bütçesi

1920 yılı bütçesinin gelir bölümü kanuna ek yapılarak (B) cetvelinde yer alan bila vasıta alınan vergiler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Bila Vasıta Alınan Vergiler Kaynak: Düstur, 3. Tertip, C.1, s.317-318.

Fasıl	Nev'i Varidat	Lira
1	Müsakkafat ve arazi vergileri	2.540.689
2	Temettüat vergisi	2.083.756
3	Harp vergisi	200.000
4	Bedeli nakdi	-
5	Muafiyeti askeriye vergisi	-
6	Ağnam, Deve, Camus	5.783.586
7	Aşar	13.641.079
8	Hissei iane	1.860.146
9	Hususi ormanlar hasılatı	30.000
10	Maadin	375.000
11	Vergi tezakiri	75.000
	Birinci Kısımın Toplamı	26.589.256

3. BÖLÜMMİLLİ MÜCADELENİN TEŞKİLATLANMASI
ASKERİ GÜCÜN TEMİNİ ve LOJİSTİĞİNİN İKTİSADİ YÖNÜ

Fasıl	Nev'i Varidat	Lira
	Damga, Harçlar, Kaydiyeler, Cezayi Naktiler (İkinci Kısım)	
12	Damga resmi	272.137
13	Hazine pulları	175.000
14	Harçlar	237.055
15	İhtira beratı	-
16	Kaydiyeler	241.265
17	Cezayi naktiler	43.437
	İkinci Kısımın Toplamı	968.894
	Bilvasıta Alınan Vergiler (Üçüncü Kısım)	
18	İspirto resmi ve bey'iyesi	-
19	Tömbeki bey'iyesi	48
20	Gümrük rüsumu	10.361.221
21	İhracat resmi fevkaladesi	-
22	Rüsumu bahriye	4.000
23	Rüsumu sihihiye	5.000
24	Saydi berri ve bahri	68.626
	Üçüncü Kısımın Toplamı	10.438.895
	İnhisarlar (Dördüncü Kısım)	
25	Tuz	3.500.000
26	Tütün	808.095
27	İmalatı harbiye satışı	-
28	Meskukat	-
29	Tedavülde nakit pulları	-
30	Posta ve telgraf ve telefon	475.149
	Dördüncü Kısımın Toplamı	4.783.244
	Müessesat (Beşinci Kısım)	
31	Mekatip ve müessesatı sınaie ve ziraiye hasılatı	45.000
32	Müessesatı sıhihiye hasılatı	-
33	Sıhihiye müdüriyeti hasılatı	100
34	Hükümet kinini	50.000
35	Matbaai bahriye hasılatı	-
36	Fırat ve Dicle vapurları	-
37	Maadin	15.386
38	Demiryollarından hazine hissesi	-
	Beşinci Kısımın Toplamı	110.486

Fasıl	Nev'i Varidat	Lira
	Emlak ve Eşyayı Emiriye Hasılatı (Altıncı Kısım)	
39	Emlaki emiriye hasılatı	666.000
40	Miri ormanları hasılatı	908.200
41	Furuht olunan eşya bedeli	400.000
42	Konya ovası ameliyatı iskaiye varidatı	12.000
43	Mükerrer Ankara-Sivas hattı varidatı	29.450
	Altıncı Kısımın Toplamı	2.015.650
	Maktu Vergiler (Yedinci Kısım)	
44	Mısır ve Leyla, vergisi	-
45	Kıbrıs vergisi	-
	Yedinci Kısımın Toplamı	-
	Hasılatı Mütenevvia(Sekizinci Kısım)	
46	Hazine muamelatından hasıl olan	506.443
47	Kumpanyalardan teftiş mukabili alınan	-
48	Hasılatı müteferrika	400.000
49	Emekli kesenekleri	702.000
51	Özel idareden gelen gelirler	150.000
	Sekizinci Kısımın Toplamı	1.758.443
53	Tavizat karşılığı geri alınanlar (Dokuzuncu Kısım)	35.000
	Tüketim Vergileri (Onuncu Kısım)	
56	Sigara kağıdı tüketim vergisi	100.000
57/A	Oyun kağıdı tüketim vergisi	5.000
57/B	Bilardo, dama, tavla v.s vergisi	5.000
58	Kibrit ve kav tüketim vergisi	30.000
	Dokuzuncu Kısım Toplamı	140.000
	GENEL TOPLAM	45.812.868

Yukarıdaki tabloda yer alan vasıtasız alınan vergilerin 3. faslındaki “Harp Vergisi”nin diğer kalemlere göre oldukça düşük olduğu görülmektedir. Bu durum yıllardır devam eden savaşların yarattığı ekonomik problemlerin ve mali imkansızlıkların getirdiği bir sonuç olarak değerlendirilebilir.

Diğer dikkat çeken bir durum sadece gayrimüslimlerden alınan “Askerden Muafiyet Vergisi”dir. Bu verginin Kurtuluş savaşı döneminde bir gelir kalemi olmaktan öte farklı nedenleri olduğu ortaya çıkmıştır. Savaş nedeniyle “ihracat vergisi” bütçede kalem olarak yer almakla birlikte savaş ekonomisinin yarattığı olumsuz tablo bu kalemden gelir elde edilmediğini göstermektedir.

Bir başka husus 27. fasılda yer alan “imalatı harbiye satışının karşılıksız kalmasıdır. Bu durum üretilen tüm silah ve cephanelerin yurt içinde kullanıldığını ifade

etmektedir. Ağnam ve aşar vergilerinin toplam vergi gelirleri içindeki payının %42'ye tekabül ettiğini, yine gümrük rüsumu payının da %22,6'sı olduğu, bu iki kalemin önem arz ettiğini göstermektedir. Yine 38. fasılda belirtilen “demiryollarından hazine hissesinin karşılığında bir tutarın yer almamasıdır. Bu durum bize demiryollarının tamamen yabancıların ve işgal kuvvetlerinin bölgelerinde olduğunu göstermektedir.

Yukarıdaki tablolar incelendiğinde B.M.M. tarafından konulan vergilerin Osmanlı döneminde toplanan vergilerden özü itibarıyla pek farkının olmadığını, farkın vergi oranlarından kaynaklığını görmekteyiz.

7- KURTULUŞ SAVAŞININ DÜZENLİ ORDU DÖNEMİ; İHTİYAÇLAR ve KARŞILANMA KAYNAKLARI

B.M.M.'sinin açılmasından yaklaşık iki ay sonra taarruza geçen yunan birliklerinin Bursa'yı ele geçirmesi üzerine Anadolu'nun savunması, kara ve demiryolunun korunabilmesi için İnönü'de savunma hattı oluşturulmuştur. Zira Marmara'yı, İç Anadolu'ya bağlayan tek yol Bursa-Eskişehir-Ankara yoludur. Demiryolu da bu doğu geçit içinde yer almaktadır. Birinci İnönü Muharebesine katılan Türk kuvvetleri; ikisi zayıf mevcutlu üç tümen ve zayıf üç alaydan oluşmakta olup, bu kuvvetlerin genel mevcudu 8.500 subay ve er, 5.500 tüfek, 47 ağır makineli tüfek ve 28 toptan oluşmaktadır. Yunan kuvvetleri ise; yedi tümen ve bir süvari tugayından oluşmakta olup, bu kuvvetlerin genel durumu ise 227 subay, 15.816 er, 12.500 tüfek, 120 ağır makineli tüfek ve 72 toptan ibarettir.³²⁵

Muharebeye katılan kuvvetler arasında bir karşılaştırma yaptığımızda Türk birliklerinde erat sayısında %88, tüfek sayısında %108, makineli tüfek sayısında %155, top sayısında %157 oranında eksiklik olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durum savaşın sonucunu etkileyebilecek düzeydedir. Diğer taraftan yunan birliklerinin elindeki silahlar son sistem ve yeni silahlar olup, cephanesi bol, donanımı ve ateş gücü yüksektir. Buna karşılık Türk birlikleri yetersizlikler içindeydi.

Top ve tüfek mermilerini sayılı dikkatli ve ölçülü kullanmak durumunda, kılıçları farklı ve eksik, makineli tüfeklerin soğutma sistemindeki kapların yedekleri bulunmamakta, mataralarındaki sular tükenince erat su içmek için ateşi kesmek durumunda kalmaktadır.³²⁶

Yunan birlikleri 6 Ocak 1921 günü Bursa bölgesindeki Türk birliklerini geri atarak, Batı ve Güney istikametinden, Türk kuvvetlerinin bulunduğu cepheye aynı anda taarruza geçip, 9 Ocak 1921 günü İnönü mevzilerinin önüne yerleşmişlerdir. Burada yapılan muharebelerde yunan birlikleri, Türk birliklerince geri püskürtülmüş, 11 Ocak'ta Yunanlılar geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Güney cephesinde İslamköy-Banaz yönünde ilerleyen yunan birlikleri de 7 Ocak 1921'de geri çekilmişlerdir. Ta-

³²⁵ T .C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, C.II, Ks.3, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994, s.145-148.

³²⁶ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.311,312.

rihe 1. İnönü muharebesi olarak geçen bu muharebe de; Türk Ordusu, yeni kurulan ve düzenli hale getirilmeye çalışılan ve eksiklikleriyle birlikte başarılı olan ve zafer kazanan bir ordu olmuştur.³²⁷

Bu muhabereden sonra Yunan ordusunun başarısızlığını telafi etmek ve İngiltere'nin teşviki ile yeni bir taarruza yelteneceği biliniyordu. Bunun için Türk ordusu gerek cephede ve gerekse cephe gerisinde hazırlıklara başlamıştı. Özellikle Batı Cephesinin ateş gücünü artırmak amacıyla bazı tedbirler alındı. Makineli tüfeklerin kapak takımlarında gerekli değişiklikleri yapabilecek atölyeler Ankara'da faaliyete geçirildi. Yapılan çalışmalar sonucunda ağır makineli tüfek sayısı 47'den 325'e çıkarıldı. Doğu cephesinde Ermenilerden ele geçirilen, 9.000 sandık Fransız ve 14.000 sandık İngiliz piyade mermisi, Ankara'daki atölyelerde küçük çaplı piyade tüfeklerine göre değiştirildi. Bu sırada İstanbul'daki depolardan kaçırılan 120 sandık Alman, 391 sandık Osmanlı tüfek mermisi ile 273 adet Alman tüfeği, 20 makineli tüfek ve 6,5 milyon kapsül Karamürsel'de karaya çıkarılarak Cephe Komutanlığı emrine verildi.³²⁸ Bu arada merkez ordusuna bağlı ve Amasya'da konuşlandırılan 5.Kafkas tümeni ile Doğu ordusuna bağlı 3. Tümen ve Güney Cephesinden bazı birlikler Batı Cephesine kaydırıldı. Ayrıca Kocaeli Grubuda İnönü'ye gönderildi.

Yunanlılar 23 Mart 1921 günü Afyon ve Eskişehir yönlerinden iki ayrı koldan taarruza geçmişlerdir. Bu muharebede Türk ve Yunan kuvvetlerinin silah gücü aşağıda tabloda verildiği gibidir.

Kuvvetler	Asker Sayısı	Top	Tüfek	Ağır Makineli Tüfek	Hafif Makineli Tüfek	Kılıç
Türk	15.000	102	30.108	325	55	4.435
Yunan	30.000	220	41.150	720	3.134	2.000

Bu tablodaki verilere göre yunan kuvvetleri 1. İnönü Muharebesine göre ağır ve hafif makineli tüfekteki üstünlüklerini daha artırmışlar, buna karşılık Türk kuvvetleri, Yunan kuvvetlerine oranla tüfekte %108 olan noksanlığını %36'ya, topta %157 olan noksanlığını %115'e düşürebilmiştir. Süvari sayısı Türk kuvvetlerinin üstün olduğu taraf olmakla beraber, asker sayısında %100 fark bulunmaktadır.³²⁹

Mirliva (Tuğgeneral) İsmet Paşa komutasındaki birlikler, karargahın Eskişehir'de olması üzerine güneyden kuzeye 11, 24, 61. Piyade tümenleri birinci hatta, 3. Piyade tümeni ve 1. Süvari tugayı örtme görevini müteakip ihtiyatta olacak şekilde İnönü mevzilerinde savunma düzeni almışlardır. Yunan birlikleri muharebenin ilk dört

³²⁷ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, C.II, Ks.3, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994, s.145-246.

³²⁸ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.315,316.

³²⁹ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.316.

gününde başarılı olmuşlar, 24 Mart'ta Dumlupınar'ı, 27 Mart'ta Afyon'u ele geçirmişlerdir. Eskişehir yönünde gelişen Yunan saldırısı, 1. İnönü Muharebesi yönünde ilerleme kaydetmiştir. Bu gelişmeler muharebenin kısa sürmeyeceğini göstermekteydi. Özellikle Eskişehir'in elden çıkarılmaması için Anadolu'nun tüm gücünü kesin sonuç alınmadan cephelere yetiştirilmesi öngörülmekteydi. Bu arada bölgesel müzaharet kıtaları (yardım birlikleri) hızla cepheye aktarılmaya başlandı. Acele olarak Ereğli, Niğde, Ermenek, Sultaniye, Ulukışla, Silifke, Mut, Karaman, Seydişehir, Akşehir ve Konya Müzaharet kıtaları (toplam 2.500 süvari) cepheye gönderildi. Cepheye ilk ulaşan alay büyüklüğündeki Konya Müzaharet kıtasına (Konya numune alayı) Yunanlılar önemli kuvvetleriyle yüklenmişler ve büyük kayıp verdirmişlerdir. Devamlı takviye alan alay kayıplara uğramışsa da kazandırdığı zaman itibarıyla cephenin düzene girmesini sağlamıştır.³³⁰

II. İnönü Muharebesinin uzaması birliklerimizin cephane ve yiyecek ikmalinin mevzilere yakın yere yapılmasını gerektirmiştir. Buna rağmen cephedeki askere sıcak yemek verilmeye, iaşelerinin karşılanmaya çalışıldığını söyleyebiliriz. Muharebe 9 gün 9 gece sürmüş ama savaş gücünü yitiren Yunan ordusu olmuştur. Bu durum Mili Savunma Bakanı'nın 2 Nisan 1921 günü B.M.M.'de yapmış olduğu açıklamasında "...Henüz askeri hareket devam ettiğinden fazla bir şey söyleyemem. Kesin sonucun bizim tarafta kalacağını ümit ediyorum. Milletın yaralılarına, sevk ve ikmal kollarına gösterdiği cıvan mertçe hareketi takdire layıktır. Hatta silah ve cephane taşıyan bazı deveçiler dahi para almak hususuna tenezzül etmeyerek biz para almak için değil, vatan için çalışıyoruz, diye para almıyorlar. Millet bu dereceye kadar harbe hevesli bulunuyordu." şeklinde olmuştur.³³¹ Batı cephesi komutanı İsmet Paşa sık sık verdiği talimatlarla mevzilerin sonuna kadar savunulmasını ve dalgalanmalarda karşı taarruza geçilmesini emretmiştir. 31 Mart günü Türk ordusunun düşmanın sağ kanadına yaptığı karşı taarruzla Yunan cephesi çökmüş ve 1 Nisan günü geri çekilmeye başlamıştır. İnönü mevzilerinden ayrılan kuvvetlerin önemli bir kısmı güneye aktarılarak, Afyon'daki Yunan kuvvetlerine taarruza geçilmiş, 6 Nisan'da Afyon kurtarılmıştır. Uşak'a doğru çekilen Yunanlılarla 8-11 Nisan günlerinde Aslıhanlar ve Dumlupınar'da şiddetli çarpışmalar olmuş, fakat Dumlupınar mevzilerinden söküp atılamamışlardır.³³²

II. İnönü Muharebesinde elde edilen başarı komutanların, askerin, meclisin ve Türk halkının yüzünü güldürmüştür. Bu başarıya göre çok fazla kayıp verilmemiştir, ama netice itibarıyla 91 subay, 1.402 er şehit düşmüş, 181 subay ve 2.289 er yaralanmıştır. II. İnönü muharebesindeki kayıp miktarı, bir önceki İnönü savaşının on beş katı olmuştur.³³²

³³⁰ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.315,316.

³³¹ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.317.

³³² MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.318.

Bu muharebelerde zaman zaman ilginç, ilginç olduğu kadar da gelecek nesillerimize aktarılması ve bilinmesi gereken yaşanmış olaylar olmuştur. Yeri geldiği için burada değinmekte yarar görüyoruz. 70. Alay komutanı Hafız Halit Bey eşini kaybetmiş ve geride 12 yaşında öksüz bir kız çocuğu kalmıştır. Kızına bakacak kimsesi de olmayınca kızını savaş alanına götürmek zorunda kalmıştır. Bu küçük kız çocuğu babasının yanındaki subay ve erlere cesaret vermiş, onlara cephane taşımış, cephede silah kullanmıştır. Bu özelliği nedeniyle de askerler arasında kendisine “Türk Jandark’ı” adı takılmıştır. B.M.M.’nin 30 Ocak 1921 tarihli oturumunda Bursa Milletvekili Operatör Emin Bey bu durum ile ilgili şu önergeyi sunmuştur. “Muhtelif harp cephelerinde bilhassa İnönü meydan muharebelerinde çarpışmalara iştirak ve her an hatta subaylara gayret veren 70. Alay Komutanı Hafız Halit Bey’in kızı 12 yaşındaki Nezahat Hanıma ilk İstiklal Madalyasının verilmesini ve bu teklifimin umumi heyetin tasdikine arz ederim.”³³³

Cepheyi ziyarete giden milletvekillerinden Muhittin Baha (Pars) Bey cephede gördüğü ve yaşadığı olayı Mecliste şöyle dile getirmiştir. “Efendiler, geçenlerde İnegöl cephesinde gazilerimizi ziyaret eder ve onların ayrı ayrı ellerini sıkarken on beş yaşında bir çocuk gördük. Ona oğlum burada ne yapıyorsun? dedim. Vatani vazife yapmaya geldim, cevabını verdi. ‘Peki hiç muharebeye karıştın mı? Düşmanla cenkleştin mi?’ sualine de evet diye katıldığı çarpışmaları saymaya başlayınca, ben bu çocuğun karşısında küçüldüğümü hissettim. Sonra cephede her adımda böyle küçük denecek yaşta yavrularımıza rastladım. Babasının yanında çarpışan on iki yaşında bir çocuk gördüm, gözlerim yaşardı.”³³⁴ II. İnönü muharebelerine kadar geçen sürede lojistik teşkilat tam olarak kurulamadığından, cephedeki birlikler yiyecek ihtiyaçlarını bütçeden gönderilen ve yöresel mal sandıklarından alınan para ile kendileri karşılamışlardır.³³⁵

II. İnönü muharebelerinde içme suyu ihtiyacı, birliklerin kadrolarında bulunan saka arabası, fıçı ve gaz tenekelerinin içinde mekkarelerle taşınması ve erlerin mataralarını buralardan doldurmaları ile karşılaşmışlardır.³³⁶

II. İnönü muharebeleri ile birlikte Milli Savunma Bakanlığı yiyecek ve ihtiyaçlarını merkezi olarak satın alma, gerekli görülen yerlerde depolama ve buralardan merkezi olarak dağıtma yoluna gittiği görülmektedir. Bu dönemde ikmal faaliyetleri 25 km. uzaklıkta açılan dağıtım noktalarından birliklerin ihtiyaçlarını kendi araçları ile almaları, hareket bölgesinde ise ihtiyaçların para ile alınması şeklinde yapılmıştır.³³⁷

³³³ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.318.

³³⁴ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.319.

³³⁵ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler, C.VII, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975, s.283-284.

³³⁶ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler, C.VII, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975, s.289.

³³⁷ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler, C.VII, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975, s.377-379.

II. İnönü muharebelerinden sonra Yunanlıların yeniden taarruz edebileceğini değerlendiren Genelkurmay Başkanlığı; Batı Cephesini yeni oluşturduğu birliklerle beraber diğer cephelerden getirilen birliklerle güçlendirmeye çalışmıştır. 5 Mayıs 1921'de Güney Cephesi Komutanlığı kaldırılarak, birlikleri Batı Cephesine göndermiştir.³³⁸ Batı Cephesinde Türk Kuvvetlerinin 15 Haziran 1921 tarihi itibarıyla mevcudu, 6.040 subay, 116.091 er ve 28.398 hayvandan ibarettir.³³⁹ Yunan ordusu 10 Temmuz 1921'de Bursa, Uşak ve Dumlupınar bölgelerinden, kuzeyden Eskişehir ve Kütahya, güneyden Afyonkarahisar ve Seyitgazi yönünde genel bir taarruza geçmiş, Batı Cephesi birlikleri İnönü-Kütahya-Altıntaş kuzeyi-Teperoglan Gediği hattında muharebeyi kabul etmiştir. Yunan kuvvetlerinin üstün olduğu anlaşılınca, Türk kuvvetleri oyalama muharebelerine girişerek Eskişehir'in doğusu ve Seyitgazi hattına çekilmiş böylece Kütahya Muharebeleri sona ermiştir.³⁴⁰ 18 Temmuz 1921'de Mustafa Kemal Paşa Batı Cephesi karargâhına giderek, durumu tetkik etmiş ve Türk Ordusunu Eskişehir'in kuzeyi ve güneyinde toplamıştır. Orduyu güçlendirmek, biraz dinlendirmek ve zaman kazanarak Yunan ordusuyla arada mesafe bırakmak amacıyla birliklerin Sakarya'nın doğusuna çekilmesi emrini vermiştir. Böylece Yunan birlikleri ana ikmal üslerinden uzaklaşacağı gibi lojistik açıdan da zor durumda kalacağı hesaplanmıştır.³⁴¹

Türk birliklerinin geri çekilmesi üzerine, Yunan birlikleri takip harekâtına başlamış, 20-21 Temmuz 1921'de Eskişehir civarında birlikler birbirleriyle çarpışmışlardır. 21 Temmuz 1921'de başlayan Eskişehir muharebeleri, 25 Temmuz 1921'de Türk Ordusunun Sakarya'nın doğusuna çekilmesiyle sona ermiştir.

İnönü muharebelerinde yenilgiye uğrayan Yunan birliklerinin, yeni bir taarruza yönelmeleri üzerine, köklü idari ve mali tedbirler alınmıştır. 1921 yılının Haziran ayı içinde çıkarılan bir talimatname ile il ve ilçelerde; vali ve kaymakamın başkanlığında, defterdar, mal müdürü, askeri birlik komutanı ile idare meclisi, belediye ve ticaret odasından seçilen ikişer üyeden oluşan bir komisyon kurulmuştur. Ordunun buğday, arpa, nohut, kuru fasulye, mercimek ve benzeri ihtiyaçları bu komisyon tarafından bedeli daha sonra ödenmek üzere alınmıştır. Bu amaçla kimden ne fiyatta ve ne kadar mal alındığına dair bir defter tutulmuş ve her hafta sonu Maliye ve Savunma Bakanlıklarına bilgi verilmesi sağlanmıştır. Satıcıya da satın alınan mal ile ilgili bilgilerin olduğu aynı heyet üyeleri tarafından imzalanan belge verilmiştir.³⁴²

³³⁸ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler, C.VII, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975, s.301-302; ATATÜRK, Mustafa Kemal; Nutuk, Alfa Yayınları, İstanbul, 2005, s.414.

³³⁹ T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler, C.II, Ks.4, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1974, s.45.

³⁴⁰ Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler, C.II, Ks.4, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1974, s.71-550.

³⁴¹ ATATÜRK, Mustafa Kemal; Nutuk, Alfa Yayınları, İstanbul, 2005, s.430.

³⁴² MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.421; ATAKAN, Rauf; "Türk İstiklal Harbi'nde İdari Faaliyetler ve Lojistik", Askeri Tarih Bülteni, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1988, s.108.

1921 yılının Haziran ayına gelindiğinde topraktan yeni ürün alınmamış, özellikle harekât içindeki toprak mahsulleri tükenme noktasına gelmiştir. Önceki yıldan kalan tahılın sınırlı miktarı ise korunmaya çalışılmıştır. İşgal toprakları dışındaki mevcut değirmenlerin tahılları öğütmede yeterli olduğunu ise söyleyemeyiz. Harekât alanı dışında bulunan az miktardaki tahılın öğütülmesi, ulaşım araçlarının yetersizliği, bölgeye intikalin yapılmasını zorlaştırmıştır.³⁴³ Ordunun elinde seyyar fırınlar olmadığından, cepheye en yakın yerleşim yerlerine ekmekçi müfrezeleri gönderilmek suretiyle ekmek ihtiyacı giderilmeye et ve bakliyatın birliklerin bulunduğu mahalden, diğer ihtiyacın ise cephe gerisinden sağlanmasına çalışılmıştır. Ekili alanların az olması nedeniyle yaş sebze tedariki pek sağlanamamıştır.³⁴⁴

Milli Savunma Bakanlığı 20 Haziran 1921 tarihli talimatla istihkakı yeniden düzenlemiş; buna göre erler için her ay et istihkakının yarısı sığır, yarısı koyun veya kuzu, gaz istihkakı yarıya indirilmiş, şeker yerine meyve ve üzüm verilmiştir. Hastanelerdeki yaralılar ise bu hükmün dışında bırakılmıştır. Hayvanlar için, kadana ve top hayvanlarıyla mandalara üçer, mekkarelere ikişer kilo arpa verileceği, arpa eksiğinin ise kepekle kapatılacağı belirtilmiştir. Milli Savunma Bakanlığı 22 Temmuz 1921 tarihinden itibaren Sarıköy ve Ankara'dan Batı Cephesine günde 30.000 ekmek göndermiştir.³⁴⁵

1921 yılı Temmuz ayına gelindiğinde; beslenecek insan sayısı 128.400'e, hayvan sayısı ise 31.467'e ulaşmıştır. Günlük istihkaka bakıldığında er başına 900 gr ekmek, 150 gr et, 120 gr bulgur, 120 gr kuru sebze, 20 gr tuz ve 20 gr yağ olarak belirlenmiştir.³⁴⁶ Ancak askerin kanuni et istihkakı günlük 250 gram olması gerekirken 150 gr, bulgurda ise 150 gr iken 120 gr olarak uygulanmak durumunda kalınmıştır. O yıllarda kuru sebze henüz istihkaka dahil edilmemekle birlikte 120 gram olarak uygulanmaktadır. Bu durum bize et ve bulgurun azaltılarak yerine kuru sebzenin verildiğini göstermektedir.

1921 yılı temmuz ayında cephenin aylık ekmeklik ihtiyacı 2.635 ton iken %14 fazlasıyla 3.005 ton, yemeklik ihtiyacı 527 ton iken %58 eksiğiyle 219 ton, et ihtiyacı 465 ton iken %22 eksiğiyle 361 ton, yem ihtiyacı 3.565 ton iken %59 eksiğiyle 1.468 ton gönderilebilmiştir. Ekmeklik dışındaki diğer yiyecek maddelerinin eksik gönderildiği anlaşılmıştır. Bu eksiklik birlikler tarafından mahallinde bir kısmı nakit,

³⁴³ T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, C.II, Ks.4, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1974, s.557; T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler, C.VII, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975, s.323.

³⁴⁴ T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, C.II, Ks.4, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1974, s.558.

³⁴⁵ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler, C.VII, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975, s.323, 324, 325.

³⁴⁶ T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, C.II, Ks.4, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1974, s.561.

bir kısmı ise senet karşılığında giderilmeye çalışılmıştır. Yaş sebze sıkıntısı özellikle güneyde bulunan Batı cephesi birlikleri için ciddi sorun haline gelmiş, haftada bir defa soğan ve taze kabak verilme imkânı yaratılmıştır. Geri kalan sebze ihtiyacı ise erler tarafından toplanan ebegümecinin pişirilmesi ile giderilmeye çalışılmıştır.³⁴⁷

Batı cephesinin harekât alanında 10 Temmuz 1921 tarihi itibarıyla stok durumu; 130.000 insan, 30.000 hayvan mevcuduna göre 13 günlük un ve buğday, 10 günlük kuru sebze, 3 günlük peksimet ve 25 günlük arpadan oluşmaktadır. Bu miktara tümenlerde mevcut olan üçer günlük erzak ve yem dahil değildir. Bu miktarı yeterli bulmayan Batı Cephesi Komutanı

Yunan ileri harekâtının başlaması üzerine Menzil Müfettişliğine yazdığı yazıda; “Afyon-Eskişehir demiryolunun kesilmesi halinde güneyden yiyecek maddeleri ve özellikle un, kuru sebze gelemeyecektir. Ordunun bugünkü stok seviyesi yaklaşık olarak 10 günlük un, 10 günlük kuru sebze, 3 günlük peksimet ve 25 günlük arpadır. Güneydeki fabrikalardan, İnegöl ile Bozüyük arasındaki adi değirmenlerden ve Küplü fabrikasından bundan böyle faydalanılamayacağından, un üretimi yalnız Eskişehir ve Kütahya’ya bağlı kalacak ve ordunun bugünkü mevcuduna göre un üretimi yeterli olamayacağından, çaresiz olarak yedek unun tüketimine başlanacaktır. On gün sonra unsuzluk bunalımının baş göstereceği sanılmaktadır. Bunun için Ankara, Çankırı, Kalecik gibi yerlerdeki halk değirmenlerinden daha çok yararlanılarak, Ankara’da un ihtiyatı meydana getirilmesi, yemeklik içinde ihtiyatlı bulunulmasını arz ederim” demiştir.³⁴⁸

Su ihtiyacı için araç ve saka arabaları veya mekkareleri çok az olduğundan, birliklerin elinde bulunan çeşitli ilkel araç ve yöntemlerle etraftaki dere, kaynak ve kuyu gibi yerlerden su temin edilerek askerlerin mataralarının doldurulması sağlanmıştır.³⁴⁹

Diğer taraftan ordunun ihtiyacı olan giyim ve donatıma ait parasal değer, bütçe faslında karşılığı ayrılmamıştır. Birliklerin giyim ihtiyacı kısmen stoklardan ve el tezgahlarından temin edilmeye çalışılmıştır. Ayakkabı imali için yeterli deri ve kösele olmadığından askerler daha çok çarık kullanmak zorunda kalmıştır.³⁵⁰ Cepheye gönderilen subay ve askerlerin doğru dürüst giyimleri olmadığı gibi mevcutlarda, yıpranmış ve yamalı durumdadır. Askerlerin bir kısmının palaskası, kütüklüğü, sırt çantası olmadığı gibi bazılarının da tüfek kayışı yerine ip bağladıkları bilinmektedir.

³⁴⁷ T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, C.II, Ks.4, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1974, s.561.

³⁴⁸ T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, C.II, Ks.4, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1974, s.562,563.

³⁴⁹ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler, C.VII, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975, s.325.

³⁵⁰ T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, C.II, Ks.4, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1974, s.558; T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler, C.VII, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975, s.326,327.

Hayvan donatımı olan eyer, nal, mih, yem torbası, yular, tımar takımı vb. malzemelerde önemli derecede eksiklikler bulunduğu; bir kısmının İtalyanlar'dan satın alma yoluyla, Antalya limanına teslim edilmek suretiyle, bir kısmının Doğu Cephesi depolarından alınmak suretiyle bir kısmı da mahallinde satın alınmak suretiyle ihtiyaçların giderildiğini görüyoruz.³⁵¹

Anılan ihtiyaçların MSB'na bildirilmesi üzerine bir kısım ihtiyaçlar giderilmekle beraber gönderilen bu malzemeleri 124.000 askeri mevcutla karşılaştırdığımızda, ceketin %65'inin, pantolonun %71'inin, çorabın %46'sının, donun %42'sinin, subay potininin %25'inin, çarık ve yemeninin %30'unun karşılandığını söyleyebiliriz. Gönderilen palaska, kütüklük, sırt çantası ve süngülüğün mevcuda göre çok yetersiz olduğu bilinmektedir. Ancak Kütahya-Eskişehir muharebeleri döneminde Felah grubu tarafından İstanbul ve civarından kaçırılan ve Anadolu'nun çeşitli limanlarına önemli miktarda levazım ikmal malzemeleri gönderilmiştir. Bu grubun gönderdiği malzemelere ve miktarına baktığımızda MSB tarafından gönderilen malzemenin 2,3 katı olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunun temel nedeni bu malzemelerin imalat yerinin İstanbul olması ve diğer gizli örgütlerle işbirliğine gidilmesidir. 8 Temmuz 1921 tarihinde Yunan ileri hareketiyle başlayan Kütahya-Eskişehir muharebeleri 25 Temmuz'da Türk Ordusunun Sakarya'nın doğusuna geri çekilmesiyle sonuçlanmıştır.³⁵² Bu yenilgi sonrasında Mustafa Kemal Paşa'nın ordunun başına geçmesi konusu gündeme gelmiş, B.M.M 5 Ağustos 1921'de aldığı bir kararla Mustafa Kemal Paşa başkomutanlığa getirilmiş, meclisin yetkileri de 3 aylığına kendisine devredilmiştir.³⁵³

Sakarya Muharebesinin başlangıcı olan 23 Ağustos 1921 günü muharebeye katılan Türk kuvvetleri; 16 piyade tümeni, 3 bağımsız piyade alayı, 4 süvari tümeni, 1 süvari tugayı, 1 bağımsız süvari alayından oluşmaktadır. Bu kuvvetlerin mevcudu ise; 5.401 subay, 96.326 er, 32.137 hayvan, 54.572 tüfek, 825 makineli tüfek, 1.309 kılıç, 196 top ve 2 uçaktır. Yunan kuvvetleri; 9 piyade tümeni, 1 piyade alayı, 1 süvari tugayından ibarettir. Bu kuvvetlerin mevcudu ise; 3.780 subay, 120.000 er, 3.800 hayvan, 57.000 tüfek, 2.768 makineli tüfek, 1.350 kılıç, 386 top, 940 kamyon ve 18 uçaktır.³⁵⁴

14 Ağustos 1921 tarihinde ileri harekâta geçen Yunan ordusunu, Türk ordusu 22 Ağustos tarihine kadar oyalama muharebeleriyle taarruza geçmesini geciktirmiştir. 24-30 Ağustos 1921 tarihleri arasında Yunanlıların yaptığı taarruzlar Türk ordusu tarafından durdurulmuş, 31 Ağustos 1921 günü cepheden yarma harekâtına girişen Yunan ordusu savunma mevzilerinin bir bölümünü ele geçirmesine rağmen 5 Eylül itibarıyla taarruz gücünün kırılmasıyla ilerlediği hatta kalarak tahkimata başlamış-

³⁵¹ T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, C.II, Ks.4, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1974, s.558.

³⁵² MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.303,304.

³⁵³ SELEK, Sabahattin; Anadolu İhtilali, Kastaş Yayınları, İstanbul 2000, s. 655-660.

³⁵⁴ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler, C.VII, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975, s.331-332

tır. 6 Eylül'de karşı taarruza geçen Türk ordusu karşısında Yunan ordusu 12-13 Eylül 1921'de geri çekilmeye başlamış ve 13 Eylül'de Sakarya'nın batısına atılmıştır.³⁵⁵ Gece gündüz 22 gün süren Sakarya muharebelerinde Türk ordusu önemli kayıplar vermiştir. Yunan ordusu Eskişehir ve Afyon'a kadar takip edilmişse de ordunun güç ve imkanları ile hazır durumu takip harekâtını devam ettirmesine yetmemiştir.³⁵⁶ Bu muharebeler sonucunda Eskişehir, Kütahya ve Afyon'un Yunanlıların eline geçmesi, ordu için önem arz eden ikmal kaynaklarının elden çıkmasına neden olmuştur.³⁵⁷ Asker sayısı, cephane ve ikmal malzemeleri açısından yıpranmış ve yorgun düşmüş olan ordu Sakarya'nın doğusuna çekilmek zorunda kalmıştır.

5 Ağustos 1921 tarihinde kanun hükmünde emir verme yetkisiyle başkomutanlığa getirilen Mustafa Kemal Paşa, karargâhını oluşturduktan sonra, asker, cephane, donanım ve ikmal malzemelerinin artırılması yönünde bazı düzenlemelere gitmiştir.³⁵⁸ Cephenin bu son durumu 7 Ağustos 1921 tarihinde Milli Mücadele döneminin en radikal ve önemli kararlarından olan "Tekalif'i Milliye Emirlerinin (Yükümlülük) uygulanmasına sebep olmuştur. Bu emirler 10 maddeden ibaret olup aşağıdaki bölümler içinde açıklanmıştır.³⁵⁹

8- TOPLU SAVUNMA HAZIRLIKLARININ FİNANSMANI İÇİN ALINAN EKONOMİK TEDBİRLER

I ve II. İnönü yenilgilerinden sonra önceki başarısızlıklarını bertaraf etmek için Yunanlıların geniş çapta taarruza kalkışacakları bilinmekte, bunun içinde Türk Ordusunun güçlenmesi, asker sayısının artırılması, giyecek, yiyecek, silah ve cephanelerin temini yeni mali kaynakların yaratılması zorunluluğunu doğurmuştur.³⁶⁰ Bu maddi imkanların yaratılabilmesi için de B.M.M. yasal düzenlemelerde bulunulmuştur. Şimdi bunları yeri gelmişken açıklayalım.

³⁵⁵ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Dairesi, Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, C.II, Ks.5, Kit.2, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1973, s.4-278.

³⁵⁶ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Dairesi, Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, C.II, Ks.5, Kit.2, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1973, s.279-460.

³⁵⁷ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Dairesi, Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, C.II, Ks.4, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1973, s.550.

³⁵⁸ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler, C.VII, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975, s.357; ATATÜRK, Mustafa Kemal; Nutuk, Alfa Yayınları, İstanbul, 2005, s.434; ATAKAN, Rauf; "Türk İstiklal Harbi'nde İdari Faaliyetler ve Lojistik", Askeri Tarih Bülteni, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1988, s.110.

³⁵⁹ Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, C.IV, Derleyen: Nimet Arsan, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1964, s.394-404; T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler, C.VII, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975, s.357-365; ATATÜRK, Mustafa Kemal; Nutuk, Alfa Yayınları, İstanbul, 2005, s.434-436; SÜRMEİ, Serpil; Milli Mücadele'de Tekalif'i Milliye Emirleri, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1998, s.61-74.

³⁶⁰ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.343.

9 Nisan 1921 tarih ve 110 sıra sayılı Kanunla; Anadolu ve Bağdat demiryolları taşıma ücretlerine uzun yıllardır yapılmayan zamlar ve bu demiryollarının daha ziyade sivil taşımacılığın sınırlandırılarak askeri amaçlı taşımacılığa ayrılmasının sağlanması amacıyla 25 Nisan 1921 gününden başlamak üzere taşıma ücretleri altı kat artırılmıştır. Daha önce 20 Eylül 1920 tarih ve 23 sıra sayılı İhracat Rüşumu Kanunuyla; Anadolu'nun başlıca ihraç malları olan tarım ürünlerinin yabancı ülkelere ve düşman işgali altında bulunan Osmanlı topraklarına ihracatından evvelce malların değerleri üzerinden alınan vergi, malların ağırlık veya adetleri üzerinden alınan vergiye dönüştürülmüştür. Bu sistem değişikliğiyle vergi gelirlerinin artacağı düşünülmekle birlikte, uygulama sırasında nasıl sonuçla karşılaşılabilceği bilinemediğinden, malların fiyatlarında yükselme veya düşme olduğu takdirde, malların kilo veya adetleri üzerinden alınan vergi oranında %50 artırma veya indirme yetkisi Bakanlar Kuruluna verilmiştir.³⁶¹ Ancak aradan yedi ay geçmiş, ihraç mallarının dış piyasalardaki fiyatlarının düşmesi, uygulanmakta olan ihracat vergisinin ihracatı ve dolayısıyla ihracattan sağlanan döviz girdilerini olumsuz etkilemesine ve azalmasına neden olmuştur. Bu çerçevede Bakanlar Kurulu, kanundan kaynaklanan yetkisini kullanarak, 17 Nisan 1921 tarih ve 793 sayılı Kararnameyle; Anadolu'dan yabancı ülkelere ve işgal altında bulunan Osmanlı topraklarına ihraç edilen mallardan alınan ihracat vergisi oranını %50 indirmek zorunda kalmıştır.³⁶²

28 Temmuz 1920 tarih ve 8 sıra sayılı Kanunla ithalattan alınan gümrük vergilerine beş misli artış yapılmıştı. Anadolu'nun döviz kaynaklarının zaruri olmayan tüketim mallarının ithal edilmesinde kullanılmasını önlemek, döviz girdilerinin mümkün olduğunca silah ve cephane satın alınmasında kullanılmasını sağlamak, gümrük gelirlerini artırmak gibi çok yönlü amaçlarla yapılan bu beş misli artış istenilen sonuçlara ulaşılamamıştı. Zaruri olmayan ihtiyaç maddeleri ile ithal edilen lüks tüketim mallarının ithalini yasaklayan ve vergi gelirlerini artırmak amacıyla ithaline izin verilen tüketim mallarından alınan gümrük vergisine yeniden üç misli artıran bir kanun tasarısı hazırlanmıştır.³⁶³

7 Mayıs 1921 tarih ve 122 sıra sayılı "Gümrük Tarifesinin B ve D cetvelleri Hakkındaki Kanun" ile B cetvelinde gösterilen malların ithali kesinlikle yasaklanmış, bazı ithal mallarının gümrük vergisi ise üç misli artırılmıştır. Üç misli artırılan malların neler olduğuna baktığımızda; her türlü tahıl, taneli kuru sebze, yaş ve kuru meyve, kabuklu fındık, ceviz ve benzerleri, taze sebze, zeytin, meyve ve sebze konserveleri, kahve, kakao, reçel, şeker ve şekerli mamuller, turşu, zeytinyağı, pamuk yağı, diğer bitkisel yağlar, odun, her türlü ağaçtan elde edilen ham ve rendelenmiş kereste olduğunu görüyoruz.

³⁶¹ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.344.

³⁶² MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.344.

³⁶³ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.344.

Anadolu'nun tahıl ambarı olduğu bilinen bir gerçek olduğu halde, tahıl ithal eder duruma düşülmesinin nedeni; uzun yıllar süre gelen savaşlar nedeniyle ekim alanlarında çalışan erkeklerin cephelerde olması, geride kalan kadın, çocuk ve yaşlılarla ekimin yapılamaması olarak mütalaa edilebilir. Ayrıca bütçe gelirlerinin yaklaşık %22'sinin gümrük gelirlerinden sağlandığı düşünüldüğünde, yapılan düzenlemeyle 3 misli artışın devlet gelirleri açısından önemli olduğunu söyleyebiliriz.³⁶⁴

Aynı yasal düzenlemeyle "D" cetvelinde yer alan; tütün, sigara, enfiye, hayvan kılırları, kuş tüyler, hayvan derisi, kösele, ayakkabı, eldiven, kürk yapımında kullanılan hayvan postları, kürk ve kürkten mamul giyim eşyaları, her türlü möble, oyun kağıdı, pamuklu dokuma, her türlü ipek ve ipekli dokumalar, ipekten mamul gömlek, çorap, eldiven ve benzeri giyim eşyaları, yün, halı, hazır erkek ve kadın elbiseleri, şemsiye, her türlü ziynet eşyası ve mermerin ithali yasaklanmıştır.³⁶⁵

Bu arada gelir artırıcı olmakla birlikte, daha ziyade yürütülen hizmetlerin giderlerini karşılamayı esas alan iki mali düzenleme yapılmıştır. İlki 30 Mayıs 1921 tarih ve 127 sıra sayılı Kanunla posta ve telgraf ücretleri artırılmış, ikincisi 26 Haziran 1921 tarih ve 957 sayılı kararname ile de tütün idarelerinin depolarına konulan tütünlerin depolama ücretleri artırılmıştır.³⁶⁶

Tarım ürünlerinden alınan aşar, bütçe gelirlerinin %29'unu oluşturmakta ve genelinde hasat mevsiminde tahsil edilmektedir. II. İnönü yenilgisinden sonra, Yunanlıların Uşak ve Kütahya üzerinden Afyon ve Eskişehir yönlerinde yeni bir taarruza yönelecekleri bilinmekte, muhtemel muharebe yerlerindeki aşarın ise özel bir yöntemle vergilendirilmesi düşünülmekteydi. Ancak bu nedenle hazırlanan kanun tasarısı 3 Temmuz 1921 tarihinde B.M.M.'sine sunulmakla birlikte, meclis gündeminin yoğunluğu, hasat mevsimine bir hayli zaman olması nedeniyle tasasının görüşülmesine başlanılamamıştır.³⁶⁷

Konuyla ilgili 16 Temmuz 1921 tarih ve 138 sıra sayılı "Garp Cephesi Bilfil Harekâtı Askeriye Sahası Olan Mevakia Münhasır Olmak Üzere Aşarın Sureti Ciba-yetine Dair Kanun" yürürlüğe girmiştir. Bu Kanuna göre batı cephesinde fiilen askeri harekât alanı olan yerlerde, mahalli idare meclisince seçilen bir, köy veya ihtiyar kurullarınca seçilen iki kişiden oluşan bir kurul tarafından tarla veya harmanlarda bulunan ürünün miktarı belirlenmiş ve bunun üzerinden aşar hesaplaması yapılmıştır. Aşar ürün olarak alınabildiği gibi, mükellefin rızasıyla da para olarak da tahsil edilebilmiştir.³⁶⁸ Kanunun yürürlüğe girdiği 16 Temmuz 1921 tarihinde Yunan taarruzu artmış, sol taraftaki Türk savunması güçsüz kalmış, Türk Ordusunun çember içinde kalabileceği kuvvetle muhtemel olabileceği düşünüldüğünden Ordu Sakarya'nın

³⁶⁴ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.344,345.

³⁶⁵ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.345.

³⁶⁶ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.345.

³⁶⁷ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.345,346.

³⁶⁸ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.346.

doğusuna çekilmiştir. Yunanlılar bunun üzerine Sakarya ırmağına kadar olan bölgeyi 26 Temmuz tarihine kadar işgal etmiş ve taarruza ara vermişlerdir. Artık Afyon, Kütahya ve Eskişehir illerinde tarlada ve harmanda olan ürünler Yunanlıların eline geçtiğinden aşar alma imkanı da ortadan kalkmıştır.³⁶⁹ Yunanlıların yeniden toparlanarak harekâta geçeceği bilinmekte olduğundan, tahıl ambarı olarak bilinen Polatlı, Haymana ve Mihalicık gibi yerlerde de aynı durum söz konusu olabileceği ihtimaliyle, çatışmaların durduğu 20 günlük aradan istifade edilerek ürünler hemen hasat edilmiş ve aşar tahsil edilmiştir.³⁷⁰

Bu dönemde çıkarılan gelir artırıcı kanunların en önemlisi Askerlik Muafiyeti Vergisi Kanunudur. Hükümet henüz genel seferberliğe gidilemeyeceğini dikkate alarak gelir sağlamak amacıyla bedel veren Türkler ile Müslüman olmayanların altı ay askere alınmamasını öngören bir kanun tasarısı hazırlamış, 1920 yılı sonlarında Meclise sunmuştur. Tasarı Bütçe Komisyonunca aynen kabul edilmiş, fakat Milli Savunma Komisyonu tarafından önemli değişiklikler öngörülmüş, Hükümet tasarıya “milletin bütün fertlerinin yurt savunmasına katılması gerektiği bir zamanda, zengin yurttaşların para ödeyerek askerlik yapmamaları, diğer yurttaşlar üzerinde kötü etkiler yapacağı, fakirler de ellerindeki çift hayvanlarını, tarla ve tohumluklarını satarak bedel ödemeğe kalkacağı, ayrıca askeri gücü azaltacak olan bu usulün, yalnızca Müslüman olmayanlara uygulanması yerinde olacaktır” şeklindeki gerekçelerle katılmamıştır.³⁷¹

B.M.M. Genel Kurulu 23 Ekim 1920 tarihinde söz konusu kanun tasarısını görüşmeye başlamıştır. Hükümet tasarının reddi yönünde görüş bildirmiş, sonuçta 1921 yılı Mayıs’ında “Muafiyeti Askeriye Vergisi Kanunu” adında yeni bir tasarı hazırlayarak yeniden Genel Kurula sunmuştur. Ancak bu kanun tasarının mecliste yapılan görüşülmeleri sırasında yaşanan ortamın bilinmesi ve bugünlere taşınması amacıyla bazı beyan ve ifadeleri aşağıya çıkarmayı uygun bulduk.³⁷²

Vehbi Efendi (Konya Milletvekili) “... zenginler bedel vermediğinde, acaba o bedel verecek zenginlerden ekserisinin cepheye gideceğini mi zannediyorsunuz? Eğer böyle zannediyorsanız, pek ziyade aldanıyorsunuz. Bu bedel verecek zenginler yine gitmeyeceklerdir. Fakat paraların kimlerin elinde kalacağını düşünün. Başçavuştan, jandarma erinden başlıyor. Haydi köy muhtarını da al... Er, jandarma çavuşu, jandarma yüzbaşısı, polis komiseri, teğmen, doktorlar ve daha büyüğüne kadar git.. Rica ederim, edemiyoruz, aldatmayalım kendimizi.”³⁷³ Bedel alacak olursak, hiç olmazsa

³⁶⁹ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.346.

³⁷⁰ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.345,346.

³⁷¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cilt:5, s.132.

³⁷² T.B.M.M. Genel Kurulu, 23 Ekim 1920 günlük toplantı tutanakları.

³⁷³ Sayın Milletvekili; Birinci Dünya Savaşı yılları yolsuzluklarının tekrarlanacağından kuşku duyulmuştur. Oysa bir buçuk ay önce çıkarılan “Firariler Hakkındaki Kanun” bu konuda İstiklal Mahkemelerine son derece geniş yetkiler vermiştir.

paralar Hükümetin sandığına girecek, Milletin masrafına sarf olunacak... Ondan sonra efendiler, bedel alınmadığında, o paralar gittiği yere gittiğinde, o adam hem parasını verecek, hem rahat rahat gezemeyecek, işine bakamayacak efendim. Usul dairesinde, meşru olarak bedel alacak olursak, o adam rahat rahat gezecek, hem kendi işine bakacak ve hem de sağında solunda hısmından, akrabasından askere gidenlerin işini görecektir...” Vehbi Bey (Manisa Milletvekili) “... Efendim, bendeniz, memleket bu kadar felaket geçirdikten, bu kadar güç anlarda bulunduktan sonra da hala Mecliste bedeli nakti alınsın mı? alınmasın mı? müzakeresine hayret ediyorum. Memlekette kan vergisi alınması gerektiği bir zamanda, fakirlere siz gidin sınırlarda ölün; zenginlere de siz paranız dolayısıyla gidin, kışın sobanızın başında rahat oturun demeyi hiçbir vicdanın kabul edeceğini zannetmem” Dursun Bey (Çorum Milletvekili) “...Bedeli nakti istisnasız kabul edilmelidir. Nasıl olur da Hristiyanlardan al da İslam’dan alma. Bir devlet vatandaşlarının bir kısmına başka türlü, bir kısmına başka türlü muamele etmek, bu yirminci asır medeniyetinde nasıl bir zihniyettir.” Operatör Emin Bey (Bursa Milletvekili) “...Mademki ben Türk ve Müslümanım, süngü, tüfek ve top karşısında ölüyorum. Hiç olmazsa Ankara, Sivas, Muş yollarında yol yaparak biraz da onlar soğuktan, açlıktan ölsün.”³⁷⁴

Asiller sınıflarının egemen olduğu yerlerde bile askerlikten istisna yoktur efendiler...” Mazhar Müfit Bey (Hakkari Milletvekili) “...Önümde elli kişilik bir asker kaflesinin Ulukışla’ya gitmekte olduğunu gördüm ve kendilerine hoş beş, merhabadan sonra nasılsınız dedim. Biri dedi ki, memnuniyetle gidiyoruz, çünkü şu üç atlıyı gördünüz mü? Bunlar köyün ayânının ve eşrafının oğullarıdır. Geçen harpte (I. Dünya Savaşı kastediliyor) bu domuzlar gitmedi. Billâh tabir budur. Dedim ki, ama onlar atlı, sen yayasın. Ne fark var, tek gitsinler de, ben onların ardından yürüyeyim. İkinci bir misâl, Ereğli’de kaymakamla hükümet konağından çıkarken, üç beş yüz kişilik bir askeri müfreze gördük. Hal ve hatır sorduktan sonra, kaymakam bir arzunuz var mıdır dedi. Bunlardan üç beş kişi meydana çıkarak, şu nahiyeden bizim ağanın filan oğlu kaldı, onu da yarına kadar getirmezsensiz, biz de gitmeyeceğiz dediler... Üçüncü canlı bir misâl daha, içimizde Muhtar Bey isminde bir zat Adana’da gezerken siperde, toprak içinde bir askerle görüştüm buyurdular, sordum hemşerim bir derdin var mı? cevap verdi. Bu toprağın sahibi geride oturuyor da, ben onun tarlasını muhafaza için bu siperde oturuyorum? Nerede bu herifler, nerededir? Bunlar size birer misâl efendiler.” Sonuç olarak bütün yurttaşların askerlik yükümlülüğüne tabi olduğu ve bunun bir vatan borcu olduğu, hazineye gelir sağlamak için de olsa, herhangi bir kişiye ayrıcalık tanınamayacağı görüşünde birleşen Meclis, Hükümetin bu tasarısının kanunlaşmasına imkân vermemiştir. Hükümet bu defa 15 Mayıs 1921 tarihinde yeni bir kanun tasarısı hazırlayarak Meclise sunmuştur. Tasarının gerekçe-

³⁷⁴ Sayın Milletvekili; Birinci Dünya Savaşı yıllarında, Türklerin cephelere gitmesinden ötürü meydana gelen iş gücü açığını kapatmak için azınlıklardan kurulan “İşçi Taburlarına” değişmiştir.

sinde, yaşlıları asker olduğu için onlara nazaran sanat ve ticaretlerini devam ettiren azınlıkların menfaat temin ettikleri, bu nedenle yaşlılarının silah altında geçirecekleri her yıl için belirli para ödemeleri gerektiği ifade edilmekteydi.³⁷⁵ Bu ödemelerle bütçeye 5 milyon lira gelir sağlanacağı tahmin edilmekteydi.³⁷⁶

Esas itibarıyla gerekçede yer almamakla beraber Anadolu'daki azınlıklara ülkenin bulunduğu durum nedeniyle güvenilmemekteydi. Karadeniz bölgesinde Pontus Devleti kurmayı amaç edinen Rum çeteleri bulunmaktaydı. Yunanlılar tarafından işgal edilen yerlerdeki Rumlar ise yunan ordusunu desteklemekteydiler. Ege, Marmara ve Trakya'da bulunan yerli Rumlar gönüllü olarak yunan ordusuna katılmışlar, bunlardan oluşan özel tümenler kurulmuştu.³⁷⁷ Daha sonra Yunanlılar savaşlardaki kayıplar nedeniyle yerli Rumları zorla silah altına almışlardır.³⁷⁸

Azınlıklara güvenilemediğinden silah altına alınmaları ya da 1. Dünya Savaşında olduğu gibi "İşçi Taburlarının" kurulması bile düşünülmemişti. 1921 yılının temmuz ayına gelindiğinde, Ankara il sınırları içinde 1914 yılı resmi nüfus sayımına göre bir değerlendirme yapıldığında yirmi bin civarında Rum azınlığının olduğu tahmin edilmekteydi. Kendi isteklerine bırakılmakla birlikte, askerlik çağındaki azınlıkların çok büyük bir çoğunlukla para ödemeyi askerlik yapmaya tercih edecekleri bilinmekteydi.³⁷⁹

21 Temmuz 1921 tarih ve 139 sıra sayılı "Askerlik Muafiyeti Vergisi" Kanunu ile mali yılbaşından itibaren, yaşlıları silah altına alınan Müslüman olmayanların bedel ödemek suretiyle askerlikten muaf tutulmaları sağlanmıştır. Yıllık bedel miktarı ise azınlıkların gelir durumları dikkate alınarak belirlenmiştir. Bedel ödemek isteyenler, aşar, hayvanlar vergisi, bina ve arazi vergileri, ticaret kayıtları ve benzeri mali durum hakkında edinilen bilgiler dikkate alınarak üç dereceye ayrılarak belirlenmiştir. Birinci dereceye girenlerden yılda 1.000 lira, ikinci dereceye girenlerden 600 lira, üçüncü dereceye girenlerden ise 300 lira bedel alınmıştır.³⁸⁰ Bedel belirlenmeleri komisyonlarca, tahsilatı ise mal sandıklarınca yapılmıştır. Bedeller o yıl yaşlıları silah altına alınanlar için 2, diğerleri için ise 4 taksitte ödeme imkânı getirilmiştir. Anılan kanunla bedel ödemek yerine askere alınmayı tercih edenler, silahlı ya da silahsız hizmetlerde kullanılmış, fakat hizmet gördürülen yerler hiçbir şekilde ikamet edilen yere yakın yerler olmamıştır.³⁸¹

³⁷⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cilt:11, s.286.

³⁷⁶ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.349.

³⁷⁷ Yunan ordusu saflarında gönüllü olarak çarpışırken esir düşen yerli Rumlar savaş esiri sayılmışlardır. Bu nedenle uyruğu bulunduğu devlete karşı savaşmaları nedeniyle İstiklal Mahkemelerinde yargılanmışlardır.

³⁷⁸ SOTİRİYU, Dido; Benden Selam Söyle Anadolu'ya (Çeviren: Atilla Tokatlı), Sander Yayınları, İstanbul, 1970.

³⁷⁹ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.350.

³⁸⁰ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.350.

³⁸¹ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.351.

Yunanlıların Sakarya ırmağına kadar olan toprakları işgal etmesi ile bu toprakların gelirlerinden istifade edilememiş, ancak Doğu ordusunun kazandığı zafer sonucu geri alınan toprakların gelirleri kurtuluş savaşı emrine verilmiştir. Ruslar, işgali altında bulunan Doğu Anadolu'daki topraklarda “Maktu Vergi” sistemi uygulamışlar, mükelleflerin gücüne göre yıllık belirli miktarda ve genel olarak tek bir vergi almışlardır.

Meclis 11 Ağustos 1921 tarih ve 145 sıra sayılı kanunla; Ermenilerden geri alınan Kars, Ardahan ve Artvin illeri ile Iğdır ve Sürmeli ilçelerinde bina, arazi ve aşar vergilerinin yerine sayılmak üzere Rus yönetimi tarafından uygulanan maktu verginin alınmasına karar vermiş, bir ruble 60 kuruş olarak dikkate alınmak suretiyle gerekli vergi tarh ve tahakkuk ettirilmiştir. Ancak 1921 yılı içinde göç ettikleri yerlerden geri dönenlere maktu vergi uygulanmamıştır. Böylece bu kanunla kısa bir sürede ve pratik bir şekilde toplanan vergiler bütçeye aktarılmıştır.³⁸² II. İnönü Muharebesinden, Sakarya Meydan Muharebesinin sonuna kadar çıkarılan gelir artırıcı kanunlar; Sakarya'da 22 gün 22 gece sürecek olan çarpışmaların harcamalarını karşılayacak düzeyde olmamıştır. Sakarya muharebesinin harcamaları aşağıda belirtteğimiz “Tekalif-i Milliye” adlı kanun kuvvetindeki kararlarla halktan toplanan mal şeklindeki vergilerle karşılanabilmektedir.³⁸³

9- SAVAŞIN FİNANSMANI 1921 YILI BÜTÇESİNDE AYRILAN AVANSLAR ve SAVAŞ GİDERLERİ

1920 yılının Bütçe Kanunu mali yılın son günü olan 28 Şubat 1921 tarihinde kanunlaşmıştı. Esas itibariyle bu tarihe kadar 1921 yılı Bütçe Kanununun çoktan Meclis tarafından yasalaşması gerekiyordu. Ancak savaş nedeniyle önceki yıla ait (1920 yılı) bütçe kanunlaşmış, 1921 yılı Mali Bütçesi Meclis'te görüşülememişti. 1921 yılında da bir önceki yıl gibi harcamalar bütçe düzenlemeleriyle değil Meclisin çıkardığı, avans kanunlarıyla yapılmıştır.

1 Mart 1921 günü, 1921 yılının mali yılı başlayınca, 28 Şubat 1921 günü kabul edilen ve Maliye Bakanlığına bütün devlet giderleri için 2.000.000 lira harcama yetkisi veren avans kanunu uygulanmaya başlanmıştır. Sonradan doğu illerinin güvenliğini sağlamak üzere kurulan 1.000 kişilik süvari jandarma gücüne gerekli atların alınması amacıyla 80.000 lira, işe ve diğer giderlerinde kullanılmak üzere de 8.000.000 liranın kullanılması için Meclis'ten avans yetkisi alınmıştır. II. İnönü Muharebesi sonuçlandığında, Maliye Bakanlığına verilen harcama yetkisi belirttiklerimizle birlikte 10.080.000 lira olmuştur.³⁸⁴

Maliye Bakanlığı aniden gelebilecek ve ihtiyaç doğabilecek harcamaları dikkate alarak avansları daima saklı tutmuş, giderleştirmemeye özen göstermiştir. Bu

³⁸² MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.351,352.

³⁸³ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.352.

³⁸⁴ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.352.

durum Milli Savunma Bakanlığı dışındaki daireleri zora sokmuş, en zorunlu giderler dahi yapılamamıştır. Hatta Erzurum-Erzincan demiryolu acil inşaatı için Maliye Bakanlığına 200.000 lira harcama yetkisi veren 28 Nisan 1921 tarihinde 115 sıra sayılı kanun çıkarılmış, avansın saklı tutulmaması için de kanuna özel maddeler ilave edilmiştir.³⁸⁵ Maliye Bakanlığının avansların önemli kısmını saklı tutması, II. İnönü Muharebelerinde ihtiyaç duyulan harcamaların daha rahat ve çabuk yapılmasına yol açmıştır. Bunun üzerine diğer dairelerin acil ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla 30 Nisan 1921 tarihinde çıkarılan 119 sıra sayılı kanunla; 27 Şubat ve 24 Mart 1921 tarihlerinde Milli Savunma Bakanlığına ayrılan bazı avansların 1 Mayıs 1921 tarihinden itibaren bu dairelerin ihtiyaçlarının giderilmesine çalışılmıştır.

25 Haziran 1921 tarihinde çıkarılan 129 sıra sayılı kanunla; işgal altındaki topraklardan kaçarak iç bölgelere sığınan halkın iâşe, tedavi, barınma ve taşınma giderlerinin karşılanması amacıyla Maliye Bakanlığına 150.000 lira avans yetkisi verilmiştir. Ardından çıkarılan 2 Temmuz 1921 tarih ve 130 sıra sayılı kanunla; Milli Savunma Bakanlığı dışındaki diğer dairelerin ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla 10.000.000 lira avans verilmiştir.³⁸⁶

Bu arada Bakanlar Kurulu aldığı 2 Haziran 1921 tarih ve 928 sayılı kararla; ordunun yiyecek maddeleri satın alımlarını düzenleyen bir talimatnameyi uygulamaya koymuştur. Buna göre “Ordu ihtiyaçlarının önemi göz önünde bulundurularak, iâşe ve diğer maddelerin sağlanmasında Tekalif-i Harbiye Kanununun yürürlüğe konulmasına gerek duyulmaması için hazırlanan bu talimatnamenin, iyi niyetle uygulanmasına ve mal sahiplerinin kuşkuya düşmelerine meydan vermeyecek takdir olunan erzak bedellerinin mali durumun elverdiği ölçüde ödenmesine özel itina gösterileceği” belirtilmiştir. Bu talimatnameyle; ordunun buğday, arpa, bulgur, nohut, kuru fasulye, mercimek ve benzeri ihtiyaçları; en büyük mülki amirin(vali, kaymakam) başkanlığında en büyük maliye memuru(defterdar, mal müdürü) ve askeri birlik komutanı ile idare meclisi, belediye ve ticaret odasından seçilecek kişiler üyeden oluşan bir komisyon tarafından satın alınarak ordu birliklerine teslim edilmesi hükmü getirilmiştir. Yine bu talimatnameyle yiyecek bedellerinin maliye tarafından kısım kısım ödenmesinin yanı sıra satın alınan emtianın cinsi, miktarı, fiyatının belirtildiği bir defterin tutulmasını, bu kayıtların bir cetvel şeklinde Milli Savunma ve Maliye Bakanlığına bildirilmesi talimatı da verilmiştir. Ayrıca satın alınma bedelinin belirlenmesi sırasında hakkaniyet ölçülerine dikkat edilmesini, hazinenin ve vatandaşın zarar görmemesine özen gösterilmesinin yanında satıcıya malın alındığına dair tutanağın bir örneğinin verilmesi de istenilmiştir.³⁸⁷ Maliye Bakanlığı düzenlenen bu cetvellere dayanarak, emtia sahiplerine ödenecek miktar ve ödeme tarihlerini tespit etmiş, ilgili saymanlıklara talimatla bildirmiştir.

³⁸⁵ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.352,353.

³⁸⁶ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.353.

³⁸⁷ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.354.

Bu arada Yunan ordusu II. İnönü Muharebesinin yenilgisinin ardından büyük çapta bir taarruza kalkışacağı bilinmekte, bu nedenle de kuru yiyecek stoklamalarına ihtiyaç duyulmaktaydı. Hazinenin durumu ise ortada, stoklamayı karşılayacak para mevcut olmadığı gibi ihtiyaçlar günlük ya da çok kısa süreli karşılanabilmekteydi. Hazinenin geliri büyük ölçüde tarıma ve hasat mevsimine dayalı olduğu için beklentilerin buna göre şekillenmesi gerekiyordu. Hükümet halkın durumunu çok iyi bildiği için savaş sürecini ve ihtiyaçların karşılanmasını mümkün olabildiğince sert tedbirler almadan özellikle “Tekalif-i Harbiye Kanununa” başvurmadan yönetmek istiyordu. Bu nedenle de Maliye Bakanlığı satın almaları olabildiğince savaş sonrası ödenmek üzere vadeli almaya özen göstermiştir.

Meclis 7 Temmuz 1921 tarih ve 132 sıra sayılı “Askeri Birliklerden Askeri Elbise ve Teçhizat ile Fırar Edenlerin Mükellefiyeti Hakkındaki Kanun’u” yürürlüğe koymak durumunda kalmıştır. Bu kanunun oluşum süreci ise şöyledir. Balkan ve 1. Dünya Savaşları, 10-12 yıl askerlik, seferberlik sürelerinin uzunluğu Anadolu insanını yıpratmış, sosyal yaralara ve yılgınlıklara yol açmıştır. Uzun süren bu ve diğer savaşlar aynı zamanda genç neslin meslek edinmemelerine sebep olmuştur. Mondros mütarekesinin ardından gençler yeni bir düzen kurma düşüncelerinin ardından; bu defa Anadolu’nun istilasına karşı var olma ve yaşam mücadelesi için Kurtuluş Savaşına katılmışlardır. Bu nesil Galicya, Yemen, Süveyş, İran gibi uzak ve yabancı diyarlarda savaşmış, bu defa kendi vatanlarını korumak için savaşacaklarına inanmakla birlikte, bazı kesimler tarafından yürütülen mücadelenin padişaha ve halifeye karşı olduğu, iç isyanların başlaması, üzerine bitkinlik, yılgınlık ve hasretin de eklenmesiyle birliklerde firarların arttığı gözlenmiştir. Bu durumu önlemek için Hükümet 8 Eylül 1920 tarihinde Meclise “Fırariler Hakkında Kanun” tasarısı sunmuştur.³⁸⁸

Bu kanun tasarısında hayli ağırlaştırıcı ve bugün için ilginç olan hükümler mevcuttur. Mecliste tasarı üzerinde görüşmeler yapılırken bir ara Milli Savunma Bakanı Fevzi Paşa savunma giderlerinin fazlalığından yakınan milletvekillerine, birliklerden üniformalarıyla firar edenleri kastederek “Efendiler, biz askeri değil, milleti giydiriyoruz” cevabını vermiştir. Antalya Milletvekili Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Bey tasarı görüşmelerinde söz alarak “...Deniliyor ki, kaçan askerin malları alınacaktır, ailesi sürülecektir. Arkadaşlar, ilahi ve dünyevi hiçbir kanun hatırlamıyorum ki bir suçluyu değil, yakalayamadık diye evlatlarını, masum çocuklarını, karısını öldürsün, kurban etsin! Bu itibarla düşünüyorum, acaba hicrete götürdüğümüz, tarlasından, ineğinden, koyunundan uzaklaştırdığımız kadınlar ve çocuklar gittikleri yerlerde yaşayabilecekler mi?...Acaba ölüme bugün götürürken ölümlle korkuttuğum (zira asker kaçaklarının idam edilmesi de tasarıda yer alıyordu) adam kaçmak isterse, kendi canını kurtarmak isteğine düşerse, acaba ailesinin yıkılması ve sürülmesi korkusu onu durdurabilir mi? Bir adam ki onuru yoktur, bir adam ki ölümden kaçıyor, belli olan ölümden, düşmanın önünden kaçıyor, kendi canını kurtarmak istiyor, o

³⁸⁸ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.355,356.

evini, karısını, çocuğunu ihmal edebilir. Bu itibarla ne olacak? Köyünde yakalanmak ihtimaline karşı doğruca dağa çıkacak ve bu suretle de Anadolu'nun her tarafını eşkiya ile dolduracağız...” demiştir.³⁸⁹

Bu çerçevede 11 Eylül 1920 tarih ve 21 sıra sayılı “Firariler Hakkında Kanun” Milletvekillerinden oluşan “İstiklal Mahkemelerinin” kurulması ve geniş yetkilerle donatılmasının kabul görmesi, asker kaçağının evinin yıkılması ve ailelerinin sürülmesi gibi cezaların kaldırılmasıyla yürürlüğe girmiştir. Hükümetin birliklerinden firar edenler için hazırladığı kanun teklifinin değişik bir şekle bürünmesi üzerine, 5 Ocak 1921 tarihinde konuyla alakalı bir tasarı Meclise sunulmuştur. Bu tasarı 7 Temmuz 1921 tarihinde 132 sıra sayılı Askeri Birliklerden Askeri Elbise ve Teçhizat ile Firar Edenlerin Mükellefiyeti Hakkındaki Kanunla yasalaşmıştır. Buna göre birliklerinden askeri elbise ve teçhizat ile firar edenlerin beraberlerinde götürdükleri elbise ve teçhizatın bedellerinin, memleketlerinde bıraktıkları malların satılması yoluyla tahsil edileceği ve mal müdürlüklerine irat kaydedileceği hüküm altına alınmıştır.³⁹⁰

10- TEKALİF-İ MİLLİYE (MİLLÎ YÜKÜMLÜLÜK) DÖNEMİNİN ASKERİ, İKTİSADİ ve MALİ KARARLARI

10 Temmuz 1921’de başlayan Kütahya-Eskişehir savaşları Türk Ordusunun Sakarya’nın doğusuna çekilerek, güneye doğru konuşlanmasına ve yunan ordusunun istikametini Ankara’ya çevirmesine yol açmıştır. Taktiksel bir işlem olmakla birlikte, ordunun silah, cephane, giyim ve erzak ihtiyaçları da hat safhaya çıkmıştır. Haberin Meclis ve Anadolu insanı tarafından duyulması üzerine yurttaki tedirginlik artmış, ordunun savaşma yeteneğinin kaybetmesinden korkulmuştur. O günlerde Meclis’te hararetli konuşmalar yapıyordu. Muhalif gruplar artık yüksek tonda; “Ordu nereye gidiyor, millet nereye götürülüyor? Bunun elbette bir sorumlusu vardır. O nerededir? Onu göremiyoruz. Bugünkü elem verici ve feci duruma asıl sebep olanı ordunun başında görmek isterdik” şeklinde söylemlerde bulunuyorlardı. Bu söylemler Mustafa Kemal Paşa’yı işaret ediyordu. Meclis’te iki görüş oluşmuştu. Bir grup, ordunun tamamen yenildiğini durumun artık düzeltilemeyeceğini inanıyorlar, savaşa devam edilse dahi ordunun yenileceğini Mustafa Kemal Paşa’nın ordunun başına geçirilmesiyle onun gücünün azaltılması istenmekteydi. Diğer grup ise Mustafa Kemal Paşa’nın engin askeri dehasına inanmakta ve güvenmekteydiler.³⁹¹ Bu iki grubun birleştiği tek nokta, olağanüstü tedbirlerin acele olarak alınmasıydı. Durumun yerinde incelenmesi ve Meclise bilgi verilmesi amacıyla bir heyet cepheye

³⁸⁹ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.357.

³⁹⁰ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.358.

³⁹¹ ATATÜRK, Kemal; Nutuk, Cilt 2, s.609; MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.363,364.

gönderilmiştir. Gelen heyet, Meclise bilgi vermiş ve kanun teklifinde bulunmuştur. Bu teklif üzerinde görüşülmelerde bulunulurken, Mustafa Kemal Paşa'nın ordunun başına geçmesi son çare olarak görülmeye başlanmıştır.³⁹²

3 Ağustos 1921 günü dönemin Maliye Vekili Hasan Bey mali durum hakkında bilgi vermiş, bütçe açığının çok önemli noktaya geldiğini, Meclis'ten yeni bir gelir kaynağı çıksa bile bunun etkisinin 4 ay sonra alınabileceğini, acilen taze paraya ihtiyaç duyulduğunu, ordunun ihtiyaçlarının karşılanması için olağanüstü bir gelir kaynağının yaratılması amacıyla Tekalif-i Harbiye'ye başvurulabileceğini belirtmiştir. Ertesi gün yapılan gizli görüşmede ise Dr. Mazhar Bey (Mazhar Müfit Kansu) ortaya atılan iddialara netlik kazandırarak, seçilecek bir kişiye Başkomutanlık yetkisinin verilmesini ve ondan sonra da Tekalif-i Harbiye'nin uygulanmasını istemiştir.³⁹³

Mustafa Kemal Paşa 4 Ağustos 1921 tarihinde yapılan gizli oturumda kürsüye çıkarak, önce kendisine gösterilen ilgi ve güvene teşekkür etmiş ve Başkanlık divanına aşağıdaki önergeyi vermiştir. "Büyük Millet Meclisi Başkanlığına, Meclisin değerli üyelerinin genel olarak beliren isteği üzerine Başkomutanlığı kabul ediyorum. Bu görevi şahsen üzerime almaktan doğacak faydaları mümkün olan çabuklukla elde edebilmek, ordunun maddi ve manevi gücünü büyük bir hızla artırmak, ikmal ve yönetimini bir kat daha takviye etmek için, Büyük Millet Meclisi'nin yetkilerini kullanmak şartıyla görevi üzerime alıyorum. Ömrüm boyunca milli egemenliğin en sadık bir hizmetkârı olduğumu milletime bir kere daha göstermek için bu yetkinin üç ay gibi kısa bir süre ile sınırlandırılmasını ayrıca talep ederim."³⁹⁴ 5 Ağustos 1921 tarih ve 144 sıra sayılı "Mustafa Kemal Paşa'ya Başkomutanlık Verilmesine Dair Kanun" Meclis'te yasalaşmıştır. Bu Kanun'a göre;

Madde 1. Millet ve ülkenin mukadderatına fiilen el koyan tek yüce kuvvet olan ve üyelerinden her birinin Anayasal hukuk ve dokunulmazlıkları saklı bulunan ve başkomutanlığı manevi kişiliğinde taşıyan Büyük Millet Meclisi, aşağıdaki kayıtlarla kendi başkanı Mustafa Kemal Paşa'yı Başkomutan olarak görevlendirmiştir.

Madde 2. Başkomutan, ordunun manevi gücünü en yüksek dereceye çıkarmak, sevk ve idaresini bir kat daha takviye etmek hususunda Büyük Millet Meclisi'nin bununla ilgili yetkilerini Meclis adına kullanmaya yetkilidir.

Madde 3. Adı geçene yukarıdaki maddelere verilen yetki ve unvan üç ay süre ile geçerlidir. Meclis lüzum gördüğü takdirde sürenin dolmasından önce bu yetki ve unvanı kaldırabilir.

Madde 4. Bu kanun yayınlandığı tarihte yürürlüğe girer.

Madde 5. Bu kanunu Büyük Millet Meclisi yürütür."

³⁹² MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.364.

³⁹³ T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, (04.08.1921), Cilt II, s.146-150,162; SÜRMEİ, Serpil; Milli Mücadelede Tekalif-i Milliye Emirleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1998.

³⁹⁴ ATATÜRK, Kemal; Nutuk, Cilt 2, s.611;

Mustafa Kemal Paşa görevine başlar başlamaz ilk iş olarak Başkomutanlık Bürosu'nu kurmuş, ardından 13 Eylül'de ise Başkomutanlık Sekreterliği'ni kaldırılarak Milli savunma Bakanlığı ile doğrudan görüşme yolunu seçmiştir.³⁹⁵

Başkomutanlık Bürosu fiilen göreve başladıktan sonra Mustafa Kemal Paşa, Türk Ordusunun eksikliklerini tamamlamak ve Yunan kuvvetlerinin sahip olduğu imkân ve ölçülere ulaşmak, bunu dünya milletlerine duyurmak amacıyla Tekâlif-i Milliye Emirlerini yürürlüğe koymuştur. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa başkomutan olduktan hemen sonra 10 gün içinde Yunan ordusunun kuvvetli bir taarruza geçeceği bilinmekte olduğundan Türk Ordusunun acele takviye ve mali kaynağa ihtiyacı bulunuyordu. Tabii ki ilk akla gelen vergileri artırmak ve gelir artırıcı düzenlemeler yapmaktır. Ancak bunun için kanun çıkarmak, uygulamak ve tahsil etmek, o dönemin Maliye Vekâletinin söylediği gibi en az 4 ay gibi bir süreye ihtiyaç vardı ki bu sorunun kısa vade de çözülmesine imkân bulunmuyordu. Yine kısa vadede dış borç alınması imkânı da yoktu, zira Osmanlı Devletinin dış borcu o günlerde 303,7 milyon liraya ulaşmıştı. Bütün bu zor koşullar altında mali kaynak yaratmak amacıyla Mustafa Kemal Paşa başkomutan olduğu ikinci günde Tekâlif-i Milliye Emirlerini yayınlamak zorunda kalmıştır.

10.1- Tekâlif-i Milliye Emirleri (Milli Yükümlülük) Bağlamında Ordunun İhtiyaçlarının Giderilmesi

“Tekâlif-i Milliye, fikir ve uygulama olarak, ülke ve millet olanaklarını en kısa zamanda derleyip toparlayarak tek hedef emrini vermektir.”³⁹⁶ Burada bahse konu olan olgu Mustafa Kemal Paşa tarafından şu şekilde açıklanmıştır. “Memleket ve milletin maddi ve manevi bütün kuvvetlerini sonucun elde edilmesine yöneltmek için hiçbir girişimde müsamaha edilmeyerek, ne yer ve zaman ne de vatan mefhumu karşısında ayrıntıdan ibaret olan diğer düşünceler ile bağlı olmayarak düşman ordusunun yok edilmesinden ibaret olan bu tek amaca ulaşmak için zorunlu her şey yapılacaktır.”³⁹⁷ Esasen Mustafa Kemal Paşa; Sakarya Savaşı öncesinde askeri gücü azalan ve her türlü maddi imkânsızlıklar içinde bulunan Türk Ordusunun ihtiyaçlarının giderilmesi, Milli Hedefe ulaşılması, Türkiye Cumhuriyetinin kurulması ve bu günlere gelmesi açısından önem arz etmektedir. Yakın tarihteki Sarıkamış Harekâtındaki lojistik yetersizlikler nedeniyle başarısızlığa uğranılması dikkate alındığında, Mustafa Kemal Paşa'nın bu uygulamasının bir savaşın kazanılmasında, lojistik ikmalin ne denli önemli olduğunun göstergesi olarak kabul etmek gerekir.³⁹⁸ Tekâlif-i Milliye Emirlerinin kapsamına ve zamanlamasına baktığımızda Mustafa

³⁹⁵ KAYIRAN, Mehmet; Tekâlif-i Milliye ve Uygulanışı, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt:V, Ankara 1989, s.648.

³⁹⁶ KUTAY, Cemal; Büyük Zaferin Yapısında Tekâlif-i Milliye, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972, s.248.

³⁹⁷ ÖZALP, Kâzım; Milli Mücadelede 1919-1922, Cilt1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1998, s.219.

³⁹⁸ KAYIRAN, Mehmet; Tekâlif-i Milliye ve Uygulanışı, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt:V, Ankara, 1989, s.650-651.

Kemal Paşa'nın yaratıcılık ve akılcılık sorgulaması yapmak suretiyle askeri ve toplum dehasının yüksek düzeyde olduğunu görmekteyiz. Tekâlif-i Milliye Emirlerinin içeriğine, birlik ve beraberlik içinde uygulanışına baktığımızda, Anadolu insanının toplum dayanışması içinde büyük bir fedakârlık içinde dünyaya örnek olduğunu görmekteyiz. Tekâlif-i Milliye Emirlerinin ana hatlarıyla içeriğinde;

- a) Toplanılması düşünülen vergilerin bir kısmının mal şeklinde ödenen vergiler olduğu,
- b) Halkın ve tüccarın mevcudunda olan gıda maddelerinin ve ordunun ihtiyacı bulunan her türlü emtia ve ürünlerin %40'ına Büyük Millet Meclisinin el koymasının bir tür zorunlu iç borçlanma olduğu,
- c) Halkın elinde bulunan taşıt araçları ile orduya ait malzemelerin 100 kilometrelik uzaklığa kadar ayda bir defa olmak üzere parasız şekilde yapılmasının, esasen hizmet vergisi yükümlülüğü olduğu,
- d) Türk ordusunun işine yarayabilecek her türlü sahipsiz mallara el koymasının, medeni ve miras hukukunun genel prensiplerinden olduğu,
- e) Halkın elinde bulunan silah ve cephanenin üç gün içinde tesliminin istenilmesinin doğrudan el koyma işlemi olduğu,
- f) Sanatkâr ve ustaların bazı askeri imalathanelerde ücret karşılığı çalıştırılması, bunun zorunlu çalıştırma sisteminin bir örneği olduğunu,

görmekteyiz.

Tekâlif-i Milliye Emirlerinin; ordunun çok acil ihtiyaçlarının karşılanması, içeriğinin olağanüstü koşullarda ve savaş ekonomisi içinde uygulanan bir tür acil vergilendirme usulü olduğunu ifade edebiliriz. Milli Mücadelenin en radikal kararlarından olan Tekâlif-i Milliye Emirleri 7-8 Ağustos 1921 günlerinde uygulamaya konulmuştur. Tekâlif-i Milliye olarak bilinen günümüzde ulusal yükümlülük anlamına gelen bu emirler 10 yazılı talimattan oluşmaktadır. Şimdi bu emirlerin sırasıyla içeriğini inceleyelim.

1 Numaralı Emir: Bu emir 7 maddeden oluşmuştur. Bu emirde her ilçede en büyük mülki amirin başkanlığında, maliye ve askeri memurlarla, meclis idare, belediye ve ticaret odasından seçilecek ikişer üyeden oluşan Tekâlif-i Milliye komisyonlarının kurulacağı, bu komisyonlara mahalli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri merkez kurulundan iki üyenin dahil olacağı, komisyonların 11 Ağustos 1921 tarihinden itibaren daima toplantı halinde olacağı, hiçbir komisyon üyesine hizmetlerine karşılık ücret ödenmeyeceği, her komisyonun iki ay süre ile askeri hizmetleri geri bırakılmak üzere altı memur çalıştıracağı, Tekâlif-i Milliye'nin gerektirdiği siyaset ve sorumluluk bilinci içinde hareket edilerek ordunun ihtiyaçlarının temin edileceği, 10 Eylül 1921 tarihine kadar 15, 20, 25, 30 Ağustos ve 5 Eylül 1921 tarihlerinde MSB Levazım Dairesine ambar mevcutları hakkında telgrafla rapor edileceği, komisyon üyelerinden görevini ihmal edenlerin vatana ihanet suçu işlemiş sayılacağı ve cezalandırılacağı bildirilmiştir. Ayrıca bu emir Aksaray, Konya Afyon ve

bunun güneyinde bulunan bölge komisyonlarının yakınlığına göre Konya Menzil Müfettişliğine, bölgenin kuzeyinde bulunan komisyonların Ankara Menzil Müfettişliğine, Kocaeli bölgesindekilerin Kocaeli Levazım Başkanlığına, Elcezire ve Doğu Cephesindeki komisyonların bu cephelerin levazım başkanlığına raporların birer suretinin verileceği, bu emrin bütün ilçelere, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Merkezlerine duyurulmak üzere vilayet ve bağımsız livalara, İstiklâl Mahkemelelerine, bütün askerlik şubelerine duyurulmak üzere askerlik dairesi başkanlıklarına, cephe komutanlarına, bütün Bakanlıklara, Ankara ve Konya Menzil Müfettişliklerine duyurulmuştur. Yine bu emir ve daha sonra verilecek tüm Tekâlîf-i Milliye emirlerinin her tarafta en büyük mülkiye memurları tarafından mevcut araç ve gereçlerle ilan edilmesi istenilmiştir.

2 Numaralı Emir: İki numaralı emir 5 maddeden ibarettir. Bu emirle ordunun giyim ve donanımın sağlanması amacıyla bazı tedbirler alınmıştır. Buna göre her ilçede mevcut ev sayısına; bir takım çamaşır, birer çift çarık ve çorabın en geç 10 Eylül 1921 tarihine kadar hazırlanarak komisyon ambarlarına teslim edilmesi, çok fakir evlerin bağış dışında tutulması, bu fakirlerin yerine yükümlülüğün diğer varlığa yüklenmesinin komisyonun görevi olduğu, eşyaları teslim alan memur tarafından eşyanın cinsi ve miktarını gösteren bir makbuzun bağış yapana verilmesi, komisyonun bu görevini 10 Eylül 1921 tarihine kadar sonuçlandırarak ilgili levazım dairesine telgraf ile bildirmesi istenilmiştir. Ayrıca yapılan bağışlar için üç defter tutulacağı; bir nüshasının levazım dairesine gönderileceği, bir nüshasının komisyon başkanlığında bulundurulması, diğer nüshasının ise ilçede mal memurunda müfettişler tarafından istenildiğinde ibraz olunmak üzere saklıya alınması hususu belirtilmiştir.

3 Numaralı Emir: Üç numaralı emir 5 maddeden oluşmuştur. Bu emirle halkın ve tüccarın elinde mevcut bulunan renk ayırımına bakılmaksızın çamaşırlık bez, amerikan bezi, patiska, pamuk, yıkanmış ve yıkanmamış yün ve tiftik, erkek elbisesi yapımında kullanılabilecek her türlü kışlık ve yazlık kumaş, kalın bezler, kösele, vaketa(bir tür meşin), taban astarlığı, sarı ve siyah meşin, sahtiyan(tabaklanmış keçi derisi), yemeni, çarık, fotin, çarık yapımına ait deri, demir kundura çivisi, tel çivi, kundura ve saraç ipliği, nal, nal yapımında kullanılan demir, mih, yem torbası, yular, belleme, kolan(semere ve eğer bağlamak için kullanılan yassı kemer) ve organların %40'ına komisyonca el konulacağı ve bedelleri yine komisyonlarca takdir edilip daha sonra ödenmek üzere düzenlenen imzalı ve mühürlü senedin sahibine verilmesi istenilmiştir. Ayrıca kadın ve çocuk elbisesinin alınmaması, yine bu işlemler için 2 numaralı emirde belirtildiği şekilde defter tutulması talimatı verilmiştir.

4 Numaralı Emir: Dört numaralı emir 4 maddeden ibarettir. Bu emirle kişilerin elinde mevcut buğday, un, saman, arpa, kuru fasulye, bulgur, nohut, mercimek, kasaplık hayvan, şeker, gazyağı, pirinç, sabun, tereyağı, zeytinyağı, tuz, çay ve mum stoklarının %40'ına el konulmuş, bu malların bedelleri ise daha sonra ödenmek

üzere senet verilmiştir. Ayrıca buğdayların un haline getirilmesi için bölgedeki mevcut fabrika ve değirmenlere eşit dağıtılmış ve işlem için ücret ödenmemiştir.

5 Numaralı Emir: Beş numaralı emir 7 maddeden oluşmuştur. Bu emirle ordu-nun ihtiyacı için evvelce alınan taşıt araçlarının dışında; halkın elinde kalan her türlü taşıt aracıyla ayda bir defa olmak üzere ve yüz kilometreyi geçmemek şartı ile orduya ait malzemenin istenen yere parasız taşınacağı, araç sahipleri ile hayvanla-rın işlerinin ambardan karşılanacağı, ülkeyi terk edenlerin hazineye intikal eden mallarından ordunun ihtiyacına yarayacak olanlara el konulması istenilmiştir. Bir ay içinde bu görevi yapan kişilerin o ay içinde yeni bir taşıma görevi almayacağı, komisyonların yolladığı eşya veya erzak irsaliyesinin, malı teslim eden ambar tara-fından onaylanacağı ve o aylık muafiyet hakkının o kişiye verileceği belirtilmiştir. Daha önceki 2, 3 ve 4 numaralı emirlerle toplanan madde ve erzakların, levazım da-iresinin göstereceği askeri ambarlara komisyonlar tarafından mükellefiyeti nakliye usulü ile sevk edilip depolanacağı hüküm altına alınmıştır. Yine bu emirle komis-yonların kendi bölgeleri içindeki taşıma yükümlülüğüne girebilecek taşıtların cins ve adedini Sevkiyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğüne, cephe bölgesinde bulunanla-rın ek olarak bölgedeki menzil müfettişlikleri veya ordu kurmay başkanlıklarına da bildirileceği belirtilmiştir.

6 Numaralı Emir: Altı numaralı emir beş maddeden ibarettir. Bu emirde 2, 3 ve 4 numaralı emirlerde bildirilen eşya ve erzak cinsinden çeşitli yerlerde mevcut ve terk edilmiş mallara komisyonlarca el konulacağı, miktarı tespit ve fiyatları takdir olunan bir senedin mal sandığına verileceği belirtilmiştir. Yine terk edilmiş mallar içinde önceki emirlerde bildirilen üçer nüsha defter tutulacağı ve bir nüshasının levazım dairesine gönderileceği hüküm altına alınmıştır.

7 Numaralı Emir: Yedi numaralı emir yedi maddeden oluşmaktadır. Bu emirde halkın elinde bulunan savaşta kullanılabilecek her türlü silah ve cephanenin en çok üç gün içinde komisyonlara senet karşılığı teslim edilmesi, harbin sonunda adı geçen silahların bir hatıra olarak sahiplerine geri verileceği bildirilmiştir. Dördüncü gün içerisinde adı geçen silah ve cephaneyi teslim etmeyenler ile bunların sayımı ve toplanmasında hile yaptığı saptananların idam edileceği belirtilmiştir. Yine ko-misyonların topladığı silah ve cephanelerin cins ve miktarının telgrafla MSB Harbi-ye Dairesine bildirileceği hüküm altına alınmıştır.

8 Numaralı Emir: Sekiz numaralı emir altı maddeden ibarettir. Bu emirle komis-yonlarca her yerde mevcut benzin, vakum, gres yağı, makine yağı, don yağı, saatçi ve taban yağları, vazelin, otomobil lastiği, kamyon lastiği, lastik yapıstırıcı solüsyon, buji, soğuk tutkal, Fransız tutkalı, telefon makinesi, kablo, çıplak tel, pil, tecrit edici madde ve bunlara benzer malzeme ile sülfürik asit stoklarının %40'ına el konulmuş ve sahiplerine bedeli sonra ödenmek üzere senet verilmesi istenilmiştir. Bu mal-zemelerin toplanmasının 10 Eylül 1921 tarihine kadar tamamlanması, 15, 20, 25, 30 Ağustos ve 5 Eylül 1921 tarihlerinde toplanan cins ve miktarların MSB Harbiye Dairesine telgrafla bildirilmesi talep edilmiştir.

9 Numaralı Emir: Dokuz numaralı emir iki maddeden oluşmaktadır. Bu emirle komisyon sınırları içindeki demirci, marangoz, dökümcü, tesviyeci, saraç ve araba imal eden esnaf, sanatkâr ile imalathaneler tespit edilmiş, bunların üretim, onarım ve yapım güçleri hesaplanmıştır. Ayrıca kasatura, kılıç, mızrak ve eyer yapabilecek sanatkârların isimleri tespit edilerek, diğer esnaf ve imalatçılarla birlikte isimlerinin MSB'ye bildirilmesi istenilmiştir.

10 Numaralı Emir: On numaralı emir yedi maddeden ibarettir. Bu emirle komisyonlarca kendi bölgelerindeki aşağıdaki hayvan ve arabaların %20'sine el konulacağı, takdir olunan bedellerin daha sonradan ödenmek üzere senet verileceği hüküm altına alınmıştır. Dört tekerlekli yaylı arabalar, Teçhizat, koşum dahil dört tekerlekli at, öküz ve kağrı arabaları, binek ve top çekebilecek at vs, katır, eşek ve deve, Komisyonların bölgelerinde bulunan yukarıda belirtilen hayvan ve araçları 10 Eylül 1921 tarihine kadar toplamış olacakları, 15, 20, 25, 30 Ağustos ve 5, 10 Eylül 1921 tarihinde toplanan cins ve miktarları MSB Harbiye Dairesine bildirecekleri bu emirle talep edilmiştir. Tekalif-i Milliye Emirlerini incelediğimizde komisyonların kurulması ve çalışma esaslarını düzenleyen birinci emirden sonraki diğer emirlerde yer alan ve halktan istenen yükümlülükler ile malları incelediğimizde, ordunun Kurtuluş Savaşını gerçekleştirmesi için gerekli olanaklar ve araçların toptan belirtildiği görülmektedir. Ordumuzun her türlü olanaklara sahip, silah, cephane ve malzeme kaynakları sınırsız ve İngiliz ordusundan destek gören bir yunan ordusu karşısında ne kadar güç ve zor şartlar altında savaştığını görmek için Tekalif-i Milliye Emirleriyle halktan istenen araç, gereç ve malzemelere göz atmak sanırım yeterli olacaktır.

Halktan istenen kağrı, at, çarık, çivi, çorap, çamaşır, nal, urgan vs gibi malzemelere baktığımızda, günümüz insanının anlamasında zorluk çekeceği ve üzerinde durulması, düşünülmesi gereken ve o günlerin şartlarını olanaklarını ortaya konulması açısından önem taşımaktadır.³⁹⁹

10.2- Tekalif-i Milliye Emirlerinin (Milli Yükümlülük) Uygulanması Sürecinde Sanayi ve Tarımsal Üretimin İktisadi Yapısının Savaşın Yürütülmesinde Etkileri

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, bütün Tekalif-i Milliye Komisyonlarını yönetmek üzere Başkomutanlık Karargâhında ayrı bir büro oluşturmuştur. Bu büro-
nun başına getirilen Albay Kâzım Bey Tekalif-i Milliye Emirlerini Mustafa Kemal Paşa'nın şahsen not ettirdiğini ifade etmektedir.⁴⁰⁰ Sonradan Türk Tarih Kurumuna verilen belgeler üzerinde Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın düzenlenen belgeler üzerinde, çeşitli düzeltme, not ve yazılarının olduğu bilinmektedir. Başkomutanlık Karargâhında bulunan Cevat Abbas Bey'de Mustafa Kemal Paşa'nın; Kâzım

³⁹⁹ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.380,381.

⁴⁰⁰ KUTAY, Cemal; Büyük Zaferin Yapısında Tekalif-i Milliye, Büyük Zaferin 50. Yıldönümüne Armağan, s.248-249.

Beyi karşısına alarak, ordu için gerekli malzemelerden ne kadarının toplandığını bildiren Tekalif-i Milliye Komisyonlarından gelen telgrafları incelediğini, az temin edilen malzemenin yerine fazla olan malzemenin kullanılıp kullanılmayacağını araştırdığını belirtmektedir.⁴⁰¹

Ordunun Kütahya-Eskişehir muharebeleri sırasında geri çekilmesinin en önemli sebeplerinden birinin yeterli silah, cephane, araç, gereç yetersizliği olduğunu daha önceki bölümlerde ifade etmiştik. Anadolu'da bırakınız savaş sanayisini görmek, en küçük imalathane dahi bulunmadığından, sanayiden bahsetmek mümkün değildir. Karşımıza tamamen sanayiden yoksun bir Anadolu tablosu ortaya çıkmaktadır. Böyle bir ortamda Tekalif-i Milliye Emirleriyle Anadolu'da yek vücut savaş durumuna geçilmiş ve halk tamamen millî mücadelenin içinde yer almıştır. Bu emirlerin uygulanması ile halkın ve tüccarın elinde bulunan yiyecek ve ordunun ihtiyacı olan mallara hızla el konulmuş, kısa zamanda komisyonların elinde büyük stoklar birikmiştir. Elde biriken bu malzemeler başkomutanlık karargâhının emirlerine göre belirtilen birliğe, kalan malzeme de Ankara'ya gönderilmiştir.⁴⁰² Sakarya'nın doğusuna çekilen Batı Cephesi birlikleri, Eskişehir'de depolanan yiyecek maddelerinin büyük bir kısmını Polatlı'ya taşımıştır. Ordu 5 Ağustos 1921'e kadar bu erzakla idare etmek zorunda olduğundan, MSB'nin erzak göndermemesi durumunda askerin aç kalma tehlikesi ile karşı karşıya kalınacağı bilinmektedir.⁴⁰³

Batı Cephesi Kurmay Başkanı 15 Ağustos 1921'de MSB Levazım Dairesine gönderdiği bir yazıda durumu şöyle izah etmektedir. "Sadullah Bey'in Milli Savunma Bakanlığına sunmuş olduğu 13 Ağustos 1921 tarihli raporu okudum. Zihnimi savaş harekâtından çok beslenme durumu oyalamaktadır. Savaşma sonucundan iyimser olduğum kadar beslenmenin geleceğinden kötümser ve kaygılı bulunuyorum. Genel kuvvet gittikçe kabarmaktadır. Olağanüstü tedbirlerin alınmasını istirham ederim.⁴⁰⁴ Batı Cephesi birliklerinin elinde Ağustos ayı sonlarına doğru 100.000 insan ve 25.000 hayvanın beslenmesi için, 4 günlük ekmeklik ve 10 günlük yemeklik maddesi kalmıştır. Bu durum üzerine MSB Batı Cephesi birliklerinin beslenmesi için bazı tedbirler almıştır. Buna göre gerekli yiyecek maddeleri Polatlı'da depolanmış, Batı Cephesi birlikleri buradan kendi imkânları ile yiyecek maddelerini almışlardır. Polatlı'nın muharebe alanına yakın olması nedeniyle doğabilecek aksamalara karşı, Haymana ve Bala ilçelerinde 5'er günlük peksimet, bulgur, kuru sebze vb. dayanıklı

⁴⁰¹ KUTAY, Cemal; Türkiye Hürriyet ve İstiklâl Mücadeleleri Tarihi Cilt:19, s.11128

⁴⁰² ATAMAN, Günel Murat; Kurtuluş Savaşında Levazım İkmal Faaliyetleri, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, s.114.

⁴⁰³ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975, s.370-371; ATAKAN, Rauf; "Türk İstiklâl Harbi'nde İdari Faaliyetler ve Lojistik", Askeri Tarih Bülteni, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1988, s.111.

⁴⁰⁴ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Başkanlığı, Harp Tarihi Belgeleri Dergisi, Sayı:69 Ankara, Eylül, 1973, Belge No:1511.

gıdalardan oluşan yiyecekler depolanmış, Polatlı'dan ikmal yapılabildiği ölçüde bu stoklara dokunulmamıştır.⁴⁰⁵

CİNSİ	MİKTARI (gram)	KALORİ
Ekmek	900	2.151
Et	400	420
Pirinç	250	898
Şeker	40	166
Yağ	50	390
Çay	1	-

MSB cephedeki askerlerin ekmeklik un istihkakını 600 gr olarak hesaplamış, cephe gerisindeki askerlere ise ekmeklik yerine keşkeklik bulgur(kırma buğday) ve buğday verilmiştir. Muharip birliklerin et ihtiyacı da asker başına 250-300 gr olarak hesaplanmış, bu miktarı sağlayabilmek için çoğu yerde etlik hayvan sürülerine el konulmuştur. Henüz Batı Cephesi emrine girmemiş olan Beypazarı Grubunun (Mürettep Kolordu) beslenmesini de M.S.B. üstlenmiş olup, Bolu, Mudurnu ve Nallıhan'dan Tekalif-i Milliye emirleri gereğince toplanan yiyecek maddeleri ile ihtiyaçlar tedarik edilmiştir.⁴⁰⁶ 29 Ağustos 1921'de alınan Bakanlar Kurulu kararı ile yaralılara 4.000 kaloriden az olmamak üzere yiyecek maddesi verilmesi kararlaştırılmıştır. Buna göre yaralılara yukarıdaki yiyecekler belirtilen miktar ve kaloride verilmiştir.⁴⁰⁷ Cephenin günlük ekmek ihtiyacı 90 tonu bulmuştur. Yeniden tamir edilen fırınlarda çalıştırılan Hristiyan işçiler, düşmanla iş birliği yapıp toplu zehirlleme girişiminde bulunmasınlar diye Müslümanlarla değiştirilmiştir.⁴⁰⁸ Batı cephesinin günlük ekmek ihtiyacının yarısı Ankara, Haymana ve Polatlı'da bulunan fırınlardan karşılanmıştır.

Ağustos 1921 sonlarına doğru Yunanlılar Haymana ve Polatlı yakınlarına geldiğinden bu fırınlardan yararlanmak zorlaşmış, bunun üzerine her gün Ankara'dan

⁴⁰⁵ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Dairesi, Türk İstiklâl Harbi Batı Cephesi, C.II, Ks.5, Kit.2, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1973, s.474-475; T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975, s.371.

⁴⁰⁶ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Dairesi, Türk İstiklâl Harbi Batı Cephesi, C.II, Ks.5, Kit.2, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1973, s.474-475; T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975, s.371.

⁴⁰⁷ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975, s.372.

⁴⁰⁸ TÜRKMAN, Sayım; Kurtuluş Savaşında Batı Cephesinde İlaçe, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1997, s.115.

demiryolu ile ekmek teminine çalışılmıştır.⁴⁰⁹ Muhabere alanı çevresinde bulunan köylerdeki kadınlar iâşe hizmetlerinde gönüllü olarak çalışmışlardır. Zaman zaman yemek pişirmişler, gece yarısı kağnılarla askeri birliklere bunları taşımışlardır. Bu durum askerlerin moral ve motivasyonlarını artırmıştır. Bu dönemde askerler et, ekmek ve diğer erzaklar bakımından iyi bir şekilde ikmal edilmişler, ancak sebze ve meyve yönünden oldukça zor günler geçirmişlerdir. O kadar ki birlikler konakladıkları sırada köylerdeki çiğ kabakların kabuklarını soymuşlar tuza banarak yemişlerdir.⁴¹⁰ Yunan ordusu Sakarya'dan çekilirken kara ve demiryolu köprülerini tahrip ettiğinden Sakarya'nın batısına geçen Batı Cephesi birliklerinin Ankara'dan beslenmesi zorlaşmış, bu nedenle MSB 13 Eylül 1921'de cephe iâşesinin Ankara'dan ziyade Konya ve Bolu dolaylarından temin edilmiştir.⁴¹¹

Sakarya muharebelerinin olduğu dönemde diğer cephelerde muharebe olmayıp, bunların iâşeleri M.S.B.'nin gönderdiği ödenekle bölgesel olarak temin edilmiştir. Bu dönemde M.S.B. orduyu yeteri derecede besleyememiş, ancak aç da kalınmamıştır. Teklif-i Milliye emirleri ile toplananlar dışında çeşitli birliklere 3.657 ton ekmeklik, 330 ton yemeklik, 1.243 ton yemlik gönderilmiştir.⁴¹² Sakarya Meydan Muharebesi takip harekâtı esnasında 5. Süvari Kolordu Komutanı olan Fahrettin Paşa'nın (Altay) birliklerinin geçtikleri bölgede yiyecek bir şey kalmadığından iâşe sıkıntısı görülmüştür. İâşe ikmalini yapabilmek için Konya'daki iâşe müdürü vasıtasıyla iâşe kollarının Uzunbeyliye gönderilmesi ile iâşe ikmali sağlanmıştır. Paşa iâşenin asker üzerindeki önemini belirtmek için anılarında şöyle demiştir. "Motorlarımızın benzini arpa olduğundan, Konya'dan gelen bu erzak ile hem atlarımız hem de askerlerimiz iyice doymuş ve canlılık kazanmışlardır".⁴¹³ Sakarya Muharebelerinde su ihtiyacı birlik kadrolarında bulunan sakalarla giderilmeye çalışılmıştır. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa 15 Ağustos'ta verdiği bir emirde "3-4 gün içerisinde Batı Cephesi en ciddi muharebelerini vermiştir. Su araç ve gereçlerine ise pek çok ihtiyaç duyulmuştur. Ankara'da halk elinde bulunan gaz tenekesi, fıçı, kırba vs tamamen toplanarak iki gün içinde cepheye gönderilmesini" istemiştir. Sakarya savaşında su ihtiyacını karşılamak için 38 eşekten oluşan özel tertibatlı bir su müfrezesi, MSB tarafından demiryolu ile cepheye gönderilmiştir.⁴¹⁴ MSB ordunun giyecek ihtiyacını

⁴⁰⁹ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler, C.VII, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975, s.372.

⁴¹⁰ YAZMAN, M.Şevki; Anadolu'nun İşgali (İstiklâl Savaşı Nasıl Oldu), Kamer Yayınları, İstanbul, 1999, s.167.

⁴¹¹ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler, C.VII, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975, s.372.

⁴¹² T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler, C.VII, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975, s.373.

⁴¹³ ALTAY, Fahrettin; 10 Yıl Savaşı ve Sonrası (1912-1922), İnsel Kitapevi, İstanbul, 1970, s.310.

⁴¹⁴ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler, C.VII, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975, s.374.

karşılama için Nisan 1921'de Kayseri'de mensucat fabrikasını, 1 Ağustos 1921'de Bolu ve Kastamonu'da yapımevi kurmuş, ayrıca Ankara'da sanayi takımları ve ta-bakhane açılmıştır. Açılan bu tesislerden ordunun bir kısım ihtiyaçları karşılanmış, ancak bunlar yeterli olmadığından müteahhitlerden sözleşmeyle satın alma yapılmış, ancak birçok nedenlerle müteahhitler taahhütlerini yerine getirememiştir. Bu dönemde birliklere dağıtılan yiyeceklere baktığımızda; kaput 14.427 adet, ceket 43.785 adet, pantolon 49.048 adet, don 54.725 adet, gömlek 102.785 adet, çorap 41.138 çift, çarık 54.982 çift olduğunu görmekteyiz.⁴¹⁵

Batı cephesi birliklerinin mevcudunun yaklaşık 100.000 kişi olduğunu dikkate aldığımızda; erata dağıtılan başlıca giyim, kuşam malzemelerini buna göre orantı-landığımızda ceketin %43'ünün, pantolonun %49'unun, donun %55'inin, gömleğin %100'ünün, çorabın %41'inin, çarık, yemeni ve fotinin %82 oranında karşılandığı anlaşılmaktadır. Ayakkabı olarak kullanılan çarık, yemeni ve fotin miktarının önemli oranda artışı ve Kütahya-Eskişehir muharebeleri dönemine göre bu malzemelerde yaşanan sıkıntının azaldığı görülmektedir. Şerif Güralp Sakarya muharebelerindeki ikmal faaliyetleri ile ilgili olarak şöyle demiştir. "Ordunun beslenmesi subay, er ve cephe ikmal mükemmel olmuştur. Eğer Sakarya'da ordumuzun her türlü ikmal; tam vaktinde tam bir mükemmellikte yapılmasaydı, işte Anadolu'da, o vakit bir köye kadar küçülmemiz tahakkuk ederdi. Ondan sonra da tekrar dirilmemiz, ancak hayal olurdu."⁴¹⁶ Bir başka kaynakta da Sakarya Savaşında ordunun ikmal ve beslenme işinde gösterilen başarının, zaferin sebeplerinden biri olduğu ifade edilmektedir.⁴¹⁷

10.2.1- Tekalif-i Milliye Emirlerinin (Milli Yükümlülük) Uygulanması Sürecinde Askeri İhtiyaçların Karşılanma Yeterliliği ve Başarısı

Sakarya Muharebelerinin sonucunu büyük oranda lojistik faktörler belirlemiştir. Asıl merkezinden oldukça uzaklaşan Yunan birlikleri yeterince beslenememiş ve açlık çekmişlerdir. Türk ordusu ise çok iyi bir şekilde ikmal edilmiş, yiyecek sıkıntısından ileri gelebilecek bir sorun yaşanmamıştır.⁴¹⁸ Cephedeki Türk birlikleri bütün muharebe boyunca çok iyi bir şekilde beslenmiş, Tekalif-i Milliye emirleri gereğince toplanan kuru erzak, askeri fırınlar yakın köylerde pişirilen ekmekler, toplanan canlı kasaplık hayvanlar en yakın demiryolundan ulaşım kolu tarafından cepheye ulaştırılmıştır.⁴¹⁹ Genel olarak değerlendirilecek olursa; Kütahya-Eskişehir Muharebeleri sonrasında ordu elden çıkması ile özellikle de yiyecek maddeleri açısından zor durumda kalmıştır. Geline bu durum karşısında çok özel yetkilerle başkomutanlığa

⁴¹⁵ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler, C.VII, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975, s.373-374; ATAKAN, Rauf, "Türk İstiklâl Harbi'nde İdari Faaliyetler ve Lojistik", Askeri Tarih Bülteni, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1988, s.111.

⁴¹⁶ GÜRALP, Şerif, İstiklal Savaşının İç Yüzü, İstanbul, 1958, s.196.

⁴¹⁷ AÇAOĞLU, Samet; Kuvayı Milliye Ruhu, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1987.

⁴¹⁸ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.487.

⁴¹⁹ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.495.

gelen Mustafa Kemal Paşa meclisin kendisine verdiği yetkilerle lojistik açıdan çok radikal kararlar almıştır. Tekalif-i Milliye olarak adlandırılan bu yükümlülüklerle top yekün savaş durumuna geçilmiş, halkın elinde olan ve ordunun işine yarayacak başta giyecek ve yiyecek olmak üzere her türlü ikmal ve ulaştırma malzemesine ya bağlı olarak ya da bedeli daha sonra ödenmek üzere el konulmuştur. Tekalif-i Milliye emirlerinin yanı sıra lojistik teşkilatta da günün gereklerine göre çeşitli tedbirler alınmış, savaşın gidişatına göre lojistik açıdan önemli yerleşim birimlerinin ele geçme ihtimaline karşı muharebe bölgesinin etki alanı dışında yedek depolar ve stoklar oluşturulmuştur. Bu dönemde yiyecek sıkıntısı çekilmekle beraber alınan günü birlik tedbirlerle bu durum erata yansıtılmamış ve aç bırakılmamıştır.⁴²⁰ Sakarya muharebesinin kazanılmasının en büyük nedeni silah, malzeme ve erat sayısı bakımından üstün olan Yunan kuvvetlerini Anadolu'nun içlerine çekerek ana ikmal üslerinden koparmak ve bu şekilde yıpratıp bitirmek olmuştur. Türk ordusu da Yunanlıların tersine cephe gerisinden Tekalif-i Milliye emirlerinin de büyük etkisi ile çok iyi ikmal ve iaşe edilmişlerdir. Türk ordusu erat sayısı, silah ve cephane bakımından düşmana oranla büyük olan açığını düzgün ve devamlı bir şekilde iaşe ve ikmal edilerek kapatmıştır.⁴²¹

Tekalif-i Milliye emirlerinin uygulanması, Anadolu'nun cephe gerisi halkı için mal ve hizmet biçimindeki vergilendirmenin ötesinde bir anlam taşımış, Türk Milleti birlikte yek vücut savaş atmosferi içinde çalışmasına neden olmuştur. Alınan bu on emrin aksatılmadan yerine getirilmesi için bazı önlemlerin alındığı görülmektedir. Samsun, Kastamonu, Konya, Eskişehir bölgelerinde görevlendirilmek üzere İstiklâl Mahkemeleri kurulmuş, Ankara'da daha önce kurulan İstiklâl Mahkemesi'nin görevine devam etmesine karar verilmiştir.⁴²² Tekalif-i Milliye uygulamaları sırasında ulaşımda ağırlık kara yollarında olmak üzere, kara, deniz ve demiryollarından faydalanılmıştır. Karadeniz İtilaf Devletlerinin ve özellikle Yunan Donanmasının kontrolünde olmasına rağmen Türk Denizcileri büyük güçlükleri yenerek Trabzon, Samsun, Sinop, İnebolu, Ereğli, Akçakoca ve İstanbul limanlarından taşımacılık yapmışlardır.⁴²³ Karadeniz'de görev yapan gemiler; 800 tonluk Şahin vapuru, 550 şer tonluk Aydın Reis ve Preveze Gambotları, 300 tonluk Alemdar, 170 tonluk Batum, 80 tonluk Yıldız, 60 tonluk Metruke, 45 tonluk Şems, 30'ar tonluk Gazal ve Sahil, 25 tonluk İnönü, 12 tonluk Sinop motor ve romörkörleridir. Ayrıca Fethiye-Antalya hat-

⁴²⁰ ATAMAN, Günel Murat; Kurtuluş Savaşında Levazım İkmal Faaliyetleri, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, s.119.

⁴²¹ ATAMAN, Günel Murat; Kurtuluş Savaşında Levazım İkmal Faaliyetleri, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, s.120.

⁴²² EROĞLU, Reşit Cem; Kurtuluş Savaşının Finansmanı, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, s.122.

⁴²³ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Dairesi, Türk İstiklâl Harbi Batı Cephesi, C.II, Ks.5, Kit.2, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1973, s.487 (Kroki 96).

tında ise 900 tonluk Turan Vapuru ile 21 tonluk yelkenli tekneler kullanılmıştır.⁴²⁴ Karayolları düşük vasıflı olduğundan nakliye de çoğunlukla at, merkep, öküz ya da develerle at arabası ve kağnılardan yararlanılmıştır. Sakarya Savaşı sırasında Batı Cephesi Komutanlığı emrinde 1.000 ton taşıma kapasitesine sahip çeşitli nakliye araçları kullanılmıştır.⁴²⁵

2 Numaralı Tekalif-i Milliye emri ordunun donanımı için her ilçede mevcut ev sayısına göre birer kat çamaşır, birer çift çarık ve çorabın en geç 10 Eylül 1921 tarihine kadar teslim edilmesini emretmiştir. Anadolu'daki her bir Türk evinden toplanan giyeceklerin cins, miktar ve fiyatları aşağıdaki tabloya çıkarılmıştır.⁴²⁶

CİNSİ	FİYATI (kuruş)	MİKTARI (adet)
Gömlük	75	452.672
Don	75	426.609
Mintan	110	60.608
Çarık	45	334.934
Çorap	31	363.285

(tablodaki giyim başış olarak toplanmıştır)

2 Numaralı Tekalif-i Milliye emri Anadolu Halkını harekete geçiren bir emirdir. Diğer emirlerle istenenler, daha çok elinde askerin giyimi, atların koşumu, ordunun güçlendirilmesi için gerekli mal ve malzeme stoku olanlara yönelmekteydi. Bu emirle köyde, evinde, tarlasında bulunan herkes kendisini birer nefer gibi görevli hissetmişlerdir.⁴²⁷

3 Numaralı Tekalif-i Milliye emri ile; tüccar ve halkın elinde mevcut bulunan patiska, pamuk, yıkanmış ve yıkanmamış yün, tiftik, çamaşırlık bez, Amerikan bezi ve fantezi kumaşların dışında olmak üzere erkek elbisesi yapmaya uygun olan her cins kumaşlarla, kalın bezler, sarı ve siyah meşin sahtiyan(tabaklanmış keçi derisi), çarık, fotin, demir kundura çivisi, kundura ve saraç iplikleri, nal, mih, yem torbası, yular, kolon kaşağı, semer, belleme ve organ stoklarının %40'ına Tekalif-i Milliye Komisyonlarınca el konulmasına ve mal sahiplerine teslim alınan malın takdir edilen fiyatına göre komisyonun imza ve mühürlerini taşıyan bir senet verilmesi kararlaştırılmıştır. Aynı şekilde dışarıdan ithal edilen malın %10'una da el konul-

⁴²⁴ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Dairesi, Türk İstiklâl Harbi Batı Cephesi, C.II, Ks.5, Kit.2, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1973, s.481-482.

⁴²⁵ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Dairesi, Türk İstiklâl Harbi Batı Cephesi, C.II, Ks.5, Kit.2, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1973, s.482

⁴²⁶ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler, C.VII, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975, s.367; ATASE Arşivi, 1SH 19, K:1539 B:52-42.

⁴²⁷ EROĞLU, Reşit Cem; Kurtuluş Savaşının Finansmanı, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, s.124.

3. BÖLÜM

MİLLİ MÜCADELENİN TEŞKİLATLANMASI
ASKERİ GÜCÜN TEMİNİ ve LOJİSTİĞİNİN İKTİSADİ YÖNÜ

muştur. 3 Numaralı Tekalif-i Milliye emrine göre Komisyonlarca toplanan bazı malzemelerin cins, miktar ve fiyatları aşağıda gösterilmiştir.⁴²⁸

CİNSİ	FİYATI(kuruş)	MİKTARI
Çamaşırlık çeşitli basma	35	1.285.706 metre
Elbiselik kumaş	220	188.150 metre
Kösele	220	35.699 kg
Yular	30	19.090 adet
Çeşitli mih	1	262.012 adet
Yün	20	119.329 kg
Boş çuval	35	138.891 adet
Yem torbası	65	1.862 adet

4 Numaralı Tekalif-i Milliye Emri ordunun ihtiyacı olan buğday, saman, fasulye, nohut, mercimek vb. ürünlerin mevcut stoklara komisyonlarca %40 oranında ve takdir olunan fiyat üzerinden el konulması öngörülmüştür. Komisyonlarca toplanan bazı gıda maddelerinin cins, miktar ve fiyatları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.⁴²⁹

CİNSİ	KİLO FİYATI (kuruş)	MİKTARI
Un	10,50	1.890 Ton
Buğday	7,00	16.703 Ton
Arpa	4,75	14.074 Ton
Nohut	12,25	1.441 Ton
Saman	2,00	5.354 Ton
Mum	7,50	2.697 Adet
Et	34,00	315 Ton
Çay	154,00	14 Ton
Kahve	120,00	5 Kilo
Börülce	10,00	1.750 Kilo
Bakla	627,00	2.960 Kilo
Üzüm	278,00	48 Ton
Peynir	70,00	15 Ton
Şeker	62,50	224 Ton

⁴²⁸ EROĞLU, Reşit Cem; Kurtuluş Savaşının Finansmanı, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, s.124-125.

⁴²⁹ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler, C.VII, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975, s.366-367; ATASE Arşivi, 1SH 19, K:1539 B:52-43.

8 Numaralı Tekalif-i Milliye Emri her yerde mevcut olan benzin, gres, vakum, makine yağı, don yağı, balık yağları, benzin, otomobil ve kamyon lastiği, telefon makinası, kablo, çelik tel ve sülfürik asit miktarlarının tespiti yapılmış, stokların %40'ına el konulması emredilmiştir. Mal sahiplerine mallarına karşılık senet verilmiştir.⁴³⁰

Anadolu'da benzin bulmak hemen hemen imkansız bir şeydi. Kamyon, otomobil ve telefon için gerekli malzemeler isteniyordu ki, Anadolu'da bunları temin etmek sınırlı bir durum olarak görülüyordu. Zaten bu emirle istenen malzeme ve gereçlere bakıldığında bunlara ulaşmanın zorluğu biliniyordu. Benzin, Sovyet Rusya ve İtalya'dan oldukça pahalı bir bedelle satın alınmış ve özellikle de uçaklarda kullanılmıştır.⁴³¹ 9 Numaralı Tekalif-i Milliye emri; demirci, marangoz, dökümcü, tesviyeci, saraç, araba ustaları ve imalathanelerin belirlenmesi, bunlardan kasatura, kılıf, eyer yapabilecek sanatkarların tespit edilmesi ile alâkalıdır. Bu emir uygulanmış ve Anadolu'nun dört tarafından süngü, kılıç vb. silahları yapabilecek ustalar belirlenerek çalışmalara başlanmıştır.⁴³²

10 Numaralı Tekalif-i Milliye emri; Anadolu'daki dört tekerlekli yaylı arabalara, kağnılara, binek hayvanlarıyla, katır, mektep ve develerin %20'sine el konulmasını emretmiştir. Bu emir gereğince 4, 5 ve 10. Kolordulara bağlı bölgelerde görev yapan komisyonların halkın elinden %20 oranında aldığı taşıt aracının miktarı aşağıdaki tabloya çıkarılmıştır.⁴³³

CİNSİ	ALINAN MİKTAR (%20)
Öküz ve manda arabası	2.362
Kağnı arabası	14.738
Yaylı at arabası	34
Öküz ve manda	38.434
Eşek	17.522
Binek, koşum	2.072
Mekkare ve katır	3.975
Deve	2.334
Çift atlı araba	396
Tek atlı araba	20

⁴³⁰ EROĞLU, Reşit Cem; Kurtuluş Savaşının Finansmanı, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, s.128.

⁴³¹ Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, T.B.M.M. Hükümeti Dönemi, IV. Cilt I. Kasım, Ankara 1984, s.381.

⁴³² EROĞLU, Reşit Cem; Kurtuluş Savaşının Finansmanı, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, s.128.

⁴³³ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler, C.VII, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975, s.369.

3. BÖLÜM

MİLLİ MÜCADELENİN TEŞKİLATLANMASI
ASKERİ GÜCÜN TEMİNİ ve LOJİSTİĞİNİN İKTİSADİ YÖNÜ

Görüldüğü üzere taşıt araçlarının önemli bir kısmı toplanmış ve ordunun hizmetine sunulmuştur. Tekalif-i Milliye emirlerinin yürütülmesinde İstiklâl Mahkemelerinin de büyük yardımları olmuştur. Bu mahkemeler doğrudan Mustafa Kemal Paşa'ya bağlı olarak çalışmışlardır.⁴³⁴ Milli Savunma Bakanlığı ordunun silah ve donanım eksikliğini giderebilmek için, halkın yardımlarının yanı sıra Doğu ve Elcezire cep-heleriyle İstanbul'dan ve dış memleketlerden gelen silah ve askeri teçhizatı da yararlanarak 23 Ağustos 1921 tarihinde Sakarya'daki ordunun gücünü artırmıştır.⁴³⁵

1921 Ağustos ve Eylül aylarında Sakarya'ya yapılan sevkiyatın dökümü aşağıda-ki tabloya çıkarılmıştır.⁴³⁶

CİNSİ	AĞUSTOS	EYLÜL
Tüfek	13.097	9.373
Makineli Tüfek	61	98
Kasatura	8.490	6.405
Top	13	-
Santral	11	-
Telefon	33	48
Pırıldak	2	-
Telsiz telgraf	4	-
Kablo	317	145
Kazma	2.264	2.321
Kürek	1.904	550
Portatif kürek	542	-
Portatif kazma	122	-
Eyer takımı	229	-
Tenvir tabancası	100	-
Binek otomobili	4	-

Tekalif-i Milliye emirlerini veren Başkomutan Mustafa Kemal Paşa halk üzerinde yaratmak istediği ortamı şöyle açıklamaktadır.⁴³⁷ "Harp ve muharebe, yalnız iki or-
dunun değil, iki milletin bütün mevcudiyetleriyle karşı karşıya gelmesi ve vuruşma-
sı demektir. Binaenaleyh bütün Türk Milletini, cepheye bulunan ordu kadar fikren

⁴³⁴ AYBARS, Ergün; İstiklâl Mahkemeleri, C.I,II(1920-1927), İzmir 1983, s.99.

⁴³⁵ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler, C.VII, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975, s.375.

⁴³⁶ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Başkanlığı, Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler, C.VII, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975, s.375.

⁴³⁷ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.383-384.

ve fiilen alâkadar etmeliydim. Milletin fertleri, yalnız düşman karşısında bulunanlar değil, köyde, evinde, tarlasında bulunan herkes, silahla vuruşan muharip gibi kendini vazifeli hissederek, bütün mevcudiyetini mücadeleye hasredecekti. Biz bu maksadın teminine çalıştık.” Tekalif-i Milliye emirlerinin içinde hiç kuşkusuz amaca yönelik 2 numaralı emir ön plana çıkmaktadır. Zira bu emirle Anadolu’da içinde insanın yaşadığı her ev bir çift çorap, bir kat iç çamaşırı ve bir çift çarık hazırlayarak bunu askerine seve seve vermiştir. Esasen verilen bu malzemeler Anadolu insanının hünerli ellerinde üretilmiş ve onların sıcaklığı ve sevgisi çoraplara, çamaşırlara ve çarıklara yansımıştır. Her evde bunlar üretilirken ve teslim edilirken Anadolu insanının sevecen yüzü ve bakışlarında bunlar görülmüş, heyecanlarına yansımıştır. Kurtuluş Savaşına onbaşı rütbesiyle katılmış olan ve Tetkiki Mezalim Şubesinde⁴³⁸ görevli bulunan Halide Edip Adivar, cephe gerisinde ziyaret ettiği bir köyü şöyle anlatmıştır.⁴³⁹ ... bir saat geçmeden, bütün köy kadınları odayı doldurdu. Kadınlar konuşuyor, örgü örüyor, türkü çığırıyorlardı. Bu bir hakiki Anadolu sahnesiydi. Türküleri birer inilti, hep dağların ardındaki sevgilileri çağırıyordu. Hayatları her gün için büyük bir mücadele olmasına rağmen, çok tatlı kadınları.”

5 Numaralı emirle halk elinde bulunan at arabası, yaylı, öküz arabası, kağı, at eşek, katır, deve, deniz motoru ve taka gibi her türlü taşıt aracıyla ayda bir defa olmak ve yüz kilometreyi geçmemek üzere orduya ait malzemeyi taşımıştır. Bu durum bir anlamda bütün Anadolu insanının çoluk, çocuk, kadın, yaşlı, kız ayrımı gözetmeksizin yollara dökülmesine, savaşın yakınında yer almasına, yaşamasına ve havasını teneffüs etmesine neden olmuştur. Hatta bu çalışmalar sırasında Anadolu insanı, kendi köy ve kasabasının dışındaki hummalı ortamı görmüş, cephe gerisini tanımış ve yaşamıştır. Bütün bunlar Sakarya Meydan Muharebesinden sonrada devam etmiş; böylece Tekalif-i Milliye emirleriyle halkın canlı ve diri tutulması, savaş sonuçlanıncaya kadar halkın varlığını mücadeleye vermesine yol açmıştır.⁴⁴⁰

Anadolu’da motorlu kara taşıtı pek olmadığı gibi doğru dürüst yolda yoktu. B.M.M’si Kütahya-Eskişehir muharebelerinden sonra kamyon alımını teşvik etmek amacıyla, 29 Temmuz 1921 tarih ve 1073 sayılı kararla yürürlüğe konulan tüzükle gümrük vergisinin alınmamasını kararlaştırmıştır. Ordunun ulaştırma birliği bulunmadığından, mevcut birkaç otomobil ise binek hizmetinde kullanılmıştır. Esasen motorlu araçları kullanabilecek sürücüde bulunmamaktadır. Hatta İnönü Muharebeleri sırasında ele geçirilen Yunan kamyonlarını kullanacak biri olmadığından geriye getirilememiş olduğu yerde yakılmıştır.⁴⁴¹ Daha sonra düşmandan ele geçirilen kamyonlar hayvanlara çektilerle geri getirilmiş, dış yardımlarla sağlanan ve satın

⁴³⁸ Yunanlıların işgal ettikleri yerlerdeki Türk halkına yaptıkları zulmü tespit ederek raporlar hazırlamakla görevli şube.

⁴³⁹ ADIVAR, Halide Edip; Türkün Ateşle İmtihani, Çan Yayınları, İstanbul 1962, s.251.

⁴⁴⁰ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.385.

⁴⁴¹ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.386.

alınan bir miktar kamyon için personel yetiştirilmeye başlanmıştır. Kütahya - Eskişehir muharebelerinin kaybedilmesinden sonra Afyon ve Eskişehir gibi iki önemli demiryolu kavşağının elden çıkması, karayolu ulaşımına önem kazandırmıştır. Bu nedenle hızlı ulaşım gerektirilen hallerde kamyonlara ihtiyaç duyulduğundan halkın elinde bulunan otomobil ve kamyonlar istenilmiştir.⁴⁴² Tekalif-i Milliye Komisyonları'nın el konulan mallara karşılık halka ve tüccara verdikleri senet niteliğindeki tutanaklarda yazılı bedellerin ödenmesi, zafere kadar ertelenmiştir. Zafere sonra bir düzen dahilinde hak sahiplerine mallarının bedellerinin ödenmesine başlanmış ve bütün hak sahiplerine alacakları 1923-1929 yılları arasında geri ödenmiştir.⁴⁴³ Hatta bu konuyla alakalı 1957 yılında bir maliyecinin başından geçen bir olay anlatılır. Amasyalı yaşlı bir köylü elinde eski yazılı bir evrakla Maliye Bakanlığı'na başvurur. Evrakın bir Tekalif-i Milliye Komisyonu tutanağı olduğu anlaşılır.⁴⁴³ Ancak karşılığında böyle bir borca ilişkin kayıtlarda belge bulunamayınca ödeme yapılamaz ve kişi TBMM dilekçe komisyonuna başvurmak zorunda kalır.⁴⁴⁴ Kurtuluş Savaşında kullanılan silahların Anadolu'da üretimi söz konusu olmadığından, silah ve cephaneler Anadolu'nun dışında iki kaynaktan temin edilmiştir. Birincisi Osmanlı İmparatorluğunun savaş stoklarında bulunan ve mütarekeden sonra toplanan silah ve cephanelerin depolandığı İstanbul'dan bunları kaçırmak, ikincisi ise Rusya'dan sağlanan silah ve cephanenin Anadolu'ya aktarılması şeklinde yapılmıştır. Bu silah ve cephanelerin kara ve demiryolu ile taşınması mümkün olmadığından Anadolu'ya aktarımı denizyolu ile yapılmıştır.⁴⁴⁵ İstanbul'daki düşman denetimi ve yönetimi altında bulunan silah ve cephanelerin kaçırılmasına 1919 yılı yazında küçük girişimler halinde başlanmış, 1921 yılı Mayıs ayından itibaren de depolardan kaçırılan silah, cephan ve malzemelerin daha büyük partiler halinde ve daha büyük gemilerle taşınmasına çalışılmıştır.⁴⁴⁶

10.3- Kurtuluş Savaşı Sırasında Türk Ordusuna Ait Menzil Teşkilatı (Lojistik Yapılanma)

Tekalif-i Milliye Komisyonları, Türk ordusunun ihtiyaç duyduğu her türlü maddenin cephe gerisinde toplanması görevini üstlenirken, toplanan bu malzeme ve maddelerin depolanması, dağıtılması ve cepheye taşınması ise menzil teşkilatı tarafından yapılmıştır. Savaşın kazanılmasında hiç kuşkusuz cephedeki mücadele çok önemli olmakla birlikte, bir o kadar da cephe gerisindeki çalışmalar, özellikle lojistik destek ve hizmetler önem taşımaktadır. Kurtuluş Savaşı sırasında Türk ordusuna ait "Menzil Teşkilatı" (Lojistik Yapılanma) iki kısma ayrılmaktadır. Birincisi Müdafaa-i

⁴⁴² MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.386.

⁴⁴³ TURAL, M.Akif; "Tekalif-i Milliye", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, S:32, Temmuz 1995, s.558.

⁴⁴⁴ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.388.

⁴⁴⁵ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.390.

⁴⁴⁶ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.390.

Milliye Vekâletine (Milli Savunma Bakanlığı) bağlı menzil teşkilatı, ikincisi cephe-lerin emrinde bulunan menzil teşkilatıdır. Her iki teşkilatın yapılanması birbirinin aynısıdır.⁴⁴⁷ Milli Savunma Vekâletine bağlı olan menzil teşkilatları, bakanlık bünye-sinde Sevkiyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak çalışmışlardır. Menzil teşkilatları, Tekalif-i Milliye Emirlerinin yürürlüğe girmesinin ardından çalışmalara başlamış, Büyük Taarruz öncesinde de yeniden yapılandırılmıştır. Tekalif-i Milliye Emirlerinin uygulanması için kurulmuş olan Tekalif-i Milliye Komisyonları ile Men-zil Teşkilatının sorunsuz çalışması ve vergi toplanması sırasında problem yaşan-maması için İstiklâl Mahkemelerinde yargılanma usulü getirilmiş, Mustafa Kemal Paşanın emriyle de bazı bölgelere ve Tekalif-i Milliye Komisyonlarına çeşitli görev-liler gönderilmiştir.⁴⁴⁸ Bu gibi kişilerin görevi Tekalif-i Milliye emirlerinin uygulan-masını denetlemek ve hızlandırmak olmuştur. Örneğin, Başkumandanlığın emri ile Isparta ve Burdur'daki uygulamalar için Albay Şerif görevlendirilmiş ve gönde-rilmiştir.⁴⁴⁹ Mustafa Kemal Paşa, Tekalif-i Milliye uygulamalarının düzenli şekilde yürütülmesini sağlamak, en ufak bir sorunla karşı karşıya kalınmaması amacıyla İstiklâl Mahkemelerini devreye sokmuştur. İstiklâl Mahkemeleri, bir yandan halkın arasında düşmanla işbirliği yapan ve bu yüzden de üzerine düşen yükümlülüğü yerine getirmeyenleri, diğer yandan da görevini kötüye kullanan ve faaliyetleri ile lojistik işleyişi aksatan fırsatçıları ve vatan hainlerini caydırmak ve gerektiğinde cezalandırmak için yeniden aktif hale getirilmiştir. Tekalif-i Milliye uygulamalarına baktığımızda birkaç olayın dışında genellikle uyum gösterildiğini, emirlerin uygu-lanması sırasında güç kullanımına pek ihtiyaç duyulmadığı İstiklâl Mahkemelerinin kayıtlarından anlaşılmıştır.⁴⁵⁰ Bununla birlikte yine bu uygulamalar hakkında çeşitli vekâletler (bakanlıklar) birlikte çalışmışlar, faaliyetlerin eşgüdümü ve hatasız bir şekilde idare edilebilmesi için sıklıkla yazışmalar yapılmıştır.

Örneğin 24 Ekim 1921 tarihinde Fevzi Paşa düşman istilasına uğramış yerler-deki bazı niteliklere sahip kişilerin Tekalif-i Milliye Emirlerinden istisna tutulup tutulmayacağını yanında 1921 yılına ait olup henüz tamamı alınmamış olan vergi emirlerinin affa uğratılması hakkındaki Heyet-i Vekile kararının kendisine ulaştırıl-masını istemiştir. Buna karşılık Hükümetin verdiği cevapta başta belirtilen istisna hakkında bir kanun olmadığı, söz konusu vergilerin bu yıl affı için hazırlanmış olan kanun tasarısının ise Büyük Millet Meclisi'ne verildiği ancak henüz kabul edilmemiş olduğu belirtilmiştir. Yine 18 Aralık 1921 tarihinde Batı Cephesi Kumandanı İsmet

⁴⁴⁷ T.C. Genelkurmay Başkanlığı; Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, s.392.

⁴⁴⁸ SÜRMEİ, Serpil; Milli Mücadelede Tekalif-i Milliye Emirleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayın-ları, Ankara, 1998, s.84-85.

⁴⁴⁹ ÖZDEMİR, Hikmet; Tekalif-i Milliye, Yeni Gün Basın-Yayın, Haziran 2001, s.65-66; SÜRMEİ, Ser-pil; Milli Mücadelede Tekalif-i Milliye Emirleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1998, s.84-85.

⁴⁵⁰ ÖZDEMİR, Hikmet; Tekalif-i Milliye, Yeni Gün Basın-Yayın, Haziran 2001, s.23.

Bey; o tarihlerde ortaya çıkan ve büyük baş hayvanlarda görülen veba yüzünden Tekalif-i Milliye Emirleri çerçevesinde hayvan toplanmasının Mart ayı sonuna kadar ertelendiğini, ancak hayvan toplanmasının Nisan ayı başından itibaren hızlı şekilde yapılacak olmasından dolayı şimdiden tedbirlerin alınmasını istemiştir. Daha sonradan Batı Cephesinde verilen bu emrin diğer bölgelerde de uygulanması için Başkumandanlığa teklifte bulunulmuştur. B.M.M'ne 26 Haziran 1921 tarihinde sunulan kanun tasarısında ise Tekalif-i Milliye uygulamaları sırasında düzenlenen nakdi para cezalarının kusurun türüne göre belirlenmesi istenilmiştir. Tekalif-i Milliye Emirlerinin uygulanması sırasında halkın içerisinde bulunduğu zor durum da dikkate alınmış, fakir ve ihtiyaç sahibi ailelerin incitilmemesine özen gösterilmiştir. Adana vilayetinin işgal altında bulunan bölgelerindeki hayvanların zayıf ve güçsüz olmalarından dolayı, bu gölgede emrin ilgili hükmü belirli bir zamana kadar gecikmeli uygulanmıştır. Ayrıca yine Batı Cephesinde Tekalif-i Milliye emirleriyle alınmış ve nakliyyede kullanılan hayvanların zayıf düşmeleri ve %10'unun telef olması üzerine, 26 Eylül 1921 tarihinde kıta ve kol kumandanlıklarınca bazı önlemler alınmıştır. Bu önlemlerden biri kol kumandanlıklarının hayvanlar için daha fazla ihtiyat yemi temin etmeleri olmuştur. Bununla da yetinilmemiş ve 19 Ekim 1921 tarihinde Batı Cephesi kumandanlığa bağlı 12. fırka birliklerinin kullandıkları hayvanların yem ihtiyaçlarının, 34, 35, 36. alay kumandanlıkları ile karargâh kumandanlığından sağlanacağı bildirilmiştir. Bitlis Vilayetinde ise Tekalif-i Milliye emirlerinin uygulanması sırasında jandarma kuvvetlerinin yetersiz kalmasının üzerine, 13. Kolordu kumandanlığı gerekli destek ve görevlendirmelerde bulunmuştur. MSB'nin 28 Temmuz 1921'de verdiği emirle o ana kadar sadece sevkîyat ve nakliyyat işleri ile uğraşan teşkilata, yeni görev olarak ikmal maddelerini araştırma, toplama ve biriktirme işi de verilmiştir. Böylece Batı Cephesi Konya'dan başka birinci kademe olarak Çorum, Yozgat ve Kırşehir; ikinci kademe olarak da Sivas ve Kayseri kaynaklarına dayanmıştır. Buralardan toplanan ikmal maddelerinin ulaştırılması Çorum-Sungurlu ve Sivas-Akdağmadeni, Yozgat-Kayseri-Kırşehir yolları üzerinden yapılmıştır. Bu görev için Çorum, Kırşehir Menzil Bölge Müfettişliklerine ek olarak Yozgat Menzil Müfettişliği kurulmuş, görev Yozgat Askerlik Dairesi Başkanlığına verilmiştir. Ayrıca Yahşihan'da bir menzil hat komutanlığı kurulmuş, Yahşihan-Ankara arası nakliyyattan çok Yahşihan'da fırın ve değirmenlerin kurulması ve misafirhanelerin açılması görevi bu komutanlığa verilmiştir.⁴⁵¹

Yine bu dönemde Batı cephesini desteklemek üzere ve onun emrinde Batı Ana-

⁴⁵¹ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Dairesi, Türk İstiklâl Harbi Batı Cephesi, C.II, Ks.5, Kit.2, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1973, s.467-469; T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, s.334-335; ATAKAN, Rauf; "Türk İstiklâl Harbi'nde İdari Faaliyetler ve Lojistik", Askeri Tarih Bülteni, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1988, s.109.

dolu Menzil Müfettişliği kurulmuştur.⁴⁵² Bu düzenleme ile Sevkiyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğünün sorumluluk alanı; Sivas, Kayseri, Samsun, Sinop, Kastamonu, Zonguldak, Bolu, Adapazarı, İzmit, Amasya, Çorum, Yozgat, Tokat, Kırşehir, Çankırı, Ankara, Niğde, Adana ve Mersin Batı Anadolu Menzil Müfettişliğinin sorumluluk alanı ise; Konya, Silifke, Antalya, Isparta, Burdur il ve ilçeleri olarak belirlenmiştir.⁴⁵³ Sivas, Kayseri, Kırşehir, Çorum, Yozgat ve civarlarındaki tahıl depoları menzil bölge müfettişliklerine bırakılmıştır. Ayrıca Sivas-Kayseri bölgesiyle Yozgat-Çorum-Kırşehir bölgelerinde 100.000 insan ve 50.000 hayvanın 6 aylık işçeleri için stok ambarları kurulmasına başlanmış ve bunun için de maliyeden bu fasıllar için para istenmiştir. Yahşihan'da günde 40.000, Keskin'de 60.000 ekmek ve Kırşehir-Köprüköy bölgelerinde üç aylık erzak toplanması ve günde 60.000 ekmek yapılmasına yönelik tedbirler alınmıştır. Çorum Menzil Bölge Müfettişliğince Sungurlu ve civarında, Yozgat Menzil Bölge Müfettişliğince Yozgat ve civarında, Kırşehir Menzil Bölge Müfettişliğince de yarısı Köprüköy'de olmak üzere ambarlar açılmıştır. Sivas Menzil Müfettişliği de ambarlarını Sivas ve Kayseri'de açmıştır.⁴⁵⁴

Bütün menzil bölge müfettişlikleri bölgelerindeki değirmen ve un fabrikalarından faydalanarak mevcut buğdayları un haline getirmeye çalışmışlar ve fırınlarda ekmek ve peksimet yaparak Batı Cephesini beslemişlerdir. Böylece menziller hem işe maddelerini tedarik, depolama, imal ve nakletmekle hem de eskisi gibi çeşitli yerlerden gelen silah ve mühimmatı bölgelerindeki silah ve mühimmatı cephane depolarında toplamış ve Ankara yönüne göndermişlerdir.⁴⁵⁵ Sakarya muharebeleri sırasında harekât batıya doğru ilerledikçe geri hizmet ve ikmal tesisleri de kademeli olarak batıya intikal ettirilmiş, mahalli fırınlar ordu sahra fırınları ile takviye edilmiştir.⁴⁵⁶ Sakarya muharebeleri döneminde genel müdürlük tarafından Ankara ve civarına nakledilen levazım ikmal maddelerinin ağırlıkları aşağıda açıklanmıştır.

10.4- Cephe Gerisi İktisadi Unsurların Savaşın İkmal ve Lojistiğine Tahsisi

- Kayseri-Kırşehir-Yahşihan üzerinden Ankara ve çevresine nakledilen yiyecek

⁴⁵² T.C. Genelkurmay Başkanlığı; Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, s.334-335; ATAKAN, Rauf; "Türk İstiklâl Harbi'nde İdari Faaliyetler ve Lojistik", Askeri Tarih Bülteni, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1988, s.109.

⁴⁵³ T.C. Genelkurmay Başkanlığı; Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, s.408-409; ATAKAN, Rauf; "Türk İstiklâl Harbi'nde İdari Faaliyetler ve Lojistik", Askeri Tarih Bülteni, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1988, s.109.

⁴⁵⁴ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Dairesi, Türk İstiklâl Harbi Batı Cephesi, C.II, Ks.5, Kit.2, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1973, s.472-473; T.C. Genelkurmay Başkanlığı; Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, s.335.

⁴⁵⁵ T.C. Genelkurmay Başkanlığı; Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, s.335.

⁴⁵⁶ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Dairesi, Türk İstiklâl Harbi Batı Cephesi, C.II, Ks.5, Kit.2, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1973, s.477.

3. BÖLÜM

MİLLİ MÜCADELENİN TEŞKİLATLANMASI
ASKERİ GÜCÜN TEMİNİ ve LOJİSTİĞİNİN İKTİSADİ YÖNÜ

- ve yemin ağırlığı 152 ton, donatım ve gereçlerinin ağırlığı 20 ton,
- İnebolu-Kastamonu-Çankırı-Kalecik üzerinden Ankara ve çevresine nakledilen yiyecek ve yemin toplamı 13 ton, donatım ve gereçlerinin toplam ağırlığı 636,5 ton,
- Samsun-Çorum-Sungurlu-Yahşihan üzerinden Ankara ve çevresine nakledilen yiyecek ve yemin toplam ağırlığı 2 ton, donatım ve gereçlerinin toplam ağırlığı 199 ton,
- İzmir üzerinden Ankara ve çevresine nakledilen yiyecek ve yemin toplam ağırlığı 47,5 ton, donatım ve gereçlerinin toplam ağırlığı 101 ton,

Sakarya muharebeleri döneminde Yahşihan ve Ankara'ya nakledilen yukarıdaki levazım ikmal maddeleri Yahşihan-Ankara dekovil ve Ankara-Polatlı normal demiryolu hattı ile Polatlı'ya gönderilmiştir.⁴⁵⁷ Bu dönemde çeşitli menzil bölgelerinde altı aya varan yedek stoklamalara girildiği görülmektedir. Bunda hasat mevsiminde olunması dolayısıyla toprak ürünlerinden azami ölçüde yararlanılması ve ileride muhtemel durumlarda ordunun ciddi anlamda problemlerle karşı karşıya kalınmaması amaçlanmıştır. Kurtuluş Savaşında kullanılan silah ve cephanelerin Anadolu'nun dışında iki kaynaktan temin edildiğini; birincisinin Osmanlı İmparatorluğunun savaş stoklarında bulunan ve mütarekeden sonra toplanan silah ve cephanelerin depolandığı İstanbul'dan kaçırması, ikincisinin ise Rusya'dan sağlanan silah ve cephanelerin Anadolu'ya aktarılması şeklinde yapıldığını yukarıdaki bölümde belirtmiştik. Bu silah ve cephanelerin kara ve demiryolu ile taşınması mümkün olmadığından Anadolu'ya aktarımı denizyolu ile yapılmıştır.⁴⁵⁸ İstanbul'dan 1919 yılında küçük girişimlerle silah ve cephaneler kaçırılmış, sonraları silah ve cephanelerin büyük partiler halinde ve daha büyük gemilerle taşınmasına çalışılmıştır.⁴⁵⁹

Bunun için yabancı bayrak taşıyan teknelerden yararlanılmıştır. İstanbul'da faaliyet gösteren istihbarat grubu; bazı yabancı ve Ermeni vatandaşlarla işbirliği yaparak La Fransız kumpanyasının gemileriyle çok düşük ücretlerle depolardan kaçırılan silah ve cephaneleri İnebolu'ya ulaştırılmasını sağlamışlardır. Ancak bu çalışmalar sırasında bazı yabancılara önemli miktarlarda rüşvet verildiği ifade edilmektedir.⁴⁶⁰ Rusların yardım olarak verdiği silah, cephan ve diğer malzemeler, Rusya'nın Karadeniz'deki kıyılarına yakın Novorossiysk ve Tuapse limanlarından alınmış, Samsun ve İnebolu üzerinden Anadolu içlerine aktarılmıştır. İngilizlerin işgali altında bulunan Batum; daha sonra Gürcülerin eline geçmiş, düşmanca tutumlarından dolayı 23 Şubat 1921 tarihinde birliklerimiz Batum'u işgal etmişlerdir. Ancak 16 Mart 1921 tarihinde imzalanan Moskova anlaşması gereğince birliklerimiz Batum'dan

⁴⁵⁷ T.C. Genelkurmay Başkanlığı; Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, s.350-354.

⁴⁵⁸ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.390.

⁴⁵⁹ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.390.

⁴⁶⁰ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.391.

çekilmiş, fakat limandan yararlanma hakkımız saklı tutulmuştur. Bu arada öncelikle İngilizlerin Beyaz Rus Vrangeli Ordusuna göndermek üzere Batum'a yığdıkları ve birliklerimizin şehirde konuşlandırıldığı anlarda ele geçirdiği silah ve cephanelerin Anadolu'ya nakliyesine başlanmıştır.⁴⁶¹ Kurtuluş Savaşının tek deniz gücü, Doğu Karadeniz'de faaliyet gösteren ve daha ziyade Rusya'dan gelen yardımları taşımakla görevlendirilen toplam tonajı 3.000 civarında olan 17 küçük teknedendir. Ayrıca halktan ücret karşılığı takalarla yaptırılan taşımacılıkla ulaşım desteklenmiştir.⁴⁶² Rusya'dan gelen yardımların denizde güvenliğinin sağlanması, sağlıklı bir şekilde taşınması ve ardından Anadolu'ya intikali için bir örgütlenmeye ihtiyaç duyulmuştur. Buna göre kurulan İstihbarat Dairesi (Haber alma Dairesi) Karadeniz'deki işgal kuvvetlerinin devriye gemilerini izlemiş limanlara bilgi vermiştir. Kurulan Nakliyatı Bahriye Kumandanlığı (Deniz Ulaşım Komutanlığı) Trabzon ve Ereğli'de konuşlandırılarak, biri Rusya'dan, diğeri İstanbul'dan yapılacak ulaşımı düzenlemişlerdir. Ayrıca Karadeniz'in önemli kıyılarında gözetleme istasyonları kurularak, düşman gemilerinin durumu ilgililere rapor edilmiştir.⁴⁶³ İstanbul ve Rusya'dan deniz yoluyla taşınan malzemelerin Anadolu'ya aktarıldığı tek önemli kapı İnebolu olmuştur. Kısa bir süre Samsun ve Sinop limanlarından yararlanılmış ise de, bu bölgedeki Rum çetelerin faaliyetleri, silah ve cephanelerin ellerine geçme ihtimali nedeniyle sonradan İnebolu üzerinden ikmal yapılmaya çalışılmıştır. İnebolu küçük bir liman olmakla birlikte en önemli özelliği Ankara'ya bağlanan yolun başlangıç noktası olmasıdır. İnebolu'yu korumak amacıyla, yirmi mil batıda bulunan Amasra limanının üs konumunda olması ve buranın topraklarla korunaklı duruma getirilmesi bu bölgeyi daha güvenli hale getirmiştir.⁴⁶⁴

Ancak İnebolu-Ankara yolu eski bir kervan yolunun izlerini barındırıyordu. Özellikle yol yağışlı havalarda çamur ve balçık hale bürünüyor. Esasen bu yolu önemli kılan başlangıcında güvenli bir limanın ve Anadolu'ya açılan tek kapının olmasıdır. Yine bu yol Kurtuluş Savaşı döneminde çok önemli fonksiyonlar üstlenmiştir. Yol İnebolu-Ecevit-Kastamonu-Çankırı-Ankara güzergâhı şeklinde olup 11 günlük bir yolculukla sonlanmaktadır.

Güvenli bir yol olmamakla birlikte Samsun-Havza-Merzifon-Çorum-Sungurlu-Ankara yol güzergâhı ise 14-15 gün sürmektedir.⁴⁶⁵ 1921 yılının Ağustos ayında Karadeniz kıyılarında takalarla taşımacılık yapanlara farklı bir yükümlülük uygulanmıştır. Yaşlıları askere alınırken bu takacılar askere alınmamış, takalarıyla malzeme taşımak suretiyle askerlik yükümlülüklerini yerine getirmişlerdir. Esasen küçük motorlu deniz taşıtı olan takalar, o günlerin kıyı ulaşımını sağlamışlardır. Deniz

⁴⁶¹ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.391-392.

⁴⁶² MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.392.

⁴⁶³ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.392.

⁴⁶⁴ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.392-393.

⁴⁶⁵ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.393.

kuvvetlerine ya da özel şahıslara ait gemilerle Rusya'dan yardımla alınan silah ve cephaneler Trabzon limanında takalara pay edilmiştir.

Takalar kıyı şeridi boyunca bu malzemeleri İnebolu'ya taşımışlardır. Çalışmalar Trabzon'da kurulan Teçhizatı Harbiye Komisyonu tarafından yürütülmüştür. Bu takalar Karadeniz'de devriye gezen düşman gemilerinin gözünden kaçmış, yakalandıklarında da kayıplar küçük olmuştur. Taşıma işlemleri sırasında acı ve üzüntü verici olaylarda yaşanmıştır.⁴⁶⁶ Rusya'dan gelen yardımların Trabzon'a taşınması sırasında düşman gemilerinin devriye düzenine gelen, istihbarat bilgilerine dikkat edilmiş, batı şeridine geçilmemesine özen gösterilmiştir. Ancak ani gelişen durumlarda, Rus limanlarına sığınılmaya çalışılmıştır.⁴⁶⁷ Trabzon-İnebolu sahil şeridinde taka ve küçük motorlarla yürütülen kıyı taşımacılığında gözetleme istasyonlarından düşman devriye gemileri hakkında alınan istihbarat bilgileri önemli rol oynamıştır. Takalar çoğu zaman düşman devriye gemilerinin 40 mil ardından aynı yönde seyretmişlerdir. Düşman gemilerinin ani geri dönüşlerini, yol boyunca gözetleme noktalarından bilgisini almışlar, güvenli yerlere yanaşarak gizlenmeye çalışmışlardır. Ani dönüşlerde bazı takalar yakalanmış, düşman gemilerince imha edilmişlerdir. Bir kez Deniz Kuvvetlerine ait "Rüsumat 4 Numara" adıyla bilinen 300 tonluk büyük teknelerden biri, düşman gemisinin ani dönüşü sırasında karşılaşmış ve çarpışma sonucu batırılmıştır.⁴⁶⁸

Diğer taraftan İnebolu limanına indirilen silah, cephan ve malzemeler belli bir disiplin altında Ankara'ya taşınmıştır. İnebolu-Ankara karayolu üzerinde gerekli emniyet tedbirlerinin alınmasının yanı sıra taşımanın yapıldığı güzergâh boyunca günlük iâşe ve konaklama yerleri faaliyete geçirilmiştir. Daha önceleri ücret karşılığı yapılan İnebolu-Ankara taşımacılığı, 5 numaralı emrin yayınlanmasından sonra tamamen bir hizmet yükümlülüğü haline dönüştürülmüştür. Dolayısıyla bu yükümlülüğü yerine getiren şahıslar yol güzergâhı boyunca konaklama ve iâşe hizmetlerinden yararlandırılmıştır. Bu yollarda yükümlülük hizmetini yerine getiren bir kişinin hatıratında şunlar ifade edilmektedir. "...kağnıları İnebolu'da İki Çay mevkiiinden alır, akşam üzeri yola çıkar, Ecevit'e doğru yola koyulurdum. Geceleri hanların ahırlarındaki gübre yığınlarının yanında yatardık. Çünkü gübre sıcak olurdu."⁴⁶⁹ Anadolu'nun başka bölgelerinde bu hanlar bile bulunmuyordu. Kütahya-Eskişehir muharebelerinden önce, en yakın demiryolu yükleme ve boşaltma noktasına kadar kara taşıt araçları ile taşınan askeri iâşe malları ve malzemeler, oradan cephelere en yakın noktalara kadar demiryolu ile taşınmıştır. Konya-Afyon-Eskişehir-Ankara demiryolu güzergâhı, uçları güneyden ve kuzeyden Anadolu içlerine kadar uzanan

⁴⁶⁶ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.394.

⁴⁶⁷ BAYAR, Methi; İstiklâl Savaşında Türk Denizcileri; Kenan Matbaası, İstanbul 1945 çeşitli bölümlerden seçmeler.

⁴⁶⁸ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.394-395.

⁴⁶⁹ ŞAPOLYO, Enver Behnan; Atatürk ve Üç Kılıç, Türk Kültürü Dergisi, Kasım 1965, S:37, s.84.

“U” harfini andıran bir görünüm sergilemekteydi. Bu harfin geniş bir yay çizen tabanını Afyon-Eskişehir arasındaki bağlantıyı ortaya koymakta, böylece Batı Cephesinin geri menzil hatları tamamen demiryolunu sırtına vermiş bir durum göze çarpmaktaydı. Kütahya-Eskişehir muharebelerinden sonra Türk ordusunun, Sakarya ırmağının doğusuna çekilmek durumunda kalmasıyla Afyon ve Eskişehir gibi iki önemli demiryolu kavşağı Yunanlıların eline geçmiş, “U” şeklindeki demiryolu Konya ve Ankara’dan batıya doğru uzanan kesik iki çizgi haline dönüşmüştür. Bu nedenle Büyük Taarruza kadar Anadolu’nun bütün ulaşımı yalnızca karayoluna kalmıştır.⁴⁷⁰

5 Numaralı Tekalif-i Milliye emri gereğince yükümlülerin ayda 100 kilometre taşıma, bu yolla yapılan taşıma at ve öküz arabası, kağrı, at, katır, eşek ve develerle yapılmış, ulaşımın hızı ise ortalama saatte beş kilometre olmuştur. Sürücüler genellikle hayvanların önünde ve yanında yürüdüklerinden, ulaşımın hızı normal bir insanın yürüme mesafesine denk düşmüştür. Ancak yollarda insan ve hayvanların dinlenmesi, aksamalar ve duraklamalar, yazın yakıcı sıcağı hızı daha da azaltmıştır.⁴⁷¹ İlk günlerdeki uygulamaların verimsiz olduğu görülmüştür. Şöyle ki; 100 kilometrelik yolun ortalama 3 günde tamamlanabileceğini düşünersek, yükleme ve boşaltma için 1 gün, dönüş içinde 3 günü hesaba kattığımızda 100 kilometrenin bir haftada yapılabileceği ortaya çıkmaktadır. At veya kağrı arabasının sınırlı taşıma kapasitesini dikkate aldığımızda, üzerine hayvanların yem ve samanı, sürücülerin barınma ve iaşelerini ilave ettiğimizde taşınabilecek çok fazla bir yükün olmadığı görülmektedir.⁴⁷² Bu uygulamanın verimsizliği ortaya çıkınca, yol güzergâhında önlemler alınmıştır. Konaklama yerleri ile belirli noktalara hayvanlar için yem, saman, arpa depolanmış, taşıma yükümlüsüne barınma ve iашe sağlanmıştır. Ulaşım kollarının faaliyeti gittikçe artan bir tempo ile 22 gün ve 22 gece sürecek olan Sakarya Muharebelerinde en yüksek noktaya ulaşmıştır.⁴⁷³

10.5- Cephe Gerisinde Kadın, Çocuk ve Yaşlıların İkmal ve Lojistik Hizmetlerinde Kullanılması

Kara ulaşım kollarının ortak noktası, sürücülerinin çocuk, kadın ve yaşlı erkeklerden ibaret olmasıdır. Anadolu’da cephe gerisi hizmetlerin çoğunluğu bu kesim tarafından yerine getirilmiştir. Çünkü genç erkek nüfus daha önceleri de ifade ettiğimiz gibi 10-12 yıldır cepheden cepheye koşmuştur. Esasında cephe gerisinde yürütülen çalışmalar bir sistematik içinde aynen değişik yollar izleyerek yuvalarına yiyecek taşıyan ve yükünü yuvasına bıraktıktan sonra tekrar yenisini getirmek için dönen karıncalara benzetilen bir ulaşım ağının kurulduğunu ifade edebiliriz. O günleri yaşayan birisi konuyu şöyle açıklamıştır.⁴⁷⁴ “...Bana bir millî görev verilmişti.

⁴⁷⁰ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.396.

⁴⁷¹ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.396-397.

⁴⁷² MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.397.

⁴⁷³ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.397-398.

⁴⁷⁴ ŞAPOLYO, Enver Behnan; Atatürk ve Üç Kılıç, Türk Kültürü Dergisi, Kasım 1965, S:37, s.84.

O da kağnı komutanlığı idi. O acı ve yoksul günlerde ordumuzun geri hizmetleri üç türlü vasıta ile sağlanmaktaydı. Deve kolları, katır kollar ve kağnı kolları. Çünkü o zamanlar ordumuzun elinde hiçbir motorize kuvvet yoktu. Cepheye silah ve yiyecek bu nakil kolları ile temin edilmekteydi. Deve kolları pek süslüydü, develerin hörgüçlerinden boyunlarına kadar renkli püsküller ve aynalar sarmaktaydı. Her devenin hörgücünün üzerine de üç cephaneye sandığı yerleştiriliyordu. Katır kolları da pek enteresandı. Katırların boyunlarındaki iri tunç çanlar çalar, bu gürültü içinde katırlar da yola düzülürler, onlar da cephaneye taşırlardı. Benim kollarım kağnı kollarıydı. Kağnılar vilayet vilayet nöbete gelirler ve ödevlerini tamamladıktan sonra yurtlarına dönerlerdi. Kağnılar iki tekerlekli basit şekilde yapılmış yük arabasıydı. Bunları öküzler veya mandalar çekerlerdi. Kağnıların hep beraber çıkardıkları inilti ta uzak yerlerden işitilirdi. Bana her seferinde kırk kağnı verilirdi. Kağnıcılarının çoğu kadın olurdu. Çünkü delikanlılar cepheye diler. Çok kere benim kağnıcılarımın otuzu kadın, sekizi çocuk, ikisi de altmış yaşından yukarı aksakallı ihtiyarlar olurdu. Bize muhafız olarak da Müzaheret Bölüğü erlerinden silahlı bir asker verilirdi. Bunlar hapishanelerden çıkarılıp vatan hizmetine verilmiş mahpuslardı...” Kağnı komutanının anılarında yer alan “kağnılar vilâyet vilâyet nöbete gelirler ve ödevlerini tamamladıktan sonra yurtlarına dönerlerdi” cümlesinde anlatılmak istenen taşıma yükümlülüğünün yerine getirilmesidir. Taşıma yükümlülüğü ayda bir defa uygulanmakla beraber görevin süresi en az bir hafta sürüyordu. Geride kalan üç haftada insanlar tarla, bağ ve bahçesinde çalışıyor üretime katkıda bulunuyorlardı. Ne var ki cephe gerisinin asıl yükü kadınların omuzlarındaydı. Tarıma işgücü yaratmanın dışında çocukların bakımları onların üzerlerindeydi.

Türk kadınlarının Tekalif-i Milliye kararlarının uygulanmasından, Kurtuluş Savaşı sonuçlanıncaya kadar geçen zaman içindeki uğraşlarını, katkılarını ve özverilerini yabancı tarih araştırmacısı Lord Kinnross şöyle dile getirmiştir.⁴⁷⁵ “Yıllar sonra aynı şeyi yapan Churchill, öküz ve deve yetersizliğinden ötürü, taşıma işlerinde cepheye askerlerin karılarından ve kızlarından Mustafa Kemal Paşa’nın nasıl yararlandığını anlatmaktadır. Mustafa Kemal Paşa’nın milli duyguların yükseltilmesi plânında kadınların seferber edilmesi büyük rol oynamış, sivil asker herkesin gayret göstermesi gereğini ortaya koymuştur. Diyarbakır, Erzurum, Sivas ve Trabzon gibi dağınık merkezlerden toplanan silah ve malzeme, saman yığınları altına yerleştirilerek kağnılarla taşınıyordu. Şalvarlı, cepkenli ve yün dolaklı kadınlar kağnılarını dağlardan, tepelerden aşarak saatte beş kilometre bir hızla yüzlerce kilometre uzaktaki cepheye doğru yol alıyorlar, kağnılar Sümerler zamanındaki gibi gıcırtilı sesler çıkararak ilerliyordu. Kadınların çoğu bebeklerini sırtlarına bağlamışlar, top mermilerini ve cephaneye sandıklarını kağnılara yüklüyorlar, omuzlarına birer mermi yükleyerek taşıyorlar; çoğu zaman çocuklarının yağmurda kalmasını göze

⁴⁷⁵ KINROSS, Lord; Atatürk, The Rebirth of a Nation, s.273.

alarak, çocuklarının örtülerini yağmurdan korumak için top mermilerinin üzerine dikkatle örtüyorlardı. Kağnılar kırılıp yolda kalınca, içindekileri sırtlarına yükleyip kilometrelerce taşıyorlardı. Evlerinde kalan kadınlar ise, hayvanlara ve araçlara Hükümetçe el konulmuş olmasına aldırmaz etmeden tohum ekiyor, çapa yapıyor, ekin biçiyor ve savaşıran orduya yiyecek yetiştirmeye çalışıyorlardı...” Bir başka Amerikalı bayan yazar; Ann Bridge “Dark Moment” adlı eserinde İnebolu-Ankara yolculuğunu gerçek şekilde canlandırabilmek için İnebolu’dan Ankara’ya kadar olan tarihi “Devrim Yolu’nda” ilkel bir kara taşıt aracıyla ve Kurtuluş Savaşı sırasında konaklanan yerlerde konaklayarak yolculuk yapmıştır. Kitabında İnebolu-Ankara karayolundaki silah ve cephane ulaşımını şöyle anlatmaktadır.⁴⁷⁶ “...Sonsuz bir insan seli birbirlerinden bir buçuk metre aralıklarla ve tek sıra halinde akıyordu. İnsanlar taşıdıkları tüfek demetleri, cephane kutuları ve top mermilerinin ağırlığı altında öne doğru eğilmişlerdi. Daha şaşırtıcı olanı, bu insanların dörtte üçünden fazlasının kadın olmasıydı. Pembe etekli bölgesel giysiler ve parlak çiçekli kiraz rengi şalvarlar giyen kadınların bazıları sırtlarına sarılı yüklerle beraber, kucaklarında emzikli bebeklerini taşıyorlar, bazılarının arkasında ise kaygan çamurda kısa adımlarla yürüyen iki ve üç küçük çocuk bulunuyordu. Böylece, bir gece önce İstanbul’dan kaçak olarak gemi ile gelen askeri malzeme küre dağlarını aşıyordu. Düzenli, kesintisiz ve yavaş bir şekilde yukarılara tırmanılıyordu. Arada sırada birinin sıradan ayrılan bir çocuğa bağırarak duyulmakla beraber, genellikle sessizlik içinde, dik tırmanış ve ağır yük nedeniyle derin solumalarla yürüyorlardı. Yol gerçekten çok dikti ve biraz sonra hepsi sulu karla şekillenecekler, sonra ayak değmemiş karlı yamaçlardan daha yükseklerle tırmanacaklardı... Henüz hiçbir heykeltıraşın taş üzerinde şekillendiremediği, ağır yük taşıyan kadınlar ile analarının yanında otlayan buzağılar gibi onların ardında yürüyen çocuklara ait heykelleşmiş görüntüler, karlar altında ve dondurucu yorğun yol alacaklardı...” Ayrıca yayınlanan Tekalif-i Milliye emirlerinde yer almamakla birlikte Sakarya muharebesi öncesinde zaman zaman halk bazı hizmetleri yerine getirmekle yükümlü tutulmuştur. Sadece cepheye yakın yerlerde ve işin özelliği nedeniyle hizmet vergilendirilmesi şeklinde ifade edebileceğimiz bu uygulamalar zorunluluklardan ortaya çıkmıştır.⁴⁷⁷ Şöyle ki Türk Ordusunun Sakarya ırmağının doğusuna çekilmesinden, Sakarya muharebelerinin başladığı 23 Ağustos 1921 tarihine kadar geçen bir aylık sürede, Yunanlıların taarruzda bulunabileceği muhtemel yerlerde mevzilerin hazırlanması, tahkimat yapılması ve tedbirler alınması yönünde çalışmalar yapılmıştır. Bu arada Yunanlıları yanıltmak amacıyla bazı yerlerde görsel amaçlı tahkimat, hazırlık yapma gösterilerinde bulunulmuştur. Bu çalışmalar sırasında çevre köy ve kasaba halkından yararlanılmıştır.⁴⁷⁸ Tahkimat yapılan bölgelere yakın yerlerdeki halkın, ellerinde bulunan bu amaç için kullanılabilecek her türlü araç ve gereç ile bir düzen içinde tahkimat yapılacak yere götürülmüş, birlik

⁴⁷⁶ BRIDGE, Ann; The Dark Moment, s.128.

⁴⁷⁷ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.402.

⁴⁷⁸ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.402.

komutanlarının gözetimi altında çalıştırılmışlardır. Bu ve benzer türden yaptırılan çalışmalar sadece cepheye yakın yerlerde uygulanmışlardır. Halkta zaten tehlikenin yaklaştığı düşüncesi içinde bu türden hizmetleri seve seve yapmış ve birkaç gün içinde hizmet yükümlülüğü yerine getirilmiştir.⁴⁷⁹

11- KURTULUŞ SAVAŞI KAYNAKLARININ KULLANILMASI ve İSTİKLÂL MAHKEMELERİNİN ROLÜ

Daha önce de belirttiğimiz gibi Kurtuluş Savaşı mücadelesinin engellenmesini isteyen isyancıların önüne geçilmesi amacıyla 11 Eylül 1920 tarihinde İstiklâl Mahkemeleri kurulmuştur. Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun uygulanması ve askerden fırrar edenlerin cezalandırılması amacıyla bu mahkemeler görevlendirilmiştir. İstiklâl Mahkemeleri iki defa kurulmuş ve görevi sona erdiğinde kapatılmıştır. İlki 11 Eylül 1920-17 Şubat 1921 tarihleri arasında, ikincisi ise 29 Nisan 1920 tarihinde göreve başlamıştır. Ankara İstiklâl Mahkemesi 7 Ekim 1920 tarihli kararında "Damat Ferit Paşa, Hadi Paşa, Rıza Tevfik ve Reşat Halis hakkında Sevr anlaşmasını B.M.M.'nin müsaadesi olmaksızın düşmanlarla müzakere ve imza gerekçesiyle gıyaben idam kararı" almıştır. Buradaki amaç B.M.M.'sinin otoritesini sağlamak, isyancıları caydırma ve cezalandırmaktır. İlk dönemde İstiklâl Mahkemeleri Ankara, Eskişehir, Kastamonu, Konya, Isparta, Pozantı, Sivas ve Diyarbakır'da kurulmuştur.

İkinci dönemde ise Kütahya-Eskişehir savaşlarından sonra ortaya çıkan karışık ortamı gidermek amacıyla Fevzi Paşa'nın isteği üzerine kurulmuştur. O dönemde kapatılmamış olan Ankara'daki İstiklâl Mahkemesi ve Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'nın isteği üzerine kurulan Yozgat İstiklâl Mahkemesi ile birlikte İstiklâl Mahkemelerinin sayısı Anadolu'da beşe yükselmiştir. O dönemde Açık Söz Gazetesinde başyazarlık yapan İsmail Habib (Sevük) 21 Ağustos 1921 tarihinde yayınlanmış olan yazısında İstiklâl Mahkemelerinin yeniden faaliyete geçirilmesini şu şekilde yazmıştır.⁴⁸⁰ "...Suçluları ürküten, mazlumları esirgeyen bir adalet; bir adalet ki, en inatçı kaçaklar kendi ayaklarıyla o kapıya sığındılar, en azılı haydutlar kendi istekleriyle o mahkemeye boyun eğdiler. Boş duran memurlara bile başka bir çalışkanlık, hileli amirlere bile başka bir açıklık, hükümet çarkına bir başka dönüş geldi. (...) İşte onun içindir ki, İstiklâl Mahkemeleri çalışmaları bu halka bir nimet, onların kaldırılışı herkese bir üzüntü olmuştu ve işte onun içindir ki, şimdi de İstiklâl Mahkemelerinin yeniden gelişi, bütün ülkeye bir sevinç ve bir mutluluk oldu."

İkinci dönemde görev yapan İstiklâl Mahkemeleri aşağıya çıkarılmıştır.

- Ankara İstiklâl Mahkemesi,
- Kastamonu İstiklâl Mahkemesi,
- Yozgat İstiklâl Mahkemesi,
- Konya İstiklâl Mahkemesi,
- Samsun İstiklâl Mahkemesi,

⁴⁷⁹ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.402-403.

⁴⁸⁰ ÖZDEMİR, Hikmet; Teklif-i Milliye, Yeni Gün Basın-Yayın, Haziran 2001, s.59-60.

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, İstiklâl Mahkemelerinin yardımıyla emirlerinin eksiksiz yürütülmesini sağlamıştır. Aynı zamanda İstiklâl Mahkemeleri emirlerin uygulanması konusundaki kararlılığı göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Bu kararlılık kendisini İstiklâl Mahkemelerinde yargılama kurulunun arkasında ki “İstiklâl Mahkemesi Mücadelesinde Yalnız Allah’tan Korkar” şeklindeki levhada yerini bulmuştur.⁴⁸¹ Bu anlayış içinde çalışmalarda bulunan İstiklâl Mahkemeleri, binlerce kandırılmış, yoldan çıkarılmış asker kaçağının toplanıp tekrar cepheye gönderilmesine ön ayak olmuş, Kastamonu İstiklâl Mahkemesi yalnız bir kişiyi o da onuncu kez kaçtığı için idam edilmiştir.⁴⁸²

Bununla birlikte İstiklal Mahkemeleri yalnız yükümlülüklerini yerine getirmeyen kişileri yargılamakla kalmamış, kendi çıkarı için Tekalif-i Milliye usulüyle toplanan mal ve erzakı zimmetine geçiren görevliler ile halktan vergi alınması sırasında halka kötü muamelede bulunan subay ve diğer görevlileri de yargılamış ve gerektiğinde cezalandırmıştır. Örneğin 10 Ekim 1921 tarihli Açık Söz Gazetesinde yer alan bir habere göre, Kastamonu İstiklal Mahkemesi halka kötü muamelede bulunan subaylar olduğunu tespit etmiş ve bu konuyu çözüme kavuşturmak için aşağıdaki bildiri yayınlamıştır.⁴⁸³

“Taşıma araçlarına kendiliklerinden el koyanlar en ağır cezaya çarptırılacaktır. Ordunun taşıma araçlarına ihtiyacı, hükümetçe özel emirlere dayanarak tamamıyla sağlanmakta bulunduğu halde, bazı kıta subaylarının emirler ve yönerge hükümlerine aykırı olarak rastladıkları ulaşım araçlarına kendiliklerinden el koydukları, bir kaza ve livadan çıkarılan ulaşım araçları kabilelerinin diğer kaza ve livada el konularak yollarına devam ettirmedikleri ve bazı yerlerde de taşıdıkları eşyayı yükleyerek başka bir yöne yolladıkları, birçok yerlerden alınan rapor ve şikâyetlerden anlaşılmıştır. Tekalif-i Milliye emri gereğince, aracın %20’si alınmış ve geri kalan araçla da yükümlünün her ay 100 kilometrelik uzaklığa hükümetin kendilerine teslim edeceği eşya ve malları taşımaya mecbur tutulmuştur. Dolayısıyla her yörenin ulaşım araçları, oranın en büyük mülkiye memurlarıyla komutanının göstereceği yere kadar teslim edilen eşya ve malları taşıyacak ve gerektiğinde gerçekleşecek haberleşme ve uygun bulma üzerine ulaşım araçları kafesi yasal olarak mecbur olduğu uzaklığa 100 kilometre kadar taşımayı sürdürecektir. Tersine davrananlar ve yasaya yine uymayanlar ve halka zulüm edenlerin, uygulanan en ağır cezalarla cezalandırılacağı genelgeyle bildirmiştir.” Bununla birlikte asker kaçağı konusunda görevini kötüye kullanan jandarma subayları olmuştur. Bunlar cepheye gitmek istemeyen erleri jandarma olarak kaydetmişler, karşılığında rüşvet almışlardır. Bunlarla ilgili İstiklal Mahkemeleri gereğini yapmıştır.⁴⁸⁴

⁴⁸¹ AYBARS, Ergün; İstiklâl Mahkemeleri, Cilt I-II, 1920-1927, Dokuz Eylül Üniversitesi yayınları, İzmir 1988, s.101-158.

⁴⁸² ÖZDEMİR, Hikmet; Tekalif-i Milliye, Yeni Gün Basın-Yayın, Haziran 2001, s.58.

⁴⁸³ Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, 3 Eylül 1921 tarihli.

⁴⁸⁴ Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, 3 Eylül 1921 tarihli.

İstiklal Mahkemeleri, halka yönelik bir caydırıcılıktan ziyade devlet görevlilerinin görevlerini kötüye kullanmalarını engellemek amacıyla faaliyet göstermişlerdir. Örneğin; Ilgaz'ın mülazım köyünden asker Mehmet Ali'nin eşi Zeliha'ya ait buğday ve ot demetlerini askeriye ye ait hayvanlara yedirdiği tespit edilen Kastamonu Menziline görevli Üsteğmen Mustafa Efendi 15 gün hapis cezasına çarptırılmış, bunun yanında buğday ve ot demetlerinin bedeli olan 35 liranın maaşından kesilerek mal sahibine verilmesi kararlaştırılmıştır.⁴⁸⁵ Halkın arasından Tekalif-i Milliye emirlerini yerine getirmekte kusurlu olan insanlarda olmuş, bunlar Mahkemelelerinde yargılanmışlardır. Örneğin; Tekalif-i Milliye'den on sandık şekerini kaçırmak suçuyla yargılanan Bolu'nun Karamanlı Mahallesinden bakkal İmamoğlu Kadir ve yine Tekalif-i Milliye'den bir sandık şekerini kaçıran Gerede'nin Demirciler Mahallesinden Medikoğlu Sadık'ın yapılan soruşturma ile suçları kanıtlandığından, söz konusu şekerlere el konularak Tekalif-i Milliye Komisyonu'na bedelleri ödenmek-sizin teslim edilmesi kararlaştırılmış ve bu kişilere 50'er lira nakdi para cezası kesilmiştir.⁴⁸⁶

Yine İnebolu'dan 1.100 altın kaçıran Ankara tüccarlarından Eşref ve Haşim Beylerin ise birer sene hapsine karar verilmiştir.⁴⁸⁷ Buna benzer örneklerin dışında o dönemde çıkan birçok gazetede benzer haberler yer almıştır. Hakimiyet-i Milliye gazetesinin 24 Eylül 1921 tarihli sayısında yer alan bir habere göre Ankara'nın Kariş mahallesinden Şükrüoğlu Hüseyin adlı kişi hükümete ait olan kasaturayı Tekalif-i Milliye Komisyonu'na teslim etmeyip üzerinde taşıdığı kanıtlandığından yapılan mahkemede alınan bir kararla önce idamına hükmedilmiş, ancak kendisinin 18 yaşından küçük olduğu görüldüğünden cezası başka bir cezaya dönüştürülmüştür.⁴⁸⁸ Belirtilmesi gereken bir diğer husus da İstiklal Mahkemelerinin adil karar vermeleri ve bu konuda din ayrımı gözetilmemesidir. Örneğin 6 Temmuz 1922 tarihli Yeni Gün gazetesinin haberine göre hacı sıfatını taşıyan 2 Türk idam edilirken, bilgisizlikleri nedeniyle kaçtıkları anlaşılan 3 Rum serbest bırakılmıştır. İstiklal Mahkemeleri'nin kararlarına ve uygulamalarına baktığımızda, af sisteminin ve bilgisizliklerinden dolayı hata yapanları doğru noktaya iletme niyetinin esas alındığını görmekteyiz. Örneğin suçu ağır olanlara verilen ölüm cezasının, 15 gün içinde teslim olmak koşuluyla yeniden yargılanmak üzere kaldırıldığı, bu süreyi geçirenlerin cezalarının ise kesinleştiği anlaşılmaktadır.⁴⁸⁹

⁴⁸⁵ SÜRMEİ, Serpil; Milli Mücadelede Tekalif-i Milliye Emirleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1998, s.138.

⁴⁸⁶ SÜRMEİ, Serpil; Milli Mücadelede Tekalif-i Milliye Emirleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1998, s.138.

⁴⁸⁷ Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, 24 Eylül 1921 tarihli.

⁴⁸⁸ ÖZDEMİR, Hikmet; Tekalif-i Milliye, Yeni Gün Basın-Yayın, Haziran 2001, s.59.

⁴⁸⁹ AYBARS, Ergün; İstiklâl Mahkemeleri, Cilt I-II, 1920-1927, Dokuz Eylül Üniversitesi yayınları, İzmir 1988, s.129.

İstiklal Mahkemeleri'nin başarılı olmaları ve asayişin eskisine nazaran büyük oranda sağlanması üzerine artık bu mahkemelerin kaldırılması istenmiştir. 20 Temmuz 1922 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'nın Başkumandanken atamış olduğu İstiklal Mahkemeleri üyeleri geri çağırılmış, aynı ayın 27'sinde ise İstiklal Mahkemeleri ile ilgili kanunu değiştirmek amacıyla bir komisyon oluşturulmuştur. Komisyonun hazırladığı yeni kanun tasarısı ise 31 Temmuz 1922 tarihinde B.M.M'nde kabul edilmiştir. Bu kanun ile İstiklal Mahkemeleri'nin görev ve yetkileri saptanmış mahkemelerin yetkileri kısıtlanırken, savcıların yetkileri genişletilmiştir. Kanun'la idam kararlarının B.M.M'sinin onayından geçmesi kabul edilmiş, getirilen başka bazı düzenlemelerle birlikte bu mahkemeler ilk kuruldukları dönemdeki "ihtilâl mahkemeleri" niteliğini kaybetmişlerdir.⁴⁹⁰ Bu kanunun 1 Ağustos 1922 günü yürürlüğe girmesi ve aynı gün alınan 274 numaralı kararla birlikte İstiklal Mahkemeleri'nin faaliyetlerine son verilmiştir.⁴⁹¹ Kuruluşları ile kısa sürede Kurtuluş mücadelesine karşı yürütülen engelleyici ve bölücü nitelikteki faaliyetleri azaltmakta büyük ölçüde başarılı olan İstiklal Mahkemeleri'nin önemi, konumuz açısından bakıldığında ise, Tekalif-i Milliye Emirlerine uymayanların vatana ihanet suçlamasıyla bu mahkemelerde yargılanmış ve suçlu bulunmaları halinde ise bu mahkemelerce cezalandırılmış olmalarından ileri gelmektedir.

12- KURTULUŞ SAVAŞINDA BASININ SAVAŞ STRATEJİSİ ARACI YAPILMASI

Kurtuluş Savaşı mücadelesi devam ederken yurtiçi ve yurtdışında Sakarya savaşı öncesinde yaşananlar basında yer almıştır. Genel olarak haberler arasında Türk-Yunan savaşlarının siyasi, askeri ve politik yorumlar dikkati çekmektedir. Örneğin; İzzet Öztoprak'tan aktarıldığı üzere, yayınlarında yabancı gazete ve dergilerden alınan haberlere de yer veren Peyam-ı Sabah gazetesi, 25 Ağustos 1921 tarihli Fransız Le Temps gazetesinden alarak yayınladığı haberinde, Türk askerlerinin gereksinimlerinin bir kısmının karşılanması durumunda bile Türk ordusunun çok uzun süre direnebileceğini, Eskişehir-Kütahya savaşlarının da gösterdiği gibi lojistik hizmetlerin savaşta başarı için ana etken olduğunu, bununla birlikte yağmur mevsiminde Anadolu'nun keçi yollarıyla patikalarında Yunan otomobil ve kamyonlarının üstünlük sağlamada pek işe yaramayacağı belirtilmiştir.⁴⁹² Sakarya savaşı öncesinde Yunanistan'ın içerisinde bulunduğu koşulları gösteren bir haber ise yine Peyam-ı Sabah gazetesinin 31 Ağustos 1921 tarihli The Turkey başlıklı yazısında.⁴⁹³

⁴⁹⁰ AYBARS, Ergün; İstiklâl Mahkemeleri, Cilt I-II, 1920-1927, Dokuz Eylül Üniversitesi yayınları, İzmir 1988, s.129.

⁴⁹¹ SÜRMELİ, Serpil; Milli Mücadelede Tekalif-i Milliye Emirleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1998, s.138.

⁴⁹² ÖZTOPRAK, İzzet; Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989, s.208-209.

⁴⁹³ ÖZTOPRAK, İzzet; Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989, s.209.

“Yunanlılar, Türk ordusunu bütünüyle imha etmeyi başaramayacaklardır. Son taarruz (Eskişehir-Kütahya savaşları) bu hususu açık bir şekilde ortaya koymuştur. Yunanlılar bu taarruzda gerek asker, gerekse savaş araç ve gereçleri bakımından sağlam bir durumda bulundukları halde, Türk ordusunu çevirmeye yönelik amaçlarına erişemediler. Yunanistan uzun süre, zafer elde etse dahi kendisinden on kat büyük bir ülkeyi yönetemez. Yunanistan sadece İzmir’in yönetimi için oradan toplayacağı gelirlerin on katını harcamak zorundadır.

Bununla birlikte Fransız L’Humanite gazetesi Açıksöz gazetesinde yayınlanan bir haberinde Yunan hükümetinin İngiliz emperyalistlere alet olduğunu, hükümetin hem Yunan milletini hem de silahsız ve masum Türk köylülerini mahvettiklerini, ayrıca İzmit ve civarında Türklere yapılan vahşet ve zulmün yalnız Konstantin için değil aynı zamanda bütün Yunanlılar için tarihi ve ebedi bir leke olduğunu dile getirmiştir.⁴⁹⁴

Yunan basınında ise iki farklı görüş ortaya konulmaktadır. Birinci görüş kral taraftarı olan ve mevcut hükümetin aleyhindeki görüş, ikincisi ise hükümet lehinde olanların oluşturduğu görüş ve düşünceleri içermektedir. Birincisi yani kralcı görüşün Yunanistan’ın yabancı devletler tarafından kendi çıkarlarına alet edildiğini, İngiltere’nin ülkeyi desteklemekten vazgeçmekte olduğunu ve yalnız kalınacağını iddia etmektedir. İkinci görüşte ise muharebelerin amacının düşmanı kesin ve hızlı bir barışa sürüklemek olduğu, bunun için savaşın Anadolu’nun içlerine çekildiği, savaşın Ankara’nın işgali ile sonlanacağı belirtilmektedir.⁴⁹⁵

Görüldüğü gibi Yunan basını Sakarya savaşı öncesinde birlik ve beraberlikten uzak, birbirine düşmüş bir görünüm sergilemektedir. Genel olarak Batı basını için Sakarya savaşı öncesindeki durum bir beklenti ortamı havası taşımasının yanında, yayınlanan haberler ağırlıklı olarak Türklerin direnme güçleri ve üstün Yunan kuvvetlerinin başarısızlıkları üzerine kurulmuştur. Böyle bir ortamda Yunanlıların Ankara’yı ele geçirmek için düzenleyecekleri diğer bir saldırıya hazırlık için Başkumandan olmasının ardından en fazla 10 günlük bir süresi bulunan Mustafa Kemal Paşa, yukarıdaki bölümlerde de belirtildiği üzere bir zorunluluk olarak Tekalif-i Milliye emirlerinin uygulanması emrini vermiştir. Tekalif-i Milliye emirleri ve uygulamaları ile ilgili ilk haberler Türk hükümetinin yarı resmi yayın organı gibi çalışan Hakimiyet-i Milliye gazetesinde yer almıştır. 10 Ocak 1920 tarihinden itibaren haftada iki kez yayınlanmaya başlayan Hakimiyet-i Milliye gazetesi ilk sayısında gazetenin çıkış sebebini ve adının neden bu şekilde konulduğunu açıklamış, bütün sayıları boyunca da Anadolu’nun bütünü ile ilgili durum ve olaylara yer vermiş-

⁴⁹⁴ ÖZTOPRAK, İzzet; Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989, s.207.

⁴⁹⁵ ÖZTOPRAK, İzzet; Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989, s.210.

tir.⁴⁹⁶ Hakimiyet-i Milliye gazetesinin 9 Ağustos 1921 günlü sayısının ilk sayfasında Tekalif-i Milliye emirlerinin uygulanmaya başlandığı ile emirlerin neler olduğu bildirilmiştir.⁴⁹⁷ Bununla birlikte Kastamonu ve çevresinde yayınlanan Açıksöz gazetesi de halkın Tekalif-i Milliye emirlerini yerine getirmelerini sağlayacak teşvik yazıları yayınlamış ve bu emirleri ayrıntılı bir şekilde açıklamıştır.⁴⁹⁸

İstanbul basını dışarıda tutulmak üzere Anadolu'da yayın yapan ve aralarında Mustafa Kemal Paşa'nın özel emri ile kurulmuş ve milli yapıyı güçlendirici gazeteler de milli mücadelenin kazanılmasında etkili olmuşlar, devlet ile halk arasında bir bildirim aracı olmalarının yanında bir bilgilendirme görevini üstlenmişlerdir. Örneğin; Ankara Tekalif-i Milliye Komisyonu Başkanı İhsan Bey'in basında yer alan ilk bildirisi halka Hakimiyet-i Milliye gazetesi aracılığı ile duyurulmuştur.⁴⁹⁹

“Yurtsever halkımıza,

Memleketten alçak düşmanı kovmak için özveri gerekmektedir.

Askerlerimiz cephede kanlarını dökerken, bizim de burada varımızı yoğumuzu feda etmemiz gerekmektedir. Bunun için hükümetimizin bizden istedikleri, ordunun yiyecek, içecek ve giyim gereksinimlerini karşılamak için oluşturulan Ankara Tekalif-i Milliye komisyonu aşağıdaki kararların alındığını duyurur. Buğday, saman, un, arpa, fasulye, bulgur, nohut, mercimek, kasaplık hayvanlar, şeker gaz, pirinç, sabun, yağ, tuz, zeytinyağı, çay, mum. tüccarların ve halkın elinde bulunan her renkte çamaşırlık, bez, Amerikan, patiska, pamuk, yıkanmış ve yıkanmamış yün, tiftik, erkek giysi, yapımına uygun yazlık ve kışlık kumaşlar, kalın bezler, kösele vaketa, taban asırlığı, sarı ve siyah meşin, sartiyan, mamul yemeni, çarık, potin, çarık yapımına özgü deri, demir kundura çivisi, tel çivi, kundura ve saraç ipleri, nallık demir, yapılmış nal, mih, yem torbası, belleme, kolan, kabağı, gebre, urgan. Yukarıdaki maddelerde türleri yazılı yiyecek ve giyecek mallarla vb. araç gereçlerle miktarlarının bilinmesine gerek duyulduğundan halkın ve tüccarların ellerinde belirtilen mallardan her ne varsa üç güne kadar Valilik makamındaki Tekalif-i Milliye komisyonuna bu beyannameyle başvurmaları ve beyanname ile vermeyenlerin yapılacak inceleme sonucunda mallarının ellerinden alınacağı ve kendilerinin vatan hainliği ile suçlanarak cezalandırılacakları belirtilir” denilmiştir.

Son olarak halkın Tekalif-i Milliye emirlerine olan tutumuna da değinmek yerinde olacaktır. 13 Ağustos 1921 tarihli Hakimiyet-i Milliye gazetesinde Ankara Valisi ve aynı zamanda Tekalif-i Milliye komisyonu başkanı olan İhsan Bey gazetede yer alan beyanatlarında şunları belirtmiştir.⁵⁰⁰

⁴⁹⁶ ÖZKAYA, Yücel; Milli Mücadelede Atatürk ve Basın II, Yeni Gün Basın-Yayın, Ocak2001, s.29-30.

⁴⁹⁷ Hakimiyet-i Milliye, 9 Ağustos 1921, No:259.

⁴⁹⁸ ÖZKAYA, Yücel; Milli Mücadelede Atatürk ve Basın II, Yeni Gün Basın-Yayın, Ocak2001, s.19.

⁴⁹⁹ Hakimiyet-i Milliye, 9 Ağustos 1921, No:259.

⁵⁰⁰ Hakimiyet-i Milliye, 13 Ağustos 1921.

“...Yayımlanan ilan üzerine halk elinde ne kadar silah varsa kendi elleriyle ve büyük bir memnuniyetle getirerek komisyona teslim etmektedir. Köylere de aynı bildiri yapıldığından, ne kadar silah varsa yavaş yavaş geleceğine şüphe yoktur. Erzak ve eşya işine gelince; hükümetin bu konudaki duyurusundan hemen sonra, belirli bir süre içinde erzak ve eşyanın miktarlarını bildiren halk, komisyona beş yüzü aşkın beyanname getirmiştir. Komisyonun her evin kahraman ordumuz için bir kat çamaşır, bir çift çorap bağışlamasıyla ilgili olan bildirisi, halk tarafından memnuniyetle karşılanarak, her mahalle ve köyde büyük çalışma başlamıştır. Geceli gündüzlü bu konuda çalışılmaktadır. Birkaç güne kadar, binlere ulaşacak çamaşır ve çoraplardan tamamlananlar komisyona getirilerek teslim edilecektir. Bu komisyonlar, Ankara ilinin çevresindeki ilçelerde de elbette oluşturulmuştur. Tekalif-i Milliye komisyonları, ilçelerde doğrudan bu konuyla ilgili olan emirler çerçevesinde çalışarak halkın teslim ettiği şeyleri yine doğrudan askeriye teslim edecektir. Ancak bildirildiğine göre, Ankara iline bağlı bütün yerlerde her şeyden önce ve işin öneminin bilincinde olarak çalışılmakta, halk İstiklal Savaşımızda başarının sağlanması için her türlü fedakârlıkları severek yapmaktadır. Güvenlik ne durumdadır? Karar varsa bu konuda da bilgi lütfediliyor mu? Onca çalışmaya ve orduya katılmak için her köyden erlerin gelmesine bu sebeplerle ilde büyük bir hareket bulunmakta olmasına rağmen güvenlik her zamankinden daha yolundadır. Çünkü halk, yurdun kurtuluşu ve bağımsızlığı için olan bu çalışmaların anlamını, Yunanlıların acımasızca ve yok edici siyasetini pek güzel anlamıştır. Onun için halk serinkanlı olarak yurt görevinin yapılmasına koşuyor, kaçaklar konusuna gelince; Herkes bir düğüne gider gibi davullarla, zurnalarla sınıra koşmak için geliyor. Tanrı'ya şükür kaçak olayları yoktur.”

Bu örneklerde de görüldüğü üzere, Hakimiyet-i Milliye gazetesi başta olmak üzere Anadolu'da yayınlanan gazetelerin devletle halk arasındaki bildirim ve bilgilendirmeyi sağladıkları ortadadır. Bu yararlarının yanında İstanbul'da yayın yapan ve millî mücadeleye zarar verir nitelikte konulara yer veren gazeteler haricinde kalan Hakimiyet-i Milliye, İrade-i Milliye ile Açık söz ve Vakit gazeteleri millî ruhu korumaya ve halkın maneviyatını yükseltmeye yönelik yazılar da yayınlamak suretiyle Ulusal Kurtuluş Mücadelesine destek vermek noktasında üzerlerine düşen görevi yerine getirmişlerdir. 1921 yılının Ağustos ayından itibaren “İstiklal” gazetesinde yayınlanan bazı bildiriler halkın Tekalif-i Milliye emirlerini benimsemesini ve kendilerine düşen sorumluluğu yerine getirmelerini sağlamıştır. Yayımlanan bu gazete başlıklarından örnekler vermek gerekirse; “Tekalif-i Milliye Koşalım” Ordu, milletin sinelerinden ayırarak kan ve ateş içinde ırz, namus müdafaasına gönderdiği fedakâr kafilesidir. Ordunun başarısı halkın hamiyet ve fedakârlığın derecesine bağlıdır. Fazilet yolunda hayatını hiçe sayanların ihtiyaçlarını düşünmekte göstereceğimiz gayret, alçak düşmanı indireceğimiz darbenin en kuvvetli amildir.

“Tekalif-i Milliye Koşalım” Cephe gerileri de harp sahasıdır. Serhatta vatan evladı hayatını feda ederken, geridekiler de silah, nakit ve mal bağışlayıp hazırlarlar.

Fedakârlık böyle iki taraflı olursa, karşısında dayanabilecek düşman tasavvur edilemez. Bundan dolayı esirgemeyelim. Hiçbir şeyi esirgemeyelim. “Tekalif-i Milliye’yi Unutmayalım!” Fedakârlığımızın sonuçları cephelerde görünmeye başladı. Zaferin sonuçlandırılması Tekalif-i Milliye’ye katılmakla göstereceğimiz şiddete bağlıdır. Bize ulvi günler yaşatan ordumuzu sevmekliğimiz onun ihtiyaçlarını düşünüp temin etmeği gerektirir. “Unutmayalım” Cephede namus ve istiklâlimiz uğrunda can-siperane çalışan kahraman askerlerimiz için Tekalif-i Milliye Komisyonu’nca en az her hane başına toplanmakta olan (don, gömlek, çorap, çarık) dan ibaret olmak üzere bir kat çamaşırı unutmayalım, verelim.⁵⁰¹

Basın sadece Milli Mücadeleye destek olacak, kamuoyu oluşturacak yazılar yazmakla kalmamış ayrıca Türk kadınının yaşamına, çektiği ızdıraplara, gösterdiği fedakârlıklara da yer vermiştir. 1925-1929 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti’nin Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati, 18 Haziran 1922 tarihli Yeni Gün gazetesinde şunları yazmıştır. “Her kafilere karışan Anadolu çocuğu için düşünen bir Fatma, bir yavru, bir köy vardır. Bunlar haftaları, ayları, seneleri sayarlar. Hep gidenlerin gelmesini beklerler. Halbuki o kafileler bazen bir volkan olur; yanar ve yıkar. Her giden, köye dönmez, onun içindir ki Anadolu’da Mehmetçiğe sarılmak için açılan ağuşlar çok kez matem ve felaket kucaklar... Fakat ne felakettir ki giden bütün bunlardan hiçbir şey gelmez. Yalnız bir kağıt parçası imam eliyle zavallı bir nikâhlıya, bir nişanlıya, bir babaya, bir anaya bırakılır ve anlaşılır ki Mehmetçik artık Allah’ına kavuşmuştur... Her köyün içinde şehitlerin bıraktığı emanetlerden oluşan birer varlık vardır.

Bu boyunları bükük yetimler annesinin saban sürerek nasırlanmış ellerinden başka bir el tarafından okşanmayan zavallı şehitzadeler babalarının yokluğunu zehirli bir acı gibi senelerce sinelerinde saklarlar ve nihayet onlar da babalarının karıştığı kafilere katılırlar. Babalarının gittikleri yolda onlar da uzun günler giderler, işte bu diyar çocuklarının yegâne nasibi büyük kafileler halinde bir taraftan öbür tarafa akmak, mukaddesat yolunda, bağımsızlık ve özgürlük uğrunda ölmektir. Zannetmem ki dünya tarihi bu kadar büyüklükler içinde bu kadar azimetkârane yaşamış fedakâr bir milleti kaybetmiş olsun... Kadınlar harp eden ve ölen erkeklerin işlerini yaparlar... Çocuğunu emzirirken, sabanın demirini siler, ineğin sütünü sağlar ve cenk türküsü çağırarak arkasına sardığı yavrusuyla kafilelere kurşun ve gömlek taşır. Türk kadını, Anadolu kadını fütuhatçı bir neslin çok faziletkâr anneleridir. Felaket ve kahr önünde yalnızca çalışan uğraşan bu anneler önünde yüzüm kızarak başımı öne eğmek mecburiyetini duyarım. Bir muhtarın, bir jandarmanın bütün emirleri karşısında ambarındaki son nafakasını verirken yine millete selamet duasını unutmaz, millet yoluna son buğday tanesi çuvalara boşalırken o darıdan yapacağı ekmeği düşünür. Düşman karşısındaki Mehmetçiğe hediye göndermek

⁵⁰¹ ÇAPA, Mesut; Tekâlif-i Milliye Komisyonu Çalışmaları, Batı Cephesinin İkmalinde Trabzon’un Rolü, Toplumsal Tarih, C:6, Sayı:35, 1996, s.18.

için bin zahmetle yetiştirdiği buğdayın elinden gitmesi ruhunda yalnız bir endişe bırakır. O da Mehmetçiğin hediyesiz kalmasıdır. Bu kadar fedakârlığa mukabil hiç olmazsa hak tanılsa, hiç olmazsa hürmet görse fakat ne yazık!⁵⁰²

13- TEKALİF-İ MİLLİYE UYGULAMALARININ SONLANDIRILMASI ve İKTİSADİ HAKLARIN ÖDENMESİ

Tekalif-i Milliye emirleri 7-8 Ağustos 1921 tarihinde uygulanmaya başlamış olup, 1 numaralı emir düzenleyici, 5 ve 9 numaralı emirler sürekli yükümlülükler getirici, diğer emirler bir defada yerine getirilen bu nedenle de yerine getirilme- siyle birlikte bağlı oldukları yükümlülükleri de sonlandıran bir yapıya sahiptirler. 8 Ekim 1921 gün ve 690 sayılı emirde belirtildiği gibi Tekalif-i Milliye emirlerinin uygulanmasına 30 Ekim 1921 tarihinden itibaren son verileceği kararlaştırılmış- tır.⁵⁰³ Ancak alınan kararla 1921 yılındaki ekimin geç yapılması nedeniyle gecikecek olan mahsul, ne zaman alınırsa alınsın, Tekalif-i Milliye komisyonları tarafından vergilendirmeye tabi tutulmuştur. Yabancı ülkelerden gelen mallar içinse alınmak- ta olan %10 Tekalif-i Milliye kesintisi 3 Ekim 1921 tarihinden itibaren alınmamıştır. 1921 yılının sonlarına gelindiğinde iki emrin halen uygulanmakta olduğunu görü- yoruz. Bunlardan birincisi olan 5 numaralı Tekalif-i Milliye emri 18 Nisan 1922 gün ve 223 sayılı Askeri Ulaştırma Kanunu çıkartılıncaya kadar yürürlükte kalmıştır. 9 Numaralı emir ise Kurtuluş savaşının sonuna kadar uygulanmıştır.⁵⁰⁴ Tekalif-i Mil- liye usulüyle toplanan erzak ve eşyanın bedelleri ise söz verildiği gibi sahipleri- ne ödenmiştir. Bu ödemelerin büyük bir kısmı nakit olarak yapılırken, geri kalan önemsiz bir kısmı ise hazine tahvilleri verilmesi suretiyle yapılmıştır. Ödemelerin yapılması ile ilgili kanun 12 Nisan 1923 tarihli ve 328 sayılı kanundur. Bu kanun ile toplamı 6.003.663 TL olan Tekalif-i Milliye borçları hak sahiplerine ödenmeye başlanmış, borcun % 72'ine karşılık gelen 4.340.508 TL tutarındaki bölümü 1923 yılında, geri kalan % 27,7 lik kısmı ise 1926 yılı hariç olmak üzere her yıl yapılan ödemelerle 1929 yılında kapatılmıştır.⁵⁰⁵

⁵⁰² MÜTERCİMLER, Erol; Bu Vatan Böyle Kurtuldu, Alfa Yayınları, İstanbul 2006, s.219-221.

⁵⁰³ SÜRMELİ, Serpil; Milli Mücadelede Tekalif-i Milliye Emirleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayın- ları, Ankara, 1998, s.165-168.

⁵⁰⁴ SÜRMELİ, Serpil; Milli Mücadelede Tekalif-i Milliye Emirleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayın- ları, Ankara, 1998, s.165-168.

⁵⁰⁵ TURAL, Mehmet Akif; Tekalif-i Milliye(Halka Borcu Kalmayan Devlet), Atatürk Araştırma Dergisi, C.XI, Sayı:32, Ankara 2000, s.558.

Tekalif-i Milliye Komisyonlarınca Halka Yapılan Ödemeler

YILLAR	TUTAR (TL)
1923	4.340.508
1924	1.145.053
1925	236.949
1926	-
1927	189.988
1928	86.564
1929	4.601
TOPLAM	6.003.663

Kaynak: TURAL, Mehmet Akif; Tekalif-i Milliye(Halka Borcu Kalmayan Devlet), Atatürk Araştırma Dergisi, C.XI, Sayı:32, Ankara 2000, s.559.

B.M.M. Hükümeti yalnızca Tekalif-i Milliye borçlarını değil aynı zamanda Osmanlı Devletinin iç borçlarını da ödemiştir. Savaşı izleyen yıllarda yapılan bu türden ödemeler 10.527.217 TL olarak gerçekleşmiştir. Toplam tutara bakacak olursak T.B.M.M Hükümeti, Osmanlı döneminde Tekalif-i Harbiye usulüyle alınan erzak ve eşyanın bedelleri ile birlikte Tekalif-i Milliye usulüyle alınan ihtiyaç maddelerinin bedeli olarak toplam 17.426.409 TL ödemiştir. Bu ödemeler 1923 yılından 1937 yılına kadar 14 yıllık sürede yapılmış olup devletin halka borcu kalmadığını gösteren en önemli unsurdur.⁵⁰⁶

Daha öncede ifade ettiğimiz gibi Kuvay-ı Milliye'nin dağıtılıp düzenli orduya geçilmesi döneminde B.M.M.'si üç farklı yolla gelir sağlanması çabasına girmiştir. Osmanlı Devleti'nin vergi yasalarını değiştirmek, vergi oranlarını artırmak ve yeni vergiler koymak, Sovyet Rusya'dan alınan yardımları ve çeşitli emanet paraları açıkları kapatmakta kullanmak, Düyûn-u Umumiye faizini ödemeyerek çeşitli gereksinimler için kullanmak, (O yıllarda Osmanlı Devleti'nin 162.121.625 TL dış borcu bulunmakta olup, bu borcun yıllık faizi de 9.652.000 TL'dir).⁵⁰⁷ Bunlardan ayrı olarak Ziraat Bankasından da zorunlu ihtiyaçların karşılanması amacıyla 1.200.000 TL da borç alınmıştır.⁵⁰⁸

⁵⁰⁶ SÜRMEİ, Serpil; Milli Mücadelede Tekalif-i Milliye Emirleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1998, s.168.

⁵⁰⁷ DURU, Cihan; TURAN, Kemal; ÖNGEOĞLU, Abdurrahman; Atatürk Dönemi Maliye Politikası I, Ankara, 1982, s.265.

⁵⁰⁸ DURU, Cihan; TURAN, Kemal; ÖNGEOĞLU, Abdurrahman; Atatürk Dönemi Maliye Politikası I, Ankara, 1982, s.265.

13.1- Tekalif-i Milliye'nin Mali İktisat Yönü ile Savaşın Kazanılmasına Katkıları

Tekalif-i Milliye Emirleri diğer bazı vergiler gibi parasal ve nakdi bir vergi olmadığı gibi halkın devlete zorunlu borçlanması içeren mal esasına dayanan bir vergidir. Bu yüzden Tekalif-i Milliye usulüyle alınan vergiler erzak ve eşya kalemlerinden oluşmaktadır. Bu emirler vasıtasıyla ele edilen kaynaklar, Kurtuluş Savaşının kazanılmasında en önemli etkenlerden biri olmuştur.

Tekalif-i Milliye Emirlerinin Türk siyasi ve askeri hayatına en büyük etkisi hiç kuşkusuz Sakarya Savaşının kazanılmasında etkin rol oynamasıdır. Geçen bölümlerde de ifade edildiği üzere II. İnönü Savaşının ardından özellikle de Eskişehir-Kütahya Savaşları sonrası Türk ordusunun askeri gücü zayıflamış bununla birlikte Anadolu halkı ekonomik açıdan bir tükenmişliğin içerisinde girmiştir. Bu yüzden Başkumandanlık görevini üstlenen Mustafa Kemal Paşa, etkin ve hızlı bir yöntem olan eşya ve erzak vergilendirmesine gitmiştir. Tekalif-i Milliye Emirleri, Türk Milletinin varlık yokluk savaşında en önemli dönüm noktalarından biri olmuştur. Sakarya Savaşının kazanılması ile birlikte içte ve dışta çok önemli gelişmeler yaşanmıştır. Yurt içerisinde bu başarı büyük sevinç ve özgüven doğururken yurt dışında da büyük yankılar uyandırmıştır.⁵⁰⁹

Tekalif-i Milliye Türk milletinin bağımsız bir devlet kurma sürecinde kendi öz varlıkları ile bunu başarabileceğinin göstergesi olarak B.M.M.'si ile diğer devletler arasında yapılan anlaşmalarda da önem arz etmektedir. Sakarya Savaşı sonrası imzalanan ilk anlaşma Fransız Hükümeti ile yapılan Ankara antlaşmasıdır. 1921 yılının Şubat ayında toplanan Londra Konferansında B.M.M. Hükümetini temsilen Bekir Sami Bey katılmış, yetkilerini aşarak imzalamış olduğu antlaşmaları B.M.M.'si kabul etmemiştir. Ancak Fransa ile olan diplomatik ilişkiler kesilmemiş, her iki taraf temasın devamı konusunda duruş sergilemişlerdir. Ankara antlaşmasının imzalanmasının ardından iki büyük devletten tepkiler ve çekinceler gelmiştir. Özellikle İngiltere bu antlaşma ile gerek Anadolu'daki gerekse Ortadoğu'daki çıkarları zarar gördüğü için en yoğun tepkiyi göstermiştir. Diğer taraftan Sovyet Rusya açık ve katı bir tepki göstermemesine rağmen B.M.M. Hükümetinin taraf değiştirme sinyali vermiş olabileceği şüphesiyle kaygıya kapılmıştır. Bu durum üzerine Fransız Hükümeti Franklin Bouillon'u Ankara'ya göndermiş, Misak-ı Milli üzerinde yoğunlaşan görüşmelerde Fransız tarafı amaçlarının Sevr Antlaşmasının değiştirerek kabul ettirmek olmadığını, gerçek anlamda bağımsız bir Türk devletinin yanında olduklarını ifade etmişlerdir. Mustafa Kemal Paşa başkanlığında iki hafta kadar süren görüşmeler Fransız tarafının katı ve ısrarcı tutumu nedeniyle herhangi bir sonuç alınmadan sona ermiştir.

Sakarya Savaşının ardından görüşmeler 24 Eylül 1921 tarihinde tekrar başlamış, 20 Ekim 1921'e kadar süren görüşmeler sonucunda Franklin Bouillon ile Yusuf

⁵⁰⁹ Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri; IV, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s.435-445.

Kemal Bey Ankara Antlaşmasını imzalamışlardır. Bu antlaşma ile B.M.M. Hükümeti, Güney cephesini kapamış, bununla birlikte demiryolu bağlantısı olan Mersin gibi önemli bir limanı denetimi altına almıştır. Ankara antlaşması ile ilk defa bir batı devleti Misak-ı Milli'yi tanımıştır. Fransa'nın tanıma işlemi, itilaf devletleri arasında tedirginliğe yol açmış, Fransa ve İngiltere arasında büyüyerek devam eden çıkar çatışması birlikteliği zedelemiştir. Fransızlarla yapılan bu antlaşmanın Fransa açısından bir diğer özelliği de o tarihe kadar İngiltere'nin jandarmalığını yapan Fransa'nın bu antlaşmayı imzalamasıyla bu özelliğini yitirmiş olmasıdır. Artık bu tarihten sonra Fransa, İngiltere'nin karşısına bir güç olarak yer alacağını ifade etmiştir. Sakarya savaşı bir yandan B.M.M. hükümetinin milletlerarası statüsünü sağlamlaştırırken diğer yandan da Türk Milletinin geleceğini tayin edecek tek gücün B.M.M. olduğunu göstermiştir. Bunun yanı sıra Sakarya savaşının ardından yapılan Ankara antlaşması Sovyet Rusya'nın tereddütlerinin olduğunu da ortaya koymuştur. Türklerin Fransa ile yaptığı antlaşma, Sovyet lider Stalin ve arkadaşlarınca şüpheyle bakılmakla birlikte, Mustafa Kemal Paşa'nın Fransızlarla yapılan müzakerelerin bir zaptının her gün Sovyet sefaretine göndermesi konuyu biraz yumuşatmıştır. Bu dönemin ardından bir süre tereddüt ettikten sonra Sovyet liderleri, başta Lenin olmak üzere B.M.M.'si hükümeti ile sağlam bir ilişki kurmanın faydalı olacağına kanaat getirmişlerdir. Bu yüzden geciktirilen askeri yardımın yapılması hususundaki detayları açıklığa kavuşturmak için Ankara'ya bir heyet göndermişlerdir. Bütün bu gelişmelerden sonra, Türk-Sovyet ilişkileri sağlam bir zemine oturtulmuştur.⁵¹⁰

Bu tarihten sonra Sovyetlerce yapılmış olan silah yardımı hem miktar hem de cins olarak Türk Ordusunun gücünü önemli ölçüde artırmıştır. Ankara antlaşması ile Fransa'nın terk ettiği silahları da dikkate alırsak Büyük Taarruzda Türk Ordusunun ulaşmış olduğu askeri gücü tahmin edebiliriz.⁵¹¹ Sakarya Savaşının kazanılmasının ardından elde edilen bir diğer siyasi kazanç da Kars antlaşması olmuştur. Bu antlaşmanın, daha önce imzalanan 16 Mart 1921 tarihli Moskova antlaşmasından tek farkı, Ermenistan, Gürcistan, Azerbaycan ve Sovyet Rusya ile olan sınır sorunlarını 13 Ekim 1921 tarihinde tamamen ortadan kaldırmasıdır. Kars antlaşmasının içte ve dışta da önemli yankıları olmasının yanında Kars antlaşmasının, Moskova antlaşmasında açıklığa kavuşturulmamış olan bazı konuları kapsamaması ve diğer yönleriyle Moskova antlaşmasının aynısı olması nedeniyle Ankara antlaşması gibi yankı bulmamıştır.

Özetlersek; Sakarya savaşının kazanılmasıyla birlikte B.M.M. hükümetinin yurt içinde ve dışında saygınlığı artmış, otoritesi kuvvetlenmiştir. Yabancı ülkelerle yapılan antlaşmalar ile B.M.M.'si hükümeti önemli kazanımlar elde etmiş, Yunan kuv-

⁵¹⁰ OKYAR, Osman; Milli Mücadele Dönemi Türk Sovyet İlişkilerinde Mustafa Kemal(1920-1921), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1998, s.178.

⁵¹¹ OKYAR, Osman; Milli Mücadele Dönemi Türk Sovyet İlişkilerinde Mustafa Kemal(1920-1921), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1998, s.193.

vetleri de geri çekilmek zorunda kalmıştır. Artık taarruz sırası Türk ordusunun eline geçmiş, manevi anlamda hem Türk Milletinin hem de Türk Ordusunun kendine olan özgüveni kuvvetlenmiştir. Sakarya savaşı sonrası dünya devletleri artık B.M.M'sinin Türk Milletini temsil eden tek temsilcisi olduğunu anlamış, İngiltere ile Fransa arasında devam eden çıkar çatışması Ankara antlaşması ile İtilaf blokunda parçalanmaya sebebiyet vermiştir. Şu ana kadar incelediğimiz gelişmelere baktığımızda; B.M.M'si hükümeti, Yunan hükümeti karşısında avantajlı bir konuma gelirken, Milli Mücadelede insiyatif Yunan tarafından Türk tarafına geçmiştir.

13.2- Tekalif-i Milliye'nin Milli Mücadeledeki Stratejik ve İktisadi Önemi

Her türlü güç ve imkânsız görünen şartlara rağmen Milli mücadele, dış kaynak bulma olanağı sınırlı olduğundan büyük ölçüde iç kaynaklar ile finanse edilmiştir. Kurtuluş Savaşı sırasında yapılan harcamaların ancak %8.8'inin Rusya'dan gelen yardımlardan karşılandığını ifade edersek, Milli mücadelenin ne oranda iç kaynak kullanımıyla başarıldığı ortaya çıkmış olacaktır. Aşağıdaki tablodan Kurtuluş Savaşı sırasında yapıldığı tahmin edilen harcamaların hangi kalemlerden ibaret olduğunu gösteren bilgiye ulaşmış oluruz.

GELİR KALEMLERİ	TUTAR (Milyon Lira)	YÜZDESİ (%)
Bütçe Gelirleri	94	63,9
Bütçe Dışı Kaynaklar	10	6,8
Diğer Kaynaklar, El Koymalar	23	15,7
Bağışlar	7	4,8
Rus Yardımları	13	8,8
TOPLAM	147	100,0

Kaynak: TURAL, Mehmet Akif; Tekalif-i Milliye(Halka Borcu Kalmayan Devlet), Atatürk Araştırma Dergisi, C.XI, Sayı:32, Ankara 2000, s.558.

Bu tablodan Kurtuluş Savaşının %91'inin iç kaynaklardan karşılandığını, bunda büyük oranda bağışlarla karşılandığını ifade edebiliriz.⁵¹² Bütçe açıklarının büyük ölçüde finanse edildiğini, Kütahya-Eskişehir savaşları sonrasında kaynakları tükenme noktasına gelen Türk Ordusunun ihtiyaçlarını karşılamak ve Yunan taarruzuna direnebilmek için Tekalif-i Milliye emirlerinin uygulamaya konulmasının bir zorunluluk ve var olma mücadelesinin en önemli parçası olduğu ortaya çıkmıştır. Tekalif-i Milliye emirleri sayesinde önemli miktarda mal ve hizmet sağlanmış, Türk ordusunun ihtiyaçları iki hafta gibi çok kısa bir sürede milletin seferberliği ve yüksek fedakârlığı ile karşılanmıştır. Bir an için Sakarya savaşının imkânsızlıklar

⁵¹² KAYIRAN, Mehmet; Teklaif-i Milliye ve Uygulanışı, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt:V, Ankara 1989, s.658.

nedeniyle kaybedildiğini düşündüğümüzde, Tekalif-i Milliye emirlerinin ve uygulamalarının ne derece gerekli ve önemli olduğunu görmüş oluruz. Sakarya savaşının kaybedilmesi, Ankara'ya kadar ilerlemiş bir yunan askeri kuvvetini, Kayseri'ye taşınmış bir Meclisi ve özgüvenini büyük ölçüde kaybetmiş ve yok olmanın eşiğinde bir milleti akla getirmektedir. Bu açıdan Mustafa Kemal Paşa'nın Dünya Tarihinde ilk kez uygulamaya koyduğu bir kavram olan "Topyekûn Savaş Stratejisi" Türk Milletini yol olmaktan kurtaran en önemli etkenlerden biri olmuştur.⁵¹³

Tekalif-i Milliye emirleri, Türk ordusunun ihtiyaçlarını karşılamada etkin bir önlem olmasının yanı sıra, diğer taraftan var olma savaşı veren bir milletin ne denli fedakâr olabileceğini, ne derin acı tecrübeler karşısında dayanıklılık göstererek mücadele edebileceğini ispatlaması yönünden önemlidir. Refet Paşa Tekalif-i Milliye ve Türk halkının direnme azmi hakkındaki aşağıdaki sözleri çok önemlidir. "Bu kesin zaferi, milletin yüce gönüllülüğüne borçluyuz. Müdafaa-i Milliye Vekili olarak, ordunun şükranını milletin ayaklarına sererken, göz önünde kağıt arabalarıyla çalışan köylülere ve köylü kadınlara bu şükranı bir daha ifade ederken, geçim yollarını kaybeden, her şeyini severek veren, Tekalif-i Milliye yükümlülüğünü fazlasıyla yerine getiren, o günkü yiyeceğini, giyeceğini ordusuna veren, tüccarsa dükkanını boşaltan, zanaat sahibiyse savunma için sanatını konuşturan, küçük çocuğundan önce sınırdaki asker kardeşine çorap dokuyan, çarığının hediye eden ve Tekalif-i Milliye yükümlülüğünü emirden önce vatan görevi sayan temiz ve soylu milletimize şükran ve minnetlerimizi sunarım."⁵¹⁴

Görülebileceği üzere Tekalif-i Milliye emirleri gerek Türk Tarihi ve gerekse Dünya Tarihi açısından önemli bir uygulama olarak kabul görmüş, Churchill gibi önemli devlet adamlarına ilham kaynağı oluşturmıştır. Tekalif-i Milliye emirleri Türk Kurtuluş Savaşının kilit noktalarından biri olan Sakarya Savaşının kazanılmasında en etkin rollerden birini oynamıştır. Bütün bu özellikli durumu nedeniyle de önemli tarihi bir uygulamadır.

⁵¹³ KAYIRAN, Mehmet; Teklaif-i Milliye ve Uygulanışı, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt:V, Ankara 1989, s.659.

⁵¹⁴ KUTAY, Cemal; Büyük Zaferin Yapısında Tekalif-i Milliye, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972, s.251.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MİLLİ MÜCADELE ve KURTULUŞ SAVAŞI SÜRECİNDE AYNI ve MALİ DIŞ YARDIMLAR

14- MİLLİ MÜCADELE ve KURTULUŞ SAVAŞINDA DIŞ YARDIMLAR

14.1- Türkler ve Rusya Arasında İktisadi Yardımlaşma İlişkilerinin Siyasi ve Askeri Gerekçeleri ile Sovyet Rusya'nın Yardımları

Kökenleri XV. yüzyılda Kırım Hanı Mengli Giray'ın Rus Çarı III. İvan ile kurduğu dostlukla dolaylı olarak başlayan Osmanlı-Rus ilişkileri, XVI. yüzyılın ikinci yarısına kadar Osmanlı İmparatorluğunun siyasi ve askeri üstünlüğü ile devam etmiştir.⁵¹⁵ Bu yıllarda Kazan ve Astrahan'ın Rus hakimiyetine girmesiyle dengelenmeye başlayan ilişkiler; Osmanlı İmparatorluğunun 1711'de yapılan Prut Savaşını kazanmasından sonra sürekli olarak Rusya lehine değişmiş, hatta Osmanlı İmparatorluğu 1852-1855 Kırım Savaşını ancak İngiltere, Fransa ve Avusturya gibi devletlerin yardımıyla kazanabilmiştir.⁵¹⁶ Tarihe 93 Harbi olarak da geçen 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi sonrasında üstünlük Rus tarafına geçmiş ve Ruslar, tarihi emelleri olan sıcak denizlere inme yolunda oldukça önemli bir adım atmışlardır. 1914 yılına gelindiğinde bulunduğu coğrafyada yaşanan bloklaşma sürecinde İtilaf Devletleri yanında yer alamayan Osmanlı İmparatorluğu, I. Dünya Savaşına merkez devletleri yanında girmek durumunda kalmıştır. Bu savaşa diğer devletlerin yanı sıra Rusya ile de savaşmak zorunda kalan Osmanlı İmparatorluğu, Doğu'da önemli toprak kayıplarına uğramıştır. Ancak Rusya'da 9 Mart 1917'de başlayan ve 7 Kasım 1917'de komünistlerin başarısıyla sonuçlanan ihtilal⁵¹⁷ sonrasında Ruslar, savaş esnasında yapılan gizli paylaşım anlaşmalarını⁵¹⁸ açıklamışlar ve işgal ettikleri Türk topraklarını Aralık 1917 sonlarında Ermenilere bırakarak çekilmişlerdir.⁵¹⁹ 1.Dünya Savaşı sonrası gizli anlaşmaları açıklayan Ruslar, aslında tarihi emellerinden vazgeçmemişlerdir. Brest-Litovsk antlaşmasını tek taraflı olarak fesheden Sovyet Rusya, Türkiye ile anlaşırca hem güney yanını emniyete alabileceğini, hem de Türkiye'yi Bolşevikleştirerek İslam Dünyasını kazanabileceğini düşünmektedir.⁵²⁰ Bu sıralarda Polonya ve Çarlık yanlısı Beyaz Rusya ile savaşmakta olan Sovyet Rusya, Polonya saldırısını atlatıp Beyaz Rus Generali Wrangel'i yenerse Türkiye üzerinde batılı devletler ile pazarlığa da girişebilecektir.⁵²¹

⁵¹⁵ ERENDİL, Muzaffer; Tarihte Türk-Rus İlişkileri, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975, s.23-24.

⁵¹⁶ KUTLU, Mesut; Milli Mücadele'de Dış Yardımlar(1919-1922) Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2004, s.19.

⁵¹⁷ ERENDİL, Muzaffer; Tarihte Türk-Rus İlişkileri, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975, s.101.

⁵¹⁸ T.C Genelkurmay Başkanlığı Harp Dairesi, Türk İstiklâl Harbi Güney Cephesi, C.IV. Genelkurmay Basımevi, Ankara 1966, s.7.

⁵¹⁹ KUTLU, Mesut; Milli Mücadele'de Dış Yardımlar(1919-1922) Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2004, s.19.

⁵²⁰ SONYEL, Salahi; Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C.I, Ankara, 1973, s.82-83.

⁵²¹ SONYEL, Salahi; Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C.II, Ankara, 1991, s.20-21.

İngiltere'ye karşı Türkiye üzerinde etkisini ve gücünü hissettirmek için Türk Milli mücadelesine yandaş görünmek, talep edilen ve veremeyeceği yardım malzemele-
rini laf kalabalığı ile geçiştirmek ve verebileceklerini ertelemek düşüncesinde olan
Sovyet Rusya; aynı zamanda Türkiye ile kesin bir bağlantıya girmemek, Türkiye ile
İslam Dünyası arasındaki bağı engellemek, bir yandan da batıyı Ermenistan ko-
nusunda Türkiye'ye karşı kışkırtmak amaçlarını gütmektedir. Ermeni kozunu hem
batıya, hem de Türkiye'ye karşı kullanan Sovyet Rusya'ya göre; Türkler, Azeriler ve
Kuzey Kafkasyalılar birleşirlerse bu durum kendileri için tehdit oluşturacaktır.⁵²²
Sovyet Rusya'ya göre Türk-Rus işbirliği gerçekleşirse Rusya Türkiye'ye yardım ede-
bilecektir. Ayrıca güneyde Türkiye'nin bir tampon devlet olarak bulunması, Sovyet
Rusya'ya hem güvenliği sağlama, hem de Türkiye'yi Bolşevikleştirerek İslam Dün-
yasını kazanma imkânı sunacaktır.⁵²³ Eğer Bolşevikler başarılı olmak istiyorlarsa
Müslümanları memnun etmek zorundadırlar, bu da emperyalist devletlere karşı
Türkiye'ye destek sağlamakla mümkün olabilecek, dolayısıyla ileride göreceğimiz
gibi Lenin ve arkadaşları Türk dostluğunu her şeye tercih edebilecektir.⁵²⁴ İtilaf Dev-
letleri ise; Türkiye ile Sovyet Rusya arasında tampon devletler oluşturduklarında
Türkiye-Sovyet Rusya ilişkilerini kesmiş olacaklarını, böylece hem Anadolu'daki
Milli Mücadele hareketini, hem de Sovyet Rusya'yı zayıf düşürmüş olacaklarını dü-
şünmüşlerdir.⁵²⁵

25 Mayıs 1919'da Samsun'dan Havza'ya geçen Mustafa Kemal Paşa, Albay Se-
men Mihailoviç Budienni başkanlığındaki Rus heyeti ile 1919 Haziran ayı başla-
rında görüşmüş, Sovyet temsilcisi Türkiye'nin Bolşevikleştirilmesi karşılığında para
ve silah yardımı teklifinde bulunarak B.M.M. ile Sovyet Rusya arasındaki ilk ilişkiler
başlamıştır. Ancak Mustafa Kemal Paşa, temsilcinin teklifini kabul etmemiş, bunun
yerine yapılacak yardıma karşılık Türkiye'yi Sovyet Rusya ile düşmanları arasında
bir tampon konumunda olmayı teklif etmiştir. Aslında Havza'da yapılan görüşme-
nin Mustafa Kemal Paşa'ya yararı olmuş ve Budienni; Lenin, Stalin ve Troçki gibi
Sovyet Rus liderlerini Milli Mücadele yönüyle etkilemiştir.⁵²⁶ Nitekim Budienni he-
yeti, dönünce Mustafa Kemal Paşa'nın Türkiye ile Sovyet Rusya arasında ilişki ku-
rulması ve yardım sağlanması önerisini iletmış ve Rus Komünist Partisi de öneriyi
kabul etmiştir.⁵²⁷

13 Haziran 1919'da Havza'dan Amasya'ya geçen Mustafa Kemal Paşa ve arka-
daşlarının Amasya'da görüştükleri konular arasında Sovyet Rusya ile ilişki kurul-

⁵²² SONYEL, R. Salahi; Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C.II, Ankara, 1991, s.21.

⁵²³ DOĞANAY, Rahmi; Milli Mücadele'de Karadeniz(1919-1922), Ankara, 2001, s.37.

⁵²⁴ TANSEL, Selahattin; Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, C.II, 1991, s.236.

⁵²⁵ DOĞANAY, Rahmi; Milli Mücadele'de Karadeniz(1919-1922), Ankara, 2001, s.41-42.

⁵²⁶ KASALAK, Kadir; "Milli Mücadele Başlarında Türk-Rus İlişkileri", Askeri Tarih Bülteni, S.37, Ankara, 1994, s.26.

⁵²⁷ STEFANOS, Yerasimos; Türk-Sovyet İlişkileri(Ekim Devriminden Milli Mücadeleye), İstan-
bul, 1979, s.109.

ması hususu da yer almıştır. Esasen Ruslar da, Türklerin bazı şartları kabul etmesi durumunda yardım edebileceklerini ima etmişlerdir.⁵²⁸ Mustafa Kemal Paşa, Kazım Karabekir Paşa'ya 23 Haziran 1919'da çektiği telgrafta “silah, araç, gereç, para ve gerekirse asker yardımı için Ruslarla görüşülebileceğini” belirtmiştir.⁵²⁹ Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları; Sovyet Rusya ile işbirliğine gidilmesini, hem bu devletten doğrudan mali ve askeri yardım alınabileceğini, hem de İtilaf Devletlerinin Türkiye'nin Sovyet Rusya'ya yakınlaşmaması için politika üretebileceğini düşünmüştür.⁵³⁰ Öte yandan Anadolu'da Kuvay-ı Milliye hareketi gelişmeye ve yaygınlaşmaya başlayınca, Sovyet Rusya bu durumu önceleri izlemeye sonraları da ilişki kurma yönünde adımlar atmıştır. Batı Anadolu'da Kuvay-ı Milliye'nin kuruluşunu ve gelişimini yürütmekte olan 61. Tümen Komutanı Albay Kazım (Özalp) Bey bu konuda başından geçen olayı şöyle anlatmıştır.⁵³¹ “Balıkesir'e bir Türk tercüman ile bir gün bir Rus geldi. Teklifi şu idi, siz memleketinizi kurtarmak için Yunanlılara karşı savaşıyorsunuz. Bolşevik Rusya ile birlik olduğunuzu ilan edersiniz. İstedığınız silah ve parayı veririz. Ben, böyle bir şeyi ilan etmeyiz, fakat para ve silah verirsiniz alırız, dedim.” Bu olayın ardından, görevi Anadolu'da olup bitenleri yerinde gözlemenin yanında Milli Mücadele liderleriyle görüşerek onların ihtiyaçlarını tespit etmek olan bir Sovyet Rus heyeti de, 61. Tümen Komutanı Albay Kâzım (Özalp) Bey'i ziyaret etmiş, heyet üyeleri her türlü yardıma hazır olduklarını söylemişlerdir.⁵³²

14.1.1- Türkler ve Rusya Arasında Heyet-i Temsiliye Dönemi Türk-Rus İktisadi Yardımlaşma İlişkilerinin Siyasi ve Askeri Gerekçeleri (4 Eylül 1919-22 Nisan 1920)

Türk-Rus ilişkileri, Sivas Kongresi ve Heyet-i Temsiliye döneminde gelişmeye başlamıştır. Çünkü bu dönemde Sovyet Rusya'daki yeni rejim de Milli Mücadele ile aynı şartlar altında olduğundan, Bolşevik İhtilâl'den sonra batılı devletler yeni Sovyet rejimini yıkmaya çalışmışlardır.⁵³³ Anadolu, İngiltere'nin liderliğinde İtilaf Devletleri tarafından işgal altında iken, Bolşevikler de İngiltere'nin başında olduğu Batı'dan asker yardımı alan Çarlık Rusya'sına karşı savaşmıştır. 1918 yılı sonlarında Fransa ve İngiltere, Güney Rusya'yı kendi aralarında pay etmişler ve Kırım'a asker çıkarmışlardır. Hatta 1919 Mart ayında Kırım'daki müttefik asker sayısının 850.000'e çıktığını söyleyebiliriz. Bu gelişmeler çerçevesinde Sivas kongresinden kısa bir süre sonra Sovyet Kafkas Orduları Başkomutanı Chalva Eliava, Osmanlı Devletinin

⁵²⁸ SONYEL, R.Salahi; Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C.I, Ankara, 1973, s.81.

⁵²⁹ STEFANOS, Yerasimos; Türk-Sovyet İlişkileri(Ekim Devriminden Milli Mücadeleye), İstanbul, 1979, s.128.

⁵³⁰ GÜRÜN, Kâmuran; Türk-Sovyet İlişkileri(1920-1953), 2000, s.461.

⁵³¹ SELEK, Sabahattin; Anadolu İhtilâli, C.II, İstanbul, 2000, s.461.

⁵³² TANSEL, Selahattin; Mondros'tan Mudanya'ya kadar, C.II, 1991, s.237-238.

⁵³³ ARMAOĞLU, Fahir; 20 Yüzyıl Siyasi Tarihi(1914-1980), Ankara, 1983, s.47.

son durumunu yerinde görmek ve değerlendirmek üzere gizlice İstanbul'a gelmiş ve Türk Milliyetçileri ile görüşmelerde bulunmuştur. Chalva Eliava milliyetçilere "emperyalistlere Türk milli haklarını tamamen tanıyacaklarını ve acele yardım yapacaklarını" söylemiştir.⁵³⁴

Anadolu'daki Milli Hareketin başında olanların önünde; ya Kafkaslara doğru ilerlemekte olan Bolşeviklere karşı İtilaf Devletleri'nin yardımına sığınmak, ya da işgalci İtilaf Devletleri'ni kapı dışarı etmek için Bolşeviklere yaklaşmak gibi iki seçenek bulunmaktadır.⁵³⁵ Başlangıç itibarıyla Milli Mücadele kadrosu Batı'yla anlaşma yanlısıydı, ancak asıl gayesi Osmanlı Devletini parçalamak olan Batı bu talebe olumsuz yaklaşıncı Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları Doğu'ya yönelmiş ve Doğu'dan her türlü maddi ve manevi yardım alınabileceğine inanmaya başlamıştır.⁵³⁶ Mustafa Kemal Paşa, bu düşünceden hareketle Dr. Ömer Lütfi Bey'i Bakü'ye, Dr. Fuat Sabit Bey'i Moskova'ya; daha sonra da, Sivas Kongresinin toplandığı günlerde Enver Paşa'nın amcası Halil Paşa'yı Doğu'ya göndermiştir.⁵³⁷ Bu dönemde Kuvay-ı Milliye ile ilişkiler çerçevesinde 1919 Ekim'in de Ege Bölgesine gelen bazı Sovyet Rus ajanları Kuvay-ı Milliye'ye komünist görüşleri savunan gazete çıkarmaları karşılığında para yardımında bulunacaklarını ve Alman'lar tarafından İstanbul'da gömülen silahları teslim edeceklerini belirterek yardım teklif etmişlerdir. Aynı ajanlar, Balıkesir ve Alaşehir kongreleri başkanı olan Hacim Muhittin Bey'i ziyaret ederek Bolşeviklik adına yardım önerisinde bulunmuşlardır. Bu ajanlar daha sonra İstanbul'a gitmişler ancak İngilizler tarafından tutuklanmışlardır.⁵³⁸

Diğer taraftan İttihat ve Terakki yetkilileri de Sovyet Rusya ile ilişki içinde olmuşlardır. İttihat ve Terakki üyesi olan Baha Sait, Karakol Cemiyeti (istihbarat birimi) ve Uşak Kongresi Yürütme Kurulu adına 11 Ocak 1920'de Bakü'de Komünist Partisi Kafkas Komitesi ile bir anlaşma parafe etmiştir.⁵³⁹ Bu anlaşmanın 1. Maddesinde "... tarafların karşılıklı olarak tüm araç ve güçleri ile birbirlerine yardım edeceği" ve 3. Maddesine ise "...Sovyet Rusya'nın Türkiye 'ye para, silah, gereç ve diğer yardımları sağlamak üzere elinden geleni yapacağı, anlaşmanın imzalanmasını müteakip Türkiye'nin bildireceği yardımın zamanında gerçekleştirileceği" hükümleri bulunmaktadır.⁵⁴⁰ Diğer bir ifade ile Bolşevik prensiplerin Anadolu'da

⁵³⁴ TANSEL, Selahattin; Mondros'tan Mudanya'ya kadar, C.II, 1991, s.237-238.

⁵³⁵ SONYEL, R.Salahi; Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C.I, Ankara, 1973, s.174.

⁵³⁶ ERDAŞ, Nilgün; Milli Mücadele Döneminde Kafkas Cumhuriyetleri ile İlişkiler (1917-1921), Ankara, 1994, s.108.

⁵³⁷ STEFANOS, Yerasimos; Türk-Sovyet İlişkileri (Ekim Devriminden Milli Mücadeleye) İstanbul, 1979, s.110-111.

⁵³⁸ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1981, s.493.

⁵³⁹ STEFANOS, Yerasimos; Türk-Sovyet İlişkileri (Ekim Devriminden Milli Mücadeleye), İstanbul, 1979, s.115.

⁵⁴⁰ STEFANOS, Yerasimos; Türk-Sovyet İlişkileri (Ekim Devriminden Milli Mücadeleye) İstanbul, 1979, s.134-135.

yaygınlaşması için çaba ortaya konulacak, İslam Dünyası İngiltere'ye karşı ayaklandırılacak ve karşılığında Sovyet Rusya, Milli Mücadeleye mali ve askeri yardımda bulunacaktır. Cemal Paşa'nın Moskova'dan 3 Haziran 1920 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığı mektupta bu durumu doğrulamıştır.⁵⁴¹ Sovyet Rusya, pek masumane emellerle olmasa dahi B.M.M. hükümetine yardımda bulunmak istemektedir. Ancak Gürcistan ve Ermenistan içinden geçen karayolu tehlikeli olduğundan sadece parasal yardımda bulunabileceği, eğer Kafkas yolu güvenli hale geldiğinde ise silah ve diğer harp malzemelerini yardım olarak gönderebilecekleri ortaya çıkmaktadır.⁵⁴²

14.1.2- Türk-Rus İktisadi Yardımlaşma İlişkilerinin B.M.M Dönemi (23 Nisan 1920-9 Kasım 1920)

B.M.M.'si 23 Nisan 1920'de kurulduğunda dünya devletleriyle olan ilişkileri önemsemiştir. Nitekim Mustafa Kemal Paşa, büyük eseri Nutuk'ta "Baylar, kurulan Büyük Millet Meclisi Hükümetinin dışışleri ile ilgili ilk kararı, Moskova'ya bir kurul göndermek olmuştur" demiştir.⁵⁴³ O dönemde dış yardım ve destek denildiğinde akla önce Sovyet Rusya gelmektedir. Zira Brest-Litovsk Barış Antlaşması ile Kars, Ardahan ve Batum'un Anadolu'ya iade edilmesinden sonra Rusya doğal bir müttefik olarak görülmeye başlanmıştır. Mustafa Kemal Paşa 24 Nisan 1920'de B.M.M.'de yaptığı konuşmasında "Milli Mücadele için her kaynaktan yararlanmayı Türkiye olarak uygun gördüğümüzü"⁵⁴⁴ belirtmiş ve 26 Nisan 1920'de Sovyetler Birliği İcra Komiserleri Heyetine "B.M.M.'nin Moskova Hükümetine Birinci Önerisi" başlıklı bir mektup göndererek İhtilâlcı Rusya ile birlikte emperyalizme karşı müşterek mücadele azmini bildirmiş, Moskova'ya bir heyet gönderme kararı almıştır.⁵⁴⁵ Söz konusu mektup, kurye Teğmen İbrahim Efendi tarafından 20 Mayıs 1920'de Sovyet Rusya Dışışleri Halk Komiseri Çiçerin'e ulaştırılmış⁵⁴⁶ ve Türkiye ile Sovyet Rusya arasındaki resmi ilişkilerin başlangıcını oluşturmuştur.⁵⁴⁷ Ayrıca diğer konuların yanı sıra mali ve askeri yardım talebinde de bulunulmuştur.⁵⁴⁸ Ruslarla görüşmelerin yapılması için 5 Mayıs 1920'deki Bakanlar Kurulu toplantısı sonucunda Bekir Sami Bey başkanlığında, Yusuf Kemal Bey ve iyi Rusça bilen Lazistan Milletvekili Osman

⁵⁴¹ ERDAŞ, Nilgün; Milli Mücadele Döneminde Kafkas Cumhuriyetleri ile İlişkiler (1917-1921), Ankara, 1994, s.105.

⁵⁴² SONYEL, R.Salahi; Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C.I, Ankara, 1973, s.173.

⁵⁴³ ATATÜRK, Mustafa Kemal; Nutuk, Ankara, 1981, s.340.

⁵⁴⁴ STEFANOS, Yerasimos; Türk-Sovyet İlişkileri (Ekim Devriminden Milli Mücadeleye), İstanbul, 1979, s.148.

⁵⁴⁵ KUTLU, Mesut; Milli Mücadele'de Dış Yardımlar (1919-1922) Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2004, s.27.

⁵⁴⁶ STEFANOS, Yerasimos; Türk-Sovyet İlişkileri (Ekim Devriminden Milli Mücadeleye) İstanbul, 1979, s.168-169.

⁵⁴⁷ AYDEMİR, Şevket Süreyya; Tek Adam, C.II, İstanbul, 1967, s.441.

⁵⁴⁸ SONYEL, Salahî; Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C.II, Ankara, 1991, s.5-6.

Bey'in içinde bulunduğu bir heyet görevlendirilmiştir.⁵⁴⁹ Bu heyete diğer konuların yanı sıra "Boğazlar'ın Türkiye ve Sovyet Rusya tarafından ortak savunulması için para, harp malzemesi, taşıt araçları ve muhtemelen askeri birliklere ihtiyaç duyulacağı iki ülke arasındaki ulaştırma yollarının açık bulundurulması gerektiği" konusunda talimat verilmiştir.⁵⁵⁰

Moskova'da bulunan ve kendilerini Ankara Hükümeti yetkilisi gibi gösteren İttihat ve Terakki yetkilileri, her ne kadar Sovyet Rusya yetkililerini Anadolu hareketine mali ve askeri destek sağlama konusunda ikna etmişlerse de Türk-Sovyet ilişkilerini karıştırmış ve Ankara Heyetinin görevini zorlaştırmışlardır.⁵⁵¹ Halil Paşa ve TKP Bakü delegesi Dr. Fuat Sabit 16 Mayıs 1920'de Moskova'ya gelip önce Çiçerin ve yardımcısı Karahan ile sonra da yardımın tespiti için Sovyet Harbiye Komiseri Kamenev ile görüşmüşlerdir.⁵⁵² Bu görüşmede Halil Paşa'nın "Sizin inkılabınızın gayesi kapitalizmi yıkmaktır; kapitalizmin merkezi Londra, Paris ve Roma'dır. Türkiye'ye saldıranlarla Sovyet Rusya'nın düşmanları aynı ülkelerdir, dolayısıyla Türkiye ile Sovyet Rusya dost olmalıdır" sözlerinden sonra Çiçerin, "Türlere yardım etmek istiyoruz ve buna mecburuz" demiştir.⁵⁵³

Ankara'dan 11 Mayıs 1920'de çıkan Bekir Sami Bey başkanlığındaki heyet yoldaiken Mustafa Kemal Paşa'nın 26 Nisan 1920 tarihli mesajına 2 Haziran 1920'de cevap veren Çiçerin; Van, Muş ve Bitlis'in Ermeniler'e verilmesini talep etmiş,⁵⁵⁴ ardından heyet 19 Temmuz 1920'de Moskova'ya ulaştığında Dr. Fuat Sabit ile buluşarak 24 Temmuz 1920'de Çiçerin ve Karahan ile görüşmüştür.⁵⁵⁵ Bekir Sami Bey, bu görüşmede Halil Paşa ve Cemal Paşa gibi İttihat ve Terakki taraftarlarının Türkiye'nin resmi temsilcileri olmadıklarını ve yaptıkları anlaşmaların B.M.M. hükümetini bağlamayacağını söylemiştir.⁵⁵⁶ Çünkü bu paşalar, Ruslar ile yaptıkları görüşmelerde Misak-ı Milli ilkelerine uygun hareket etmemişler ve Misak-ı Milli sınırları içindeki bazı doğu illerinin Ermenilere verilecek olmasına karşı çıkmamışlardır.⁵⁵⁷ 10 Ağustos 1920'de Sovyet Rusya ile Ermenistan arasında bir anlaşma

⁵⁴⁹ STEFANOS, Yerasimos; Türk-Sovyet İlişkileri(Ekim Devriminden Milli Mücadeleye), İstanbul, 1979, s.150.

⁵⁵⁰ SONYEL, Salahi; Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C.II, Ankara, 1991, s.8-9.

⁵⁵¹ SONYEL, Salahi; Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C.II, Ankara, 1991, s.10.

⁵⁵² STEFANOS, Yerasimos; Türk-Sovyet İlişkileri (Ekim Devriminden Milli Mücadeleye), İstanbul, 1979, s.153.

⁵⁵³ SORGUN, Taylan; Bitmeyen Savaş (Halil Paşa, İttihat ve Terakki'den Cumhuriyet'e), İstanbul, 1997, s.329.

⁵⁵⁴ AYDEMİR, Şevket Süreyya; Tek Adam, C.II, İstanbul, 1967, s.451.

⁵⁵⁵ KUTLU, Mesut; Milli Mücadele'de Dış Yardımlar (1919-1922) Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2004, s.29.

⁵⁵⁶ TENGİRŞEK, Yusuf Kemal; Vatan Hizmetinde, Ankara, 1981, s.154.

⁵⁵⁷ STEFANOS, Yerasimos; Türk-Sovyet İlişkileri(Ekim Devriminden Milli Mücadeleye), İstanbul, 1979, s.166.

imzalanarak Şahtahtı-Erivan-Culfa demiryolu Ermenilere bırakılmış ve bu durum Sovyet Rusya'dan Türkiye'ye gelebilecek muhtemel yardımın yolunu kesmiştir.⁵⁵⁸ Diğer yandan deniz ulaştırma yolu ise İtilaf devletlerinin kontrolündedir. Halil Paşa-Çiçerin görüşmesinin ardından Halil Paşa ve yanındaki 200 kişilik Rus Sefaret heyeti Temmuz 1920'de Moskova'dan 500 kg altınla hareket ederek 27 Ağustos 1920'de Karaköse'ye varmışlardır. Ancak buraya varıldığında altının 400 kg'a düştüğü anlaşılmıştır.⁵⁵⁹ Ancak Halil Paşa; B.M.M. Hükümetinin kararı ile Karaköse'den, Anadolu içlerine sokulmamış; bunun üzerine Enver Paşa'nın çağrısı üzerine Bakü'ye geçerken Kızıl ordu Komutanlığı'na mektup göndererek yardımın hızlandırılmasını ve deniz yolu ile yapılacak yardımın Nahçıvandan yapılacak yardımdan ayrı tutulması isteğini belirtmiştir.⁵⁶⁰

Karaköse'ye 27 Ağustos 1920'de gelen altınların Türk tarafına teslimi konusunda farklı bilgiler bulunmaktadır. Bir kaynağa göre altınlar Karaköse'de Tümen Komutanı Cavit Bey'e teslim edilip, 8 Eylül 1920'de Erzurum'a ulaştırılarak burada hastane kantarında tartıldığı, 200 kg kadarının Doğu Ordusuna (15. Kolordu) bırakılarak kalanının Ankara'ya gönderildiği belirtilmektedir.⁵⁶¹ Bir diğer kaynağa göre; altınların altı sandık şeklinde geldiği ve bunlardan üçünün Doğu Cephesi Kurmay Başkanlığı ve Levazım Heyeti ile Sovyet Elçilik Kâtibi ve Ataşemiliteri önünde açılarak tartıldığı, tartılan 200.035 kg altının teslim alındığı, kalan üç sandığın açılmadan Rus Elçilik Heyeti ile beraber Ankara'ya götürüldüğü anlaşılmaktadır.⁵⁶² Sonuç olarak alınan külçe altın miktarının 400 kg. olduğunu söyleyebiliriz ve bunun karşılığı ise 516.800 altın rubledir.⁵⁶³ (Bir Rus Altın Rublesi 0.000774 kg'dır, buna göre miktarın karşılığı 400/0.000774 kg'dır.)

4 Ağustos 1920'de ara verilen Türkiye-Sovyet Rusya görüşmelerine 13 Ağustos 1920'de Moskova'da tekrar başlanmış, Sovyet Rusya temsilcisi Kirov, yardımın kara yoluyla yapılamayacağını görerek Novorosisk-Trabzon deniz yolunun kullanılması- nı Çiçerin'e önermiştir.⁵⁶⁴ Toplantı sonunda Bekir Sami Bey'de oluşan izlenime göre Sovyet Rusya; Türkiye'ye yardım etmek istemekte, ancak Çarlık Rusya'sına karşı verilen savaş ve Ermenistan ile Gürcistan'ın tepkisi nedeniyle çekingen bir durum sergilemektedir. Bekir Sami Bey, bu izlenimini 14 Ağustos 1920'de Ankara'ya bildirmiş

⁵⁵⁸ SONYEL, Salahi; Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C.II, Ankara, 1991, s.14.

⁵⁵⁹ STEFANOS, Yerasimos; Türk-Sovyet İlişkileri(Ekim Devriminden Milli Mücadeleye), İstanbul, 1979, s.165.

⁵⁶⁰ STEFANOS, Yerasimos; Türk-Sovyet İlişkileri(Ekim Devriminden Milli Mücadeleye), İstanbul, 1979, s.181.

⁵⁶¹ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1981, s.510-511.

⁵⁶² Cumhurbaşkanlığı Arşivi, No A-10-0-3, Dos.44, F.18. (Türk İstiklâl Harbi, C.VII, İdari Faaliyetler, Ankara, 1975, s.167.)

⁵⁶³ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, No A-10-0-3, Dos.44, F.18. (Türk İstiklâl Harbi, C.VII, İdari Faaliyetler, Ankara, 1975, s.167.)

⁵⁶⁴ KUTLU, Mesut; Milli Mücadele'de Dış Yardımlar(1919-1922) Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2004, s.31.

ve Türk heyeti, Rusları ikna etmek için bu kez Lenin ile görüşmüş⁵⁶⁵ ve Lenin'den maddi destek sözü almıştır.⁵⁶⁶ Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye yardım etmesinin temelinde Bolşevik rejiminin yaygınlaşmasını sağlamak olduğunu daha önce belirtmiştik. 1920 Eylül ayında Bakü'de düzenlenen Doğu Hakları 1. Kurultayında konuşan Kurultay Başkanı Zinovief, "...Mustafa Kemal'in komünist siyaset uygulamamasına karşın ona yardıma hazırız, çünkü böylece İngilizlere karşı tüm devrim akımlarına karşı yardım etmiş oluruz" demiştir. Bu kongreye İttihat ve Terakki'den Enver Paşa'nın katılması, Mustafa Kemal Paşa ve Kazım Karabekir Paşayı tedirgin etmiştir. Çünkü Sovyet Rusya, Türkiye'yi Bolşevikleştirmek için İttihat ve Terakki yetkililerini kullanmak istemiştir.⁵⁶⁷

Bekir Sami Bey Rusya'da Çiçerin ile yaptığı görüşmeler sırasında, istişare için Yusuf Kemal Bey'i 2 Eylül 1920'de Ankara'ya gönderirken yanında 1.000.000 altın ruble ve bir vagon mavzer fişeği götürmüş, sekiz vagon da Moskova'da hazır bekletilmiş ve bu vagonları yollama işini Osman Bey üzerine almıştır.⁵⁶⁸ Ayrıca Moskova'dan hareketinden sonra Rostov şehrinden geçerken Yusuf Kemal Bey'e Rostov'dan 6.000 adet İngiliz tüfeği, tüfek başına 3.000 adet mermi, 100 adet makinelî tüfek ve 8 adet 7,5'luk İngiliz topunun Anadolu'ya sevk edildiği bildirilmiştir.⁵⁶⁹ Bekir Sami Bey ile Çiçerin arasındaki son görüşmenin hemen sonrasında askeri uzmanlarca bir toplantı yapılarak askeri yardımın Karadeniz üzerinden gönderilmesi kararlaştırılmıştır.

Sovyet Rusya'nın Ankara Büyükelçisi olan Aralov'un hatıralarında anlattığına göre; 1920 yılı sonlarında Hayrettin Reis ve Preveze savaş gemileri ile Şahin askeri nakliye gemisi İstanbul Hükümetine katılmak istemediklerinden Sinop'ta İngilizler tarafından yakalanıp silahsızlandırılmışlar, ancak başta subayları oldukları halde 150 kişilik mürettebat İngiliz'lerin elinden kaçmayı başarmışlardır.⁵⁷⁰ Mustafa Kemal Paşa bu konuda yardım için Sovyet Rusya Hükümetine başvurmuş, bunun üzerine harekete geçen Rus denizcileri Novorosisk ile Tuapse arasındaki Gelincığın güneyinde Türk gemilerini kabul edip Novorosisk'e götürmüşlerdir. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, Sovyet Rusya Hükümetine ve Rus denizcilere teşekkür telgrafı göndermiş, Novorosisk'te silahlandırılan gemiler 1921 yılı başlarında Türkiye'ye teslim edilmiştir.⁵⁷¹ Ancak büyükelçinin hatıratında bahsettiği bu konu

⁵⁶⁵ STEFANOS,Yerasimos;Türk-Sovyet İlişkileri(Ekim Devriminden Milli Mücadeleye)İstanbul, 1979,s.169-170.

⁵⁶⁶ SONYEL, Salahi; Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C.II, Ankara, 1991, s.15-16.

⁵⁶⁷ SONYEL, Salahi; Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C.II, Ankara, 1991, s.39.

⁵⁶⁸ STEFANOS,Yerasimos;Türk-Sovyet İlişkileri(Ekim Devriminden Milli Mücadeleye)İstanbul, 1979,s.170-173.

⁵⁶⁹ TENGİRŞEK, Yusuf Kemal; Vatan Hizmetinde, Ankara, 1981, s.174.

⁵⁷⁰ KUTLU, Mesut; Milli Mücadele'de Dış Yardımlar(1919-1922) Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2004, s.34.

⁵⁷¹ ARALOV, S.İ.; Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları, C.I, İstanbul, 1997, s.22-23.

başka kaynaklarda farklı bir şekilde anlatılmaktadır. Preveze ve Aydın gambotlarının İtilaf donanması tarafından müsadere edilmesi tehlikesiyle karşı karşıya kalınınca B.M.M. Hükümeti bu gemileri geçici olarak emniyetli bir limana göndermek istemiş; Mustafa Kemal Paşa bizzat Sovyet Rusya Devlet Başkanı Lenin'e bir telgraf çekerek gemilerin Rus limanlarına kabul edilmelerini istemiştir. Bunun üzerine Lenin, Çiçerin'i bu işle görevlendirmiş, o da Rus Amiral A.Kontrateve'ye telefonla emir vererek gemilerin Novorosisk'e alınmasını sağlamıştır.⁵⁷² 18 Eylül 1920'de Aydın Reis, 13 Ekim 1920'de Preveze gambotları Novorosisk limanına gitmişlerdir. Ruslar bu gambotlara başlangıçta el koyup Rus bandırası çekmişler ve gemileri kendilerinin kullanacaklarını düşünüp bakım ve onarımlarını yapıp silahlandırdıktan sonra mürettebatı Sinop'a geri göndermişlerdir. Bu gambotlar B.M.M Hükümetinin girişimleriyle ancak Mayıs 1921'de Türkiye'ye geri getirilebilmiştir.⁵⁷³

Bu dönemde Sovyet Rusya'dan alınan askeri yardımlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.⁵⁷⁴

Tarih	Malzemenin Cinsi	Miktarı
21 Eylül-15 Ekim 1920	İngiliz Tüfeği	2.815 adet
21 Eylül-15 Ekim 1920	İngiliz piyade cephanesi	1.885 sandık
15 Ekim-4 Kasım 1920	İngiliz Tüfeği	625 adet
15 Ekim-4 Kasım 1920	İngiliz piyade cephanesi	1.576 sandık
15 Ekim-4 Kasım 1920	Alman piyade cephanesi	59 sandık
4 Kasım 1920	Levis hafif makineli tüfek	20 adet

14.1.3- Türk-Rus Stratejik ve İktisadi Yardımlaşma İlişkileri İnönü Muharebeleri Dönemi (9 Kasım 1920-15 Nisan 1921)

Bu dönemde Sovyet Rusya'dan gelen planlı parasal yardımların dışında; Gümrü'de bulunan Rusya Müttefik Cumhuriyetleri Şuraları Vekili tarafından Erzurum'daki askeri okullar ve sanayi tesisleri için 50.000 altın ruble gönderilmiştir. Doğu Ordusu (15. Kolordu) Komutanı Kâzım Karabekir Paşa, bu yardıma teşekkür ederek alınan miktarı 1 Aralık 1920'de Milli Savunma Bakanlığına bildirmiştir.⁵⁷⁵ Bu arada Doğu Cephesinde 24 Eylül 1920'de saldırıya geçen Ermenilerin Türklere

⁵⁷² HEPGÜNER, Mustafa; "Preveze ve Aydın Reis Gambotları", Askeri Tarih Bülteni, S.52, Ankara 2002, s.107.

⁵⁷³ T.C Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi Deniz Cephesi, C.V. Genelkurmay Basımevi, Ankara 1964, s.19-20.

⁵⁷⁴ STEFANOS, Yerasimos; Türk-Sovyet İlişkileri(Ekim Devriminden Milli Mücadeleye), İstanbul, 1979, s.195.

⁵⁷⁵ T.C Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII. Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, s.168.

yenilmesinin ardından 2 Aralık 1920'de Gümrü Antlaşması imzalanmış, ancak aynı gün Ermenistan, Sovyetleştirildiği için söz konusu antlaşma uygulanamamıştır. Azerbaycan'dan sonra Ermenistan'da Sovyetler Birliği'ne katılınca artık Türkiye ile Sovyet Rusya komşu olmuşlardır.⁵⁷⁶ Diğer taraftan Sovyet Rusya'dan gelen para yardımı çerçevesinde 17 Aralık 1920'de Tuapse'den Trabzon'a gelen bir motorla, daha önceden Moskova'ya gönderilmiş olan Teğmen Bekir tarafından 1.500.000 altın ruble getirilmiştir.⁵⁷⁷

Türk-Rus ilişkilerinde yumuşama sürecine girilmesiyle Sovyet Rusya ile ilişki kurulması kapsamında Ali Fuat Paşa, Moskova Elçisi olarak görevlendirilmiş ve 1 Aralık 1920'de diğer diplomatik personelle beraber yola çıkmıştır. Ardından B.M.M. Hükümeti, 7 Aralık 1920'de Moskova'ya bir heyet göndermeye karar vermiş; Yusuf Kemal, Rıza Nur ve Saffet Arıkan Bey'lerden oluşan heyet 18 Şubat 1921'de Moskova'ya varmıştır.⁵⁷⁸

Heyet önce Çiçerin ile görüşmüş ondan umduğunu bulamayınca da Stalin ile görüşüp ondan destek almak istemiştir. Süre gelen bu görüşmeler sonucunda Çiçerin Yusuf Kemal Beyi arayarak Stalin ile Türk Heyetinin yaptığı anlaşmayı Sovyet Rusya'nın kabul ettiğini belirtmiş ve nihayet 16 Mart 1921'de Moskova Antlaşması imzalanmıştır.⁵⁷⁹ Bu antlaşma ile Sovyet Rusya; İtilaf Devletlerine karşı yeni bir dost kazanmış, Azerbaycan ve Kuzey Kafkasya'daki isyan ihtimalini azaltmış, kendi rejiminin kuvvetlenmesini ve Kafkaslarda yerleşmesini sağlamış, Sovyet ülkelerini güçlü kılabilmek için Türkiye'nin Boğazlardaki durumunu güçlendirmiş ve Türkiye'yi ilerde Bolşevikleştirmek için ümitlenmeye başlamıştır.⁵⁸⁰ Öte yandan Türkiye ise, diplomatik bir zafer kazanmış, milli isteklerinin bir kısmını gerçekleştirmiş, doğu sınırını güvence altına almış, uluslararası itibarını artırmış, İtilaf Devletlerine karşı koz elde etmiş, Sovyet Rusya'dan yardım sağlamış;⁵⁸¹ Misak-ı Milli'yi Sovyet Rusya'ya kabul ettirmiş, Kars, Ardahan ve Artvin'i geri alıp⁵⁸² doğu sınırlarının güvenliğini sağladığı için Batı Cephesine asker ve silah sevki imkânına kavuşmuştur. Moskova Antlaşması ile Türkiye ve Sovyet Rusya emperyalistlere karşı doğal müttefik haline gelmiş⁵⁸³ ve bu antlaşmadan sonra sağlanan yardım, Milli Mücadelenin

⁵⁷⁶ AYDEMİR, Şevket Süreyya; Tek Adam, C.II, İstanbul, 1967, s.461-462.

⁵⁷⁷ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII. Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, s.167.

⁵⁷⁸ STEFANOS, Yerasimos; Türk-Sovyet İlişkileri(Ekim Devriminden Milli Mücadeleye), İstanbul, 1979, s.202-212.

⁵⁷⁹ STEFANOS, Yerasimos; Türk-Sovyet İlişkileri(Ekim Devriminden Milli Mücadeleye), İstanbul, 1979, s.227-228.

⁵⁸⁰ KUTLU, Mesut; Milli Mücadele'de Dış Yardımlar(1919-1922) Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2004, s.39-40.

⁵⁸¹ SONYEL, Salahî; Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C.II, Ankara, 1991, s.57.

⁵⁸² TANSEL, Selahattin; Mondros'tan Mudanya'ya kadar, C.IV, İstanbul, 1991, s.71-72.

⁵⁸³ AYDEMİR, Şevket Süreyya; Tek Adam, C.II, İstanbul, 1967, s.462-463.

4. BÖLÜM

MİLLÎ MÜCADELE VE KURTULUŞ SAVAŞI SÜRECİNDE AYNİ VE
MALİ DİŞ YARDIMLAR

kazanılmasında oldukça önemli rol oynamıştır. Moskova antlaşmasının ardından Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Dışışleri Bakanı M.D. Hüseyinov, Ankara Hükümetine bir telgraf çekerek Gürcistan yolunun açılmasından sonra “ilk petrol katarının Kars’a hareket ettiğini” bildirmiştir.⁵⁸⁴

II. İnönü Muharebesinin kazanılmasını müteakiben Yunanistan’ın Anadolu’da yaptığı tahribatı karşılamak üzere Sovyet Rusya’nın, Türkiye’ye hediye ettiği 30.000 altın ruble 9 Nisan 1921’de Sovyet Rusya elçisi Medivany tarafından Mustafa Kemal Paşa’ya sunulmuştur.⁵⁸⁵ Sovyet Rusya, Moskova antlaşmasından sonra sözü edilen yardımın başlangıçta çok azını vermiş, büyük kısmını ise imzalanması aşamasında bulunan Rus-İngiliz ticaret anlaşmasını bahane ederek geciktirmiştir. Bunun üzerine Ankara Hükümeti de Türkiye Komünist Partisi Merkez Kurulu üyelerini 12 Nisan 1921’de tutuklamıştır.⁵⁸⁶ Bu dönemde Sovyet Rusya’dan alınan askeri yardımlar aşağıdaki tabloda yer almaktadır.⁵⁸⁷

Tarih	Malzemenin Cinsi	Miktarı
16 Aralık 1920	İngiliz ve Avusturya Tüfeği	438 adet
16 Aralık 1920	İngiliz piyade cephanesi	410 sandık
Ocak 1921	İngiliz Tüfeği	198 adet
Ocak 1921	İngiliz piyade cephanesi	43 sandık
Ocak 1921	İngiliz piyade cephanesi	43 sandık
Ocak 1921	120 mm. lik Fransız topu	2 adet
Ocak 1921	120 mm. lik top mermisi	1.001 adet
Ocak 1921	Rus bombası	200 adet
Ocak 1921	Çeşitli ilaç	10 sandık
Ocak 1921	Çarşaf, tastık kılıfı, don, gömlek	14.389 adet
Ocak 1921	Vazelin	9 sandık
2 Ocak 1921	Gazyağı	28.624 kg
2 Ocak 1921	Benzin	18.704 kg
8 Şubat 1921	İngiliz sahra topu	2 adet
8 Şubat 1921	İngiliz sahra topu mermisi	1.296 adet
8 Şubat 1921	Dikenli tel	500 kangal
2 Nisan 1921	Alman ve Avusturya piyade cephanesi	2.500 sandık
4 Nisan 1921	88 mm. lik İngiliz sahra topu	4 adet

⁵⁸⁴ DOĞANAY, Rahmi; Milli Mücadelede Karadeniz (1919-1922), Ankara 2001, s.84.

⁵⁸⁵ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1981, s.512.

⁵⁸⁶ SONYEL, Salahi; Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C.II, Ankara, 1991, s.160.

⁵⁸⁷ T.C Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII. Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, s.262-269; STEFANOS, Yerasimos; Türk-Sovyet İlişkileri (Ekim Devriminden Milli Mücadeleye), İstanbul, 1979, s.631-634.

4 Nisan 1921	Alman piyade cephanesi	1.392 sandık
5 Nisan 1921	Rus top mermisi	2.544 adet
5 Nisan 1921	Rus cephane arabası	2 adet
5 Nisan 1921	Rus uçak motoru	3 adet
5 Nisan 1921	Top nişangâhı malzemesi	3 sandık
Tarihi belirsiz	Çimento	600 fıçı
Tarihi belirsiz	100.000 lira değerinde fabrika malzemesi	

14.1.4- Türk-Rus Stratejik ve İktisadi Yardımlaşma İlişkilerinin

Kütahya-Eskişehir Muharebeleri Dönemi (15 Nisan 1921-25 Temmuz 1921)

Moskova Antlaşmasının ardından verilmesi kararlaştırılan 10.000.000 altın rubleden 4.000.000 altın ruble; Yusuf Kemal Bey ve beş arkadaşı tarafından 28 Nisan 1921'de Kars'a getirilmiş,⁵⁸⁸ eski imparatorluk bankasının mührü ile mühürlenmiş olan harp sandıklarında bulunan altınlar, buradaki Tümen (9. Kafkas veya 13. Piyade Tümeni) tarafından makbuz karşılığında teslim alınmıştır.⁵⁸⁹ Bu 4.000.000 altın ruble tutarındaki yardımın ardından, muhtemelen Mayıs 1921'de alınan 1.160.000 altın ruble; Almanya'dan silah, uçak ve diğer harp malzemesi temin edilmesi için Ataşemiliter Saffet Bey gönderilmiş; ayrıca Moskova'daki Türk Elçiliğinin mali yıl masrafları ile esirlerin gönderilmesi ve nakliye masrafları için Sovyet Rusya'dan 14 Mayıs 1921'de 240.000 altın ruble daha alınmıştır.⁵⁹⁰

Tarih	Malzemenin Cinsi	Miktarı
11 Mayıs-7 Haziran 1921	Çeşitli ağır makineli tüfek	99 adet
26 Mayıs 1921	Ağır makineli tüfek cephanesi	1.123 sandık
7 -24 Haziran 1921	Hafif makineli tüfek	93 adet
Mayıs/Temmuz 1921	Rus, Alman, Avusturya, İngiliz tüfeği	26.355 adet
Mayıs/Temmuz 1921	Çeşitli Cephane	16.468 sandık
25 Temmuz 1921	Bomba	123 sandık
22 Mayıs-30 Mayıs 1921	Rus süngüsü	9.520 adet
Haziran-Temmuz 1921	Top mermisi	48.495 adet
30 Mayıs-11 Temmuz 1921	Obüs mermisi	9.175 adet
28 Haziran-30 Haziran 1921	Çeşitli top	18 adet
16 Temmuz 1921	Süvari Kılıcı	60 adet

⁵⁸⁸ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII. Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, s.168.

⁵⁸⁹ TENGİRŞEK, Yusuf Kemal; Vatan Hizmetinde, Ankara, 1981, s.229-230.

⁵⁹⁰ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII. Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, s.169.

Kısacası bu dönemde alınan altın rublenin toplamı 5.160.000'dir⁵⁹¹. Bu dönemde Sovyet Rusya'dan alınan askeri yardımlar yukarıdaki tabloda gösterilmiştir.⁵⁹²

14.1.5- Türk-Rus Stratejik ve İktisadi Yardımlaşma İlişkilerinin Sakarya Meydan Muharebesi Dönemi (26 Temmuz 1921-10 Ekim 1921)

B.M.M. Hükümeti ile Sovyet Rusya ilişkilerinde, 1921 yılı yaz aylarına gelindiğinde gerileme başlamıştır. B.M.M. Hükümetinin Yunan saldırılarından yıpranacağına inanan Sovyet Rusya, Enver Paşa ile ilişkilerini sıkı tutarak, onunla Anadolu'da bir komünist ihtilal yapmayı planlamaya başlaması üzerine, Ankara Hükümeti Enver Paşa'yı yakın takibe almıştır. Bu arada Ankara'ya yeni atanan Sovyet Rusya Büyükelçisi Natsarenius başkanlığındaki diplomatik heyet, İttihatçı-Bolşevik faaliyetleri desteklemiş ve Kızıldordu temmuz 1921'de Kafkas sınırına yığınak yapmaya başlamıştır.⁵⁹³ 1921 Ağustos ayına gelindiğinde Moskova'da gerçekleşen görüşmede Çiçerin, Ali Fuat Paşa'ya, Enver Paşa'nın bir İslam Ordusu başında Anadolu'ya girmesini önermiş ve Türkiye'ye daha fazla yardım vaadinde bulunmuştur.⁵⁹⁴ Ancak Ali Fuat Paşa bu öneriyi kabul etmemiş ve bunun üzerine Sovyet Rusya, Ukrayna ile Türkiye arasında planlanan görüşmeleri Türk-Rus ilişkilerini geliştirmede bir araç olarak görmüştür. Çiçerin 13 Ağustos 1921'de Ukrayna'daki Sovyet Orduları Başkomutanı General Frounze başkanlığındaki bir heyetin Ankara'ya gönderileceğini ve ilk parti 10.000.000 altın rublelik para yardımının verilmeyen kısmının da bu heyetle gönderilmeye çalışılacağını bildirmiştir.⁵⁹⁵

Sakarya'nın gerisine çekilerek hazırlıklarını tamamlayan Türk Ordusu, 23 Ağustos 1921'de başlayıp 22 gün ve 22 gece süren Sakarya Savaşı'ndan 13 Eylül 1921 tarihinde zaferle çıkmıştır. Türk Ordusunun bu zaferi Dünya devletlerinin olduğu gibi Sovyet Rusya'nda plan ve emellerini değiştirmesine yol açmıştır. Sonuç olarak Sovyet Rusya, Enver Paşa'dan desteğini çekerek, Büyükelçi Natsarenius'u geri çağırmak zorunda kalmıştır.⁵⁹⁶ Bu dönemde Sovyet Rusya'dan gelen parasal yardım; Mustafa Kemal Paşa'nın 3. Kafkas Tümen Komutanlığına gönderdiği bir emirden anlaşıldığı üzere, 150.000 altın ruble tutarındadır. Bu paranın 72.000 altın rublelik kısmı Trabzon'dan 9 Ağustos 1921'de ve 58.000 altın rublelik kısmı da Havza'dan 13 Eylül 1921'de Ankara'ya gönderilmiştir. Ancak kalan 20.000 altın rublelik kısım hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır.⁵⁹⁷

⁵⁹¹ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1981, s.514.

⁵⁹² T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII. Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, s.313-316; STEFANOS, Yerasimos; Türk-Sovyet İlişkileri (Ekim Devriminden Millî Mücadeleye), İstanbul, 1979, s.631-634.

⁵⁹³ SONYEL, Salahi; Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C.II, Ankara, 1991, s.182-183.

⁵⁹⁴ SONYEL, Salahi; a.g.e., s.182-183.

⁵⁹⁵ STEFANOS, Yerasimos; Türk-Sovyet İlişkileri(Ekim Devriminden Millî Mücadeleye), İstanbul, 1979, s.337-338.

⁵⁹⁶ SONYEL, Salahi; Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C.II, Ankara, 1991, s.184.

⁵⁹⁷ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII. Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, s.170.

B.M.M. Hükümetinin deniz gücünü artırma çabaları kapsamında, 16-18 Ağustos 1921'de Trabzon'daki 13. Tümen Karargâhında Türkiye tarafından Trabzon Nakliyat-ı Bahriye Komutanı ile Tuapse Konsolosu ve Sovyet Rusya tarafından Karadeniz Donanma Komutanının katıldığı bir toplantı yapılmış; toplantıda Sovyet Rusya'dan denizaltı gemileri, mayın dökücü gemiler, deniz uçakları ve 400 adet mayın talep edilmiştir. Sovyet Rusya Karadeniz Donanma Komutanı; Novorosiysk'ten 500 adet mayın ve bir mayın gemisi ile Tuapse'den 2 adet motorgambot verileceğini vaat etmiş, ancak bunlardan sadece motorgambotlar ile bir miktar mayın Türkiye'ye verilmiştir.⁵⁹⁸ Nitekim Sovyet Rusya'dan 29 Eylül 1921'de 2 adet motorgambot alınarak Trabzon'a getirilmiştir.⁵⁹⁹ Ancak bu motorgambotlar,⁶⁰⁰ durumlarının iyi olmaması nedeniyle Novorosiysk'e götürülüp bakım ve onarıma tabi tutulmuş, tamamen faal hale getirildikten sonra 26 Nisan 1922'de Trabzon'a tekrar getirilerek⁶⁰¹ kullanılmaya başlanmıştır. Eski adları Jivoy ve Jutkiy olan⁶⁰² bu gemiler 1 ve 2 No'lu Motorgambot adlarını almışlar, önceden mevcut olan Preveze ve Aydın Reis gambotlarıyla beraber Türk Deniz Kuvvetlerinin muharip unsurunu oluşturmuşlardır. Ayrıca iki gambot ile Şahin, Alemdar ve Gazal gemilerinin Batum ve Novorosiysk'te para karşılığında onarımları yapılmıştır.⁶⁰³ Bu dönemde Sovyet Rusya'dan alınan askeri yardımlar aşağıdaki tabloda yer almaktadır.⁶⁰⁴

Tarih	Malzemenin Cinsi	Miktarı
2 Ağustos-10 Eylül 1921	Top mermisi	62.443 adet
3-17 Ağustos 1921	İngiliz sahra topu	36 adet
19-20 Ağustos 1921	Hafif makineli tüfek	89 adet
25 Temmuz-5 Ekim 1921	Çeşitli tüfek	4.454 adet
3-17 Ağustos 1921	Toparлак ⁶⁰⁵	24 adet
29 Eylül 1921	Rus deniz motorgambotu	2 adet
10 Eylül 1921	Rus gaz maskesi	19.359 adet
25 Temmuz-4 Ekim 1921	Çeşitli cephane	12.763 adet

⁵⁹⁸ MÜTERCİMLER, Erol; İstiklâl Harbinde Sovyet Yardımları, İstanbul 1997, s.236.

⁵⁹⁹ KUTLU, Mesut; Milli Mücadele'de Dış Yardımlar(1919-1922) Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2004, s.45.

⁶⁰⁰ Motorgambot; 14 Tonluk, 20 mil hızında, ahşap yapılı, her biri 150'şer beygirlik üç motorlu, her biri 1 adet 47 mm. lik top ve 2 adet makineli tüfekli, ayrıca sadece biri 1 adet 37 mm. lik uçaksavarlı, her biri 4 ton yük(güverte üzerinde) kapasitelidir.

⁶⁰¹ KUTLU, Mesut; Milli Mücadele'de Dış Yardımlar(1919-1922) Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2004, s.45.

⁶⁰² ARMAOĞLU, Fahir; 20 Yüzyıl Siyasi Tarihi(1914-1980), Ankara, 1983, s.313-314.

⁶⁰³ KUTLU, Mesut; Milli Mücadele'de Dış Yardımlar(1919-1922) Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2004, s.45.

⁶⁰⁴ STEFANOS, Yerasimos; Türk-Sovyet İlişkileri(Ekim Devriminden Milli Mücadeleye), İstanbul, 1979, s.631-

⁶⁰⁵ Eskiden çekili topçuda kullanılan ve topu araba haline getiren, önünde hayvan koşulmasına uygun düzeni bulunan iki tekerlekli sandık biçiminde; sandık kısmının içi cephane payının bir kısmının konulmasına uygun, üstü de mürettebattan üç kişinin oturmasına elverişli şekilde imal edilen araç. Araca toparlak adının mevzideki bir topu alıp toparlamasından ötürü verilmiş olması muhtemeldir.

14.1.6- Türk-Rus Stratejik ve İktisadi Yardımlaşma İlişkilerinin Büyük Taarruza Hazırlık Dönemi (11 Ekim 1921-30 Temmuz 1922)

Sakarya muharebesi sonrasında tavır değiştiren Sovyet Rusya; 13 Ekim 1921'de Türkiye, Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ın katılımıyla Kars Antlaşmasını imzalamıştır. Böylece Misak-ı Milli'nin şartları Sovyet Rusya ile beraber üç Kafkas devletine de kabul ettirilmiş ve İngiltere'nin Kafkasya siyaseti iflas etmiştir.⁶⁰⁶ Diğer taraftan Sakarya Zaferi, Ankara-Paris yakınlaşmasını sağlamış, sonucunda B.M.M'si hükümeti ile Fransız hükümeti arasında görüşmelerin başlamasına neden olmuştur. Bu durumdan rahatsız olan Rus yönetimi, Ankara hükümeti Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey ile Fransız temsilcisi Franklin Bouillon arasındaki görüşmelerden rahatsızlık duyunca Moskova Büyükelçisi Ali Fuat Paşa 17 Ekim 1921'de Stalin ile görüşüp; B.M.M'nin maksadının İngiltere ile Fransa'yı birbirlerinden ayırmak olduğunu, Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye söz verdiği yardımın alınamamasının sonucu olarak Türkiye'nin Fransa'ya başvurmak zorunda kaldığını söylemiştir.⁶⁰⁷ Bu görüşmenin neticesinde para yardımı ile bir kısım askeri malzemenin Türkiye'ye doğru yola çıkarılması mutabakatı sağlanmıştır. Bunun üzerine Ukrayna İçtimai Şura Cumhuriyeti'nin "Fevkalâde Sefir" olarak tayin ettiği⁶⁰⁸ General Frounze başkanlığındaki heyet; 5 Kasım 1921'de Türkiye'ye doğru yola çıkıp, Tiflis'teki Sovyet Rusya temsilcisi B.V. Legran'dan Ankara'ya götürülmek üzere 1.100.000 altın rubleyi teslim alarak Trabzon-Samsun üzerinden 13 Aralık 1921'de Ankara'ya ulaştırmıştır.⁶⁰⁹ General Frounze on iki gün sonra 25 Aralık 1921'de Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı görüşmede; askeri yardımın artırılacağını, ekonomik ve teknik yardım konusunda Türkiye'nin tekliflerini Moskova'ya bildireceğini ve gerçekleşmesi için çaba göstereceğini belirtmiştir. Bu arada 29 Aralık 1921'de Novorosiysk Türk Konsolosluluğuna önemli miktarda cephane ve silah teslimatı yapılmıştır.⁶¹⁰ Bu gelişmelerin sonucunda Türkiye-Ukrayna yetkilileri arasında devam eden görüşmelerde uzlaşma sağlanmış ve 2 Ocak 1922'de antlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Türk-Rus ilişkileri zirveye ulaşmış, bazı batılı yazarlara göre General Frounze, Türkiye'ye Sovyet Rusya'dan mali yardım ve üç tümeni donatacak kadar silah sağlandığını belirtmektedir.⁶¹¹ General Frounze, 2 Şubat 1922'de Rus Komünist Partisi Merkez Komitesine sunduğu raporda; B.M.M 1921 bütçesinin 30.000.000 lira açıkla kabul edildiğini, ancak giderlerin 90.000.000 liraya ulaşması nedeniyle gerçek açığın daha yüksek olduğunu ve yardım edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bunun üzerine

⁶⁰⁶ SONYEL, Salahi; Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C.II, Ankara, 1991, s.185-186.

⁶⁰⁷ SONYEL, Salahi; Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C.II, Ankara, 1991, s.186-187.

⁶⁰⁸ TANSEL, Selahattin; Mondros'tan Mudanya'ya kadar, C.IV, İstanbul, 1991, s.53-54.

⁶⁰⁹ STEFANOS, Yerasimos; Türk-Sovyet İlişkileri(Ekim Devriminden Milli Mücadeleye), İstanbul, 1979, s.342-344.

⁶¹⁰ STEFANOS, Yerasimos; Türk-Sovyet İlişkileri(Ekim Devriminden Milli Mücadeleye), İstanbul, 1979, s.344-346.

⁶¹¹ SONYEL, Salahi; Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C.II, Ankara, 1991, s.190.

kalan 3.500.000 altın rublenin verilmesi kararlaştırılmış, paranın gönderilmesi 27 Şubat 1922'de Polit Büro'da kabul edilmiş ve paranın bizzat Sovyet Rusya Ankara Büyükelçisi Aralov tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya teslim edilmesi talimatı verilmiştir.⁶¹²

Bu durum üzerine 3.500.000 altın ruble 26 Nisan 1922'de Samsun'a gelmiş ve bu para Sovyet Rusya'nın yeni Ankara Büyükelçisi Aralov tarafından 3 Mayıs 1922'de Ankara Hükümetine teslim edilmiştir.⁶¹³ Başlangıçta Batum, Tuapse ve Novorosiisk kıdemli deniz subaylıkları marifetiyle Sovyet Rusya'dan kömür karşılığında, daha sonra da para karşılığında alınan motorlu kara ve deniz taşıtlarıyla otomobil benzini, 680 oktanlı uçak benzini, mazot, gaz yağı ve makine yağı gibi petrol ürünleri; 25 Mayıs 1922'de Türk ve Rus hükümetleri arasında yapılan mübadeleye esas fiyatların belirlendiği bir protokolden sonra kömürle mübadele edilmiştir. Ancak petrol taşımaya müsait tanker olmadığından, petrol ürünleri taşımacılığı varillerle yapılmıştır.⁶¹⁴

Bu dönemde Sovyet Rusya'dan alınan askeri yardımlar aşağıda gösterilmiştir.⁶¹⁵

Tarih	Malzemenin Cinsi	Miktarı
15 Ekim 1921-05 Ocak 1922	Top mermisi	26.711 adet
15 Ekim 1921-05 Ocak 1922	Obüs mermisi	10.241 adet
15 Ekim 1921-05 Ocak 1922	Çeşitli cephane	6.102 sandık
15 Ekim 1921-05 Ocak 1922	Mermi	768 sandık
5 Ocak-25 Nisan 1922	Top	9 adet
23 Ekim 1921	Hafif makineli tüfek	9 adet
26 Ekim 1921-05 Ocak 1922	Tüfek	10.296 adet
05 Ocak 1922	Top kama ve nişangahı	44 adet
05 Ocak 1922	Mayın	200 adet
01 Ocak 1922-14 Mart 1922	Çeşitli top hartucu ⁶¹⁶	9.103 adet

⁶¹² STEFANOS, Yerasimos; Türk-Sovyet İlişkileri(Ekim Devriminden Milli Mücadeleye), İstanbul, 1979, s.346-348.

⁶¹³ STEFANOS, Yerasimos; Türk-Sovyet İlişkileri(Ekim Devriminden Milli Mücadeleye), İstanbul, 1979, s.349.

⁶¹⁴ T.C Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi Deniz Cephesi, C.V. Genelkurmay Basımevi, Ankara 1964, s.108-109.

⁶¹⁵ STEFANOS, Yerasimos; Türk-Sovyet İlişkileri(Ekim Devriminden Milli Mücadeleye), İstanbul, 1979, s.349; KUTLU; Mesut; Milli Mücadele'de Dış Yardımlar(1919-1922) Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2004, s.49.

⁶¹⁶ Topçulukta bezden veya kartondan yapılmış barut kesesini anlatır. Bu keselerin içine konulan barut miktarı ihtiyaca göre değişir. Hartuçlar mermi namluya sürüldükten sonra gerisine yerleştirilir.

14.1.7- Türk-Rus Stratejik ve İktisadi Yardımlaşma İlişkileri Büyük Taarruz Dönemi (31 Temmuz 1922-3 Ekim 1922)

Sovyet Rusya'dan Büyük Taarruz öncesinde, Ağustos 1922'de 1 subay, 1 maliye memuru ve 15 erin birlikteliğinde 12 sandık Rus altını Samsun'a gönderilmiş,⁶¹⁷ ayrıca Büyük Taarruzdan sonra da çeşitli silah, mühimmat, askeri malzeme ve akaryakıt gelmiştir.⁶¹⁸ Ancak Büyük Taarruzdan sonra gönderilen silah, cephane ve malzemelerin Kurtuluş Savaşına etkisi olmadığında konumuzun dışında bırakılmıştır. Gelen 12 sandık altının karşılığının daha önceki hesaplama yöntemiyle 1.033.600 altın ruble olduğunu söyleyebiliriz.

Sovyet Rusya'nın Milli Mücadele yıllarında B.M.M'si hükümetine yaptığı yardımları değerlendirdiğimizde sonuç olarak;

- Sovyet Rusya'nın Karadeniz'de İtilaf Donanmasına savaş açması neticesinde, Ankara Hükümetinin Karadeniz'deki deniz ulaşım imkânlarının arttığı, böylece gerek Sovyet Rusya'dan gelen yardımların; gerek Doğu Cephesi'nden Batı Cephesi'ne gönderilen ve gerekse İstanbul ve civarından kaçırılan personel, silah, mühimmat ve diğer harp malzemelerinin Anadolu'ya aktarımının kısmen de olsa kolaylaştığı,
- 1920 ve 1921 yıllarındaki savunma bütçesinin % 11,3'ünü oluşturan toplam 14.264.000 altın ruble (yaklaşık 9.270.000 lira) tutarında mali yardımın yapıldığı,
- Milli Mücadele için ihtiyaç olan silah, mühimmat, akaryakıt ve diğer harp malzemelerinin oldukça önemli kısmının karşılandığı ve Rus limanlarında parası karşılığında Türk gemilerinin bakım ve onarımlarının gerçekleştirildiğini,⁶¹⁹ ifade edebiliriz.

Ancak bütün bu parasal yardımların kaynağı aslında Sovyet Rusya değil Buhara Cumhuriyeti'dir, yani Türkistan'da bulunan Türklerdir. Buhara Cumhuriyeti kurulduktan sonra ilk Cumhurbaşkanı Osman Hoca (Kocaoğlu) ile Başvekili Feyzullah Hoca, Sovyet Rusya liderleri ile görüşmek üzere Moskova'ya gelmişlerdir. Daha önce Temmuz 1920 ortalarında Bekir Sami heyeti de Moskova'ya gelmiş ve yardım isteğinde bulunmuştu. Buhara Cumhurbaşkanı ile görüşen Lenin, bu konuyu açmış ve düşüncesini sormuştur. Parasal konunun kendileri tarafından çözümleneceğini söyleyen Buhara Cumhurbaşkanı Osman Hoca (Kocaoğlu) Bey, 100.000.000 altın ruble yardıma hazır olduklarını söylemiştir.

Buhara parlamentosu Ankara Hükümetine 100.000.000 altın ruble yardımını, itirazsız oybirliği ile kabul etmiştir. Bu kararın ertesi günü gerekli işlemler yapılarak, Ankara Hükümetine verilmek üzere, Sovyet Rusya hazinesine teslim edilmiştir.

⁶¹⁷ T.C Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi Deniz Cephesi, C.V. Genelkurmay Basımevi, Ankara 1964, s.83.

⁶¹⁸ T.C Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi Deniz Cephesi, C.V. Genelkurmay Basımevi, Ankara 1964, s.85

⁶¹⁹ KUTLU; Mesut; Milli Mücadele'de Dış Yardımlar(1919-1922) Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2004, s.56.

Ancak bu para hiçbir zaman doğrudan Ankara Hükümetine gönderilmemiştir. Üstelik bu yardım Sovyet Rusya tarafından şüphe ile bakılmıştır.

Sovyet Rusya'dan gelen parasal yardımlar yıllar itibariyle aşağıdaki gibi olmuştur.

YILLAR	PARASAL YARDIM MİKTARI	LİRA OLARAK KARŞILIĞI
1920	516.800 Adet Altın Ruble	304.912
"	1.000.000 Adet Altın Ruble	590.000
"	1.500.000 Adet Altın Ruble	885.000
"	50.000 Adet Altın Ruble	29.500
"	100.000 Adet Osmanlı Altını	507.000
	TOPLAM	2.316.412
1921	4.000.000 Adet Altın Ruble	2.360.000
"	4.000.000 Adet Altın Ruble	2.360.000
"	1.160.000 Adet Altın Ruble	900.000
"	240.000 Adet Altın Ruble	141.000
"	400.000 Adet Altın Ruble	236.000
	TOPLAM	5.997.000
1922	1.100.000 Adet Altın Ruble	649.000
1922	3.500.000 Adet Altın Ruble	2.065.000
	TOPLAM	2.714.000
	GENEL TOPLAM	11.027.412
	Buhara Cumhuriyetinin Ankara Hükümetine Gönderilmek Üzere Verdiği 100.000.000 Altın Ruble(1 Ruble 59 kuruş olarak dikkate alınmıştır)	59.000.000
	Sovyet Rusya'nın Gönderdiği Parasal Değer	11.027.412
	Gönderilmeyen Parasal Değer	47.972.588

Gönderilmeyen 47.972.588 lira Ankara Hükümeti için çok önemlidir. Buhara Cumhuriyeti bir süre sonra Kızılordu tarafından işgal edildiğinden, ayrıca yardım alınamamıştır. Ancak Sovyet Rusya, Ankara Hükümetine silah ve cephane yardımına devam etmiştir. Gönderilmeyen 47.972.588 liranın, yardım olarak Anadolu Hükümetine gönderilen silah, cephane, iye ve diğr savaş malzemelerinin bir nevi karşılığı olduğunu ifade edebiliriz.

14.2- Hint Müslümanlarının Türk Milli Mücadelesine Askeri ve İktisadi Yardımları

Hint Müslümanları, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasını engellemek için; hem siyasi, hem maddi, hem de sınırlıda olsa personel desteğı sağlamışlardır.

Bu bağlamda özellikle siyasi destek anlamında özellikle İngiltere üzerinde baskı yapmışlar, Avrupa'da kulis yapmak için delegeler göndermişler ve bu işlerin maddi boyutlarını kendi imkânları ile çözmüşlerdir.

Ocak 1919'da toplanan Hindistan Milli Kongresinde Türkiye'nin toprak bütünlüğü savunulmuş, Türkiye'nin parçalanmasından ve Saltanat Makamının küçük bir hükümdarlık makamı düzeyine indirilmesinden duyulan endişe belirtilmiştir. Yine Hint Müslümanları 22 Mart 1919 tarihli Daily Telegraph gazetesi vasıtasıyla İngiltere Dışişleri Bakanlığına ikinci bir muhtıra vererek Türkiye'nin bazı doğu illerinin Ermenistan'a verilecek olmasından duydukları endişeyi dile getirmişlerdir.⁶²⁰ Hint Müslümanlarının lideri Muhammed Ali Cinnah, Türk topraklarının Yunanlılara verilmesini kınamış ve bunun kabul edilemeyeceğini İngilizlere bildirmiş; ünlü şair ve düşünür Dr. Muhammed İkbal de eserlerinde Milli Mücadeleyi övücü temalar işleyerek Türkiye'ye destek olmuştur.⁶²¹ Hint Müslümanlarının bir kısmı gönüllü gruplar oluşturarak Kafkasya yoluyla Anadolu'ya geçip Milli Mücadelede savaşa da katılmışlardır.⁶²² Genelkurmay Başkan Vekili Fevzi Paşa imzasıyla Felah Grubuna çekilen bir telgrafla da; Diyarbakır'da ordumuz adına çalışan Hintli Müslüman subaylardan bahsedilmiştir.⁶²³

Bunlara örnek olarak Balkan savaşından beri Türk Ordusunda görev yapan Hintli yedek subay Abdurrahman Bey verilebilir.⁶²⁴ Hint Müslümanları daha sonra Türk Kurtuluş Savaşını kendilerine örnek alacak ve 15 Ağustos 1947'de bağımsız Pakistan Devletini kuracaklardır. Burada Hint Müslümanlarıyla kastedilen bugünkü Kardeş Pakistan Devleti halkıdır. Anadolu meselesi ile sadece Hint Müslümanları değil, diğer Hintliler de ilgilenmişlerdir. Nitekim 1919 Eylül'de Hint lider Mahatma Gandhi, "Türk meselesinin Hindistan'da yaşayan 70 milyon Müslümanın meselesi olduğunu, 70 milyon ise Hindistan nüfusunun dörtte biri olduğuna göre milletin dörtte birinin yaralandığını, milletin dörtte birinin yaralanmasının diğerlerini de bu konuya seyirci bırakmayacağını" söyleyerek Türkiye'ye olan yakın ilgisini açığa vurmuştur.⁶²⁵

İslam'ın son bağımsız gücü sayılan Anadolu'nun işgaline öfke dolu ve Türklere ümit bağlamış durumda olan Hint Müslümanları; Ağa Han, Seyid Emir Ali, Abdülbari, Yusuf Ali, Şeyh Kıdvayi, İspahani gibi liderleri vasıtasıyla Türk tezini güçlü biçimde savunmuşlar,⁶²⁶ öte yandan 18 Eylül 1919'da Bombay'da yerli Hilafet Komitesinin

⁶²⁰ KESKİN, Mustafa; Hindistan Müslümanlarının Milli Mücadelede Türkiye'ye Yardımları (1919-1923), Kayseri, 1991, s.52-53.

⁶²¹ KESKİN, Mustafa; Hindistan Müslümanlarının Milli Mücadelede Türkiye'ye Yardımları (1919-1923), Kayseri, 1991, s.79-81.

⁶²² AKGÖNENÇ, Oya; "Türkiye-Pakistan İlişkilerinin Tarihi Temelleri ve Geleceği", Askeri Tarih Bülteni, S.34, Ankara, Şubat 1993, s.19.

⁶²³ KESKİN, Mustafa; Hindistan Müslümanlarının Milli Mücadelede Türkiye'ye Yardımları (1919-1923), Kayseri, 1991, s.68.

⁶²⁴ TANSEL, Selahattin; Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, C.II, İstanbul, 1991, s.5.

⁶²⁵ TANSEL, Selahattin; Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, C.II, İstanbul, 1991, s.5.

⁶²⁶ SONYEL, Salahi; Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C.II, Ankara, 1991, s.184.

düzenlediği mitinge 10.000 Müslüman katılmış ve işgaller protesto edilmiştir.⁶²⁷ Hint Müslümanları, 8 Kasım 1919'da Delhi'de toplanan İslam Kongresinde Türkiye lehine gösterilerde bulunmuşlar, liderleri Mevlana Mehmet Ali Han'ın açtığı kampanya ile Anadolu'ya maddi yardım sağlamak için yardım komitesi kurup para toplamaya başlamışlardır.⁶²⁸

Milli Mücadele'ye destek sağlamak maksadıyla B.M.M Şeriye Encümeni, İslam Dünyasına bir bildiri yayınlamıştır. Bu bildiri çerçevesinde Antalya Milletvekili Rasih Hoca, Hindistan'a gönderilip oradaki Müslümanlardan para istemiş ve para yardımı sağlayarak birkaç ay sonra Anadolu'ya dönmüştür.⁶²⁹ Bu arada B.M.M hükümeti 4 Eylül 1920'de Roma'da bir temsilcilik açmış,⁶³⁰ Hint Müslümanları ile irtibatlar ve yapılan yardımlar Ankara'ya buradan iletilmiştir. Roma kanalıyla gelen Hint Müslümanları yardımı 300 liradır.⁶³¹

Diğer taraftan İngilizler, Hint Müslümanlarının Milli Mücadele'ye sempatiyle yaklaşmasından istihbarat alanında yararlanmaya çalışmışlardır. Hint Müslümanlarının liderlerinden olan Emir Ali, 1 Kasım 1920'de verdiği bir beyanatta Hint Müslümanlarının gönderdiği para yardımının Rahip Frew'e verildiğini belirtmiştir. Oysa ki Frew bir İngiliz casusu olup görevi İngiliz himayesi için taraftar toplamaktır.⁶³² Bir başka örnek Mustafa Sagir'dir. Aslında faaliyetleri Türk istihbaratı tarafından kuşkuyla izlenen ve kendisini Hint Müslümanlarının özel elçisi olarak tanıtan bu şahıs Mustafa Kemal Paşa ve diğer yetkililerle görüşmüş, Hindistan Hilafet Komitesinin birkaç yüz bin liralık yardımından bahsetmiştir. Bu görüşmelerin sonucunu İstanbul üzerinden Hindistan'a bildirmek üzere yazdığı mektubun, gerçekte görülmez mürekkeple İngiliz İstihbaratına verilen bir rapor olduğu tespit edilen Sagir, yakalanarak yargılanmış, mahkemede suçunu itiraf edince idama mahkum edilmiş ve asılarak idam edilmiştir.⁶³³

Hint Müslümanları liderlerinden Ağa Han, Hindistan Müslümanları adına İngiltere Başbakanı Loyd George'a 8 Temmuz 1921'de gönderdiği mektubunda; "Hint Müslümanlarının İtilaf Devletlerinin tarafsızlığından kuşku duyduğunu, Yunanlılara Ankara'ya kadar yürüme izni verilirken, Türklere Yunanlıları Yunanistan'a kadar kovalama izni verilmediğini, İtilaf Devletlerini ya Yunanistan'ı desteklemekten vazgeçmeleri ya da tarafsız kalarak yalnız bırakmaları" konusunda uyarmıştır.⁶³⁴ Ankara Hükümetinin Kurtuluş Savaşında yardıma en fazla ihtiyaç duyduğu dönem Büyük

⁶²⁷ SONYEL, Salahi; Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C.II, Ankara, 1991, s.185.

⁶²⁸ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1981, s.524.

⁶²⁹ VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet; Milli Mücadele Anıları, İstanbul, 1983, s.143-144.

⁶³⁰ KOCATÜRK, Utkan; Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Kronolojisi (1919-1938), Ankara, 1988, s.199.

⁶³¹ DURU, Cihan; TURAN, Kemal; ÖNGEOĞLU, Abdurrahman; Atatürk Dönemi Maliye Politikası, Ankara, 1982, s.359.

⁶³² MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1981, s.524.

⁶³³ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1981, s.524-525.

⁶³⁴ SONYEL, Salahi; Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C.II, Ankara, 1991, s.172.

4. BÖLÜM

MİLLÎ MÜCADELE VE KURTULUŞ SAVAŞI SÜRECİNDE AYNİ VE
MALİ DİŞ YARDIMLAR

Taarruza Hazırlık dönemi olmuştur. Çünkü I ve II. İnönü savaşları, Kütahya-Eskişehir muharebeleri ve Sakarya savaşı kaynakları tükenme noktasına getirmiştir. Hint Müslümanlarından gelen parasal yardımlar da bu dönemde başlamıştır. Büyük Taarruza hazırlık döneminde Hindistan Hilafet Komitesinden gelen parasal yardımlar aşağıdaki tabloda yer almaktadır.⁶³⁵

Makbuz Tarihi	Makbuz Numarası	Türk Lirası	İngiliz Sterlini
26 Aralık 1921	305484	144.400	26.000
6 Şubat 1922	313022	36.300	6.000
18 Şubat 1922	313033	25.320	4.000
20 Şubat 1922	313035	32.300	5.000
22 Şubat 1922	313039	64.700	10.000
2 Mart 1922	313042	32.300	5.000
28 Mart 1922	313061	131.500	20.000
18 Nisan 1922	313085	33.150	5.000
2 Mayıs 1922	313097	32.100	5.000
31 Mayıs 1922	325508	26.800	4.000
26 Haziran 1922	325525	42.120	6.000
5 Temmuz 1922	325530	35.500	5.000
TOPLAM	-	636.490	101.000

(1 İngiliz sterlinin değeri 5,53 ile 7,1 lira arasında değişiklik göstermiştir.)

Yine bu dönemde Hint Müslümanlarından gelen diğer para yardımları aşağıdaki gibidir.⁶³⁶

Paranın Gönderildiği Kaynak	Türk Lirası	İngiliz Sterlini
24 Mayıs 1922 tarih ve 325506 numaralı makbuzla gelen	1.169	-
Antalya yoluyla Ankara'ya gelen	6.386	-
Londra'dan N. Reşat Bey vasıtasıyla gelen	619	-
N. Reşat Bey vasıtasıyla gelen çek tutarı	2.091	-
Raunyun Müslüman Cemiyetinden gelen	12.987	-
Ranfute'den gelen çek tutarı	24.300	2.000
TOPLAM	47.552	2.000

⁶³⁵ KESKİN, Mustafa; Hindistan Müslümanlarının Milli Mücadelede Türkiye'ye Yardımları (1919-1923), Kayseri, 1991, s.79-81.

⁶³⁶ KESKİN, Mustafa; Hindistan Müslümanlarının Milli Mücadelede Türkiye'ye Yardımları (1919-1923), Kayseri, 1991, s.103.

Büyük Taarruz döneminde(31 Temmuz-3 Ekim 1922), Hindistan Hilafet Komite-sinden 12 Ağustos 1922 tarihli ve 325546 numaralı makbuzla 35.900 lira karşılığı olarak 5.000 İngiliz sterlini gönderilmiştir.⁶³⁷

Mudanya Mütarekesi ve sonrasındaki dönemde Hindistan Hilafet Komitesinden gelen para yardımları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Makbuz Tarihi	Makbuz Numarası	Türk Lirası	İngiliz Sterlini
13 Şubat 1923	325356	14.000	2.000
19 Mart 1923	324729	19.410	3.000
27 Mart 1923	324736	68.000	10.000
9 Ağustos 1923	324940	7.700	1.000
TOPLAM	-	109.180	16.000

Yine bu dönemde Hint Müslümanlarından gelen diğer parasal yardımlar aşağı-ya çıkarılmıştır.⁶³⁸

Paranın Gönderildiği Kaynak	Türk Lirası	İngiliz Sterlini
19 Aralık 1922 tarih ve 325265 numaralı makbuzla	3.800	-
Raunyun Müslüman Cemiyetinden gelen	1.252	-
Osmanlı Bankası kanalıyla gelen	4.317	150
Fransız Hindistan'ından gelen	65.716	-
Londra'daki Dr Ensari'den gelen	71.130	-
Kudüs'deki Hacı Faik Bey'den gelen	27	-
Paris Mümessili Ferid Bey'den gelen	5.475	-
Kudüs'deki Şeyh Mahmud Davudi'den gelen	800	-
Londra'daki Durban Cemiyetinden gelen	7.750	300
8 Mayıs 1923 tarih ve 325112 numaralı makbuzla gelen	873	-
Saint Louis Cemaat-i İslamiyesi'nden gelen	5.811	-
Ağaoğlu Ahmed Bey'den gelen	731	-
TOPLAM	167.682	450

Yukarıdaki tüm açıklamalarımız sonucunda; Hint Müslümanlarından, bugünkü Pakistan halkı ve kuruluşlarından yapılan tüm yardımların toplamı 1.012.773 lira (156.632 İngiliz Sterlini) dir.

⁶³⁷ KESKİN, Mustafa; Hindistan Müslümanlarının Milli Mücadelede Türkiye'ye Yardımları(1919-1923), Kayseri, 1991, s.103.

⁶³⁸ KESKİN, Mustafa; Hindistan Müslümanlarının Milli Mücadelede Türkiye'ye Yardımları(1919-1923), Kayseri, 1991, s.103-104.

14.3- Türkler ve İtalyanlar Arasında İktisadi Yardımlaşma İlişkilerin Siyasi ve Askeri Gerekseleri ile İtalya'nın Yardımları

Mondros Mütarekesi'nin ardından başlayan işgal sürecinde 28 Mart 1919'da Antalya'yı, 14 Mayıs 1919'da Selçuk ve Kuşadası'nı, 16 Mayıs 1919'da Güllük'ü, 2 Haziran 1919'da Milas'ı, 5 Haziran 1919'da Yatağan ve Çine'yi işgal eden İtalyanlar;⁶³⁹ İzmir'in 15 Mayıs 1919'da işgali sonrasında ve 21 Şubat-12 Mart 1921 tarihlerinde yapılan Londra Konferansında müttefiklerine karşı üstü kapalı da olsa Türk yanlısı politika izlemeye başlamışlar, bu yaklaşımda İtalya Başbakanı Kont Sforza ile Kont Caprini'nin⁶⁴⁰ önemli rolleri olmuş, işgal ettikleri yerlerde Türklere hoşgörölü davranmışlardır.

Bununla beraber İtalya, genel prensip olarak Ankara Hükümeti ile doğrudan ilişki kurmamayı tercih etmiş, her ne kadar Türkiye ile silahlı mücadeleye girmemiş ise de hiçbir zaman müttefiklerini karşısına almamış, bir taraftan Türkiye 'ye yardım ederken diğer taraftan İtilaf Devletleri ile beraber hareket etmiştir.⁶⁴¹ İtalyanlar genellikle Milli Mücadele'yi desteklemişler, Türkleri Yunanlılara karşı Kuvay-ı Milliye'yi kurmaya teşvik etmişler, Kuvay-ı Milliye'nin kendi işgal bölgelelerinde oluşturulmasında örtölü destek vermişler, ancak iş resmiyete dökölünce bunu yalanlamışlardır.⁶⁴² Antalya'nın işgalinden on gün sonra, 7 Nisan 1919'da 57. Tümen Komutanı Albay Şefik Bey'in, İtalyanların kontrolünde olan Antalya yakınlarındaki Bademağacı köyüne gelip buradaki askeri depoda bulunan bütün mühimmatı Burdur yakınlarındaki Çeltikçi köyüne taşıtması, Kuvay-ı Milliye'nin örtölü olarak desteklenmesine güzel bir örnek teşkil etmektedir.⁶⁴³ İtalya'nın İzmir'e siyasi temsilci olarak gönderdiği Teğmen Monfredi de, İzmir üzerindeki Yunan emellerini önleme düşüncesiyle, Nisan 1919 başlarında Arnavut ileri gelenlerinden oluşan 10 kişilik bir grubu İzmir'e getirerek Rumlar aleyhine çalışmalar yapılmasını istemişlerdir.⁶⁴⁴

İtalyanlar, istihbarat desteği bağlamında zaman zaman Türk milliyetçilerine yardım amacıyla gizli bilgilerde vermişlerdir. Mustafa Kemal Paşa, çoğu kez İtilaf

⁶³⁹ T.C Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, C.I, s.321-323.

⁶⁴⁰ İstanbul'da İtalyan Yüksek Komiseri olarak bulunan ve Haziran 1920-Haziran 1921 arasında İtalya Dışişleri Bakanlığı yapan Kont Sforza, Türkler'e sempatisi olan ve onun maiyetinde çalışan Kont Caprini'de Türkler'i seven seven kişilerdi. İstanbul'da İtalyan polislerinin komutanı olan Kont Caprini, vaktiyle Girit Osmanlı Jandarma Teşkilatında uzman olarak bulunmuş ve Girit Müslümanlarının birçoğunun Rumlar tarafından öldürölmesine engel olmuştu. Bu nedenle Sultan Hamid, onu "Mütemayız ıcal-i Osmani'den" sayarak "Rütbe-i balâ ıcali" arasında sokmuş ve kendisine nişan bile vermişti. TANSEL, Selahattin; Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, C.IV, İstanbul, 1991, s.146-147.

⁶⁴¹ SONYEL, Salahi; Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C.II, Ankara, 1991, s.107.

⁶⁴² ÇELEBİ, Mevlüt; Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri, Ankara, 1999, s.158-166.

⁶⁴³ KÖSTÜKLÜ, Nuri; Milli Mücadele Denizli, İsparta ve Burdur Sancakları, Ankara, 1999, s.143.

⁶⁴⁴ GÜRLER, Hamdi; Milli Mücadele'de Türk-İtalyan İlişkileri, Askeri Tarih Bülteni, S.37, Ankara, 1994, s.55.

Devletlerinin niyet ve tasarıları konusunda bunlar açığa çıkmadan önce İtalyan kaynaklardan güvenilebilir ve önemli bilgiler almıştır. Yeri gelmişken bir örnek verdiğimizde; İtalyanların, Fransa ve İtalya'nın İngiltere'ye yaptığı baskıyla alınan ve Türklerin İstanbul'da kalmasına izin verilen kararı ve İstanbul'un işgal edilerek mil-liyetçi kadronun tutuklanacağı haberini önceden Türklere bildirmişlerdir.⁶⁴⁵ Türkçe-yi iyi bilen bir Yüzbaşı ile Belçikalı bir şahsın Türkiye ve İtalya aleyhine faaliyetler-de bulunmak için Burdur ve Bucak bölgelerine geldiği haberini de Antalya'daki Türk Mevki Komutanlığına iletmışlerdir.⁶⁴⁶

İtalyanların en büyük yardımı; silah ve mühimmat kaçakçılığına ses çıkarmama-ları, hatta aracılık etmeleri, bu malzemenin denizyolu ile taşınmasında İtalyan ge-milerini kullandırmaları ve para karşılığı malzeme satmaları olmuştur. Anadolu'ya subay, asker, silah, cephane ve mühimmat kaçırma işinde İtalyan denizcilik şirket-lerinin önemli destekleri görülmüş, Boğaz ve Karadeniz ablukası genellikle İtalyan gemileriyle delinmiştir.⁶⁴⁷ İstanbul ve civarından başlangıçta Seyr-i Sefain İdaresi-ne ait vapurlarla Anadolu'ya silah, mühimmat ve personel kaçırılmış, ancak İngiliz-lerin 31 Aralık 1920'de Ümit adlı vapura baskın düzenleyip Anadolu'ya kaçırılmak istenen personel ve malzemeyi ele geçirmesinden sonra Türk bandıralı vapurlarla bu tür faaliyetleri gerçekleştirmek hemen hemen imkânsız hale gelmiştir.⁶⁴⁸

Bu gelişmeler üzerine kapitülasyonlardan yararlanarak Türk karasularında ser-bestçe dolaşma hakkı olan İtalyanların Loit Triestino, Societa Italiana Servizi Marit-timi ve Rossi adlı denizcilik şirketlerinden yararlanılmaya başlanmıştır. İstanbul ve civarından Anadolu'ya silah, mühimmat, diğer harp malzemesi ve personel nak-linde Fransız ve İtalyan şirketlerine ait 100'den fazla vapurdan istifade edilmiştir.⁶⁴⁹ Milli Mücadele lehine faaliyet gösteren gizli gruplara mensup birçok asker ve sivil Türk vatansever, Kont Sforza ve Kont Caprini'nin çabalarıyla İtalyan pasaportu kul-lanarak İngilizlerin elinden kurtulup Anadolu'ya geçebilmişlerdir.⁶⁵⁰ Ayrıca İtalyan vapurları Türk deniz nakliyatına yardım için Karadeniz'deki İngiliz, Fransız ve Yunan gemileri hakkında Türklere bilgi vermişlerdir.⁶⁵¹

İngiliz çevrelerine göre B.M.M hükümeti askeri gereçlerini kısmen İtalya'dan karşılamışlardır.⁶⁵² Satın alma işlerinde İtalyan şirketleri aracılık yaparken, yapılan

⁶⁴⁵ SONYEL, Salahi; Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C.II, Ankara, 1991, s.167.

⁶⁴⁶ KÖSTÜKLÜ, Nuri; Milli Mücadele Denizli, İsparta ve Burdur Sancakları, Ankara, 1999, s.48.

⁶⁴⁷ DOĞANAY, Rahmi; Milli Mücadelede Karadeniz(1919-1922), Ankara 2001, s.100.

⁶⁴⁸ KUTLU, Mesut; Milli Mücadele'de Dış Yardımlar(1919-1922) Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2004, s.71.

⁶⁴⁹ AYDIN, Mesut; Milli Mücadele Döneminde TBMM Hükümeti Tarafından İstanbul'da Kurulan Gizli Gruplar ve Faaliyetleri, İstanbul, 1992, s.151, 236, 239.

⁶⁵⁰ YANARSÖNMEZ, Mesut; Türk Dış Politikasında İtalya(1914-1923 Türk-İtalyan Münasebetleri), Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 1995, s.107.

⁶⁵¹ DOĞANAY, Rahmi; Milli Mücadelede Karadeniz(1919-1922), Ankara 2001, s.247.

⁶⁵² SONYEL, Salahi; Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C.II, Ankara, 1991, s.265.

anlaşmalarda İtalyan malzemelerinin yanında İngiliz ve Alman silah ve malzemesi bulunduğu da görülmüştür. Ayrıca İtalyanlar, kesin zamanı bilinmemekle beraber Milli Mücadele yıllarında Hilâl-i Ahmer Cemiyetine 300.000 lira bağışta bulunmuşlardır.⁶⁵³ Başlangıçtan beri İzmir'in Yunanistan'a verilmesini içlerine sindiremeyen İtalyanlar; Yunanlılar ile mücadeleye İzmir'in işgalinden önce başlamışlar, Yunanlıların 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal etmesine karşı çıkmışlar ve fırsat oldukça Yunan ileri harekâtını engelleyip Kuvay-ı Milliye'ye yardım etmeye çalışmışlardır. Nitekim İzmir'in işgalinden sonra bir İtalyan komutan Kuşadası Kaymakamı'na haber gönderip Selçuk, Aziziye ve Söke tren istasyonlarına İtalyan bayrağı çekerek buralara Yunan askerlerinin gelmesine engel olacaklarını, Yunanlıların ilerlemeleri halinde Türklere yardım edeceğini bildirmiştir.⁶⁵⁴

Milli Hareketin büyümesiyle İstanbul'dan Anadolu'ya geçişler hızla artmıştır. Çivril ve Menderes Bölgesi Kuvay-ı Milliyesine katılmak için İstanbul'dan Anadolu'ya kaçan Teğmen Fehmi (Karabağlı) ve iki arkadaşının; İtalyanlara başvurup Antalya'ya gitmek istemeleri, isteklerinin adam başı 80'er lira karşılığında kabul edilmesi ve bu kişilerin bir İtalyan gemisi ile Antalya'ya, oradan da Denizli'ye gitmeleri buna güzel bir örnek teşkil etmektedir. Esasen İtalyanlar Milli Mücadeleye yardım etmişler, ancak bunun bedelini tahsil etmekten geri kalmamışlardır.⁶⁵⁵ Öte yandan İtalya; 1. Dünya Savaşından sonra elinde kalan fazla silah ve askeri malzemeyi Türkiye'ye satarak hem Türkiye ile ilişkilerini geliştirmek, hem de para kazanmak istemiştir. İtalyan General Marini, 11 Aralık 1919'da Roma'daki Türk Temsilcisi Galip Kemal Bey'i ziyaret ederek ordunun terhisı nedeniyle elde kalan silahların uygun bir fiyattan elden çıkarılacağını söylemiştir. Keza 20. Kolordu'nun 11 Şubat 1920'de 10. Kolordu'ya çektiği bir telgrafta "Azerbaycan'a silah vereceklerini belirten Tiflis'teki İtalyan Heyeti'nin, gerekirse Anadolu'ya da silah verecekleri" belirtmiştir.⁶⁵⁶

İnsani yardım çerçevesinde kendi işgal bölgelerinde sağlık ve veterinerlik hizmetleri veren İtalyanlar,⁶⁵⁷ Antalya'daki gemilerini ziyarete çağırdıkları fakir halka çeşitli maddeleri vermişler, halkı ücretsiz muayene ve tedavi etmek için Bodrum'da bir muayenehane ve bir eczane açmışlar⁶⁵⁸ Anadolu içlerine devam etmekte olan Yunanlıların işgalinden kaçan 20.000'den fazla Türk'e un ve galeta yardımı yapmışlar, Şubat 1920'de 1.500'den fazla battaniye ve bir kamyon et dağıtmışlardır.⁶⁵⁹

Kuvay-ı Milliye'ye kısmi destek anlamında Antalya'da el koydukları cephanelikleri zaman zaman açan İtalyan'lar, Kuvay-ı Milliye'nin silah ve cephane ihtiyacının

⁶⁵³ T.B.M.M Gizli Celse Zabıtları, C.III, s.203.

⁶⁵⁴ KÖSTÜKLÜ, Nuri; Milli Mücadele Denizli, İsparta ve Burdur Sancakları, Ankara, 1999, s.45.

⁶⁵⁵ KÖSTÜKLÜ, Nuri; Milli Mücadele Denizli, İsparta ve Burdur Sancakları, Ankara, 1999, s.47.

⁶⁵⁶ ÇELEBİ, Mevlüt; Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri, Ankara, 1999, s.281.

⁶⁵⁷ ÇELEBİ, Mevlüt; Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri, Ankara, 1999, s.138-140, 183.

⁶⁵⁸ GÜRLER, Hamdi; Milli Mücadele'de Türk-İtalyan İlişkileri, Askeri Tarih Bülteni, S.37, Ankara, 1994, s.61.

⁶⁵⁹ ÇELEBİ, Mevlüt; Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri, Ankara, 1999, s.127.

giderilmesine de yardımcı olmuşlardır. Antalya'da bulunan silah ve mühimmat depolarındaki 1.477 adet muaddel Rus tüfeği, 672 adet 88 model Alman tüfeği, 22 adet maksim makineli tüfek ve bir miktar cephaneden yararlanılamaz durumdayken Güneybatı Anadolu Kuvay-ı Milliye birlikleri komutanı Refet Bey, söz konusu silah ve cephaneden yararlanmak için bizzat Antalya'ya gidip İtalyan temsilcisi ile görüşmüş, görüşme sonucunda İtalyan'lar 5 Mart 1920'de depo nöbetçilerini, silahları ve cephaneyi Sarayköy deposuna taşımıştır.⁶⁶⁰ Diğer taraftan İtalyanlar, 1920 yılı başlarında Loit Triestino ve Societa Italiana Servizi Marittimi adlı denizcilik şirketlerinin gemileriyle İtalya'dan Türk milliyetçilerine getirdikleri silah ve mühimmatı Söke'ye, Antalya ve diğer limanlara teslim etmişlerdir.⁶⁶¹

İtalyanlar, Türklere el altından ve küçük bedeller karşılığında makineli tüfek, silah ve cephaneye satmışlardır. Ancak Antalya'ya gelip kendilerinden silah ve mühimmat almak isteyen şahıslardan, bunların kendilerine karşı kullanılmayacağını garantisi olarak Heyet-i Temsiliyenin onaylı belgesini istemişlerdir.⁶⁶² B.M.M'nin kurulmasından sonraki günlerde, Cenevre'den 12 Mayıs 1920'de Amiral de Robeck'e gönderilen bir raporda; Berlin'deki Egyptian Committee'den silah ve cephaneye satın alındığı ve İtalya üzerinden Türkiye'ye ve Mısır'a yollandığı, taşıma işinin bir İtalyan şirketi olan Loit Triestino tarafından yapıldığı belirtilmiştir.⁶⁶³ İtalya'nın Türkiye ile ilişkilerini yakından takip eden Fransa'nın Suriye ve Kilikya Yüksek Komiseri Gouraud'nun Beyrut'tan çektiği 27 Temmuz 1920 tarihli telgrafa göre İtalyanlar 1920 yazında Antalya yoluyla Türk Milliyetçilerine ilaç ve her çeşit ürün göndermişlerdir.⁶⁶⁴

6 Ekim 1920 tarihli bir İngiliz istihbarat raporuna göre İtalyanlar, Ereğli'ye yüzlerce tüfek indirip Türklere satmışlar, 15 Ekim 1920'de Varna'dan Zonguldak'a Gaspari adlı İtalyan vapuru ile silah ve mühimmat getirilmiştir. Yine bir İngiliz istihbarat raporuna göre İtalyanlar; Türklere fiçiler dolusu petrol vermişler, Ekim 1920'de Antalya'ya 2 adet sahra topu çıkarmışlardır.⁶⁶⁵ Öte yandan bu sıralarda cephaneye sağlanması maksadıyla İtalya'da bulunan Kurmay Yüzbaşı Feridun Bey'in Genelkurmay Başkanı İsmet Bey'e bildirdiğine göre, 24 Ekim 1920'de Gediz'de Yunanlılara karşı yapılan taarruz öncesinde İtalyanlardan ucuz fiyatla tüfek ve cephaneye alınmış ve güvenli bir şekilde nakliyatına başlanmıştır.⁶⁶⁶

Roma'ya giden B.M.M'si satın alma komisyonu üyeleri burada çalışmalarda bulunmuş, Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa'nın Milli Müdafaa Vekâletine 29 Ocak

⁶⁶⁰ AYDINEL, Sıtkı; Güneybatı Anadolu'da Kuvay-ı Milliye Hareketi, Ankara, 1990, s.320.

⁶⁶¹ SONYEL, Salahi; Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C.I, Ankara, 1973, s.169.

⁶⁶² ÇELEBİ, Mevlüt; Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri, Ankara, 1999, s.200, 294.

⁶⁶³ YANARSÖNMEZ, Mesut; Türk Dış Politikasında İtalya(1914-1923 Türk-İtalyan Münasebetleri), Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 1995, s.108.

⁶⁶⁴ YAVUZ, Bilge; Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri(1919-1922), Ankara, 1994, s.76.

⁶⁶⁵ ÇELEBİ, Mevlüt; Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri, Ankara, 1999, s.293.

⁶⁶⁶ TANSEL, Selahattin; Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, C.III, İstanbul, 1991, s.179.

1921'de gönderdiği şifreye göre beheri 2.000 lira olan bir kişilik, ikişer makinalı tüfeği olan, 200 km süratinde 2 adet spat uçağı alınmıştır.⁶⁶⁷ B.M.M'si hükümetinin Roma Temsilciliğinden Hariciye Vekâleti ve Milli Müdafaa Vekâletine 14 Şubat 1921'de gönderilen şifreye göre Arnavutluk adına gönderilmek ve Anadolu sahillerinde teslim edilmek üzere 30.000.000 mavzer fişegi için anlaşma sağlanmıştır.⁶⁶⁸ Bu mühimmatın izleyen günlerde teslim edildiğı sanılmaktadır.

İtalya'dan silah ve diğer harp malzemesi satın alma çabaları çerçevesinde Erzurum'lu müteahhit Nafiz Bey'in finansmanı ile satın alınarak orduya hibe edilen bir uçak İtalyan personel ile önce İstanbul'dan İnebolu'ya, sonra 10 Mart 1921'de İnebolu'dan cepheye getirilmiş ve bir tane daha getirileceğı bildirilmiştir. Bu uçaklar daha sonra Sakarya savaşında kullanılmıştır.⁶⁶⁹ Nafiz Bey; satın alma komisyonu vasıtasıyla İtalya'dan 2 adet keşif, 1 adet sıhhi malzeme taşıt uçağı ve 1 adet telsiz istasyonu alarak orduya hediye etmiştir.⁶⁷⁰ Londra Konferansı sonrasında Türk-İtalyan ilişkileri her ne kadar gerginleşmiş ise de silah ve diğer harp malzemesi alımı devam etmiştir. İtalyan kaynakları; Antalya'dan 2 Nisan 1921 tarihinde hazırlanan rapora göre B.M.M Hükümetinin Mario Pellegrini İtalyan silah tüccarından 25.000 mavzer tüfeğı, 500 makineli tüfek ve 80 top satın aldığı belirtilmektedir.⁶⁷¹

Diğer taraftan İtalya'nın Anadolu'da işgal etmiş olduğu toprakları boşaltma süreci devam etmekteyken 31 Mayıs 1921'de Antalya Mutasarrıfı Fahreddin Bey'i ziyaret eden İtalyan komutan Antalya'yı boşaltma ve askerlerini geri çekme emri aldığı belirtilmiştir. Bunun üzerine İtalyanlar ellerindeki askeri malzeme, karyola, telefon, benzin ve levazım malzemesini satışa çıkarmışlardır. Bu amaçla binbaşı Mario Carossini başkanlığında satış komisyonu kuran İtalyanlar, tahliyeden bir gün önce Yenikapı ve Develik'te askerler için yapılmış olan barakaları Antalya Mutasarrıflığı'na 1.850 lira karşılığında, Konak civarındaki telsiz istasyonunu da Antalya Belediyesine 250 lira karşılığında satmışlardır.⁶⁷² Bu günlerde Milli Mücadele'ye katılmak için İstanbul'dan yola çıkan sivil kıyafetli 400 subay, 8 Hazi- ran 1921 akşamı İnebolu'ya gelmiş, bunların bir kısmı İtalyan bandıralı Jan vapuru ile bir kısmı da Türk bandıralı Yeni Dünya vapuru ile taşınmıştır.⁶⁷³

Sakarya Meydan Muharebesi döneminde (26 Temmuz-10 Ekim 1921) İtalya'ya giden satın alma heyeti B.M.M'si hükümetinin Roma Temsilcisi Cami Beyin de aracılığı ile Rossini adlı İtalyan şirketi ile anlaşmaya varılarak 3 adet uçak ve malze-

⁶⁶⁷ ÇELEBİ, Mevlüt; Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri, Ankara, 1999, s.283.

⁶⁶⁸ ÇELEBİ, Mevlüt; Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri, Ankara, 1999, s.285.

⁶⁶⁹ DOĞANAY, Rahmi; Milli Mücadelede Karadeniz(1919-1922), Ankara 2001, s.247.

⁶⁷⁰ T.C Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi Deniz Cephesi ,C.V. Genelkurmay Basımevi Ankara 1964, s.195.

⁶⁷¹ ÇELEBİ, Mevlüt; Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri, Ankara, 1999, s.282.

⁶⁷² ÇELEBİ, Mevlüt; Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri, Ankara, 1999, s.262-264.

⁶⁷³ DOĞANAY, Rahmi; Milli Mücadelede Karadeniz(1919-1922), Ankara 2001, s.335-336.

mesi 10 Eylül 1921'de Napoli'den yola çıkarılmıştır.⁶⁷⁴ Söz konusu heyet marifetiyle demiryolu malzemesi de satın alınmış, bu malzemeler o tarihte henüz Türkiye ile Fransa arasında Ankara Antlaşması imzalanmadığı ve Mersin yolu da kapalı olduğu için Antalya yoluyla Anadolu'ya getirilmiştir.⁶⁷⁵ Eylül ayı sonlarında Kuşadası'na demirleyen bir İtalyan gemisinden binlerce battaniye, tıbbi malzeme ve cephane getirilmiştir. Bu cephanenin miktarı muhtemelen 2.000.000 Alman fişeğidir, çünkü bu gemi gelmeden önce B.M.M'si hükümeti bu miktarda Alman fişeginin alınıp alınmayacağını Cami Bey'den sormuş Cami Bey'de olumlu cevap vermiştir.⁶⁷⁶

1921 yılının ilkbaharından itibaren Anadolu'daki işgal ettiği bölgeleri terk eden İtalya, Sakarya Savaşının sonrasında Karadeniz'den çekilmiş, Karadeniz'de fiili harekette bulunmamış, genelde ekonomik ve ticari çıkarları çerçevesinde faaliyetlerde bulunmuştur.⁶⁷⁷ Büyük Taarruz hazırlıkları çerçevesinde İtalyanlardan 18 Ekim 1921'de 12.000 takım elbise, 6.000 çadır ve 10.000.000 kapsül, ayrıca kesin zamanı belli olmamakla beraber 30.000.000 takım elbise ve 20.000 çadır alınmıştır.⁶⁷⁸ 20 Ekim 1921'de Türkiye ile Fransa arasında imzalanan Ankara Antlaşması, İtalya'nın izlediği politikayı değiştirmek ve Fransa'ya karşı denge sağlamak amacıyla Türkiye'ye yakınlaşmak durumunda bırakmıştır.⁶⁷⁹ Ancak İtalya, İngiltere tarafından Fransızların yaptığı gibi bir antlaşma yapmamaları konusunda uyarı almıştır. Ankara antlaşmasından sonra İtalyanların işgal ettikleri yerleri boşaltmalarıyla Anadolu'da Türkler ve Yunanlılar baş başa kalmıştır.⁶⁸⁰ Bu arada B.M.M'nin Roma Temsilciliğinde nöbet değişimi gerçekleşmiş; B.M.M, 7 Ocak 1922'de Celaleddin Arif Beyi Roma Temsilcisi olarak tayin etmiş, o da önceki temsilci Cami Bey gibi askerî malzeme ihtiyaçlarını karşılamak için yoğun bir çaba içinde olmuştur.⁶⁸¹ Diğer taraftan satın alma göreviyle İtalya'da bulunan Cemal ve Sıtkı Beylerin girişimiyle 14 Ocak 1922'de Rus altını karşılığında 97 ton barut ve 4.310.000 adet tüfek mermisi alınmıştır.⁶⁸² Roma Büyükelçiliği arşivi kayıtlarına göre Maliye Vekili Ferid Bey, 24 Ocak 1922'de Celaleddin Arif Bey'e gönderdiği şifreli telgrafla Cami Bey zamanında alımı yapılan cephane ve mühimmat bedeli olarak 3.320.000 Frank'ın Antalya'daki Banco di Roma'ya yatırıldığı bildirilmiştir.⁶⁸³

⁶⁷⁴ YANARSÖNMEZ, Mesut; Türk Dış Politikasında İtalya(1914-1923 Türk-İtalyan Münasebetleri), Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 1995, s.108.

⁶⁷⁵ T.C Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII. Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, s.207.

⁶⁷⁶ ÇELEBİ, Mevlüt; Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri, Ankara, 1999, s.288.

⁶⁷⁷ ÇELEBİ, Mevlüt; Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri, Ankara, 1999, s.288.

⁶⁷⁸ ÇELEBİ, Mevlüt; Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri, Ankara, 1999, s.292.

⁶⁷⁹ YAVUZ, Bilge; Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri(1919-1922), Ankara, 1994, s.149-152,167-170.

⁶⁸⁰ AYDEMİR, Şevket Süreyya; Tek Adam, C.II, İstanbul, 1967, s.546.

⁶⁸¹ ÇELEBİ, Mevlüt; Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri, Ankara, 1999, s.278.

⁶⁸² ÖZALP, Kâzım; Milli Mücadele(1919-1922), Ankara, 1971, s.220.

⁶⁸³ ÇELEBİ, Mevlüt; Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri, Ankara, 1999, s.288.

İtalya'dan 22 Ocak 1922'de 42.000 adet matara, Mart 1922'de 18.000 adet çadır, Haziran 1922'de 58.000 adet matara alınmıştır. Kesin teslim zamanı belli olmamakla beraber İtalya'dan bu dönemde ayrıca 15.000 adet ceket ve pantolon ile 160.000 adet fanila ve fanila ceket alınmıştır. Bu malzemelerin cepheye naklinde İtalyan Catania şirketinin kamyonları kullanılmıştır.⁶⁸⁴ Anadolu'dan çekilmekte olan İtalyanlar, işgal ettikleri bölgeleri boşaltırken Türklere silah ve cephane de satmışlardır. 1. Ordu Komutanlığından 3 Şubat 1922'de gönderilen raporda bu olay şu şekilde ortaya konulmuştur. "... Söke ve Kuşadası'ndaki efrad gayet ucuz fiyatla bütün teçhizatlarını, ayakkabılarına kadar satmakta ve hatta Kuşadası'ndaki telsiz-telgraf istasyonunu pek cüz-i bir para mukabilinde el altından satmak için müracaat eylemekte olduğu öğrenilmiştir. İtalyancaya vakıf kimseler vasıtasıyla toptan ve her nevi eşyayı askeriye elde etmek kabildir."⁶⁸⁵ İtalyan birlikleri işgal bölgelerini terk ederken 20 Nisan 1922'de Albay Fusoni Antalya Mutasarrıfı'na vedaya gelmiş, Söke ve Kuşadası'nda inşa ettikleri baraka ve telefon tesisatını yetimler yurduna bağışladıklarını söylemiştir.⁶⁸⁶

İtalyan kaynaklarına göre Milli Müdafaa Vekili Kâzım Paşa Büyük Taarruz'a hazırlık çerçevesinde, Milano'da İtalia şirketi ile 20 Nisan 1922'de 150 adet kamyon alımı için bir sözleşme imzalanmış, bunların 50 adedinin 2 Temmuz 1922'ye kadar Mersin'e, 60 adedinin 24 Eylül 1922'ye kadar İskenderun'a ve geri kalan miktarın da daha sonra kararlaştırılacak bir tarihte belirlenecek bir yere teslimi karara bağlanmıştır.⁶⁸⁷ Şevket Süreyya Aydemir'in "Tek Adam" isimli eserinde aynı konu bahsedilmekte, 150 adet Berliye kamyonetin Mersin limanına getirildiği ifade edilmektedir.⁶⁸⁸ İtalyan arşiv belgelerine göre İtalya'nın Antalya temsilcisi Faralli 10 Mayıs 1922'de İtalya'nın İstanbul Büyükelçiliği'ne gönderdiği telgrafla "Sardegna vapuru ile 4 adet 76'lık top ve mühimmatın Mersin'e getirildiğini" belirtmiştir.⁶⁸⁹

T.C Roma Büyükelçiliği arşivi kayıtlarına göre Celaledin Arif Bey, Milli Müdafaa Vekâletine 15 Mayıs 1922'de gönderdiği raporda "... 20 tayyareye bedel ve aynı turtarda 25 tayyarenin alımı için düzenlenen evrak ve mukavelelerin 25 Nisan 1922'de arz ve takdim olunduğunu, İtalyan Hükümetinin Cenevre Konferansı bitmeden askeri malzeme ihraç etmeme arzusu nedeniyle bu konudaki resmi iznin birkaç gün sonra alındığını, satıcı şirketin sahibi olan pilot yüzbaşı Baracchi'nin malzemenin ambalajlanması için iki gün önce Torino'ya hareket ettiğini" belirtmiştir.⁶⁹⁰ Ancak başlangıçta 25 adet alınması düşünülen uçakların, 20 sinin alımının gerçekleştiğini görüyoruz.⁶⁹¹

⁶⁸⁴ ÇELEBİ, Mevlüt; Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri, Ankara, 1999, s.292.

⁶⁸⁵ YANARSÖNMEZ, Mesut; Türk Dış Politikasında İtalya(1914-1923 Türk-İtalyan Münasebetleri), Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 1995, s.108.

⁶⁸⁶ ÇELEBİ, Mevlüt; Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri, Ankara, 1999, s.322.

⁶⁸⁷ ÇELEBİ, Mevlüt; Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri, Ankara, 1999, s.292.

⁶⁸⁸ AYDEMİR, Şevket Süreyya; Tek Adam, C.II, İstanbul, 1967, s.560.

⁶⁸⁹ ÇELEBİ, Mevlüt; Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri, Ankara, 1999, s.292.

⁶⁹⁰ ÇELEBİ, Mevlüt; Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri, Ankara, 1999, s.289.

⁶⁹¹ T.C Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi Deniz Cephesi ,C.V. Genelkurmay Basımevi Ankara 1964, s.168,195.

İtalya'dan alınan söz konusu 20 adet Spat-13 av uçağı 5 Temmuz 1922'de Sicilya adlı vapurla Mersin'e indirilip, trenle Konya'ya gönderilmiş, böylece hava üstünlüğü elde edilmeye başlanmıştır.⁶⁹² Ancak İtalya'dan satın alınan uçakların silah sistemleri sökülmüş olduğundan makineli tüfekleri bulunmamaktadır.⁶⁹³ Bu uçaklar, Almanya'dan alınıp da uzun süre Samsun'da bırakılıp bakımsız kalan uçaklardan çıkarılan ve kara ordusunda bulunan maksim makineli tüfekler ile donatılmıştır.⁶⁹⁴ Uçakların benzin ihtiyacı ise, Sovyet Rusya'dan gelen yardım ve İtalya'dan satın alma ile gerçekleştirilmiştir.⁶⁹⁵ Büyük Taarruz döneminde İtalya ile yeni malzeme alım anlaşması yapılmamıştır. Ancak Yunan Genelkurmay'ına göre Büyük Taarruzda yenilgiye uğramalarının nedenlerinden birisinin, İtalya'dan satın alınan Spad-13 av uçaklarının, Yunan hava keşiflerini zafiyete düşürmesi olarak ifade edilmektedir.⁶⁹⁶ 30 Ağustos 1922'de Türk Ordusunun kazandığı büyük zafer İtilaf Devletlerini, B.M.M hükümeti ile masaya oturmaya zorunda bırakmış, 3-11 Ekim 1922'de Mudanya Konferansı toplanmış ve 11 Ekim 1922'de ateşkes imzalanmıştır. Mudanya görüşmelerinde Fransızlar gibi İtalyanlarda barış ortamının oluşturulmasında ve ateşkesin imzalanmasında önemli rol oynamıştır.⁶⁹⁷ Konferanstaki İtalyan temsilci General Monbelli'nin tutumu B.M.M'si Hükümeti Heyetinin başkanı olan İsmet Paşa tarafından "Umumi olarak bana müşkülat çıkarmadı" şeklinde yorumlanmış, General Monbelli de Mudanya Mütarekesi'nin imzalandığını, İstanbul'a bildiren yazısında "İsmet Paşa'nın mütarekenin imzalanmasından sonra, gösterdiği anlayıştan dolayı kendisine teşekkür ettiğini" söylemiştir.⁶⁹⁸

Mudanya görüşmeleri sırasında İtalyanların izlediği bu tutum ve davranış; dostluklarından ziyade kendi iç karışıklıklarını dikkate alarak yeni kurulacak Türkiye Cumhuriyetinden ekonomik imtiyazlar elde etmek ve ilişkileri başlangıç itibarıyla olumlu zeminde bulundurmaya amacına yöneliktir.

İtalya'nın Milli Mücadele yıllarında B.M.M'si hükümetine yaptığı yardımları değerlendirildiğimizde sonuç olarak;

- Londra ve Mudanya Konferanslarında diplomatik zeminde B.M.M'sine destek verilmesi,
- Türklerin işine yarayabilecek ve önceden tedbir alınarak zararın önlenmesine yönelik bilgilerin aktarılması ve Türklerin İtalyan diplomatik kuryelerinden yararlandırılması,

⁶⁹² YANARSÖNMEZ, Mesut; Türk Dış Politikasında İtalya(1914-1923 Türk-İtalyan Münasebetleri), Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 1995, s.110.

⁶⁹³ KÖÇER, Mehmet; Türk Havacılığı(1911-1922), Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 1997, s.109.

⁶⁹⁴ T.C Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi Deniz Cephesi ,C.V. Genelkurmay Basımevi Ankara 1964, s.195-196.

⁶⁹⁵ KÖÇER, Mehmet; Türk Havacılığı(1911-1922), Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 1997, s.110.

⁶⁹⁶ YANARSÖNMEZ, Mesut; Türk Dış Politikasında İtalya(1914-1923 Türk-İtalyan Münasebetleri), Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 1995, s.110.

⁶⁹⁷ SONYEL, Salahi; Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C.II, Ankara, 1991, s.281.

⁶⁹⁸ ÇELEBİ, Mevlüt; Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri, Ankara, 1999, s.341.

- İşgale yönelik Türk protestolarının Antalya'daki telsiz-telgraf merkezi vasıtasıyla dünya kamuoyuna iletilmesi,
- İşgal edilen bölgelerde Anadolu halkına insani yardım yapılması, ılımlı ve merhametle yaklaşılması, Hilâl-i Ahmer Cemiyetine 300.000 lira bağışta bulunulması,
- İstanbul ve civarında işgal altında bulunan askeri depolardan kaçırılan harp malzemeleri ile Anadolu'ya geçmek isteyen subay, asker ve sivillerin deniz yolu ile taşınmasında denizcilik şirketleri ile yardımcı olunması,
- İngiliz, Fransız ve Yunan gemilerinin hareketlerinin Türk tarafına bildirilerek Milli Mücadelenin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik Türk deniz taşımacılığına destek verilmesi,
- B.M.M'si hükümetine çeşitli silah, cephane ve malzeme satılması, satılmasına aracılık edilmesi ve İtalyan kontrolündeki işgal bölgelerinde bulunan Anadolu'daki askeri depolardan Türklerin harp malzemesi kaçırmamasına göz yumulması, bazen üstü örtülü şekilde yardım edilmesi şeklinde ortaya koyabiliriz.⁶⁹⁹

14.4- Türkler ve Fransızlar Arasında İktisadi Yardımlaşma İlişkilerin Siyasi ve Askeri Gerekçeleri ile Fransa'nın Yardımları

Bilindiği üzere Kurtuluş savaşının amacı, Türkiye'yi işgalden temizleyip Misak-ı Milli sınırlarına ulaşmak ve tam bağımsızlığı temin etmektir. Bu amaca ulaşmak için topyekûn bir savaş verilmesi gerekmiş; para, malzeme ve diplomatik desteğe ihtiyaç duyulmuştur. Yardım sağlamak için başlangıçta Sovyet Rusya ile temas kurulmuşken, İtilaf devletlerinin kendi aralarındaki çıkar çatışmalarından yararlanılarak Fransa'dan da yardım alınmıştır.⁷⁰⁰

Bu çerçevede Anadolu'daki İngiliz egemenliğine kendi ekonomik çıkarlarından dolayı karşı olan Fransızlar, parçalanmış bir küçük Asya'nın İngilizlerin eline düşmesini istememişler ve Türk gizli örgütlerine yardım ederek hem istihbarat desteği sağlamışlar, hem de Anadolu'ya silah, mühimmat ve diğer harp malzemelerinin çıkarılmasına yardımcı olmuşlardır.⁷⁰¹

Suriye'deki Fransız Yüksek Komiseri Georges Picot; 6 Aralık 1919'da Kayseri'de Ali Fuat Paşa ile ve 8 Aralık 1919'da Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa ile Fransız işgali altında bulunan topraklardaki Türk direnişini ve Suriye'deki Fransız aleyhtarı hareketleri engellemek amacıyla yarı resmi nitelikte görüşmeler yapmıştır. Georges Picot; Mustafa Kemal Paşa'ya ekonomik ayrıcalıklara karşılık Kilikya (Çukurova), Urfa, Maraş ve Antep'in boşaltılmasını teklif etmiş, "Fransa'nın Ortadoğu'da Türk çoğunluğunun bulunduğu bir kıtada güçlü ve bağımsız bir Türk Devleti kurulmasına çalışacağını" söylemiştir. Görüşmeler olumlu bir sonuç vermese de bir Fransız Yüksek

⁶⁹⁹ KUTLU; Mesut; Milli Mücadele'de Dış Yardımlar(1919-1922) Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2004, s.71.

⁷⁰⁰ KUTLU; Mesut; Milli Mücadele'de Dış Yardımlar(1919-1922) Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2004, s.95.

⁷⁰¹ ÖZKAN, Tuncay; Mit'in Gizli Tarihi, İstanbul, 2003, s.122.

Komiserinin Sivas'a gidip Mustafa Kemal Paşa ile görüşmesi; Türk Milliyetçilerinin gücünü ve itibarını artırmış, Fransa'nın Ankara Hükümetini gayri resmi de olsa tanıdığı şeklinde yorumlanmış ve Türk-Fransız ilişkilerinde önemli bir adım atılmıştır.⁷⁰²

Milli Mücadelede İstanbul ve civarında faaliyet gösteren gizli gruplar tarafından Anadolu'ya ihtiyaç duyulan silah, mühimmat ve diğer harp malzemeleri kaçırılmış ve zaman zaman yabancıların yardımlarından yararlanılmıştır.⁷⁰³ Burada yeri gelmişken bir örnek verelim; Maçka kışlasındaki harp malzemelerini nakletmek için ilk önce bir Fransız kamyonu elde edilmiş, biri şoför ikisi de iyi derece Fransızca konuşan üç gizli grup mensubu, Fransız askeri elbisesi giyerek Maçka'ya gitmişlerdir. Bu grup kaçırılması planlanan harp malzemelerinin Maçka'dan Bakırköy'e nakledileceğini söyleyerek önceden anlaşma sağlanan bazı Fransızların yardımıyla söz konusu malzemelerin alınmasını sağlamışlar ve böylece bir gecede beş kamyonun ibaret olan 215 adet makineli tüfek, 800 adet sahra telefonu ve 55.000 adet mekanizma kaçırılmıştır.⁷⁰⁴

Yine Fransızların yardımıyla yaşanan bir başka olay şöyle gerçekleşmiştir. Askeri Polis Teşkilatı (karşı casusluk faaliyeti) tarafından Ekim 1920'de Haliç/Sütlüce'deki Karaağaç deposuna yapılan baskın sonucunda kaçırılan tüfekler Avniye ve İsmet adlı motorlara yüklenmiş ve sıra Haliç'ten çıkmaya gelmiştir. Ancak Galata köprüsünün bir gözü sürekli kapalı diğer gözü ise İtilaf Devletlerinin kontrolündedir. Olayın olduğu gece köprü'nün kontrol sorumluluğu Fransızların elindedir, zaten bu gün özellikle belirlenmiştir, çünkü Fransızlar bu türden olaylara yardımcı olmaktadır. Sonuçta Fransızlar, Türk motorlarının geçmesine izin vermişler ve motordaki silahlar Karamürsel limanına indirilmiştir.⁷⁰⁵

İstanbul ve civarından başlangıçta gizli gruplar tarafından Seyr-i Sefain İdaresine ait vapurlarla Anadolu'ya silah, mühimmat ve personel kaçırılmış, ancak İngilizlerin 31 Aralık 1920'de Ümit adlı vapura baskın düzenleyip Anadolu'ya kaçırılmak istenen personel ve malzemelerin ele geçirilmesi sonucu Türk bandıralı vapurlarla bu türden faaliyetlerin yapılması imkânsız hale gelmiştir. Bu gelişmeler üzerine kapitülasyonlardan faydalanılarak Türk karasularında serbestçe dolaşma hakkı olan Fransızların "Pake" ve "La Fransez" adlı denizcilik şirketlerinden yararlanılmaya başlanmıştır.⁷⁰⁶

⁷⁰² KUTLU; Mesut; Milli Mücadele'de Dış Yardımlar(1919-1922) Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2004, s.97-98.

⁷⁰³ AYDIN, Mesut; Milli Mücadele Döneminde TBMM Hükümeti Tarafından İstanbul'da Kurulan Gizli Gruplar ve Faaliyetleri, İstanbul, 1992, s.23-111.

⁷⁰⁴ ÖZALP, Kâzım; Milli Mücadele(1919-1922), Ankara, 1971, s.227; T.C Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII. Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, s.111; TANSEL, Selahattin; Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, C.III, İstanbul, 1991, s.145.

⁷⁰⁵ KUTLU; Mesut; Milli Mücadele'de Dış Yardımlar(1919-1922) Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2004, s.100-101.

⁷⁰⁶ AYDIN, Mesut; Milli Mücadele Döneminde TBMM Hükümeti Tarafından İstanbul'da Kurulan Gizli Gruplar ve Faaliyetleri, İstanbul, 1992, s.151, 236.

Burada sırası gelmişken Türk denizcilik tarihine “Alemdar Olayı” olarak geçen bir konuyu aktaralım. 23 Ocak 1921’de B.M.M’si hükümeti hizmetine girmek üzere İstanbul’dan kalkan Alemdar kurtarma gemisi yolda Fransız savaş gemilerine yakalanmış, İstanbul’a geri götürülürken gemi Ereğli’ye sığınmış ve gemideki Fransızlar esir alınmıştır. Bunun üzerine Fransa 29 Ocak 1921’de bir zırhlı ve iki muhriple Ereğli açıklarına gelip bir ültimatom vererek gemi mürettebatının ve gemini geri verilmesini istemiş, Ankara Hükümeti ise sadece esirlerin geri verilebileceğini bildirmiştir. Ancak Fransızlar, Londra Konferansı arifesinde sorun çıkarmamak için anlaşmaya rıza göstermişlerdir. Anlaşmaya göre esirler geri verilmiş, Fransızlar ise Türk gemi ve limanlarına saldırmamış ve Alemdar gemisi Ereğli’de kalmıştır.⁷⁰⁷

Sakarya muharebesinin kazanılmasından sonra, silah ve cephanenin sağlanmasında 10 Ağustos 1921’de Fransa, İtalya, İngiltere ve Japonya’nın Paris’te yaptıkları toplantıda alınan karar önemli rol oynamıştır. Bu kararla ilgili devletler Türk-Yunan savaşında tarafsızlıklarını ilan etmişler, Mustafa Kemal Paşa da bundan yararlanarak Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey’i silah ve cephane sağlamakla görevlendirmiştir. Fransızların 20 Ağustos 1921 tarihli gizli istihbarat raporuna göre, Yusuf Kemal Bey de B.M.M Lozan Daimi Temsilcisi Harun Bey’e silah ve cephane temini için finans çevrelerinde araştırma görevi vermiştir. Fransız Harp Bakanlığına gönderilen 27 Ağustos 1921 tarihli gizli istihbarat raporuna göre de Ankara Hükümetinin silah ve cephane satın alınması için Avrupa’ya gönderdiği heyetin yapacağı anlaşmalarda Harun Bey’in imza yetkisi olduğu ve heyetin önemli miktarda harp malzemesi almak üzere Almanya ve Avusturya’ya gittikten sonra Roma’ya geçtiği belirtilmiştir.⁷⁰⁸

Bu süreç içinde Fransızlarla olumlu gelişmeler çerçevesinde Franklin Bouillon ile Mustafa Kemal Paşa arasındaki görüşmelerde yardımın dolaylı olarak yapılması üzerinde durulmuştur. Bu arada 23 Ağustos 1921’de Sakarya Meydan Muharebesi başlamıştır. Görüşmelerin sonunda “Fransız birliklerinin Kilikya’yı (Çukurova) terk ederken silah ve malzemelerini orada bırakması ya da özel şahıslara devretmesi” şeklinde bir formül bulunmuş ve böylece tarafsızlık ilkesi uygulanıyor şeklinde bir görüntü sergilenmiştir.⁷⁰⁹ Ankara’daki görüşmeleri sonuçlandıran Bouillon, 26 Ağustos 1921’de Paris’e dönerek anlaşmaya son şeklini vermiştir. Ankara Hükümeti de 23 Ağustos-13 Eylül 1921 arasında gerçekleşen Sakarya Meydan Muharebesinin kazanılmasıyla durumu lehine çevirmiştir.⁷¹⁰

⁷⁰⁷ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi Deniz Cephesi ,C.V. Genelkurmay Basımevi Ankara 1964, s.34-36.

⁷⁰⁸ YAVUZ, Bilge; Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri(1919-1922), Ankara, 1994, s.139-140.

⁷⁰⁹ ADA, Serhan; “Kurtuluş Savaşında Diplomasi ve Askeri Yardım”, İkinci Askeri Tarih Semineri-Bildiriler, Ankara, 1985, s.346.

⁷¹⁰ YAVUZ, Bilge; Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri(1919-1922), Ankara, 1994, s.134-139.

Ankara Hükümeti'nin harp malzemeleri temini çalışmalarında Felah Grubunun (İstihbarat grubu) Gabriel Dö La Staj adlı bir Fransız ile 20 Eylül 1921 tarihinde yaptığı anlaşma sonucunda 30.000 adet tüfek, 30.000 adet kasatura ve 30.000 sandık cephane satın alınmıştır.⁷¹¹ Uzun süren çabaların sonucunda Ankara Antlaşması; Paris'te antlaşmaya son şeklini veren Franklin Bouillon bu kez tam yetkiyle donatılmış olarak Ankara'ya gelip 24 Eylül 1921'de görüşmelere başlanılmasından yaklaşık bir ay sonra 20 Ekim 1921'de Franklin Bouillon ile Yusuf Kemal Bey arasında imzalanmış, böylece Ankara Hükümeti diplomatik alanda önemli bir başarı sağlamıştır.⁷¹² Bu antlaşma sonucunda Ankara Hükümeti; sadece Sovyet Rusya'ya bağımlı olmayıp Fransa'dan da askeri yardım alabilecek duruma gelmiş, Güney Cephesindeki kuvvetlerini Batı Cephesine kaydırma imkânına kavuşmuş, kısacası politik, ekonomik ve askeri kazanımlar elde etmiştir. Diğer taraftan İngiltere antlaşmayı ekonomik çıkarları ile ters düştüğünden tepkiyle karşılamış, İtalya ise izlediği politikayı değiştirmek zorunda kalmıştır.⁷¹³

Fransa'nın Ankara Antlaşmasını imzalamasındaki temel neden Bolşevik tehlikesine engel olmak ve İngiltere'yi yalnız bırakmaktır. Bu antlaşma B.M.M'sinin dünya devletleri arasında tanınmasını ve saygınlığını artırmış, aynı zamanda Ankara Hükümetinin İtilaf Devletlerinden birisi ile yaptığı ilk antlaşma olma özelliğini ortaya koymuştur. Antlaşma ile ayrıca Mersin limanından yararlanılarak Fransa, İtalya ve diğer ülkelerden top, silah, cephane ve savaş araçları, demiryolu idaresine de kömür ve diğer malzemelerin sağlanmasında önemli imkânlar kavuşulmuştur.⁷¹⁴ Nitekim Mustafa Kemal Paşa 13 Aralık 1921'de Bayındırlık Bakanlığına gönderdiği bir yazıda; Franklin Bouillon ile yaptığı görüşmede "Günde 250 kuruş karşılığında 200 adet vagon talep ettiğinden, ray ve diğer malzemeler için söz alındığından, tren yakıtı olarak Fransız gemileriyle Mersin'e gönderilmesi halinde Zonguldak ve Ereğli kömürlerinden yararlanılacağından" söz etmiştir.⁷¹⁵

Ankara Antlaşması, İngilizlerin hiç hoşuna gitmemiş ve İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon antlaşmayı protesto edince, Fransız Dışişleri Bakanlığı'nın üst düzey yetkililerinden olan Paul Bargeton, Lord Curzon'a gönderdiği cevabi notada "... Fransız Hükümetinin milliyetçilere savaş malzemesi verdiğine ilişkin söylentiler hiçbir gerçeğe uymamaktadır" diyerek Türkiye'ye yardım yapıldığını resmi olarak

⁷¹¹ YAVUZ, Bilge; Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri(1919-1922), Ankara, 1994, s.141; ADA, Serhan; "Kurtuluş Savaşında Diplomasi ve Askeri Yardım", İkinci Askeri Tarih Semineri-Bildiriler, Ankara, 1985, s.345.

⁷¹² ADA, Serhan; "Kurtuluş Savaşında Diplomasi ve Askeri Yardım", İkinci Askeri Tarih Semineri-Bildiriler, Ankara, 1985, s.343; ATATÜRK, Mustafa Kemal; Nutuk, Ankara, 1981, s.455-458.

⁷¹³ YAVUZ, Bilge; Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri(1919-1922), Ankara, 1994, s.149-152.

⁷¹⁴ ÇELİK, Kemal; Milli Mücadele'de Adana ve Havalisi, Ankara, 1999, s.479.

⁷¹⁵ T.C Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII. Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, s.203.

yalanlamıştır. Aslında Fransız Dışışleri Bakanlığı'nın 6 Kasım 1921 tarihini taşıyan bir notunda Bouillon'un Türklere bırakılmasını istediğı malzemelerin bir listesi bulunmaktadır ve bu listede 800 at, 120 adet 75'lik top, 80 adet 155'lik top ile büyük miktarda cephane olduğı görölmektedir. 1918-1923 yılları arasındaki Türk-Fransız ilişkilerini inceleyen Bulgar Türkoloğı Ahmedov ise Fransa Maliye ve Savaş Bakanları arasında Türkiye'ye yapılacak yardım konusunda 1922 yılı başında anlaşmaya varıldığını belirtmektedir. Ahmedov'a göre bu yardımın başlıca kalemleri; yeni ya da iyi durumda ayakkabılarıyla birlikte 10.000 adet haki üniforma, Suriye jandar-masına ait mermileriyle beraber 10.000 adet tüfek, Türklerin seçeceğı 2.000 at, 10 adet uçak, 10 adet yedek uçak motoru, 10 adet çadır-hangar ve Adana telsiz istasyonunun tüm teçhizatından oluşmaktadır.⁷¹⁶

Fransa, Ankara Antlaşması'nın ardından 4 Kasım 1921-4 Ocak 1922 arasında Kilikya(Çukurova), Antep, Maraş, Urfa bölgesini terk etmiş, 5 Ocak 1921'de Adana ve civarı tamamen Türklerin eline geçmiş ve bölge, yabancı askerlerden arındırılmış hale getirilmiştir.⁷¹⁷ Boşaltma faaliyetleri devam ederken Franklin Bouillon, Mustafa Kemal Paşa ile Akşehir'de bundan sonra yapılacak hibe yardımların içeriğini görüşmüştür. Bouillon, sonrasında B.M.M hükümetine yapılacak yardımlar konusunda Fransız Dışışleri, Maliye ve Harp Bakanlıklarıyla görüşerek onları ikna etmeye çalışmıştır. Esasen Fransa'dan gelen yardımlar bundan sonra oluşmaya başlamıştır.⁷¹⁸ Güney bölgesinde boşaltma işleminin başlamasıyla Fransızlar tarafından inşa edilen bütün tesisler ve bir şehirlerarası telefon santralı Türklere bırakılmıştır. Fransız hükümeti; 10 adet Bregeuet-14 A² uçağı, 10 adet yedek motor, 10 adet çadır hangar, 10.000 adet mauser tüfeğı, 2.000 at, 10.000 adet haki üniforma ile ayakkabı ve 1 adet telsiz istasyonu bırakma kararı almıştır. Bu malzemelerin Türk tarafına verilmesi ise aşağıdaki şekilde gerçekleşmiştir. Fransız hükümetinin 16 Ocak 1922 tarihli yazısıyla malzemelerin bir kısmı olan 10.000 adet haki üniforma ve ayakkabı, 4.000 adet mauser tüfeğı, 2.080.000 adet mermi ve 373 at 1 Mart 1922'de Türkiye'ye verilmiştir. Ancak malzemenin devir işlemleri için bahane bulmak zorunda kalan Fransa, bu yardımların bir kısmını zorunlu olarak geciktirmek durumunda kalmıştır.⁷¹⁹

10 adet Bregeuet-14 A² keşif uçağı ile bu uçaklarla ilgili diğer malzemeler; izleyen aylarda Gruenblatt et Comby adlı iki Fransız vatandaşının ortak olduğı bir Fransız şirketine bırakılmış, onlar da tüm malzemeyi kadastro çalışmalarında kullanılmak üzere Kadastro Müdürü Mehmet Şevki Bey'e devretmişlerdir.⁷²⁰ Uçak-

⁷¹⁶ TANSEL, Selahattin; Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, C.IV, İstanbul, 1991, s.52-53.

⁷¹⁷ TANSEL, Selahattin; Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, C.IV, İstanbul, 1991, s.52-53.

⁷¹⁸ YAVUZ, Bilge; Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri(1919-1922), Ankara, 1994, s.157.

⁷¹⁹ YAVUZ, Bilge; Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri(1919-1922), Ankara, 1994, s.158-159.

⁷²⁰ ADA, Serhan; "Kurtuluş Savaşında Diplomasi ve Askeri Yardım", İkinci Askeri Tarih Semineri-Bildiriler, Ankara, 1985, s.347.

larla ilgili geri kalan malzemelerden 10 adet çadır hangar ve 4 adet yedek motor ile ayrıca 3 adet telsiz istasyonu ise satın alma yoluyla Türk tarafına teslim edilmiştir.⁷²¹ Fransız hükümetinin vermeyi planladığı geri kalan malzemeler ise İskenderun limanında Türkiye'ye teslim edilmiştir.⁷²² Buna göre 6.089 muhtelif tüfek, 1.505 sandık tüfek mermisi ve 1.627 at bu kapsamda karşılıksız yardım olarak verilmiştir.⁷²³ Yukarıda belirtildiğimiz 10 adet Bregeuet-14 A² keşif uçağı, Almanya'dan alınıp da uzun süre Samsun'da bırakılıp bakımsız kalan uçaklardan çıkarılan ve kara ordusunda bulunan maksim makineli tüfekler ile donatılmıştır.⁷²⁴ Adana'da Fransızlardan teslim alınarak Konya'ya getirilen bu uçakların 4 adedi, uçuşa hazır hale getirilip 1. Tayyare Bölüğü teşkil edilmiş ve 21 Mayıs 1922'de uçarak Akşehir'e getirilmiştir.⁷²⁵ Hibe edilen bu uçakların dışında Fransızlardan ayrıca 1 adet keşif ve 1 adet de eğitim uçağı satın alınmıştır.⁷²⁶ Ayrıca Fransa'ya giden Cemal ve Sıtkı Beylerden oluşan satın alma komisyonu 1.500 adet hafif makineli tüfek, 2.735 sandık mermi, 1 adet kompresör, 11 adet top beşik ve kaması, 2 ton şaplı kösele, 2 sandık top malzemesi, 35 adet hava tulumbası⁷²⁷ ve 200 adet kamyonet satın alınmıştır.⁷²⁸ Fransa'dan satın alınan otomobil ve kamyonların ihtiyacı olan 130 ton benzin ve motor yağı Fransız bandıralı Adana vapuruyla⁷²⁹ miktarını belirleyemediğimiz kömür, demir, bakır, makine aletleri, uçak malzemesi ve tıbbi malzeme ise Fransız bandıralı diğer gemilerle Mersin'e getirilmiştir.⁷³⁰ Fransa'dan ayrıca kesin alım tarihlerini belirleyemediğimiz 1.000 adet tabanca, 100.000 adet el bombası ve 500 km sahra kablosu satın alınmıştır.⁷³¹ Büyük Taarruzdan kısa bir süre önce Fransızlardan 6 adet lokomotif alınmış, taarruz sırasında ise Suriye'deki Fransız Yüksek Komiseri ile Adana ve civarındaki demiryollarını işleten Fransız yönetiminin vagon, yağ ve diğer demiryolu malzemeleri konusunda yardımları olmuştur.⁷³²

⁷²¹ ÖZALP, Kâzım; Milli Mücadele(1919-1922), Ankara, 1971, s.221.

⁷²² YAVUZ, Bilge; Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri(1919-1922), Ankara, 1994, s.159.

⁷²³ ÖZALP, Kâzım; Milli Mücadele(1919-1922), Ankara, 1971, s.221.

⁷²⁴ T.C Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi Deniz ve Hava Cephesi ,C.V. Genelkurmay Basımevi Ankara 1964, s.195-196.

⁷²⁵ T.C Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi Deniz ve Hava Cephesi, C.V. Genelkurmay Basımevi Ankara 1964, s.167-168.

⁷²⁶ T.C Genelkurmay Başkanlığı, Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, C.IV, Ks.1, Ankara, 1984, s.380.

⁷²⁷ ÖZALP, Kâzım; Milli Mücadele(1919-1922), Ankara, 1971, s.220.

⁷²⁸ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1981, s.479.

⁷²⁹ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1981, s.480.

⁷³⁰ C Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi Deniz Cephesi ,C.V. Genelkurmay Basımevi Ankara 1964, s.89.

⁷³¹ T.C Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII. Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, Çizelge-8.

⁷³² TANSEL, Selahattin; Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, C.IV, İstanbul, 1991, s.147.

14.5- Milli Mücadele ve Kurtuluş Savaşı Sürecinde Suriye, Irak ve Filistin Müslümanlarının Ayni ve Mali Yardımları

İngiliz gizli servisinin 22 Ocak 1920 tarihli raporuna göre, Suriyeli milliyetçilerden Yasin Paşa Anadolu'ya bir heyet göndererek Suriye'deki Fransız güçlerini kovalamak için Türklere yardım önermiştir.⁷³³ Kuvay-ı Milliyeciler ile Suriyeli milliyetçiler arasında 2 Temmuz 1920'de yapılan görüşmelerde; düşman harekâtı hakkında karşılıklı bilgi alışverişinde bulunulması, Fransız ve Ermenilerin demiryolu ile silah ve mühimmat taşımalarına engel olunması, Kuvay-ı Milliye belgesine kişilere cephane ve diğer askeri ihtiyaçların temininde kolaylık gösterilmesi gibi konular karara bağlanmıştır.⁷³⁴

Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele sırasında Suriye ile bağlantısını hiç kesmeye dikkat etmiş ve sonuçta onların manevi desteğini elde etmiştir. Suriye'de Türk taraftarlığının hızlı bir şekilde artmasının bir sonucu olarak Ekim 1921'de Mustafa Kemal Paşa için para ve mal toplayan kişiler ortaya çıkmış, Şam ve Beyrut'ta da yardımlar toplanmış ve Beyrut halkı, Milli Mücadelenin desteklenmesi için 10.000 altın lira (karşılığı 65.000 lira) toplayarak Anadolu'ya göndermiştir.⁷³⁵

Suriye'de Milli Mücadele lehine yaratılan ortamda daha çok Osmanlı Ordusunda hizmet vermiş olan Arap subayların destek ve yardımı olmuştur. Şam'daki Arap Hükümetinin Temmuz 1920'de düşmesinden sonra bazı Iraklı subaylar Türklere katılıp Kurtuluş Savaşında Yunanlılara karşı savaşmışlardır. Saffet Bey Sakarya ve Dumlupınar'da büyük yararlıklar göstermiştir. Ayrıca Bekir Sıdkı ve Tevfik Hüseyin isimli subaylar da birçok cephelerde Türkler ile beraber savaşmışlardır. Hatta Yüzbaşı Cemil Mehmet Nuri Haliloğlu, çarpışmalarda üstün kahramanlık gösterdiği için Türkler tarafından "Çelik El" olarak adlandırılmıştır.⁷³⁶ Suriye'de bulunan Iraklı subaylardan Yasin El Haşimi Türklerden yana eylemlerin başına geçmiş, Şam'dan Mustafa Kemal Paşa ile gizlice ilişki kurmuştur. Muntafık Şeyhi Acemi Paşa Es-Sadun ve diğer subaylardan Ramazan Sellaş'ın Dirrazu'da 11 Aralık 1919'da İngiliz merkezlerine baskın yapmaları, Türk yandaşlarının İngiliz-Arap ilişkilerine zarar vermek için yapılan bir hareket olarak nitelendirilmiştir.⁷³⁷

14.6- Milli Mücadele ve Kurtuluş Savaşı Sürecinde Libya ve Mısır Müslümanlarının Ayni ve Mali Yardımları

T.C Roma Büyükelçiliği arşiv kayıtlarına göre Cami Bey, Roma Temsilcisi ola-

⁷³³ SONYEL, Salahi; Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C.II, Ankara, 1991, s.193.

⁷³⁴ UMAR, Ömer Osman; Türkiye-Suriye İlişkileri(1918-1940), Elazığ, 2003, s.44-45.

⁷³⁵ UMAR, Ömer Osman; Türkiye-Suriye İlişkileri(1918-1940), Elazığ, 2003, s.147-153.

⁷³⁶ QASSAM, Kh. Al-Jumailiy; ÖZTOPRAK, İzzet; Irak ve Kemalizm Hareketi(1919-1923), Ankara, 1999, s.40, 64-65.

⁷³⁷ QASSAM, Kh. Al-Jumailiy; ÖZTOPRAK, İzzet; Irak ve Kemalizm Hareketi(1919-1923), Ankara, 1999, s.40, 60-61.

rak atandıktan sonra Bingazi halkı adına Ömer Mansur Paşa tarafından B.M.M Hükümetine yardım amacıyla 90.000 İtalyan Frankı (karşılığı 6.300 lira) Cami Bey'e teslim edilmiş, yine Bingazi halkı adına ikinci kez 4.000 İtalyan Frankı daha para gönderilmiştir.⁷³⁸ T.C Roma Büyükelçiliği arşiv kayıtlarına göre Roma'dan Hariciye Vekâleti ve Başkumandanlık Makamına 19 Ekim 1921'de gönderilen raporda "... 10 adet savaş uçağı alınmakta olduğu, bunların Antalya'ya kadar vapurla gönderileceği ve bedelinin teslimattan sonra ödeneceği; bir adet uçak fiyatının 15.000 Frank (1.000 Osmanlı Lirası) olduğu ve emsallerine göre ucuz olduğu, uçaklardan birinin bedelinin Mısır Prensisi Kadriye Hanım tarafından verildiği ve kendi adının bir uçağa verilmesini istediği" belirtilmiştir.⁷³⁹

Diğer taraftan Milli Mücadele yıllarında Halide Edip Adıvar'ın üyesi olduğu Ankara'daki Hilal-i Ahmer Cemiyeti paraya ihtiyaç duymakta iken Halide Edip, Mısırlı Prens İffet Hasan'dan yardım istemiş, o da hatırı sayılır bir miktar para göndermiştir.⁷⁴⁰ Ancak bu paranın miktarı ve Ankara'ya gelişi hakkında bilgiye ulaşılamamıştır. Milli Mücadele döneminde Mısır Ordusunda görevli Yarbay Hayri, Türk Ordusu adına çalışmış ve Mustafa Kemal Paşa tarafından Paris'e gönderilerek Fransızlarla anlaşma ortamının yaratılmasına katkısı olmuştur.⁷⁴¹

14.7- Milli Mücadele ve Kurtuluş Savaşı Sürecinde Azerbaycan'ın Yardımları Ayni ve Mali Yardımları

B.M.M Hükümeti, Azerbaycan'dan mali ve askeri yardım ile Bolşeviklerle işbirliğini kolaylaştırmak için destek istemiştir.⁷⁴² Kazım Karabekir tarafından 23 Eylül 1919'da yardım sağlamak için Bakü'ye gönderilen Halil Paşa bir şey elde edememiş, Azerbaycan'da iktidarda bulunan Müsavat Hükümeti, İngiliz yanlısı olduğundan yardımda bulunmaktan kaçınmış, Türklere açıktan açığa yardımda bulunarak bir savaş tehlikesine uğramak istememiştir. Ancak buna rağmen ittihatçı Nuri Paşa, Anadolu ile Sovyet Rusya arasında aracılık sağlamak amacıyla Bakü'de gizli bir örgüt meydana getirmiş, böylece Türk milliyetçileri ile Azerbaycan arasında ilk gayri resmi ilişki kurulmuştur.⁷⁴³ Azerbaycan Türklerinin 23 Mart 1920'de kendi aralarında topladıkları 3.000.000 ruble (3.000 İngiliz sterlini) Bakü'deki bir bankaya yatırılmış, ancak para ortadan kaybolduğundan Türkiye'ye gönderilememiştir.⁷⁴⁴

Milli Mücadele yıllarında Azerbaycan'ın Türkiye'ye en büyük yardımı, Azerbaycan Şuralar Cumhuriyeti adına Türkiye'ye 100.000 Osmanlı Altını (590.000 lira) bağışlanmasıdır. Doğu Ordusu (15. Kolordu) Komutanı Kazım Karabekir Paşa, bu yardıma

⁷³⁸ ÇELEBİ, Mevlüt; Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri, Ankara, 1999, s.213.

⁷³⁹ ÇELEBİ, Mevlüt; Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri, Ankara, 1999, s.289.

⁷⁴⁰ ADIVAR, Halide Edip; Türkün Ateşle İmtihani, İstanbul, 1975, s.167-168.

⁷⁴¹ YAVUZ, Bilge; Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri(1919-1922), Ankara, 1994, s.102.

⁷⁴² SONYEL, Salahi; Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C.I, Ankara, 1973, s.167.

⁷⁴³ SONYEL, Salahi; Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C.I, Ankara, 1973, s.179-182.

⁷⁴⁴ ÖKE, Mim Kemal; "Bolşevik Soygun", Tarih ve Medeniyet Dergisi, S.36, İstanbul, Mart 1997, s.51.

teşekkür ederek alınan miktarı 1 Aralık 1920'de Milli Savunma Bakanlığına bildirmişti.⁷⁴⁵ Türkiye ile Sovyet Rusya arasında 16 Mart 1921'de Moskova Antlaşmasının imzalanmasından bir hafta sonra Azerbaycan Dışişleri Halk Komiseri D. Hüseyinov, B.M.M'sine bir telgraf çekerek "Sovyet Gürcistan'ının yardımı ile Bakü'den, Kars'a 30 sarnıç ham petrol ve 2 sarnıç benzin getiren bir katarın yola çıktığını, bu katarı Tiflis'te 8 sarnıç gazyacı da ekleneceğini" bildirmişti.⁷⁴⁶

Sakarya Savaşından Büyük Taarruza kadar olan dönemde Ankara Hükümeti, Azerbaycan ile oldukça iyi ilişkiler kurmuş, Azerbaycan'ın Büyükelçi atadığı İbrahim Abilof başkanlığındaki bir heyet Ankara'ya gelmiştir.⁷⁴⁶

14.8- Milli Mücadele ve Kurtuluş Savaşı Sürecinde Tunus, Afganistan, Bulgaristan'ın Yardımları

Suriye'de konuşlanmış olan Fransız Ordusu mensubu bir Tunuslu subay Aralık 1920'de kaçarak Türk kuvvetlerine sığınmış ve Fransız kuvvetlerinin durumu hakkında önemli istihbarat bilgileri vermiştir.⁷⁴⁷ Zonguldak'taki işgalci Fransız birlikleri içinde bulunan Müslüman Cezayirli ve Tunuslu askerlerden firar edenlerin verdikleri bilgilerden Fransız birlikleri hakkında durum tespiti yapıldığı olmuştur. Kastamonu ve Havalisi Komutanı Muhiddin Paşa 7 Aralık 1920'de Zonguldak Muhtasarlığına bir telgraf çekerek bir gün önce Türk tarafına firar eden Tunuslu bir çavuşun sorgulanmasını istemiş, bu ve benzeri sorgulamalar sonucunda Fransız birlikleri hakkında önemli bilgiler elde edilmiştir.⁷⁴⁸

Afganistan'da maddi ve manevi yardımda diğer İslam ülkelerinden geri kalmamış, Sultan Ahmet Han başkanlığında bir heyeti Ankara'ya göndermiş, buna karşılık B.M.M'si Hükümeti de Medine savunucusu Fahrettin Paşa'yı Kabil'e diplomatik temsilci olarak atamış, Fahrettin Paşa 12 Nisan 1922'de Kabil'e hareket etmiştir.⁷⁴⁹

Bulgaristan'dan silah ve diğer harp malzemeleri satın almak için girişimlerde bulunulmuş ancak olumlu bir gelişme olmamıştır. Varna'dan satın alınan 1.050 adet tüfek, Anadolu'ya taşınmak üzere Bakırcief adlı motora yüklenmiş, motor 7 Mart 1922'de Karadeniz'de batmıştır. Bu olayın ardından Sereyof adlı bir Bulgar, tanesi 28 lira karşılığında 50.000 adet yeni Alman tüfeği teklif etmişse de bu girişimlerden de bir sonuç alınamamıştır.⁷⁵⁰ Bulgaristan'ın Milli Mücadeleye doğrudan yardımı bulunmamakla beraber Balkanlardaki çeteler ve ihtilâl komiteleri vasıta-

⁷⁴⁵ T.C Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII. Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, s.168,173.

⁷⁴⁶ STEFANOS, Yerasimos; Türk-Sovyet İlişkileri(Ekim Devriminden Milli Mücadeleye), İstanbul, 1979, s.355.

⁷⁴⁷ UMAR, Ömer Osman; Türkiye-Suriye İlişkileri(1918-1940), Elazığ, 2003, s.105.

⁷⁴⁸ SARIKOYUNCU, Ali; "Milli Mücadele'de Zonguldak Kömür Havzasında Fransızların Faaliyetleri", Askeri Tarih Bülteni, S.34, Ankara, Şubat 1993, s.220-221.

⁷⁴⁹ SONYEL, Salahi; Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C.II, Ankara, 1991, s.230-231.

⁷⁵⁰ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1981, s.480.

sıyla Yunanlılar hırpalanmış, Yunanistan Doğu Trakya'da üç tümen bulundurmamak zorunda kalmıştır.⁷⁵¹ Bu durum doğal olarak Anadolu'daki Türk ve Yunan orduları arasında nispi güç dengesini etkilemiştir.⁷⁵²

14.9- Milli Mücadele ve Kurtuluş Savaşı Sürecinde Almanya'nın Ayni ve Mali Yardımları

1. Dünya Savaşında Osmanlı İmparatorluğu ile müttefik olan Almanya, savaş sonunda sıkıntılar yaşamış, bu nedenle Milli Mücadelede Anadolu'ya fazla bir yardımda bulunamamıştır. Ancak B.M.M'si hükümeti, Almanya'dan satın alma yoluyla bazı harp malzemeleri temin edilmiştir. Almanya'dan yüklü miktarda silah, cephane ve diğer harp malzemeleri satın alınmış, ancak Anadolu'ya getirilmesinde çıkan taşıma sorunları aşılamayınca, Akdeniz'de İngiliz ve Yunan savaş gemilerine yakalanma riski de dikkate alınarak satın alınan malzemelerin Almanya'da satılması için heyete talimat verilmiştir.⁷⁵³

Büyük Taarruza hazırlık döneminde Almanya'ya gönderilen Saffet Arıkan ve Nuri Conker Beyler Almanya'dan 29 av ve keşif uçağı satın almıştır.⁷⁵⁴ Bu uçaklar diğer malzeme ve teçhizatı ile birlikte önce gemiyle Saint Petersburg'a, buradan da trenle 40 vagon içinde Novorosijsk'e getirilmiştir. Söz konusu uçaklardan 22 adedi ve 245,5 tonluk malzemesi ile teçhizat 21 Temmuz 1922'de Novorosijsk'ten Şahin Vapuru ile Trabzon'a getirilmiş ve daha sonra da Trabzon'dan da Trabzon vapuru ile Samsun'a gönderilmiştir.⁷⁵⁵ Bu uçaklar itilaf devletlerinin ablukası yüzünden Samsun'a doğrudan götürülememiş, Trabzon'a götürülerek oradan Samsun'a taşınmış ve burada uçuşa hazırlanmıştır.⁷⁵⁶ Bu 22 uçaktan durumu uygun olanlar Büyük Taarruz'da kullanılmış, ancak kalan 7 uçak, Eylül 1922'nin ilk yarısında getirilebildiğinden Büyük Taarruz'da kullanılamamıştır.⁷⁵⁷ Almanya'dan ayrıca 3.000 adet piyade tüfeği, 1.335.000 adet piyade tüfeği mermisi, 10.000 takım elbise ve 10.000 adet fotin satın alınmıştır.⁷⁵⁸ Ayrıca Büyük Taarruz öncesi 25.000 adet Alman

⁷⁵¹ SONYEL, Salahi; Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C.II, Ankara, 1991, s.237-238.

⁷⁵² KUTLU; Mesut; Milli Mücadele'de Dış Yardımlar(1919-1922) Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2004, s.128-129.

⁷⁵³ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1981, s.479-480.

⁷⁵⁴ KÖÇER, Mehmet; Türk Havacılığı(1911-1922), Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 1997, s.108.

⁷⁵⁵ T.C Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi Deniz Cephesi ve Hava Harekâtı, C.V. Genelkurmay Basımevi Ankara 1964, s.83.

⁷⁵⁶ T.C Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi Deniz Cephesi ve Hava Harekâtı, C.V. Genelkurmay Basımevi Ankara 1964, s.168.

⁷⁵⁷ T.C Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi Deniz Cephesi ve Hava Harekâtı, C.V. Genelkurmay Basımevi Ankara 1964, s.84.

⁷⁵⁸ T.C Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII. Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, Çizelge-8.

sırt çantası alınarak Antalya'ya getirilmiştir.⁷⁵⁹ Almanya'ya gönderilen satın alma heyetlerinin başından bazı üzücü olaylar da geçmiştir. Satın alma heyeti bir miktar piyade cephanesi satın alarak bunların Danimarka üzerinden Mersin limanına taşınması için anlaşma yapmış, aradan uzun bir zaman geçtiği halde cephanenin Almanya'dan Danimarka'ya dahi gönderilmediği ve dolayısıyla bir dolandırıcılıkla karşı karşıya olduğu anlaşılmıştır.⁷⁶⁰ Saffet Arıkan ve Nuri Conker Beyler ise; Almanya'da yüksek enflasyonun olduğu bir sırada satın almaya tahsis edilen parayı daha fazla malzeme alabilmek için çoğaltmak maksadıyla borsada oynamışlar, bir Alman tarafından dolandırılmışlar, olayı yargıya götürmelerine rağmen bir sonuç elde edememişlerdir.⁷⁶¹

14.10- Milli Mücadele ve Kurtuluş Savaşı Sürecinde Amerika Birleşik Devletlerinden Yardım Temin Çabaları

A.B.D'nin Milli Mücadele döneminde Anadolu'ya karşı genelde tarafsızlık politikası izlemek adına yardımda bulunmadığını görüyoruz. A.B.D'nin Milli Mücadele döneminde Anadolu ile olan ilişkileri; ticari ilişkiler, Güney Rusya'dan ve Kafkas'lardan göçe yardım, Bolşevikliğin engellenmesi, Ermeni ve Rumlara yardım gibi nedenlerle Karadeniz'e ilgi duyması eksenlerinde cereyan etmiştir. A.B.D bu çerçevede Karadeniz kıyılarında gemileriyle karakol ve seyirlerini sürdürmüş ve Haziran 1919'dan sonra bölgedeki gemi sayısını artırmıştır.⁷⁶² A.B.D, İtilaf devletleri ve Yunanlılar gibi Karadeniz'de karakol ve abluka uygulamamış, ancak Samsun'da sürekli olarak bir gemi bulundurmuş ve bir defasında Yunan gemilerinin Samsun'u bombalamasını engellemiştir. Amerikalılar genelde Türk yanlısı gibi görünmüşler, ama topladıkları bilgileri de İngilizlere vermişlerdir.⁷⁶³

Kütahya-Eskişehir muharebeleri döneminde Anadolu'da Türklerin başarılı olduğunu gören A.B.D Yardım Kurulu Samsun'dan ayrılırken 50 ton benzini Milli Kuvvetlere devretmiştir. Bu benzinin 20 tonu güney cephesine, 15 tonu Ankara'ya gönderilmiş, kalan 15 ton ise merkez ordusu emrinde Samsun'da bırakılmıştır.⁷⁶⁴ B.M.M'si Hükümeti A.B.D silah yapımcılarına yazıyla başvurarak 300.000 adet tüfek ve 600.000.000 adet fişek için fiyat istemiş; Winchester şirketinin böyle bir satışın dış politika ilkelerine uygun olup olmadığını A.B.D Dışişleri Bakanlığına sormuş, Yakındoğu dairesinin "Yeni Türk Hükümeti deyiminin açık olmadığını, ancak Ankara'daki milliyetçi hükümet kastediliyorsa bu silahların dolaylı olarak Rus Bolşeviklerine gideceği" şeklindeki görüşü üzerine 27 Haziran 1921 tarihli cevabi yazı

⁷⁵⁹ ÇELEBİ, Mevlüt; Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri, Ankara, 1999, s.292.

⁷⁶⁰ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1981, s.481.

⁷⁶¹ SELEK, Sabahattin; Anadolu İhtilâli, C.II, İstanbul, 2000, s.139.

⁷⁶² DOĞANAY, Rahmi; Milli Mücadelede Karadeniz(1919-1922), Ankara 2001, s.226-240.

⁷⁶³ DOĞANAY, Rahmi; Milli Mücadelede Karadeniz(1919-1922), Ankara 2001, s.241-243.

⁷⁶⁴ DOĞANAY, Rahmi; Milli Mücadelede Karadeniz(1919-1922), Ankara 2001, s.241.

gereğince Türk-Yunan savaşının sürmesi yüzünden taraflara silah satılmasına izin verilmemiştir.⁷⁶⁵

Büyük Taarruza hazırlık dönemine gelindiğinde; B.M.M'si Hükümeti Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey 1922 Mart'ta Avrupa'ya gitmek üzere İstanbul'dan geçerken görüştüğü Amiral Bristol'e Türkiye'nin Amerikan yardımına ihtiyaç duyduğunu, Amerikan Yüksek Komiseri Allen Dulles'a Türkiye'nin A.B.D ile anlaşma yapmayı ümit ettiğini belirtmiş ancak sonuç alamamıştır.⁷⁶³ Sonuç olarak A.B.D; Milli Mücadele yıllarında birkaç münferit ve bireysel denilebilecek olay dışında Türkiye'ye yardım etmediği gibi bedeli karşılığında silah satışına izin vermemiştir.⁷⁶⁶

14. 11- Milli Mücadele ve Kurtuluş Savaşı Sürecinde Diğer Yardımlar

14.11.1- Erzurumlu Nafiz Beyin Yardımları

Öncelikle Erzurumlu Nafiz Kotan Beyi tanıyalım. Kurtuluş Savaşında Orduya uçak bağışlayan işadamı olarak bilinen Nafiz Bey 1887 yılında Erzurum'da doğmuştur. Babasını küçük yaşta kaybetmiş olduğundan amcasının yanında büyümüştür. Eğitiminin ardından bir süre amcası ile birlikte çalışan Nafiz Bey, amcasının vefatı ile 1912 yılında İstanbul'a yerleşmiş, ticari hayatına kardeşi Necip Bey'le birlikte İstanbul'da devam etmiştir. Burada bulunduğu süre içinde yabancı ülkelerin iş adamlarıyla dostluklar kurmuştur. Bu dostluklar ileride Kurtuluş Savaşına malzeme temininde önemli katkı sağlamıştır. İstanbul'da taahhüt işleri yapmış, 1.Dünya Savaşının sona ermesi ve ülkenin işgale uğraması ile İstanbul'da yaşamı zorlaşmıştır. Bir süre Anadolu'ya malzeme sevki yapılması işini koordine etmiş, İstanbul'dan ordunun ihtiyacı olan harp malzemelerini tedarik ederek Anadolu'ya göndermiştir. Nafiz Bey, bütün varlığını satarak paraya çevirerek, Ankara'ya taşınmıştır. Bu dönemde varlığının 10.000 altına tekabül ettiği bilinmektedir. Parasal değerini Osmanlı Bankasına yatırmış ve banka yetkilisine verdiği direktifle Mustafa Kemal Paşa'nın istediği zaman istediği kadarını kullanabileceği hususunda şerh koydurmuştur.⁷⁶⁷

Kurtuluş savaşının zaferle bitmesi sonrasında Ankara'nın Başkent olarak kurulmasında ve Türkiye'nin sanayileşmesinde ihtiyaç duyulan birçok büyük yapıların ve fabrikaların müteahhitliğini üzerine almış başarı ile sonuçlandırmıştır. 1930'lu yılların ikinci yarısından sonra işleri bozulmaya başlamış ve İstanbul'a dönmüştür. İnşaat ve ticaret işlerine bir süre burada devam etmiş, bilahare 1939 yılında tekrar Erzurum'a dönmüş ve ticari faaliyetini burada devam ettirmiştir. Ticari hayatın yanında bir süre Erzurum Ticaret Odası Başkanlığı görevinde bulunmuş-

⁷⁶⁵ SONYEL, Salahî; Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C.II, Ankara, 1991, s.239-240.

⁷⁶⁶ KUTLU; Mesut; Milli Mücadele'de Dış Yardımlar(1919-1922) Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2004, s.126.

⁷⁶⁷ YALÇIN, Dr. Osman; İstiklâl Savaşı'nda Orduya Uçak Bağışlayan İşadamı: "Erzurumlu Nafiz Beyin Hayatı ve Çalışmaları", Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/3 Summer 2011, p.1585, 1588.

tur. Şeker hastalığı nedeniyle 17 Haziran 1948 vefat etmiş, cenazesi askeri törenle kaldırılmıştır.⁷⁶⁸ O yıllarda ülkenin içine düştüğü durum, Nafiz Bey'i çok rahatsız etmiş, servet ve itibarını ülkenin kurtulması için kullanmakta tereddüt etmemiştir. Nafiz Bey, şahsi birikimlerinin oldukça üstünde bir çaba ile temin ettiği malzemeleri Anadolu'ya göndermeye başlamıştır. Bu amaçla sık sık İnebolu-Ankara arasında gidip gelmiş ve malzeme sevkiyatı için çalışmalar yapmıştır.⁷⁶⁹

Önceleri kara ordusunun ihtiyacı olan malzemeleri temin etmiş ve ilgili yerlere ulaştırmıştır. Ancak Anadolu'da devam eden harekâtın önemli eksikliklerinden biri uçak yokluğuuydu. 1. Dünya savaşı sonrasında uçaklar ordunun geri çekilmesi ile imkânlar ölçüsünde milli sınırlara çekilmiştir. Bu bağlamda Konya, Elazığ ve İstanbul uçakların depolandıkları yerler olmuştur. Elazığ'da bulunan 13 uçak ile Konya'da bulunan 17 uçak gayri faal durumdaydı. İstanbul Maltepe İstasyonunda ise 45 civarında uçak bulunuyordu ve bunların yaklaşık yarısı faal durumdaydı.⁷⁷⁰ Düzenli orduya geçiş döneminde keşif uçağına çok büyük ihtiyaç vardı. Bunu bilen Nafiz Bey, servetini ve edindiği yabancı girişimcileri devreye sokarak önce 2 adet İtalyan yapımı uçağı, ardından da 2 uçak daha satın almayı başarmıştır. Nafiz Bey satın aldığı uçakları orduya bağışladığına dair 30 Ocak 1921 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'ya telgrafla bildirmiştir. Paşa Nafiz Beyin bu davranışı karşısında yapmış olduğu hizmeti Büyük Millet Meclisinde dile getirerek, kendisine "Hamiyeti vatanieniz şayanı şükrandır" cevabını vermiştir. Nafiz Bey uçaklara kendi isimlerinin verilmesini istemese dahi, Ordu geleneklerine uyularak bu uçaklara Erzurumlu Nafiz-1, Erzurumlu Nafiz-2, Erzurumlu Nafiz-3 gibi isimler verilmiştir.⁷⁷¹

İlk uçak İtalyan pilot tarafından 31 Ocak 1921 tarihinde Bolu'ya getirilmiş ancak uçak arıza yapmış ve parça beklenmiştir. İkinci uçak yine İtalyan pilot tarafından 14 Nisan 1921 tarihinde Bolu'ya getirilmiştir. Bu uçakta deneme uçuşları sırasında iniş takımı ve pervanesi kırılmıştır. Uçaklar burada faal duruma getirilemeyince karadan Polatlı'ya gönderilmiştir. Bu durum Nafiz Beyi üzmüş yeniden İtalyan tüccarlarla görüşerek eksik malzemeleri satın alarak gelmesini sağlamıştır. Bu malzemeler gemi ile İnebolu'ya buradan ise gizli bir şekilde Polatlı'ya getirilerek uçaklar faal hale getirilmiştir. İlk iki uçak o günün parası ile 12.000 lira karşılığında satın

⁷⁶⁸ YALÇIN, Dr. Osman; İstiklâl Savaşı'nda Orduya Uçak Bağışlayan İşadamı: "Erzurumlu Nafiz Beyin Hayatı ve Çalışmaları", Turkish Studies-İnternational Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/3 Summer 2011, p.1588.

⁷⁶⁹ Hava K.K.İği Tarihçe Ş.Md.lüğü Arşivi, Hv.K.K.İğinin 28 Eylül 1971 tarihli ve Erzurumlu Nafiz Kotan'ın Tercüme Hali Konulu Yazı ve Ekleri, Klasör Nu.:97, Ankara, 1971, s.2.

⁷⁷⁰ GEDİZ, Ergüder; Hv.K.K.İği Tarihçe Ş.Md.lüğü Arşivi, Havacılığa Hizmeti Geçen Personel, "Erzurumlu Nafiz Kotan-Kurtuluş Savaşına Ait Bir Belge ve Erzurumlu Nafiz", Klasör Nu.:79, Ankara, s.1,2.

⁷⁷¹ YALÇIN, Dr. Osman; İstiklâl Savaşı'nda Orduya Uçak Bağışlayan İşadamı: "Erzurumlu Nafiz Beyin Hayatı ve Çalışmaları", Turkish Studies-İnternational Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/3 Summer 2011, p.1590.

alınmıştır. Üçüncü uçak daha sonraki bir zamanda temin edilmiş Breguet 14-2 tipi uçak orduya bağışlanmıştır.⁷⁷²

Nafiz Bey'in yeni uçak alınması için başışta bulunduğu ve konuyla ilgili olarak 8 Nisan 1922 tarihinde Harbiye Dairesi 1. Şubede görevli Yzb. Zeki(Doğan) tarafından imzalanan evrakta, "Ankara'da tüccardan Erzurumlu Nafiz Bey'in orduya hediye ettiği tayyare bedeli olan 300.000 kuruşu teslim aldım" ifadesi, Fethi Kural'ın çalışmasında yer almaktadır. Süvari Yzb. Zeki daha sonra cephede görev almış, İzmir Valiliğine Türk Bayrağını göndere çekmiştir. Savaş sonrasında ise Hava Kuvvetlerine geçmiş, 1944-1950 tarihleri arasında ilk Hava Kuvvetleri Komutanı olmuştur. Yzb. Zeki Bey'in parasının alındığını belirttiği uçak bedelinin, Nafiz-3'ün veya dördüncü bir uçağın bedeli olarak verildiği anlaşılmaktadır.⁷⁷³ Vecihi Hürkuş anılarında Nafiz Bey'in orduya hediye ettiği uçakların cephede çok işlerine yaradığını belirtmektedir. Bu uçaklarla uzak mesafeli uçuşlar yapılabilmiş, gerektiğinde düşman ordusu bombalanabilmiştir.

Burada yeri gelmişken bozuk olan bir kısım uçaklarla ilgili yapılan çalışmalardan bahsedelim. Depo ve hurdalıklarda arızalı olan uçakların bir kısmı Konya çarşısındaki bazı demirci ustalarının çalışmaları ile manifatura mağazalarından alınan malzemelerden(kaput) istifade edilmek suretiyle onarılmıştır. Tamir işleminde en önemli olan safha ise gövde ve kanatların kayganlığın sağlanmasıydı. Bu işlem için emayit ismi verilen bir maddenin kullanılması gerekiyordu. Uçaklar için hayati bir ihtiyaç olan bu maddenin mevcudu bulunmuyordu. Emayitin imali için eczacı ve kimyagerlere başvurulmuş, formülü araştırılmış ancak hammaddesi temin edilemediği için imali yapılamamıştır. İşte bu aşamadan sonra ilginç bir çözüm üretilmiştir. Geliştirilen çözüm; patates kabukları, koyun ve sığır ayakları bir kazanda kaynatılmış, bu işlemde elde edilen jelatin, başka bir kazanda kola ve yumurta akı ile macun haline getirilinceye kadar kaynatılmıştır. Elde edilen mayi, uçağı gövde ve kanatlarına sürülmüştür.⁷⁷⁴

Nafiz Bey sadece uçak almamış, bütün servetini ve varlığını orduya tahsis etmiştir. Konu Mustafa Kemal Paşa'ya intikal ettiğinde, durumdan oldukça etkilenmiş ve kendisine "Neden böyle bir şeye ihtiyaç duydun" diye sormuştur. Erzurumlu Nazif Bey cevaben; "Paşam, memleket kurtulursa hepimiz kurtulacağız. Fakat Allah göstermesin bir felaket olur memleketi kaybedersek benim servetimin ne değeri kalır.

⁷⁷² YALÇIN, Dr. Osman; İstiklâl Savaşı'nda Orduya Uçak Bağışlayan İşadamı: "Erzurumlu Nafiz Beyin Hayatı ve Çalışmaları", Turkish Studies-İnternational Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/3 Summer 2011, p.1591.

⁷⁷³ YALÇIN, Dr. Osman; İstiklâl Savaşı'nda Orduya Uçak Bağışlayan İşadamı: "Erzurumlu Nafiz Beyin Hayatı ve Çalışmaları", Turkish Studies-İnternational Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/3 Summer 2011, p.1591.

⁷⁷⁴ YALÇIN, Dr. Osman; İstiklâl Savaşı'nda Orduya Uçak Bağışlayan İşadamı: "Erzurumlu Nafiz Beyin Hayatı ve Çalışmaları", Turkish Studies-İnternational Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/3 Summer 2011, p.1592.

O bakımdan emrinize bırakıyorum. Bütün servetim, ne zaman ne miktarda istenirse Milli Mücadelemizde kullanılabilir” demiştir.⁷⁷⁵

Nafiz Bey samimi, içten ve mütevazı bir kişidir. Milli Mücadeleyi yürüten dönemin devlet adamlarına karşı büyük bir sevgi beslemektedir. Kendisi Mustafa Kemal Paşa'nın kullandığı arabanın ihtiyacı karşılamadığını ve köşkün daha iyi bir arabaya ihtiyacı olduğuna inanmaktadır. Şahsi serveti ile dönemin önemli otomobilleri arasında yer alan Linkoln marka bir aracı almış ve armağan etmek istemiştir. Ancak Mustafa Kemal bu durumdan rahatsız olmuş “Buna gerek yok, bizim arabamız var” diyerek kabul etmek istememiştir. Ancak Nafiz Bey, “Biz esasen bu arabaya binecek seviyede değiliz, bu ancak size layık bir arabadır. Lütfen kabul edin” cevabını vermiştir. Mustafa Kemal Paşa, Nafiz Bey'in bu ısrarı karşısında; “Peki o halde köşkteki arabalardan birini size vermek suretiyle, ancak değiştirmek suretiyle alalım” diyerek devri kabul eder. Görevlilere de “Nafiz'e köşkteki en eski arabayı verin, o adam etmesini bilir” talimatını vermiştir. Linkoln araba bu şekilde bir süre Mustafa Kemal Paşa tarafından kullanılmış, Erzurumlu Nafiz Bey bütün servetini milletin bağımsızlığı ve onurlu duruşuna destek amacıyla harcamaktan çekinmemiştir. Vehbi Koç hatıralarında; Nafiz Bey için; “O çok yardımsever, çok eli açık bir insandı” demiştir. Milli Mücadelenin kazanılmasında varlıklı ve cömert insanların büyük katkısı olmuştur. Nafiz Bey'in bulunduğu ortamlarda yapmış olduğu hizmetler, ifade edildiği zaman bundan rahatsızlık duyduğu onu tanıyanlar tarafından aktarılmıştır. Nafiz Bey bu durumlarda; “O günün şartları öyle icap ediyordu. Biz de elimizden geleni yaptık, bu konuyu kapatalım” diyerek konunun konuşulmamasını tercih etmiştir.⁷⁷⁶

14.11.2- Milli Mücadele ve Kurtuluş Savaşı Sürecinde Gayrimüslimlerin Yardımları

Giresun Alay Komutanı Osman Ağa (Topal Osman), Kuvay-ı Milliye için bölgedeki Rum ve Ermenilerden para toplamak amacıyla Trabzon'daki Türk ve Rumlardan karma bir komisyon oluşturmuş, bu komisyon Rumların Türk Ordusuna 20.000 lira-lık yardım yapmasını sağlamıştır. Ukrayna'ya yerleşmiş olan Giresunlu Haralambo da 30.000.000 ruble değerindeki emlakının $\frac{3}{4}$ 'ünü Türk Ordusuna bağışlamış, bunun için Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin aracılığını istemiştir.⁷⁷⁷

14.12- Ermenilerden Ele Geçirilen Malzemeler

Anadolu'nun doğu illerine göz koyan ve Türkiye ile Sovyet Rusya arasındaki yolu

⁷⁷⁵ YALÇIN, Dr. Osman; İstiklâl Savaşı'nda Orduya Uçak Bağışlayan İşadamları: “Erzurumlu Nafiz Beyin Hayatı ve Çalışmaları”, Turkish Studies-İnternational Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/3 Summer 2011, p.1593.

⁷⁷⁶ YALÇIN, Dr. Osman; İstiklâl Savaşı'nda Orduya Uçak Bağışlayan İşadamları: “Erzurumlu Nafiz Beyin Hayatı ve Çalışmaları”, Turkish Studies-İnternational Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/3 Summer 2011, p.1593, 1594.

⁷⁷⁷ ÖZEL, Sebahattin; Milli Mücadele'de Trabzon, TTK Basımevi, Ankara, 1991, s.208-209.

tıkayıp Sovyet Rusya'nın B.M.M'si hükümetine yardım gönderilmesini engelleyen Ermeniler; 24 Eylül 1920'de Türklere saldırmışlardır. Kâzım Karabekir komutasındaki Türk Ordusu karşı saldırıya geçince de Sovyet Rusya'dan yardım istemişler, Ruslar da Şahtahtı-Culfa demiryolunun geçici de olsa geri vermelerini Ermenilerden talep etmiştir.⁷⁷⁸

Bu gelişmelerin sonrasında Türk güçleri 28 Ekim 1920'de yeniden saldırıya geçerek 30 Ekim 1920'de Kars'ı geri almış, 700 top ile çok sayıda mermi ele geçirilmişti.⁷⁷⁹ Aynı konuda bir başka kaynak ise 760 top, 100 makineli tüfek, 4.252 tüfek ele geçirildiğini ve bu silahların Trabzon üzerinden İnebolu, Sinop, Samsun ve Akça şehir limanlarına kademeli olarak gönderildiğini belirtmektedir.⁷⁸⁰ İncelediğimiz bir başka kaynakta ise Türklerin daha önceden kaybettiği Kars, Sarıkamış, Kağızman, Kulp ve Iğdır'ı yeniden topraklarına kattığını ve Ermenilerden çok miktarda silah ve cephane ele geçirildiğini belirtmiş, ancak silahların cins ve miktarını ifade etmemiştir.⁷⁸¹

14.13- Kâzım Karabekir Paşanın Kurtardığı Malzemeler

Kâzım Karabekir Paşa, Kasım 1918 sonlarında İstanbul'a gelirken Türk Ordusunun boşalttığı Batum'da bulunduğu Japon toplarını büyük bir dubaya doldurup Trabzon'a getirmiş, 30 Nisan 1919'da, Mondros Mütarekesi hükümleri gereğince teslim edilmek üzere ambalajlanan ve İngilizlerce yerinde görülen top kamalarını ve işe yarar diğer malzemeleri kurtarmıştır.⁷⁸²

Mondros Mütarekesi hükümlerinin tatbikine nezaret ve Osmanlı Ordusuna ait silahları işgal kuvvetlerinin kontrolündeki depolara sevk etmekle görevli olan İngiliz General Bich ve Yarbay Rawlinson, söz konusu silah ve harp malzemeleri 1 Haziran 1919'da Erzurum'da denetlemişler ve sonunda bunların Erzurum-Sarıkamış yoluyla Batum'a gönderilmesini istemişlerdir.⁷⁸³ Ardından Kâzım Karabekir; bir yandan bu silah ve malzemelerin bir kısmını trene yükletip yola çıkarırken, diğer yandan da bazı subaylarına köylü kıyafeti giydirip mahallin köylüleriyle beraber Taş kesende trene baskın yaptırarak söz konusu silah ve malzemeyi 26 Temmuz 1919'da kurtarmış, böylelikle Türk Ordusunun en kudretli kolordusu (4 tümenlik) olan 15. Kolordu'nun fazla silah ve diğer harp malzemesinin elden çıkmasını önlemiştir.⁷⁸⁴ Bu olay tarihimizde "Taş kesen Olayı" olarak bilinmektedir.

14.14- Karadeniz ve Ege'de Ele Geçirilen Gemiler ve Diğer Malzemeler

Milli Mücadelede gerek Sovyet Rusya'dan gelen yardımların gerek Doğu Cep-

⁷⁷⁸ SONYEL, Salahi; Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C.II, Ankara, 1991, s.22-28.

⁷⁷⁹ SONYEL, Salahi; Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C.II, Ankara, 1991, s.31-35.

⁷⁸⁰ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1981, s.278.

⁷⁸¹ TANSEL, Selahattin; Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, C.III, İstanbul, 1991, s.244.

⁷⁸² KIRZIOĞLU, M.Fahrettin; Kâzım Karabekir, Ankara, 1991, s.124.

⁷⁸³ TANSEL, Selahattin; Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, C.II, İstanbul, 1991, s.45.

⁷⁸⁴ KIRZIOĞLU, M.Fahrettin; Kâzım Karabekir, Ankara, 1991, s.128-129.

hesinden Batı Cephesine gönderilecek personel ve malzemenin, gerekse İstanbul ve civarından kaçırılıp kurtarılan personel ve malzemenin Anadolu'ya geçirilmesi için en uygun yol Karadeniz limanları olmuştur. Oysa Milli Mücadelenin başlangıcında Ankara Hükümetinin elinde yalnızca İstanbul Hükümeti emrinden kaçırılan Preveze ve Aydın Reis adlı gambotlar bulunmaktadır.⁷⁸⁵ Bu gemilerden oluşan deniz gücü, nitelik ve nicelik yönünden deniz ulaştırma ihtiyacına cevap vermemektedir. Bu ihtiyaç, elde mevcut gemilere ilaveten büyük ölçüde düşmandan ele geçirilen 15 adet (Büyük Taarruzdan sonra 3 adet gemi daha ele geçirilmiştir) gemi ve diğer deniz araçlarıyla giderilmiş, böylelikle Milli Mücadelenin lojistik desteğine oldukça önemli bir katkıda bulunulmuştur.⁷⁸⁶ Diğer taraftan 24 Kasım 1920'de Rize'ye gelen bir motor içindeki Rus subaylar, 2 makineli tüfek, 5 tüfek, 5.000 mermi, 800 bot ve 50 çuval buğdayı yerel yöneticilere teslim edip iltica isteğinde bulunmuşlar, 27 Kasım 1920'de İnebolu'ya sığınan ve Rus subaylarını taşıyan bir motordaki bir miktar silah ile yiyeceğe el konulmuştur.⁷⁸⁷

Yine 1920 yılında Karadeniz'de faaliyet gösteren İpsiz Recep Çetesi; Ruslara ait 400 tonlitoluk bir motoru Kefken'de esir alıp, yüküne el koyarak içindeki arpayı köylülere, Küçük ağız bölgesinde de bir Yunan gemisini yük boşaltırken yakalayıp içindeki cephane ve malzemeye el koyarak malzemeyi halka dağıtmışlardır.⁷⁸⁸ Yukarıda bahsedilen 15 adet gemiden biri olan Yunan Enosis şilebine 26 Nisan 1922'de Novorosisk'in 35 mil açığında el konulmuş ve bu şilebe Trabzon adı verilmiştir.⁷⁸⁹ Gemide yük olarak bulunan ve toplam değeri 250.000 lira olan acem halıları, yazı makinaları ve deriler Trabzon Gümrüğüne sevk edilmiş; daha sonra yazı makinalarının birisi kurcalanınca içinden iri pırlanta taşlar, yüzükler ve küpeler çıkmıştır.⁷⁹⁰ Gemiye el konulmasından bir süre sonra esir alınan mürettebattan olan geminin ikinci kaptanı, serbest bırakılmak şartıyla bir ihbarda bulunmuş, ihbar sonucunda yapılan aramada ikinci kaptanın kamarasındaki kaplamalar sökülünce büyük miktarda altın ve gümüş para ele geçirilmiştir. Bu olayın üzerinden bir süre daha geçince de bu kez geminin çarkçıbaşısının ihbarı üzerine geminin kazan dairesinde saklanmış 11 çuval altın ve gümüş eşya bulunmuş, ele geçen hazinenin toplam değeri 1.000.000 lirayı bulmuştur.⁷⁹¹

⁷⁸⁵ TANSEL, Selahattin; Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, C.II, İstanbul, 1991, s.83.

⁷⁸⁶ KUTLU; Mesut; Milli Mücadele'de Dış Yardımlar(1919-1922) Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2004, s.130-131.

⁷⁸⁷ DOĞANAY, Rahmi; Milli Mücadelede Karadeniz(1919-1922), Ankara 2001, s.298-299.

⁷⁸⁸ DOĞANAY, Rahmi; Milli Mücadelede Karadeniz(1919-1922), Ankara 2001, s.302.

⁷⁸⁹ T.C Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi Deniz Cephesi ve Hava Harekâtı, C.V. Genelkurmay Basımevi Ankara 1964, s.75-77.

⁷⁹⁰ KUTLU; Mesut; Milli Mücadele'de Dış Yardımlar(1919-1922) Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2004, s.131.

⁷⁹¹ ARTUNER, Burak; "Enosis'e Çok Şey Borçluyuz", Akşam Gazetesi, 3 Mayıs 2004, s.11.

14.15- Yunanlılardan Ele Geçirilen Uçaklar ve Diğer Malzemeler

Kurtuluş Savaşı süresince Yunanlılara verdirilen uçak kaybı toplamı 27 adettir. Bunların 16 adedi faal veya onarım sonucu uçabilecek durumda olup, 1 adedi düşürülmüş ve 10 adedi de Afyon'un geri alınması esnasında işe yaramayacak biçimde tahrip edilmiştir. Faal olan veya onarım sonucu uçabilecek hale getirilen 16 adet uçak ve diğer malzemelere ait bilgiler şöyledir.⁷⁹² Ekim 1920'de Çine'ye mecburi iniş yapan Avro tipi bir eğitim uçağı Temmuz 1921'de Kuşadası'na mecburi iniş yapan De Havilland tipi bir keşif uçağı ve 27 Eylül 1921'de Sarı köye mecburi iniş yapan Bregeuet-14 tipi bir keşif uçağı sağlam olarak ele geçirilmiş ve düşmana karşı kullanılmıştır. 26 Ağustos 1922'de Bregeuet-14 A² tipi bir keşif uçağı, Yüzbaşı Fazıl'ın kullandığı uçakla girdiği hava muharebesinde yere inmeye zorlanıp başlangıçta gayri faal olarak ele geçirilmiş, daha sonra onarılıp İzmir'e gönderilmiştir. İzmir'in kurtarılmasında 3 adet De Havilland tipi keşif uçağı, 5 adet Bregeuet-14 A² tipi bir keşif uçağı, 3 adet Nieuport tipi uçak ile 1 adet Avro tipi uçak ele geçirilmiş ve bunların bir kısmı onarılıp faal hale getirilmiştir. Ayrıca Alsancak'taki iskele ve tren istasyonunda çok miktarda uçak malzemesi, uçak gövde ve kanadı ele geçirilmiştir. Batı Cephesinin 23 Eylül 1922 gün ve 1179 sayılı raporuna göre, yukarıda belirtilen uçakların yanı sıra Uşak'ta 18.420 adet uçak bombası ele geçirilmiştir.⁷⁹³

⁷⁹² T.C Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi Deniz Cephesi ve Hava Harekâtı, C.V. Genelkurmay Basımevi Ankara 1964, s.191, 255.

⁷⁹³ KUTLU; Mesut; Milli Mücadele'de Dış Yardımlar(1919-1922) Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2004, s.132.

BEŞİNCİ BÖLÜM BÜYÜK TAARRUZ

15- BÜYÜK TAARRUZ SÜRECİNİN FİNANSMAN ve MALİ KAYNAKLARI, LOJİSTİK DEĞERLERİ

Tekalif-i Milliye kararlarının uygulanmasıyla ordunun önemli ölçüde ihtiyaçları temin edilirken, askerlik daireleri marifetiyle de gençler ve eli silah tutan 40 yaşına kadar olan erkekler kısa eğitimler sonrasında cepheye gönderilmişlerdir. 30 Eylül 1921 tarihine kadar 81.023 kişi silah altına alınmış olmasına rağmen bunlara silah temin etmekte sorunlar yaşanmıştır. Bir başka sorun ise subay kadrosunun yetersiz olmasıydı. Uzak şehirlerden askere çağrılanların bir kısmının karayollarının olumsuzluğu nedeniyle cepheye intikalleri sağlanamamış, bir kısmının ise eğitimleri tamamlanamamıştır. Hatta bazılarının muharebenin sonuna bile yetişemedikleri bilinmektedir. Doğu ordusundan aktarılan 15.000 kişilik bir kuvvetin Erzincan'dan Ankara'ya gelmesi bir aylık zamanı bulmuştur. Merkez Ordusu, Karadeniz'de Rum Pontus çeteleriyle uğraşmaktan, Batı cephesine intikali sağlanamamıştır.⁷⁹⁴

Aynı şekilde Yunan Ordusu da taarruz hazırlıklarına hızla devam etmiştir. Türk Ordusu tarafından Kütahya-Eskişehir muharebelerinde geri çekilme sırasında köprü ve tüneller tahrip edilmiş, yunan ordusunun İzmir-Eskişehir bağlantısı ortadan kaldırılmıştır. Bu nedenle Yunan ordusu hazırlıklarını Mudanya üzerinden yapmıştır. Mudanya'dan Bursa'ya dekovil hattıyla, Bursa'dan Karaköy'e kadar karayolu ile Karaköy-Eskişehir arası ise demiryolu ile ikmal faaliyetleri yerine getirilmiştir. Bu arada Yunan kuvvetleri işgal ettikleri yerlerdeki halkın elinde bulunan yiyecek, içecek, taşıt araçları ile hayvanlarına el koymuştur. Yunan ordusu Sakarya nehrini geçmek için köprü malzemeleri ile gerekli yığınakları sağlamıştır.⁷⁹⁵

15.1- Sakarya Meydan Muharebesinin Hazırlık Çalışmaları Lojistik Destek ve Donanımın Sağlanması

Mustafa Kemal Paşa Sakarya Muharebeleri öncesinde gerekli hazırlıkları yapmış, orduya moral ve motivasyonda bulunmuştur. Kendi ifadesiyle, artık yalnızca iki ordu değil, iki millet karşı karşıya gelecek ve Anadolu'nun kaderi belli olacaktır demiştir. Yayınladığı bir emirde ise "Savunma mevziinde, bazı noktalarda ileri, geri dalgalanmalar olabilir. Bu durum birliklerce normal karşılanmalıdır. Mevzide bir birlik herhangi bir sebeple geri çekilse bile, yanındaki birlik kendi mevziini kuvvet ve inatla elde bulunduracak, çekilen birliğe topçusu ve piyadesiyle yardım edecektir."⁷⁹⁶ Yunan ordusunun Türk mevzilerine doğru yürüyüşe geçtiği gün, Batı Cephesi Komutanlığı birliklerin disiplinlerinin korunması amacıyla aşağıdaki emir-

⁷⁹⁴ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.403,404.

⁷⁹⁵ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.404.

⁷⁹⁶ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.404,405.

leri yayınlamıştır. Muharebede herhangi bir sebepten dolayı birliğini kaybeden subay ve er, bir dakika boşta dolaşmayarak en yakın birliğin emrine girerek hizmet isteyecektir. Çünkü muharebe, bütün maddi ve manevi kuvvetlerin harcanıp tüketilmesiyle kazanılabilir. Boşta dolaşan subay ve er, kendi kuvvetinden vatan ve milleti mahrum bırakmış olacağından hıyanet etmiş sayılır.

Önceki muharebelerde hafif veya ağırca yaralanmış bir erin peşine üç dört silahlı er katılarak avcı hattından geri çekildiği görülmüştür. Yaralı subayların da bölük başçavuşu tarafından geri çekilmesiyle bölüklerin komutansız kaldığına rastlanmıştır. Bundan sonra yaralılar yalnızca sıhhiye erleri ile taşınacak, avcı hattından silahlı savaşçı verilmeyecektir. Bunun için silahsız erlerle sedyeci sayısı artırılmalıdır. Muharebe sırasında cephaneye ikmal daima geriden ileriye doğru ve mevcut silahsız erlerle yapılacaktır. Avcı hattından her ne sebep ve suretle olursa olsun tek erin dahi geri gitmesi kesinlikle önleneyecektir.”⁷⁹⁷

22 gün ve 22 gece kesintisiz sürecek iki ordunun kuvvet durumu aşağıdaki gibidir.⁷⁹⁸

Kuvvetler	Asker Sayısı	Tüfek	Top	Ağır Makineli Tüfek
Türk	100.000	56.448	166	501
Yunan	122.164	85.000	248	876

Bu sayılar Yunan ordusuyla bizzat savaşacak birliklere aittir. 1 Ağustos 1922 tarihi itibarıyla Kara ordusunun mevcudu ise; 8.462 subay, 153.514 er, 81.352 tüfek, 735 ağır makineli tüfek, 359 hafif makineli tüfek ve 311 toptan ibarettir.

15.2- Sakarya Meydan Muharebesinin Cephaneye ve İnsan Kaynakları Tedariki Ordunun İkmal Yeteneği

13 Ağustos 1921 günü Yunan ordusu; örtme birliklerimizle küçük çatışmalar da bulunmuş, 22 Ağustos günü cephe boyunca Türk savunma mevzilerinin önüne gelmiştir. 23 Ağustos 1921 günü Yunanlılar bütün güçleriyle Türk savunma mevzilerine taarruza kalkmışlar, asıl ileri mevzi çarpışmaları sol kanadımızda olmuştur. 24 Ağustos günü Yunan ordusu taarruza devam etmiş, savunma hattımızı yaramamışlardır.⁷⁹⁹ 25 Ağustos 1921 günü Yunan ordusu Beylik köprüden taarruza geçmiş, çarpışmalar bütün cephelere yayılmıştır. Gece ve gündüz 80 kilometrelik cephe hattı boyunca devam eden çarpışmalar karşılıklı taarruzlarla devam etmiştir. Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa'nın, Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'ya sunduğu raporda muharebenin safahatı şu şekilde ortaya konulmaktadır. “Bugünkü muharebenin tamamıyla lehimizde olduğu ve bundan sonrakilere de güvenle bakılacağı

⁷⁹⁷ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.405.

⁷⁹⁸ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.406.

⁷⁹⁹ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.406,407.

kanısındaım. Yalnız bu elverişli durumu sürdürebilmek için cephane ve er ikmali işlerinin ilgililerce yakından izlenmesi şarttır.”⁸⁰⁰

26 Ağustos 1921 günü bütün cephelerde çarpışmalar aralıksız 24 saat devam etmiştir. Türk birlikleri mevzileri muhafaza ederek başarı sağlamışlardır. Yunan kuvvetlerinden bir miktar esir alınmış, birçok taşıtlarına el konulmuştur. 27 Ağustos 1921 günü şiddetli muharebeler devam etmiştir. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın aşağıdaki günlük emirlerinden durum anlaşılmaktadır.⁸⁰¹ Bütün birlikler şimdiki mevzilerini son nefeslerine kadar savunacaklardır. Bundan önce düşmanın ötede beride kazandığı tek tük mevzii başarılar, fırtınalı ve karanlık gecelerde görevlilerimiz arasındaki anlaşmazlıktan ileri gelmiştir. Düşman kendi gücüne dayanarak henüz ciddi bir başarı kazanmış değildir. Bunun içindir ki, sukûnet ve metanetle savunarak düşmanı pek yakında kesin yenilgiye uğratacağımızdan şüphe edilmemelidir. Dün gece olduğu gibi bu gece de düşmanın baskınlarını ve gece hücumlarını beklemeli ve bütün birlikler buna göre uyanık bulunmalıdır. Düşmanın gece baskınları mutlaka süngü hücumu ile püskürtülecektir.”

28 Ağustos 1921 gününe gelindiğinde, cephede şiddetli çarpışmalara devam edilmiştir. Türk birlikleri emir ve talimatlara uygun olarak hareket etmekte ve yunan ordusunun saldırılarını göğüs göğse çarpışarak gece ve gündüz direnmekte ve püskürtmektedirler. Yunan ordusu, Türk cephesinin sol tarafını hedef alarak burayı çökermeğe ve yarmaya çalışarak Ankara yolunu açmak istemektedir. Gece ve gündüz hiç aralık vermeksizin devam eden çarpışmalarda her iki taraf önemli kayıplar verdirmeye devam etmiştir. Türk birliklerindeki subayların cephelerini korumak için canlarını hiçe sayarak ve erata örnek kahramanca çarpışmaları şehit sayılarını artırmıştır. Bazı taburlarda subay sayısı iki üçe düşmüş, hatta 42. Alay Komutanlığı görevini bir yedek teğmen yürütmüştür.⁸⁰² 29 Ağustos 1921 gününde Yunan ordusu bütün gücüyle cephelere saldırmaya devam etmiş, ancak Yunan ordusunun gücünün azaldığı yavaş yavaş hissedilmeye başlanmıştır. 30 Ağustos 1921 günü Türk ordusunun karşı ataklara başladığı görülmüştür. 31 Ağustos 1921 günü karşılıklı saldırıların artışı, Yunan birliklerinin ağır kayıplar verdiği anlaşılmıştır. Bir ara Cephe Komutanı İsmet Paşa bir önceki emrini tekrar etmiştir. “Ordu elinde bulundurduğu ve yeniden tutacağımız mevzileri kesinlikle savunacak ve elde tutacaktır.” Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın, Milli Savunma Bakanı Albay Refet (Bele) verdiği 31 Ağustos 1921 günlü emir Sakarya Meydan Muharebesi'nin durumunu ve önemini ortaya koymuştur. “Anadolu savunması 1-2 günlük meydan muharebesi şeklinden çıkarak, devamlı bir yıpranma seferi haline gelmiş sayılabilir. Bu halde başarı daimi ikmal yeteneğine bağlıdır. Bugün için top ve tüfek ile bunların cephane ihtiyaçlarını geniş ölçüde düşünmek zorundayız. İnatlı ve devamlı muharebeler batı dünyasının

⁸⁰⁰ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.407.

⁸⁰¹ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.407,408.

⁸⁰² MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.408.

bizi yenemeyeceğini ve en inatlı mevzi muharebelerinde bile dayanmak kudretinde olduğumuzu göstermiştir.” Bu arada Yunan ileri birlikleri Çal dağındaki Türk cephesinde bir gedik açmışlar, ancak planlı ve hedefli taarruz güçlerini yitirdiklerinden ilerleyememişlerdir. Bundan sonra cephedeki bilinçli taarruzların yerine, silik, yetersiz ve sönük ataklar yer almıştır.⁸⁰³

Türk Ordusu muharebelerin en kritik gününü 1 Eylül 1921 de yaşamıştır. Yunan Ordusunun var gücüyle Haymana ve Çal Dağı yönüne yüklenmesi üzerine, gedik vermemek amacıyla tüm yedek birlikler bu bölgeye aktarılmıştır. Muharebeler burada yoğunluk kazanmış, karşılıklı ataklarla mevzilerin alınıp verilmesiyle sürmüştür. Türk birlikleri Haymana bölgesinden gedik açılmasına, Yunan Ordusunun yarma harekâtı yapmasına izin vermemek için kanlı çarpışmalarda bulunmuş zaman zaman süngü savaşıyla düşman ordusunu püskürtmüştür. Bu çarpışmalarda 3 alay ve 5 tabur komutanı da dahil olmak üzere 82 subay ve 900 er şehit olmuştur. Yunan ordusunun kaybı ise daha fazla olmuş, bölük mevcutları 30 ere kadar inmiş, yeterli ikmal yapılamadığından yiyecek sıkıntısı çekmeye başlanmıştır.⁸⁰⁴

2 Eylül 1921 günü Yunanlılar, cephenin kritik noktası olan Çal dağına ele geçirmişler, muharebe Türk Ordusu aleyhine seyretmeye başlamıştır. Ancak zamanında yapılan silah, cephane, er, erzak ikmal ve takviyeleri Türk Ordusunun varlığını sürdürmesine, gücünü korumasına ve direnişin güçlenmesine yol açmıştır. Yunanlılar ise ikmal merkezinin geride kalması nedeniyle sağlıklı ikmali gerçekleştirememiş, sıkıntı ve problemler yaşamış, açlık baş göstermiştir.⁸⁰⁵ 3 Eylül 1921 günü Yunan Ordusu güç kaybetmeye başlamış, bir gün önce ele geçirilen yerin başarısı göz ardı edilerek, karamsarlığa kapılmışlardır. Bunun aksine Türk Ordusunun inanılmaz direnci ve planlı ikmal düşman kuvvetlerinin yıpratılmasına yol açmış ve yavaş yavaş karşı taarruzlara başlanılmıştır.⁸⁰⁶ 4 Eylül 1921 gününe gelindiğinde muharebelerin çetin ve kanlı devam etmekte olduğunu, Yunan birliklerinde ise durgunluğun ve karamsarlığın hakim olduğunu görüyoruz. Gece ve gündüz aralıksız devam eden çarpışmalarda, Türk tarafının sanki bir arı kovanına bal götüren çalışkan arılar gibi gerek cephede ve gerekse cephe gerisinde dinlenmeksizin çalıştıklarını söyleyebiliriz. 22 gün ve 22 gece süren bu savaşlarda Türk insanının bedenlen insanüstü gayretlerini ve dirençlerini ortaya koyduklarını görüyoruz.⁸⁰⁷ Bu durumun farkına varan ve birliklerini harekete geçirmek isteyen Yunan tarafı 5 Eylül 1921 günü tüm güçleriyle genel bir taarruza kalkışmışlardır. Türk cephesi ise bugüne kadar geneli itibarıyla savunmaya ağırlık veren bir görünüm sergilemekle beraber, değişen durumu dikkate alarak birliklerin bulunduğu yerlerde karşı taarruza yöneldiklerini

⁸⁰³ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.408,409.

⁸⁰⁴ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.409.

⁸⁰⁵ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.409.

⁸⁰⁶ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.409,410.

⁸⁰⁷ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.410.

görüyoruz. 6 Eylül 1921 günü artık Yunan Ordusu ilk defa hareketsiz kalmış, yorgun ve bitkin duruma düşmüştür. Bu durum Türk komutanlarının dikkatini çekmiş, ordunun moralinin yükseldiğinin anlaşılması, taarruza başlanılabileceğinin işaretini vermiştir.⁸⁰⁸

7 Eylül 1921 günü her iki ordunun mevzilerini güçlendirme, düzenleme, gözden geçirme, tahkim ve ikmal yapma günü olmuştur. Türk Komuta kademesi ise durum değerlendirmesi yapmış; cephenin sol kanattan alınarak gece yürüyüşleri ile üç tümenin sağ kanada aktarılmasını, böylece sağ kanadın güçlenerek Yunan Ordusunun daha zayıf olan sol kanadına taarruz edilmesi kararını almıştır. Türk Ordusu 8-9 Eylül 1921 günlerini alınan kararları uygulamak amacıyla hazırlıklar ve çalışmalarla geçirmiştir. Yunan Ordusunda ise durgunluk ve karamsarlığın devam ettiği, muharebenin ise siperlerde kabullenme arzusunda olduğu görülmektedir.⁸⁰⁹ 10 Eylül 1921 günü Türk Ordusu taarruza geçerek, Yunan Ordusunun sol kanadına hücum etmiştir. Bu gelişme Yunanlıların ciddi anlamda kayba uğramasına neden olmuştur. 11 Eylül 1921 günü Türk taarruzu bütün cephe boyunca şiddetle sürmüş ve Yunan Ordusunun sol kanadı yıpranmış ve dağılmıştır. 12 Eylül 1921 günü Yunan tarafı cephenin sağ tarafını kurtarmak amacıyla hemen geri çekilme kararı almıştır. 13 Eylül 1921 günü Sakarya ırmağının doğusunda bir tek Yunan birliği kalmamış, bütün cephe boyunca ordu geri çekilerek dağınık, bitkin ve karmaşık bir görüntü ortaya koymuşlardır.⁸¹⁰ 22 gün ve 22 gece süren Sakarya Meydan Muharebesi Türk Ordusunun akıl ve sabır dolu muharebe yeteneği ile zaferle sonuçlanmıştır.

15.3- Sakarya Meydan Muharebesi Sürecinde Askeri Durum

Sakarya meydan muharebesi sadece cephede karşı karşıya gelen iki ordunun savaşı şeklinde olmamış, cephe gerisinde de iki milletin ordularının yıpranmaması, tükenmemesi için ter döktüğü bir çarpışma olmuştur. Mustafa Kemal Paşanın, Kütahya-Eskişehir muharebelerindeki yenilgiden sonra Türk Ordusunun daha fazla yıpranmaması ve Yunan Ordusunu iç kesimlere çekerek ikmal üslerinden uzaklaştırarak yıpratılmasını ve gücünün azaltılmasını sağlamak amacıyla böyle bir plan uyguladığını daha önceki bölümlerde açıklamıştık. Yine Türk Ordusunun bu durumda sağlıklı ve zamanında ikmal yapmak suretiyle gücünü ve harekât kabiliyetini geliştireceğini belirtmiştik. Mustafa Kemal Paşa ve komutanlarının karar verdiği bu yaklaşımın yanında Tekalif-i Milliye Emirlerinin uygulanmasıyla Anadolu insanının bütün mali ve maddi imkanlarının ortaya konulmasıyla savaş sırasında yapılan devamlı ikmalle bu başarı elde edilmiştir.⁸¹¹ Başkomutan Mustafa Kemal Paşanın düşmanı üslerinden uzaklaştırarak yıpratma, ikmal yapılmasını önleme ve

⁸⁰⁸ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.410.

⁸⁰⁹ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.410.

⁸¹⁰ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.411.

⁸¹¹ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.411,412.

gücünü azaltarak karşı taarruzla yenme taktiğini tarihte büyük savaşlarda da rastlamaktayız. Rus Çarı Deli Petro, İsveç Kralı XII. Şarl'ı, Rus İmparatoru 1. Aleksandır, Fransa tarihinin en büyük askeri Napolyon'u, İkinci Dünya savaşında Stalin, Hitler'i Rusya'nın içlerine çekerek bu şekilde yenmiştir. Bu konuda bir Yunan subayı şunları söylemektedir.⁸¹²

“Türk Milletinin Büyük Önderi Mustafa Kemal Paşa iki yıldan beri Yunanlıları zor görmeden ilerlemeğe ve kolaylıkla kazanabilen sayısız zaferler elde etmeğe alıştırmıştı. Bu suretle 1920 yılından beri Yunan askeri o geniş Anadolu içinde şehirden şehre, bölgeden bölgeye daima zaferle ilerlemişti. Fakat bunlar üzücü ve yıpratıcı zaferlerdi. Her yeni zafer, muzaffer fakat ızdırap çeken orduya gücünü aşan yeni görevler yükliyordu. Cepheden başka ele geçirilen her şehir için ordu birliklerinden bir kuvvet ayrıldığı için, Yunan kuvvetleri parçalanıyor, ön hatlardaki Yunan Ordusu zayıflıyordu.Türkler, Yunan ordusunu ucu bucağı olmayan Anadolu'nun tuzlu ve bataklık bölgelerine kadar çekmişler, bizim oralarda barınamadığımız bir hengamede, iç tarafta bütün milletin yardımıyla istedikleri gibi hazırlanmışlar, askerlerimizin moralinin bozulduğu ve cephemizin zayıfladığı bir zamanda olanca kuvvetleriyle üzerimize taarruz etmişlerdi.”

Sakarya Meydan Muharebesi tüm milletin gayretiyle ve tek vücut halini alması ile kazanılmıştır. Ancak bu muharebede 345'i subay, 2.937'si er olmak üzere toplam 3.282 kişi şehit olmuş; 1.217 si subay, 12.401'i er olmak üzere toplam 13.618 kişi de yaralanmıştır.⁸¹³

Bu savaş öyle savaştır ki, cephe gerisindeki insanımızın fedakârlığını, çabalarını bilmek ve görmek gerekir. Örnek vermek gerekirse kışlık ayırdığı yiyecek maddesini orduya veren bir kişinin, top mermileri ıslanmasın diye sırtındaki yavrusunun örtüsünü çıkarıp örten bir ulaşım kolu yükümlüsü annenin, düşmanın topçu ateşi altında siperlere sıcak yemek taşıyan kağıt kolu sürücüsü yükümlünün fedakârlığını unutmak elbette mümkün değildir. Yine eramızın durumu şu şekilde anlatılmaktadır. “Üstleri başları düzgün, tip itibarıyla bize benziyorlar, ayaklarına dikkat ediyorum, maalesef iyi göremiyorum. Bu arada bizim çocukların başına bakıyorum. Kiminin başında Ankara örmesi yün başlık, kiminin başında Karadeniz'den getirdiği karabaşlık, bazısında da büyük harbin (1. Dünya Savaşı) yadigarı kabalaktan tornistan edilmiş yeni serpuş. ...Elbiselerimiz ise rengârenk bir manzara arz ediyor. Kimimizde Alman ceketlerinden o günkü üniformaya uygun bir tarzda tadil ve ıslah edilmiş ceket yahut renkli çadır bezinden dikilmiş ceket ve pantolon. Ceketin yakasının önüne gelen kısımda o da varsa sınıf alâmeti çuha...”⁸¹⁴ Diğer taraftan resmi belgelere göre Sakarya Meydan Muharebesi başında Yunan tarafının 85.000 tüfeği, 876 ağır makineli tüfeği ve 248 topuna karşılık; Türk tarafının 56.448 tüfeği, 501 ağır makineli tüfeği ve

⁸¹² MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.412.

⁸¹³ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.413.

⁸¹⁴ SOĞUCALI, Şevket; İstiklâl Harbinde Olaylar, Yeni Cezaevi Matbaası, Ankara 1947, s.70-77.

166 topa sahip bulunuyordu. Ancak Türk Ordusunda 12 cins tüfeği bulunduğundan, mermileri de birbirine uyum göstermiyordu. Her cins tüfek için mermilerin yerli yerinde bulundurulması için Milli Savunma Bakanı Refet Paşa özel gayret göstermiştir. Yine topçunun cephanesi sınırlı olduğundan, mermisinin tasarruflu kullanılmasına, gereksiz ve zamansız atış yaptırılmamasına dikkat edilmiştir.⁸¹⁵

Süvarilerimizin çoğu kılıçtan yoksun vaziyetteydi. Mevcutlarında tip ve şekilleri birbirinden farklılık göstermekteydi. Atların nalı, koşum malzemeleri eksik ve yetersizdi. Yunan süvarileri ise İngiliz at ve teçhizatlarıyla donatılmışlardı.⁸¹⁶ Sakarya Muharebesinde Yunanlılar elliye yakın uçakla katılmışlardır. Türk tarafının ise sadece iki uçağı bulunmaktaydı.⁸¹⁷ Uçurum olarak nitelendirebileceğimiz bu sayısal farklılığın dışında, bu iki uçağın durumu da pek iç açıcı değildi. Zira bunlar sık sık arıza yapmakta onarım gerekmesi nedeniyle devamlı uçuşa imkânları bulunmuyorlardı. Aslında bunlar altı-yedi değişik tipteki uçağın parçalarının birleşmesinden meydana getirilmişti. Ama buna rağmen cephe komutanlığına keşif raporlarını zamanında vermişler, olağanüstü görevleri yerine getirmişlerdir. Bir ara cepheyi gezen Fransız Bakanlardan Franklin Bouillon, motoru Gnom uçağından, kanatları Albatros tipi uçaktan aktarma, patates emayeli garip görünüşlü uçağı görünce “Ne delice kahramanlık... Elbette kazanırsınız” demekten kendini alamamıştır.⁸¹⁸

Yine cephedeki askerlerin korunma ve barınma olanakları pek bulunmuyordu. Elde tahkimat için malzeme olmadığından civar yerleşim yerlerinden gelen halkın kazdığı diz boyundaki mevzilerle yetinilmiş, tel örgüsü değerli bir malzeme olduğundan burada kullanılamamıştır. Bölüklerin çoğunun çadırı olmadığından, erler dinlenme ve uyku zamanı geldiğinde mevcut tepelerin sırtlarına kazdıkları küçük çukurlarda kuru otların üzerine kıvrılarak yatmışlardır.⁸¹⁹ Cephe gerisinde Tekalif-i Milliye Emirlerinin mal ve hizmet şeklinde uygulanmasına, var olma ve tükenmeme çabasına örnek olabilecek yaşanmış bazı olayları burada yeri gelmişken bahsetmek yerinde olacaktır. “Antalya’nın Elmalı kazasında. İlkokulu yeni bitirmiştik. Babam ve amcam memurluklarından alınıp, ordu hizmetine çağırılmışlardı. Her evde 2 numaralı emrin icapları yapıyordu. O kadar heves ve süratle ki, yapılan bu eşyaları, biz çocuklar cepheye götürürsek, sanki zafer daha çabuk kazanılabilecekti.”⁸²⁰

“23 Ağustos 1921’de(muharebenin ilk günüdür) Sakarya’da yaralandım. Beni geriye Keskin hastanesine götürüyorlardı. O zaman, Ankara’dan Yahşihan’a kadar

⁸¹⁵ VANDEMİR, Bâki; Türk İstiklâl Harbinde Sakarya’dan Mudanya’ya Kadar, Askeri Basımevi, İstanbul 1946, s.14.

⁸¹⁶ GÜRALP, Şerif; İstiklâl Savaşının İcyüzü, Dizerkonca Matbaası, İstanbul 1958,

⁸¹⁷ HÜRKUŞ, Vecihi; Havalarda 1915-1925, Kanaat Kitapevi, İstanbul 1942, s.109.

⁸¹⁸ VANDEMİR, Bâki; Türk İstiklâl Harbinde Sakarya’dan Mudanya’ya Kadar, Askeri Basımevi, İstanbul 1946, s.53.

⁸¹⁹ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.416.

⁸²⁰ İNAN, Prof. Dr. Afet; Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1968, s.112.

uzanan bir dekovil hattı, ikmal ve tahliye için geceli gündüzlü çalışıyordu. Beni de Yahşihan istikametine giden birçok yaralılarla beraber dekovile bindirdiler. Yahşihan'dan öteye kağnı ile seyahat etmeğe başladık. Kağnılı yolculuğumuzun ilk günü akşamı güzel, ağaçlık ve subaşında bir yerde konakladık. Etrafımızda vızır vızır geçen kol ve katırların çoğunu kadınlar sevk ediyordu. Bu kabilelerin birinden hafif bir çığlık duyuldu. Bunu müteakip bir duraklama ve telaş eseri görüldü. Bir müddet sonra güzel bir müjde ile karşılaştık. Cephane kollarında bulunan hamile bir kadın bir erkek çocuk doğurmuştu. Bu kadını hastaneye yatırmak üzere geriye çevirmek istediler. Fakat yorgunluk ve çektiği ıstıraplarla benzi solmuş olan bu hasta kadın: Cephedeki silah dedi, cephan bekliyor, oraya cephan yetiştirmeliyim, geriye dönemem. Bu asil kadını bu jesti karşısında, biz yaralılar bile yüzlerimizin kızardığını hissettik..⁸²¹ “Şimdi sol tarafımızda ve gerilerimizdeki köy yolundan bize doğru gelen bir kağnı gördük. Kendi kendime soruyorum, bu adam şaşır mı, nereye gidiyor acaba? Elinde övendiresi öküzlerin önüne geçmiş, kağnıyı muharebe edilen yere doğru sürüp getiriyor. Top seslerini, mermi düşen yerleri ve piyade muharebelerini görmüyor, işitmiyor mu?...Nihayet kağnı top mevzilerine geldi, erlerin yardımıyla yükünü boşalttı, ara sıra mevzi civarına düşen düşman mermilerine alışmış bir eda göstererek, arabasını batarya hayvanlarının yanına bile çekmeyi düşünmedi. Bir müddet sonra boş kağnısının önüne geçerek mermi getirdiği bu yerden uzaklaşmaya başladı. Top mevzilerinden 250 metrelik bir mesafeye varmıştı ki, düşmanın fasılalarla attığı mermilerden birinin tam isabetine maruz kaldı. O saniyede ve o yerde ne kağnı, ne öküzler ne de sürücü kalmıştı..⁸²²

Cephedeki Türk birliklerinin, Sakarya Meydan Muharebesi boyunca, o günün şartları içinde iyi sayılacak şartlarda iaşeleri sağlanmıştı. Tekalif-i Milliye kararları çerçevesinde temin edilen kuru yiyecek maddeleri, askeri fırınlarda ve cepheye yakın yerleşim yerlerinde imal edilen ekmekler ile canlı kasaplık hayvanlar birlik mutfaklarına gönderilmişti. Muharebe boyunca iâşe ikmalî düzen içinde yürütülmüş bir aksamaya meydan verilmemiştir. Yunan birlikleri yiyecek sıkıntısı çekerken, Türk birliklerinde böyle bir durum yaşanmamıştır..⁸²³

Sakarya Meydan Muharebesinde süren kanlı çarpışmalar sırasında subaylarımız cesaretlerini ortaya koymuşlar, erlere örnek olmak ve morallerini yüksek tutmak amacıyla hep ön safhada olmuşlardır. Muharebeler sonucunda subaylarımızın %80'i, erlerimizin %60'ı şehit düşmüş veya yaralanarak savaş dışı kalmışlardır. Sakarya Muharebesine 4. Tümen, 42. Alay, 2. Tabur, 6. Bölükte piyade asteğmeni olarak katılan M. İhsan Müderrisoğlu, yedek subay anılarını oğlu Alptekin Müderrisoğlu'na anlatırken; “Türk subayların yiğitlik örneği vermek ve cesaret aşılamak amacıyla ön

⁸²¹ ÇAKA, Cahit; Tarih Boyunca Harp ve Kadın, As. Fb. Basımevi, Ankara 1948, s.71.

⁸²² SOĞUCALI, Şevket; İstiklâl Harbinde Olaylar, Yeni Cezaevi Matbaası, Ankara 1947, s.73-74.

⁸²³ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.417-418.

safta çarpıştıklarını, bu nedenle özellikle küçük subaylarımızda büyük ölçüde kayıplar verildiğine sık sık değinmekteydi. Nitekim babam da Sakarya'da bölümünün önünde başlattığı bir karşı taarruzun ilk dakikalarında sol ayağından ve kasiğından ağırca yaralanarak savaş dışı kalmıştır. Konya'da Mevlevi ocağında uzun bir tedavi gördükten sonra, iki santim kısalan sol bacağı ile Büyük Taarruzda tekrar birliğinde görev almıştır. Rahmetli babam, Milli Bayramlarda göğsüne kırmızı şeritli İstiklâl Madalyasını takarken, bizlere; Madalyayı sağ göğsüme takınca vücudum dengeye kavuşuyor, sol omzumdaki düşüklük gözden kayboluyor diye takılırdı.⁸²⁴ Bir koldu komutanının Sakarya Meydan Muharebesinin ilk haftasındaki kayıplarla ilgili söylediği hususlar savaşın ve askerin durumunu ortaya koymaktadır.⁸²⁵ "Ağustos'un 23. gününden 31. gününe kadar, bir hafta gece gündüz bütün cepheye şiddetli muharebeler devam etmiş ve düşman üstün kuvvetleriyle devamlı olarak taarruzlarda bulunmuştur. Bu muharebeler her iki taraf için de büyük kayıplara sebep oldu. Bilhassa düşman, taarruz hareketi yaptığından kaybı tabii olarak fazla idi. Düşmanın bu büyük kaybına karşı elde ettiği sonuç, tepeyi zapt etmekten ileri geçemediğinden, muharebenin genel durumunu kendi lehine çevirecek önemli bir muvaffakiyet temin edemedi. Muharebe devam ettikçe insan, cephe ve malzeme kaybını geriden gönderilenlerle gidermeğe çalışıyorduk. Fakat geri yardımı yetersizdi. Tabur mevcutlarımız zaten azdı. Muharebe kayıpları ile adet daha da azaldı. Öyle ki, bazı taburlarımız mevcutları 70 askere kadar düştü. Bunun yanında top ve piyade cephanesi sarfiyatımız çok idi. Yaralılar, boşalan cephe arabaları ve sıhhiye teşkilatı ile muntazam olarak harp hattının gerisine, demiryoluna kadar trene binmek üzere yollanıyordu. Bu şekilde Ankara'ya yollanan yaralılar, orada imkân nispetinde itina ile tedavi ediliyorlardı. Ankara'da yeni hastaneler kurulmuş ve muntazaman bir sıhhiye ve yol teşkilatı meydana getirilmiştir. ... Biz, muharebenin kayıplarını mümkün olduğu kadar gideriyorduk. Fakat kaynaklarımız zengin olmadığından, bazı toplarımızı cephanesizlikten harp hattının gerisine gönderdik. Piyade cephanesinden de sıkıntı çekmeğe başlamıştık..." Birinci Dünya Savaşının tecrübeli erleri ile İngilizlere esir düşen ancak daha sonra kurtularak yurda dönen subay ve erler hemen cepheye gönderilmiştir. Ayrıca Anadolu'da eli silah tutan acemi gençlerde Ankara'da toplanarak kısa bir eğitim sonrasında cepheye gönderilmişlerdir. Bu gençler için Ankara tren istasyonunda uğurlama töreni yapılmış, tren hareketinden sonra havaya ateş açılarak eski gelenekler devam ettirilmiştir. Bu törenlerden birisine katılan Başkomutan Mustafa Kemal Paşa ve uğurlayıcıların bulunduğu ortam şöyle anlatılmaktadır.⁸²⁶

⁸²⁴ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.418.

⁸²⁵ ÖZALP, Kâzım; Milli Mücadele 1919-1922, Cilt: I ve II, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1971 ve 1972, s.198,199, 203.

⁸²⁶ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s.419, 420.

15.4- Sakarya Meydan Muharebesine Toplumun Mali ve İktisadi Desteğinin Sağlanması ve Zaferin Kazanılmasına Etkileri

“Sakarya Muharebesinin en buhranlı günlerindeki bir sevkiyat sırasında istasyonda gene aynı merasim yapılmış, dualar ve tekbirler arasında tren cepheye hareket etmişti. Bu defa uğurlayıcılar tedirgin ve ümitsizdiler. Gidenlere şehit gözüyle bakılıyor, yapılan dua ve tekbirlere gözyaşları karışıyordu. Trendeki askerler de bu durumu sezmiş, geleceği kabullenmiş olmanın verdiği acı susuşla istasyondan ayrılmıştı. Fakat tren istasyondan 200 metre uzaklaşınca, trende bir kıpırdanma olmuş, pencerelerden dışarı uzatılan namlulardan dışarı ateş edilmeye başlanmıştı. Silah sesleri ve askerlerin içten naraları istasyondakileri duygulandırmış ve ölüme giden bu insanların gürültülü neşeleri, artık her şeyin bitmediğini onlara hatırlatmıştı. Bu sırada Mustafa Kemal Paşa karanlık düşünceler içindeki uğurlayıcılara dönmüş; Evet arkadaşlar, zafer bizimdir. Asker savaşı kabul etmiş ve mukadderatımıza sahip çıkmıştır, demiştir.”

Sakarya Meydan Muharebesi sırasında Anadolu, Tekalif-i Milliye Emirleri gereğince bütün maddi ve mali varlığını ordusunun emrine vermiş; yiyeceğini, giyeceğini, hayvanını, taşıt aracını, emeğini ve insanını ortaya koymuştur. Ancak muharebeler sırasında sıkıntısı çekilen tek şey silah ve cephane olmuş, Anadolu ise olmadığı için verememiştir. Çarpışmalar sırasında düşmanın silah ve cephane üstünlüğü geçen bölümlerde ortaya konulmuştur. Bu üstünlük ise Türk birliklerinin aşırı cesareti ve fedakârlıkları ile kırılmaya çalışılmıştır. Bu durumu acı bir örnekle açıklayalım.⁸²⁷ “Sakarya muharebesi sıralarında cephemizin bir tarafında gedik açan düşmanın gediği genişletmekte ve ilerlemekte olduğunu bildirdiler. Derhal yedekte bulunan kuvvetlerimizden yeterli miktarda imdat gönderilmesini ve süngü hücumu ile düşmanı eski mevzilerine tard etmelerini emrettim. Fakat aldığım cevap; ihtiyatta kuvvetimiz kalmadı, hepsi mevzilerde çarpışıyor, yalnız Giresunlu Topal Osman Ağanın askerleri vardır, oldu. Tekrar verdiğim emirde; kim olursa olsun, süngü hücumu yapacaklardır, dedim. Cevap verdiler; bunların süngüsü yoktur. Osman Ağanın Karadenizli gönüllüleri milli kıyafetleri ile gelmişlerdi. (Aslında Büyük Millet Meclisi Muhafız Kıtası olan bu birlik, cepheye kritik durum doğması üzerine acele cepheye sevk edilmişti) Süngüleri yoktu. Süngü yerine bellerinde eğri bıçaklar vardı. Hatırıma derhal o Karadeniz bıçakları geldi. Hemen; Osman Ağanın askerleri bellerindeki bıçaklarla düşmanın üzerine atılıp, eski mevzilerine tard edeceklerdir, emrini verdim. Eğri bıçaklarıyla düşmana saldıran bu yiğit çocuklar, Yunanlıları eski mevzilerine atmağa muafak oldular. Fakat yüzde altmış kayıp verdiler.”

Sakarya Meydan Muharebesinde kullanılan cephanelerin büyük bölümü nemli, yıpranmış ve barut miktarı düşük olduğundan özelliğinden yoksun vaziyettedir. Özellikle topçu atışlarında etkili olmamız güçleşmişti. Malzeme ve cephane ye-

⁸²⁷ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s. 420, 421.

tersizliği, topların nişangâhlarındaki malzeme eksikliği nedeniyle giderilemeyen arızalar, atılan mermilerin hedeflere gitmemesine yol açtığı gibi bazen de öncü birliklerimize düşmekte ve kayıplara neden olmaktadır. Bu konuda ordu karargâhında yapılan bir telefon konuşmasını burada aktarmakta yarar görüyoruz.⁸²⁸ “Muharebe sırasında, bir Alay Komutanı olan Albay Tevfik Bey’e, Tümen Karargâhından Kurmay Başkanı telefonla kendi cephesindeki Yunan topçu bataryalarının miktarını, cinslerini ve mevzilerini sormaktadır. Albay Tevfik Bey cevap verir; Bir dağ bataryası Kuzuluk bayırında, bir obüs bataryası Ayvacık tepesi gerisinde, bir sahra bataryası Yatak köyünün batısında... Tümen Kurmay Başkanı bu bataryaların yerlerini önündeki haritaya işaretlerken, telefonda Albay Tevfik Bey’in sesi duyulur; az daha unuttuyordum. Biri dağ bataryası da bizim gerimizdeki Ahır köy sırtlarında. Tümen Kurmay Başkanı heyecanla sorar; aman Albayım nasıl olur? Bir yanlışlık olmasın, Ahır köy sırtlarındaki bizim dağ bataryamız. Albay Tevfik Bey cevap verir. Vallahi azizim, onu bunu bilmem. Ben size tepemde patlayan mermilere ait topların mevzilerini söylüyorum.”

Sakarya Muharebesinin ikinci yarısında Yunanlıların iâşe durumuna bakalım. Yunanlıların Birinci Kolordu Komutanı Kondilis, birliklerinin 2 Eylül 1921 günündeki durumunu şu şekilde anlatmaktadır.⁸²⁹ “Bugüne kadar cephemizde devam eden muharebeler pek çetin olmuştu, cephanemiz pek az kalmıştı. Erler günlerden beri açtı. Biraz kaynamış buğdayla nefislerini körleştiriyorlardı.” Yine Yunan ordusunun nasıl bir tükenmişlik içinde olduğunu gösteren durumu, Yunan İkinci Kolordu Komutanı Prens Andrea’nın 2 Eylül 1921 günlü anılarından öğreniyoruz.⁸³⁰ ...Son dört gün içinde ekmek istihkakının yalnız dörtte biri ve pek az cephane gelmişti. İstihkak yalnız etten ve kaynamış buğdaydan ibaret. Bu da odun ve ateş tedarik edilemediğinden güçlükle hazırlanabiliyordu. Bu mahrumiyetler yüzünden günden güne kötüleşmekte ve çok zayıf vuku bulduğu, erzak ve cephanenin tükendiği hakkında erler arasında yayılan söylentiler yüzünden pek çok endişe edilmekteydi. Bu söylenti ve hikâyeler erlerin zorunlu olan hareketsizlikleri yüzünden artıyor, düşüncesizce yapılan propagandalar büsbütün alevleniyordu....Gerçek şudur ki, biz artık genel bir çıkmaza saplanmıştık. Ordu Başkomutanı düşmanın kudret ve kuvvetini hedef alarak harekete başlamış ve orduyu içine sürükledikleri ülkenin ve arazinin niteliklerini veya birlikleri ikmal etmek için lüzumlu olan vasıtaları yeteri kadar hesaplamamıştık. Daha şimdiden kayıplar pek önemli, birliklerin hareket kabiliyetleri ulaşım güçlüklerinden çok azalmış, erlerin moralleri bozuk bulunmaktadır. Türkler ise aksine olarak karar, cesaret ve hareket kabiliyetine sahip olduklarını göstermiş-

⁸²⁸ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s. 421, 422.

⁸²⁹ KONDİLİS, A.; Anadolu Seferi, Basılmamış Eski Yazı Çeviri, Harp Tarihi Arşiv,, Dolap No:72, Göz. No:2, Dosya No:69, s.519.

⁸³⁰ Vasiopedos, Prens Andre; Felâkete Doğru, Çeviren: Hüseyin Rahmi Apak, Askeri Matbaa, İstanbul 1932, s.129.

lerdir. Güçsüzlüğümüz o derecededir ki, Ankara'ya girsek bile kışın yaklaşmasından önce düşman tarafından ciddi bir şekilde hırpalanmak ve yıpratılmaktan kurtulmak için bu şehri bırakmak ve Eskişehir'e dönmek zorunda kalırdık...”

Yunan tükenişinin ve yıkılışının 2 Eylül 1921 gününden sonraki durumunu, bu defa Mürettep Kolordu Komutanı Albay Kâzım (Özalp) Bey'den özetleyelim.⁸³¹ “6 Eylül 1921... Muharebenin tahminlerinin üstünde uzaması ve pek şiddetli mukavemetlere maruz kalarak insan, malzeme ve hayvan kaybına uğramaları, onları şaşırtmış ve plânlarını bozmuştu. Aldığımız esirler her şeyden evvel bir parça ekmek istiyorlardı. Esirlerin ifadeleri ve görünüşleri, bize Yunanlıların genel durumu hakkında gerekli bilgiyi elde etmeğe yetiyordu.

Düşman tamamıyla ezilmiş ve geri ile bağlantı örgütü bozularak işlemez bir hale gelmişti...” “11 Eylül ... Anadolu'nun ortasına kadar gururla ilerlemiş ve büyük ümit ve hayallerinin gerçekleşeceğine tam inanmışken, Yunanlılar için beklemedikleri üzücü bir durum ortaya çıkmıştı. Yunan esirleri, ceplerinden toz ve toprakla karışmış arpa ve buğday çıkarıp açlıklarını belli edecek şekilde yiyorlardı. Bizim askerlerimizin acıyarak uzattıkları kuru ekmek ve peksimet kırıklarını, minnet ve şükranla kapıyorlardı. Birkaç ay evvel Bursa'dan Bilecik'e geçen ve bizim baskınımıza uğrayan düşman kamyonlarında bulunan, yerli Rumların (o günlerde Ege ve Marmara bölgesinde yaşayan Rum azınlıkları) hediye olarak gönderdikleri çikolata ve bisküviler, şimdi bu esirler için bir rüya idi...” “13 Eylül 1921...(artık Yunanlılar yenilmiş ve bozgun halinde çekilmiştir. Bugün Sakarya ırmağının doğusunda bir tek Yunan birliği kalmamıştır)... Muharebe meydanında ölüm ve yaralılarından başka, kaması alınmış veya alınmamış, tekerlekleri kırılmış ve sağlam toprak, kundakları kırılmış veya sağlam tüfekler, boş veya dolu cephaneye sandıkları, dökülmüş halde piyade ve topçu cephaneleri, benzin varilleri, gaz tenekeleri bırakılmıştı. Asıl bozgun manzarası Sakarya'nın batısında görülüyordu. Kuytu yerlerde ve sel yarıntıları arasında küme olan düşman askerleri arasında yükselen ince dumanlar, yakılan çalı ve ot ateşlerini gösteriyordu. Bazı askerlerin yerlere saldırdıkları görülüyordu. Bunlar şüphesiz ki toprak üstünde gördükleri ekmek ve peksimet parçalarını kapıyorlardı...” Büyük Millet Meclisi, Sakarya Meydan Muhaberesinin kazanıldığını 13 Eylül 1921 günü kürsüye gelen Milli Savunma Bakanı Refet (Bele) Paşadan şöyle öğrenmiştir.⁸³²

“Arkadaşlar, bundan birkaç gün evvel hususi şekilde huzurunuzda çıktığım zaman, en büyük vazifenin bu harp dolayısıyla, bu gaza dolayısıyla köylülere düştüğünü, onların sayesinde bu harbin kazanıldığını ve bunun için köylülere teşekkür borçlu olduğumuzu burada söylemiştim. Bu kesin zaferi milletin âlicenaplığına borçluyuz. Milli Savunma Bakanı olarak Ordunun şükranını Milletin ayaklarına sererken, göz

⁸³¹ ÖZALP, Kâzım; Milli Mücadele 1919-1922, Cilt:1, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1971, s.203, 210, 212.

⁸³² MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s. 427.

önünde kağını arabaları ile çalışan köylülere ve köylü kadınlara bu şükranı burada bir defa daha yerine getirmek en mukaddes bir vazifedir. Bu ferdin zaferi değil, milletin zaferidir. Asıl, kağını arabası ile koşan, yavrusunu kucağında taşıyan köylü kadınının zaferidir. Şükranı bir defa daha resmi olarak ve açık olarak tekrar ediyorum.”

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Sakarya Meydan Muharebesinin kazanıldığı 13 Eylül 1921 günü Türk Milletine hitaben yayınladığı bildiride, halkın fedakârlıklarını şöyle dile getirmiştir.⁸³³ “...Yunanlılar bu defa Kral Konstantin’in saltanat hırsını tatmin etmek için memleketlerinin bütün kaynaklarını açtılar ve para, asker, malzeme hususunda hiçbir fedakârlıktan çekinmeyerek aylarca hazırlandılar. Ayrıca doğudaki siyasal yararlarını korumak için masum kanların dökülmesini arzu eden bazı yabancı dostlarının gizli ve açık yardımlarına, teşviklerine dayandılar. Bu suretle vücuda getirdikleri düzenli ve silahlanmış büyük bir ordu ile korkmadan Anadolu içlerine saldırdılar. Düşünmediler ki, Türklerin vatan sevgisi ile dolu olan göğüsleri kendilerinin melûn ihtiraslarına karşı daima demirden bir duvar gibi yükseltecektir. Gerçekten milletimiz düşmanın hazırlıklarına cevap vermek için hiçbir fedakârlıktan çekinmedi. Ordumuzu güçlendirmek için para, insan, silah, hayvan, araba her ne lâzımsa büyük bir hevesle bol bol verdi. Avrupa’nın en mükemmel araçları ile donanmış olan Konstantin ordusundan ordumuzun teçhizat itibarıyla geri kalmaması, hatta ona üstün olabilmesi gibi inanılmaz mucizeyi Anadolu halkının fedakârlığına borçluyuz. Milli amaç uğrunda millet fertlerinin özel çıkarlarını hiçe saymak konusunda gösterdikleri harikalar torunlarımızın ve nesillerimizin ebediyen iftihar sermayesi olacaktır. Bu genel gayretler sayesinde ki ordumuz ölümü hiçe saymak için bir dakika tereddüt etmeyecek surette manevi bir kuvvet ile düşman üzerine atıldı. Canımızı ve namusumuzu almak üzere Haymana ovalarına kadar gelen düşman askerlerinin esir düştükleri zaman alicenap askerlerimizden ilk yalvarma sesi olarak bir parça ekmek istemeleri manzarası, mağrur düşmanlarımızın sonunun ne olacağını gösteren manalı bir tablodur. Bu derece büyük fedakârlık hissi ile topraklarını müdafaa eden milletimiz ne kadar iftihar etse haklıdır.... Ancak silahlarımızı, maksadımız tam olarak elde edildikten sonra bırakacağımızdan, pek yakın olan bu mutlu ana kadar evvelce olduğu gibi bütün millet fertlerinin en büyük gayret ve fedakârlık göstermesini bekleriz. Cenabı Hak ilâhi yardımlarını devam ettirsin, âmin...”

15.5- Sakarya Meydan Muharebesinde Savaşın Lojistiği ve Finansmanı Amacı ile Yürütülen Faaliyetler

Mondros mütarekesinin imzalanmasından sonra askeri fabrikalarda silah ve mühimmat ürünü üretimine son verilerek ticari eşya üreten işletmelere dönüştürülmüştür.⁸³⁴ B.M.M’si hükümeti ordunun ihtiyacını karşılayabilmek için Eskişehir

⁸³³ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s. 428-429.

⁸³⁴ EROĞLU, Reşit Cem; Kurtuluş Savaşının Finansmanı, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, s.130.

demiryolu fabrikasında eski rayları eritmek suretiyle top kamalarının dökümünü gerçekleştirmiştir. Antep'te el bombası ve piyade fişegi imal edilmiş, Maraş'ta elbise vb. dikilmiştir. Bu arada Erzurum, Ankara, Kayseri, Keskin, Konya tamirhanelerinde silah tamirâtı ve ıslahı harp malzemeleri yapılmıştır. Eskişehir tamirhanesi cephe- nin geri alınmasına kadar yaklaşık bir sene faaliyette bulunmuştur⁸³⁴.

Milli mücadele sırasında Erzurum silah tamirhanesi, Keskin fişek fabrikası ile Ankara silah tamirhanesinin önemli işlevlerde bulunduğunu görüyoruz. Erzurum silah fabrikası; Gümrü ve Kars civarında Ruslardan kalan kullanılabilir bazı tezgâhların, Erzurum'a getirilerek Firdevs oğlu kışlasında "iş ocağı" adı ile tamir atölyesi şeklinde kurulmasıyla faaliyete geçirilmiştir. Burada İngiliz fişekleri Türk tüfeklerinde kullanılabilir hale getirilmiş, silah tamirâtı ve Rusların bıraktığı topçu mühimmatının ve boyutlarının ayrılması faaliyetlerinde bulunulmuştur.⁸³⁵

Eskişehir silah fabrikası; 1920 yılında kurulmuştur. Sakarya savaşı öncesinde, kamaları itilaf devletleri tarafından çıkartılıp muhafaza altına alınmış olan toplardan ve İstanbul'dan kaçırılan toplarla ambarlardan alınan toplar için kama ve nişangâh imalatında bulunulmuştur. Bunun dışında birçok top ve silahlarında onarıldığı ve tamir edildiğini görüyoruz.⁸³⁶ Keskin fişek fabrikası; 1921 Şubat'ta Ankara'da topçu mühimmatının değiştirilmesi tamir ve geliştirilmesi için kurulan tesis bilahare Keskin'e nakledilerek bu fabrika oluşturulmuş ve günde 50 bin fişegin onarımı ve değişimi gerçekleştirilmiştir.⁸³⁷

Ankara silah tamirhanesi; 1920 Temmuz ayında istasyon civarında açılmış, daha sonra Eskişehir'deki tezgâhlarda Ankara'ya nakledilmiştir. Tamirhanede topçu mermilerinin temizlenmesi, mermiler üzerinde değişikliklerin yapılması, kartuş kovanlarının onarılması vb. gerçekleştirilmiştir.⁸³⁸ B.M.M'si hükümeti milli orduya katılan havacıların desteği ile Konya Tayyare İstasyonu'nda çeşitli yerlerde toplanan uçaklardan faydalanılarak 45 gün içinde 11 uçak kullanılabilir hale getirilmiştir.⁸³⁹ 1922 yılında Fransa'dan 4 adet Breguet, İtalya'dan 20 adet Spad avcı uçağının alındığını daha önceden ifade etmiştik. Ayrıca Milli Savunma Bakanlığı er ve subayların ihtiyacını gidermek için 1921 yılında (Mart-Ağustos) Bolu, Kastamonu, Maraş yapım evlerini, Kayseri mensucat fabrikasını, Ankara'da sanayi takımları ve tabakhaneyi

⁸³⁵ EROĞLU, Reşit Cem; Kurtuluş Savaşının Finansmanı, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, s.131.

⁸³⁶ EROĞLU, Reşit Cem; Kurtuluş Savaşının Finansmanı, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, s.131.

⁸³⁷ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII. Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, s.119.

⁸³⁸ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII. Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, s.120.

⁸³⁹ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII. Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, s.129.

hizmete açmıştır. Bu yapım ve dikim evleri ihtiyacı karşılayamadığından müteahhitlere de ihalelerle iş yaptırılmıştır.⁸⁴⁰

B.B.M Hükümeti göreve başladığı günlerde ziraat ve hayvancılık zor durumdadır. Milli mücadele yıllarında ise daha da gerilemiştir. 9 Ekim 1921 tarihinde daha önce Osmanlı Hükümeti tarafından uygulanan “zirai mükellefiyetin tatbik sürecine dair nizamname” yeniden yürürlüğe konulmuş, köylerdeki dokumacılık teşvik edilmiştir.⁸⁴¹

16- BÜYÜK TAARRUZUN MALİ ve İKTİSADİ YAPISI

Sakarya muharebesi kazanıldığı zaman, Türk Ordusunun bu muharebeler sırasında yıprandığını, gücünün azaldığını çok sayıda er ve subayın şehit olduğunu önemli sayıdaki ise yaralandığını belirtmiştik. Bu muharebelerin son günlerinde cephanenin azaldığını bazı yerlerde süngü savaşına gidilmek zorunda kalındığını da ifade etmiştik. Dolayısıyla ordunun Yunan ordusunu takip edecek durumu bulunmuyordu. Anadolu insanı ise yokluk içinde olup, orduya para aktaracak durumu da yoktu. Ancak Anadolu halkına bazı yeni yükümlülükler yüklemekten başka çarede bulunmuyordu. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Sakarya zaferinden bir gün sonra genel seferberlik ilan etti. Genel seferberliğin ilan edildiğini bildiren emir şu şekildedir.⁸⁴² “14/15 Eylül 1921 gece yarısından itibaren bütün yurttan genel seferberlik ilân edilmiştir. Mağlup düşmanın Anadolu içerisinde en son nefere kadar yok edilmesi için ilân edilen bu seferberlikten güdülen amaç elde edilinceye kadar gerektikçe, silah altında bulunan sınıflardan(doğumlulardan) başka sınıflar da silah altına alınacaktır. Silah altına alınacak sınıfları Milli Savunma Bakanlığı tayin ederek gerekli makamlara bildirecektir. Bütün Bakanlıklara; Ordu, Kolordu ve Bölge Komutanlıklarına bildirilmiştir.”

Özellikle Sakarya Meydan Muharebesi zaferinden sonra ordunun ve halkın morali yükselmiş, yunan ordusunun denizin ötesine gönderileceğine olan inanç artmıştır. Bu nedenle Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, bu yüksek moral ortamı içinde seferberlik ilânını uygun görmüştür. Genel seferberlik ilânı, Tekalif-i Milliye emirleri ile başlayan tüm kaynakların savaşa yönlendirilmesi çabasının ikinci adımı olmuştur. Bundan sonra, büyük zafere kadar geçecek bir yıllık süreç büyük hazırlık dönemi olmuş, Anadolu Yunan ordusuna denk bir ordu yaratabilmek için bütün varını ve yoğunu ortaya koymuştur.⁸⁴³ Büyük taarruz dönemi, başlangıcından sonuna kadar büyük mali sıkıntının yaşandığı bir dönem olmuştur. Mecliste ordunun büyük taarruza hazırlanmasının gerektirdiği kaynakları bulmakla görevli Milli Savunma komisyonu başkanının da katıldığı bir “Savaş Komisyonu” kurulmuştu. Ne var ki, ordunun gün-

⁸⁴⁰ EROĞLU, Reşit Cem; Kurtuluş Savaşının Finansmanı, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, s.132.

⁸⁴¹ ELDEM, Vedat; Mütareke ve Milli Mücadele Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu Ekonomisi, Ankara, 1973, s.33.

⁸⁴² MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s. 437.

⁸⁴³ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s. 437.

lük ihtiyaçlarının karşılanmasında bile güçlük çekilmesi, Savaş Komisyonunun uzun vadeli çalışmalara girişmesini engelliyordu. Komisyonun ana ve devamlı gündemi, ordunun günlük işesinin nasıl karşılanabileceğiydi.⁸⁴⁴

Parasal sıkıntıyı Maliye Bakanı Hasan Fehmi(Aytaç) Bey ise şu şekilde ifade ediyordu.⁸⁴⁵ “Milli Savunma Bakanlığı devamlı olarak çarşaf gibi teklifler getiriyordu. Bir defasında 400 bin postal için para istedi. Ben parayı versem, 400 bin postalı nerede, kime, ne kadar zamanda yaptıracaksınız, çarık isterseniz aklım erer, dedim. Teklifi geri aldılar. Bir gün de Ordu Komutanları çeşitli ihtiyaçlar için 10 otomobil istedi. Para yerine, istediğiniz otomobilleri Yunanlılar İzmir’de hazırladılar. Orada duruyor, gidin bedelsiz alın dedim. Ruslardan gelen 300.000 altından on para harcamamıştım. Telgraf hesap istedim. Baktım ki, bazı birliklerde iki ay, bazılarında on dört ay aylık almamış subaylar var. Üç milyon lira alıp Akşehir’e gittim. Aylıkları aynı seviyeye getirecek şekilde dağıtılmak üzere verdim. Sonra üç milyon daha gönderdim. Artarsa ikişer ayın birini, hiç olmazsa yarım aylık dağıtın, dedim. Akşehir dönüşünde, Mustafa Kemal Paşa’ya ne kadar subay olduğunu, aylık alacaklarının miktarını söyledim. Fevzi Paşa da oradaydı. Mustafa Kemal Paşa, bu rakamları nereden biliyorsun, diye sorunca Fevzi Paşa, Ordu defterdarlarını kastederek, onun casusları var dedi. Taarruz yaklaştı, Ordu durmadan para istiyor. Aşar vakti yakın, fakat zamanı gelmedi. Vergiler hep tahsil edilmişti. Hiçbir yerde metelik bırakmamıştım. Bir gün Osmanlı Bankasının Ankara Şubesi müdürü Bojetî’yi çağırttım. Dedim ki; Osmanlı Bankası tarihi anını yaşıyor. Maliye’ye 1,5 milyon lira lâzım. Bizim yönetimimizdeki bölgelerde 16 şubeniz var, istediğim parayı vermezsen şubelerinizin on altısına el koyar, kasalarınızdaki bütün parayı tutanak karşılığında alırım. Düşünmek için sana bir çeyrek saat mühlet veriyorum, git düşün, cevabını ver. Böylece istediğimiz 1,5 milyon lirayı Osmanlı Bankasından aldık.” Borç alınan bu para zaferden sonra adı geçen bankaya ödenmişti.

1922 mali yılının ilk günü Mecliste iç ve dış konulara değinen uzun bir konuşma yapan Mustafa Kemal Paşa, Türk Milletinin genel durumunu şöyle özetlemektedir. “Geçirdiğimiz ikinci milli yılın en belirli vasfı olarak, iş ve ordu saflarında çalışan millet fertleri ile askerlerin, dayanılmaz baskılar altında sürüklendiğimiz bu kanlı maceraya alışmış ve onu yaratan elem verici zorunlulukları anlamış olmalarını zikredebilirim.” 1922 yılının ilkbaharında Mecliste birçok milletvekili genel taarruzun başlatılmasını istiyordu. Bunun üzerine kürsüye gelen Mustafa Kemal Paşa; “taarruza geçilmesi için önce askeri hazırlığı ikmal etmek lâzımdır. Askeri hazırlığın ikmali için de 15 milyon lâzımdır.” demiştir. Bazı milletvekilleri askeri mevcudun azaltılması önerisini getirmesi üzerine, Mustafa Kemal Paşa tekrar kürsüye gelerek; “Arkadaşlar, ben ordunun mevcudiyet ve kuvvetini paramızla dengeli bulundurmak nazariyesini kabul edenlerden değilim. Para vardır, ordu vardır. Paramız bitti, ordu-

⁸⁴⁴ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s. 438.

⁸⁴⁵ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s. 439, 440.

nun mevcudu azalsın. Ben bu kanaata iştirak etmiyorum. Para vardır veya yoktur. Muaffak olmamız için ordu vardır ve olacaktır.” Mustafa Kemal Paşanın bu sözlerinin ardından ek gelir sağlamak amacıyla 19 adet gelir artırıcı kanun çıkarılmıştır. Büyük taarruz öncesinde çıkarılan bu kanunların büyük bir kısmı mevcut yürürlükte bulunan kanunlarda değişiklik yapılarak, gelirleri arttırmak ve vergilerin kısa sürede tahsil edilmesini sağlamak olmuştur. Ancak çıkarılan bu kanunlar bütçe gelirlerini artırmasında sınırlı kalmıştır. Tarımdan alınan vergilere ek olarak Tekalifi Milliye emirleri ile %40 oranında yapılan el koymalar, tarım kesiminden yeni ek gelir alınmasını hemen hemen imkânsız hale getirmiştir. Bu nedenle vergilendirmenin düşük verimli kıraç alanlara doğru yönlendirildiğini görmekteyiz. Daha ziyade tarım kesiminden alınan vergilerin zamanında ve eksiksiz alınmasına özen gösterilmiştir. Bu çerçevede gelir artırıcı aşağıdaki düzenlemelerde bulunulmuştur.

- a) 15 Nisan 1922 tarihli 215 sayılı “Sigara kağıtları kibrit ve kav kutularının istihlak resmine dair 12 ve 14 Mart 1918 tarihli kanunlara müzeyyel kanun” ile sigara kağıdı, kibrit ve kav kutularının muayyen miktarının her elli veya altmışa kadar küsur fazlaları için istihlak resmi bir kat arttırılmıştır. Elliden noksan kutuların her biri için beşer ve defterlerin her biri için onar kuruş ceza ödenmesi kararlaştırılmıştır.⁸⁴⁶
- b) 16 Nisan 1922 tarihli, 220 sayılı “Kibrit istihlak resminin tezyidi hakkında kanun” ile elliden altmışa kadar kibrit bulunan bir kutu için 30 Eylül 1920 tarihli kanun gereğince alınmakta olan 10 para istihlak resmi 20 paraya çıkarılmıştır. Ayrıca stoklarında kibrit bulunan tüccarların kanunun yayınlandığı tarihten itibaren 15 gün içinde stok beyanında bulunması zorunluluğu getirilmiştir. Beyanda bulunmayanlar ile eksik beyanda bulunanların ise kibrit kutularının her biri için 2 kat cezalı olarak verginin tarh olunacağı hüküm altına alınmıştır.⁸⁴⁷
- c) 16 Nisan 1922 tarihli 221 sayılı “sigara kağıdının istihlak resminin tezyidine dair kanun” ile azami 9 cm tül ve azami 9 cm arzında elli varakı havi bir sigara kağıdı defteri için 3 Eylül 1920 tarihli kanunda alınmakta olan 20 para istihlak resmi 40 paraya çıkarılmıştır.⁸⁴⁸
- d) 15 Nisan 1922 tarihli ve 217 sayılı “istihlak resmi hakkında kanun” ile şeker, çay, kahve ve petrolden alınan tüketim vergisinin miktarının artırılmasının yanı sıra verginin kapsamı genişletilerek pirinç, baharat, margarin, mum, adi sabun ve boş çuvallarda verginin konusuna dahil edilmiştir. Bu mallar ithal edildiğinden, yapılan düzenlemeyle döviz kaynaklarının dışarıya aktarımı

⁸⁴⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi; D:1, C:19, T.B.M.M’si Matbaası, Ankara, 1959, s:173-176.

⁸⁴⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi; D:1, C:19, T.B.M.M’si Matbaası, Ankara, 1959, s:170-172, 195-200, 230-231; Düstur 3. Tertip, C:3, İstanbul 1929, s.57.

⁸⁴⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi; D:1, C:19, T.B.M.M’si Matbaası, Ankara, 1959, s:200, 201, 229; Düstur 3. Tertip, C:3, İstanbul 1929, s.58.

önlenmeye çalışılmıştır. Bu kanunla vergi kapsamına alınan tüketim mallarının kilosunda alınan verginin miktarı aşağıya çıkarılmıştır.⁸⁴⁹ Bu malların ithali sırasında tüketim vergisi gümrük giriş kapısında gümrük vergileriyle birlikte tahsil olunmuştur. Perakende satanların dışında tüketim vergisine tabi olan malları ellerinde bulunduran toptancıların vergi daireleri ile mal müdürlüklerine stok beyanında bulunarak fiyat farklarını ödemesi istenmiştir. Bildirimde bulunmayanlara ise cezalı tarhiyat işlemleri yapılmıştır.

- e) 15 Nisan 1922 tarihli ve 216 sayılı “Merakibi Bahriyeden alınacak rüsum hakkında kanun” ile; deniz taşıtlarından alınan vergiler yeniden düzenlenmiştir. 28 Kasım 1920 gün ve 63 sayılı kanunla; Sınır Sağlık İdaresi ve Emekli Sandığı(Hududu Sıhhiye İdaresi ve Tekaüt Sandığı) adına deniz taşıtlarından alınan vergi miktarı artırılmış, 16 Temmuz 1921 gün ve 137 sayılı kanunla aynı vergi günün ekonomik şartlarına göre yeniden düzenlenmiştir. Mevcut uygulamaya göre Türk Bayrağı taşıyan tonilâto başına 2, yabancı bayrak taşıyanlardan tonilâto başına 5 kuruş vergi alınmakta ve bu vergi deniz taşıtının ilk hareket ettiği Türk limanında tahsil edilmekteydi. Ancak toplanan bu vergiler genel bütçe gelirleri içinde yer almamakta, tamamen Sınır Sağlık İdaresi ve Emekli Sandığına aktarılmaktaydı.⁸⁵⁰

Ürünün Cinsi	Vergi (kuruş)
Şeker	15
Petrol	6
Kahve	20
Çay	40
Pirinç	10
Baharat	30
Margarin	80
Mum	30
Adi Sabun	5
Boş Çuval	5

⁸⁴⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi; D:1, C:19, T.B.M.M’si Matbaası, Ankara, 1959, s:148-160, 172-173, 189-190; Düstur 3. Tertip, C:3, İstanbul 1929, s.54

⁸⁵⁰ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s. 450.

Günümüzde de buna benzer vergilendirme sistemi, genel bütçeden pay aktarmak suretiyle ilgili kurum ve kuruluşları mali açıdan güçlendirme yöntemlerine rastlamaktayız. Genel bütçe vergi gelirlerinden Büyükşehir Belediyelerine bu yöntemle parasal aktarmalar yapılarak yerel yönetimlerin güçlendirilmesi buna örnek teşkil edebilir. Yapılan bu vergilendirme esas itibarıyla Deniz Taşıtları Vergisinin tarh ve tahakkuk işlemlerinden ibarettir. Vergi tüm yelkenli ve yelkensiz gemiler, motor, mavna, kayık ve benzeri deniz taşıtlarını içine almaktadır. Bu vergilendirme sistemi servetin vergilendirmesi işlemi olup, servet üzerinden alınan bir vergi türüdür. Günümüze uyarladığımızda bugünkü Motorlu Taşıt Vergisinin III sayılı tarifesinde yer alan uygulama iş ve işlemlerini karşımızda görmekteyiz. Yukarıda paragraflarda bahsettiğimiz vergisel işlemler ise tüketimden alınan harcama vergilerini içermektedir. 1956-1984 yılları arasında uygulanan gider vergilerini, günümüz Türk Vergi Sisteminde ise dahilde ve ithalde alınan Katma Değer vergilerinin karşılığı olmaktadır. Gelelim deniz taşıtları vergisinin 1922 yıllarındaki uygulamasına; bu vergi kayık ve benzeri deniz taşıtlarını kapsamakta olup müruriye resmi, vize resmi, şehriye resmi, tayfa tezkeresi ve senedi bahri harcı olmak üzere beş ayrı vergilendirme şekliyle oluşmaktadır.⁸⁵¹

Ancak burada yeri gelmişken vergi, resim ve harçlar konusunda kısa bilgi aktarmakta yarar görüyoruz. Resim; ithalat, ihracat ve dahilde üretilen mal ve hizmetlerin tüketimi üzerine konulan bir yükümlülüktür. Bu genel nitelikleri ile resim, bir yönüyle vergilere ve bir diğer yönüyle de harçlara verilen bir isimdir. Şöyle ki; resim karşılıksız olarak alındığı durumda vergi niteliğindedir, diğer yandan bir hizmet, hak veya malın elde edildiğinde alınması halinde, yani bir karşılığının bulunması durumunda harç niteliğindedir. Buna göre, karşılıksız olarak ithalattan alınan damga resmi ve karşılığının bulunması halinde alınan rıhtım resmi örnek olarak gösterilebilir. Görülmektedir ki, resim deyimi, bazen vergi bazen de harç ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.⁸⁵²

Devletin yaptığı hizmet karşılığı olarak bu hizmetten faydalananlardan aldığı para harçtır. Vergi ise kişinin kamu giderlerine katılma payıdır. Ancak bu faydalama isteği bazen ihtiyari değil, yasal zorunluluktan da doğabilir. Harçlar bir işlem için, bir belgenin tamamlanması için alınır. Yükümlü işlemten yararlanmamışsa ödenen harç geri istenemez.⁸⁵³

Müruriye Resmi: Türkiye'deki limanlara uğrayarak yük ve yolcu alan ve indiren deniz taşıtları aşağıdaki şekilde resim ödemek durumunda olmuşlardır. Müruriye resmi giriş bedeli, ayakbastı bedeli, geçme bedeli anlamına gelmektedir.

⁸⁵¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi; D:1, C:19, T.B.M.M.'si Matbaası, Ankara, 1959, s:176, 184, 190-191; Düstur 3. Tertip, C:3, İstanbul 1929, s.51-53.

⁸⁵² KOLATAR, Aykut; Vergi Usul Kanunu Ders Notları, 2003 s.1-2.

⁸⁵³ KOLATAR, Aykut; Vergi Usul Kanunu Ders Notları, 2003 s.1-2.

Tonaj Aralığı	Resim Miktarı
0-3 Ton	15 kuruş
4-30 Ton	3 ton üzeri her fazla tona 3 kuruş
31-100 Ton	30 ton için alınan resme ilaveten ve her fazla ton için 2 kuruş
101-300 Ton	100 ton için alınan resme ilaveten ve her fazla ton için 1 kuruş
301 ve Yukarısı	300 ton için alınan resme ilaveten ve her fazla ton için 20 para

Vize Resmi: Türk limanlarına uğrayıp yük ve yolcu almayan veya indirmeyen deniz taşıtları sadece aşağıdaki miktarlarda maktu vize resmi ödemekle yükümlü kılınmıştır.⁸⁵⁴

Tonaj Aralığı	Resim Miktarı (maktuen)
0-3 Ton	5 kuruş
4-30 Ton	10 kuruş
31-100 Ton	15 kuruş
101-300 Ton	20 kuruş
301 ve Yukarısı	25 kuruş

Şehriye Resmi: Vapurlardan iskelelere ya da iskelelerden vapurlara yolcu taşınması esnasında kayıklardan 5 tona kadar maktu olarak 100 kuruş, aynı şekilde yük taşınmasında kayık ve mavnalardan maktu olarak 200 kuruş, her tondaki balıkçı kayıklarından maktu olarak 100 kuruş, iki liman arasında çalışan pazarcı kayıklarından 100 kuruş, aynı limanın iskeleleri arasında çalışan pazarcı kayıklarından ise maktu olarak 100 kuruş vergi niteliğinde resim alınmıştır.⁸⁵⁵

Tayfa Tezkeresi: Bir yıl geçerli olan ve her yıl yenilenen tayfa tezkerelerinden 300 kuruş vergi niteliğinde bir resim alınmıştır.⁸⁵⁶

Senedi Bahri Harcı: Deniz taşıtlarıyla ilgili olarak düzenlenen senetlerden daha önce alınan 57 kuruş 100 kuruşa, karar harcı 20 kuruştan 50 kuruşa, ferağ ve intikal harcı ise binde beşten binde on kuruşa çıkarılmıştır.⁸⁵⁷

⁸⁵⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi; D:1, C:19, T.B.M.M.'si Matbaası, Ankara, 1959, s:176, 184, 190-191; Düstur 3. Tertip, C:3, İstanbul 1929, s.51-53.

⁸⁵⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi; D:1, C:19, T.B.M.M.'si Matbaası, Ankara, 1959, s:176, 184, 190-191; Düstur 3. Tertip, C:3, İstanbul 1929, s.51-53.

⁸⁵⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi; D:1, C:19, T.B.M.M.'si Matbaası, Ankara, 1959, s:176, 184, 190-191; Düstur 3. Tertip, C:3, İstanbul 1929, s.51-53

⁸⁵⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi; D:1, C:19, T.B.M.M.'si Matbaası, Ankara, 1959, s:176, 184, 190-191; Düstur 3. Tertip, C:3, İstanbul 1929, s.51-53.

Tonaj Aralığı	Ceza Miktarı (maktuen)
0-3 Ton	200 kuruş
4-30 Ton	400 kuruş
31-100 Ton	600 kuruş
101-300 Ton	800 kuruş
301 ve Yukarısı	1000 kuruş

Cezai Müeyyideler: Anılan kanunla uğradığı limanlarda vize işlemini yapmayan deniz taşıtlarından aşağıdaki miktarlarda cezanın uygulanacağı hüküm altına alınmıştır. Her ayın sonunda cezayı ödemeyenlerden ise bu ceza iki misli olarak uygulanmıştır.⁸⁵⁸

Deniz taşıtlarından vergi, resim ve harç alınması, verimli olmadığı düşünülerek 1921 yılı sonlarına kadar üzerinde durulan bir konu olmamıştır. Ancak Sakarya Muharebesi sonrasında özellikle Karadeniz bölgesinde faaliyet gösteren Pontus Rum çetelerinin temizlenmesiyle bu kıyılar güvenli hale gelmiştir. İtalyanların Batı Akdeniz, Fransızların Doğu Akdeniz bölgelerinden ayrılmasıyla da Karadeniz ve Akdeniz limanları önem kazanmıştır. Bu nedenle deniz taşıtları vergisi alınabilir hale gelmekle beraber, Anadolu'nun kıt imkânları ölçüsünde ithalat ve ihracat pek yapılamadığından bu verginin uygulama alanı sınırlı olmuş, önemsenecek bir gelir elde edilememiştir.⁸⁵⁸

- f) 16 Nisan 1922 tarih ve 219 sayılı “Şehbenderhaneler rüsumunun tezyidi hakkında” Kanunla, harç miktarları beş misli artırılmıştır. Konsolosluk, pasaport ve vize harçları önceden 1867 yılında tüzükle uygulanmaya başlanmış; 1882, 1894 ve 1918 yıllarında çeşitli değişiklikler yapılmasının yanı sıra miktarları da artırılmıştır. Yapılan bu yasal düzenleme ile son şekil aşağıya tablo halinde çıkarılmıştır.

Harcın Konusu	Harç Miktarı
Pasaport	250 kuruş
Toplu pasaport (kişi başı)	125 kuruş
Vize	50 kuruş
Konsolosluk vizesi	100 kuruş
Konsolosluklarca gemilerin sağlık patentoları vizesi	-50 tondan küçük gemilerden 50 kuruş, -50 tondan büyük gemilerden 125 kuruş,

⁸⁵⁸ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s. 452.

1922 yılının imkânları ve durumu ile B.M.M'si Hükümetinin yurt dışındaki konsolos sayısının 3, 4 civarında olduğu dikkate alındığında resmi işlerin dışında iş ve turistik amaçlı yolculuğa pek rastlanmayacağını düşündüğümüzde buradan bir gelir sağlanmayacağını kolayca anlamış olacağız.⁸⁵⁹

- g) 16 Nisan 1922 tarihli ve 218 sayılı “Zabıta-i Saydiye nizamnamesini muadil” kanun ile kara ve su avı harç ve vergileri artırılmıştır. Buna göre; su avı izin belgelerinden(tezkere) alınan harç yarım mecdiyyeden 200 kuruşa, avlanan tatlı su balıkları, kurbağa ve sülüklerden balıkthane veya balık pazarında artırma ile satışı sırasındaki değer üzerinden %10 oranında alınan vergi şeklinde alınan resim % 20 ye çıkarılmıştır. Yine posta da ki vergi şeklinde alınan resim de 1 paradan 4 paraya artırılmıştır.⁸⁶⁰ Su ve kara avı vergilerinin bütçe gelirleri içindeki payı %0,14 ünü teşkil etmekte olup, damlaya damlaya göl olur misali bir gelir kalemi olarak yer almaktadır.
- h) 17 Nisan 1922 tarihli ve 222 sayılı “Cezayı nakdilerin beş misline iblağına dair kanun ile; damga vergisi, tekel gelirleri ve tekalif-i milliye emirlerine ait kanunlar ile B.M.M tarafından çıkarılan vergi kanunları hariç, diğer kanun ve kararnamelerde yazılı olan para cezaları 5 kat artırılmıştır. Ancak para cezalarını bütçe gelirleri içindeki payı %01 civarındadır. Bunun bir gelir artışı olarak değerlendirilmesi beklenemez. Buradaki amaç mükelleflerin yükümlülüklerini zamanında ve eksiksiz yerine getirilmesini sağlamaktır.
- i) 18 Nisan 1922 tarihli ve 223 sayılı “Mükellefiyet-i nakliye-i askeriye kanunu” ile; 1922 yılı için “mükellefiyeti nakliye-i askeriye” adına bir defaya mahsus olmak üzere her vatandaşa maktu ve nispi vergi mükellefiyeti getirilmiştir.⁸⁶¹

Askeri Ulaştırma Yükümlülüğü Kanunu büyük taarruz için hazırlanmakta olan ordunun en önemli ihtiyaçlarından birini karşılamak amacıyla düzenlenmiştir. Ulaştırma yükümlülüğü maktu ve nispi olmak üzere iki ayrı şekilde alınmıştır. Maktu alınan her kişi için aynı olup köylerde kişi başına 50, şehir ve kasabalarda 100 kuruş olarak belirlenmiştir. Emlak, arazi ve gelir vergilerinin zamlarıyla birlikte ulaştığı miktara göre aşağıdaki oranlar üzerinden tarh edilmiş ve maktu vergiye ilave edilerek alınmıştır.

- Köylerde; 101 kuruştan başlayarak her 100 kuruş ve fazlası için %10,
- Şehir ve Kasabalarda; 101 kuruştan başlayarak her 100 kuruş ve fazlası için %20,

Kanun ihtiyaç duyulan yerlerde belirli bir zaman için Bakanlar Kurulu kararıyla o yerin mahalli rayiciyle ve peşin ücretle bütün nakil vasıtalarının askeri hizmetler için kullanılabileceğini de hükme bağlamıştır.(Md:9)

⁸⁵⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi; D:1, C:19, T.B.M.M'si Matbaası, Ankara, 1959, s:188-189, 201, 203, 228.

⁸⁶⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi; D:1, C:19, T.B.M.M'si Matbaası, Ankara, 1959, s:184, 187, 189, 201, 231, 232; Düstur 3. Tertip, C:3, İstanbul 1929, s.55.

⁸⁶¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi; D:1, C:19, T.B.M.M'si Matbaası, Ankara, 1959, s:273, 296, 297, 298, 299; Düstur 3. Tertip, C:3, İstanbul 1929, s.60, 61, 62.

Bu yükümlülüğün maktu kısmı bir defada, nispi kısmı ise taksitle alınmış, cephe- de bulunan subaylar, sakatlar, bütün kadınlar ile 18 yaşından küçük ve 60 yaşından büyük olan erkekler yükümlülüğün maktu kısmından muaf tutulmuşlardır. Silah altında bulunanlar ise tamamen yükümlülük dışında kalmıştır. Bu düzenleme ile o günün zor şartları altında bile verginin sosyal boyutunun göz ardı edilmediğini görebiliyoruz.

Askeri Ulaştırma Yükümlülüğü, geçici gelir kanunudur. Sadece 1922 yılında ve bir defaya ilişkin olarak uygulanmıştır. Bu özelliği nedeniyle de kanun düzenleme- sinde vergiden hiç söz edilmemiş, bunun yerine parasal yükümlülük olarak adlan- dırılmıştır. Kanun 14 maddeden ibaret olup o günlerin vergilendirme yazım tekniği itibariyle maktu ve nispi vergi kavramları yerine maktu ve nispi yükümlülük deyim- leri kullanılmıştır. Bu kanun ile yaklaşık olarak 6 milyon lira ek gelir sağlandığını ifade edebiliriz. Uygulanan bu düzenlemeye günümüzde baktığımızda ekonomik ve sosyal sorunların olduğu dönemlerde bu türden ek vergilerin bir defaya mahsus olarak uygulandığını görmektediriz.

Hatırlanacağı üzere 03.04.2003 tarihinde 4837 sayılı “Ekonomik İstikrarı Sağla- mak İçin Ek Vergiler Alınması Hakkında Kanun, 17.08.1999 ve 12.11.1999 tarihle- rinde Marmara Bölgesi ve civarında meydana gelen depremin yol açtığı ekonomik kayıpları gidermek amacıyla bazı mükellefiyetler ihdası ve Bazı Vergi Kanunlarında Değişiklik yapılması hakkındaki 26.11.1999 tarih ve 4481 sayılı Kanun benzer tür- den yapılan düzenlemeleri içermektedir.

- j) 2 Mayıs 1922 tarih ve 228 sayılı “Müecelliyeti Askeriye Vergisi Hakkında Ka- nunu” ile askerlik çağında olup ta çeşitli nedenlerden dolayı askerlik yapma- yanların vergi ödeme yükümlülüğünü içermektedir.⁸⁶²

Askerlik Yükümlülüğü Kanunu, savaş ekonomisi ve cephe gerisi hizmetlerin aksatılmadan yürütülmesi nedeniyle bazı meslek gruplarının askerliklerini ertele- mekteydi. Bu meslek gruplarına baktığımızda sürücüler, fırıncılar, orak ve harman makineleri kullananlar, demiryolu askeri imalathanelerde liman ve deniz taşıtların- da çalışanlar, doktor, veteriner, eczacı, mimar ve mühendisleri vb. burada belirtebili- riz. İşte bu meslek gruplarından askerliklerini yapmayanları silah altına almaksızın hem cephe gerisi hizmetleri aksatmadan yürütmek hem de bütçeye ek gelir sağla- mak amacıyla böyle bir düzenlemeye gidilmiştir. Günümüzdeki bu türden düzenle- me ise gelir sağlamanın yanı sıra, mevcut birikimi eriterek askerlik yükümlülüğü- nün yerine getirmesini sağlamaktan ibarettir.

- Müecceller vergi itibariyle üç gruba ayrılmıştır. Bu grupların ödeyeceği vergi- ler dereceleri itibariyle aşağıda gösterilmiştir.

I.Derece; Askeri erzak ve levazım müteahhitleri ziraat erbabı, mevaşi ve hayva- nat ashabı, vesaiti nakliye ve posta müteahhitleri,

⁸⁶² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi; D:1, C:19, T.B.M.M’si Matbaası, Ankara, 1959, s:273, 296, 297, 298, 299; Düstur 3. Tertip, C:3, İstanbul 1929, s.60, 61, 62.

II.Derece; Değirmenciler, fırıncılar, sanatkârlar, posta sürücüler, nakliyede çalışanlar, denizciler, orak ve harman makinistleri, hastanelerde, hilâhahmerde ve şimendiferlerde çalışanlar, fabrika ustaları,

III.Derece; T.B.M.M memurlar, kâtipler, matbaacılar, mektep ve medrese öğretmenleri, sıhhiye müfettişi, doktor, eczacı, belediye mimarı,

I ve II. Derecede bulunanların gelir durumları mahalli meclislerce tespit edilmiş, belirlenen vergi üç ay içinde üç eşit taksitte alınmıştır. Birinci derece 300, 400, 600 lira, ikinci derece 50, 100, 150 lira, üçüncü derece aylık gelirlerinin %1'i tutarında vergi ödemişlerdir.

- Askerlikte mezun olanlar köy veya şehir ve kasabalarda bulunmalarına göre sınıflandırılmış olup; köylerde bulunanlardan yaptıkları işlere ve kazançlarına göre 1 liradan 100 liraya kadar değişen miktarlarda, şehir ve kasabalarda bulunanlardan ise 2 liradan 250 liraya kadar değişen miktarlarda vergi alınmıştır.

Bu kanun yürürlüğe girdikten sonra bir takım değişen durumlar ortaya çıkmış ve bu ihtiyacı karşılamak amacıyla 20 Temmuz 1922 tarihinde 246 sayılı "Müeccliyeti Askeriye Kanununa Muadil Kanun" yürürlüğe girmiştir.⁸⁶³ Ancak Yunanlılar tarafından işgale uğrayan halkın bir yıllık müeccliyeti askeriye vergisi affedilmiştir.

Savaş sırasında tarım arazilerinin bir kısmının düşman eline geçmesi ve köylülerin askere alınması nedeniyle tarım ürünlerinde azalma meydana gelmiş, özellikle tahıl sıkıntısını gidermek amacıyla 26 Şubat 1922 tarih ve 195 sayılı "zahire ithalatından alınmakta olan gümrük resmi hakkındaki kanun" yürürlüğe girmiştir. Bu kanun ile İzmit ve Zonguldak limanlarından ithal edilen 2. ve 3. kalite buğday unlarından alınmakta olan gümrük vergisinde indirimle gidilmiştir.⁸⁶⁴ Askerlikten tecil vergisinin, bütçe gelirlerini önemli ölçüde artıracığı ve özellikle ilk üç ay içinde küçümsenmeyecek ek gelir artışı sağlanacağı tahmin edilmişti. Gerçekten bu vergi uygulaması, 26 Ağustos 1922 günü başlayacak olan büyük taarruzun son hazırlıklarının gerektirdiği giderlerin karşılanmasında önemli rol oynamıştır.⁸⁶⁵ Kanunun iki buçuk ayı aşan uygulaması sırasında ortaya çıkan sorunlar 20 Temmuz 1922 gün ve 246 sayılı kanunla giderilmiştir. Tarım Yükümlülüğü Kanunu ile ağır bir yükümlülük altına giren tarımla uğraşanların Askerlik Tecil Vergisi ile birinci dereceye dahil edilmekle, yükümlülükleri daha da artmıştır. Düzenlenen 246 sayılı Kanunla bunlar ikinci dereceye indirilmiş, ayrıca vergi dışı kalmış olan çobanlar ve çeltik sakaları tarım işçisi kapsamına alınmış, bütün imam ve hutbe okuyanlardan beş liradan on liraya kadar vergi alınması hükme bağlanmıştır.⁸⁶⁶

⁸⁶³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi; D:1, C:21, T.B.M.M.'si Matbaası, Ankara, 1959, s:438-455, 456, 458-459; Düstur 3. Tertip, C:3, İstanbul 1929, s.101.

⁸⁶⁴ EROĞLU, Reşit Cem; Kurtuluş Savaşının Finansmanı, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, s.138-139.

⁸⁶⁵ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s. 461.

⁸⁶⁶ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s. 461.

- k) 21 Şubat 1922 tarihli ve 192 sayılı “1338 senesi emlak ve temettü vergileriyle ağnam resminin ve harp kazançları vergilerinin sureti tahsiline dair kanun” ile muayyen taksitlerle alınmakta olan emlak ve temettü vergileriyle ağnam resminin 1 Mart 1922 tarihinden itibaren tamamının tahsiline karar verilmiştir.⁸⁶⁷

Bahsi geçen bu vergiler bütçe gelirlerinin yaklaşık %20-21’ine isabet etmekte olup normal ödeme zamanları beklenmeden erken ve defaten alınması taze paraya olan ihtiyacı önemli ölçüde çözmüştür. Bütçe gelirleri ile giderleri arasında geçici de olsa bir denge kurulabilmiş, gelir yetersizliği nedeniyle öteden beri ödenemeyen kamu ödemelerinin bir kısmının ödenmesi imkânı doğmuştur. Ancak tahsilatın öne alınarak defaten yapılması kamu borçlarının ödenmesinde kullanılmış, daha sonra taarruz hazırlıklarına başlanınca bütçenin gelir-gider dengesi yeniden bozulmuştur.

- l) 1.Dünya Savaşı sırasında çıkartılan bir kanunla köylülere zimmet olarak kaydedilen aşar, 8 Nisan 1922 tarihli ve 212 sayılı “Harbi Umumi esnasında kura ahalisine zimmet kaydolunan aşarın sureti cibayeti hakkında kanun” ile Eylül ayı iâşe rayiç fiyatları dikkate alınarak aşarın aynı veya nakdi olarak defaten tahsiline karar verilmiştir.⁸⁶⁸
- m) Kars, Ardahan, Artvin livalarıyla Iğdır ve Sürmeli kazalarının, Ermenilerden geri alınmasından sonra bu bölgeye ait bina, arazi, aşar vergilerinin tahrir işlemlerinin uzun süreceği düşünüldüğünden, önce 11 Ağustos 1921 tarihli ve 145 sayılı “Elviye-i selasede vergilerin sureti cibayetine dair kanun” ile bu bölgede Rus idaresi zamanında uygulanan maktu verginin aynen alınması kanunlaşmış, 2 Temmuz 1922 tarihli ve 220 sayılı “Elviye-i selasede vergilerin sureti cibayetine dair kanun” ile de tahsil edilmekte olan maktu vergi iki kat artırılarak uygulanmıştır.⁸⁶⁹

16.1- Mart 1921 Yılında Çıkartılamayan Bütçe Nedeniyle Sakarya Muharebesinden Sonra Bütçe Yılı Sonuna Kadar Ek Ödenek Kanunu ile Bütçeleme Yöntemi

1921 Mali yılının başlangıç günü olan 1 Mart 1921 tarihinde 1921 yılı bütçesi çıkarılamadığından, 1921 yılı harcamaları avans ve ek ödenek kanunları ile verilen harcama yetkilerine dayanılarak giderilmeye çalışılmıştır. Maliye Bakanlığı

⁸⁶⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi; D:1, C:17, T.B.M.M.’si Matbaası, Ankara, 1958, s:101-106; Düstur 3. Tertip, C:2, İstanbul 1929, s.221.

⁸⁶⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi; D:1, C:19, T.B.M.M.’si Matbaası, Ankara, 1959, s:46-48, 60, 72-73; Düstur 3. Tertip, C:3, İstanbul 1929, s.47.

⁸⁶⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi; D:1, C:12, T.B.M.M.’si Matbaası, Ankara, 1958, s:60-63, 65-66; Düstur 3. Tertip, C:2, İstanbul 1929, s.134; T.B.M.M. Zabıt Ceridesi; D:1, C:21, T.B.M.M.’si Matbaası, Ankara, 1959, s:177-195, 201-202, 226-227; Düstur 3. Tertip, C:2, İstanbul 1929, s.92;

ordu için gelir sağlama da güçlüklerle karşılaştığında serbest bırakma işlemleriyle gelir açıklarının kapatılması yoluna giderek bütçeye sadık kalınmaya özen göstermiştir. Bunun en güzel örneği II. İnönü Muharebesi öncesi ordunun hazırlıklarını tamamlanması için Maliye Bakanlığının, Milli Savunma Bakanlığı dışındaki bütün dairelerin ödeneklerini kesintiye tabi tutarak tüm gelirleri Milli Savunma Bakanlığına aktarmasıdır. 1921 yılı uygulamasının bir diğer ilginç tarafı avans kanunlarıyla bir önceki yılın bütçesindeki tertiplerde bulunan ödeneklere göre harcama yetkisi verilirken yeni bir hizmetin yürütülmesinde veya bir önceki yılın ödeneğinden fazla harcama yapılması gerektiğinde ek ödenek kanunlarının çıkarılmış olmasıdır.⁸⁷⁰

Nitekim Maliye Bakanlığı II. İnönü Muharebesi öncesinde ordunun hazırlıklarını gerçekleştirebilmesi ve ani gelişebilecek askeri malzeme, cephane ve silah alımları için, Milli Savunma Bakanlığı dışındaki dairelerin ödeneklerini büyük ölçüde saklı tutmuştur. Bunun üzerine 30 Nisan 1921 tarih ve 119 sayılı özel kanun çıkarılarak diğer dairelerin ödenekleri serbest bırakılmıştır. Aslında böyle bir yasal düzenlemeye ihtiyaç olmamakla beraber, o günün şartları dahilinde yapılan bir işlem olarak değerlendirebiliriz. Esasen avans kanunlarıyla bir önceki yılın bütçesindeki tertiplerde bulunan ödeneklere göre harcama yetkisi verildiğinden ortaya çıkan hizmetin yürütülmesi veya aynı hizmet için bir önceki yılın ödeneğinden daha fazla harcama yapılması gerektiğinde ise ek ödenek kanunları çıkarılarak sorun gideriliyordu.⁸⁷¹

1921 yılında Sakarya Muharebesinden sonra bütçe yılı sonuna kadar 13 ek ödenek kanunu çıkarılmış olup bunları aşağıda irdeleyelim.

- 15 Ekim 1921 tarih ve 157 sayılı kanunla; şehitlerin çocukları ve göçmenlerin iâşesi ve eğitimleri için Amasya'da faaliyette bulunan Şefkati İslâmiye Yurdunun giderlerine katkı sağlamak amacıyla Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı bütçesinin "193 (A) Sosyal Yardım Derneklerine Yardım" faslına 5.000 lira ödenek ayrılmıştır. 1920 yılı bütçesinde bu fasıl açılmakla beraber, ödenek aktarılamamıştır.
- 3 Aralık 1921 tarih ve 167 sayılı kanunla; İçişleri Bakanlığı bütçesinin "151/1 memur yollukları" faslına 30.000 liralık ödenek ilave edilmiştir.
- 19 Aralık 1921 tarih ve 171 sayılı kanunla; Fransızların terk ettiği Adana ve civarında jandarma güçlerinin bölgeye hakim olmak ve buranın güvenliğini sağlamak amacıyla Jandarma Genel Komutanlığı bütçesinin ilgili faslına 89.845 lira ödenek aktarılmıştır.
- 20 Aralık 1921 tarih ve 172 sayılı kanunla; Yine Fransızların terk ettiği Adana ve civarında görev yapan polis kadrosunun güçlendirilmesi ve emniyet ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla Emniyet Genel Müdürlüğü bütçesinin ilgili faslına 22.605 liralık ödenek aktarılmıştır.

⁸⁷⁰ EROĞLU, Reşit Cem; Kurtuluş Savaşının Finansmanı, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, s.140.

⁸⁷¹ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s. 468.

- 20 Aralık 1921 gün ve 173 sayılı kanunla; Bayındırlık Bakanlığının acil ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla, çeşitli fasıllar için 1.751 liralık ek ödenek verilmiştir.
- 22 Aralık 1921 tarih ve 174 sayılı kanunla; Fransızların boşalttığı bölgedeki okullardan Adana Yatılı Lisesi ile Gaziantep Ticaret İdadisi (Rüştiye denilen ortaokuldan sonra yüksek okula hazırlayıcı okul) için Milli Eğitim Bakanlığına 16.371 liralık ek ödenek aktarılmıştır.
- 22 Aralık 1921 tarih ve 175 sayılı kanunla; Akdeniz bölgesinin tekrar geri alınmasıyla kıyı şeridi önem kazanmış ve gümrük işlemlerinin denetiminin sağlanması amacıyla Maliye Bakanlığındaki 4 müfettiş bu bölgeye gönderilmiştir. Bu müfettişlerin aylık ve yolluklarını karşılamak amacıyla Bakanlık bütçesindeki fasıla 2.010 lira ödenek konulmuştur.
- 24 Aralık 1921 tarih ve 176 sayılı kanunla; Anadolu'da büyük bir telsiz istasyonu kurmak amacıyla Posta ve Telgraf Genel Müdürlüğüne 100.000 liralık ek ödenek aktarılmıştır. Ancak istasyon için alınması düşünülen ekipmanların satın alınması zaman alacağından 1921 mali yılında harcanamayan kısmın ise 1922 mali yılına aktarılmasını da hükme bağlamıştır.
- 23 Ocak 1922 gün ve 184 sayılı kanunla; Orta Asya'da bulunan Buhara Cumhuriyetinde dış temsilcilik kurulması amacıyla Dışişleri Bakanlığı bütçesine yeni açılan fasıla 675 lira ödenek konulmuştur.
- 23 Ocak 1922 gün ve 185 sayılı kanunla; Posta ve Telgraf Genel Müdürlüğü bütçenin telgraf işletme giderleri ile ilgili fasıllarına 40.000 liralık ödenek aktarılmıştır. Aynı gün 186 sayılı kanunla da posta ücretlerine zam yapılmıştır. 27 Temmuz 1922 tarih ve 1701 sayılı kararnameye ek tüzükle de paket taşıma ücretleri artırılmıştır.
- 28 Ocak 1922 tarih ve 187 sayılı kanunla; Konya'da öksüz çocukların barındırılması ve eğitimlerinin yapılması amacıyla faaliyette bulunan yurdun giderlerinin yapılması için Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı bütçesinin ilgili fasılına 10.000 lira ödenek aktarılmıştır.
- 6 Şubat 1922 gün ve 190 sayılı kanunla; Avrupa'daki bazı ülkelerde sürdürülen barış görüşmeleri ile uluslar arası ilişkilerin düzenlenmesi amacıyla Dışişleri Bakanlığı bütçesinin ilgili fasılına 160.000 lira ödenek aktarılmıştır.
- 7 Şubat 1922 tarih ve 191 sayılı kanunla; İçişleri Bakanlığının bütçesinde yer alan çeşitli ödemeler için 4.010 lira ödenek aktarılmıştır.

Böylece 1921 bütçe yılında Mecliste kanunla yapılan ödenekler toplamı 480.416 lirayı bulmuştur. 1920 yılı bütçesindeki harcama kalemleri dikkate alınarak harcamalarda bulunulmuştur. 1921 yılında yapılan harcamaların %94'ü Milli Savunma Bakanlığı tarafından yapılmış, diğer tüm dairelerce yapılan harcamalar %6'lar seviyesinde kalmıştır.

1921 yılı bütçesi aslında Çerkez Ethem isyanı ve ordunun taarruz hazırlığı yapan Yunan kuvvetlerine karşı hazırlığa girişmesi nedeniyle Mecliste görüşmesi yapıla-

mamıştır. Çünkü savaş ortamında bulunan Meclisin bu bütçeyi görüşecek zamanı olmamıştır. Ayrıca 1921 mali yılı içinde üç büyük muharebe olmuştur. II. İnönü, Kütahya-Eskişehir ve Sakarya muharebeleri ve sonuçları bütçe çalışmalarını etkilemiştir. Bu nedenlerle olaylar ve olayların zorunlu kıldığı devlet harcamalarında değişimler olmuş, harcamaların tahmin edilmesi yaklaşık maliyetinin belirlenmesi ve izlenmesi gibi unsurlar göz ardı edilerek kesin hesaplar ortaya çıktığında gerçek durum anlaşılmıştır.⁸⁷²

Böyle bir durumda bütçe tahminlerinde bulunmak, gelir ve gider dengesini görmek özellikle maliyet unsurlarını değerlendirmek mümkün olmadığından bu yönde çalışma yapılmadan doğrudan kesin hesap sonuçları alındığında bütçe işlemleri gerçekleştirilmiştir.

Bunun sonucu olarak 1921 yılı bütçesi 13 maddeden oluşan bir kanun metnine dönüşmüştür.

1921 yılı bütçesi önceki yıla göre Milli Savunma Bakanlığı bütçesinde %96'lık bir artış, diğer dairelerin bütçe kalemlerinin toplamında ise % 28'lik bir azalış olmuştur. Bunun temel nedeni 1921 yılında üç büyük muharebenin olmasının yanı sıra ordu mevcudunun üç kat büyümesinden kaynaklanmıştır. Ancak II. İnönü ve Kütahya-Eskişehir muharebeleri bütçe imkânları ölçüsünde finanse edilmesine rağmen Sakarya Meydan Muharebesi büyük ölçüde bütçe dışı kaynaklardan (tekalif-i milliye emirleri ve yardımlar) sağlanmıştır.⁸⁷³

1921 yılı mali bütçesi 26 Şubat 1922 tarih ve 197 sayılı kanun ile kabul edilmiştir. 13 maddeden ibaret olan bu kanunun 3. maddesiyle; bütçe komisyonunca gider bütçesinin incelenmesi sırasında belirlenip, 18 Haziran 1921 tarihli genel kurul kararı gereğince Temmuz 1922 tarihinden başlayarak uygulamaya konulacak şekilde harcanmak ve Milli Savunma dışında kalan devlet hizmetlerine karşılık olarak, çeşitli tarihlerde verilen 20 milyon liralık avansa şubat sonuna kadar tahakkuk edecek giderlere karşılık olmak üzere 50 milyon lira ilave edilmiştir. Kanunun 4. maddesiyle; Milli Savunma Bakanlığı için 2 Nisan 1921 tarihli kanunla kabul edilen 44.160.058 liraya münhasıran, şubat ayı sonuna kadar tahakkuk edecek askeri hizmetler için 3.600.000 lirası maaş ve 6.400.000 lirası seferberlik faslına mahsus olmak üzere 10.000.000 lira eklenmiştir. Yine aynı bütçe kanunun 5. maddesiyle; 1919 mali yılı sonuna kadar geçen süreye ilişkin vergi ve resimlerden ve sözleşmelerle ilgili olarak hazinenin özel ve tüzel kişilerden bütün alacakları, savaş vergileri ve kara ve deniz taşıtları bedelleri ve iase alacakları, dahil olduğu halde 1922 mali yılı sonuna kadar müracaat eden aynı kişilerin kendileriyle akrabalarına ait olup, düzensiz borçlara girmeyen bütün hazine borçlarına takas veya mahsup imkânı

⁸⁷² EROĞLU, Reşit Cem; Kurtuluş Savaşının Finansmanı, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, s.140.

⁸⁷³ EROĞLU, Reşit Cem; Kurtuluş Savaşının Finansmanı, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, s.141.

getirilmiştir. Ayrıca anılan madde ile aynı köy halkından olanların tüm alacakları, akrabalıklarına bakılmaksızın genel olarak ancak rızasıyla aynı köy halkından olanların hazineye olan borçlarıyla mahsubu yapılabilmektedir.⁸⁷⁴

Özetle 1921 yılı mali bütçesi; devam eden muharebeler nedeniyle savaş bütçesi olmuş ve 1920 yılı bütçesine göre 1 kat artmıştır. Bu nedenle savunma harcamalarında artış, diğer dairelerin harcamalarında ise azalma olmuştur. Sakarya Meydan Muharebesi genel olarak tekalif-i milliye emirleri ve yardımlarla bütçe dışı finanse edildiğinden savunma harcamalarındaki artışın daha fazla olduğu görülmektedir.⁸⁷⁵

16.2- 1922 Yılı Bütçesi Yerine Çıkarılan 1922 Yılı Avans Kanunları

1922 yılında devam eden savaş şartları nedeniyle mali yılın başında bütçe ka-nunu çıkarılamamıştır. Önceki yıllarda olduğu gibi harcamalar avans esasına göre çıkarılan kanunlarla yürütülmüştür. Esas itibarıyla 1922 ve 1921 yılı bütçeleri birbirleriyle benzerlik taşımaktadır. Ancak 1920 yılı bütçesi Kurtuluş Savaşı dönemi bütçeleri içerisinde ki gelir ve gider tahminlerinde bulunulan tek bütçedir. 1922 Yılı Avans Kanunları, önceki yılda çıkarılanlara göre daha ayrıntılı ve çok sayıda olmuştur. Yine bu kanunlarla Maliye Bakanlığı'na verilen yetki çerçevesinde 1922 yılı bütçe harcamaları ve vergi tahsilatı yapılmıştır.⁸⁷⁶

Şimdi 1922 yılında çıkarılan avans kanunlarını irdeleyelim.

- 28 Şubat 1922 tarih ve 198 sayılı kanunla; Milli Savunma Bakanlığı için 5 milyon, mülki daireler için 3 milyon liranın, mezkur yıl bütçesinin mahsubu yapmak ve mülki dairelerinin harcamaları 10 Haziran 1921 tarihli Genel Kurul kararı gereğince Bütçe Komisyonunun belirlediği esaslar dairesinde kullanılmak suretiyle 7 milyon liranın harcanmasına yetki verilmiştir. Yine anılan kanun gereğince 1921 yılında tarh olunan bütün vergilerin aynı oranlar üzerinden tarh, tahakkuk ve tahsil olunacağı, 1922 Mart ayından itibaren genel bütçeye giren ve girmeyen aylık ve ücretlere ek olarak verilmekte olan aylıkların olağanüstü ödeneklerin(milletvekili ödenekleri dahil) %20 kesintiye gidileceği hüküm altına alınmıştır. Anılan kanunla Reji idaresinin 1922 yılı Mart ayından itibaren katma bütçeyle yönetileceği, memur ve hizmetlilerinin aylık ve çeşitli giderlerinin de diğer devlet daireleri hakkında geçerli olan hükümlere göre ödeneceği belirtilmiştir.⁸⁷⁷

⁸⁷⁴ EROĞLU, Reşit Cem; Kurtuluş Savaşının Finansmanı, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, s.142.

⁸⁷⁵ DURU, Cihan; TURAN, Kemal; ÖZGENOĞLU, Abdurrahman; Atatürk Döneminde Maliye Politikası, Ankara 1982, s.307.

⁸⁷⁶ EROĞLU, Reşit Cem; Kurtuluş Savaşının Finansmanı, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, s.142.

⁸⁷⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi; D:1, C:17, T.B.M.M'si Matbaası, Ankara, 1958, s:173-190, 191, 192, 193, 194; Düstur 3. Tertip, C:2, İstanbul 1929, s.230, 231, 232.

Bu avans kanunu ile Maliye Bakanlığı'na harcama yetkisi verilmiş, ancak harcamaların %70'i savunmaya ayrılmıştır. Bunun nedeni altı ay sonra başlayacak olan Büyük Taarruza hazırlık yapılmasıdır. Yine bu kanunun 5. maddesi ile devletin gelir giderlerinin denetimi için Sayıştay'ın(Divan-i Muhasebat) kurulmasına kadar Mecliste uzmanlardan oluşan bir Denetim Komisyonunun kurulmasına karar verilmiştir. Ayrıca Milli Savunma Bakanlığı'na bağlı askeri fabrikaların idaresi bütçe harcamaları ile bağımsız bir genel müdürlüğe dönüştürülmüş, bu idarenin yaptığı imalat ve tamirat masrafları bütçeye dahil edilmiştir.

Bilindiği üzere Düyunu Umumiye İdaresi yabancı uyruklular adına topladığı gelirleri Maliye Bakanlığı'na teslim etmekte, buna karşın bütün giderleri genel bütçeden karşılanmaktadır. 1920 yılı bütçesiyle Düyunu Umumiye İdaresi diğer kamu idareleri gibi genel bütçeye dahil edilmiştir. Bu avans kanunun 4. Maddesi ile yabancıların yönetiminde olan Tütün Rejisi İdaresi katma bütçeli bir kuruluş haline dönüştürülmüştür. Ancak bu idarede çalışan memur ve hizmetlilerin her türlü giderleri, genel bütçe hükümlerine göre yapılmıştır. Diğer memur ve hizmetlilerden farklı bir durumları söz konusu olmamıştır.

Yine bu kanunla önemli bir düzenleme yapılmıştır. Mecliste yapılan harcamaların denetimine ilk defa bu yasa ile başlanılmıştır. Böylece harcamalarda bir disiplin, özen, dikkatin sağlanması amacıyla yasama, yürütmenin yanında Meclisin bir denetim yetkisi oluşmuştur. O günlerde Sayıştay Kurumu henüz oluşturulmadığı için Meclis kendi üyeleri arasından seçtiği üyelerle Denetim Komisyonu ihdas etmiştir. Bu komisyon gelir ve giderleri denetleyerek Meclis Genel Kuruluna rapor sunmakla görevlendirilmişlerdir.

- 6 Mayıs 1922 tarih ve 230 sayılı Kanunla; 7 milyon liralık tahsilata ek olarak Milli Savunma Bakanlığı için 10 milyon lira, mülki idareler için 5 milyon lira olmak üzere toplam 15 milyon liranın avans olarak harcanılmasına karar verilmiştir.
- 3 Temmuz 1922 tarih ve 241 sayılı Kanunla; Milli Savunma Bakanlığı ile askeri fabrikalar için 7 milyon lira, diğer daireler için ise 5 milyon lira olmak üzere toplam 12 milyon liranın harcanmasına Maliye Bakanlığı yetkili kılınmıştır.
- 21 Ağustos 1922 tarih ve 250 sayılı Kanunla; Büyük Taarruza beş gün kala Milli Savunma, Askeri Fabrikalar ve Deniz Kuvvetleri için 5 milyon lira, diğer daireler için 3 milyon lira daha avans olarak harcanmasına karar verilmiştir.
- 11 Eylül 1922 tarih ve 260 sayılı Kanunla düzenleme yapılmıştır. 26 Ağustos 1922 günü başlayan büyük taarruz zaferle sonuçlanmış ve 9 Eylül günü İzmir kurtarılmıştır. Yunan ordusu Bursa yönüne çekilmiş deniz taşıtları ile Marmara kıyılarından Anadolu'yu terk etmiştir. İzmir'in kurtuluşundan iki gün sonra çıkarılan bu kanunla, 1922 yılının ilk avans kanunuyla subay, memur ve hizmetlilerin aylık ve ücretlerinde yapılan %20'lik kesinti tamamen kaldırılmıştır.
- 20 Eylül 1922 Tarih ve 266 sayılı Kanunla; 28 Şubat, 6 Mayıs, 3 Temmuz ve 21 Ağustos tarihli avans kanunlarıyla verilmiş olan 42 milyon lira tahsisata ek

olarak Deniz Kuvvetleri, Milli Savunma ve Askeri Fabrikalar için 8 milyon lira, diğer daireler için de 6 milyon lira olmak üzere toplam 14 milyon liranın daha avans olarak aktarılmasına karar verilmiştir.

- 11 Ekim 1922 tarih ve 269 sayılı Kanun yürürlüğe konulmuştur. Bu kanunun en önemli özelliği zaferden sonra çıkarılmış olmasının yanı sıra, askeri düzenlemelerden ziyade mali konuları içermiş olmasıdır. Bu kanuna kadar çıkarılan avans kanunlarıyla 56 milyon lira harcama yetkisi verilmiş, bu düzenleme ile ilave olarak 2 milyon lira daha avans kullanılması uygun görülmüştür. Ancak silah bırakıldığı için bu avanslar Milli Savunma Bakanlığı ile diğer daireler arasında ayırım yapılmaksızın bir disiplin içinde dağıtım görmüştür. Bu kanunla; düşmandan kurtarılan yerlerde çeşitli dairelerin istihdam edeceği memur ve hizmetlilerin aylıkları ve diğer ödemeleri Bütçe Komisyonunca tespit edilecek fasıllara ve maddelere göre ödeneceği hüküm altına alınmıştır. 20 Nisan 1922 tarihli kanun gereğince, işgalden kurtarılan yerlerde sahiplerince terk olunan ve Hükümet tarafından yönetilen taşınmaz mallardan, harap olan veya elde edilecek bedelin tamirine yetmemesi durumunda satılması ve parasal değerinin bütçenin emanet hesabına aktarılmasına da karar verilmiştir. Ayrıca aile fertlerinin sayısı ne olursa olsun, tümüne verilecek olan aile yolluğunun, memura verilecek yolluğun yarısını aşmaması hususu da hükme bağlanmıştır.⁸⁷⁸

Ayrıca 1922 yılında bazı ek ödenek kanunlarının yürürlüğe konulduğunu görüyoruz. Bunlar 8 Nisan 1922 tarih ve 211 sayılı kanunla; özel bir görevle Ukrayna'ya gidecek olan heyetin yol masrafları ile zaruri giderlerine karşılık olarak Dışişleri Bakanlığı bütçesine özel fasıl açılmış ve 7.500 liralık ödenek ayrılmıştır. Ayrıca 25 Nisan 1922 tarih ve 227 sayılı kanunla; 211 sayılı kanundaki aynı gerekçelerle 7.500 lira daha ilave ödenek aktarılmıştır. 26 Temmuz 1922 tarih ve 247 sayılı kanunla; Ekonomi Bakanlığı bütçesinin bulaşıcı hayvan hastalıkları maddesine 20.000 lira ve serum laboratuvarı maddesine 10.000 lira olmak üzere toplam 30.000 lira ödenek aktarılmıştır. Bu ödenekler, görülen hayvan salgın hastalıkları ile mücadeleyi hızlandırmak için konulmuştur. 9 Eylül 1922 tarih ve 259 sayılı kanunla; Büyük taarruzla kazanılan topraklarda sivil idarenin oluşturulması ve gönderilecek memurlara ödenmek üzere, İçişleri Bakanlığı bütçesinin memur yollukları maddesine 30.000 lira ek ödenek verilmiştir.⁸⁷⁹

Mecliste bu çalışmalar yürütülürken, yönümüzü cepheye çevirdiğimizde hazırlıkların hızla devam ettiğini görüyoruz. Özellikle cepheye yakın yerlerde savaşla iç içe bir yaşamın olduğunu söyleyebiliriz. Cepheye bulunan bir kurmay subayımızın anılarından hareketle, ulaşım kollarında başından geçen bir hadiseyi burada yeri gelmiş iken aktaralım. "Bize ayrılan bölgede 300 kağıtı tespit ettik. Bunları muharebe esnasında derhal tanzim edebilmek için bir deneme çağırısı yaptık. Tebliğimiz-

⁸⁷⁸ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s. 484.

⁸⁷⁹ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s. 490.

den 24 saat sonra 250 kağıt gelmiş bulunuyordu. Bazıları, öküzleri olmadığından kağıtlara ineklerini koşmuşlardı. Kağıtları getirenlerin bir kısmı çocuk ve ihtiyar, çoğu da kadınlardı. Tümen komutanı, düzlükte sıralanan bunları teftiş ederken, uzun övündireleriyle sevgili hayvanlarının başlarında dizilen kadınlara, erkeklerinin niçin gelmediklerini sordu. Bu zahmetli iş de çok yorulacaklarını, hatta dayanamayacaklarını söyledi. Kadınlara verdikleri cevap şuydu: Erkeklerimiz askeredir. Emrinize biz geldik. Böyle bir günde bize bu kadarcık iş düşmesin mi? Halbuki bunların çoğu, harap olmuş köylerinde çocuklarını komşularına teslim etmişlerdi.”⁸⁸⁰

Yönümüzü Büyük Taarruzun 4. gününde zaferin henüz İstanbul’la ulaşmadığı günlerde, İstanbul’da yayın yapan ve Milli Mücadeleye karşı olmakla ün yapan ve bu konuda vatana ihanet örnekleri veren “Peyam-ı Sabah” gazetesinin başyazarına çevirelim. Başlıkta “Kanımızca bu milletin varlığı ile böyle oynamak en büyük hatadır. Biz uzağı görebilseydik bu anlaşmazlığı siyasetle çoktan çözerdik” denilerek taarruz küçümsenmekte, buna karşılık aynı gazetenin piyasa haberlerine ilişkin sütunlarında şu haber yer almaktadır. “Drahmi fiyatı oldukça düşmüştür. Önceki gün Yunan parasının fiyatı 75 kuruş etrafında dolaşmakta iken, dün 65’e kadar düşmüştür. İngiliz lirasının fiyatı da önceki gün 765 kuruşken dün 740 kuruş etrafında dolaşmıştır. Anadolu’da Kuvay-i Milliye’nin taarruzu geliştiği takdirde, Yunan kambyosunun tekerlenme suretiyle düşmesine ve Osmanlı parasının yükselmesine borsacılar çevresinde muhakkak nazarıyla bakılmaktadır.”⁸⁸¹

16.3- 1923 Yılı Bütçesi Avans Kanunları ve Altışar Aylık Tahsisat Kanunları Uygulamaları

1923 yılı Kurtuluş Savaşı sırasında kazanılan zaferlerin barış masasında da zaferle sonuçlandırılabilmesi için yoğun diplomatik temasların yapıldığı bir dönem olmuştur. Ancak engellemeler nedeniyle belirsizliklerde yaşanmıştır. Boğazlar İngiliz işgali altındadır. Büyük devletler, Türk Milli Devletinin kurulması konusunda güçlükler çıkarmaktadır. Bu nedenlerle 1923 yılında da B.M.M’si Hükümeti bütçe uygulamalarını önceki yıllarda olduğu gibi avans kanunları ve altışar aylık tahsisat kanunlarıyla yürütmüştür. 28 Şubat 1923 tarih ve 311 sayılı kanun, bu yılda çıkarılan ilk avans kanunu olmuştur. Bu kanunla hükümete 1923 yılı bütçesine mahsup edilmek üzere 30.114.225 lira harcama yetkisi verilmiştir.⁸⁸² 15 Nisan 1923 tarih ve 331 sayılı 2. Avans Kanunu çıkartılmıştır. Bu kanunla hükümete 37.500.000 lira harcama yetkisi verilmiştir. Bunun 22.000.000 lirası Deniz Kuvvetleri, Milli Savunma ve Askeri Fabrikalar için olup kalan 15.500.000 lira ise diğer dairelere ayrılmıştır.⁸⁸³

⁸⁸⁰ AYDEMİR, Şevket Süreyya; Tek Adam, C:II, Remzi Kitapevi, İstanbul 1966, s.535.

⁸⁸¹ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s. 499.

⁸⁸² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi; D:1, C:27, T.B.M.M’si Matbaası, Ankara, 1960, s:484-485, 506-545, 546, 549, 550, 551; Düstur 3. Tertip, C:3, İstanbul 1929, s.217.

⁸⁸³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi; D:1, C:29, T.B.M.M’si Matbaası, Ankara, 1961, s:82-95, 129, 136, 156, 157, 158, 159, 194-195; Düstur 3. Tertip, C:4, İstanbul 1929, s.76-77.

311 ve 331 sayılı avans kanunlarıyla verilen 67.614.255 lira avansa ek olarak 30 Eylül 1923 tarih ve 348 sayılı “1339 senesi İkinci Altı Aylık Tahsisat Kanunu” gereğince 45.059.324 lira daha avans olarak harcanmasına izin verilmiştir.⁸⁸⁴

1923 yılı içinde 20 adet ek ödenek avans ve bazı dairelerle ilgili bütçe kanunları çıkarılmıştır. Bunlardan 12 Nisan 1923 tarih ve 328 sayılı “Düyünat-ı Sabıkanın Sureti Tediyesine Dair Kanun” Devlet borçlarının ödenmesiyle ilgilidir.⁸⁸⁵

Genel olarak 1923 yılı bütçesinde; 1921 ve 1922 yılları bütçelerinden farklı olarak Anadolu'nun savaş durumundan çıktığı ve Milli Savunma Bakanlığı'ndaki askeri harcamaların azaltıldığı yönünde bir irade mevcuttur. Artık yeni bir devlet vücut bulmuş ve Anadolu'nun savaş yaralarının sarılması yönünde bütçe çalışmalarında harcamalarının belirlendiği, ülkenin yeniden inşası için gerekli mali yapının tespit edildiği bir bütçenin varlığı görülmüştür.⁸⁸⁶ 1923 yılı Hazine Genel Hesabına göre gider bütçesi aşağıda gösterilmiştir.⁸⁸⁷

DAİRELER	Ödenek (TL)	Harcama (TL)
Büyük Millet Meclisi	2.182.697	1.990.740
Riyaset-i Cumhur	82.440	76.420
Dıvan-ı Muhasebat	158.380	26.206
Hilafet ve Hanedan	436.695	435.691
İcra Vekilleri Heyet-i R.	54.562	43.462
Maliye Vekaleti	13.033.830	9.467.177
Düyun-i Umumiye(Tekalif-i Milliye)	6.000.000	4.340.508
Ziraat Bankası	642.891	642.890
Muhassasat-ı Zatiye	10.550.944	8.614.272

DAİRELER	Ödenek (TL)	Harcama (TL)
Düyun-i Umumiye Varidatı Mahsusa İdaresi	3.174.651	2.124.200
Rüsumat Umum Müdürlüğü	2.521.358	1.623.094
Dahiliye Vekaleti	3.815.668	2.922.644
P.T.T Umum Müdürlüğü	3.346.482	2.540.758
Emniyet Umum Müdürlüğü	3.215.552	3.032.506

⁸⁸⁴ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi; D:II, C:2, T.B.M.M.'si Matbaası, Ankara, s:33, 180, 243, 282, 289, 319, 324, 343, 346, 380-391, 397-420, 421; Düstur 3. Tertip, C:5, İstanbul 1931, s.371-373.

⁸⁸⁵ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi; D:1, C:29, T.B.M.M.'si Matbaası, Ankara, 1961, s:68-69, 81, 95, 98, 99; Düstur 3. Tertip, C:5, İstanbul 1931, s.71-72.

⁸⁸⁶ EROĞLU, Reşit Cem; Kurtuluş Savaşının Finansmanı, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, s.147.

⁸⁸⁷ DURU, Cihan; TURAN, Kemal; ÖZGENOĞLU, Abdurrahman; Atatürk Döneminde Maliye Politikası, Ankara 1982, s.371.

Umum Jandarma Komutanlığı	9.892.133	7.559.307
Hariciye Vekaleti	1.254.955	670.958
Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü	107.136	90.283
Sıhhiye Vekaleti	1.449.619	1.016.216
Muavenet-i İhtimaiye-i Muhacirin Müdürlüğü	1.884.839	1.225.990
Şer'îye Vekaleti	1.185.414	915.266
Adliye Vekaleti	4.763.200	3.878.515
Maarif Vekaleti	3.640.042	3.033.002
Nafia Vekaleti	2.018.001	1.528.122
İktisat Vekaleti	3.033.151	2.158.915
Mübadele, İmar İskan Vekaleti	6.095.083	866.667
Müdafaa-i Milliye Vekaleti	54.172.612	41.096.440
Bahriye Dairesi	3.173.054	1.948.232
Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü	2.876.873	2.058.430
TOPLAM	144.762.262	105.926.911

1923 yılı gelirlerinin, vergi türleri itibariyle durumu ve payı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.⁸⁸⁸

VERGİ TÜRLERİ	TAHSİLAT (1.000)	VERGİ İÇİNDEKİ PAYI(%)
Dolaysız Vergiler	46.275	41,6
Damga Resmi, Harçlar, Kaydiyeler, Para Cezaları	3.650	3,3
Dolaylı Vergiler	25.942	23,3
Tekeller	7.019	6,3
Kuruluş Gelirleri	692	0,6
Emlak ve Eşya-i Emiriye Hasılatı	6.425	5,8
Maktu Vergiler	-	-
Çeşitli Gelirler	4.917	4,4
İstirdadat	66	0,1
İstihlak Resmi	15.759	14,2
Tekalif-i Cedide	19	-
Elviye-i Selase Maktu Vergisi	59	-
Varidat Fevkaladesi	449	0,4
TOPLAM	111.272	100

⁸⁸⁸ DURU, Cihan; TURAN, Kemal; ÖZGENOĞLU, Abdurrahman; Atatürk Döneminde Maliye Politikası, Ankara 1982, s.375.

16.4- Büyük Taarruzda Askeri Güç Bileşenleri Levazım ve İkmal Mevcudu ve Anadolu'nun Ekonomik Durumu

Büyük Taarruz öncesi muharebeye katılacak Batı Cephesi; 1 ve 2. Ordu, bir süvari kolordusu ile kolordu yetkisindeki Kocaeli grubundan oluşmakta olup, bunlarda 18 piyade tümeni ile beş süvari tümenine sahiptir. Bu birliklerin genel mevcudu ise; 8.658 subay, 199.283 er, 100.352 tüfek, 2.025 hafif makineli tüfek, 839 ağır makineli tüfek, 5.282 kılıç, 323 top ve 10 uçaktır.⁸⁸⁹ Yunan Ordusu 12 piyade tümeni, bir süvari tümeni, 9 bağımsız alay ve bazı yurt içi birliklerinden oluşmakta olup, genel mevcudu ise; 6.418 subay, 218.205 er, 90.000 tüfek, 3.139 hafif makineli tüfek, 1.280 ağır makineli tüfek, 450 top ve 50 uçaktır.⁸⁹⁰

Yunanlıların geniş ve verimli toprakların yaygın olduğu Batı Anadolu'nun önemli bir bölümünü işgal etmiş ve kış mevsiminin yaklaşmış olması, Batı Cephesi güzergâhındaki karayollarının bozuk olması ve Ankara-Eskişehir demiryolunun Yunanlılar tarafından kullanılamayacak hale getirilmesi nedeniyle mevzilere ve erata iâşenin yapılması zorlaşmıştır. Genelkurmay Başkanlığı 11 Ekim 1921'de Batı Cephesinin iâşe durumu hakkında yaptığı bir yazışmada; Ordunun büyük bir kısmının uzun süredir ikmalini sağlayan Ankara kaynaklarının tükenmek üzere olduğunu, Konya kaynaklarından daha düzgün iâşe edilebileceğini, ancak Tekalif-i Milliye'nin yanı sıra bir miktar da para sarf edilmesi gerektiğini bildirmiştir.⁸⁹¹

İtalyanların ve Fransızların, Sakarya zaferinden sonra Akdeniz ve Güneydoğu'da işgal ettikleri yerlerden çekilmeleri üzerine Tekalif-i Milliye emirleri burada da uygulanmaya başlanmıştır. Özellikle Çukurova bölgesinden önemli miktarda yiyecek stoku Konya üzerinden demiryolu ile Batı Cephesine gönderilmiştir.⁸⁹²

Ana yiyecek maddelerinden olan ekmek çoğunlukla köy fırınlarında imal edilerek ihtiyaçların karşılanmasına çalışılmıştır. Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa'nın girişimleriyle Sakarya Muharebesi sonunda Polatlı'da tahrip edilmiş olan, günlük 10.000 ekmek kapasiteli 5 fırın faaliyete geçirilmiştir. Bu sırada Dinar'daki fırında günlük 4.000 ekmek, Denizli fırınlarında günlük 350 kg peksimet imal edilmiştir.⁸⁹³

10-15 Ekim 1921 tarihleri arasında Ankara Menzil Müfettişliği emrinde olan ambar mevcutları, 1.246 ton ekmeklik, 313 ton yemeklik, 232 ton et, 336 ton yemeklikten ibarettir. Aynı tarihlerde Tekalif-i Milliye ambarlarında ise; 1.141 ton ekmek-

⁸⁸⁹ T.C. Genelkurmay Başkanlığı; Türk İstiklâl Harbi Batı Cephesi, C.II, Ks.6, Kit.2, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995, s.5-9.

⁸⁹⁰ T.C. Genelkurmay Başkanlığı; Türk İstiklâl Harbi Batı Cephesi, C.II, Ks.6, Kit.2, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995, s.12-15.

⁸⁹¹ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII. Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, s.423; ATAKAN; Rauf, Türk İstiklâl Harbinde İdari Faaliyetler ve Lojistik, Askeri Tarih Bülteni, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1988, s.113.

⁸⁹² MÜDERRİSOĞLU; Alptekin, Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Kastaş Yayınları, İstanbul 1985, s.610.

⁸⁹³ TÜRKMAN; Sayim, Kurtuluş Savaşında Batı Cephesinde İâşe, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1997, s.143.

lik, 63 ton yemeklik, 75 ton etlik, 349 ton yemlik bulunmaktadır. Bu ambar mevcutları 120.000 insan ve 35.000 hayvan için 33 günlük ekmeklik, 15 günlük yemeklik, 12 günlük etlik ve 6 günlük yemlik anlamına gelmektedir. Er başına ise 700 gram buğday, 200 gram et, 200 gram kuru sebze ve hayvan başına ise 3 kilo yem isabet etmektedir.⁸⁹⁴ Aşar (toprak ürünlerinden alınan ondalık) vergisi sisteminden, Kurtuluş Savaşında yiyecek maddelerinin tedarikinde faydalanılmıştır. Bu dönemde henüz alınmamış aşardan, askeri ambarlara alınacak yiyecek maddelerinden menzil bölgelerinde bulunan; Ayaş, Beypazarı, Düzce, Nallıhan, Mudurnu, Kalecik, Bala, Ankara, Çubuk, Elmadağ ilçelerindeki miktarlar; 4.704 ton ekmeklik ve 2558 ton yemlik olup, bu miktarlar 120.000 askerin 56 günlük, 35.000 hayvanın 24 günlük iâşesine denk düşmektedir. Mülki makamlarca henüz hesabı yapılmamış ve aşar miktarı bildirilmemiş İzmit, Adapazarı, Göynük, Geyve, Gerede ve Bolu'nun vermesi muhtemel miktarlar da tahminen 15 günlük yiyecek ve 8 günlük yemliktir. Bu durumda Ankara menzil bölgesinin yeni mahsul alınana kadar elindeki iâşe maddeleri 99 günlük ekmeklik, 15 günlük yemeklik, 12 günlük etlik, 38 günlük de yemlikten oluşmaktadır.⁸⁹⁵ Kış mevsiminin yaklaşması ve karayollarının bozuk olması nedeniyle, iâşenin önceden ikmal yerlerine aktarılması gerekiyordu. Ancak Tekalif-i Milliye emirleri çerçevesinde bazı kişilerin taşıma yükümlülüğünü yerine getirmemesi bazı sorunların yaşanmasına neden oldu. İaşelerin iklim ve fiziki şartlar nedeniyle Ankara, Mihaliççık ve Göynük'e gönderilmesi için bazı önlemler alınmıştır. Cephede un miktarının azalması üzerine Ankara Menzil Müfettişliği idari kararlar almanın yanında, Ankara'da iâşe edilenlerin çoğalmasından dolayı sivil halkın Ankara dışına çıkarılması gibi önlemler alınmasını istemiştir. Menzillerde yemlik ve saman ile piring, gaz, şeker, sabun ve yağ gibi maddelerle hastanelerin ihtiyacı olan süt ve yoğurdun alınabilmesi için günlük 3.000 liranın verilmesini Genelkurmay Başkanlığına bildirmiş ise de bu önlemlerin birçoğu uygulanamamıştır.⁸⁹⁶ Batı cephesinin yeni mahsulün alınacağı 1922 Temmuz ayına kadar, 120.000 insanı ve 35.000 hayvanı besleyebilmesi için 27.000 ton buğdaya ihtiyacı bulunmaktaydı. Bu miktarın sadece Konya bölgesinden temin edilmesi mümkün olmadığından, 10.000 ton kapasitesi olan Muğla bölgesi kaynaklarının da ilavesiyle kalan dokuz aylık ihtiyacın temin edilmesi mümkün görülüyordu. Hayvanların ihtiyacı olan 27.000 ton yem ise Muğla ve Aksaray'ın Tekalif-i Milliye'ye olan borçları ve aşardan alınacak miktarlar ile temmuz ayına kadar olan yem ihtiyacının karşılanacağı hesaplanmıştır.⁸⁹⁷

⁸⁹⁴ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII. Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, s.423-424;

⁸⁹⁵ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII. Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, s.424; T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi Batı Cephesi, C.II, Ks.6, Kit.1, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994, s.246.

⁸⁹⁶ ATAMAN, Murat Günel; "Kurtuluş Savaşında Levazım İkmal Faaliyetleri" Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2007, s.127.

⁸⁹⁷ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII. Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, s.424-425.

Genelkurmay İkmal ve İlaş merkezi hesaplarını 120.000 insan ve 35.000 hayvan üzerinden yapmıştır. Ancak insan mevcudunun 150.000'e, hayvan sayısının ise 45.000'e çıkarılması durumunda iaşenin 1922 Nisan ayına kadar yeteceği bilinmektedir. Taze sebze ve meyveler merkezler tarafından mevcut para durumuna göre haftalık ender de olsa aylık alınmaktadır. Tüccarlar üreticiden meyve ve sebzeleri önceden avans şeklinde ödemelerle bağlantılar yapmakta, ürün elde edildiğinde ise askeri birliklere daha yüksek fiyatlarla satmaktadırlar. Ancak Milli Savunma Bakanlığı bu fasıldan para yetiştiremediğinden sebze ve meyve alımlarını sınırlı olarak yapmıştır.⁸⁹⁸ Ordunun yiyecek ihtiyacının temini için Maliye ve Milli Savunma Bakanlıkları arasında 14 Kasım 1921'de bir protokol yapılmış uygulama aşığıdaki şekilde gerçekleştirilmiştir.

- Batı Cephesinde; Ulukışla, Afyon, Eğirdir, Çivril ve Denizli demiryolu hatları üzerinde mevcut ve maliye emrinde bulunan bütün aşar ambarları mevcudu askeri makamlara teslim edilmiş, bundan sonra emir beklemekten bütün aşar gelirleri askeri ambarlara teslim edilmiştir.
- Aksaray, Niğde, Konya, İsparta, Burdur demiryolu üzerinde bulunmayan bütün aşar ambarları mevcudu en yakın demiryolu istasyonundaki askeri ambarlara teslim edilmiştir.
- İhtiyaçlarından fazla ambar mevcutları, parayla alınmak suretiyle maliye memurları tarafından askeri memurlara haber verilmiştir.
- Maliye Bakanlığı aynı zamanda Yahşihan, Beylikköprü demiryolu ve dekovil hatları üzerindeki aşar ambarlarıyla Kalecik, Haymana, Bala, Çubuk, Beypazarı Kızılcahamam, Sivrihisar, Mihaliçcik maliye ambarları askeri makamlara teslim edilmiştir.
- Merkez Ordusunda; Tokat, Amasya ve Samsun'da bulunan maliye aşar ambarları mevcudu da askeri makamlara teslim edilmiştir.
- Doğu Cephesinde; Erzincan, Erzurum, Trabzon, Gümüşhane, Bayburt, Kars, Ardahan, Oltu aşar ambarları askeri makamlara teslim edilmiştir.⁸⁹⁹

1921 Kasım ayında 1., 2. ve 4. Kolordular, 8. Tümen ve 1. Orduya bağılı birliklerin Konya'dan demiryolu ile taşınan yiyecek maddeleri ile iaşeleri sağlanmıştır. Bunların toplam mevcudu 70.000 asker ve 23.000 civarında hayvandır. 20.000 asker ve 11.000 hayvandan oluşan 5. Süvari Kolordusu ile 6. Tümen birlikleri Aydın, Denizli, İsparta ve Burdur civarından elde edilen yiyecek ve yem maddeleri ile beslenmiştir.⁹⁰⁰

Maliye Bakanlığının batı aşar ambarlarında 16.000 ton ekmeklik, 5.000 ton yemlik, 14.000 ton yemlik bulunmaktadır. Ancak bunların büyük bölümü Batı Cep-

⁸⁹⁸ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII. Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, s.424-425.

⁸⁹⁹ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII. Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, s.426-427.

⁹⁰⁰ T.C. Genelkurmay Başkanlığı; Türk İstiklâl Harbi Batı Cephesi, C.II, Ks.6, Kit.1, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994, s.253.

hesinden uzakta olduğundan nakliye için zamana ihtiyaç bulunmaktadır. Bu nedenle Maliye Bakanlığı bir ay içinde Konya'dan 20.000 ton tahıl satın alınmasına karar vermiştir. Batı Cephesi Komutanı 17 Aralık 1921'de Genelkurmay Başkanlığı'na ordunun iâşesi hakkında verdiği raporda;

- 1. ve 2. Orduların 4,5 günlük ekmekliği, 8 günlük yemekliği, 1,5 günlük etliği ve 3,5 günlük yemi,
- 3. Kolordunun 7 günlük ekmekliği, 3,5 günlük yemekliği, 10 günlük etliği olduğu, hayvan yeminin kalmaması nedeniyle kolorduya verilen 30.000 lira ile yem alındığı,
- Süvari kolordusunun 12 günlük ekmekliği, 11 günlük yemekliği, 7 günlük eti ve 3 günlük yeminin olduğunu bildirmiştir.

Ancak Batı Cephesinin günlük ihtiyacı 132 ton ekmeklik, 66,5 ton yemeklik, 73 ton yemlidir. O andaki depo mevcudu ise 1.588 ton ekmeklik, 655 ton yemeklik ve 286 ton yemlikten ibarettir.⁹⁰¹

Bakanlar Kurulu ileride doğabilecek ihtiyaçları, gelişmeleri ve muhtemel durumları dikkate alarak 28 Aralık 1921 tarihli kararı ile İzmit, Bolu, Zonguldak, Çankırı, Isparta, Burdur, Denizli, Niğde, Ankara, Konya ve Adana illerindeki arpa, yulaf, çavdar, burçak ve buğday ürünlerinin bölge dışına çıkarılmasını yasaklamıştır.

Milli Savunma Bakanlığı ile Maliye Bakanlığı 1921 Aralık ayında Batı Cephesinin ihtiyaçlarını karşılamak için aralarında bir anlaşma yapmışlardır. Buna göre Maliye Bakanlığı Batı Cephesinde; Kocaeli Komutanlığı, Sivrihisar Grubu, Aziziye Grubu, Çay Grubu ve Dinar Grubunun 12 aylık buğday ve arpa ihtiyacı maliye memurları tarafından satın alınacak ve askeri ambarlara teslim edilecektir. Aşardan cepheye verilen miktarlar bunlardan tenzil edilecek, Kocaeli Komutanlığının etlik, kuru sebze ve saman ihtiyacı gönderilecek para ile kendisi tarafından, Sivrihisar Grubunun kuru sebze ihtiyacı Ankara'dan, saman ve etlik ihtiyacı gönderilecek para ile kendileri tarafından tedarik edilmişlerdir. Aziziye ve Dinar Gruplarının arpa, buğday ve kuru sebze ihtiyacı maliye tarafından, et ve saman ihtiyacı da Batı Cephesine gönderilen para ile cephe tarafından temin edilmiştir. Kuru sebze ise Adana bölgesinden yıllık ihtiyaçlara ve parasal durumuna göre taksitli alınmıştır.⁹⁰²

29 Aralık 1921'de çeşitli yerlerden satın alınan yiyecek maddeleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.⁹⁰³

⁹⁰¹ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII. Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, s.427-448.

⁹⁰² T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII. Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, s.428.

⁹⁰³ TÜRKMAN; Sayim, Kurtuluş Savaşında Batı Cephesinde İaşe, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1997, s.155.

İaşe Merkezleri	Ekmeklik(ton)	Yemeklik(ton)	Et(ton)	Arpa(ton)	Saman(ton)
Kocaeli	180	20	20	210	210
Sivrihisar	270	40	90	420	420
Aziziye	540	90	630	630	630
Çay	2.850	450	450	2.640	3.240
Dinar	870	150	150	2.190	2.190
TOPLAM	4.170	750	1.340	6.090	6.690

1921 Aralık ayı sonu itibarıyla Batı Cephesinin günlük yiyecek ihtiyacı ise; ekmeklik 157 ton, yemeklik 25,5 ton, etlik 25,5 ton, arpa 223 ton, saman 223 tondur.⁹⁰⁴

Batı cephesi birliklerinin yiyecek ihtiyaçları için; 1921 Aralık ayında Konya demiryolu ile günlük 95 ton ekmeklik, 15 ton yemeklik, 15 ton et ve 108 ton arpa ikmal edilmiştir. Birliklerin et ihtiyacının karşılanamaması üzerine Başkomutanlığın olurlarıyla bölgedeki göllerden balık avlanarak sevkiyatı sağlanmıştır.⁹⁰⁵ Genelkurmay Başkanlığı Batı Cephesine vermiş olduğu talimatla erzak alma işlemlerinin mümkün olduğunca düşmana yakın köylerden yapılmasını istemiş, düşmanın burarlardan yiyecek temin etmesini engelleyerek sorun yaşanmasını sağlamıştır.⁹⁰⁶

Batı cephesindeki birliklere 31 Aralık 1921'de ekmeklik un gönderilememesi nedeniyle açlık tehlikesi baş göstermiştir. Bunun üzerine Konya vilayeti emrine acele olarak 100.000 lira gönderilmiş, açlık sorunu ortadan kaldırılmıştır. Ekmek sıkıntısını önlemek amacıyla da buğdaya çavdar ve yulaf karıştırılmak suretiyle buğday kullanımı azaltılmaya çalışılmıştır.⁹⁰⁷

Batı Cephesi yiyecek maddelerinin azaldığını, hayvan yiyeceğinin tükendiğini bildirdiğinde, Milli Savunma Bakanlığı devamlı tedbirler almış sorun yaşanmamasına özen göstermiştir. Ocak 1922'de 800 ton yiyecek, 200 ton arpa alımı için Konya vilayeti emrine 100.000 lira göndermiş, ek olarak bir 100.000 lira daha gönderileceği bildirmiştir. 15 Ocak 1922 tarihine kadar İl satın alma kurulu günlük gönderilenlerden ayrı olarak 4.000 ton ekmeklik, 6.000 ton yemeklik, 4.000 ton yemliği satın alıp ambarlara stoklamıştır.⁹⁰⁸

⁹⁰⁴ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII. Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, s.428-429.

⁹⁰⁵ T.C. Genelkurmay Başkanlığı; Türk İstiklâl Harbi Batı Cephesi, C.II, Ks.6, Kit.1, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994, s.259; EZER, Feyzullah; Büyük Taarruz Öncesi İkmal ve İaşe, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 1997, s.71.

⁹⁰⁶ TÜRKMAN; Sayim, Kurtuluş Savaşında Batı Cephesinde İaşe, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkilâp Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1997, s.155.

⁹⁰⁷ TÜRKMAN; Sayim, Kurtuluş Savaşında Batı Cephesinde İaşe, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkilâp Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1997, s.153.

⁹⁰⁸ TÜRKMAN; Sayim, Kurtuluş Savaşında Batı Cephesinde İaşe, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkilâp Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1997, s.429.

Anadolu'nun ekonomik durumunu saptamak ve Batı Cephesinin iâşe işlerini gözden geçirerek geliştirmek, yaşanan sorunları gidermek amacıyla İâşe Komisyonu Ocak ayı başlarında bir toplantı yapmış ve İktisat Bakanlığı'ndan konu hakkında görüşlerini içeren bir rapor istemiştir. İktisat Bakanlığı hazırladığı raporda; yurt içinde halka ve orduya yetecek kadar toprak mahsullerinin üretildiğini, ancak çoğunlukla Batı Cephesine uzak bölgelerde bulunan bu ürünlerin satın alınması ve nakliyesinin yapılmasında gerek teknik imkânsızlıklar gerekse yaşanan parasal sorunlar nedeniyle yeni tedbirlerin alınması gerekliliğini bildirmiştir.⁹⁰⁹ Bakanlar Kurulu bu arada aldığı 14 Ocak 1922 tarihli kararla; Ordu ikmal işlerinin düzenlenmesi, aksayan hususların kısa sürede giderilmesi ve faaliyetlere hız kazandırılması amacıyla Başkomutan Başkanlığında "Harp Encümeni" adıyla bir kurul teşkil edilmesini kararlaştırmıştır. Harp Encümeni Başkomutan başkanlığında, Meclis Başkan Yardımcısı, Genelkurmay Başkanı, Milli Savunma ve Maliye Bakanları ile bu bakanlıkların encümen başkanlarından oluşmakta olup ayrıca bir sekreter atanmıştır.⁹¹⁰

- Ordunun iâşesini sağlayan Konya, Denizli, Isparta, Burdur, Afyon illerinin birinci iâşe bölgesi, Antalya, Silifke, Muğla, Aksaray, Niğde illerinin ikinci iâşe bölgesi olarak kabulü ve gelecek hasat dönemine kadar hem ordunun hem de halkın iâşesine yetip yetmeyeceğinin uzman kişilerce belirlenmesi, iâşe ile ilgili giderler için haftalık Konya'ya 100.000 lira, Batı Cephesine ise 50.000 lira verilmesi, bütün bu bilgiler ışığında bile Batı Cephesinin günlük iâşesinin sağlanamayacağı, bu nedenle belirtilen paraların hemen gönderilmesi gerektiği, Merkez Ordusu, Elcezire Cephesi, Adana Havalisi, Ankara Komutanlığı, Sivas, Kayseri, Çorum, Yozgat, Kırşehir Havalisi, Bolu ve Konya Menzil Müfettişlikleri ile ortalama günlük 100 er ve 10 hayvanı iâşe eden 256 askerlik şubesinin dikkate alınması, Ankara Komutanlığı dışında adı geçen yerlerdeki birliklerin iâşesi için tekalif(yükümlülük) ve aşar ambarlarında ortalama 1-2 aylık ekmeklik ve yemlikleri mevcut ise de yurdun çeşitli yerlerinde olduğu, Maliye Bakanlığı ile yapılan yazışma sonucunda Elcezire, Doğu ve Merkez Ordusu bölgelerinde ekmeklik ve yemlik ihtiyacının düzelmek üzere olduğu, Adana'daki birlik mevcuduna göre iâşenin yeterli olduğu, yurt içinde dağınık ve tek başına olan askerlik şubelerinde iâşe sıkıntısının hat safhalarda olduğu, bu nedenle Maliye Bakanlığı'nın her askerlik şubesine ekmeklik ve yemlik için aylık 1.000 liranın gönderilmesi, Ankara Komutanlığı civarındaki Tekalif-i Milliye ve aşar ambarlarında stokların bulunmadığı, muharebelerin kuzey yönüne doğru ilerlemesi nedeniyle Batı Cephesinin 5-10 gün desteklenme zorunluluğunun olduğu, bunun için ekmeklik, etlik, yemeklik ve yemlik için Ankara ve dolaylarında bulunan birlik-

⁹⁰⁹ TÜRKMAN; Sayim, Kurtuluş Savaşında Batı Cephesinde İâşe, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1997, s.429-433.

⁹¹⁰ T.C Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII. Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, s.433-434; ATAKAN; Rauf, Türk İstiklâl Harbinde İdari Faaliyetler ve Lojistik, Askeri Tarih Bülteni, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1988, s.114.

lerin haftada 44.160 liraya, ayda da 176.640 liraya ihtiyaç bulunduğu, ayrıca yıllık; 100 ton şeker, 72 ton sabun, 144 ton sadeyağ, 7 ton çay, 116 ton gazyağı ve 7.200 ton oduna ihtiyaç olduğu ve bunlar için haftada 7.620 liraya, yıllık ise 765.780 liraya ihtiyaç olduğu belirtilmiştir.⁹¹¹

Bu raporda ortaya konulan hususlar Başkomutan tarafından dikkate alınmış ve 23 Ocak 1922 tarihinde 1 numaralı emirle aşağıda özeti çıkarılan işlemler yapılmıştır.

- a) Şereflikoçhisar, Aksaray, Niğde, Dinar, Burdur, Denizli, Bolu, İzmit, Sivrihisar ve Konya'da bölgenin en büyük mülki amirinin başkanlığı altında en büyük askeri komutanı ile idare meclisi ve belediyenin beraberce seçecekleri birer üye ve vilayetin maliye memurundan oluşan birer komisyon kurulmuştur.
- b) Maliye Bakanlığı 24 Ocak 1922 tarihinden itibaren Konya komisyonu emrine haftada 150.000 lira göndermiş, bu paranın 130.000 lirası ile buğday, 20.000 lirası ile etlik ve kuru sebze alınmıştır. Ayrıca buğday ve arpa alımı için 15 gün içinde bir defaya mahsus olmak üzere 100.000 lira gönderilmiştir.
- c) Dinar, Burdur ve Denizli komisyonlarına buğday ve arpa alınmak üzere haftada 10.000 lira gönderilmiştir.
- d) Kocaeli Grubuna etlik, kuru sebze ve saman alımı için haftada 10.000 lira, Bolu ve İzmit komisyonlarına 500 ton arpa ve grubun eksik kalan ekmeklik ve yemeğinin satın alınması için ayrıca para gönderilmiştir.
- e) Sivrihisar'da bulunan Eskişehir komisyonuna arpa ve buğday alımı için haftada 8.000 lira, etlik ve saman alımı için 2.000 lira gönderilmiş, ayrıca yedek erzak temini için Ankara Merkez satın alma komisyonu emrine haftada 40.000 lira tahsis edilmiştir.
- f) Şereflikoçhisar, Aksaray ve Niğde komisyonlarına bir defalık 50.000 lira verilmiş, daha sonra ne kadar para verileceği ilk verilen para ile yapacakları tedarike göre tespit edilmiştir.
- g) Batı Cephesine etlik, ekmeklik, saman ve hayvan yemi alımı için haftada 60.000 lira verilmiştir.
- h) Erzakin teslimini sağlamak amacıyla Levazım Dairesi emrine kap tedariki için 30.000 lira gönderilmiştir.
- i) Bütün satın almalarda komisyonların peşin para ödemesinde bulunması istenilmiştir.
- j) Kurulan komisyonların satın aldıkları erzakların nakliyesinden de sorumlu oldukları, tedarik edilen erzakın demiryolu boylarında veya askeri makamların gösterecekleri yerlerdeki ambarlara teslim edilmesi istenilmiştir.
- k) Koçhisar, Aksaray, Niğde komisyonlarının günde en az 15'er ton zahireyi Konya hattı boyunca teslim edecekleri, bunun 5'er tonunun un olacağı belirtilmiştir.

⁹¹¹ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII. Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, s.433-435.

- l) Komisyonların satın alma yaparken satıcıdan taşıt aracı bulmasının şart koşulacağı, alınacak tahılların nakliyesine taşıt aracı olanların mecburi olarak katılacağı, taşıt kiralalarının mahallin rayiç bedeline göre peşin olarak ödeneceği bildirilmiştir.
- m) Maliye Bakanlığı kuru sebze alımı için Adana emrine 30.000 lira göndermiş, burada alınan kuru sebze en kısa zamanda Konya'ya nakledilmiştir.
- n) Hayvan yemi bulunmayan yerlerde satın alma komisyonlarının arpa yerine yulaf, burçak, mısır, fiğ, çavdar, bunlarında olmaması durumunda ise arpa kadar buğday alınması istenilmiştir.
- ö) Kurulan komisyonların her gün; yirmi dört saat içindeki satın almaları, istasyon ve iskelelere yapılan taşımaları ve ertesi güne kadar kendi ambar mevcutlarını Millî Savunma Bakanlığı Levazım Dairesine bildirilmesi istenilmiştir.⁹¹²

23 Ocak 1922 tarihinde yayınlanan 2 nolu emirde; "satın alma komisyonu kurulan şehirlerde bulunan aşar ve Tekalif-i Milliye artıklarının komisyonlar tarafından teslim alınarak en yakın demiryolu civarındaki askeri ambarlara teslim edilmesi ve günlük olarak Maliye Bakanlığı'na bildirilmesi" istenilmiştir.⁹¹³

Harp Encümeni 13 Şubat 1922 tarihinde toplantı yaparak aşağıdaki kararları almıştır.

- Keskin ve Kırşehir'de birer satın alma komisyonu kurulmasına,
- Yerel hastanelerde bir kısım birliklerin et, süt, yağ ve yemeklik ihtiyacı için Yozgat, Kırşehir, Çorum muhasebecilerince 5.000 lira harcanmasına, yöresel sandık açıklarının Samsun gümrük gelirlerinden karşılanmasına,
- Kurulan satın alma komisyonlarının görevlerini kontrol etmek ve hızlandırmak, taşıma imkânlarının araştırılarak halkın erzak saklamasına mani olmak için Büyük Millet Meclisi

üyelerinden müfettiş tayin edilmesine karar verilmiştir.⁹¹⁴

6 Mart 1922 günü Başkomutan cepheye giderken, Harp Encümeninin her Pazar günü toplantılara devam etmesini ve alınacak kararların şifreyle kendisine bildirilmesini emretmiştir. Satın alma komisyonlarının her konuda Harp Encümenine başvurmaları üzerine Başkomutan 11 Mart 1922'de verdiği emirde; komisyonların başvuracağı makamın öncelikle Millî Savunma Bakanlığı olduğu, sadece Millî Savunma Bakanlığı ile Maliye Bakanlığı arasında halledilemeyen işlerin Harp Encümenine gönderilmesi gerektiğini bildirmiştir.⁹¹⁵

⁹¹² T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII. Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, s.436-439.

⁹¹³ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII. Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, s.439.

⁹¹⁴ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII. Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, s.444.

⁹¹⁵ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII. Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, s.445.

Harp Encümeninin 19 Mart 1922 tarihinde yaptığı toplantının ardından, Başkomutan tarafından verilen emirde şu hususlara değinilmiştir. “22 Ocak 1922’den bu yana daha önce alınan kararlar gereği kurulan komisyona gerekli paralardan pek azının verilebildiği, bu nedenle komisyonların halka para vermemek için çeşitli yollara başvurarak ve halkı kandırmak suretiyle erzak aldıkları görülmektedir. Alınan kararlar gereği halka zarar vermeden peşin para ile satın alma yapılması bildirilmiştir.” Başkomutan ayrıca Harp Encümeni’nin kararlarından uygulanması mümkün olmayanların tekrar değerlendirilmesini Genelkurmay Başkanı’ndan istemiştir.⁹¹⁶

Batı Cephesinin 18.03.1922 tarihinde en son personel ve hayvan mevcuduna göre günlük olarak ihtiyaç duyduğu yiyecek maddelerinin cins ve miktarı şöyledir. Saman 242 ton, arpa 242 ton, etlik 37,5 ton, yemeklik 37,5 ton, buğday 170 ton, un 112 tondur. Erlerin ve hayvanların üzerinde üçer günlük iâşenin, bölük depolarında ise birer günlük yiyeceğin olması nedeniyle acil ve zaruri durumlar dışında emir verilmedikçe yedirilmenin yapılmaması istenilmiştir.⁹¹⁷

İkmal sistemi kurulmuş olmakla birlikte gerek parasal eksiklikler, gerekse de uygulamada karşılaşılan sorun ve aksamalar nedeniyle iâşe problemleriyle karşılaşmıştır. 1-31 Mart 1922 tarihleri arasında Konya’dan Batı Cephesine gönderilen yiyecek maddelerinin eksik ve fazla miktarlar şöyle belirlenmiştir. Ekmeklik 263 ton fazla, yemeklik 9 ton fazla, etlik 188 ton eksik, yemlik 1.124 ton eksik gönderilmiştir. Anlaşıldığı üzere et ve hayvan yemi ihtiyacı eksik gönderilmiş, buna karşılık ekmeklik fazla gönderilerek eksiklerin ikame edilmesine çalışılmıştır. Batı Cephesi Komutanı Genelkurmay Başkanlığına yazdığı bir yazıda; Konya’dan düzensiz ve eksik olarak gelen erzakın yerine parasının gönderilmesi ve bununla mahalli olarak satın alma yapılması istenilmiştir.⁹¹⁸

Artan parasal sorunlar nedeniyle 30 Mart 1922’de, 1. Tümen’de etlik hayvan alınamamış ve erlere et yedirilememiştir. Yine para temin edilemediğinden yiyecek satın alması da gerçekleştirilememiştir. Bu nedenle Tümene yemeklik olarak sadece buğday kırması verilebilmiştir.⁹¹⁹

Harp Encümeninin 2 Nisan 1922 tarihindeki toplantısında Milli Savunma Bakanlığı’na hazırlanan raporun ilgili bölümünde, özetle aşağıdaki hususlara değinilmiştir.

⁹¹⁶ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII. Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, s.446-447.

⁹¹⁷ TÜRKMAN; Sayim, Kurtuluş Savaşında Batı Cephesinde İâşe, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkilâp Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1997, s.144.

⁹¹⁸ TÜRKMAN; Sayim, Kurtuluş Savaşında Batı Cephesinde İâşe, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkilâp Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1997, s.144-156.

⁹¹⁹ T.C. Genelkurmay Başkanlığı; Türk İstiklâl Harbi Batı Cephesi, C.II, Ks.6, Kit.1, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994, s.281.

- a) Birliklere para ihtiyacı sağlanamadığından üzüntü verici olaylarla karşılaşmıştır. Örneğin Elcezire Cephesi Komutanı; para gönderilemediği için celp dönemi gelenleri silah altına alamadığını, müteahhitlere olan borçların zamanında ödenemediği için erlerin aç kaldığını, bu nedenle her an bir olay çıkma ihtimalinin olduğunu, sorunun devam etmesi halinde görevden ayrılacağını bildirmiştir.
- b) Kocaeli Grup Komutanı; hayvan ve insanların aç olduğunu, bu nedenle birliklerin dağılmasından endişe duyduğunu bildirmiştir.
- c) Muharip birlikler haricindeki mevcut fazla teşkilatın sonlandırılması talep edilmiştir.
- d) Maliye Bakanı tüm alınan önlemlere karşın dış yardım olmadıkça iç kaynaklarla yurt içi sürekli ödemelerin teminine imkân olmadığını, daha fazla dış yardımın alınabilmesi için Başkomutan tarafından girişimde bulunulmasına dair istek Genelkurmay Başkanlığı tarafından Başkomutana bildirilmiştir.⁹²⁰

Harp Encümeninin 9 Nisan 1922 tarihli toplantısında Maliye Bakanı'nın dış yardım konusundaki isteğine karşı Baş Komutanın Bakanlar Kurulu'na bildirdiği cevap alınmıştır. Bu cevapta Başkomutan şunları söylemektedir. "İç kaynaklarla temin edilemeyen sürekli ödemelerin ne olduğu anlaşılamamıştır. Bu sürekli ödemelerin birinci derecede ordunun iâşe ve maaşının olması lâzımdır. Temin edilemeyecek olanlar bunlar mıdır? Eğer masrafların bir kısmı verilemeyecekse her hal de ordunun iâşesinin güvenlik altında bulunması gerekir. Halbuki ordunun iâşesi bu sürelerde tehlike içinde olduğu halde, diğer adi masrafların ödenmesine çalışıldığı görülmektedir. Ödenmesi mümkün olanlarla olmayanların ne gibi şeyler olduğunun kısa zamanda açıklanmasını ve bildirilmesini rica ederim.

Öte yandan bu durumun Maliye Bakanlığı'nca son anda ortaya çıkması anlaşılabilir bir durum. Çünkü iki ay önce Harp Encümeni kararları verilirken gelir ve giderlerin bilinmesi mümkün değildi. Daha on gün önce Sivrihisar'da böyle bir durumdan bahis olunmamıştı. Her halde memleketin hayat ve savunmasını bilinçli ve önceden kararlaştırılmış rakamlara dayatmak lâzımdı. Bu hususta çok emniyetli bilgiler verilmesini, birinci derecede ordunun iâşesinin duraksamadan teminini dilerim".⁹²¹

Maliye Bakanı, Başkomutanın emirlerine cevaben aşağıdaki bilgileri vermiştir.

- "a) Mart-Eylül 1922 ayları arası bütün gelirlerin en az olduğu bir zamana tesadüf etmektedir. Bu süre içinde gelirlerimiz en çok 6.000.000 lira olacaktır. Buna karşın Batı Cephesinin aylık iâşe masrafı 1.200.000 liradır. Bu ufak hesap mali durumumuzu arza kâfi gelir zannederim.

⁹²⁰ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII. Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, s.448-449.

⁹²¹ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII. Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, s.449-450.

- b) Sürekli ödemeler; Ordunun iaşesi, önce Batı Cephesi sonra diğer genel maaşlar, silah, cephane, kamyon, benzin, elbise ve donatım alımıdır.
- c) Birinci ve ikinci maddelerde arz edilenler, gelirlerin yalnız Batı Cephesinin iaşesine yeteceğini gösterir.
- d) Meclisin gerekli gördüğü askeri satın almalar için marttan itibaren bir defa ödenmek üzere Milli Savunma Bakanlığı için ayrılan 5.000.000 lira da birinci madde de arz edilen gelirlerden çıkacaktır.
- e) Bu durumun düzeltilmesi için Batı Cephesinin kendi imkânlarıyla alacağı tedbirlerden faydalanılarak, çok gelirli aylara kadar zaman kazanmak nedeniyle aşağıdaki tedbirler alınmıştır.
- f) Maliye bu parayı meclise silah ve donatım satın alması için Milli Savunma Bakanlığı'na ait olan koyun ve keçi gelirlerinden de sarf edebilecektir.
- g) Maliye hiçbir yazışmaya lüzum kalmadan her hafta cumartesi günü Konya Osmanlı Bankası'ndan cephe emrine 200.000 lira hazırlanmış olacaktır. Her hafta verilen bu para ile Kocaeli Grubu dahil olduğu halde, bütün cephe birliklerinin iaşesini cephe komutanlığı temin edecek, komisyonlara para dağıtımını da Batı Cephesi yapacaktır. Niğde, Aksaray, Koçhisar, Kırşehir, Keskin komisyonları hariç olmak üzere 1 nolu emirle kurulan bütün komisyonlar Batı Cephesi ile yazışma yapacaklardır.⁹²²

17 Nisan 1922'de cepheden Ankara'ya gelen Başkomutan, 19 Nisan 1922'de Harp Encümeni'ni toplantıya çağırmış ve şu konuşmayı yapmıştır. "Giderler genel olarak dış kaynaklara dayatılmamalı, Maliye Bakanlığı'nda tam zamanında alınan tedbirlerle her tarafta hükümete itimat edilmesine çalışılmalıdır. En büyük tehlike iâşe işidir. Günlük iâşe bile güçlükte bulunmuştur. Fakat ordu aç bırakılmamıştır, ancak hiçbir yerde stok meydana getirilememiştir. Ufak bir manevrada, yedek yiyecek maddelerinin yokluğu nedeni ile başarısızlığa uğrarız. Elde edeceğimiz parayı önce günlük ihtiyaca arta kalanını da yiyecek maddelerinin depolanmasına sarf edeceğiz. Silah, cephane ikmalinin sonraya bırakılması uygun olur. Buna ayrılan paralar geri alınabilir".⁹²³

Mustafa Kemal Paşa 22 Nisan 1922'de aşağıdaki emri yayınlamıştır.

"Bazen bir işin ilgili makamca Harp Encümenine gönderilmiş olmasının yeterli olduğu düşünülüyor. Encümen işlerin oluşumu yönünden hiçbir makamın görev ve sorumluluğunu üzerine almış değildir. Ordunun bir kısmı aç ve parasız kalıyorsa bundan sorumlu Harp Encümeni değil bu görevi üzerine almış olan bakanlıktır. Geleceği önceden görmek ve buna göre çareler bulmak, alınacak tedbirler bakanlığın gücü dışında kalmışsa bunu Harp Encümenine ulaştırmakla beraber alınacak karara kadar

⁹²² T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII. Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, s.450-451.

⁹²³ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII. Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, s.451-452.

yine gerekeni yapması lâzımdır. Bundan başka Harp Encümeninin görevi bu durum karşısında çare bulmak değil ilgili bakanlıklar tarafından bulunan çarenin doğruluğunu düşünmek ve bunu ne yolda halledeceğini saptamaktır. Cephede ve cepheden dönüşümde gördüğüm durumlar beni bu durumu açıklamak zorunda bırakmıştır.⁹²⁴

19.04.1922 tarihinde çeşitli yerleşim birimlerinde yedek olarak ayrılmış yiyecek miktarları; ekmeçlik 2.808 ton, yemeçlik 319 ton, etlik 39,5 ton, yemlik 2.483 tondur.⁹²⁵

Harp Encümeni 29 Nisan 1922 günkü toplantısında özet olarak aşağıdaki kararları almıştır.

- a) Batı Cephesi ve Elcezire Cephesi işesinin devam edebilmesi için Batı Cephesine ayda 800.000 lira verilmesine, Elcezire Cephesinin ayda, aynıyat hariç olmak üzere yöresel gümrüklerin cephe emrine bırakılmasının düşünülmemesine ve Maliye Bakanlığı'nın bu cephe ile özel olarak ilgilenmesine karar verilmiştir.
- b) Ayrıca gelecek için her şeyden önce ordunun işesinin bulunması gerektiği, bunun için ayda ortalama 2.500.000 liraya ihtiyaç duyulduğu, bu para temin edilmeden giderlerin karşılanamayacağı ve sipariş alınamayacağı kararı alınmıştır.⁹²⁶

Konya komisyonu cephenin günlük ihtiyacı olarak 65 ton buğday, 110 ton arpa, 15 ton et ve 15 ton kuru sebze göndermekle yükümlü olmasına rağmen, 30 Nisan 1922'de Batı Menzil Müfettişliği ancak 42 ton un ve 45 ton yemlik gönderilebilmiştir. Birlikler erin günlük ihtiyacını karşılayamamış, eksiklikler parayla veya ileride ödenmek suretiyle dahi giderilememiştir.⁹²⁷

Harp Encümeni'nin 8 Mayıs 1922 günkü toplantısında gündeme alınan istekler ve alınan kararlar şu şekildedir. Batı Cephesi Komutanlığının bugünkü kuvveti 181.000 insan ve 65.000 hayvandır. Bunların beslenmesi için 284.000 liraya ihtiyaç duyulduğu, buna hastanelerin yiyecek ihtiyaçlarının da ilavesiyle 300.000 liraya ulaştığı, eğer 200.000 lira gönderilmesi durumunda bunun yürütülemeyeceği yiyecek ikmalinin cepheden alınarak ilgili makamlarca yürütülmesi, 3. Kolordunun Ankara'dan işe edilmesi isteniyorsa; 400.000 liranın kesilerek 260.000 liranın düzenli bir şekilde gönderilmesi, buna ek olarak hayvan donatımı ve donatım için de 10.000 lira verilmesi isteğinde bulunulmuştur.⁹²⁸

⁹²⁴ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII. Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, s.452.

⁹²⁵ TÜRKMAN; Sayim, Kurtuluş Savaşında Batı Cephesinde İşe, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkilâp Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1997, s.143.

⁹²⁶ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII. Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, s.452.

⁹²⁷ T.C. Genelkurmay Başkanlığı; Türk İstiklâl Harbi Batı Cephesi, C.II, Ks.6, Kit.1, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994, s.282.

⁹²⁸ ATAMAN, Murat Günel; "Kurtuluş Savaşı'nda Levazım İkmal Faaliyetleri" Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkilap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2007, s.139.

Alınan kararla; bütün amele taburlarının askeri kadrolardan çıkarılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca geri hizmetlerde bulunan kadroların azaltılması için Milli Savunma Bakanlığı bu işle görevlendirilen komisyonların işlerini süratlendirmesi istenilmiştir. Batı Cephesine 13 Mayıs 1922'den itibaren haftada 270.000 lira verilmesi, bu paranın 220.000 lirasının doğrudan Batı Cephesine, 10.000 lirasının Kocaeli Grubuna, 40.000 lirası da Ankara'dan 3. Kolordu'ya verilmesi talep olunmuştur. Ayrıca ordunun yedek erzakının depolanması için Maliye Bakanlığı ve Milli Savunma Bakanlığı ortaklaşa hazırlayacakları yerlerde erzak toplanmasını temin etmesi istenilmiştir. Bu toplantıda alınan diğer bir kararla; ordunun iâşesinin temini için kurulan satın alma komisyonlarından, Kırşehir, Keskin, Koçhisar, Niğde ve Aksaray Milli Savunma Bakanlığı'na, diğer komisyonların Batı Cephesine bağlanmasına ve Adana'da bir satın alma komisyonu kurulması uygun görülmüştür.⁹²⁹

Batı cephesi daha önce yapılan toplantılarda cephenin haftalık para miktarının 300.000 liraya çıkarılmasını bildirmiş olmasına rağmen, parasal sorunlar devam ettiğinden, özellikle geri hizmet kadrolarında indirim yapılarak 270.000 lira ile idare edilmesi istenilmiştir. Fakat ordu ihtiyacının daha da artması nedeniyle, encümen son defa aldığı kararla cephe emrine haftalık 300.000 lira verilmesine karar vermiştir. Ayrıca daha önce cephe emrine verilmiş olan 500.000 lira yedek para ile Adana'da faaliyete geçen komisyon tarafından yedek erzak alınarak depolanması kararlaştırılmıştır.⁹³⁰

1922 Haziran ayına gelindiğinde Batı Cephesi Komutanlığında 195.000 insan ve 71.824 hayvan beslenmektedir. Yiyecek maddeleri için haftalık ayrılan ödenek % 10 oranında eksik gönderildiğinden, hayvan yiyecekleri bazı yerlerde yarıya indirilmiş ya da yeme buğday karıştırılarak beslenmeleri sağlanmıştır. Askerlere ise günlük ortalama 3.000 kalorilik yiyecek vermeye çalışılmıştır.⁹³¹

Orduların iâşe stokları Mayıs ve Haziran aylarında iyice azalmış, bazı birliklere beş gün boyunca sadece un çorbası ve peksimet verilebilmiştir. Peksimet stoklarının da bitmesi üzerine Konya'daki bütün un fabrikaları ordunun emrine tahsis edilmiş, bir hafta içinde iâşe ikmalinin kısmen düzeltilmesine gayret sarf edilmiştir. Batı Cephesinde bulunan birliklerin 1922 Temmuz ayında iâşe sıkıntısı büyük ölçüde aşılmıştır. Bazı birliklerin erata günlük verebildiği yiyeceklerin durumu şöyledir.

- 11 Temmuz 1922 tarihine ait 5. Karma Topçu Taburunun günlük iâşe de er başına 200 gr et, 200 gr bulgur ve 900 gram ekmek,
- 10 Temmuz 1922 tarihinde muharebe bölüğünde erbaşına(sabah ve akşam) 200 gr sığır eti ile 200 gr kuru fasulye, 900 gr ekmek,

⁹²⁹ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII. Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, s.453-454.

⁹³⁰ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII. Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, s.455.

⁹³¹ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi Batı Cephesi, C.II, Ks.6, Kit.1, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994, s.293-295.

- 11 Temmuz 1922 tarihinde 5. Karma 2. Süvari Tümeni'nde erbaşına verilen iâşe 200 gr et, 200 bulgur, 15 gr tuz, 900 gr ekmeç,
- 11 Temmuz 1922 tarihinde 14. Süvari Tümen Komutanlığı'nda er başına 200 gr et, 250 gr yemeklik, 900 gr ekmeç verilmiştir.⁹³²

Bu dönemde erlere normal kanuni istihkaklarına yakın miktarda yiyecek verilmesine azami gayret gösterilmiştir. Milli Savunma Bakanlığı hasat mevsiminin yaklaşması ve ordunun iâşesinde yaşanan güçlüklerin çözümü için aşar gelirinin bir kat daha artırılması teklif edilmişse de bu talep encümen tarafından kabul görmemiştir.⁹³³

İâşe konusunda karşılaşılan parasal sorunun diğer bir nedeni ise tahsis olunan yiyecek ödeneğinin yeterli olmasına karşın fiyatların devamlı olarak artması sonucu ödeneğin zaman zaman yeterli olmamasıdır. Bu durumu önlemek amacıyla Konya ve Isparta'dan dışarıya erzak ihracı yasaklanmıştır.⁹³⁴ Tarım ürünlerinin hasat mevsimi olması, bunların toplanarak muhafaza altına alınması, sıcak mevsimde askerlerin geceyi açık arazide geçirmeleri gibi sebepler dikkate alınarak, ilk etapta ilkbahar aylarında planlanan taarruz bu nedenlerle 1922 yazına ertelenmiştir. Böylece yiyecek ihtiyacının hasat mevsiminde toplanarak depolara konmuş olan ve taarruz sonucu ele geçirilmesi düşünülen yerlerden temin edilmesi planlanmıştır.⁹³⁵

Harp Encümeninin 15 Temmuz 1922 tarihli toplantısında iâşe durumu hakkında özet olarak şu konular görüşülmüştür. Milli Savunma Bakanlığı Batı Cephesinin üç kolordusu için Ankara civarında yapılacak yedek erzak stoku için 240.000 lira talepte bulunmuştur. Encümen 80.000 liranın verilmesini karara bağlamıştır. Bakanlıkça 3. Kolordunun günlük yiyecek ihtiyacının 67 ton olduğu, Ankara'daki birlikler için para verilmediği, Koçhisar komisyonu için de 20.000 lira verilmesi isteğinde bulunulmuştur. Encümenin verdiği kararda her iki birlik için aksatılmadan haftalık paranın verilmesi, eğer Koçhisar'a para gönderilmesi gerekirse merkeze ayrılan paranın Milli Savunma Bakanlığınca planlamasının yapılması hususu bildirilmiştir.⁹³⁶

Milli Savunma Bakanlığı Polatlı-Sarayönü menzil hattındaki birliklerin cephe ve merkez tarafından iâşe edilmediği için Konya'dan 13.750 lira verilmesinin uygun görüldüğünü bildirmiştir. Buna karşın encümen, bu birliklerin iâşesini Milli

⁹³² TÜRKMAN; Sayim, Kurtuluş Savaşında Batı Cephesinde İâşe, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1997, s.153-154.

⁹³³ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII. Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, s.456.

⁹³⁴ TÜRKMAN; Sayim, Kurtuluş Savaşında Batı Cephesinde İâşe, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1997, s.158.

⁹³⁵ MÜDERRİSOĞLU; Alptekin, Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Kastaş Yayınları, İstanbul 1985, s.610.

⁹³⁶ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII. Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, s.456-457.

Savunma Bakanlığı ve Batı Cephesi arasında çözülmesi gereken bir sorun olduğunu bildirmiştir.⁹³⁷ Harp Encümeni 22 Ocak-15 Temmuz 1922 tarihleri arasında yaklaşık yedi ay süreyle düzenli toplantılar yapmış, esas olarak ordunun iaşesinin sağlanması ile ilgilenmiş, gereken durumlarda ise diğer ikmal maddelerinin tedariği ile ilgilenmiştir.⁹³⁸ Satın alma komisyonlarının aldığı iâşe maddeleri ile Maliye Bakanlığınca cephelere gönderilen paralar haricinde, 1921 Ekim, 1922 Temmuz ayları arasında, Milli Savunma Bakanlığı tarafından cephelere yemeklik 1.771.646 kilo, etlik 5.569 adet sığır, koyun ve keçi, yemlik 3.260.516 kilo yiyecek maddesinin ikmali yapılmıştır.⁹³⁹ Batı cephesinin 1 Ağustos 1922 gününe ait iâşe mevcudu 227.807 insan, 79.894 hayvana ulaşmıştır. Kolordu ve tümenlerle menzil ambarları dahil erzak olarak depolarda ekmeklik 1.440 ton, yemeklik 175 ton, etlik 300 ton, yemlik 251 tondur. Bunların dışında erzak stoku da şöyledir; ekmeklik 214,4 ton, yemeklik 57,3 ton, peksimet 56,5 ton, zeytin 2,5 ton, etlik 46,9 ton, tuz 14,3 ton, yem 261,1 tondur.⁹⁴⁰

Bu dönemde hayvan yemleri tam olarak verilememiş, çayıra çıkan hayvanlardan arta kalan yem faal görevdeki hayvanlara verilmiştir. Hayvanlara arpa temininde yaşanan güçlükler nedeniyle Bakanlar Kurulunca 13 Ağustos 1922'de arpa satın alınması ve depolanmasıyla ilgili özel bir karar alınmıştır. Bu karar gereğince her cins yiyecek alımı hızlandırılmış, Maliye Bakanlığınca Batı Cephesi komutanlığı emrine haftada 1.300.00 lira gönderilmiştir. Ayrıca Adana ve Konya bölgelerinde de demiryolu ile günde ortalama 85 ton ekmeklik, 27,5 ton yemeklik, 93 ton yemlik gönderilmiştir.⁹⁴¹

1922 Ağustos ayının ilk yarısında sebze temininde sorunlar yaşandığından, ihtiyaçlar Adana'dan sağlanmaya çalışılmıştır. Bu zamana kadar karşılaşılan ve yaşanan sorunlara rağmen eratin aç kalmamasına özen gösterilmiştir. 25 Ağustos 1922'de 1. Ordu'da 5.012 ton ve 2. Ordu'da 1.777 ton yiyecek olması gerekirken, 1. Ordu'da 1.655 ton, 2. Ordu'da 655 ton yiyecek depolanabilmiştir. 1. Ordu birliklerinde 25 Ağustos 1922 akşamına kadar erler ve hayvanlar üzerinde, ağırlıklarda ve kollarda taşınması gereken altı günlük erzak sağlanmıştır.

Erler üzerinde üç günlük peksimet ve kumanya, ağırlıklarda iki günlük ve kollarda ise bir günlük erzak bulunmaktadır. 2. Ordu birliklerinde erler üzerinde iki

⁹³⁷ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII. Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, s.456-457.

⁹³⁸ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII. Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, s.433-458.

⁹³⁹ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII. Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, s.459.

⁹⁴⁰ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII. Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, s.459.

⁹⁴¹ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi Batı Cephesi, C.II, Ks.6, Kit.1, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994, s.288-295.

günlük, birlik ağırlıklarında bir günlük ve tümen kollarında ise bir günlük demirbaş erzağın olması sağlanmıştır.⁹⁴² Orduların iâsesi için istihkak nizamnamesine göre er başına günlük 23,90 kuruş, hayvan başına günlük 26,75 kuruş hesabıyla 1922 yılı için 21.789.861 lira olması gerekli iken, ancak 8.150.000 lira tahsis sağlanabilmiştir. Ortaya çıkan yaklaşık 13.000.000 liralık açık orduya tahsis olunan aşar vergilerinden ve hayvanların otluk alanlardan beslenmesi sağlanarak açık giderilmeye çalışılmıştır.⁹⁴³ Ordu birlikleri yakacak ihtiyacını yakınlarındaki ormanlık ve çalılık alanlardan, diğerleri ise tezek yakmak suretiyle sağlamışlardır. Demiryollarında yakacak olarak odun kullanıldığından, Toros ormanlarından bu çerçevede yararlanılmıştır.⁹⁴³ Batı cephesi yiyecek maddelerinde olduğu gibi yiyecek bakımından da eksiklik olmuştur. 1. Ordu Komutanı Ali İhsan Paşa Batı Cephesine verdiği 19 Ekim 1921 tarihli raporunda özetle şu hususlara değinmiştir. “8. Tümenin bütün birliklerini teftiş ettim. Askeri elbiseli % 5 ere tesadüf edebildim. Köylü kıyafetliler vücutlarını koruyacak bir halde olsalar yine şükredeceğim. Fakat yarısından fazlasının giyecekleri yırtık, mevsimin şiddetiyle karşı karşıya bırakılmıştır. Kaput % 5 oranında olduğu gibi, don, gömlek, pamuklu çorap gibilerinin bol olması lazım gelirken, bunlar dahi yarı yarıya yoktur. Onda dokuz oranında matara, arka çantası, ekmek torbası, beylik, karavana, ekmek saçı yoktur. Hayvanlarda mutabiye ve semer ihtiyacı çoktur.”⁹⁴⁴

Genelkurmay Başkanı Milli Savunma Bakanlığı'na 23 Ekim 1921 tarihinde yazdığı bir emirde şu hususlar bahsedilmektedir. “İsmet Paşa ile Beylik köprüde buluşarak cephenin gelecekteki durumu ile bir görüşme yaptım. Ordunun çıplaklığının endişe verecek bir halde olduğu anlaşıldı. Orduya yakında verilecek görevi yapabilmesi için aşağıdaki noksanların hemen giderilmesi elzemdir. Birlikler pek ziyade çıplak ve yalın ayaktır. Bu kış için mutlaka 150.000 elbiseye ihtiyaç vardır. Bir haftaya kadar da 50.000 takım elbise ile diğer erler için de hiç olmazsa bir kaput, bir çift çorap ve bir çift çarık verilmesi lazımdır. Çarık kullanım müddetinin de bir ay olarak kabul edilmesi zorunludur. Beylik için köylü çuvallarından tedarik zorunluluğu vardır. Ayrıca her köyün elbiselik veyahut çadırlık kumaştan üç buçuk metre vermesi hakkında Tekalif-i Milliye emri çıkarılması, ayrıca bundan sonra her köy ve ilçenin orduya vereceği eratı giydirdikten sonra göndermesi Tekalif-i Milliye ile zorunlu tutulmalıdır. Adana ve Maraş'ta çadır bezi çoktur. Bu hususta ayrıca ted-

⁹⁴² T.C. Genelkurmay Başkanlığı; Türk İstiklâl Harbi Batı Cephesi, C.II, Ks.6, Kit.1, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994, s.289-296; T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII. Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, s.459-505.

⁹⁴³ T.C. Genelkurmay Başkanlığı; Türk İstiklâl Harbi Batı Cephesi, C.II, Ks.6, Kit.1, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994, s.266-267.

⁹⁴⁴ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII. Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, s.459-460.

bir alınmalıdır”.⁹⁴⁵ Genelkurmay Başkanlığı’nın bu emrini Milli Savunma Bakanlığı 25 Ekim 1921 tarihinde şu şekilde cevaplamıştır. “İtalya’dan alınan 30.000 takım elbise(kundura ve kaput dahil) Antalya’ya çıkmaya başlamıştır. Bunlar batı cephesine gönderilecektir. Ayrıca Ankara’dan 5.000 kaput hemen yola çıkarılacaktır. Yine Antalya’ya çıkmış olan 18.000 takım elbise de cepheye verilecektir. Bu kafile ile beraber 80.000 adet portatif çadır gelecektir. Bu güne kadar gelmiş olan 6.000 çadır da cepheye verilmiştir. Kilim ve beylik yerine kullanılacak çuvalların köylerden toplanması uygun görülmemiştir. İstanbul’dan getirtilen ve Ankara’da yapılan 3.168 adet beylik cepheye gönderilmiştir. Bunlardan ayrı olarak 1921 Ekim başından 1921 Kasım ortasına kadar Batı Cephesine 17.135 ceket, 16.606 pantolon, 5.797 kaput da müteahhitlerden alınarak gönderilecektir”.⁹⁴⁶

1921 Ekim sonunda Tekalif-i Milliye işleri sona ermiş, Milli Savunma Bakanlığı askerlik şubeleri bölgesi ve menzil ambarlarında kalan eşyalardan faydalanmak için şöyle bir emir vermiştir. “Eşya ve teçhizattan, yapılmış çamaşır, çarık ve çoraplardan 1.000’er adedini menzil ve menzil bölge müfettişlikleri, askerlik şube başkanları kendi kadro eratına dağıtacak, bölgelerinde depo birliklerine de mevcutları oranında dağıtım yapacaklar; kalanları Kırşehir ve Çorum yapılmış eşya ve donatım ambarlarına, Yozgat ve Samsun menzilleri Hayşihan teçhizat ambarına gönderecekler, yapılmamış mallardan elbise ve kaput olabilecek kumaşlarla yöresel yapımevlerinde veya halk yardımıyla askere kaput veya hırka, kösele ile vaketa gibi gereçler ile kundura ve aynı derilerden gocuk veya kundura malzemesi yaptırarak Ulukışla ve Yahşihan teçhizat ambarına gönderecekler, bulundukları yerlerde bu yapımlar olmazsa yapımı temin için Sivas menzili ile askeri yapımevlerine, sair menziller Ankara Levazım Yapımevine sevk edeceklerdir.

Diğer taraftan ambarlarda bulunan yapağı, yün ve tiftiklerden halka ücret karşılığı verilerek iplik yapılmalı ve bu ipliklerle de kumaş işlenmelidir. Bunda imkânsızlık görülürse maliyeye verilmek üzere miktarları bildirilmelidir. Bütün bu işlemler bir ay içinde tamamlanması için bölgede bulunan Tekalif-i Milliye komisyonlarıyla anlaşarak sona erdirilmelidir. Bu emrin yapılma derecesi, Levazım Dairesine verilen işe ve donatım raporlarına özel bir madde konarak durum hakkında bilgi verilmelidir.”⁹⁴⁷ 1921 Kasım ayında Ankara’da bir nal ve mih yapımevi açılarak cephedeki birlik hayvanlarının ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmıştır. 1921 Aralık ayı itibarıyla İtalya’dan alınan 30.000 takım elbisenin haricinde yurt içinden de 40.000 takım elbise satın alınmıştır. 243.000 elbise için sözleşme yapılmış olma-

⁹⁴⁵ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII. Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, s.460.

⁹⁴⁶ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII. Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, s.460-461.

⁹⁴⁷ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII. Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, s.461-462.

sına rağmen bunun sadece 45.100 takımı alınabilmiştir. Batı cephesi birlikleri bu dönemde ihtiyaç duyduğu donatımın ancak yarısını temin edebilmiştir. Fransızlardan 100.000 takım elbise istenmiş ancak bunlar gelmemiştir.⁹⁴⁸ 1922 Ocak ayında Milli Savunma Bakanlığı Levazım Dairesi halkın elinde giyecek ve eşyadan kullanılabilecek durumda olanları satın almış, çamaşır ve eşyayı dikilmek üzere dikim yerlerine, diğer ihtiyaçları da çeşitli yapım yerleri ile halka yaptırmak üzere evlere dağıtımını sağlamıştır. 1922 yılı başlarına kadar ordunun giyecek ihtiyacı kısmen giderilmiştir. Askerin palto ihtiyacı tam olarak karşılanamamış, ancak bunun yerine uzun pamuklu hırkalar verilmiştir. Kışı geçirmek için yeter miktarda çadır sağlanamamış, zeminlik adı verilen toprak altı kışlaları hazırlanarak, eratin kışı burada geçirmesi temin edilmiştir. Salgın hastalıklara karşı her hafta elbise ve çamaşırların etüvden⁹⁴⁹ geçirilmesi sağlanmıştır.⁹⁵⁰

1922 Mart ayında Eğirdir ve Höyük'te birer donatım deposu, Dinar ve Eğirdir'de birer donatım yapım yeri ile Denizli'de bir tabakhane faaliyete geçirilmiştir. Batı cephesinin 1922 Mayıs ayında en çok ihtiyacı olan eşyalar çamaşır, portatif çadır ve ayakkabı olmuştur. Çadırsızlık yüzünden birliklerin köylerden çıkarılması, ordunun seyyar ve hareket kabiliyeti yüksek bir hale getirilmesi mümkün olmamıştır. Bütün gayretlere rağmen Batı cephesi, Büyük Taarruza giyecek ihtiyaçlarını temin edemediği için girmiştir. 1922 Mayıs-Temmuz arası cephe ihtiyaçları ile buna karşın dağıtılan eşyalar aşağıya çıkarılmıştır.

Eşyanın Cinsi	İhtiyaç	Dağıtılan
Kaput	95.114	1.900
Ceket	85.596	18.066
Pantolon	89.476	37.166
Don	358.826	78.900
Gömlek	357.384	78.500
Portatif Çadır	144.783	6.636

25 Ağustos 1922 tarihi itibarıyla cephedeki birliklerin 93.214 kaput ve 110.328 giyecek eksiği bulunmaktadır. Kısacası yaklaşık 200.000'i bulan cephe personelinin yarısının elbise ihtiyacı karşılanabilmiştir.⁹⁵¹ Taarruz başlangıcında ordu birlikleri

⁹⁴⁸ T.C. Genelkurmay Başkanlığı; Türk İstiklâl Harbi Batı Cephesi, C.II, Ks.6, Kit.1, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994, s.258-260.

⁹⁴⁹ Eşyaları yüksek ısıyla sterilize ve dezenfekte kullanılan kapalı araç.

⁹⁵⁰ MÜDERRİSOĞLU; Alptekin, Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Kastaş Yayınları, İstanbul 1985, s.610.

⁹⁵¹ T.C. Genelkurmay Başkanlığı; Türk İstiklâl Harbi Batı Cephesi, C.II, Ks.6, Kit.1, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994, s.296.

beraberlerinde az miktarda yedek çıkarık almışlarsa da takip harekâtının ilk günlerinde bunlar kullanılmış ve harekâtın devamınca erlerin % 50'den fazlası yalınayak kalmıştır. Yollarda ölen ve etlik olarak kesilen hayvanların derisinden faydalanılmaya çalışılmışsa da bu yok denecek kadar az gerçekleşmiştir.⁹⁵² Milli Savunma Bakanlığı tarafından cephelerin ihtiyacı ikmal edilmeye çalışılmasına rağmen, ihtiyaçlar tam olarak giderilememiştir. Bunun sebepleri; İtalya'dan alınan giyim eşyalarının dayanıksızlığı ile muharebe şartları içinde eşyaların çok çabuk yıpranması olmuştur. 1922 yılı 26 Ağustos'tan Eylül sonuna kadar Yunan ordusundan ganimet olarak alınan yiyecek eşyalardan yararlanılarak ihtiyaçların büyük kısmı karşılanmıştır.⁹⁵³

Ordu birlikleri muharebenin ilk günleri olan 26-28 Ağustos günlerinde kısmen çeşitli noktalarda açılan erzak dağıtma noktaları ve yiyecek depolarından ikmallerini sağlamışlardır. 28 Ağustos'tan sonra menzil ambarları ve kolları iyice geride kaldığından birlikler yiyecek ihtiyaçlarını kısmen beraberlerinde götürdükleri demirbaş erzakla, kısmen aşar veya köylerden satın alma ile kısmen de Yunanlılardan ele geçirilen erzakla karşılamışlardır. Yunanlılar geri çekilirken bütün köy, kasaba ve harmanları yakmışlar, fakat birçok istasyonda biriktirdikleri erzakı yakamadan bırakıp gitmişlerdir. Ekmek temini güçleştirdiğinden, birliklere genelde un ve peksimet verilmiştir. Unlar birliklerce saçlar üzerinde yufka yapılarak ihtiyacın giderilmesine çalışılmıştır. Her birliğin etlik hayvanları sürüler halinde arkalarından geldiğinden et sıkıntısı pek çekilmemiştir. Hayvanlara yem temininde ise sıkıntı çekilmiş, kuru ot ve saman çok az bulunabilmiştir. Hem havanın çok sıcak olması hem de yunanlılar geri çekilme güzergâhında öldürdükleri insan cesetlerini su kuyularına doldurduğundan takip harekâtının belirli dönemlerinde su sıkıntısı çekilmiştir.⁹⁵⁴

Batı cephesi ordularının menzil teşkilatlarında 1 Eylül 1922 tarihine kadar bir değişiklik olmamış bu tarihten sonra dağılan ve güç kaybeden yunan ordusuna karşı takip harekâtı başlamıştır. Harekâtın hızlı gelişmesi üzerine özellikle yiyecek ikmal maddelerinin birliklere yetiştirilemediğini gören Genelkurmay Başkanı verdiği emirle Batı Cephesinin menzil bölgesi Eskişehir-Kütahya-Afyon demiryolunun batısına alınmış, ordular İzmir önlerine yaklaştıkça erzak ambarları da ileriye taşınmış ve ihtiyaç duyulan ileri noktalarda yeni erzak ambarları açılmıştır. Ancak takip

⁹⁵² T.C. Genelkurmay Başkanlığı; Türk İstiklâl Harbi Batı Cephesi, C.II, Ks.6, Kit.1, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994, s.283.

⁹⁵³ T.C. Genelkurmay Başkanlığı; Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII. Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, s.463-464; ATAKAN; Rauf, Türk İstiklâl Harbinde İdari Faaliyetler ve Lojistik, Askeri Tarih Bülteni, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1988, s.114.

⁹⁵⁴ T.C. Genelkurmay Başkanlığı; Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Sayı:59, Ankara, Aralık 1967, Vesika No:1374; T.C. Genelkurmay Başkanlığı; Türk İstiklâl Harbi Batı Cephesi, C.II, Ks.6, Kit.1, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994, s.275-282; TÜRKMAN; Sayim, Kurtuluş Savaşında Batı Cephesinde İlaçe, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkilâp Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1997, s.154.

harekâtı sırasında ordu birlikleri çok hızlı hareket ettiklerinden menzil teşkilleri ve lojistik unsurlar buna ayak uyduramamıştır.⁹⁵⁵

11 Ekim 1921-31 Temmuz 1922 döneminde Milli Savunma Bakanlığı Sevkiyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğü tarafından levazım ikmal maddeleri ile ilgili olarak yapılan faaliyetleri aşağıdaki şekilde özetleyebiliriz.

- Kayseri-Kırşehir-Yahşihan üzerinden Ankara ve çevresine nakledilen yiyecek ve yemin ağırlığı 1.367 ton, donatım ve gereçlerinin ağırlığı 49,5 ton,
- İnebolu-Kastamonu-Çankırı-Kalecik üzerinden Ankara ve çevresine nakledilen yiyecek ve yemin toplam ağırlığı 352,5 ton, donatım ve gereçlerinin toplam ağırlığı 758,5 ton,
- Samsun-Çorum-Sungurlu-Yahşihan üzerinden Ankara ve çevresine nakledilen yiyecek ve yemin toplam ağırlığı 287 ton, donatım ve gereçlerinin toplam ağırlığı 151,5 ton,
- İzmit üzerinden Ankara ve çevresine nakledilen yiyecek ve yemin toplam ağırlığı 1.367 ton, donatım ve gereçlerinin toplam ağırlığı 49,5 ton olmuştur.

Büyük Taarruz hazırlığının başladığı dönemde Yahşihan ve Ankara'ya getirilen yukarıdaki levazım ikmal maddelerinin büyük kısmı Yahşihan-Ankara dekovil ve Ankara- Polatlı hat demiryolu ile Polatlı'ya taşınmıştır. Batı Cephesinin lojistik desteği genel olarak Polatlı'ya bu ikmal maddeleri ile sağlanmıştır.⁹⁵⁶

16.5- Büyük Zaferin Kazanılmasında Etkin Dinamikler ve Askeri Güç Bileşenleri Levazım ve İkmal Mevcudu ve Anadolu'nun Ekonomik Durumu

Düşünülen taarruzun büyük yükünü üstlenecek olan Birinci Ordu birliklerinin 19 Ekim 1921 günkü durumunu, Birinci Ordu Komutanı bir raporla Batı Cephesi Komutanlığına şu şekilde açıklamıştır.⁹⁵⁷ "...Birlikler adeta ellerinde çıplak ve kirli bir tüfek verilmiş bir yığın fukara halindedir. Askeri üniformalı yüzde beş insana rastlamadım. Köylü kıyafetler vücutlarını koruyacak bir halde olsa yine şükredeceğim, fakat yarıdan fazlası yırtık palaskalar içinde tamamen mevsimin şiddetine maruz ve mahkumdur. Kaput, ancak yüzde beş oranında var; ayakkabılarının yarısı kullanılamayacak durumda, don, gömlek, pamuklu ve çorap gibi bol olması gereken şeylerde bile ihtiyacın yarısı karşılanabilmiştir. Tüfeklerin dörtte bir süngüsüzdür. Eratın ancak yüzde onunda matara, çanta, torba, beylik, karavana ve saç, siper yapmağa yararlı küçük kazma ve kürek vardır. Askerlerin yarısında fişeklik yoktur. Hayvanların semer ve koşum takımı ihtiyaçları çok büyüktür. Bir çok birliklerde ağırlık meyanın-

⁹⁵⁵ T.C. Genelkurmay Başkanlığı; Türk İstiklâl Harbi Batı Cephesi, C.II, Ks.6, Kit.1, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994, s.275; 953T .C Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII. Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, s.459-505.

⁹⁵⁶ T.C Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII. Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975, s.415-420.

⁹⁵⁷ SABİS, Ali İhsan; Harp Anıları, Cilt:V, Güneş Matbaacılık T.A.O, Ankara, 1951, s.81.

da kağnılar vardır. Çadır bezi anka kuşu nevinden ismi işitilen, cismi bilinmeyen bir şeydir. Subayların bir kısmı bile çadırsızdır. Yüzbaşı ve teğmen noksanı fazladır. Bazı çavuşlar hala sivil ve köylü kıyafetindedir. Kıtaları yürüterek önümden geçirdim. Dururken yine bir anlam ifade eden bu yığınlar, yürüyüşte bütün kusurlarını gösterdiler. Sorduğum sorulara aldığım cevaplar, bazılarına yaptığım ufak tefek hareketler, eğitim yönünden çok geri olduklarını ortaya koydu. Bununla beraber çoğunluğunda kalp kuvvetini belirten parlak gözler gördüm. Bugün havanın iyi olmasına rağmen erlerden açık havada durmağa tahammül edemeyerek titreyenler çoktu.” Birinci Ordu Komutanının bu raporunda önemli bir gerçeğe değinilmiştir. Ordunun erat sayısının artırılmasının ordunun gücünü artırmak anlamına gelmediği, eratin eğitilmesinin, silahlandırılmasının, giyiminin ve donanımının çok önemli olduğu vurgusu ortaya konulmuştur. Ayrıca aynı raporda şu hususlara da değinilmiştir.

“Asker yurtsever ve yürekli, fakat eğitimsizdir. Başlarındaki subaylar noksandır. Uzun bir süre eğitilmedikçe güç şartlardaki taarruzda başarı elde edemezler. Eğitim noksanlığı iki üç ay içinde giderilse bile taarruz için gerekli teçhizat olmadıkça devamlı ve güçlü bir taarruz yürütülemez. Yürümek için ayakkabısı, havanın sertliğine karşı çamaşır, elbise, kaput ve portatif çadırı, su için matarası, mermiler için fişekliği, yedek çamaşırı, ekmeği için çantası veya torbası, tahkimat için taşınabilir aletleri olmazsa nasıl yürüyüp taarruz edebilir ve bu sırada nasıl yiyip içebilir? Nasıl çarpışır, nasıl geceyi geçirebilir ve soğuk havaya karşı koyabilir? Şimdi bile soğuktan doğan çeşitli hastalıklarla uğraşıyoruz. O zaman birliklerde kaç erat kalır? Bu nedenlerle, eksiklikler giderilmeden, kış mevsiminde, menzil hatlarının değiştirilmesini gerektirecek büyüklükteki taarruzlara kalkışılmasını zararlı saymakta ve elimizdeki iyi savunma aletinin hesapsız taarruz ile kaybedilmesinden endişe etmekteyim.”

1922 yılı temmuz ayına gelindiğinde ordumuzun eksiklikleri imkanlar dahi-
linde önemli ölçüde giderilmiştir. Büyük Taarruzun hazırlık döneminde, Anadolu kaynaklarının olağan üstü imkanlarının zorlanmasıyla varılmak istenen hedeflere ulaşılmıştı, ancak kesin sonuçlu bir genel taarruzla harekate başlamak için mevcutlar yeterli değildi. Erat ve tüfek sayısındaki eşitliğe rağmen; Yunan Ordusunun makineli tüfek, top, uçak, malzeme ve en az birkaç misli fazla olduğu tahmin edilen cephaneye üstünlüğü ile 8-10 aydan beri Eskişehir-Afyon savunma hattında bol malzemeyle yaptıkları yığınak dikkate alındığında, bilinen muharebe kurallarına göre normal olarak Türk taarruz ordusunda olması gereken ateş üstünlüğü, savunma durumundaki Yunan ordusunda bulunuyordu. Türk Ordusunun üstünlüğü ise, yurdun kurtuluşu için kan dökmek gerektiğine inanan Türk insanının moral ve motivasyon yüksekliğinin azim ve iradesine dayanıyordu.⁹⁵⁸ Yunan ordusunun ateş üstünlüğünü tesirsiz kılabilmek için yapılacak taarruzun bir baskın şeklinde olması zorunluydu. Yunan cephesinin bir kesimine ani bir darbe indirilerek cephe çökertilmeli, en kısa zamanda kesin sonuca gidilmeliydi. Taarruzun kesin sonuçtan uzaklaşması ve uzun

⁹⁵⁸ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s. 516.

sürecek tüketme muharebesine dönüşmesi son derece tehlikeli olabilirdi. Bir yıl önce Ankara'yı ele geçirmek için genel taarruza kalkışan Yunanlıların taarruzlarının Sakarya'da karşılıklı tüketme ve tükenmeme yarışına dönüştüğü, 22 gün 22 gecelik bir muharebeden sonra Yunanlıların büyük bir bozguna uğradıkları unutulmamalıydı. Büyük umutlar bağlanan bu taarruzun, uzun sürecek bir muharebe halini alması karşısında Anadolu bir tükenişle karşı karşıya kalabilirdi. Bu nedenle, taarruz bir baskın şeklinde başlatılmalı ve hızla kesin sonuca yönelecek biçimde geliştirilmeliydi.⁹⁵⁹ Bu görüşün ışığı altında, genel hatlarıyla Gemlik körfezi, İznik gölü, Bilecik, Eskişehir, Afyon ve Menderes ırmağı doğrultusunda yığınaklı mevzilere sahip Yunan cephesinin güney kanadına bir baskınla taarruzun başlatılmasına karar verilmiştir. Taarruz plânının başarıya ulaşması ise büyük ölçüde taarruz zamanının özelliklerle sıklet merkezinin düşmandan gizlenmesine ve ani baskının yapılmasına bağlı bulunuyordu. Çünkü Yunanlıların, taarruzumuzu önceden haber alması ve güney kanadına yığınak ve takviye yapmasına neden olabilirdi.⁹⁶⁰ Taarruz plânının gerçekleştirilmesi için yığının ve birliklerin kaydırılmasının gizlice yapılmasına son derece önem verilmiştir. Birliklerimiz her türlü yürüyüşü gece yapmışlar, gündüzleri köylerde ve ağaçlar altında dinlenmişler, böylece Yunan keşif uçaklarının dikkatinden uzak kalmışlardır. Güneye gece yapılan birlik kaydırmalarının dikkat çekmemesi için benzer çalışmalar diğer bölgelerde görsel anlamda yapılmıştır. Bazı birliklere düşmanı yanıltmak amacıyla özellikle yürüyüşler yaptırılmıştır. Taarruzun sıklet merkezinin oluşturulması için yapılan yığınaklar ve kuvvetlerimizin bir kısmının güneye kaydırılması Yunanlılar tarafından anlaşılmamış ve öğrenilmemiştir.⁹⁶¹

Kuzeyde bulunan 2'nci Ordunun bazı birlikleri kesin sonuçlu taarruzu yürütecek olan güneydeki 1'inci Ordu bölgesine getirilmiş, Afyon'un güney doğusunda bir sıklet merkezi kurulmuştur. Düşmanın güney kanadına, Afyon-Ahur dağı kesimine bir baskın taarruzu yapılması plânlanmış, düşmanın güney kanadının kuzeye atılması, İzmir'le bağlantısının kesilmesi, takviye ve ikmal almasının önlenerek Yunan kuvvetlerinin ezilmesi ve yok edilmesi düşünülmüştür. Bu sırada kuzeydeki 2'inci Ordunun Sakarya'dan Afyon'a kadar uzanan geniş cepheadaki düşmanın büyük kısmına taarruz ederek onu karşısında tutması, Kocaeli ve Menderes boyundaki birliklerimizin ise ani baskınlarla Yunan kuvvetlerini oyalaması plânlanmıştır.⁹⁶² Büyük taarruz 26 Ağustos 1922 günü sabahı şiddetli topçu ateşiyle başlamıştır. Afyon bölgesindeki taarruzun ağırlık merkezinde istenilen ve beklenen sonuç alınamamış, ancak Yunan mevzileri iyice sarsılmıştır. Türk süvari Kolordusu ise gece Ahur dağına aşarak Yunan cephesinin gerisine, Sincanlı ovasına inmiş ve düşmanın cephe ge-

⁹⁵⁹ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s. 516, 517.

⁹⁶⁰ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s. 517.

⁹⁶¹ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s. 517.

⁹⁶² MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s. 517, 518.

risinde demiryolunu ve telgraf hatlarını kesmiştir.⁹⁶³ 27 Ağustos'ta Yunan direnişi kırılarak, Afyon'un batısında cephe yarılmıştır. 28 Ağustos'ta ise bütün cephe yarılmış, güneyden kuzeye doğru ve doğudan ilerleyen Türk kuvvetleri Yunan ordusunu ikiye ayırmış, büyük bölümünü çember içine alacak duruma girmiştir. 29 Ağustos'ta başarılı bir şekilde genel taarruzu geliştiren Türk kuvvetleri, Yunan kuvvetlerinin önemli bir bölümünü saran çemberi olgunlaştırmışlardır.⁹⁶⁴ 30 Ağustos günü yapılan çarpışmalar neticesinde, çember içinde kalan yaklaşık 50.000 dolayındaki Yunan kuvveti, Türk kuvvetlerince yok edilmek ve esir alınmak suretiyle savaş dışı bırakılmıştır. Tarihe Başkomutanlık Meydan Muharebesi adıyla geçen muharebe, Anadolu'nun kesin zaferiyle sonuçlanmıştır. Belkemiği kırılan Yunan ordusunda esir olmaktan kurtulanlar dağılmaya ve geri çekilmeye başlayınca Türk Ordusu da hızla düşmanı izlemeğe başlamıştır. 1 Eylül'de Türk Ordusu ilkel taşıt araçları ile ikmal yapabileceği 100 kilometrelik hareket alanının uç noktasına ulaşmış, Uşak'ı Yunan istilasından kurtarmıştır.⁹⁶⁵

Bundan sonra, düşmanın yakamadığı yerlerdeki ambarlardan ve düşmanın yok etme fırsatı bulamadan terk etmek zorunda kaldığı yiyecek stoklarından yararlanarak yıldırım hızıyla İzmir'e doğru akmak olmuştur. 2 Eylül'de Yunan Başkomutanı General Trikopis'le birlikte 300 subay ve 5.000 dolayında er esir alınmıştır. 3 Eylül günü İnönü mevzilerinde şiddetli çarpışmalar olmuş, tutunamayan Yunan kuvvetleri Bursa yönüne çekilmeye başlamışlardır.⁹⁶⁶

Türk ordusu her yönde şiddetli taarruzları sürdürerek hızla ilerlemeye devam etmiştir. Çok sayıda esir ve kayıp veren Yunan kuvvetlerinden kurtulabilenler, geldikleri gibi deniz yoluyla gidebilmek için İzmir, Bandırma ve Yalova gibi kıyı şehirlerine ulaşmaya çalışmışlardır.⁹⁶⁷ Uşak-İzmir arası kuş uçuşu yaklaşık 200 kilometre olup Türk süvarisi düşmanla vuruşarak bu mesafeyi bir haftada almış ve 9 Eylül 1922'de İzmir'e girmiştir. Bu birlikler vuruşarak ve güvenlik önlemi alarak günde ortalama 30-35 kilometre hızla ilerlemişlerdir. Birliklerin yiyecek ihtiyacı ise ele geçirdikleri yerlerden sağlanmıştır.⁹⁶⁸ Her gün yeni şehir ve kasabalar kurtarılmış, en son Yunan askerleri de 17 Eylül'de Bandırma'dan gemilere doluşarak Anadolu'yu terk etmişlerdir.⁹⁶⁹

⁹⁶³ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s. 518.

⁹⁶⁴ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s. 518.

⁹⁶⁵ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s. 518, 520.

⁹⁶⁶ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s. 518, 520.

⁹⁶⁷ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s. 518.

⁹⁶⁸ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s. 520.

⁹⁶⁹ MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s. 518, 519.

KAYNAKÇA

1. KİTAPLAR

- ACWORTH, Sir William M.; Demiryolları Ekonomisi(Çeviren: Hüsametdin Berkes), Ulus Basımevi, İstanbul, 1938.
- ADIVAR, Halide Edip; Türkün Ateşle İmtihanı, Çan Yayınları, İstanbul, 1962.
- ADIVAR, Halide Edip; Türkün Ateşle İmtihanı, İstanbul, 1975.
- AKDAĞ, Mustafa; Türk Halkının Dirlik ve Düzenle Kavgası, Ankara, 1975.
- AKDAĞ, Mustafa; Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, Cilt II., Ankara, 1971.
- AKER, Şefik; İstiklâl Harbinde 57. Tümen ve Aydın Milli Cidali, C.I-II, Askeri Matbaa, İstanbul, Mart, 1937.
- AKKAYA, Mehmet; "Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele Döneminde Türkiye-Rusya İlişkileri", Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Tarih Ana Bilim Dalı, (2009).
- AKŞİN, Sina; İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, Cem Yayınevi, İstanbul, 1983.
- ALBAYRAK, Mustafa; Milli Mücadele Döneminde Batı Anadolu Kongreleri, AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1988.
- ALTAY, Fahrettin; 10 Yıl Savaşı ve Sonrası(1912-1922) İnsel Kitapevi, İstanbul, 1970.
- APAK, Rahmi; Garp Cephesi Nasıl Kuruldu, TTK Basımevi, Ankara, 1990,
- ARALOV, S.İ.; Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları, C.I, İstanbul, 1997.
- ARMAOĞLU, Fahir; "19. Yüzyıl Siyasi Tarihi", Ankara, 1992.
- ARMAOĞLU, Fahir; "Siyasi Tarihi", Ankara, 1973.
- ARMAOĞLU, Fahir; "20. Yüzyıl Siyasi Tarihi I(1914-1980)", Ankara, 1983.
- ARMAOĞLU, Fahir; "20. Yüzyıl Siyasi Tarihi I(1914-1980)", Ankara, 1992.
- ARMAOĞLU, Fahir; "20. Yüzyıl Siyasi Tarihi(1914-1995)", Alkım Yayınevi, Ankara.
- AŞKUN, Vehbi Cem; Sivas Kongresi, Ankara, 1969.
- ATATÜRK, Mustafa Kemal; Nutuk, Ankara, 1981.
- ATATÜRK, Mustafa Kemal; Nutuk, Alfa Yayınları, İstanbul, 2005.
- ATATÜRK'ÜN, Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, C.IV, Derleyen: Nimet Arsan, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1964.
- ATATÜRK'ÜN, Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, IV, Türk Tarihi Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.
- AYBARS, Ergün; Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Ege Üniversitesi Basımevi Müdürlüğü, İzmir, 1984.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya; Tek Adam, C.II, Remzi Kitapevi, İstanbul 1966.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya; Tek Adam, C.II, İstanbul, 1967.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya; "Şark Meselesi", Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa(1860-1908), Cilt I., İstanbul, 1995.

- AYDEMİR, Şevket Süreyya; “Büyük Yenilgi”, Makedonya’dan Orta Asya’ya Enver Paşa(1908-1914), Cilt II., İstanbul, 1999.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya; Makedonya’dan Orta Asya’ya Enver Paşa(1914-1922), Cilt III., İstanbul, 1992.
- AYDIN, Mesut; Milli Mücadele Döneminde T.B.M.M Hükümeti tarafından İstanbul’da Kurulan Gizli Gruplar ve Faaliyetleri, İstanbul, 1992.
- AYDINEL, Sıtkı; Güneybatı Anadolu’da Kuvay-ı Milliye Hareketi, Ankara, 1990.
- AYNIZADE, Hasan Tahsin; İlm-i Mali ve Maliye Kanunları, İstanbul, 1933.
- BALCIOĞLU, Mustafa; Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I, 4. Bölüm, AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2000.
- BAYAR, Celal; Ben de Yazdım, Milli Mücadeleye Gidiş, Cilt V. İstanbul, 1933.
- BAYAR, Methi; İstiklâl Savaşında Türk Denizcileri, Kenan Matbaası, İstanbul, 1945.
- BAYUR, Yusuf Hikmet; Türk İnkılâbı Tarihi, Cilt II, Kısım I, Ankara, 1991.
- BAYUR, Yusuf Hikmet; Türk İnkılâbı Tarihi, Cilt II/IV, Ankara, 1991.
- BERKSAN, Nazım; Yol Davamız Dün, Bugün, Yarın, Ankara, 1951.
- BEŞİRLİ, Mehmet; “İttihatçılar ve Alman Nüfuzunun Tanınması”, Türkler Ansiklopedisi, C.XIII; Ankara, 1999.
- BRIDGE, Ann; The Dark Moment.
- CEBESÖY, Ali Fuat; Milli Mücadelede Hatıraları, C.I, İstanbul, 1953.
- CİN, Halil; Miri Arazi ve Bu Arazinin Mülk Haline Dönüşümü, Ankara, 1969.
- ÇAKA, Cahit; Tarih Boyunca Harp ve Kadın, As. Fb. Basımevi, Ankara 1948.
- ÇARIKLI, Hacım Muhittin; Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacım Muhittin Çarıklı’nın Kuvay-ı Milliye Hatıraları, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1967.
- ÇAVDAR, Tefik; Milli Mücadele Başlarken Sayılarla Vaziyet ve Manzara-i Umumiye, Milliyet Yayınları, 1971.
- ÇELEBİ, Mevlüt; Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri, Ankara, 1999.
- ÇELİK, Kemal; Milli Mücadele’de Adana ve Havalisi, Ankara, 1999.
- ÇOŞKUN, Alev; Kuvay-ı Milliye’nin Kuruluşu, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1997.
- DOĞANAY, Rahmi; Milli Mücadele’de Karadeniz(1919-1922), Ankara, 2001.
- DURSUNOĞLU, Cevat; Milli Mücadelede Erzurum, İstanbul, 1987.
- DURU, Cihan; TURAN, Kemal; ÖNGENOĞLU Abdurrahman; Atatürk Döneminde Maliye Politikası, Ankara, 1982.
- ELDEM, Vedat; Mütareke ve Milli Mücadele Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu Ekonomisi, Ankara, 1973.
- ELDEM, Vedat; Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomisi, AKDTY, TTK Basımevi, Ankara, 1994.
- EMİROĞLU, Cezmi; Türkiye’de Vergi Sistemi, Vasıtasız Vergiler, Ankara, 1932.
- ERASLAN, Cezmi; “I. Dünya Savaşı ve Türkiye”, Türkler Ansiklopedisi, C.XIII., Ankara, 1999.

- ERÇİN, Cezmi; Türkiye’de Vergi Sistemi, Vasıtasız Vergiler, Ankara, 1932.
- ERÇİN, Cezmi; Vasıtasız Vergiler, Ankara, 1936.
- ERDAŞ, Nilgün; Milli Mücadele Döneminde Kafkas Cumhuriyetleri ile İlişkiler(1917-1921), Ankara, 1994.
- ERENDİL, Muzaffer; Tarihte Türk-Rus İlişkileri, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975.
- GÜRALP, Şerif; İstiklâl Savaşının İç Yüzü, Dizerkonca Matbaası, İstanbul, 1958.
- GÜRAN, Tevfik; Osmanlı Devleti Tarım İstatistikleri 1909, 1913 ve 1914, D.İ.E Yay, Ankara, 1997.
- GÜRSOY, Bedri; Kamusal Maliye Cilt II, Bütçe, Ankara, 1981.
- GÜRÜN, Kâmuran; Türk-Sovyet İlişkileri(1920-1953), 2000.
- HİMMETOĞLU, Hüsnü; Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları, C.I, Ülkü Matbaası, İstanbul, 1975.
- HÜRKUŞ, Vecihi; Havalarda 1915-1925, Kanaat Kitapevi, İstanbul 1942.
- İĞDEMİR, Uğur; Sivas Kongresi Tutanakları, Ankara, 1969.
- İLGÜREL, Mücteba; Milli Mücadele’de Balıkesir Kongreleri, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, İstanbul, 1999.
- İLKİN, Akın; Atatürk Dönemi Sanayi Politikası, İstanbul, 1981.
- İNALCIK, Halil; Osmanlı’da İstatistik Metodu Kullanıldı mı? “Osmanlı Devlet’inde Bilgi ve İstatistik”, D.İ.E. Yay., Ankara, 2000.
- İNAN, Prof. Dr. Afet; Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1968.
- JACKH, Dr. Ernes; Yükselen Hilâl(Çeviren: Perihan Kuturman), Uğur Kitapevi, İstanbul, 1946.
- KAZGAN, Haydar; Atatürk Döneminde Tarım Politikası, Türkiye Ekonomisi Semineri, İstanbul, 1981.
- KARAL, E.Ziya; 1. Osmanlı Tarihi C.VI., C.V., CVII., Ankara, 1977.
- KARAMÜRSEL, Ziya; Osmanlı Maliye Tarihi Hakkında Tetkikler, T.T.K. Yayınları, Ankara, 1940.
- KESKİN, Mustafa; Hindistan Müslümanlarının Milli Mücadelede Türkiye’ye Yardımları(1919-1923), Kayseri, 1991.
- KINROSS, Lord; Atatürk, The Rebirth of a Nation.
- KIRZIOĞLU, M.Fahrettin; Kâzım Karabekir, Ankara, 1991.
- KOCATÜRK, Utkan; Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, 1918-1938 Ankara, 1983.
- KOCATÜRK, Utkan; Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, 1918-1938 Ankara, 1988.
- KONDİLİS, A.; Anadolu Seferi, Basılmamış Eski Yazı Çeviri, Harp Tarihi Arşiv, Dolap No:72, Göz. No:2, Dolap No:69.
- KONUKÇU, Enver; Alaşehir Kongresi, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2000.

- KÖSTÜKLÜ, Nuri; "Milli Mücadele'de Denizli, İsparta ve Burdur Sancakları" Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1999.
- KUTAY, Cemal; Büyük Zaferin Yapısında Tekalif-i Milliye, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1972.
- KUTAY, Cemal; Türkiye Hürriyet ve İstiklâl Mücadelesinin Tarihi, Cilt:19, Ercan Matbaası.
- MORAWİTZ, Charles; Türkiye Maliyesi, Derleyen:Maliye Teftiş Kurulu, Ankara, 1979.
- MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara, 1981.
- MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1985.
- MÜDERRİSOĞLU, Alptekin; Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1990.
- MÜTERCİMLER, Erol; İstiklâl Harbinde Sovyet Yardımları, İstanbul, 1997.
- MÜTERCİMLER, Erol; Bu Vatan Böyle Kurtuldu, Alfa Yayınları, İstanbul, 2006.
- OKYAR, Osman; Milli Mücadele Dönemi Türk-Sovyet İlişkilerinde Mustafa Kemal(1920-1921) Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1998.
- ORTAYLI, İlber; Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu, İstanbul, 1983.
- QASSAM, Kh. Al-Jumaily; ÖZTOPRAK, İzzet; Irak ve Kemalizm Hareketi(1919-1923), Ankara, 1999.
- ÖKÇÜN, A. Gündüz; Tarımda Çalışma ve Ekme Yükümlülüğü(Mükellefiyyet-i Zira-iye), Belgeler 1919-1922, Ankara, 1963.
- ÖKÇÜN, A. Gündüz; Osmanlı Sanayi, 1913-1915 Yılları Sanayi İstatistiği, D.İ.E. Yay., Ankara, 1997.
- ÖZALP, Kâzım; Milli Mücadele (1919-1922), Cilt:I ve II, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1971 ve 1972.
- ÖZALP, Kâzım; Milli Mücadele 1919-1922, C.I, AKDITYK TTK Yayınları, TTK Basımevi, Ankara, 1988.
- ÖZDEMİR, Hikmet; Tekalif-i Milliye, Yeni Gün Basın-Yayın, Haziran, 2001.
- ÖZEL, Sebahattin; Milli Mücadele'de Trabzon, TTK Basımevi, Ankara, 1991.
- ÖZKAN, Tuncay; Mit'in Gizli Tarihi, İstanbul, 2003.
- ÖZKAYA, Yücel; Milli Mücadelede Atatürk ve Basın II, Yeni Gün Basın Yayın, Ocak, 2001.
- ÖZTOPRAK, İzzet; Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.
- PAKALIN, M.Zeki; Maliye Teşkilatı Tarihi(1442-1930), Cilt 4, Ankara, 1978.
- PAMUK, Şevket; 19.Y.Y. Osmanlı Dış Ticareti, D.İ.E. Yay., Ankara, 1995.
- PAMUK, Şevket; Osmanlı'da Para ve Enflasyon İstanbul ve Diğer Kentlerde 500 Yıllık Fiyatlar ve Ücretler 1469-1998, D.İ.E. Yay., Ankara, 2000.
- PELİN, Fazıl; Finans İlmi ve Finansal Kanunlar, İstanbul, 1994.

- SABİS, Ali İhsan; Harp Anılarım, Cilt:V, Güneş Matbaacılık T.A.O, Ankara 1951.
- SARÇ, Ömer Celal; Tanzimat ve Sanayimiz, Cilt 1, İstanbul, 1943.
- SARÇ, Ömer Celal; Ziraat ve Sanayi Siyaseti, İstanbul, 1934.
- SARIHAN, Zeki; Kurtuluş Savaşı Günlüğü, II, Ankara, 1984.
- SAYAR, Nihad, S.; Türkiye İmparatorluk Dönemi, Siyasi, Askeri, İdari ve Mali Olayları, İstanbul, 1978.
- SELEK, Sabahattin; Anadolu İhtilâli, C.II, İstanbul, 2000.
- SELEK, Sabahattin; Anadolu İhtilâli, Kastaş Yayınları, İstanbul, 2000.
- SOĞUCALI, Şevket; İstiklâl Harbinde Olaylar, Yeni Cezaevi Matbaası, Ankara 1947.
- SOFUOĞLU, Adnan; Kuvay-ı Milliye Döneminde Kuzey Batı Anadolu, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1994.
- SONYEL, Salahi; Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C.I, Ankara, 1973.
- SONYEL, Salahi; Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C.II, Ankara, 1991.
- SORGUN, Taylan; Bitmeyen Savaş(Halil Paşa, İttihat ve Terakki'den Cumhuriyet'e), İstanbul, 1997.
- SOTİRİYU, Dido; Benden Selam Söyle Anadolu'ya(Çeviren: Atilla Tokatlı), Sender Yayınları, İstanbul, 1970.
- ŞAPOLYO, Enver Behnan; Kuvay-ı Milliye Tarihi, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1957.
- STEFANOS, Yerasimos; Türk-Sovyet İlişkileri(Ekim Devriminden Milli Mücadeleye), İstanbul, 1979.
- TANSEL, Selahattin; Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, C.II, 1991.
- T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi Deniz Cephesi, C.V. Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1964.
- T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi Deniz ve Hava Cephesi, C.V. Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1964.
- T.C. Genelkurmay Başkanlığı Harp Dairesi, Türk İstiklâl Harbi Güney Cephesi, C.IV, Genelkurmay Basımevi Ankara, 1966.
- T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk Silahlı Harbi Batı Cephesi, C.II, Ks.1, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1994.
- T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk Silahlı Harbi Batı Cephesi, C.II, Ks.6, Kit.1, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1994.
- T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk Silahlı Harbi Batı Cephesi, C.II, Ks.6, Kit.2, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995.
- T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk Silahlı Harbi Doğu Cephesi, C.III. Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995.
- T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk Silahlı Harbi Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, Genelkurmay Basımevi; Ankara, 1992.
- T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk Silahlı Harbi Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, C.I.
- T.C. Genelkurmay Başkanlığı; Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi Batı Cephesi, C.II, Ks.II, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1991.

- T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Başkanlığı, Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C.VII, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1975.
- T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, T.B.M.M. Dönemi, IV. Cilt:1 Kasım, Ankara 1984.
- T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, C.IV, Ks.I, Ankara, 1984.
- T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri, C.III, Ks.7, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1996.
- TENGİRŞEK, Yusuf Kemal; Vatan Hizmetinde, Ankara, 1981.
- TÖKİN, İ.H.; İktisadi ve İçtimai Türkiye, Rakamlarla Türkiye’de Sanayi, İstatistik Gen. Müd. Yay., Ankara, 1946. TÜRKEŞ, Ünal; Kurtuluş Savaşında Muğla Cilt: I-II, İstanbul, Yelken Matbaası, 1973.
- TURAN, Şerafettin; “Çarıkli Hacim Muhittin, Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıkli’nın Kuvay-ı Milliye Hatıraları”, Ankara, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1969.
- TÜRKEŞ, Ünal; Kurtuluş Savaşında Muğla Cilt: I-II, İstanbul, Yelken Matbaası, 1973.
- Türkiye İstiklâl ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi, Cilt, 19.
- UMAR, Ömer Osman; Türkiye-Suriye İlişkileri(1918-1940), Elazığ, 2003.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı; Osmanlı Tarihi, 1. Cilt, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994.
- ÜÇÖK, Çoşkun; Osmanlı Devlet Teşkilatında Tımarlar, Ankara Üniv. Hukuk Fak. Der. C.2, Ankara, 1973.
- ÜLMAN, A.Haluk; 1. Dünya Savaşı’na Giden Yol ve Savaş, Ankara, 1973.
- VANDEMİR, Baki; Türk İstiklâl Harbinde Sakarya’dan Mudanya’ya Kadar, Askeri Basımevi, İstanbul 1946.
- VASİÖPEDOS, Prens Andre; Felakete Doğru, Çeviren: Hüseyin Rahmi Apak, Askeri Matbaa, İstanbul 1932.
- VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet; Milli Mücadele Anıları, İstanbul, 1983.
- YAŞA, Memduh; Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi(1923-1978), İstanbul, 1980.
- YAVUZ, Bilge; Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri(1919-1922), Ankara, 1994.
- YERASİMOS, Stefanos; Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye, İstanbul, 1987.

2. DERGİLER, BÜLTENLER ve MAKALELER

- ADA, Serhan; “Kurtuluş Savaşında Diplomasi ve Askeri Yardım”, İkinci Askeri Tarih Semineri-Bildiriler, Ankara, 1985.
- AKGÖNENÇ, Oya; “Türkiye-Pakistan İlişkilerinin Tarihi Temelleri ve Geleceği”, Askeri Tarih Bülteni, S:34, Ankara, Şubat 1993.
- ATAKAN, Rauf; “Türk İstiklâl Harbinde İdari Faaliyetler ve Lojistik”, Askeri Tarih Bülteni, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1988.

- Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı:113, Ocak:2002, Belge:4194.
- BAYRAKTAR, Hatice; “Osmanlı’nın Balkanlardan Çekilmesi; Savaşlar, İsyanlar ve Göçler” Balıkesir Üniversitesi, F.E.F. Karesi Tarih Kulübü Bülteni (2007/1).
- BOLAK, Ahmet Aydın; “Balıkesir Heyet-i Merkeziyesi’nin Karar Defteri”, Milli Mücadele’de Balıkesir, İstanbul, 1990.
- BOZKURT, Rıza; TSK Tarihi Osmanlı Devri, “Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Ülkenin Harekât Bakımından Bölgelere Ayrılması, İkmal ve İşe İşleri, Haberleşme Sistemleri”, Askeri Tarih Bülteni, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1998.
- ÇAPA, Mesut; Tekalif-i Milliye Komisyonu Çalışmaları, Batı Cephesinin İkmalinde Trabzon’un Rolü, Toplumsal Tarih, C:6, Sayı:35.
- GÜRLER, Hamdi; Milli Mücadele’de Türk-İtalyan İlişkileri, Askeri Tarih Bülteni, S:37, Ankara, 1994.
- GÜRLER, Hamdi; “Batı Anadolu Kuvay-ı Milliye Hareketlerinin Ortaya Çıkmasında Ordunun Rolü”, Beşinci Askeri Seminer Bildirileri, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1996.
- Hava K.K.lığı Tarihçe Ş.Md.lüğü Arşivi, Hv.K.K.lığının 28 Eylül 1971 tarihli ve Erzurumlu Nafiz Kotan’ın Tercüme Hali Konulu Yazı ve Ekleri, Klasör Nu:97, Ankara, 1971.
- HEPGÜNER, Mustafa; “Preveze ve Aydın Reis Gambotları”, Askeri Tarih Bülteni, S:52 Ankara, 2002.
- KASALAK, Kadir; “Milli Mücadele Başlarında Türk-Rus İlişkileri”, Askeri Tarih Bülteni, S:37, Ankara, 1994.
- KAYIRAN, Mehmet; Tekalif-i Milliye ve Uygulanışı, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt:V, Ankara, 1989.
- ÖKE, Mim Kemal; “Bolşevik Soygun”, Tarih ve Medeniyet Dergisi, S.36, İstanbul, 1997.
- ÖNSOY, Rifat; “Milli Mücadele’nin Mali Kaynakları ve Dış Yardımlar”, Milli Mücadele Tarihi-Makaleler, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2002.
- SARIKOYUNCU, Ali; “Milli Mücadele’de Zonguldak Kömür Havzasında Fransızların Faaliyetleri”, Askeri Tarih Bülteni, S.e4, Ankara, Şubat, 1993.
- SÜRMEİ, Serpil; Milli Mücadele’de Tekalif-i Milliye Emirleri, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1998.
- ŞAPOLYO, Enver Behnan; Atatürk ve Üç Kılıç, Türk Kültürü Dergisi, Kasım 1965, S:37.
- TURAN, Kemal; Atatürk Dönemi Maliye Politikasında Tarım Kesiminin Yeri, Maliye Dergisi, Ekim-1981.
- TURAL, Mehmet Akif; Tekalif-i Milliye(Halka Borcu Kalmayan Devlet), Atatürk Araştırma Dergisi, C.XI, Sayı:32, Ankara 2000.
- T.C. Genelkurmay Başkanlığı; Harp Tarihi Dairesi, Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Ankara, Aralık 1961.

- T.C. Genelkurmay Başkanlığı; Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Ankara, Ocak, 2002.
- T.C. Genelkurmay Başkanlığı; Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Sayı:54, Ankara, Aralık 1965, Vesika No:1235.
- T.C. Genelkurmay Başkanlığı; Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Sayı:59, Ankara, Aralık 1967, Vesika No:1374.
- TÜRKMEN, Zekeriya; “Mütareke Döneminden Milli Mücadele’ye Geçişte Ordunun Yeniden Yapılanması”, Askeri Tarih Bülteni, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1996.
- YALÇIN, Dr.Osman; İstiklâl Savaşı’nda Orduya Uçak Bağışlayan İşadamı: “Erzurumlu Nafiz Beyin Hayatı ve Çalışmaları”, Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/3 Summer 2011.
- YAMAN, Ahmet Emin; “Kurtuluş Savaşı Ekonomisi ve Maliyesi”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi, Atatürk Yolu, C.3 S.12 Ankara, Kasım 1993.
- YAZMAN, M.Şevki; Anadolu’nun İşgali(İstiklâl Savaşı Nasıl Oldu), Kamer Yayınları, İstanbul, 1999.

3. TEZLER

- ATAMAN, Murat Günel; Kurtuluş Savaşı’nda Levazım İkmal Faaliyetleri, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.
- EROĞLU, Reşit Cem; Kurtuluş Savaşının Finansmanı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006.
- EZER, Feyzullah; Büyük Taarruz Öncesi İkmal ve İaşe, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 1997.
- KÖÇER, Mehmet; Türk Havacılığı(1911-1922), Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 1997.
- KUTLU, Mesut; Milli Mücadele’de Dış Yardımlar(1919-1922), Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2004.
- TÜRKMEN, Sayim; Kurtuluş Savaşında Batı Cephesinde İaşe, 9 Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1997.
- YANARSÖNMEZ, Mesut; Türk Dış Politikasında İtalya(1914-1923 Türk-İtalyan Münasebetleri), Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.

4. YAYINLAR

- Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, 9 Ağustos 1921, 13 Ağustos 1921, 3 Eylül 1921, 24 Eylül 1921.
- Türkiye’de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50. Yılı. Komisyon Yayınları, Ankara, 1973.
- TÜTENK, Akif; “Milli Mücadele’de Denizli, İzmir” Denizli Öğretmenler Yardımlaşma Derneği Yayınları, 1949.
- ARTUNER, Burak; “Enosis’e Çok Şey Borçluyuz”, Akşam Gazetesi, 3 Mayıs 2004.

5. KANUNLAR, KARARNAMELER

- DÜSTUR, Üçüncü Tertip, C.1.2.3.4. İstanbul, 1929.
- DÜSTUR, Üçüncü Tertip, C.5 İstanbul, 1931.

6. TBMM TUTANAKLARI

- TBMM Zabıt Ceridesi; Cilt 1, T.B.M.M.'si Matbaası, Ankara 1959.
- TBMM Zabıt Ceridesi; D.1, C.2, T.B.M.M.'si Matbaası, Ankara 1981.
- TBMM Zabıt Ceridesi; D.1, C.3, T.B.M.M.'si Matbaası, Ankara 1981.
- TBMM Zabıt Ceridesi; D.1, C.4, T.B.M.M.'si Matbaası, Ankara 1981.
- TBMM Zabıt Ceridesi; D.1, C.6, T.B.M.M.'si Matbaası, Ankara 1943.
- TBMM Zabıt Ceridesi; D.1, C.5, T.B.M.M.'si Matbaası, Ankara 1981.
- TBMM Zabıt Ceridesi; D.1, C.7, T.B.M.M.'si Matbaası, Ankara 1944.
- TBMM Zabıt Ceridesi; D.1, C.8, T.B.M.M.'si Matbaası, Ankara 1945.
- TBMM Zabıt Ceridesi; D.1, C.12, T.B.M.M.'si Matbaası, Ankara 1958.
- TBMM Zabıt Ceridesi; D.1, C.17, T.B.M.M.'si Matbaası, Ankara 1958.
- TBMM Zabıt Ceridesi; D.1, C.19, T.B.M.M.'si Matbaası, Ankara 1959.
- TBMM Zabıt Ceridesi; D.1, C.21, T.B.M.M.'si Matbaası, Ankara 1959.
- TBMM Zabıt Ceridesi; D.1, C.27, T.B.M.M.'si Matbaası, Ankara 1960.
- TBMM Zabıt Ceridesi; D.1, C.29, T.B.M.M.'si Matbaası, Ankara 1961.
- TBMM Zabıt Ceridesi; D.1, C.II, T.B.M.M.'si Matbaası, Ankara 1958.
- TBMM Zabıt Ceridesi; D.II, C.2, T.B.M.M.'si Matbaası, Ankara.
- TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre I, Cilt:II, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1985.
- TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt:III,

7. DERS NOTLARI

- KOLATAR, Aykut; Vergi Usul Kanunu Ders Notları, 2003.

Cihan Sok. No: 13/7 Sıhhiye / ANKARA
Tel: 0.312 231 80 19 • Fax: 0.312 231 80 65
www.vmd.org.tr